UTM

UNIVERSITI TEKNOLOGI MALAYSIA

ICCTME 2018

THE SECOND INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT TRENDS IN THE MIDDLE EAST

Tekirdağ Namık Kemal University

November 5-9, 2018

THE SECOND INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT TRENDS IN THE MIDDLE EAST 2018 PROCEEDINGS BOOK

November 5-9, 2018
Tekirdağ / TURKEY

THE SECOND INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT TRENDS IN THE MIDDLE EAST 2018
PROCEEDINGS BOOK

November 5-9, 2018 | Tekirdağ/TURKEY

Editors
Prof.Dr. Ensar NİŞANCI
Assoc. Prof. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Assoc. Prof. Ümit İZMEN

Assistant Editors
Buket KIRCI

Publishing Year: November, 2018
Language: English, Turkish, Malay
Publisher: PAZIL REKLAM

All responsibilities of proceedings published in this book belong to their authors.

icctme2018.nku.edu.tr | icctme2018@nku.edu.tr
ISBN: 978-605-81728-5-2

ALL RIGHTS RESERVED

BİLİM KURULU

NAME-SURNAME	INSTITUTION	NAME-SURNAME	INSTITUTION
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Professor Dato Dr. Zulkiple Abd. Ghani	Universiti Sains Islam
Prof. Dr. Selahattin Dibooglu	University of Missouri–St. Louis	Doç. Dr. Meriç Subaşı Ertekin	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mikail Erol	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	Doç. Dr. Bülend Aydın Ertekin	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Bulut	Hatay Üniversitesi	Doç. Dr. Vedat Cengiz	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Anne Winkler	University of Missouri–St. Louis	Doç. Dr. Rengin Ak	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. David Rose	University of Missouri–St. Louis	Doç. Dr. Özlem Durgun	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Zekai Özdemir	İstanbul Üniversitesi	Doç. Dr. Murat Pıçak	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Anil Kumar Bera	University of Illinois at Urbana Champaign	Doç. Dr. Mahmut Bilen	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nicholas Apergis	University of Piraeus, Yunanistan	Doç. Dr. İdris Demir	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Paresh Kumar Narayan	Deakin University, Avustralya	Doç. Dr. Emrah İsmail Çevik	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan Gençler	Trakya Üniversitesi	Doç. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay Yılmaz	Sakarya Üniversitesi	Doç. Dr. Seda Hilmiye Bostancı	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay Güloğlu	Yalova Üniversitesi	Doç. Dr. Bahar Burtan Doğan	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Targan Ünal	Okan Üniversitesi	Doç. Dr. Ayfer Gedikli	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Şaban Kayhan	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Doç. Dr. Ali Arı	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Soner Çelikkol	Kocaeli Üniversitesi	Doç. Dr. İlhan Eroğlu	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Sami Karacan	Kocaeli Üniversitesi	Doç. Dr. İbrahim Subaşı	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Öztürk	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	Doç. Dr. Burcu Özcan	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Rasim Yılmaz	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	Doç. Dr. Levent Çinko	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Duman	Artvin Çoruh Üniversitesi (Rektör)	Doç. Dr. Abdulvahap Baydaş	Bingöl Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Güran Yumuşak	Sabahattin Zaim Üniversitesi (Dekan)	Dr. Murat Tümay	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Neşe Erim	Medeniyet Üniversitesi	Dr. Veli Sırım	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Vergil	İstanbul Üniversitesi	Dr. Korhan Arun	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal Tanas Karagöl	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Doç. Dr. Aslıhan Nakiboğlu	Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. Ensar Nişancı	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	Doç. Dr. Sema Yılmaz Genç	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent Güloğlu	İstanbul Teknik Üniversitesi	Doç. Dr. Ümit İzmen	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Sudi Apak	Esenyurt Üniversitesi	Doç. Dr. Ayşe Tekdal Fildiş	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Kutan	Southern Illinois University	Doç. Dr. Seda Yıldırım	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Konstantin Tsvetkov	University of Agribusiness and Rural Development	Dr. Işıl Demirtaş	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülmecit Türüt	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	Dr. Şerif Canbay	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. David Weir	Northumbria Üniversitesi / Cambridge Scholars	Dr. Nüket Kırcı Çevik	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Kamaruzaman bin Yusoff	Universiti Teknologi Malaysia	Dr. Elif Kıran	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

KEYNOTE SPEAKERS

NAME-SURNAME	INSTITUTION (Country)
Prof. Guluham Mursaleen	Aligarh Muslim University (India)
Dr. Mohammad Monirul	Bangladesh Consul General (Bangladesh)
Prof. Dr. Kamaruzaman bin Yusoff	Universiti Teknologi Malaysia (Malaysia)
Prof.Dr. Konstantin Tsvetkov	University of Agribusiness And Rural Development (Bulgaria)
Professor Dato Dr. Zulkiple Abd. Ghani	Universiti Sains Islam (Malaysia)
Samir Hafiz	Uluslararası Arap Akademisyenler Derneği Onursal Başkanı (Syria)
Mazen Hashem	Istanbul Sabahattin Zaim University (Turkey)
Sila Arıcı	University Of Lisboa (Portugal)

İÇİNDEKİLER

BRITISH COLONIAL POLICY "DIVIDE AND RULE": FANNING ARAB RIVALRY IN PALESTINE 1

EXPLAINING MOBILE GAME ADDICTION BEHAVIOR THROUGH PERCEIVED GAME VALUE 10

RESEARCHING SYMBOLIC WAYS OF RESISTANCE IN THE MIDDLE EAST: THE IMPACT OF ARABIC CARTOONS 20

THE INVISIBLE ACTOR OF THE MESOPOTAMIAN OIL:CALOUST GULBENKIAN "MR. FIVE PERCENT" 30

TÜRKİYE-ORTADOĞU ÜLKELERİ EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE 1973 PETROL KRİZİNİN YERİ 41

2030 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ VE ÇEVRE POLİTİKLARI 51

SURİYE SORUNUNUN KORUMA SORUMLULUĞU DOKTRİNİNE ETKİSİ 60

BEŞERİ SERMAYE İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ 74

KENT PLANLAMADA YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ KULLANIMI .. 92

SOSYAL SERMAYE KAVRAMI EKONOMİ DİSİPLİNİNDEKİ KAYIP HALKA OLABİLİR Mİ? 101

DÖVİZ KURLARINDAKİ ARTIŞLARIN TÜRK FUTBOL KULÜPLERİNE ETKİSİNİN FİNANSAL ADİL OYUN KURALLARI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ 113

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN KURUM DIŞI DENETİM SORUNU ÜZERİNE ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ OMBUDSMANI ÖNERİSİ 122

ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIKLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER KAPSAMINDA İNCELENMESİ: KAMU SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA 131

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ENFLASYONUN NEDENLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 142

HÜSNÜ MÜBAREK SONRASI MISIR EKONOMİSİNDE YAPISAL DEĞİŞİMLER 159

HASTANELERDE YÖNETİCİLERİN LİDERLİK DAVRANIŞ TARZLARININ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ ÜZERİNE ETKİSİ: İSTANBUL İLİNDE BİR ARAŞTIRMA 182

HASTANELERDE SAĞLIK DONATIMI YÖNETİMİ: KAYSERİ İLİNDE BİR ARAŞTIRMA 194

SİSTEMATİK VE SİSTEMATİK OLMAYAN RİSK 211

POLİTİKASI: BIST100 ' DE İŞLEM GÖREN SEÇİLMİŞ ŞİRKETLERE AİT HİSSE SENETLERİNDEN OLUŞTURULAN PORTFÖY ÜZERİNE BİR UYGULAMA 211

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN MARKA TERCİHİNE ETKİSİ OTOMOBİL PAZARINDA BİR UYGULAMA 229

ORTA DOĞU EKONOMİLERİNDE İŞGÜCÜ PİYASALARININ GENEL YAPISI 238

ÖRGÜTSEL MUHALEFETİN ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ..... 254

SURİYELİ SIĞINMACILARIN YERLEŞİM YERİ SEÇİMİNDE İL İSTİHDAM OLANAKLARINA VE ÖNCÜL SIĞINMACILARA DUYARLILIK MUKAYESESİ 265

FACEBOOK VE TWITTER KULLANICILARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE KİŞİSEL BENLİK İMAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ..... 274

DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN TÜKETİCİLERİN MARKA İMAJI ALGILARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA 292

DÖVİZ KURU VE HAM PETROL FİYATLARI İLİŞKİSİ:TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ 310

SOSYAL AĞ VE SİYASAL İLETİŞİM; 2018 GENEL SEÇİMLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 325

ŞEHRİSTANÎ'YE GÖRE HZ. ALİ 338

ARAP BAHARI SÜRECİNDE BAŞARILI BİR ANAYASA YAPIMINDA TEK ÖRNEK OLARAK TUNUS ANAYASASI..... 342

TÜRKİYE' DE İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN GEÇERLİLİĞİ..... 353

BRITISH COLONIAL POLICY "DIVIDE AND RULE": FANNING ARAB RIVALRY IN PALESTINE

Assoc. Prof. Dr. Ayse TEKDAL FİLDİŞ
Namik Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of International Relations
atfildis@nku.edu.tr

Prof.Dr. Ensar NİŞANCI
Namik Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of International Relations
enisanci@nku.edu.tr

ABSTRACT: 2 November 2017 is the centenary of the Balfour Declaration which is Britain's public acknowledgement and support of the Zionist movement and the commitment to a Jewish National Home. The Declaration is identified by the Palestinian narrative as the source of their tragedy whilst the British side its motive was the consideration of who would be most useful to the British interest under the given circumstances. The main characteristics of the Palestinian politics and society after the Balfour Declaration and during the Mandate period were the pervasiveness of factionalism. These divisions were based on family, kinship, and clan. As for their politics, they were mainly shaped by the notable families who helped to intensify this fragmentation in the Palestinian society. The notable families pervaded local politics during the Ottoman period and continued to do so in the early part of the British administration. The mandate administration, although denied the effective Palestinian self-government, it toughened the notability stratification by giving it recognition and legitimacy in social and religious affairs. The British policy of alliance with the notables helped those notable families achieve decisive pre-eminence in the Palestinian politics. The notability was at the forefront of the nationalist sentiment. They suppressed the existence of independent nationalist parties and groups. The same traditional elite helped intensify fragmentation in the society, especially as the external challenges became more severe. They became an impediment to the wider national integration. Following the historical background of the area until the establishment of the Mandate, this paper will focus on the analysis of the British policies feeding the inter-Arab rivalries and animosity between the notable families and conclude with the study of the valuation of the Palestinian Arab leadership until 1936-1939 Arab revolt.

Key Words: British Colonialism, Factionalism, Arab Rivalry, Palestine, Notable Families

1.HISTORICAL BACKGROUND OF THE PALESTINIAN QUESTION

1.1 Early interest in Palestine and the Mandate Period

Zionism ideology was initiated by Theodor Herzl, after the publication of his DerJudenstaat in 1896. Herzl defined the Jews as a people whose assimilation was impracticable and whose social and economic condition would continue to deteriorate in these conditions. The solution was to be found in a Jewish state "granted sovereignty over a portion of the globe large enough to satisfy the rightful requirements of a nation".1

Prior to the First World War eleven Zionist congresses were held. On the eleventh congress in 1913, Dr. Arthur Ruppin, director of the Palestine Office in Jaffa pointed out that the prevalent opinion in the early days of the Zionist movement was that Palestine was an unpopulated land. He suggested that this incorrect assumption may have guided the movement's entire policy from its early beginnings. However despite Ruppin's ominous

warning, the Zionist Congresses between 1911 and 1913 deliberately avoided addressing this situation.2 At this stage nothing much came out of the Zionist movement, and Herzl's dreams were kept in check until the advent of the First World War and the Balfour Declaration in November 1917, which the Zionists consider their charter for colonizing Palestine.3

A plan for the dismemberment of the Ottoman state was drawn up after long and tortuous negotiations mainly between England and France, known as the Sykes- Picot Agreement (1916). The provisions of the Agreement accepted certain commitments made to the Sharif Hussein of Mecca (the Hussein-McMahon correspondence, 1915-1916). Sharif Hussein of the Hashimite family was appointed Sharif of Mecca in November 1908. Gudrun Krämer points out: "McMahon asserted that the British hoped to bring about 'the independence of the Arab countries,' and were prepared to recognize a caliphate under 'a genuine Arab of blessed tribe of the Prophet' (i.e., the Hashemites, a requirement that the Ottoman sultan-caliph did not meet).... For Britain, a pro-British caliphate held its distinct attractions, given the millions of Muslim subjects in India and other parts of the Empire." 4 While it became expedient to promote insurrections, the interests of Islam had to be protected in an independent political unit centred in Arabia under the leadership of the Sharif of Mecca. In 1915, as the scope of the war expanded and reached the Middle East, the British entered into negotiations with the Sharif Hussein of Mecca, with a view to persuading him to ally himself with them and to call for a revolt against the Turks and to expel them from the Arab territories. In return, the Allies would recognize the Arabs' independence after the end of the war.

The year 1917 marks a turning point in the history of Palestine. This is not only because of the end of Ottoman rule, but also because of the Balfour Declaration on November 2, 1917 wherein the British government declared its commitment to the establishment of a 'Jewish National home' in Palestine, which constitutes the root cause of the Palestinian Question. Britain's commitment had proved to be a continuous history of protest, disturbances, and rebellions, as the Palestinian Arabs made clear their fears and objections to its implementation and their demands for national self determination.

In December 1917 the British captured of Jerusalem. As a result Palestine was placed under the British military occupation ending the Ottoman rule and it became part of what was known as Occupied Enemy Territory Administration (OETA). Palestine comprised of OETA South, the Levant coast (West), inland Syria (north), and Trans-Jordania (East) making up the other parts of this area. However, the latter three were relinquished very quickly, with the Levant coast and Syria being turned over to the French in 1919 and Trans- Jordania being left to de facto Arab control; leaving only Palestine subject to a long period of British military rule.

By the early part of 1917, the British had come to realize that if they supported Zionist aspirations in Palestine, this might make it easier to overthrow the Sykes-Picot Agreement and substitute it with some form of British control. The Declaration letter which speaks of a 'Jewish people'; Arab Muslims, Christians, and Durzes in Palestine were referred to as 'non-

Jewish communities' as a whole. Krämer states: "the Declaration was motivated by the consideration of who would be most useful to British interests" at that time and circumstances. 5

At the beginning of 1918 the future of Palestine seemed more at stake than that of any Arab country outside the Peninsula. The British policy enshrined in the Balfour Declaration was too vague and open to widely different interpretations. The Arabs, who were aware of the Zionist ambitions, were shocked and alarmed by the declaration, and their reaction was no surprise to a government that took little or no account of their national rights. 6

The Zionists seized on this Declaration and proceeded to make the most strenuous efforts to secure wider recognition for it; eventually they succeeded in inducing France and Italy, and then the U.S. to declare their approval. It was in San Remo that the future of the Middle East was decided. During the deliberations of the peace conference, the Zionists seized every opportunity to persuade the conference to agree to the establishment of a British Mandate over Palestine. In April 1920 the Supreme Council of the Paris Peace Conference granted France the Mandate for Syria and Lebanon; and Great Britain the Mandate for Palestine and Iraq. The boundaries of the mandates were settled; France agreed to abandon Palestine and Mosul to the British acquiring only the 25 per cent share of the Mosul oil. 7 Thus on April 25, 1920, it was agreed that the Mandate for Palestine would be assigned to Great Britain. For the Zionist movement which had lobbied hard to secure a British mandate over Palestine, the San Remo decision was a great victory. 8

The Mandate for Palestine included the entire text of the Belfour Declaration and was binding under international law. 9 The acceptance of mandate and initiation of civil government were truly decisive moves. Lord Curzon reminded Lloyd George in October 1920 that the inclusion of the Balfour Declaration in the Treaty of San Remo was "the Magna Charta of the Zionist" 10

It is remarkable that although the mandate speaks of "Jews", "the Jewish people" and "the Jewish population of Palestine" it does not once namely mention "the Palestinians" or "the Palestinian Arabs" who constituted 92 per cent of the population. 11 While the Mandate's twenty eight articles included nine on antiquities, not one related to the Palestinian people per se: they were variously and vaguely defined as a " non-Jewish community", "section of the population", "natives", or "peoples and communities". As far as Great Britain and the League of Nation were concerned, they were not 'a people'. 12

The terms of the Mandate were formulated by the World Zionist Organisation and were settled by the British government "in consultation with Zionist representatives". 13 Under the Treaty of Mandate the British had a dual obligation in Palestine: to develop self governing institutions in Palestine, and to secure the establishment of a Jewish national home. This imposed unequal treatment of the Jews and Palestinians. The Jews were given an advisory and cooperative role in the Mandate Government through a public body to be known as the Jewish

Agency, which represented not only the Yishuv (the Jewish community in Palestine) but also the world Jewry, hence bringing a large, somewhat ill-defined partner into all the discussions and policy decisions on the running of the country. Rashid Khalidi states this as a significant factor for the failure of the Palestinians states : "The significance of the quasi-official status accorded to the Jewish Agency by Britain and the League of Nations through the Mandate cannot be overemphasized. It gave the Zionist movement an international legitimacy and guaranteed access in London and Geneva which were invaluable". The Palestine Arabs were denied the same national recognition and institutional framework, they were not seen as a discrete historical or political community neither by the League of Nation nor by the British, thus had no such representation. 14

After the fall of the Ottoman Empire, the Palestinian notable class, facing the reality of British authority in Palestine, found it necessary to temperate its position in order to convince the British that they were the traditional spokesmen of their society thus continuing their roles as intermediaries between the government and the people. They accepted administrative posts, and discretely opposed the policies of the occupier without provoking its wrath. 15 However, the pressure created by the incoming Zionists and the nature of the relationship between the British and Zionists immensely complicated and undermined the position of these notables.

1.2.Divide and Rule: Fanning Inter-Arab Rivalries

British mandate administration in Palestine was operating on the basis of a worldview rooted in their earlier colonial experiences, notably in Ireland and India, with a crucial Egyptian condominium. This was a worldview that almost invariably perceived colonized societies in religious and communitarian rather than in national terms. Rather than trying to unify them under a nationality banner they continued to divide them internally. Thus, early after the British occupation, Palestinian political figures set up the Muslim-Christian Associations (MCA), the first organizational expression of Palestinian Arab nationalism, in almost every city, town and major locality as a means of countering an attempt to use this approach to divide the Palestinian Arabs along religious lines. 16 The aim of these MCAs was to express Arab-Muslim and Arab-Christian solidarity in face of the new ruler.

Most of the local notables, but also considerable segments of the younger, educated professionals and intelligentsia, were recruited to the MCA. The MCA launched petitions and formed delegations to represent their concerns to the representatives of the new rulers, demanding an alteration of the pro-Zionist policy of Britain, and to pay heed to the political rights of the country's Arab majority. The simultaneous, spontaneous and grass roots creation of these MCA exhibited impressive political skill and awareness on the part of the local elite. The Third Palestine Arab congress was held in December 1920 in Haifa by the delegates of MCA and other local 'clubs' from all over the country. The most important difference between the First and the Third Congress was not only the establishment of a local institutionalized leadership, but its shift in focus. 17 The name Southern Syria (in reference to Palestine) ceased to be used at this congress. Palestine was no longer regarded as a part of

Syria or any other larger identity, but rather as a distinct polity with its native Palestinian members .The Congress passed resolutions which rejected the Balfour Declaration and all that it implied, while demanding the formation of a representative government. In order to maintain some continuity of action, the Congress created an Arab Executive Committee (AEC) and was headed by two Jerusalem notables, Musa Kazim Pasha el Husseini as president and Aref al-Djani as vice-president. From that point onwards, the Palestinian nationalist movement during the mandate period continued to be headed by the urban notable class and to be guided by the principles of the third congress. 18 The Palestine Arab Congress was a nationwide body that demanded national rights for the Arab majority, local patriotism and political interest were at the heart of the ideological preferences.

On 18 December, Musa Kazim Pasha el Husseini, presented a memorandum appealing to Samuel and asking for a native government to be formed immediately. On 21 December Wyndham Deedes dismissed this memorandum, denying that the congress was representative of the population. 19 The British contested the Palestine Arab Congress' legitimacy and its representative nature and never officially recognized it.

To divide the Palestinian Arabs along religious lines, the Mandatory state proceeded in the haphazard fashion of British colonialism to construct an entirely new communitarian system. As Khalidi wrote: ".... Palestinian Arab politics were increasingly dominated by religious leadership that had been authorized, encouraged, and subsidized by the British. Indeed the religious-political institutions controlled by these leaders were very much in the nature of an 'invented tradition', in the words of Hobsbawm and Ranger." 20 In practice this meant the creation of certain 'Islamic' institutions with no precedent in the country's history or the Islamic history in general. 21

A particular episode that was to have lasting consequences was the intervention of the Palestine administration in the selection of a new religious leader for the Moslem community. It began with the death of the Mufti of Jerusalem in1921. A mufti was an official who implemented the Moslem religious laws (shari'a), and the Mufti of Jerusalem was the chief jurist in his province. The British administration –bestowing a title apparently of its own invention- also designated him as the "Grand Mufti of Palestine" (mufti filastin al-akbar) and as the leader of the Moslem community in Palestine. 22 The position of mufti of Jerusalem had always been an important one in the past, but it had been limited both in terms of geographical scope and authority. The holder of this position traditionally had no power over muftis who served in other major Palestinian cities, even though he certainly had greater prestige than any of them. This new title expanded both the scope and the authority of this position. British administration also created another 'Islamic' institution: The Supreme Muslim Council "al-Majlis al_Islami al A'la". This entirely new administrative body was given a variety of duties including the control over Muslim courts, schools, religious endowments (awqaf), mosques, and an annual revenue of £50,000 for its functioning. The council also had the power to hire and fire all awkaf and shari'a (the code of law laid down in

and derived from the Quran) court officials included qadis, member of shari'a court of appeal, local muftis as well as employees of awkaf funds. 23 All these enormous powers which touched innumerable Palestinians in their livelihood and welfare were almost totally exempt from official inspection and control. 24

According to the Ottoman law, which the British incorporated into their own administrative legislation of the area, the government was to select the new Mufti from among the candidates nominated by a Moslem Electoral College. On 11 April, the day before the meeting of Electoral College, Samuel had a meeting with Hajj Amin in order to show his support. During the meeting, Hajj Amin "declared his earnest desire to cooperate with the government, and his belief in the good intentions of the British government towards the Arabs. He gave assurances that the influence of his family and himself would be devoted to maintaining tranquillity in Jarusalem." 25 This meeting was intended to prepare the way for Samuel to select Hajj Amin's name from the list of three candidates. To the surprise of the British government Hajj Amin was not among the three candidates and therefore could not be included in the list. Arab politics within Palestine were formed by the rivalry between the great urban families. Throughout the British occupation, the most conspicuous rivalry was between the Jerusalem families of al-Husayni and al-Nashashibi. Musa Kazim al-Husayni, who was the head of the Husayni family and the mayor of Jerusalem during the Nabi Musa disturbances of April 1920, was dismissed after the riot and Raghib al-Nashashibi, from a rival family was appointed in his place. For Samuel it would be ill-advised for both the mayor and the mufti to be drawn outside the Husayni family, thus Hajj Amin al Husayni was the favourite contender. By the end of the month the results of the election was to be disregarded. Although he had received the fewest votes of the four candidates for the post, Hajj Amin al Husayni was allowed to become Grand Mufti of Jerusalem and at the same time to head the Supreme Muslim Council (SMC) too. This led to a situation unheard of in Islamic jurisprudence, where a mufti appointed the qadis, when traditionally it should have been the other way around. In the Ottoman and every other Islamic system, the post of mufti was invariably subordinate in power and prestige to that of the qadi. The qadi had normally been appointed by the Ottoman state from the ranks of the central Ottoman religious establishment, and because of the importance of the position, the qadi was not supposed to come from a local family, in order to prevent conflicts of interest and local favouritism. The mufti's as well as the qadi's deputy, the naib (chief secretary of the shari'a court), was by contrast almost always of local origin.26

Samuel was well satisfied with the composition of the SMC and anticipated it to have cordial relations with the British administration. 27After its establishment until the final days of Samuel's term in office, the SMC strove to prevent any disturbances that might have occurred. The establishment of the SMC was a conscious attempt on Samuel's part to placate the Muslim Arabs by providing them with some form of representation, in order to compensate them, at least partially, for the autonomous representative institution which he had granted to the Zionists.

By the terms of the Mandate, only one party, the Jews, was formally recognized as a political or national entity. It was absolutely essential to the British to divide, distract, and divert the opposition of the other party representing the vast majority of the country's population, the Palestinian Arabs. The British carried out this diversion by providing the Palestinian Muslim elites with entirely new communal structures recognized by the administration, involving a certain degree of autonomy, and enjoying significant revenues. As a president of the MSC, Hajj Amin was given an income over £100.000 a year at his disposal, 28 which was not subject to a governmental audit. On the other hand, they were denied any official identity and therefore national or representative institutional authority. In 1924 the MSC employed 1,193 people in various posts 29, those who accepted such posts were obliged to refrain from openly opposing the Mandate, its commitment to support a Jewish national home, and the concomitant denial of Palestinian self-determination.

As Khalidi claims; the greatest coup for the British in the first decade after their occupation was to entice Hajj Amin al-Husayni, into accepting such a position as part of an implicit bargain of this sort. He was a leader of the most prominent family in the most important city of Palestine, a man with familial, religious, social, and political prestige. 30

There was an interlude in the Palestinian Arab struggle against Zionism from the end of 1923 to 1929, when Palestine witnessed the second major outbreak of violence. This quiet period and the reduction of Arab pressure on the Mandate Administration were mainly due the rifts which developed within the Arab nationalist movement. During this period, Hajj Amin served the British remarkably well in keeping Palestinian opposition to the mandatory regime within reasonable limits, showing devotion 'to maintaining tranquillity' as he promised Samuel at their meeting in 1921. This continued until 1930, when Hajj Amin felt obliged to align himself with a growing popular rebellion against his former masters, and abandoned his balancing act between them and the popular forces that threatened to leave him and the rest of the traditional leadership behind.

2.CONCLUSION

It was during the Mandate period that the balance of power between the indigenous Palestinian population and the Jewish immigrant population slowly but relentlessly shifted in favour of the latter. Solidly established indigenous Arab inhabitants, settled on the land and dominant in the urban administration of Palestine for centuries, and forming the majority at approximately eight to one in 1922, become a minority within the new Israeli state in 1948. Benny Morris claims that, the Mandate period provided a "nursery" of state building that Palestinians failed to take advantage of but which the Zionist exploited to the full.75In reality this nursery did exist, but only for the Zionists. The British, explicitly excluded Palestinian national rights, and did not even mention the Palestinians in the Balfour Declaration and the League of Nations Mandate for Palestine. They were referred to solely in negative terms, as 'the non-Jewish communities in Palestine'. This was an important prerequisite both for the

denial of self-determination to the Palestinians, and for the British decision to favour Zionism and building the Jewish National Home.

The policies of the Arab leadership were largely the effect, rather than the cause of basic British policy and orientation. The British policy was decided in accordance with British imperial needs and contingencies, which were all too frequently founded on the "divide and rule" method in opposition to the legitimate national interests and aspirations of the peoples concerned.

The British Mandate government fostered the creation and development of newly created 'Islamic' institutions; gave them full control of extensive public revenues and broad patronage powers. From 1922 until the revolt of 1936, this policy served its intended purpose of dividing the traditional leadership and providing a counterweight to the Palestinian national movement. The British by giving a crucial portion of the Palestinians elite both some control over resources and a measure of prestige, but no access to official authority, they effectively distracted many Palestinians form a unified focus on anti-colonial national objectives, including the control of the mandatory state, and building an effective nationalistic body to rival the state. Without any central authority and leadership the Palestinian Arab society did not have the social and cultural resources to organize and unite itself.

The Palestinian nationalist movement was not obstructed solely by external obstacles such as the British and Zionist policies. Internal factors, resulting largely from the nature of the social structure and the individual greed of certain notables in Palestine also contributed to the problem. The lack of cohesion of Palestinian elites repeatedly stalled an effective and a unified response to the challenges posed by the formidable foes of Palestinian nationalism. The Palestinian notables/leadership did not show the ability to transcend local, family, and political rivalries and to unify their efforts against their common enemies.

REFERENCES:

Theodor Herzl, The Jewish State: An Attempt to a Modern Solution to the Jewish Question, (London, 1946), chap. ii.

Sahar Huneidi, A Broken Trust: Sir Herbert Samuel, Zionism and the Palestinians, (London: Tauris, 2001), p.2.

ibid, p.2.

Gudrun Krämer, From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel: A History of Palestine, (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008), p.144.

Krämer, From the Ottoman, p. 150.

A. L. Tibawi, Anglo-Arab Relations and the Question of Palestine 1914-1921, (London, 1978), p.264.

Christopher M. Andrew and A.S. Kanya-Forstner, The Climax of French Imperial Expansion: 1914-1924, (Stanford: Stanford University Press, 1981), p.217.

Christopher Sykes, Crossroads to Israel, 1917-1948, (Bloomington & Indianapolis,1973), p.38.

Krämer, From the Ottoman, p. 169.

Foreign Office (FO) 800/156, 29 October 1920.

Henry Cattan, The Palestinian Question, (Kent, 1988), p.26.

Rashid Khalidi, The Iron Cage: The Story Of The Palestinian Struggle For Statehood, (Oneworld Publication, 2009), p.33.

H. W. V. Temperly, History of the Peace Conference of Paris, (Hodder and Stoughton, London, 1924), vol.VI, p.174.

Rashid Khalidi, "The Palestinians and 1948: the Underlying Causes of Failure", in Eugene L. Rogan and Avi Shalaim, eds., The War for Palestine Rewriting the History of 1948, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), p. 20-19.

Yousef Mohammad Muslih, The Origin of Palestinian Nationalism, (New York, 1988), pp.5-8.

Khalidi, The Iron Cage, pp.54-55.

Porath, The Emergence , pp.108-10. The meeting of the Muslim-Christian Societies in January 1919 was designated as the First Palestinian Arab Congress, while the second one, scheduled for May 1920 had been cancelled as a precautionary measure after the April Nebi Musa-Jerusalem Riot.

M.Y. Muslih, The Origins of Palestinian Nationalism, (New York, 1988), pp.207-8.

FO 406/45, enclosure in no.78.

Khalidi, The Palestinians, p. 22.

- Khalidi, The Iron Cage, p.55.

Elie Kedourie, The Chatham House Version and Other Middle Eastern Studies, (Ivan R. Dee, ed.2004), ch.4, p.59.

Cmd. 5479 "Palestine Royal Commison Report" (the Peel report), (London:HMSO, 1937), paras. 80-82.

Kedourie , The Chatham, p.72.

Palestine government file Pol. /2287, Israel State Archives, cited by Kedourie, The Chatham, p.62.

Rashid Khalidi, Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness, (New York: Columbia University Press, 1997), pp. 65-69.

CO 733/18, Samuel to Churchill, 20 January 1922.

Kedourie , The Chatham, p.72.

Benny Morris, Righteous Victims; A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001, (New York: First Vintage Books Ed., 2001), p.103.

Khalidi, The Iron Cage, p.59.

EXPLAINING MOBILE GAME ADDICTION BEHAVIOR THROUGH PERCEIVED GAME VALUE

Assoc. Prof. Seda YILDIRIM
Tekirdağ Namık Kemal University
sedayildirim@nku.edu.tr

ABSTRACT: This study aims to investigate mobile game addiction behavior of university students through perceived game value. According to this aim, the relationship between mobile game addiction behavior and consumption values will be analyzed. The survey method was used to collect data from university students in Turkey. 386 university students participated to e-survey implementation. To measure perceived value of mobile games, Sheth, Newman and Gross(1991)'s consumption values model was adapted and Lemmens, Valkenburg and Peter (2009)'s game addiction model were used in this study to measure mobile game addiction behavior. With the help of canonical correlation analysis, it was tested whether there was a significant relationship between perceived value and mobile game addiction behavior. Consequently, it was found that perceived values(consumption values) were significantly related to mobile game addiction behavior. Especially, functional, emotional and conditional values had a strong correlation with mobile game addiction behavior. This study provided some evidences that perceived game value (benefit) can influence mobile game addiction behavior. In addition, this study investigated mobile game addiction behavior in the context of marketing perspective

Key Words: mobile game, young consumers, game addiction, perceived value

INTRODUCTION

Games have been a main part of the human life for a long time that every cultures had one kinds of games in it's history (Björk and Holopainen,2003).With the rise of technology and internet accessibility, video games and online games have been popular since 90s(Haagsma et.al.,2012). The great profitable game market is getting bigger day to day, while numbers of online or mobile games and numbers of players are increasing rapidly(Yee,2007). 2000s brings people to much more opportunities with mobile devices such as mobile phones, smartphones, tablets etc. With higher technologic development such as "3G and handheld technologies" the number and usage of mobile devices is getting higher and also mobile gaming is the most profitable market now(Liu and Li, 2011:890). Being independent from a specific place, mobile games are always available for users and this is a big advantage for mobile devices(Liang and Yeh,2009:51). Understanding players' intention to online games is the big dilemma for researchers. Because researchers can find different results when they investigate online game addiction behavior or online game playing behavior. To discover why people get addicted to mobile games, firstly, we should understand why they love mobile games. Koo (2009) explained the relationships between playing online game intention and some experiential motives as "concentration, perceived enjoyment, escape behavior, epistemic curiosity, social affiliation and control behavior". He found out perceived enjoyment, escape behavior and social affiliation had a significant effect on intention to play online game. Wu et.al.(2010) studied the relationships between gratifications (achievement, enjoyment, social interaction), presence (spatial and social), service mechanisms (fairness, security, incentive), continuance motivation and proactive stickiness. They found gratification and service mechanism had a significant effect on intention to continue playing game and so this was an important indicator for being proactive stickiness to online games. Liu and Li

(2011) studied the relationships between "perceived ease of use, perceived usefulness, perceived enjoyment, cognitive concentration, use context, attitude and behavioral intention" for mobile games. They found perceived usefulness and perceived enjoyment had an effect on attitude of mobile games and they found perceived usefulness, perceived enjoyment and cognitive concentration had a positive effect on playing mobile game. Liang and Yeh(2009) studied on indicators (playfulness, situational effect task, attitude, subjective norm and ease of use) for intention to use mobile game. They determined subjective norm and perceived playfulness had an effect on using mobile game when user had no other tasks.

After investigating intention to play mobile game, the main question can be why playing game may be dangerous for users. In this point, excessive usage of mobile devices and excessive behavior of playing mobile games may result as bad habits. Although studies on gaming addiction behavior has a long history, 2000s brings new approach for game addiction behavior(Kuss,2013:127). Especially, online games and mobile games are so popular in todays and addiction to online games or mobile games are threat for youngers(Karapetsas et.al.,2014; Ku et.al.,2014;). During last decade, people became more close to technology and they began to spend much more time with their mobile devices(Anderson et.al.,2007). Accordingly, usage of mobile devices has changed people's habits over the time and the most dangerous problem of addiction behavior disguised as technology addiction behavior (Griffiths,1995). Internet addiction, game addiction and mobile phone addiction have been investigated by researchers recently to understand addiction behavior of technology(Young,1996; Griffiths,1995; Griffiths 2000; Davis, 2001; Wan and Chiou,2006; Charlton and Danforth,2007; Young,2009; Beranuy et.al.,,2013). Game addiction can be defined as problematic usage of computer and video games(Lemmens, Valkenburgve Peter, 2009). When gaming behavior passes over "sleep, diet or socializing(Young,2004)", the addiction behavior comes out in the open.

The rise of mobile game market can't be ignored and every developments in mobile devices and internet attracts global and leading brands(Jiang et.al.,2015) that investigating playing mobile game behavior in the context of marketing perspective is an important issue. This study will analyze the relationship between perceived value and mobile game addiction behavior. So, it is expected to explain mobile game addiction behavior through perceived values.

1.RESEARCH METHODOLOGY

We reached the primary data through survey method. The survey included two basic measures as consumption values scale and mobile game addiction scale. This study adapted Sheth, Newman and Gross(1991)'s approach of consumption values and game addiction scale of Lemmens, Valkenburg and Peter(2009) for mobile games. Both of two scales was reliable that Cronbach's Alpha value for consumption values was found as 0,88 and Cronbach's Alpha value for mobile game addiction was found as 0,75. (see Table 3).

1.1.The Scale for Perceived Values

This study preferred to use consumption values scale to determine values of mobile games. So, this study developed an alternative consumption values scale for mobile games that included five basic value dimensions as functional value, social value, emotional value, conditional value and epistemic value. By focus group interview with university students who were regular mobile game players, new specific statements were developed for consumption values. Then the survey was re-designed every statements as a result of pre-test of survey implementation. The last version of our consumption values scale had five factors with 28 statements(items). Every statements were evaluated via five likert scale ranging from strongly disagree(1) to strongly agree(5) by participants. We can explain five basic values as below table:

Table 2. Consumption Values/Benefits for Mobile Games

Values/Benefits	Concept	For scale
Functional value/benefit (FV):	Functional value is generally used to determine product's attributes and performances that every benefits from product's performance, physical attributes or product content is thought as functional benefit or value in the theory of consumption values(Sheth et.al.,1991).	To measure functional value of mobile games, 8 statements were used in the last version of the survey. Cost, quality and product content were investigated in this value dimension.
Social value/benefit (SV):	Consumers can get some benefits from being a part of one group or society that these benefits are usually called as social value. Sometimes one product can be used for positive social value or sometimes it doesn't bought for its negative social perception (Sheth et.al.,1991).	We tried to measure positive social value of mobile games with 4 statements In addition, we developed 2 negative statements to measure negative perception of playing mobile games.
Emotional value/benefit (EV):	Benefits as feelings and emotions that provided from usage of products are called as emotional value (Sheth et.al.,1991).	With 4 statements, we measured the perceived emotional value of mobile games that we investigated what kinds of emotions influenced mobile game playing behavior.
Conditional value/benefit CV):	This value dimension is mostly related with functional value and social value (Sheth et.al.,1991). Some benefits can be perceived through specific time, place or person that conditional value is a changeable benefits for consumers(Yıldırım and Candan,2015).	We developed 5 statements to measure conditional value of mobile games. These statements expressed some conditions about playing mobile games such as time and place.
Epistemic value/benefit (EPV):	Sheth et.al.(1991) determined epistemic value as a benefit that was provided from having new, innovative and the modest product	We measured epistemic value of mobile games via 5 statements that investigating the perception degree of mobile game as innovative, new, popular and trendy.

1.2. The Scale for Mobile Game Addiction

Lemmens, Valkenburg, and Peter (2009)'s game addiction scale with 21-item was preferred to measure mobile game addiction level in this study. Seven dimensions(Salience, tolerance, mood modification, relapse, withdrawal, conflict and problems) with each dimensions were adapted for mobile game addiction and participants evaluated every items via five likert scale(1:never to 5:very often). In this study, salience expressed the degree of desire of playing mobile game; tolerance factor determined how much time participants spend for mobile games; mood modification expressed positive feelings about playing mobile games; relapse factor determined the degree of deterioration; withdrawl factor determined feelings about being unable to play mobile games; conflict factor expressed participants' discrepancy situation because of playing mobile games and problems expressed participants' problems because of playing mobile games.

Reliability and Validity of Measures

Table 3. The Results of Cronbach's Alpha Test

Scales	Cronbach's Alpha	N of items
Consumption Values	0,883	28
- Functional values	0,784	8
- Social Values	0,852	6
- Emotional values	0,791	4
- Conditional values	0,854	5
- Epistemic values	0,772	5
Mobile Game Addiction	0,750	21
- Salience	0,875	3
- Tolerance	0,671	3
- Mood modification	0,890	3
- Relapse	0,785	3
- Conflict	0,540	3
- Problems	0,765	3

1.3. Sampling Process and Participants

Youngers are more defenseless toward technology addiction because they are interested in technological products much more than elders in general(Park and Lee,2012). Based on the assumption that youngers are mostly interested in online, video or mobile games, we included university students as a research mass in this paper. By convenience sampling method, we selected university students who frequently buy and play mobile games. From 500 survey forms, we collected 386 survey forms. All of the participants said that they always bought free mobile games for their smartphones or tablets.

2.Empirical Findings

Factor analysis was used to determine the coherence of variables for consumption values model and mobile game addiction model. Five basic factor was determined for consumption values model as expected and this result was coherent with prior studies. 24 items with factor loadings were found as valid variables for consumption values model for mobile games and 4 items were eliminated from this model. Total variance was found as 69,369 and KMO-Barlett test result had a enough reliability(Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,879;Approx. Chi-Square: 13015,128; df. 391;sig. 0,000). Five factors with 14 items were found as valid factors for mobile game addiction model and KMO-Barlett test's result supported this model for it's reliability(Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: 0,709; Approx. Chi-Square: 11005,034; df. 345; sig. 0,000).Total variance of mobile game addiction model was found as 64,039.This result was different from prior studies about game addiction behavior. Tolerance factor and conflict factor were eliminated from the model as a result of factor analysis.(see Table 4).

Table 4. Means, Factor Loadings and Variances

Consumption Values Model	Mean	SD	Factor Loadings	Variance
Factor 1= Social Value(SV)				21,361
SV2.Playing mobile game provides me social acceptable	4,62	,49	,955	
SV3.I began to buy and play mobile games after I saw people that playing mobile game who were close to me.	4,54	,44	,832	
SV4.I get rid of playing mobile game, If my friends are opposite to it.	4,32	1,44	,726	
SV5.I don't prefer to play mobile game that my social environment doesn't approve it.	3,25	,40	,783	
SV6.I prefer to play the most popular mobile game to keep social trend	4,01	1,74	,835	
Factor 2= Emotional Value(EV)				17,214
EV1Playing mobile game makes me feel good	4,50	,54	,870	
EV2.Playing mobile game makes me relax	4,32	,49	,574	
EV3.I always enjoy playing mobile game	4,40	,72	,897	
EV4.I feel bad, If I can't play mobile game	4,28	,62	,674	
Factor 3= Conditional Value(CV)				13,251
CV1.I play mobile game whenever I get bored during the course at the university	3,80	1,54	,785	
CV2.I play mobile game whenever I travel by bus, train, plane etc.	3,53	,44	,560	
CV3.I play mobile game in my leisure time	3,50	,63	,598	
CV4.I play mobile game whenever I am alone	3,78	,66	,765	
CV5.I get rid of playing mobile game, If it is harmful	3,62	,52	,742	

Factor 4=Functional Value(FV)				10,033
FV1.The mobile game has standard quality as same as other digital games	3,86	,89	,751	
FV2.The mobile game is well-designed as same as other digital games	3,50	,39	,569	
FV3.I always trust the security of mobile games.	4,58	,78	,652	
FV6.The mobile game is always economic	3,21	,85	,560	
FV7.The mobile game is always cheaper than other digital games.	3,02	,81	,451	
FV8.I usually prefer to buy and play cheap mobile games.	3,52	,79	,640	
Factor 5=Epistemic Value(EPV)				7,213
EPV1.I think mobile games are so innovative	2,89	,71	,532	
EPV2.I prefer to buy and play new and different mobile games	3,12	,62	,670	
EPV3.I always look for the most popular mobile games	3,51	,52	,549	
EPV4.I prefer to buy and play the trendy mobile games	3,88	,68	,353	
Mobile Game Addiction Model				
Factor 1= Salience(S)				18,910
S1.Did you think about playing a game all day long?	4,12	,79	,784	
S2.Did you spend much free time on games?	4,18	1,14	,710	
S3.Have you felt addicted to a game?	3,48	1,02	,652	
T1.Did you play longer than intended?(tolerance factor)	3,85	,78		
Factor 2= Mood Modification(MM)				15,320
MM1.Did you play games to forget about real life?	4,50	,95	,725	
MM2.Have you played games to release stress?	4,32	1,29	,655	
MM3.Have you played games to feel better?	4,40	1,13	,630	
Factor 3= Relapse(R)				12,455
R1.Were you unable to reduce your game time?	3,45	,98	,680	
R3.Have you failed when trying to reduce game time?	3,60	1,50	,575	
Factor 4=Withdrawal(W)				10,368
W1.Have you felt bad when you were unable to play?	4,80	,70	,632	
W3.Have you become stressed when unable to play?	3,50	,68	,560	
Factor 5=Problems(P)				6,985
P1.Has your time on games caused sleep deprivation?	3,80	,75	,544	
P2.Have you neglected other important activities (e.g., school, work, sports) to play games?	4,11	,84	,463	
P3.Did you feel bad after playing for a long time?	4,20	1,03	,470	

To test H1, canonical correlation analysis was carried out and multiple relationships between factors was tested. Although five canonical function was found, only one function was found as a significant (p=0,00<0,05). As seen in table 5, canonical correlation coefficient value was 0,502 and function 1 explained 25 percent of total variance. As a result of canonical correlation, one significant function was determined that it was found out that there were significant relationships and this function could express this relationship(Rc= 0,502 ; Canonical Root(r2)=0,252 ; Wilk's Lambda= 0,514 ,Chi-Square= 218,866 ; df= 25;p=0,00;p<0,05).

Table 5. Canonical Correlation Results

Canonical Function	Canonical Correlation Coefficient(Rc)	Canonical Root	Wilk's Lambda	Chi-Square	df	P(Sig.)
1	0,502	0,252	0,514	218,866	25	**0,000**

There were significant correlations between factors of consumption values and factors of mobile game addiction behavior. The highest correlation was found between emotional value and mood modification and the lowest correlation was found between epistemic value and relapse. Withdrawal and problems didn't have significant canonical loadings that we didn't evaluate these factors in mobile game addiction behavior model. According to canonical loadings, it was found out that the highest canonical loading was belonged to emotional value in consumption values model (CL=0,784). In mobile addiction model, the highest canonical loading was belonged to mood modification (CL=0,881). In addition, social value (CL= -0,762) and conditional value (CL=0,621) had higher canonical loading that these factors were dominant in consumption values model. Functional value (CL=0,615) had also higher effect on mobile game addiction behavior. Epistemic value (CL=0,423) has lower value in consumption values model that the impact of these factors would be less on mobile game addiction behavior. In mobile game addiction model, salience (CL=0,549) and relapse (CL=0,346) had higher value and it can be said that consumption values would have higher impact on mood modification, salience and relapse. These results indicated that university students who bought and played mobile games with higher perception of emotional and conditional value, had higher mobile addiction behavior. Especially, emotional values of mobile games supported playing mobile games for its positive emotions and feelings as an addiction behavior. Social value had a negative correlation with mobile game addiction behavior. Functional value and epistemic value of mobile games had a positive correlation with mobile game addiction behavior. The redundancy index of consumption values set was found as 0,657 that this value was enough to say that the canonical correlations were significant and set of consumption values cluster could explain almost 66%(total variance) of the set of mobile game addiction cluster. In summary, according to canonical correlation relationships, it can be said that university students who perceive high consumption values, also have higher addiction behavior for mobile games (see table 6).

Table 6. Canonical Loadings of Consumption Values (Set-1) and Mobile Game Addiction (Set-2)

Set 1-Consumption Values		Set 2- Mobile Game Addiction	
Variables	Canonical Loadings(CL)	Variables	Canonical Loadings(CL)
X1:Functional value	0,615	Y1: Salience	0,549
X2:Social Value	- 0,762	Y2:Mood modification	0,881
X3:Emotional Value	0,784	Y3: Relapse	0,346
X4:Conditional Value	0,621	Y4: Withdrawal	0,218
X5:Epistemic Value	0,423	Y5: Problems	0,207
Redundancy Index:			
CV1-1 : 0,657 (Proportion of Variance of Set-1)			

3.CONCLUSION

This study aimed to determine the relationship between mobile game addiction behavior and perceived game value. The results indicated that participants perceived emotional value/benefit of mobile games higher than other benefits/values. Firstly, as consistent with perceived emotional benefit, participants were mostly addicted to mobile games because of mood modification. So, it can be said that university students mostly play and buy mobile games to feel relax and good and enjoy. When university students need more enjoyment or need to feel relax, they can be more addicted to mobile games. Secondly, conditional values of mobile games can influence mobile game addiction behavior. Because mobile/cell phones make games more accessible and players are free to play mobile games in every time and everywhere. Accordingly, conditional benefits can increase the tendency of being mobile game addicted. Functional values also motives players to play mobile game much more. Being mobile and cheap or almost free, mobile games attracts players and may cause excessive playing behavior much more. Epistemic value of mobile games didn't have a dominant influence on mobile game addiction behavior. So, it can be said that university students mostly don't give weight to epistemic benefits or values for mobile games. On the other side, social values/benefits can decrease the tendency of being mobile game addicted.

As a result, this study indicates that there is a strong relationship between perceived emotional, functional and conditional values and tendency to be an addicted. Participants weren't so addicted people but they were excessive players and had a tendency to be an addicted.

REFERENCES:

Anderson, J.C. and Gerbing, D.W. (1984). "The effect of sampling error on convergece, improper solutions and goodness-of-fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis". Psychometrika, 49,pp.155-173.

Beranuy, M, Carbonell, X. and Griffiths, M.D. (2013). "A Qualitative Analysis of Online Gaming Addicts in Treatment". International Journal of Mental Health and Addiction. Volume 11, Number 2, pp.149-161.

Björk, S. and Holopainen, J. (2003). "Describing games: An interaction-centric structural framework". DiGRA '03 - Proceedings of the 2003 DiGRA International Conference: Level Up, Vol.2. available at: http://www.digra.org/wp-content/uploads/digital-library/05150.10348.pdf (accessed: 01 January 2018).

Charlton, J. P. and Danforth, I. D. W. (2007). "Distinguishing addiction and high engagement in the context of online game playing". Computers in Human Behavior, 23, pp.1531-1548.

Davis, R.A. (2001). "A cognitive-behavioral model of pathological Internet use". Computers in Human Behavior, Volume 17, Issue 2, 1 March 2001, pp.187-195

Griffiths, M.D. and Hunt, N. (1995). "Computer Game Playing in Adolescence: Prevalence and Demographic Indicators". Journal of Community & Applied Social Pyschology. Vol. 5, pp.189-193.

Griffiths, M.D. (2000). "Video game violence and aggression: Comments on 'Video game playing and its relations with aggressive and prosocial behaviour' by O. Weigman and E.G.M. van Schie". British Journal of Social Psychology, 39, pp.147-149.

Haagsma M.C., Pieterse M.E. and Peters O.(2012). "The prevalence of problematic video gamers in the Netherlands". Cyberpsychol Behav Soc Netw. 2012 Mar;15(3), pp.162-8

Jiang, G., Peng, L. and Liu, R. (2015). "Mobile Game Adoption in China: the Role of TAM and Perceived Entertainment, Cost, Similarity and Brand Trust". International Journal of Hybrid Information Technology, Vol.8, No.4 (2015), pp. 213-232

Karapetsas, A.V., Karapetsas, V.A., Zygouris, N.X. And Fotis, A.I. (2014). "Internet Gaming Addiction. Reasons, Diagnosis, Prevention And Treatment". ENCEPHALOS 51, pp.10-14.

Koo, D.M. (2009). "The moderating role of locus of control on the links between experiential motives and intention to play online games". Computers in Human Behavior 25 (2009) pp.466–474

Ku, C.H., Kwak, M., Yurov, K.M. and Yurova, Y.V. (2014). "A Study of the Influence of Gaming Behavior on Academic Performance of IT College Students". Gaming Behavior and Academic Performance. Twentieth Americas Conference on Information Systems, Savannah, 2014

Kuss, D.J. (2013). "Internet gaming addiction: current perspectives". Psychol Res Behav Manag. 6, pp.125–137.

Lemmens, J.S., Valkenburg, P.M. and Peter, J. (2009). "Development and Validation of a Game Addiction Scale for Adolescents". Media Psychology , Volume 12, 2009 - Issue 1,pp.77-95

Liang, T.P. and Yeh, Y.H. (2009). Situational Effects on the Usage Intention of Mobile Games. C. Weinhardt, S. Luckner, and J. Stößer (Eds.): WEB 2008, LNBIP 22, pp. 51–59, 2009.

Lim, W.M., Ting, D.H., Khoo, P.T. and Wong, W.Y. (2012). "Understanding Consumer Values And Socialization –A Case Of Luxury Products". Management & Marketing Challenges for the Knowledge Society (2012) Vol. 7, No. 2, pp. 209-220.

Liu, Y. and Li, H. (2011). "Exploring the impact of use context on mobile hedonic services adoption: An empirical study on mobile gaming in China". Computers in Human Behavior 27 (2011),pp. 890–898.

Park, N. and Lee H. (2012). "Social Implications of Smartphone Use: Korean College Students' Smartphone Use and Psychological Well-Being". Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. September 2012, 15(9),pp.491-497.

Sheth, J.N., Newman, B.I. and Gross, B.L. (1991). Consumption Values and Market Choices-Theory and Applications. Cincinnati. OH: South-Western Publishing Co.

Yee, N. (2007). "Motivations for Play in Online Games". CyberPsychology & Behavior, 9(6), pp.772-775.

Yıldırım, S. and Candan. B. (2015). "Segmentation of Green Product Buyers Based On Their Personal Values and Consumption Values". Environmental Values. Volume 24 October No:5, pp.641-661

Young, K. (1996). "Psychology of computer use: XL. addictive use of the internet: a case that breaks the stereotype". Psychological Reports, 79, pp.899-902.

Young, K. (2004). "Internet Addiction: A New Clinical Phenomenon and Its Consequences". AMERICAN BEHAVIORAL SCIENTIST, Vol. 48 No. 4, December 2004,pp.402-415.

Wan, C.S. and Chiou, W.B. (2006). "Why Are Adolescents Addicted to Online Gaming? An Interview Study in Taiwan". CyberPsychology & Behavior. January 2007, 9(6),pp.762-766.

Wu, J.H., Wang, S.C. and Tsai, H.H. (2010). "Falling in love with online games: The uses and gratifications perspective". Computers in Human Behavior 26 (2010),pp.1862–1871.

RESEARCHING SYMBOLIC WAYS OF RESISTANCE IN THE MIDDLE EAST: THE IMPACT OF ARABIC CARTOONS

Research Assistant Hazan GÜLER
Kırıkkale University
Department of Political Science and Public Administration

ABSTRACT: The politics of Middle East is determined by many different factors such as historical ties, cultural elements, internal and external interventions. As a part of political and social life, resistance has been directly associated with the region for a long time. The oppressive nature of politics of the region has made resistance visible in many different levels. Resistance, both in legal forms and symbolic means, gives important clues in order to understand the politics of the Middle East. Arabic cartoons, at this point, are one of the most critical ways of touching politics in an implicit manner. Not only having a social mission as to entertain but also a political role to gain resistance, the Arabic cartoons in Middle Eastern politics has been of great importance. Making analysis of Arabic cartoons for an understanding of the politics of the Middle East, this study aims to explore a symbolic way of political resistance. Through applying to various forms of cartoons in the Arab world, many of which include a political background, the study will touch a very critical but at the same time a common way of resistance in the Middle East. As the methodology of the study, the cartoons will be examined through content analysis. After all, the relation and contributions of Arabic cartoons to the politics of the region will be shown.

Key Words: Resistance, Arabic cartoons, Middle Eastern politics, symbolism

INTRODUCTION

Middle Eastern politics serve as a great area of investigation to those interested researchers. The changing dynamics of the Middle East makes several analyses on the region available.

As important as the state formation, authoritarianism, democracy experience, the position of civil society, political culture, social movements of the Middle East; the issue of resistance reveals critical points for us in understanding the Middle East. Various forms of resistance, the spheres that the resistance take place are the subjects of separate research studies.

Among various forms of resisting political oppression, cartoons – with their unique nature – have become prominent in global politics. Through symbolic meanings, the cartoons transform messages and create a kind of stream of consciousness in societies they are produced for. The implicit way of transferring ideas and creating perception is a symbolic way of resistance that this study will be focusing on.

Cartoons in the Arab world are important to become subject of Middle Eastern politics, since they indicate an unexampled way of resistance. In the struggle between power holding and power seeking of the Middle East politics, the impact of the cartoons is worth to study on.

In this study, first of all, the nature of resistance as a political act will be explained. What does resistance mean for the Middle East and how do they develop in the region will also be answered. The relation between resistance and power in the Middle East will be one of the main drives of this conceptual framework. Secondly, cartoons as a way of political expression will be identified. After gaining a general perception on the nature of political cartoons, Arabic cartoons that allow political outcomes in the region will be examined through their level of influence. The analysis of the influence of Arabic cartoons in Middle Eastern socio-political processes will show the impact of symbolic power, which is the main argument of the study.

1.POLITICAL RESISTANCE

Resistance is a broad term which can show itself through various implications in different parts of life such as culture, politics and everyday activities. In general terms, resistance is (1) the act of fighting against something that is attacking a person, or refusing to accept

something; it is (2) a force that acts to stop the progress of something or make it slower (Cambridge English Dictionary).

Either active or passive, resistance occurs to make a change in the course of events that are claimed to be wrong by those resistant(s). Resistance is dynamic and can change in accordance with specific situations (Lientz, 2011: 33). According to Scott, resistance; "includes any act(s) by member(s) of a subordinate class that is or are intended either to mitigate or deny claims made on that class by superordinate classes or to advance its own claims vis-à-vis those super-ordinate classes." (1992). For Routledge (1997: 361) resistance is "any action imbued with intent that attempts to challenge, change or retain particular circumstances relating to societal relations, processes and/or institutions… [which] imply some form of contestation...[and] cannot be separated from practices of domination."

One of the most important forms of various implications of resistance is the relation of resisting movements with processes of politics. Political resistance targets the power and creates its opposition against the actions of power. Its main point is to influence the political power, political actors, political decision-making processes and political strategies.

Writing on the geography of resistance is a part of thinking about political geography in broad terms. Foucault, in "The History of Sexuality" uses a series of metaphors to argue against a single image of resistance and avoids a single site of sovereignty. Combining the two factors – resistance and power – he writes; "Where there is power, there is resistance," (1980: 95-96).

Political resistance creates the need to categorise the oppositional acts according to the formation and demands of resistance. The resistance can be against a political change which implies a traditional form of resistance; on the other hand, it can be against political oppressions, restrictions. The main argument of this study is based on the second group.

Some scholars categorise the resistance typologies as disguised & public resistance; some emphasize the difference as violent & non-violent resistance; and some as collective/organised or individual/non-organised.

Scott categorizes resistance as public resistance and disguised resistance (1987). In the first categorization, resistance occur as publicly declared (open revolts, demonstrations, land invasions, etc) against material domination; it can be an assertion of worth or desecration of status symbols against status domination; or it can exist as counter- ideologies against ideological domination. The second form, the disguised form, (low profile, undisclosed or "infra-politics") as everyday resistance (desertion, evasion, foot-dragging) or direct resistance by disguised resisters against material domination; hidden transcripts of anger or disguised discourses of dignity against status domination; or, dissident subcultures (millennial religion, myths of social banditry, class heroes) against ideological domination.

As a part of this study, we should have a look at the non-violent forms of political resistance. Called also as civil resistance, the non-violent resistance is categorised in seven basic forms

by Vinthagen (2012); (1) discursive resistance, which attempts to convince and communicate through developing well arguments and convincing behaviour; (2) competition which creates alternative and competing non-violent institutions; (3) non-cooperation, forming a resistance with the oppressive aspects of the contemporary system's roles/functions such as boycotts; (4) selective cooperation, a form of non-violent resistance with others and contemporary system around legitimate and mutual needs; (5) withdrawal, a form of fleeing from destructive power relations and thus refusing to take part in the system; (6) hindrance, stopping of the processes of oppressive power systems such as blockades, occupations, interventions; and (7) humoristic undermining, dramatization of an existing injustice or a possible community.

Cartoons can be a part of discursive resistance. Through establishing forms of good communication (either verbal or non-verbal), the resistance is aimed to turn into a well-mannered and symbolic evoking.

Developing political resistance may take different ways. At this point, such questions as (Sharp, 1973); Who acts?, Where does the resistance take place?, Through which means is the resistance pursued?, How is it organised?, Against what the resistance is developed? can help us to make a better classification of the resistance process. Therefore, depending on all the mentioned typologies and different formations of resistance; the consequences of resistance may also have variation; which means the outcomes of resistance may lead to both good results as equality, democratisation and vice versa as chaos, increased repression.

The general framework of resistance as a political act shows us that there hasn't been a standardized form of resistance even if it is political. The variety of developing resistance makes it complex and therefore brings the need to make field-based analyses in the process of understanding the nature of these acts.

2.RESISTANCE AND POWER RELATIONS IN THE MIDDLE EAST

The roots of resistance in the Middle East dates back to the colonial periods in the 19th century when nearly all political order was shaped by European colonial powers. "The violence of the colonial legacy has shaped both the organization and the imagination of power and resistance in the Middle East. It laid the groundwork for the despotic and often divided states that have been so much a part of the region's landscape" (Tripp, 2013: 28). While the European colonial powers were making up the region, they were also responsible for the Arab people come themselves.

Tripp finds the colonial period highly significant as to understand the dynamics of the Middle East. For this, he writes; "Heroic memories of battles past, as well as the political provocations and opportunities of the present, have provided the pretext, the sanction and the sites for the use of force and its armed resistance well into the twenty-first century" (Tripp, 2013: 28).

The initial form of resistance was violent and it included armed groups. In time, many other forms of resistance developed. "Spectacular violence, armed uprisings, as well as mass popular demonstrations and the deliberate choice of nonviolent methods have all been much in evidence in the recent political history of the Middle East" (Tripp, 2013: 8).

In such a system where the individuals are excluded from politics and dominated by governing elites, the difficulty of developing political resistance becomes clear. However, when we look at the case from the historical context, the notion of resisting seems to have positive reflections. During the domination of imperial powers, resistance was nearly a duty, kind of heroic struggle against foreigners that had religious and national implications.

The course of resistance movements and the actors of resistance in the Middle East is todays identified by power relations. The form of resistance after gaining independencies many Middle Eastern countries shifted into internal factors. The more regional actors gain power, the more the nature of resistance changed.

"The peoples of the Middle East have also, through collective organization, through art and through counter-narratives, developed alternative, sideways views of power in ways that suggest the basis for a resistance of the future" (Tripp, 2013: 16-17). People in the Middle East have encountered ways of freeing themselves from the domination of system with alternative ways.

Herein, for such a region, trying not to measure the resistance acts but trying to reveal different forms of resistance seems more helpful. That's why this study aims to analyse a non-violent form and symbolic form of resistance.

3.CARTOONS AS A MEANS OF POLITICAL EXPRESSION

The comics and related arts such as cartoons, graffiti, illustrated posters, signs have always played an important role in shaping public interests. The visual means of transferring ideas has become widely used from very early times.

Entertaining the audience through a combined use of fantasy and humour, cartoons is a way of expression in which images, motives and symbols are used. In order to reveal the main idea, cartoons most frequently include a visual depiction. "Visual culture is what images, acts of seeing, and attendant intellectual, emotional, and perceptual sensibilities do to build, maintain, or transform the worlds in which people live. The study of visual culture is the analysis and interpretation of images and the ways of seeing (gazes) that configure the agents. Practices, conceptualities, and institutions that put the image to work" (Shyles, 1984). According to Scott, cartoons consisting of humour are "hidden transcript that represents a critique of power spoken behind the back of the dominant" (1992).

Referring to symbolic ways of expression in order to give socio-political meanings has been an important task, which we can observe through political cartoons. According to Göçek, political cartoon is a social force with its power to provide change; "by freeing the imagination, challenging the intellect, and resisting state control" (Göçek, 1998: 1). "Cartoons materialize a political statement in graphic imagery supported by relatively few facts" (Kamalipour, 1995: 143). Political cartoons, which have capacity to entertain as well, in fact apply to broader levels of meaning. These meanings generally enable people to see their social, economic and political reality from a new perspective and critical sight (Totry & Medzini, 2013: 22).

Cartoons can be seen every day in newspapers, televisions. In many cases cartoons are more successful in demonstrating ideas and transferring information than those complex verbal explanations. Moreover, in attracting attention, cartoons can become more effective.

The history of political cartoons can be traced back to medieval times. The practise of using pictorial language through allegory and myths and depicting humans as animals can be the initial forms of producing message-based imagery and symbolic language. Thanks to the developments in printing in the 19th century, it became easy for the press that made its way to printing houses; to make cartoons start to reach the illiterate masses. During the Renaissance period, political images were printed on loose sheets and sold to the public (Sheppard, 1994: 36). In the World War I political cartoons were used both at home and against the enemy (Kleeblatt, 1993: 54-58). And by the end of World War II, "all major military Powers had propaganda offices that recognized and employed political cartoons to influence public opinion" (Göçek, 1998: 6).

Besides the historical background of political cartoons in Europe, the development of cartoons outside the Middle East was significant. The emergence of political cartoons in the Middle East took place in the second half of the 19th century (Göçek, 1998: 6). In a form of caricatures, political imagery and symbolism, belonging to the region, targeted Western colonial powers, which were mostly about anti-colonial feelings, the disagreement that Middle Eastern societies felt against foreign reign and the changes that they were calling for. During the colonial domination, political cartoons were a means of unifying the Arab world. The establishment of Israeli state fired this common hostility and triggered a similar way of producing symbolic art (Wozniak, 2014: 9).

With the establishment of today's modern states in the Middle East, the scope of political cartoons and message giving tools shifted and they particularly started to target local bodies (Göçek, 1998: 8). The visual and textual message giving cartoons, caricatures etc., after gaining independence in the region, mainly targeted the local political regimes.

The re-shaping of Middle Eastern borders especially after the colonial powers withdrew from the region, allowing the Arab communities establish their own states, a new era started. This period, on one side, particularly included some basic traditional forms to be continued, but on the other side brought many changes in the social and political life. The politics of the region become more visible than ever, which provided the usage of these visual arts – against the internal powers – spread to larger areas. Non-state actors, opposition groups and even ordinary people started to use such symbolic ways of expression in order for the socio-political struggles. Today "there are several forms of manifestation of the visual in political struggle: as a mass media image, a digital image, a cartoon, a piece of art, a physical space or object, an image on paper, a wall or another physical medium, and ultimately as a human embodiment" (Wozniak, 2014: 11).

Cartoons as a form of political resistance have made an increasing and unexpected influence over politics. At this point Arabic cartoons, with the messages they have given, with variety of meanings they been attributed and the audience they have aimed to reach, deserve detailed an investigation. Rather than focusing on one country's sense of humour combined to politics, the study is planned to touch the subject of political cartoons from a general perception.

4.THE DEVELOPMENT OF MIDDLE EASTERN COMICS AS POLITICAL TOOL

Upon getting a general idea of cartoons as a means of political expression, the question of 'whether the Middle East region, where there has been a unique socio-political structure from a long historical scale, welcomes such a form of resistance or not?' can be the main concern of this last part.

Analysing cartoons, as a current issue referring to Middle Eastern politics, brings the need to have a short look at Arabic sense of humour in the historical context.

"Despite a rich and varied literature, the Arabs are not so readily associated in the minds of Westerners with humour or wit, which usually makes up a sizeable chunk of any nation's literature and oral folklore. Indeed, one can perceive the opposite, i.e. temper, ill-humour, melancholy, gloom, stern looks, etc., is the generally accepted picture associated with the Arab character"

says Kishtainy, drawing the attention on the understanding of Arabic humour in the very early ages of Middle East (1985: 11). In the classical era, the relationship between Arab humour and the Arabic language made the development of an introverted form of humour. The usage of imagery in the classical age was highly linked to religion that it was also under the impact of Islamic rituals. And this affected the development of visual arts in a historical frame. What Douglas and Malti-Douglas have mentioned confirms the situation; "in Arab-Islamic civilization it was the word that was sacred and the image suspect" (1994: 2). The Qur'an ban on pictorial representation of persons was very effective.

"Political cartoons accompanied Europe's gradual technological, economic, and political domination over the rest of the world. The non-Western world including the Middle East promptly started to employ this medium to scorn their own Westernizing selves and to ridicule and delegitimate their Western rulers. Local myths, folktales, and aesthetic forms were quickly synthesized into these new interpretations, first to symbolically authenticate the burgeoning nationalist movements and then to resist them." (Göçek, 1998: 6).

Cartoons started appearing in the region in the mid-nineteenth century, along with the Western influence in the Ottoman Empire.

During the course of colonialism, the first cartoon appeared in the journal was of Ottoman Empire, produced in İstanbul in 1867. And the first caricatures drawn in the Arab world were in 1877 by Ya'qub Sannu. In 1887, he published Al-Tankit wa Al-Tabkit (Joking and Censure), which is a humorous newspaper aiming to criticize the West (Göçek, 1998: 6).

The cartoons of the 19th century in the Middle East were similar to those of Europeans, since they were under the influence of European colonialism. The Arabs adapted Western cartoons to local needs of Middle East, which resulted in a hybrid model of cartoons (Göçek, 1998: 6-8).

With the establishment of modern states in the Middle East, the size of events started change slightly. Ever since the 1948 Arab-Israeli war, the politicization of even everyday culture affected the nature of cartoons.

5.THE OUTCOMES OF ARABIC CARTOONS IN MIDDLE EASTERN POLITICS

Arabic cartoons have found themselves an unexpected place among the Arab nations. Since there has been a high rate of illiteracy among these communities who mostly don't read essays and columns about the political situation of the region, these visual and symbolic means of expression have become popular. However, it is important to note that; caricaturists

in the Arab world operate within regimes of censorship and state control. So far, many of the artists paid the bill with their lives (Hammnond; 2017: 59).

On the censorship of cartoons in the Arab world, there have been some positive outcomes as well. Besides the limitation on the productivity of artists, censors from local authorities paved the way for producing more of symbolic resistance. The restriction on the freedom of expression and the limitation of open debate made politics push into other areas as literature, comics, etc. more closely.

"Censorship breeds sharp readers, and Arab readers have more than matched their writers and artists, in the search for hidden political and ideological messages. The politicization of Arab comics, generally designed to serve the interests of the regimes, can be a double-edged sword. In the Arab states, as in most of the Third World, culture is seen by virtually everyone as an essentially political domain. This consensus of artist and public can produce effects both conformist and subversive." (Douglas and Malti-Douglas, 1994: 5)

Despite all restrictions, the impact of cartoons on the politics of Middle East is remarkable. Even though the history of comics, as a way of touching politics, is not long for the region, the influence created via cartoons and other forms of visual arts, has been showing a dramatic increase. For example, in the Gulf War of 1991, the function of political cartoons made sense. In the time of war, when satellite dishes were something new in the Middle East area and people newly met with televisions which were all broadcasting about the war in a non-objective way, the role of cartoons was significant. The cartoons in Arab media satirized related issues of media, and eventually they were able to make people question what they saw on TVs from a satirical perception (Slyomovics, 2001: 73). In another example, the cartoons made to protest the Lebanon war had deep implications. As a general outcome of the political cartoons; the enemies are depicted as evil characters, or even monsters and the countrymen are shown through heroic figures. Even though those cartoonists who were not even Lebanon originally, during the Lebanon war, depicted non-Arab actors as evils and tries to lay their messages.

Developing symbolic art can be in the shape of caricaturing political actors as we are all familiar with. This is one of the most useful ways of criticising politics and forming opposition against it. However, there have been some critical figures that has taken an unforgettable place in the minds of Arab communities. One of the best-known figures among the Arab cartoons can be Handala, created by the Palestinian cartoonist Naji Al-Ali. Al-Ali was awarded with Golden Pen Award where he was described as "one of the best cartoonists since the 18th century". Influencing millions of people in the Arab world, Al-Ali had great contributions to the resistance of Arab people via political cartoons through which he conveyed unique messages. Avoiding long speeches about the political situation of the Middle East, Al-Ali developed his opposition against Israel and against the unsuccessful leaders of PLO, he criticized the corruption of Arab regimes with his art. Nearly all of his messages were symbolised in the characters he created. Here Handala can be mentioned as one of the

most striking figures of all Arabic cartoons. Besides Falima, Al-Zalama and the Evil Man, the other cartoon characters Al-Ali created; Handala has become a foremost icon of Palestinian lost identity and ongoing struggle since 1969 (Totry & Medzini, 2013: 23-33). There may be lots of characters and figures like Handala, created in the Middle East in order to refer to a specific political situation. Therefore it is an important sign to see the frequency of symbolic means of resistance that aim to reach a solution of the region's political problems, both internally and externally.

Developments in visualization made cartoons even more popular and used increasingly day by day. In addition to technological advances, visuals in for political aims in the Middle East has increased its role because of the attacks of September 11, 2001. This date, causing a tensional ground between Islam and the West, made usage of symbolic ways in political struggle a must. The collapse of the Twin Towers, Osama bin Laden's video messages, the Separation Wall in Palestine, the toppling of the statue of Saddam Hussein in Baghdad, Saddam's execution, the Cedar Revolution in Lebanon, Abu Ghraib, the Green movement in Iran, and most recently the Arab Spring were all used as sources by visual artists. All these radical-political events were depicted in the form of symbolic pictures, all of which had some messages and directly touched upon the politics. Some of them can be listed as follows; the image of bin Laden in which he is sitting in a house in Pakistan and smoking marijuana, watching pornography; the image of the United States' war on Iraq in which the photographs of tortured prisoners in Abu Ghraib are depicted; the lasting image of Israel's Separation Wall that Banksy's graffiti challenges the domination of Israel; another lasting image of Hosni Mubarak's regime in which his thugs attacks protesters in Tahrir Square with camels and horseback (Khatib, 2013: 1-2).

6.CONCLUSION

On a ground where we can increase the examples, it is obvious that Arabic cartoons as a political expression or a way of resistance is one of the most applied means of non-violent opposition in the region.

After all, we find ourselves at the point where we start, with a second-time reference to Foucault's expressions; "Where there is power, there is resistance" (1980: 95-96). It will not be wrong to say that what makes satire, political humour and political cartoons extra relevant in the Arab world today is the frequent political and religious unrest in the despotic and authoritarian Arab regimes.

Not all political cartoons have aims as to make political changes or to make politics better. The purpose of a political cartoon doesn't have to be always a structural reformation but rather it can be produced for making fun of things just to turn hard-line politics into a more endurable one. "People joke about their oppressors, not to overthrow them but to endure them, and the more durable and formidable the regime may be, the more resort is made to humour" says Kishtainy, on the nature of political humour (1985: 6-7). In general terms, a satirist is not

the person who aims to make politicians get the messages he has given through his satires. The victim in a symbolic opposition is not the one who is necessarily expected to take lessons from the criticisms.

In the short history of Arabic political cartoons, it is very easy to see the opposite of this generally accepted idea. Since the Middle East has been an area of never-ending political struggle and a place of unrest, the political cartoons has become a very important tool for resisting and even for mobilizing people. Because of the authoritarian regimes in the region, which kept people away from politics, any kind of gap in non-political areas have been used for political purposes. And among them, the cartoons are the non-violent and symbolic ways of resistance.

To sum up; the question of whether such a symbolic way of resistance find itself a place in the Middle Eastern politics seems somehow problematic for the researchers and even for the cartoonists that it is not possible to bring a clear and certain answer. The growing attraction of cartoons among public cannot be denied at one point. The cartoons making an overwhelming impression by drawing the attention to politics is widely accepted. But at the other side an undistributed power shared only by regime elites don't make such symbolic ways to penetrate into politics and so these cartoons remain only as a sense of humour. Even sometimes those artists are restricted by severe sanctions today. Especially after the 9/11 events, the positioning of the Middle Eastern politics along with its societies has been troubled. The Arab Spring could be a good outcome of all resistance movements in the region but it is again too early to mention such a victory. If the spring could reach the expected outcomes, perhaps the ground for non-political and non-violent groups could be better.

REFERENCES:

Douglas, Allen and Malti-Douglas, Fedwa (1994). Arab Comic Strips: Politics of an Emerging Mass Culture, Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Foucault, M. (1980). The History of Sexuality. (Trans. Robert Hurley). New York: Vintage Books.

Göçek, Fatma M. (1998). "Political Cartoons as a Site of Representation and Resistance in the Middle East", in Political Cartoons in the Middle East, Fatma Müge Göçek (ed.), Princeton: Markus Wiener Publishers.

Hammond, Andrew (2017). Pop Culture in North Africa and the Middle East, California: ABC-CLIO.

Kamalipour, Yahya R. (Ed.) (1995). The U.S. Media and the Middle East: Image and Perception, Westport: Greenwood Publishing Group.

Khatib, Lina (2013). Image Politics in the Middle East: The Role of the Visual in Political Struggle, London & New York: I.B. Tauris.

Kishtainy, Khalid (1985). Arab Political Humour, London: Quartet Books.

Kleeblatt, N.L. (1993). "Merde! The Caricatural Attack against Emile Zola", Art Journal, 52 (3), pp. 54-58.

Lientz, Bennet P. and Rea, Kathryn P. (Ed.). (2011). Breakthrough IT Change Management, New York: Routledge.

Routledge, Paul (1997). "The Imagineering of Resistance: Pollok Free State and the Practice of Postmodern Politics", Transactions of the Institute of British Geographers, 22 (3), pp. 359-376.

Scott, James (1987). Weapons of the Weak, New Haven: Yale University Press.

Scott, James (1992). Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts, New Haven: Yale University Press.

Sharp, Gene (1973). The Politics of Non-Violent Action, California: P. Sargent Publisher.

Sheppard, Alice (1994). Cartooning for Suffrage, Albuquerque: University of New Mexico Press.

Shyles, L. (1984). "Defining 'Images' of Presidential Candidates from Televised Political Spot Advertisements", Political Behaviour, 6 (2), pp. 171-181.

Slyomovics, Susan (2001). "Sex, Lies and Television: Algerian and Moroccan Caricatures of the Gulf War", in Slyomovics, Susan and Joseph, Suad (eds.), Women and Power in the Middle East, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, pp. 72-98

Tripp, Charles (2013). The Power and the People: Paths of Resistance in the Middle East, Cambridge: Cambridge University Press.

Totry, Mary and Medzini, Arnon (2013). "The Use of Cartoons in Popular Protests That Focus on Geographic, Social, Economic and Political Issues", European Journal of Geography, 4 (1), pp.22-35.

Vinthagen, Stellan and Majken Jul Sørensen (2012). "Non-Violent Resistance and Culture", Peace and Change, 37 (3), pp. 444-471.

Wozniak, Marta (2014). "Mirror, Mirror on the Wall: Political Cartoons of the Arab Spring", Hemispheres, 29 (2), pp. 5-22.

THE INVISIBLE ACTOR OF THE MESOPOTAMIAN OIL: CALOUST GULBENKIAN "MR. FIVE PERCENT"

Ayten YADİGAR

Assoc. Prof. Dr. E. Ümit İZMEN YARDIMCI
Tekirdağ Namik Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of International Relations
uizmen@nku.edu.tr

ABSTRACT: Gulbenkian played an important role in the political economy of Mesopotamian oil resources and in the foundation process of Iraq after the World War I. There was a need for the establisment of a new order in the oil rich ex-Ottoman territories after the disintegration of the empire in post-war period. The industrialized Western states at that time were in need of more energy due to inreasing use of energy both in military and civil areas. Since energy became a matter of priority for these countries, the oil-rich Middle East which meant to get access to new resources became an attractive region for them. The territory was economically attractive and commercially lucrative for the major oil companies of that time. Oil was the common denominator between states and companies. There was a ground for both struggle and collaboration among these actors. In this process which ended with the the foundation of Iraq and the formation of first oil cartel, the role of Caloust Gulbenkian was interesting and noteworthy. The efforts of Caloust Gulbenkian who was also known as "Mr. Five Percent"- the nickname pointing to his role in the process and his share in Iraqi oil- had been influential in bringing together the relevant statesmen and executives of oil companies. The long lasting struggle over Middle Eastern oil ended after a series negotiations, conferences and agreements between states and major oil companies. The struggle over the sharing of the Middle Eastern oil had also been effective in the drawing of the boundaries of Iraq within the new system established in the region after the collapse of the Ottoman Empire.

This study reveals the importance of individuals in the IPE of Mesopotamian oil after WWI. The individual level of analysis is also important to understand the foundation process of Iraq. Understanding this two-dimensional process which ended with a political outcome -the formation of Iraq- and an economic one -the formation of the first oil cartel- would help see the big picture and better understand what's happening in the region today.

INTRODUCTION

Today, the world has been undergoing through a period of uncertainty which is very similar to that of 1900s. The Middle East is a hot topic in international agenda. It was a center for energy-based power struggle among states and non-state actors both in the past and at present. The geopolitical location of the region and its rich oil resources have been the main driving forces in this struggle. Conflicting interests of states as well as non state actors including oil companies and even individuals have made the region an area of endless fights and battles, regional tensions, internal uprisings, sectarian and ethnic clashes, and proxy wars conducted through terrorist groups. The lives of local people have been deeply affected by authoritarian regimes, spoiled wealth and then occupations followed by destruction of countries and deaths of millions.

The current picture of the Middle East as a whole has brought the need for having a look at the historical foundations of present structure of the region once again especially since 2016 - the centennial of Sykes Picot Agreement signed in 1916 which created the borders that made up much of modern Middle East. The current problems in the Middle East are said to be the legacy of Sykes Picot Agreement, then borders began to be questioned and plans for redrawing borders came to the agenda.

The US led invasion of Iraq have had repercussions at internal, regional and global levels. The lack of a world order after the end of the Cold War and the ongoing importance of energy for both developed Western countries as well as the newly emerged ones in the East –Russia, China, India- have brought the world at a point similar to the period experienced at the end of the World War I.

"History provides a crucial background for the study of international relations"(Mingst and Arreguin, 2017:7). History is not only a chronological sequence of events independent from each other. It is rather a meaningful whole which provides a background for our thinking as well as an explanation for the present. Having looked back on history and followed the trails of historical events in Iraq have shown that there have been invisible actors which had influence on international affairs besides visible ones. British diplomat Mark Sykes and French diplomat Francois Georges-Picot are the two names that first come to mind with regard to "artificial borders" in the Middle East drawn after the WWI. On the other hand Caloust Gulbenkian who was also known as "Mr. Five Percent" has been an important actor in this process. (Al-Marashi, 2016; Bardakçı, 2003; Dadyan, 2011).

International political economy (IPE) is an important discipline to understand the process of social change and political and economic foundations underlying it (Balaam and Dillman, 2016). Oil has transformed from an industrial raw material into a political economic commodity throughout years since its discovery and it has both political and economic significance (Temel, 2012). It is important to look at oil issue from the IPE perspective since it provides an opportunity to see the big picture by bridging the disciplines of politics and economics claiming the political and economic affairs are not independent from each other.(Gilpin, 1987). There is a also symbiotic relationship between states and big companies. One of the examples of this relationship can be found in the struggle over oil in the foundation period of Iraq, with a prominent role of Gulbenkian in the process.

The IPE of oil is usually studied at the national level and from the realist perspective. This paper aims to make a contribution to the Mesopotamian oil issue by stating that politics and economics go hand in hand, and not only states but non-state actors are important figures in shaping the region in the past as well. Therefore our study will handle the case from the political economy perspective and try to analyse this process at individual level of analysis.

The disintegration of Ottoman Empire caused a lack of order in the Middle East. The need for the establishment of a new system brought the institutionalization efforts on the agenda. Not only the establishment of political entities in the form of nation states but economic institutions in the forms of banks and companies all contributed to the shaping process of the region. It was a two-dimensional process, political and economic. In the end there were two outcomes: Iraq and the first oil cartel. Major powers in other words victorious states of WWI and big oil companies were important actors. Caloust Gulbenkian who brought these actors together in the negotiation process deserves attention.

1.THE MIDDLE EASTERN OIL

The first major oil related event was the discovery of oil at Masjid-i Suleiman in Persia - today's Iran- in 1908 by Anglo Persian Oil Company (APOC) of D'arcy Group. Britain had already had concession rights in the region. (Demirmen, 2003). Mesopotamia sharing the same geology as neighbouring Persia then became a target for major powers seeking for external resources (Paul, 2002).

Abdulhamid II who realized the importance of oil charged some experts like French Jacraz and Paul Ghrostopnine with preparing a report on Mesopotamian oil on behalf of Ottomans (Terzi, 2014: Black, 2004). The region became a center of attraction and an area of rivalry for the major German, Dutch, British, and French oil companies. Britain and Germany were two main rivals struggling to get oil concessions in Mesopotamia at that time. (Tchamkerten, 2017). Abdulhamid II made Baghdad, Mosul and entire oil rich territory his personal property with three imperial edicts in 1888, 1898, and 1902. These provinces were added to the Civile Liste in order to prevent major powers to seize these strategic lands of oil in case of disintegration of the empire. (Terzi, 2014; Bardakçı, 2003). Following the Young Turks Revolution (1909), the Civile Liste properties including Mosul and Baghdad oil concessions were expropriated and the oil rich land was disposed in coming years (Black, 2004).

2.WHAT MAKES CALOUST GULBENKIAN "MR. FIVE PERCENT"?

Caloust Gulbenkian was born in İstanbul on March 23, 1869 and died in Lisbon on July 20, 1955. He had lived in Egypt, London, Paris and Lisbon during his life. He was a significant person due to his role in Middle Eastern oil arrangements shaping the region after the WWI. He certainly deserves attention as the architect of petroleum arrangements which became concrete in Red Line Agreement. (Al-Marashi, 2016).

There were some significances which made Caloust Gulbenkian "Mr. Five Percent". He was the oil engineer son of a wealthy Armenian family with Ottoman citizenship. He had a good family background and education. His family was already in oil business. He had business experience in his father's office in Grand Bazaar in Istanbul. His language skills and strong personality made him a well-known person at early ages. (Black,2004; Tchamkerten, 2017). He prepared a report on Mesopotamian oil in 1892 and this made him familiar to Abdulhamid II. He was appointed as the financial advisor of the Ottoman embassies in London and Paris in 1898. He also became a neutralized citizen of Britain in 1902. His close contacts with oil industry enabled him to make arrangements in oil business. His family roots together with his marriage with Nevarte Essayan provided him ready-made social network and connections in oil business world. He was a business architecth with strong and forceful personality. On the other hand he had no desire to socialize and mostly preferred to be on his own in his personal life. He was also an art collector and a philanthrophist. The Caloust Gulbenkian Foundation headquartered in Lisbon was established as a term of his will in 1963. It is one of the largest foundations in Europe working on the fields of education, art, science and charity.

Gulbenkian's art collection consisting of more than 6000 pieces is also exhibited in Gulbenkian Museum in Lisbon (Tchamkerten, 2017).

3. THE ECONOMIC DIMENSION OF THE PROCESS: THE ESTABLISHMENT OF THE FIRST OIL CARTEL

The struggle over Mesopotamian oil is a remarkable example of politics and economics going hand in hand. The process ended up with the establishment of both a political entity- Iraq and an economic entity -the first oil cartel formed with the Red Line Agreement. Gulbenkian played an important role throughout the process by bringing statesmen and oil executives together by establishing banks and oil companies. Actually the Armenian families at that time were outstanding figures in financial matters. They had a monopoly of banking in the Empire. Sixteen of the eighteen most important bankers in the Ottoman Empire were Armenians (Tchamkertem, 2017).

3.1. The Institutionalization Steps and Gulbenkian

3.1.1. The National Bank of Turkey (1910)

After the overthrown of Abdulhamid II the country under the rule of new administration was in economic difficulty. In order to stimulate the country's economic development the National Bank of Turkey (NBT) was established in 1910 (Black, 2004; Tchamkerten, 2017). "Despite its name, this was in fact not an Ottoman state-owned bank but a British backed and controlled venture" (Simon and Tejirian, 2004: 113). Gulbenkian was already the financial advisor of Ottoman embassies and also the consultant to the bank.

3.1.2.The African and Eastern Concessions Limited Company. (1911)

The state of political uncertainity after the overthrown of Abdulhamid II increased the need for cooperation among Europeans in order to secure concession rights with regard to Mesopotamian oil. A consortium called African and Eastern Concessions Limited Company was established in London in 1911 by Gulbenkian and Sir Ernest Cassel. (Black, 2004). As to shareholders NBT 35%, Deutsche Bank 25%, Anglo Saxon Petroleum Company –subsidiary of Royal Dutch Shell 25%, and Gulbenkian 15%. (Yazıcı, 2011; Tchamkerten, 2017). It was a new entity but there was "no real business except to speculate in Mosul oil and its address was identical to that of the National Bank of Turkey. 50 Cornhill in London" (Black, 2004: 140).

3.1.3. The Turkish Petroleum Company (TPC) (1912)

The company changed its name as the Turkish Petroleum Company (TPC) on 23 October 1912. Actually there was nothing Turkish about it (Barr, 2012) and "the entity was nothing more than a sheaf of letters" (Black, 2004:275). It was a company with a capital of £80.000 and that was only on paper. With the formation of TPC parties agreed on "self denying" clause which meant that parties would not compete with the Company and they would not hold any concessions independently of the Company (Black, 2004). As to shareholders NBT

35%, Deutsche Bank and Royal Dutch Shell each 25% and Gulbenkian 15%. APOC was not included into this arrangement.

3.1.4.The Foreign Office Agreement (March 1914)

The foundation of the TPC was finalizedon 19 March 1914. The Foreign Office Agreement (FOA) was signed and Sir Ernest Cassel registered the TPC in London. "The TPC's shares were doubled and half were given to APOC. The National Bank of Turkey transfered its shares equally to RDS and Deutsche Bank and then disappeared without trace." (Tchamkerten, 2017: 30). It was a company with a capital of £160.000 now and their collaboration would extend not only over the oil-rich Ottoman provinces of Mosul and Baghdad, but the entire "Ottoman Empire"in Asia.

According to the redistribution APOC would hold 50%, RDS and Deutsche Bank each would hold 25% shares. APOC and RDS each gave Gulbenkian a "beneficiary interest" of 2.5% which made a total of 5% . From this arrangement he was begun to known as "Mr. Five Percent" (Simon and Tijerian, 2004: 113). According to this arrangement Gulbenkian only had baneficiary participation with no voting right. He would enjoy the beneficial 5% interest during his entire lifetime (Black, 2004: 156). 51% of APOC's share was bought by Britain on May 1914. Thus Britain got full control over APOC and TPC (Yazıcı, 2011).

3.2. The World War I and Its Aftermath

After the Foreign Office Agreement was signed related parties backed by British and German ambassadors began to press the Turkish Government in order to get concession rights in Mosul and Baghdad. The Grand Vizier Said Halim Pasha gave a promissory note. The permission given by the Grand Vizier was for the exploration of oil in Mosul and Baghdad but the legal rights and contractual conditions were not outlined in the note. (Sorkhabi, 2009). The same day Grand Vizier gave the diplomatic promissory note to the British and German ambassadors on 28 June 1914, the Archduke Ferdinand was assassinated in Sarajevo and the WWI outbroke. (Yergin,1991:188). Thus all negotiationsfor an oil concession in the Middle East ceased before an agreement was reached. The operations of the TPC remained suspended until the end of the war. The TPC relied heavily on this statement by the Grand Vizier for its claims over Mesopotamian oil after the World War I (US Senate, 1952).

Britain and France signed the Sykes Picot Agreement, which was a secret agreement, with the approval of Russia in order to share and get control over the Ottoman Empire's land in the Middle East after the war. Mosul was given to France with that agreement.

While Mosul was given to France under the war conditions, Britain then wanted to take the oil rich Mosul. With the World Oil Agreement at San Remo Conference on 20 April, 1920 France was given 25% of defeated German share in the TPC in return France left Mosul to Britain (Demirmen, 2003).

In the meantime the US became interested in the Mesopotamian oil. The increasing use of oil together with the fear of shortage resulted in high oil prices in the US. The solution was to explore for and get access to new oil resources, namely the Middle Eastern oil. The US government also decided to support oil companies in their quest for foreign supplies (Jensen1, n.d.). The US insisted on "Open Door Policy" which meant"freedom for any company to obtain, without discrimination, oil concessions, in mandated areas, particularly in Mesopotamia" (Blair, 1976: 34). The Americans began to question the validity of Grand Vizier's letter, too (Barr, 2012).

The American oil companies incorporated as Near East Development Corporation (NEDC) in 1921 and Walter Teagle, the president of New Jersey Standart oil Company, took the leading role as negotiator for the consortium (Fitzgerald, 1993). Negotiations between Teagle and TPC for an oil concession in Iraq started in 1922, went on alongside with Lousanne Conference and ended with Red Line Agreement which gave access to American oil companies to Iraqi oil with a share of 23.75% on July 31, 1928.

4. THE POLITICAL DIMENSION OF THE PROCESS: THE FOUNDATION OF IRAQ

4.1. The Mosul Issue

Mosul was an important oil rich province of Ottoman Empire. The question of to whom Mosul belonged was very important during the foundation process. The the final decision on Mosul would be closely related to oil resources in the province.

Mosul was given to France with the Sykes Picot Agreement in 1916. Turkey also had a saying on the basis of "National Pact" (Misak-ı Milli) which was approved by the last Ottoman Parliament on January 28, 1920. According to this Pact, Mosul was within the boundaries of new Turkish Republic and was of priority at Lousanne negotiations. On the other hand France had left Mosul to British mandate with the World Oil Agreement of San Remo in 20 April 1920. The Cairo Conference which was convened in March 1921 was an important step to finalize the establishment of Iraq and Transjordan. Faisal and Abdullah, sons of Sherif Husein, became kings of Iraq and Jordan respectively. Eventually Hashemeet Faisal was enthorened as the King of Iraq after a referandum in August 1921.

The Mosul issue was of priority for Turkish delegation in the first Lousanne Conference (20 November 1922 / 4 February 1923) but no solution could be reached and it was left to bilateral talks to be held between Turkey and Britain. No agreement could be reached at the Golden Horn Conference (May 19 - June 5, 1924) so Britain submitted the issue to the League of Nations in March 1923. The second Lousanne Conference convened on April 23, 1923. "At the time of Lousanne Conference the British, Dutch, French, and American oil companies were negotiating the future of TPC in London, and Lord Curson was kept fully informed on the progress of these negotiations"(Demirmen, 2003b). The European powers

wanted the new Turkish government to approve pre-war concessions given to TPC. The Lousanne Treaty was signed on July 24, 1923. (Simon and Tejirian, 2012).

In the meantime a New Agreement was signed among Majors in June 1924. The ownership of TPC was revised to recognise American presence. APOC, RDS, CFP and American Group would have 23.75 % and the remaining 5% would be owned by Gulbenkian. King Faisal had issued a 75-year concession right to TPC on March 14, 1925. This was the first official concession given to TPC but the status of Mosul was not settled yet. On October 29, 1925 the Brussel Line was accepted as the provisional Turkish-Iraqi border by the League of Nations. Finally with the Ankara Agreement signed on June 5, 1926 Turkish-Iraqi border was settled and Turkey gave up her claims over Mosul. (Yazıcı, 2011).

Iraq became more important after the discovery of oil at Baba Gurgur in the north of Kirkuk (October 15,1927) by the British exploration team under D'Arcy. It was the second oil-related event in the Middle East history and there was a need for a new agreement Following the discovery of immense oil field in Iraq, American groups's share in TPC was finally settled with the Red Line Agreement in Ostend, Belgium on July 31, 1928. According to the agreement APOC (today's BP), RDS, Compagnie Française des Petroles (today's Total) and the American energy companies called the NEDC (A joint venture of American companies – Jersey Standard, Socony, Gulf Oil) received 23.75% each and the remaining 5% went to Gulbenkian. (West Armenia TV, 2015).

4.2. The Legacy of the Red Line Agreement

The Red Line Agreement was actually an interpretation of 1914 FOA and "self denying clause" by which "parties agreed not to engage in any oil business within a defined area except through TPC, which they jointly own and operate" (Black, 2004: 278). Britain was the one that mostly in control of the region but with the Red Line Agreement "The country belonged not only to Britain, but all the great powers" (Black, 2004: 290). This was also the formation of an oil cartel or monopoly which had a strong influence over a vast territory.

"The companies involved promised not to operate independently anywhere within a red line drawn around what had been the Ottoman Empire as of 1914"(Simon and Tejirian, 2004: 159). But there was a problem.

No one quite knew where Ottoman land began and ended so Gulbenkian took a red pencil and drew a line on the map that included Iraq, Arabia, Turkey, Syria and much else besides. This was called, somewhat unimaginatively, The Red Line Agreement. All these happened before Iraq became an independent state in 1932 (Reese,2012: 111).

According to the agreement the great powers would seek concessions only as part of this group within the red line. Gulbenkian's 5% share would be ensured. Actually Gulbenkian was given whole Iraqi concession by the Pasha of Iraq but he preferred to be a part of red line to

get more. His famous saying "Better have a small piece of a big pie, than a big piece of a small one" (West Armenia TV, 2015) reflects his philosophy.

The self-denying clause was the most important feature of the Red Line Agreement but it was a difficult arrangement. Thus the agreement lasted as long as it served the interests of the partners. In order to make company's name to be sounded more Iraqi, it was changed to the Iraqi Petroleum Company (IPC) in 1929 (Conlin, 2015). New arrangements and formation of subsidiaries also made the self denying clause foiled. Companies began to have concessions independently in Saudi Arabia and Bahrain in years 1929 and 1930 (Jensen, n.d.). Then with the Group Agreement signed in Lisbon, Portugal in November 1948 The Red Line Agreement said to be ended.

The dissolution of the Red Line Agreement did not mean the end of it. The monopolistic mantle of IPC in fact comprised two layers: one associated with the "red line" and a second one concerning Iraq only. When the Red Line Agreement dissolved, only the first layer was discarded. The second layer remained in effect, and IPC contributed its operations as a full-pledged monopoly within the country (Demirmen, 2003).

Two affiliates of IPC namely Mosul Petroleum Company (MPC) and Basra Petroleum Company (BPC) obtained 75-year concession rights in Northern Iraq and Southern Iraq in 1932 and 1938 respectively. The concession rights of these three companies covered the total area of Iraq. (Alnasrawi, 1994). The problem of artificiality of borders in the Middle East has already been a controversial topic on the world agenda. Al Marashi draws attention to that problem and the case of Iraq in particular by stating that "rather focusing on artificiality of borders, it is intentions behind the creation of Iraq that has to be questioned. Were the British officials creating a viable state or an oil company with borders?" (Al-Marashi, 2016).

With regard to Gulbenkian's share in IPC, he decided to incorporate his oil business asstes in Participations and Explorations Corporations (PARTEX) in 1938. This company was incorporated in Cayman Island- Partex Oil and Gas (Holdings) Corporation in 1998. Today the holder of the Gulbenkian participations in the oil and gas business and the only shareholder of all the Group companies is the Caloust Gulbenkian Foundation (Partex Oil and Gas, n.d.).

4.3. The Majors / The "Seven Sisters"

The TPC which later became IPC consisted of Anglo Persian Oil Company (APOC), Royal Dutch Shell (RDS), Jersey (Esso) (Exxon) and Socony (Mobil), Gulf Oil Texaco, Socal, Texaco and Campagnie François des Petroles (CFP). Today these companies are known as the Majors or the "Seven Sisters" and they had control over Iraqi oil for long years. They had been removed out of the country with nationalization of Iraqi oil industry in 1970s. These five American, one British and one Anglo-Dutch company are again on stage in Iraq in the post-invasion period. Invasion made it possible for them and some other multinational oil companies to re-enter into Iraq and run oil business again. (Mills, 2016).

The Seven sisters have also dominated the production, processing, marketing and pricing of oil at gobal level (Balaam and Dillman, 2016). The multinational oil companies which formed a monopoly in oil sector by signing the Red Line Agreement are today among the World's 100 Largest Economic Units –including world states- as stated in a report prepared in 2010. (Nye, 2014).

The current state of the Middle East can be better understood by keeping in mind the historical foundations of the region. The creation of Iraq and the Red Line Agreement and the role of Gulbenkian throughout this process reveal the importance of IPE perspective and individual level of analysis.

5.CONCLUSION

The creation of Iraq was not solely based on political concerns but also economic ones. It was a two dimensional process which was completed through a series of conferences, negotiations where not only political figures or statesmen but representatives of major oil companies and an outstanding individual, "Mr. Five Percent", took place. There were two outcomes at the end of the process. A political entity- Iraq and an economic one- the first oil cartel formed with the Red Line Agreement. Therefore this case is a significant example of politics and economics going hand in hand. It reveals the importance of individuals in the IPE of Mesopotamian oil after the WWI and shed lights on the current developments in the region. Because the order established by the Red Line Agreement was influential in Iraq in the following years. The Majors' monopoly lasted until the nationalization of oil industry in 1970s. The invasion of Iraq by the US-led coalition enabled the Majors to re-enter into Iraq in 2003. They got new concession rights in Iraq after long years. The current state of the region is not independent from the political and economic relations of the past. Thus this issue can be addressed in further studies and it would be helpful to build more meaningful connections between the past and present situation in Iraq and in the Middle East in general. Then it would be more likely to see the big picture and take steps towards a solution.

REFERENCES:

Al-Marashi, Ibrahim, Iraq, Sykes Picot and Mr. Five Percent, http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/05/iraq-sykes-picot-percent-oil-160515065650996.html, (Accessed 02.11.2017).

Alnasrawi, Abbas, The Economy of Iraq, Oil, Wars, Destruction of Development and Prospects, 1950-2010, Greenwood Press, London, 1994.

Balaam, David N. and Dillman, Bradford, Introduction to International Political Economy, Chapters 1-5, 14, 19, New York, 2016.

Bardakçı, Murat, "İşte, Musul Petrollerinin Kimsenin Bilmediği Öyküsü", Hürriyet Tarih, s. 4-6, 8 Ocak 2003.

Barr, James, A Line in the Sand, Britain, France and the Struggle that Shaped the Middle East, Simon and Schuster UK Limited, 2012.

Black, Edwin, Banking on Baghdad: Inside Iraq's 7000-year history of war, profit, and conflict, New Jersey, 2004.

Blair, John M., The Control of Oil , New York: Pantheon Books, 1976.

Conlin, Jonathan, "Drawing the Line: Calouste Gulbenkian and the Red Line Agreement of 1928", The First World War and its Aftermath, 2015, https://eprints.soton.ac.uk/381762/, (Accessed 17.02.2017).

Coşar, Nevin and Demirci, Sevtap, "The Mosul Question and The Turkish Republic: Before and After the Frontier Treaty,1926", The Turkish Yearbook, Vol. XXXV, 2004, www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/676/8604.pdf, (Accessed 20.10.2016).

Dadyan, Saro, "Üsküdarlı "By Yüzde Beş" Kalust Gülbenkyan'ın Esrarlı Hayatı", Haber Türk Tarih, Sayı:43, İstanbul, 2011.

Demirmen, Ferruh, "Oil in Iraq: The Byzantine Beginnings, Part II: The Reign of a Monopoly",Global Policy Forum, 2003, https://www.globalpolicy.org/component/content/article/185/40550.html, (Accessed 21.01.2018).

Gilpin, Robert, The Political Economy of International Relations, Princeton, 1987.

Jensen, Karen Hagemeier, (n.d.), "The Prize Chapter 10: Opening the Door on the Middle East: The Turkish Petroleum Company", https://www.e-education.psu.edu/egee120/node/248, (Accessed 18.02.2017).

Mills, Robin, "Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics", Oxford Institute for Energy Studies, OIES Paper: WPM 63, January 2016, https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/Kurdish-Oil-and-Regional-Politics-WPM-63.pdf, (Accessed 19.02.2017).

Mingst, Karen A. and Arreguin Toft, Ivan M.,Essentials of International Relations, the seventh edition, Canada, 2017.

Nye, Jr Joseph S. and Welch, David A, Understanding Global Conflict and Cooperation: Intro to Theory and History, Ninth Edition, Pearson, 2014, http://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1410&context=gov_fac_pubs, (Accessed 02.12.2017).

Partex Oil and Gas, (n.d.), Partex Group, http://www.partex-oilgas.com/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=14, (Accessed 23.12.2017).

Paul, James A, "Great Power Conflict over Iraqi Oil: the World War I Era",Global Policy Forum, 2002, https://www.globalpolicy.org/component/content/article/185-general/40479-great-power-conflict-over-iraqi-oil-the-world-war-i-era.html, (Accessed 09.10.2016).

Rees, John, Timelines: A Political History of the Modern World, p.110-117, New York, 2012.

Simon, Reeva Spector- Tejirian, H. Eleanor, The Creation of Iraq, 1914-1921, New York, 2004.

Sorkhabi, Rasoul, "Oil From Babylon to Iraq", Geo ExPro Magazine, Vol.6, No.2, 2009, https://www.geoexpro.com/articles/2009/02/oil-from-babylon-to-iraq, (Accessed 21.01.2018).

Tchamkerten, Astrig, Caloust Sarkis Gulbenkian The Man and His Work, Caloust Gulbenkian Foundation Armenian Communities Department, Lisbon, 2017.

Temel, Bülent, "From Value to Power: The Rise of Oil as a Political and Economic Commodity", Turkish Economic Association, Discussion Paper, 2012, www.tek.org.tr, (Accessed 11.07.2017).

Terzi, Tozduman Arzu, Bağdat Musul'da Abdülhamid'in Mirası Petrol ve Arazi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

US Senate, Staff Report to the Federal Trade Commission, "Joint Control Through Common Ownership: The Iraq Petroleum Co. Ltd",p.47-84, Washington DC, 1952, https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/Petroleum/ftc4.htm,(Accessed 22.01.2018).

West Armenia TV, (n.d.), When History Meets its Makers: the Story of "Mr. Five Percent",http://westernarmeniatv.com/en/history/english-when-history-meets-its-makers-the-story-of-mr-five-percent/, (Accessed 18.01.2018).

Yazıcı, Nevin, "1926-1956 Dönemi Türk Dıs Politikasında Musul Sorunu",CTAD,Yıl: 7, Sayı: 14, Güz 2011, 133-179,http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/7_14/7.pdf, (Accessed 26.11.2017).

Yergin, Daniel, The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power, New York, 1991.

TÜRKİYE-ORTADOĞU ÜLKELERİ EKONOMİK İLİŞKİLERİNDE 1973 PETROL KRİZİNİN YERİ

Dr. Öğr. Üyesi Veli SIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
vsirim@nku.edu.tr

ÖZET: 1970 yılı sonrası gerek dünya çapında, gerekse Türkiye dahilinde meydana ge¬len bir takım ekonomik gelişmeler, ülkemizin Ortadoğu'ya açılmasını gerek¬tirmiş¬tir. 1960'lı yılların ortalarından itibaren baş gösteren Kıbrıs meselesinde uluslararası arenada yaşanan yalnızlığın tetiklediği arayış ve yaklaşık 10 yıl sonra patlak veren ilk petrol krizi, hemen ardından gerçekleştirilen 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası yaşananlar Türkiye'yi Ortadoğu bölgesine yönelten biri siyasi diğeri ekonomik yönlü iki önemli aktör olmuştur.

Türkiye, kendi açısından öncelikle petrol ithalatının dış ödemeler denge¬sine ge¬tirdiği yük, buna ilave olarak da, Ortadoğu ülkelerine yapabileceği ihracat ve bu ülkelerden alabileceği dış yardımlar çerçevesinde bölgeye yaklaşma zorun¬luluğunu his¬setti. Zira 1972 yılında Türkiye'nin petrol faturası 300 milyon $ iken, 1974'te aynı miktar petrol için Türkiye 2 milyar $ ödemek zorunda kalmış¬tı. Bu acil sorun Türkiye'yi Ortadoğu pazarına girmeye ve bölgeye ihracatını ar¬tırmaya zorladı. Arap petro-dolarını, batı teknolojisini ve Türk teknik bilgisi ile nitelikli işgücünü bir araya getirecek "üçlü or¬taklık"ın, baskı altındaki Türk ekonomisini büyük ölçüde rahatlatacağı düşünülmekteydi. Kısacası, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde yeni bir canlanmanın yaşanmasında, Cumhuriyet tarihi boyunca belki de ilk kez, ekonomik unsur ön plana çıkmış oldu.

Anahtar Kelimeler: 1973 Petrol Krizi, Ortadoğu, Dış Politika

GİRİŞ

Orta Doğu petrollerinin uluslararası ortamda önem kazanmaya başladığı 1908'den 1950'lerin başına kadar petrol, Türkiye açısından gerek ekonomik gerek siyasi yönden hayati bir öneme sahip değildi. Ayrıca, uluslar arası arenada siyasi ve ekonomik açıdan yeterli bir güce sahip olmaması, bölgedeki petrol ile ilgili gelişmelerde önemli bir rol almamasının da temel sebebiydi. 1950'li yıllara gelindiğinde enerji ihtiyacının büyük bölümü¬nü petrol dışı kaynaklardan sağlayan Türkiye'nin, sanayileşme çabalarının da etkisiyle 1960'lı yıllarda petrole olan talebi arttı. Yine aynı dönemde, bölgedeki siyasi gelişmeler karşısında Batı ile aynı safta yer alan Türkiye, petrol üreticisi ülkeler ile ilişkilerini Batı eksenli bir dış politika çerçevesinde belirleme yoluna gitti (İlseven, 1991:91).

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'nin petrol talebi ve tüketimindeki artış coğrafî yakın¬lığımızın yanı sıra, tarihî ve dinî yakınlığımız olan bölge ülkeleriyle ekonomik temasın art¬masına zemin hazırlamış oldu.

Artan ilişkilere paralel olarak artan petrol ithalatı, bu ülkelerle gerçekleştirilen dış ticarette Türkiye aleyhine açığın hızla artmasına sebep oldu. Bu açığın kapatılmasına yönelik de, petrol üreten Arap ülkelerine daha çok mal satmanın yolları arandı. Avrupa pa¬zarlarına gir¬mekte büyük zorluklar yaşayan Türkiye için, adeta bir "petrol patla¬ması" yaşayan bölge pazar¬larına girmek çok daha öncelikli ve cazip hale gelmişti.

Petrol fiyatlarındaki artış Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri ara¬sındaki ilişkilerin gelişmesine adeta doping et¬kisi yaparken, bu olumlu tablo pet¬rol fiyatlarında gerilemenin yaşandığı dönemlerde de kendisini göstermişti (Labaki, 1994:123,128).

Diğer yandan ilk petrol krizinin yaşandığı aynı dönemde, dış politika önceliklerimiz arasında bir numarada yer alan Kıbrıs meselesi çerçevesinde yaşanan beklenmedik gelişmeler Türkiye'yi alternatif dış politika arayışlarını daha da hızlandırdı. 1974'de gerçekleştirilen Kıbrıs harekatından sonra ABD'nin Türkiye'ye 1975'de 3 yıllık ambargo koyması ve Batı ülkelerinden gelen olumsuz mesajlar, Ortadoğu ülkelerinden destek bulma arayışını zorunlu hale getirdi (Sırım, 1999:41-49).

Bu tebliğde, 1973 yılında yaşanan ve tarihe ilk "Petrol Krizi" veya "Petrol Şoku" olarak geçen gelişmenin, Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasın-daki poli¬tik ve ekonomik ilişkilerinde taşıdığı yeni boyut üzerinde durulacak, bu yeni politika değişikliğinin ortaya çıkardığı ekonomik ve siyasi sonuçları ele alınacaktır.

1. 1973 PETROL KRİZİ

1951-1954 yılları arasında İngiltere ile İran arasında yaşanan petrol anlaşmazlığı yeni bir dönemi başlatmış ve petrol şirketlerine karşı üretici ülkelerin organize hareket etmeye yöneltmişti (Armaoğlu, 1989:356). Bunun sonucu olarak Bağdat'ta, Venezuela, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt'in katılımıyla 10 Eylül 1960'da başlayan ve 4 gün süren görüşmelerin ardından Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı-Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) kuruldu (Gresh-Vidal, 1991:47). OPEC'e sonradan Katar (1961), Libya (1962), Endonezya(1962), Abu Dabi (1967), Cezayir (1967), Nijerya (1971), Ekvator (1972) ve yardımcı üye olarak da Gabon (1973) katıldı (Göksu, 1976:28).

Böylece üretici ülkeler, petrol şirketlerini "baş düşman" olarak ilan ediyor, petrol şirketlerinin oluşturduğu tröste karşı petrol ihraç eden ülkelerden oluşan yeni bir tröst oluşturuyorlardı (Giritli, 1978:27).

Batılı ülkelerin ilk başta dikkate almadığı veya görmezden geldiği bu teşkilat, üreticiler arasında etkinliğini artırarak, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, petrolün Batı'ya ve özellikle ABD'ye karşı bir siyasi silah olarak kullanılması düşüncesinin oluşmasını sağladı.

Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın İsrail'in ABD ve İngiltere tarafından desteklendiğini iddia etmesinin ardından Irak'ın liderliğinde 5 Haziran 1967'de Bağdat'ta toplanan Arap Devletleri, İsrail'e doğrudan ya da dolaylı olarak yardım eden Batılı devletlere petrol ambargosu uygulamaya karar verdiler. Kararın ardından Irak ve Libya petrol ihracatlarını tamamen durdururken; Kuveyt ve Cezayir sadece İsrail'i desteklediklerine inandıkları ülkelere yapılan ihracata son verdiler. 6 Haziran 1967'de Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'dan gelip topraklarından geçen tüm boru hatlarını kapattığını duyurdu. Aynı gün Lübnan, limanlarında Suudi Arabistan ve Irak petrolünün tankerlere yüklenmesi işlemini durdurduğunu açıkladı. 7 Haziran 1967'de ise Suudi Arabistan, İsrail'i destekleyen ülkelere ait tankerlere yükleme

yapılmasını ve petrol ihracatını yasakladığını ilan etti. Ancak özellikle İran ve Venezüella gibi OPEC'in Arap olmayan üyelerinin piyasada beliren petrol kıtlığından yararlanarak üretimlerini ve ihracatlarını artırmaları sonucu Arap petrol ambargosu hedeflenen etkisini kaybetti. Bu durum ambargo nedeniyle önemli gelir kayıplarına uğrayan Suudi Arabistan, Libya ve Kuveyt'in birkaç hafta içinde ambargoyu yumuşatmalarına, hatta ambargonun tamamıyla iptalini talep etmelerine yol açtı. Zaten, Arap dışı kaynaklardan sağlanan petrole, Süveyş Kanalı'nın savaş nedeniyle kapalı olmasına rağmen Ümit Burnu yoluyla taşınan petrol eklenince gerek ambargonun en önemli hedefi ABD gerekse Batı Avrupa ambargodan fazla etkilenmemişlerdi. Nihayet 29 Ağustos-1 Eylül 1967 tarihinde Hartum'da toplanan Arap Zirvesi'nde petrol ambargosunun tamamen kaldırılması kararlaştırıldı (Gürel, 1979:119-120). Böylece petrolün Batıya karşı bir silah olarak kullanılmasına yönelik ilk organizeli girişim sonuçsuz kalmış oldu.

Ambargoya katılan petrol üreticisi Arap ülkeleri uyguladıkları boykottan, boykotun uygulandığı Batılı ülkelerden daha fazla etkilendiklerinin farkına varmışlardı. Bu durum Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OAPEC) doğmasının en önemli sebeplerinden birisi oldu. Böylece, Suudi Arabistan, Libya ve Kuveyt Ocak 1968'de Beyrut'ta toplanarak OAPEC'i kurdular.

1970-1971 yıl¬larında petrol üreticisi ülkelerle, petrol şirketleri arasında çıkan hakimi¬yet çatışması, OPEC ülkeleri arasında Tahran (Şubat 1971) ve Trablus (Nisan 1971) Anlaşmalarının imzalanmasıyla neticelendi. Bu anlaşmalar petrol üreticisi ülkelerin, petrol üretim seviyesi ve fiyatları konusunda karar verme tekelini şirketlerden alarak, kendi kontrollerine al¬ma imkanına kavuşuyorlardı. Bunun gelişmenin hemen ardından petrol fiyatları inanılmaz bir hızla yükselişe geçti (Gül, 1981:13).

1973 Ekim ayında patlak veren Arap-İsrail savaşının hemen ardından Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı'nın (OAPEC) petrolü bir silah olarak kullanıp, ABD ve bazı Batı ülkelerine ambargo uygulaması ve petrol üretimini kısması, dünya çapında yeni bir bunalım ortamının doğmasına sebep oldu (Gürel, 1979:154).

OAPEC üyesi devletler yaşanan siyasal gelişmelere ve Ortadoğu'da başlayan Arap-İsrail savaşına tepki olarak, 17 Ekim 1973'te verdikleri afişe fiyatları yükseltme kararı aldılar. Bu karara ilave olarak aldıkları İsrail¬'in 1967'de işgal ettiği Arap topraklarından çekilinceye ve Filistinlilerin yasal hak-ları güvenceye kavuşturuluncaya kadar, petrol üretimini her ay %5 oranında kısma kararları kısa zamanda tüm dünya çapında hissedilen bir etki uyandırdı. Arap olmayan diğer petrol üreticisi ülkelerinin de piyasada yükselmeye başlayan afişe fiyatlardan yararlanarak petrol gelirlerini yükseltmek istemeleri ile bu or¬tamda petrol alıcılarının, her ne fiyat olursa olsun razı olmaları faktörleri birleşince, pet¬rol fiyatlarındaki tırmanışı hızlandırdı (Gürel-Ergün, 1993:123).

Petrol üreticisi Arap ülkeleri 1973 yılından önce de petrol kozunu kullanmak amacıyla bazı girişimlerde bulunmuş, ancak bu denemelerin hiçbiri 1973 yılındaki kadar etkili olamamıştı.

Bunda Batının petrol temininde alternatif ülke, kaynak ve güzergâhlara yönelmesi ile Arap ülkelerinin ortak bir politika izleyememesi etkili olmuştu. Ancak Batının artan ihtiyaçları ve Arap devletlerinin birlikte politika izleme adına atmış olduğu adımlar 1973 petrol krizinin doğmasına yardım etmişti (Issawi, 1979:3-5).

Arap petrolünün varili 1973 Ocak ayında 2.59 $ iken, 1973 Ekim ayında 5.11 ve 1974 Ocak ayında 11.65 $ seviyelerini gördü. Bir yıl içinde petrol fiyatı dört mislinden fazla bir artış göstermişti.

Aslında fiyat artışına dair alınan karar çok uzun yürürlükte kalmadı. 13-17 Mart 1974'te Viyana'da gerçekleştirilen OAPEC toplantısında, petrol ambargosunun tamamen kaldırılmasına dair karara varıldı (Armaoğlu, 1989:364). Ambargo kaldırılmış olmasına rağmen, de¬vam eden petrol fiyatlarının yükseltilmesi olayı, daha sonraki yıllarda da etkisini sür¬dürdü.

OAPEC, gerçekte etkin bir biçimde yürüt¬ülmeyen ve kısa zamanda sona erdirilen ambargo uygulamasıyla fiyatları kısa sürede artırabilme adına gerekli olan paniği yaratmış oldu. Ambargo kaldırıldıktan sonra da fiyatlar artmaya başlamıştı. Ambargo, fiyat artışını hızlandıran ve ateşleyen bir rol oynamış oldu (Gürel, 1979:222)

Petrol kriziyle hızla artan fiyatlar başta ABD olmak üzere sanayileşmiş Batılı ülkelerin ucuz petrole göre yapılandırılmış olan üretim sistemlerini alabildiğine zorladı. Kârların ve ücretlerin gerçek değerinin altına düşmesini engelleme maksadıyla petrol fiyatlarındaki artışlar maliyetlere yansıtıldı. Bu da enflasyonun daha da yükselmesine sebep oldu.

Esnek olmayan talep özelliği olan petrole yapılan ödemeler, ithalatçı ülkelerdeki satın alma gücünün büyük bir bölümünü emerek, diğer mallara olan talebi önemli ölçüde düşürdü. Bu durum petrol ithalatçısı ülkelerin büyüme hızlarının düşmesine, işsizliğin artmasına yol açtı.

Batılı ülke ekonomileri durgunluk dönemi içine girdi. Gelişmeler o dönemde "stagflasyon" (durgunluk ve enflasyonun bir arada görülmesi) denilen olguyu ortaya çıkardı. Yaşananlar "üretim kapasitelerinin düştüğü, işsizliğin arttığı ve yetersiz bir ekonomik büyüme ile birlikte yüksek fiyat artışlarının görüldüğü" stagflasyon krizine dönüşmüş, fiyat istikrarı ve tam istihdam sağlanamaz duruma gelinmişti (Turhan, 1987:433).

Bu gelişmelerle birlikte enflasyon ve işsizliğin aynı anda artış ya da azalış gösteremeyeceğini öne süren Keynezyen ekonomiye olan güven sarsıldı ve bu ekonomik anlayış etkinliğini kaybetti. Stagflasyonla mücadelede maliye politikaları yetersiz kaldığı için bu dönemde alternatif yaklaşımlar geliştirildi. Bu yaklaşımlar çoğunlukla mikro temelli özellik taşımaktaydı (Karaaslan, 1999:56-57).

Uygulanan ambargoyla ortaya çıkan petrol krizini takip eden ekonomik kriz, gelişmekte olan ülkeleri dış ödemeler krizi içerisine sürükledi. Petrol fakiri gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları mali kriz, bu ülkelerin IMF ve Dünya Bankası'nın yanı sıra sanayileşmiş ülke

bankalarından aldıkları borçların daha da yükselmesine yol açtı. Gelişmekte olan ülkelerde 1973 yılında dış ödemeler dengesindeki açık yaklaşık 11 milyar dolar düzeyinde iken, 1975'te 40 milyar dolar seviyesine çıktı. Ayrıca 1973-1976 arası dönemde bu ülkelerin dış borçları katlanarak 80 milyar dolardan 140 milyar doları ulaştı (Ayhan, 2006: 277-278)

Türkiye de, artan petrol fiyatlarının acısını en fazla çeken ülkelerin arasında yer aldı.

Ham petrol fiyatlarında görülen hızlı artış, Türkiye'yi kredili petrol almaya sevk ettiği gibi, ekonomisinde de enflasyonu yukarı yönde etkiledi. Petrol kriziyle birlikte Türkiye Arap ülkeleriyle zorunlu bir yakınlaşma sürecine girmiş oldu (Armaoğlu, 2005: 849-850). Dünya ekonomisinde 1970'lerin ikinci yarısında görülen genel duraklamanın yanı sıra, Avrupa topluluğu ülkelerinin Türk ürünlerine koyduğu ihracat kotaları da önemli rol oynamıştı. Bu ne¬denle, Türkiye açısından potansiyel bakımdan Orta Doğu çok cazip pazar haline gelmişti (Dağı, 2002:172).

2. 1973 PETROL KRİZİ VE TÜRKİYE-ORTADOĞU EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN SEYRİ

1960'lı yılların başından itibaren Kıbrıs meselesinde Batı'dan beklediği desteği göremeyen Türkiye'nin yaşadığı hayal kırıklığı 1964 yılında, BM'de Kıbrıs konusunda yapılan oylamada olumsuz karar çıkmasıyla zirve yapmıştı. Kıbrıs'a askerî bir müdahaleyi önleyen Johnson Mektubu ile birlikte resmi çevrelerce de benimsenen çok yönlü dış politika bu dönemin karakteristik bir özelliği oldu. Bunun ilk uygulama alanı İsrail ile Arap ülkeleri ara¬sında, 1967 tarihinde meydana gelen savaş oldu. Dış politikada Ortadoğu'ya daha fazla yönelme ihtiyacı duyan Türkiye'nin ta¬kip ettiği çizgi, özellikle Arap ülkelerince takdirle karşılandı (Fırat, 1997:195). Aynı şe¬kilde 6 Ekim 1973 tarihinde patlak veren Dördüncü Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur) esnasında ülkemizin yine Arap ülkelerine tam bir diplomatik destek sağlaması, onlara çeşitli maddî yardım¬larda bu¬lunması bölge ülkeleriyle münasebetlerde geniş bir hareket sahası açtı (Kamel, 1974:13). Ne var ki ABD'nin özellikle lojistik desteğini alan İsrail ordusu kısa sürede toparlanarak üstünlüğü ele geçirmiş ve Arap ordularını mağlup etmişti. Türkiye 1973 savaşı esnasında ABD'nin İncirlik üssü vasıtasıyla İsrail'e yardım etmesine izin vermedi ve Arap ülkelerine yardım götüren Sovyet uçaklarına Türk hava sahasını kullandırdı. Türkiye aynı zamanda Birleşmiş Milletler platformunda Arap tezlerini destekledi ve Filistin Kurtuluş Örgütü'yle (FKÖ) olan ilişkilerini pekiştirdi (Baykan, 1993:97).

Diğer yan¬dan asıl konumuz olan petrol krizi sebebiyle hızla artan ham petrol fiyat¬ları Türkiye'yi kredili petrol alımına mecbur bıraktı. Türkiye'nin ih-racatı ve döviz girdileri petrol faturasını karşılayamaz duruma geldi ve nihayetinde petrol üreten Arap ülkelerinden kredi ile petrol almak zorunda kaldı (Armaoğlu, 2005:849). Bu gelişmede Türkiye'nin dış borç rakamları ve Batılı finans kuruluşlarına vadesi dolan borçların ödenmesindeki zor¬luklar (Demir, 2009:217), Kıbrıs Barış Harekatı'nın ekonomide ortaya çıkardığı doğrudan ve dolaylı maliyetlerin, dış yardımların kısılması gibi ekonomisini derinden etkileyen gelişmelerin önemli rolü vardı. Bunların sonucu olarak Türkiye, petrol faturasını karşılayabilmek için,

petrol üre¬ticisi Ortadoğu ülkelerine olan ihracatını geliştirme gayreti içine girdi. Bu ülke¬lerle ticari münasebetlerin geliştirilmesi, ihracatın artırılması ve petro-dolarların yatırım olarak Türkiye'ye çekilebilmesi ise siyasi ilişkilerin geliştirilmesini gerek¬tirdi (Armaoğlu, 2005:850).

Türkiye'nin Arap ülkelerine yakın politikası ortaya çıkan petrol krizi ve Amerikan ambargosundan nispeten daha az etkilenmesini sağladı. 1973 Petrol Krizi sırasında OPEC ülkeleri Türkiye'nin kısıtlamalardan muaf tutulacağına dair açıklamalar yapmıştı (Demir, 2009:220).

Türkiye artık, bir yandan Orta¬doğu ülkele¬ri¬nin artan ekonomik potansiyelinden yararlanmak, diğer yandan Kıbrıs meselesinde ulus¬lararası camiada içine düşülen yalnızlıktan kurtulabil¬mek maksadıyla bölge ülkele¬riyle yakınlaşma çabasına girmişti (Manisalı, 1979:71).

Bu kapsamda atılan önemli adımlar arasında Türkiye ve Irak arasında 27 Ağustos 1973 tarihinde imzalanan "Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması"nı gösterebiliriz. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın inşasını kapsayan bu anlaşma, Ocak 1977'de boru hattının işletmeye açılmasıyla Türkiye'nin petrol ihtiyacının 2/3'ünü karşılamış ve kira geliri elde etmesini sağlamıştı (Demir, 2009:220). 3 Ocak 1977 tarihinde Kerkük'te ve 5 Ocak 1977 tarihinde İskenderun'da (Yumurtalık) yapılan törenlerle işletmeye açılan bu boru hattından akacak petr¬olden Türkiye 10 milyon $'lık geçiş hakkı alacağı gibi, yılda 10 ile 14 milyon ton ham pet¬rol alma hakkına da sahip olmuştu. 981 km. uzunluğunda olan bu hat, 340 km'si Irak'ta, 641 km'si ise Türkiye sınırları içinde bulunmaktaydı (Tiryakioğlu, 1979:64).

Bu dönem aynı zamanda Türk inşaat şirketlerinin dışa açıldıkları, önce Libya'da önemli projeler üstlenerek başlattıkları faaliyetlerini Suudi Arabistan ve Irak'ta büyüttükleri dönemdir (Kirişçi, 2002:161). Bu gelişmelere paralel olarak bu ülkelere Türk işçisi de gönderilmeye başlanmıştır (Soysal, 2000:234).

1973 Petrol Krizi'nin ardından ülke yöneticilerinin aldığı yanlış kararlar da olmuştu. Bunlardan birisi tüm dünyadaki petrol şirketleri ve kuruluşlarının, yoğun bir arama çabasına girdiği bir dönemde Türkiye'nin, yabancı sermaye eliyle petrol aramalarını engelleyen ve aramaların devletçe yapılması prensibine ağırlık veren 1702 sayılı "Petrol Reformu Kanunu"nu uygulamaya koymasıydı (İlseven, 1991:94).

3. PETROL KRİZİ SONRASI ORTADOĞU ÜLKELERİYLE OLUŞAN DIŞ TİCARET DENGESİ

Yukarıda bahsettiğimiz petrol fiyatlarındaki artış, özellikle petrol üreticisi Ortadoğu ülkeleriyle gerçekleştirilen dış ticaretin miktar ve dağılımını değiştirmişti. Bir yandan petrol fiyat¬larındaki artış, diğer yandan Türkiye'nin artan petrol ithalatı da söz konusu değişimde etkili olmuştu. Yaşanan petrol krizi, enerji açığı her yıl artmakta olan ve kendisine yetecek kadar pet¬rol üretimi yapamayan Türkiye'yi olumsuz yönde et¬kiledi (Yalçıntaş, 1979:157) . Bu durumu daha çar¬pıcı olarak görebilmek için, aşağıdaki tabloya dikkat etmek yeterli olacaktır;

Tablo-1: Türkiye'nin 1973-1977 yılları arasında gerçekleştirdiği ham petrol ithalatı

Yıllar	Milyon $	Yıllık artış (%)	Toplam içinde ki payı
1973	200	61	9.6
1974	694	247	18.4
1975	718	3.5	15.2
1976	1 002	40	19.5
1977	1 152	15	20

Kaynak: Yalçıntaş, Nevzat (1979), Türkiye ile Arap Ülkeleri Arasındaki İktisadî İlişkilerin Geleceği, Ankara.

1973'teki Birinci Petrol Krizi'ndan sonra, Ortadoğu ülkeleriyle aramızdaki dış ticaret açığı hızla büyümeye başladı ve 1977'de en yüksek düzeyine ulaşmış oldu. Bu açık 1978 ve 1979'da bir miktar azalmakla birlikte, İran'da yaşanan 1979 Şubatında Şah'ın devrilmesiyle gerçekleşen rejim değişik¬liği, akabinde Humeyni'nin Batı ile ilişkilerini kesmesi ve bunu takip eden İran-Irak Savaşının etkisiyle patlak veren İkinci Petrol Krizi (Gürel-Ergün 1993:126), 1980 yılında petrol fiyat¬larını 1977'teki düzeyinin üzerine çıkardı. 1981'de ise ihracattaki yüksek oranlarda artış sayesinde dış ticaret açığı bir önceki yıla göre daha düşük düzeyde gerçekleşti (Aygül-Kartal, 1983:49).

Petrol fiyatlarındaki artışın dış ticaret açığını ne ölçüde büyüttüğünü gör¬mek için, bu yıllarda en önde gelen petrol sunucumuz olan Irak'tan yaptığımız ithalat oranlarına bak¬mamız yeterli olacaktır. 1973 yılında bu ülkeden yaptığımız ithalatın, toplam ithalat içindeki payı %1.5 iken, 1974 yılında yaklaşık altı kat ar¬tarak %8.5, 1976'da %12.5, 1977 yı¬lında ise %11.8 oldu. Petrol üreticisi diğer Ortadoğu ülkeleriyle yapılan dış ticarette meydana gelen açıkların da aynı peri¬yodu takip ettiğini söyleyebiliriz. 1973 yılında bu açık 43 milyon $ iken, 1974 yılında hızla artarak 511 milyon $, 1976 yılında da 844.4 mil¬yon $'a yükseldi (Yaşa, 1980:396).

1975-1977 arası üç yıllık döneme bakılacak olursa, özellikle dış ticaret rakam¬larında kendini gösteren hızlı artışın odak noktasında petrol fiyatlarındaki yük¬seliş ve buna pa¬ralel olarak artan ithalat değerlerinin çeşitli ihracat imkanları zorlanarak dengelenme gay¬retleri görülecektir. Sonuç olarak, ithalat rakamlarında görülen bu artış, ithal edilen petroldeki artıştan değil, fiyat-lar¬daki artıştan kaynaklanmış¬tır. Hatta, Türkiye'nin petrol ithalatında kısıtlamaya git¬mesine rağmen bu artışın yaşandığını söyleyebiliriz (Gül, 1981:150).

Toplam ithalatımız içinde, yoğun petrol alımlarından do¬layı, Irak'ın payı hep %10'un üzerinde seyretmiştir. Toplam ithalat değerleri içinde Ortadoğu ülkelerinin yüzdelik payı ile karşılaştıracak olursak çok daha çarpıcı rakamlarla karşılaşırız. Örneğin bu ülke¬den yaptığımız ithalatın toplam ithalat içindeki payları 1975'te %10.6, 1976'da 12.5, 1977'de ise

%11.9 oranında ger¬çekleşmiştir. Tabloda yer verdiğimiz bütün ülkelerin top¬lam itha¬latımız içindeki payları ise sırasıyla %15, %16.6 ve %17.4'tür. 1975 yılından itiba¬ren bu ülkeden yapılan ithalat rakamlarında görülen bu hızlı tırmanışın en önemli iki sebebin¬den birisi 1974'te petrol fiyatlarının artışı, diğeri miktar olarak da fazla miktarda petrol alımı yapmamızdır. Irak'tan daha fazla petrol ithal etmemizin ana sebebi ise, Kerkük-İskenderun Petrol Boru Hattı'nın aynı dönemde faaliyete geçmesi¬dir (Gül, 1981:156).

Tablo-2: Türkiye'nin Ortadoğu ile toplam ticaretinde bazı ülkeler (1975-1977)

Milyon $	1975				1976				1977			
Ülkeler	İth.	%	İhr.	%	İth.	%	İhr.	%	İth.	%	İhr.	%
Bahreyn	0.080	0.0	0.434	0.0	2.300	0.0	0.700	0.0	22.400	0.3	1.500	0.0
Irak	504.170	10.6	45.201	3.2	644.423	12.5	41.142	2.1	691.668	11.9	49.470	2.8
İran	26.114	0.5	37.101	2.6	109.366	2.1	33.553	1.7	165.030	2.8	48.563	2.7
Kuveyt	24.778	0.5	9.184	0.6	17.730	0.3	13.125	0.6	16.543	0.2	11.162	0.6
Lübnan	30.806	0.6	73.457	5.2	6.421	0.1	55.473	2.8	3.457	0.0	17.635	1.0
Suriye	26.519	0.5	27.698	1.9	12.125	0.2	32.310	1.6	23.281	0.4	29.256	1.6
S.Arab.	92.518	1.9	5.650	0.4	51.937	1.0	18.291	0.9	84.009	1.4	17.074	0.9
Ürdün	9.247	0.2	8.209	0.6	10.058	0.2	13.216	0.6	6.545	0.1	9.887	0.5
Toplam	714.262	15.0	206.934	14.7	854.360	16.6	207.810	10.6	1012.93	17.4	194.547	11.1

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri

SONUÇ

20. yüzyılın ikinci yarsında petrolün bütün dünyada önem kazanmasıyla birlikte petrol üretiminde gözlemlenen artışa karşılık talepte yaşanan hızlı artış doğal olarak fiyatlara da yansıdı. Ancak bu fiyat artışında petrol arz ve talebi, petrolün sınai üretimde bir enerji kaynağı olarak kömürün tahtını ele geçirmiş olması gibi temel etkenler rol oynamadı. Özellikle dünya petrol rezervlerinin önemli bir kısmını barındıran Ortadoğu bölgesinde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve bu istikrarsızlığın savaşa kadar uzanması, petrol üreten bölge ülkelerini petrolü bir silah olarak kullanmaya yöneltti.

Bunun ilk ve etkisi tüm dünyada hissedilen uygulama 1973 Ekim ayında başlayan Arap-İsrail savaşının hemen ardından yaşandı. OAPEC petrolü bir silah olarak kullanıp, İsrail'e silah ve para desteğinde bulunan ABD ve bazı Batı ülkelerine ambargo uyguladı ve afişe fiyatları yükseltme kararı aldı. Bu kararın ardından bir yıl içinde petrol fiyatlarında dört katından fazla bir artış yaşandı. Bu gelişme sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ve sanayileşmiş Batı ülkelerinde dahi hem ekonomik, hem siyasi büyük çaplı gelişmelere sebep oldu. Öyle ki

ekonomi politikalarında yaşanan büyük başarısızlıklar sebebiyle yeni politika uygulama ve çözüm arayışları devreye girdi.

İlki 1973 yılında yaşanan ve sanayileşmiş ülkeler dahil tüm dünya ekonomilerini derinden etkileyen petrol fiyatlarında gözlemlenen hızlı artışlar şüphesiz ki en çok petrol ithal eden sanayileşmemiş ülkeleri ve ha¬liyle Türkiye'yi de etkiledi. Ekonomi tarihine ilk petrol krizi olarak giren bu gelişme esnasında dış politika önceliklerimizin başında yer alan Kıbrıs meselesi çerçevesinde yaşanan beklenmedik gelişmeler Türkiye'yi alternatif dış politika arayışlarına yöneltti.

Bir yandan Türkiye'nin petrol ihtiyacının artması, diğer yandan yaşanan ekonomik darboğazdan çıkış için ihtiyaç duyulan finansal kaynak arayışı ister iste¬mez coğrafî yakın¬lığımızın yanısıra, tarihsel bağlarımız ve dinî yakınlığımız olan bu ülkelerle ekonomik temasın art¬masına imkan hazırlamış oldu.

Dönemin hükümet yetkililerinin bu yöndeki çabalarının yansımaları dış ticaret rakamlarında kendini gösterdi. Ancak asıl artış ithalatta gerçekleşmiş, ihracattaki artış yetersiz düzeyde seyretmişti. Sonuç olarak petrol ithalatında miktar bazında bir artış yaşanmamasına rağmen fiyatlardaki artıştan kaynaklanan dış ticaret açığı hızla büyümeye başladı ve 1977'de en yüksek düzeyine ulaşmış oldu. Bu gelişmede, ülkenin üretim yapısının petrol fiyatlarında yaşanan hızlı fiyat artışlarına üretimle cevap verecek bir kapasitede olmayışı, ülke yöneticilerinin Ortadoğu ülkelerine yönelik ihracatı aynı parasal değerde karşılayabilecek düzeyde bir ön hazırlığa sahip olmayışları önemli rol oynamıştı.

KAYNAKÇA:

ARMAOĞLU, Fahir (1989). Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

ARMAOĞLU, Fahir (2005). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 15. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.

AYGÜL, Bilgin – KARTAL, Selim (1983). Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerine Sanayi Malları İhracat İmkanları, İGEME, Ankara.

AYHAN, Veysel (2006). İmparatorluk Yolu-Petrol Savaşları'nın Odağında Orta Doğu, Ankara: Nobel Yayın.

BAYKAN, Mahmut Ali (1993). "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s",International Journal of Middle East Studies, Cilt: 25, Sayı: 1, ss. 91-110.

DAĞI, İhsan D. (2002). Ortadoğu'da İslam ve Siyaset, İstanbul: Boyut Kitapları.

DEMİR, Yeşim (2009). "1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri", Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Cilt 8, Sayı 18-19 (Bahar/Güz), ss. 209-227.

DİE (1976-1977). Dış Ticaret Yıllık İstatistik, Seri 1.

FIRAT, Melek M. (1997). 1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu, Ankara: Siyasal Kitabevi.

GİRİTLİ, İsmet (1978). Kara Altın Kavgası- Petrol ve Politika, İstanbul: Toker Yayınları.

GÖKSU, Ekrem(1976). "OPEC-OAPEC ve Ekim İhtilali", Meydan, Sayı: 540-22, ss.

GRESH, Alain- VİDAL, Dominique (1991). Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na, (çev.: Hamdi Türe), İstanbul: Alan Yayınları.

GÜL, Abdullah (1981). Türkiye ile Ortadoğu Ülkeleri Arasında İşbirliği (Yayım¬lanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

GÜREL, Şükrü Sina (1979). Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, Ankara: SBFD Yayınları

GÜREL, Şükrü S.- ERGÜN, Özlem G. (1993). "İkinci Petrol Krizi Sonrasında Ortadoğu Petrolleri ve OPEC", Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, İstanbul: Bağlam Yayınları.

ISSAWI, Charles (1979). "The 1973 Oil Crisis and After", Journal of Post Keynesian Economics, Vol: 1, Issue: 2, pp. 3-26.

İLSEVEN, Nebil (1991). "Petrol Sorunu", Ortadoğu Sorunları ve Türkiye (ed.: Haluk Ülman), Ankara: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayını,

KAMEL, Ayhan (1974). "Türkiye'nin Arap Dünyası ile İlişkileri", Dış Politika-Fo¬reign Policy, Cilt: 4, Sayı: 4, ss. 5-20.

KARAASLAN, Ahmet (1999). "Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme," Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2, ss. 47-70.

KİRİŞÇİ, Kemal (2002). "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği", Günümüzde Türkiye'nin Dış Politi¬kası, (der.: Barry Rubin ve Kemal Kirişçi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

LABAKİ, Butros A. (1994) "Mevcut Türk-Arap Ekonomik İlişkileri", Arap-Türk İlişmilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri (terc. Ali Çankırılı), İstanbul: TİMAŞ Yayınları.

MANİSALI, Erol (1979). "AET'ye Katılma ve Diğer Ekonomik Gruplarla İlişkiler; Türkiye Açısından Değerlendirme", Türk Ekonomisinin Dışa Açılma Sorunları, İstanbul: Beyrut Kitabevi.

SIRIM, Veli (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Ticari İlişkileri: Mukayeseli Statik Bir Analiz (Yayımlanmamış Doktora Tezi-Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü), İstanbul.

SOYSAL, İsmail (2000). "Yakın Tarihin Işığında Türk-Arap İlişkileri (1970-1980)", İki Ta¬rafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

TİRYAKİOĞLU, İbrahim Ethem (1979). "Kapı Komşumuz Irak ve İlişkilerimiz," Stratejik Etütler Bülteni, Sayı: 68

TURHAN, Salih (1987). "Stagflasyon ve Maliye Politikası", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 43, ss. 433-455.

YALÇINTAŞ, Nevzat (1979). "Türkiye ile Arap Ülkeleri Arasındaki İktisadi İlişkilerin Geleceği", Türk-Arap İlişkileri; Geçmişte, Bugün, Gelecekte-l. Uluslararası Konferans Bildirileri, H.Ü. Türkiye ve Orta Doğu Araştırma Enstitüsü, 18-22 Haziran 1979, Ankara.

YAŞA, Memduh (1980). Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, İstanbul: Akbank Kültür Yayını.

2030 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ VE ÇEVRE POLİTİKLARI

Doç. Dr. Seda Yıldırım
Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
sedayildirim@nku.edu.tr

Doç. Dr. Seda H. Bostancı
Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
shbostanci@nku.edu.tr

ÖZET: Teknoloji ile birlikte gelişen endüstri, işletmelerin piyasadaki mal ve hizmet ihtiyacına daha hızlı, ucuz ve kolay şekilde cevap vermelerine imkan sağlamıştır. Diğer yandan, kıt kaynakların da hızlı bir şekilde tükenmeye başlaması ve doğal çevrenin üretim sonucu kirlenmesi, ekonomik sistemde bir yanlış olduğunu göstermiştir. Çevreye olan duyarlılığın ve gelecek nesiller için yaşam koşullarındaki risk ve tehditlerin önüne geçebilme bilincinin artması, ekonomik sistemlerin sürdürülebilir bir yapıya geçmelerini zorunlu kılmıştır. Ülkeler ekonomik yapılarını daha sürdürülebilir olacak şekilde değiştirmeye başlamışlardır. Bu noktada dünya genelinde ülkelerin kabul ettiği bazı sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirlenmiştir. 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri de ülkelerin 2015 yılında belirledikleri ve 2030'a kadar başarmaya çalışacakları bazı yeşil ekonomi ve sürdürülebilir yaşam uygulamalarını içermektedir. Bu çalışmada 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve çevre politikaları için bir çerçeve çizilmesi amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda, 2030 hedefleri için çeşitli ülkelerin yaptıkları çalışmalar, ülkelerin stratejileri ve uygulamaları tartışılacaktır. Çalışma sonucunda 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından çevre politikalarının nasıl değiştiği ve ülkelerin neler yaptıkları ile ilgili bulgular ışığında öneriler sunulması planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir kalkınma hedefleri, 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri, çevre politikaları

2030 SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND ENVIRONMENTAL POLICIES

ABSTRACT: Developed with technology, the industry has made it possible for businesses to respond to the goods and service needs of the market faster, more easily, cheaply. On the other hand, it has been shown that limited resources are beginning to run out quickly, and the pollution of the natural environment as a result of production is a mistake in the economic system. Increasing awareness of the environment and the consciousness to avoid risks and threats to living conditions for the next generations has forced economic systems to go into a sustainable structure. Countries have begun to change their economic structures to be more sustainable. At this point, some sustainable development goals that countries have adopted have been identified around the world. 2030 sustainable development goals also include some green economy and sustainable living practices that countries will set out in 2015 and will try to achieve by 2030. This study aims to draw a framework for 2030 sustainable development goals and environmental policies. In the context of the aim, the strategies and practices of the countries for 2030 sustainable development goals will be discussed. As a result of the study, it is planned to present suggestions on how the environmental policies have changed in terms of 2030 sustainable development goals and the findings of what countries are doing.

Key Words: Sustainable development, sustainable development goals, 2030 sustainable development goals, environmental policies

GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uzun dönemli planlamaları arasında yer alarak ekonomik kalkınma ve gelişmede odak noktası haline gelmiştir (Yıldırım vd., 2016). Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeterek dengeli gelişme

süreçlerini temel alır (Strange ve Bayley, 2008: 24). Sürdürülebilir kalkınma, sosyal, ekolojik ekonomik bileşenleri içermektedir. Bu hedefin başarısı, politik ve stratejik karar alma süreçlerinde bu bileşenlerin uyumunun sağlanabilmesine bağlıdır (Emas, 2015: 2). "Sürdürülebilir Kalkınma" için ilk önemli adımlar UNEP (United Nations Environment Programme)'nin 1972'de düzenlediği "United Nations Conference on the Human Environment" ile atılmıştır. Çünkü bu kongre sayesinde dünya ülkelerine ekolojik denge ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin önemi ortaya çıkmıştır (Johnson, 2012). Bu kongreden önce sürdürülebilir kalkınma açısından başka çalışmalar da mevcuttur. Tarihsel olarak, sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliğini ortaya koyan girişimlerden öne çıkanlar Hedenus vd. (2015:7-10)'a göre aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- 1962 yılında, Rachel Carson'un "Silent Spring"'i çevre sorunları açısından ilk aydınlanmayı insanlara gösteren bir eser olarak düşünülebilir. Carson, çalışmasında bir biyolog olarak çeşitli disiplinlerden yararlanmış ve pestisit kullanımının olumsuz sonuçlarını açıklamıştır. Başlığında yer alan "sessizlik", kuş türlerinin yokluğuna işaret etmekte; kuşların neslinin tükenmesine yol açacak seviyede pestisitler kuş yumurtalarına zarar vermiştir. Bu durum, sanayileşmenin olumsuz etkisine ve çevrenin de kirleticileri emmesinin nasıl sonuçlar doğurduğunun bir göstergesidir.

- 1970 yılında, bir ABD Senatörü çevre konularına dikkat çekmek için ilk "Dünya Günü" etkinliğini gerçekleştirdi. Etkinlik, modern çevre hareketinin doğuşu olarak kabul edildi. O zamandan beri Dünya Günü her yıl kutlanmaktadır; son zamanlarda bu kutlamalar dünya çapında 192 ülkeye ulaşmıştır. Ayrıca 70'lerin başında ortaya çıkan birçok farklı uluslararası çevre örgütü çevresel konulardaki geniş katılımın bir başka işareti. Örneğin, Greenpeace ve Dünyanın Dostları 1971'de ortaya çıkmıştır.

- 1972'de akademi, sivil toplum, diplomasi ve endüstriden üyeler ile uluslararası bir grup olan "Roma Kulübü (The Club of Rome)", Büyüme Limitleri'ni (The Limit of Growth) yayınladı. Kitap, kaynak kısıtlamalarına ve nüfusun çökmesine neden olacak ekonomik büyümeye ve nüfus artışına ilişkin senaryolar üzerine bir rapor vermiştir. Kitaptan sonra, büyük bir tartışma ortaya çıkmıştır. Ekonomistler, yazarların önerileri doğrultusunda kıt kaynakların verimli kullanılması gerektiğini düşünürken; bazı fakir ülkeler ise bu raporun kendilerinin gelişimlerine bir engel olarak düzenlendiğini düşünmüştür. Ancak rapor, yeni bir büyüme modelinin gerekip gerekmediği, kaynak kısıtlamalarını ve çevrenin kirliliği emmek için nasıl bir ekonomik model olması gerektiğini düşündüren bir tartışmayı başlatmıştır. Çevre konusundaki ilk uluslararası konferans, aynı yıl (1972'de), Stockholm'de Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nı (UNEP) oluşturdu. Büyüme Limitleri'nde olduğu gibi, bu konferans, çevre gündemini büyüme hedefleri için açık bir tehdit olarak gören fakir uluslardan büyük bir şüphecilikle karşılanmıştır. Bu büyük direnç göz önüne alındığında, tartışmanın ve gündemin, yoksul ulusların gelişmesi için haklarla bağlantılı olarak çevresel kısıtlamaları dikkate alması gerektiği ortaya çıkmıştır.

- 1983 yılında Eski Norveç başbakanı Gro Harlem Brundtland liderliğinde "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development - WCED)" oluşturulmuştur. Bu komisyon, 1987 yılında, Brundtland Raporu olarak da bilinen "Our Common Future" bildirmiştir. Önceki çevresel raporların ve değerlendirmelerin çoğundan farklı olarak, Brundtland Raporu doğal bilimlerden ziyade eşitlik konularına odaklanmıştır. Yoksulluğun sona ermesi önemli bir amaç olduğu için, büyüme kötü bir şey olarak değil, değerli bir amaç için bir araç olarak görülüyordu. Sürdürülebilir kalkınma kavramı daha önce kullanılmıştı, ancak Brundtland Raporu onu ana akım söylemine getirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın en yaygın tanımı da, "hem mevcut hem de gelecek nesillerin ihtiyaçlarını dikkate alarak büyüme ve kalkınmanın" olması şeklinde yapılmıştır.

- 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde Birleşmiş Milletler "Çevre ve Kalkınma Konferansı" düzenlenmiştir. Bu konferans zaman zaman çevre hareketinin zirvesi ve çevresel sorunlara küresel katılım olarak tanımlanmıştır. Şu rakamlar konferansın etkileyici ölçeğini bir anlam ifade etmektedir:"172 ülke temsil edildi; 116 devlet başkanı, 8.000 delege, basının 9 bin üyesi ve 3.000 akredite kuruluş katıldı". Ortaya çıkan belgeler ve anlaşmalar yasal olarak bağlayıcı olmasa da, konferansın vurguladığı düşünce ve ilkeler daha sonra ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma çalışmalarını şekillendirmiştir.

- 2000 dönemine gelindiğinde, Birleşmiş Milletler, "Milenyum Deklarasyonu"'nu benimsemiş ve 2015 yılına kadar başarılması hedeflenen 8 amaç belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler'in 189 üyesi ve 23 uluslararası kuruluş bu hedefleri kabul etmiştir.

- 2012 yılında Rio de Janeiro'da bir kez daha büyük küresel sürdürülebilirlik kongresi için "Rio + 20" düzenlenmiştir. Bu vesileyle, 2015'ten sonra Milenyum Deklarasyonu'nun yerine yeni hedefler üzerinde görüşmelerin başlangıcı da belirlendi. Yerel Gündem 21 ve yoksullukla mücadele bu kongre sonucunda öne çıkan başlıklar olmuştur.

- İklim değişikliği üzerine birçok çalışma yapılmış ve Kyoto Protokolü'nün ardından Paris anlaşması da bilimsel dünyada bildirilmiştir. 2015 yılında Paris'te imzalanan bu anlaşma, iklim değişikliği için politik düzeyde bir çözüm bulunmasının belirleyici olacağı umudunu doğurmaktadır (Bostancı ve Albayrak, 2017).

- Günümüze gelindiğinde ise; sürdürülebilir kalkınma için dünya ülkelerinin önünde Birleşmiş Milletler 2030 hedefleri gelmiştir. Bu çalışmada da 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri incelenmesi ve ülkelerin bu hedeflere ulaşmada izledikleri çevre politikaları ve uygulamaları tartışılması amaçlanmıştır.

1. 2030 SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından Ocak 2016'da yürürlüğe girmiş olan 'Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri', takip eden 15 yıl boyunca UNDP finansman ve politikasında rehberlik edecektir. UNDP'nin liderliğinde yaklaşık 193 ülkeye 2030 yılı için sürdürülebilir kalkınma amaçları anlatılmıştır. Ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik

faktörleri arasında dengenin sağlanarak gelişmenin öngörülmesi, Tablo 1'deki temel amaçların gerçekleşmesini zorunlu kılmaktadır. Tablo 1, UNDP 2016 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri raporunun derlenmesi ile oluşturulmuştur.

Tablo 1: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

1.Yoksulluğa Son	2000'de dünya, aşırı yoksulluk içinde yaşayan insan sayısını 2015 yılına kadar yarı yarıya azaltmayı taahhüt etmiş ve bu hedefe büyük oranda ulaşmıştır. Yine de, dünya genelinde 800 milyondan fazla kişi hala günde 1,25 doların altında yaşamaktadır. En korunmasız durumdakilerin desteklenmesi, iklim temelli afetlerden etkilenen toplumların desteklenmesi ve temel kaynaklar ile hizmetlere erişimin artırılması hedeflenmektedir.
2.Açlığa Son	Artık açlık ve yetersiz beslenmeyi daha önceden görüp bitirmek mümkün olabilmektedir. Sürdürülebilir tarım teşvikleri ve küçük çiftçilere destekler gibi uygulamalar uzun vadede faydalı olacaktır. Herkesin tüm yıl boyunca yeterli ve besleyici yiyeceklere erişimi olduğu bir dünyaya ulaşmak için 2030 hedefleri önemli yere sahiptir.
3.Sağlıklı Bireyler	Çocuk ölüm oranlarının azaltılması, anne sağlığının iyileştirilmesi, bulaşıcı hastalıklarla ile mücadele alanlarında büyük aşama kaydedildi. Amaç, herkesin genel sağlık hizmetinden yararlanabilmesi ve erişilebilir ilaç ve aşıya kavuşmasını sağlamaktır.
4.Nitelikli Eğitim	Yoksulluk, silahlı çatışma ve diğer acil durumlar, dünyadaki birçok çocuğun eğitim görememesine neden olmaktadır. Eğitimin özellikle yoksul hanelerdeki çocuklara verilmesi ise çok önemlidir. 2030 hedefleri içerisinde temel eğitim ve hatta yüksek eğitim derecelerinin bütün çocuklara ulaştırılması iyi bir hedeftir.
5.Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Dünya'da eskiye göre eşitliği arttırıcı daha fazla gelişme olduğu söylenebilir. Ancak birçok ülkede her yönden kadınlar ve kızlar geride kalabilmektedir. İşte ve ücretlerde hâlâ büyük eşitsizlikler, çocuk bakımı ve ev işleri gibi ücretsiz "kadın çalışmaları" ve kamu karar vermede ayrımcılık gibi durumların olduğu gözlemlenmektedir. 2030 hedeflerinde de cinsiyet eşitliğinin sağlanması kadınların hakları açısından önemlidir.
6.Temiz Su ve Sıhhi Koşullar	Su kıtlığı, dünyadaki insanların yüzde 40'ından fazlasını etkiliyor ve iklim değişikliği sonucunda bu rakamın daha da yükselmesi öngörülüyor. Dünyadaki herkes güvenli içme suyuna erişebilmelidir. 2030 yılı için hedef budur. Önlem alınmaz ise, 2050'ye kadar dört kişiden en az biri tekrarlayan su sıkıntısı yaşayacaktır. Daha fazla uluslararası işbirliği, sulak alanlar ve nehirleri koruma, su arıtma teknolojilerini paylaşma gibi faaliyetler ile bu hedef başarılmalıdır.
7.Erişilebilir ve Temiz Enerji	1990 ve 2010 arasında elektrik erişimi olan kişi sayısı 1,7 milyar artmıştır. Dünya nüfusu artmaya devam ederken, daha fazla insan evlerini ve sokakları aydınlatmak, telefonları ve bilgisayarları kullanabilmek ve günlük işlerini yapmak için ucuz enerjiye ihtiyaç duyacaktır. Bu enerji için kullanılan fosil yakıtlar ve neden olduğu sera gazı emisyonları iklimi büyük ölçüde değiştiriyor ve her kıta için büyük sorunlara neden oluyor. Bunun yerine, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi gibi temiz enerji kaynaklarına yatırım yapılabilir.
8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	İnsanların kendilerini ve ailelerini destekleyecek kadar ödeme alabilecekleri işlere sahip olmalıdır. Orta sınıf dünya çapında büyümektedir ancak iş

	büyümesi artan işgücüne ayak uyduramamaktadır. 2030 yılına kadar tüm kadınlar ve erkekler için insana yakışır iş sağlamak amaçlanmaktadır.
9.Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	Yenilik ve altyapıya ne kadar çok yatırım yapılırsa, ülkeler için o kadar iyi imkânlar oluşur. Bilgi ile birikime eşit erişimi sağlamanın yanında girişimcilik ve yeniliği geliştirme açısından, dijital eşitsizliği gidermek temel konular arasındadır.
10.Eşitsizliklerin Azaltılması	Herkes için fırsat yaratan politikaları, nereden geldiklerinden bağımsız olarak kabul etmeliyiz. Gelir eşitsizliği, çözüm aranan küresel sorundur. Bu finansal piyasaların ve kurumların düzenlenmesi, iyileştirilmesi, en çok ihtiyaç duyulan yerlerde kalkınma yardımı gönderilmesi ve insanların fırsat bulmaya yönelik güvenli şekilde yer değiştirmesine yardımcı olmak anlamına geliyor.
11.Sürdürülebilir Kent ve Yaşam Alanları	Dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşıyor ve bu rakam 2050 yılına kadar insanlığın yaklaşık üçte ikisine ulaşacak. 1990'da on milyon ya da daha fazla nüfusa sahip on mega şehir vardı. 2014'te, 453 milyon kişiye ev sahipliği yapan 28 mega şehir vardır. Herkes için kentleri sürdürülebilir kılmak için, dar gelirli kesime hitap edebilir toplu konut politikası oluşturulabilir. Yoksul yerleşim yerleri iyileştirilebilir. Toplu taşıma araçlarına yatırım yapabilir, yeşil alanlar oluşturabilir ve kentsel planlama kararlarında yer alan daha geniş insan yelpazesine sahip olunabilir.
12.Sorumlu Tüketim ve Üretim	Dünya nüfusunun büyük kısmı temel ihtiyaçlarını karşılamak için çok az tüketiyor. Toplumda azınlığı oluşturan yüksek gelir grupları da kaynakları çok fazla tüketmektedir. Bunun yerine, herkesin hayatta kalması ve gelişmesi için ihtiyaç duydukları şeyi aldığı bir dünyaya kavuşabiliriz. Kaynaklarımızı koruyacak şekilde tüketebiliriz. Doğal kaynaklarımızı daha etkin şekilde yönetebilir ve toksik atıkları daha iyi elden çıkarabiliriz. Kişi başına çıkan yiyecek atıklarını küresel olarak yarı yarıya azaltmak gerekir. İşletmeleri ve tüketicileri atıkları azaltmak için yönlendirmeli ve atıklarını geri dönüştürmeleri için ortak projeler üretilmelidir.
13.İklim Eylemi	Dünyanın çoğu ülkesi iklim değişikliğinin şiddetli etkilerini görüyor. Depremler, tsunamiler ve seller yüzünden yapılan yıllık kayıplar ortalama olarak yüz milyarlarca dolardır. Karaya oturan ülkeler ve ada devletleri gibi daha savunmasız bölgelerin daha dirençli olmasına yardım ederek yaşam ve mülk kaybını azaltabiliriz.
14.Sudaki Yaşam	Okyanuslar insan yaşamını mümkün kılar. Okyanuslar, insanlar tarafından üretilen karbondioksitin yaklaşık yüzde 30'unu emer; ama biz her zamankinden daha fazla karbondioksit üretiyoruz ve bu da okyanusları daha asidik yapıyor. Uluslararası hukuk vasıtasıyla korumanın ve okyanus temelli kaynakların sürdürülebilir kullanımının artırılması, okyanusların karşı karşıya olduğu sorunların bazılarının hafifletilmesine katkı sağlayacaktır.
15.Karasal Yaşam	İnsanlar karada gıda, temiz hava ve su için diğer yaşam biçimlerine güveniyor. Dünya'nın yüzeyinin yüzde 30'unu kaplayan ormanlar, havayı ve suyu temiz tutmaya ve dünyanın iklimini dengede tutmaya yardımcı olur. Arazi toprağı, tarihsel süreç içinde günümüzde geçmişte olduğundan 30 ila 35 kat daha hızlı kayboluyor. Çöller yayılıyor, hayvan ırkları yok oluyor. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, ormanlar, sulak alanlar, kurak alanlar ve dağlar gibi karasal ekosistemlerin 2030 yılına kadar korunmasını amaçlamaktadır.
16.Barış ve Adalet	Bir ülke, adalet olmadan, insan hakları olmadan, hukukun üstünlüğüne dayalı hükümet olmaksızın nasıl barış yapabilir? Dünyanın bazı kısımları nispeten barış ve adalete sahip çıkar. Diğer bölümler, silahlı çatışma, suç, işkence ve

	sömürü ile mücadele ediyor ve bunların hepsi gelişimlerini engelliyor. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, her türlü şiddet olayını azaltmayı ve hükümetlerin ve toplulukların çatışma ve güvensizlik konusunda uzun soluklu çözümler bulmasını öneriyor.
17.Hedefler için Ortaklıklar	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri oldukça çok yapılacaklar listesine sahip. Hedefler, ulusal planları destekleyerek Kuzey-Güney işbirliğini artırma amacını taşımaktadır. Uluslararası ticaretin geliştirilmesi, gelişmekte olan ülkelerin ihracatını artırmalarına destek verilmesi, açık ve adil, herkesin yararına olan, hakkaniyetli ticaret sistemini oluşturmanın unsurlarıdır.

(Kaynak: UNDP (2016) Sustainable Development Goals,http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/brochure/SDGs_Booklet_Web_En.pdf)

Önceki yıllarda göz ardı edilen kent yaşamı ve toplum artık yeni sürdürülebilir hedeflere eklenmiştir. Bu noktada toplumun sürdürülebilir kalkınma için önemli bir destekçi olduğu hatta baş rolü üstlendiği söylenebilir. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile uyumlu yaşam standartları geliştirmek ve geleceği olumlu yönde değiştirecek hedeflere ulaşmak sürdürülebilir topluluklarla daha olası hale gelmektedir. Toplumların sürdürülebilirliği, ekonomik ve çevresel sağlığın yaratılmasına ve sosyal adalet ile birlikte sürdürülmesine bağlıdır. Bir ülkedeki vatandaşlar ve kurumlar çevresel, ekonomik ve sosyal ilkelere uygun motive edildiğinde sürdürülebilir topluluklar artacaktır (Velthuis, 2016: 8).

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 17 tane temel hedef içermekle birlikte, bu teme hedeflere ulaşabilmek için yapılması gereken bazı alt hedefler belirlenmiştir. Buna göre, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin teorik bir taslak olmanın çok ötesinde gerçekleştirilebilir derece uygulama ve kriterlere sahip olduğu söylenebilir. Her alt hedefin başarısı, temel hedefe ulaşmada ülkelere yardımcı olacak ve ülkelerin bu hedeflere ulaşmalarında daha gerçekli ölçülerle hareket etmelerini sağlayacaktır.

2. 2030 KALKINMA HEDEFLERİ BAĞLAMINDA ÜLKELERİN ÇEVRE POLİTİKALARI

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), dünya ülkelerinin gündemine kısa sürede yerleşmiş olup, bütün ekonomik ve siyasi kararları, stratejileri ve politikaları etkilemiştir. Ülkeler kendilerine göre bazı hedeflere daha çok öncelik verebilmekte ve bazı hedeflere ulaşmada daha fazla başarı sağlayabilmektedirler. Her ülke bu hedeflere ulaşmada yavaş yavaş kendisini ilerletmiştir. Örneğin; Norveç SKH 11'in birçok kriterine şimdiden ulaşmıştır. Norveç'te yaşayan insanlar yüksek bir hayat kalitesine sahiptir. Ülkede çok az sayıda evsiz bulunmakla birlikte nüfusa uygun kent hayatında düzenlemeler yapılmıştır. Kent alanlarının tamamında düşük suç oranları dikkati çekmektedir. Taşımacılıkta ve artan nüfusa önlem amacıyla Norveç hükümeti sürdürülebilir kaynak kullanımları ve sürdürülebilir taşımacılık için yerel yönetimlerle de sık sık işbirliği yapmaktadır (Regjeringen.no,2016:22). Japonya da 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içerisinde bazı hedefleri gerçekleştirmeye başlamıştır. Hedef 9 ve Hedef 11 için kent yaşamını iyileştirmek üzere "Afet Yönetimi için Risk Azaltıcı Önlemlere" girişmiştir. Mart 2015'te Sendai kentinde "Third UN World

Conference on Disaster Risk Reduction" düzenlenmiştir. Konferans sonucunda "Sendai Bildirisi(Declaration)" ortaya çıkmıştır. Sendai Bildirisi, 2015-2030 Afet Riskinin Azaltılmasında bir çerçeve çizmektedir. Böylece Japonya da Afet risklerinin azaltılmasında öncü rol üstelenen bir ülke konumuna gelmiştir (Ministry of Foreign Affairs of Japan,2017:7). Almanya da 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşabilmek için kendi yol haritasını belirlemiştir. Bu doğrultuda Almanya'nın Hedef 11 için belirlediği hedefler içerisinde "yolcu taşımacılığında enerji tüketimini 2030'a kadar %20 azaltmak; inşa alanlarını azaltmak, açık alanlardaki kayıpları azaltmak, nüfusu 2030'a kadar %13 azaltmak" gibi ara hedefler yer almaktadır (The Federal Government, 2017:12). Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı'nın (2017) hazırladığı "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi"'nde ana raporunda dünya ülkelerinin de nasıl bir strateji izledikleri ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içerisinde önem verdikleri temel hedefler incelenmiş ve özetlenmiştir. Bu noktada bazı özet bilgiler aşağıdaki gibi sıralanabilir(Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2017:28):

- VNR (2016) raporuna göre; Almanya'da "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri(SKH) politika geliştirme ve uygulamalarında öncelikli bir konudur. Almanya, 2030 SKH'nin gerçekleştirilmesine çok önem vermektedir ve özellikle küresel işbirlik ve ortaklıkların kurulması yönündeki temel hedefler üzerine çalışmaktadır.

- VNR (2017) raporuna göre; Brezilya'da SKH'lerin yerelleşmesini sağlamaya yönelik çalışmalar mevcuttur.

- VNR (2016) raporuna göre; Finlandiya'da SKH'lerin gerçekleştirilmesi için "toplumun, akademik çevrenin, özel sektörün ve yerel yönetimlerin" desteğini kapsayan uygulamalar ön plandadır.

- VNR (2016) raporuna göre; Güney Kore'de "çevre, ekonomi, toplum ve uluslararası işbirliği" alanlarına yönelik 4 temel hedef belirlenmiş "14 strateji ve 50 eylem" planı ile harekete geçilmiştir.

- VNR (2016) raporuna göre; Çin'de 9 öncelikli alan 2030 SKH hedefi için belirlenmiştir.

- VNR (2016) raporuna göre; Estonya'da 2030 SKH hedeflerine ulaşmada enerji-kaynak verimliliğindeki problemler ve cinsiyet eşitsizliği gibi problemler çözüm bekleyen hedeflere dönüşmüştür.

- VNR (2016) raporuna göre; Fas'ta 6 tema ile 2030 SKH hedeflerine ulaşılması planlanmıştır.

- VNR (2016) raporuna göre; Fransa'da 2030 SKH içerisinden "SKH 3, SKH 5, SKH 11, SKH 13, SKH 16" öncelikli hedeflerdendir.

- VNR (2016) raporuna göre; Gürcistan'da 2030 SKH arasından 14 hedefi kendine öncelikli hedef kabul etmiştir.

- VNR (2016) raporuna göre; İsviçre'de 2016-19 SKH hedefleri kabul edilmiştir.

- VNR (2016) raporuna göre; Kolombiya'da 2030 SKH içerisinde "SKH 1, SKH 3, SKH 8 ve SKH 13" temel hedeflerini kendine öncelikli hedef koymuştur.

- VNR (2016) raporuna göre; Madagaskar'da 2030 SKH'lar doğrultusunda kendi ulusal kalkınma programlarını yeniden gözden geçirmiş ve uyumlu hale getirmiştir.

- VNR (2016) raporuna göre; Meksika'da2030 SKH'lere ulaşma açısından gerekli verileri ayrıştıran ve tarayan bir platform kurulmuş ve bu sistem üzerinden SKH'lere bakılmaktadır.

- VNR (2016) raporuna göre; Norveç'te 2030 SKH'ler içerisinde daha çok yerel ve ulusal bazda hedefler ön planda tutulmaktadır.

SONUÇ

Dünya ülkeleri 2030 sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda kendilerine yeni yol haritası çizmişlerdir. Sürdürülebilir kalkınma için 2030 hedeflerine göre ülkeler projeler geliştirmekte ve özellikle halkın yeni proje ve programlara destek vermesi beklenmektedir. Toplumların çevre değerlerine sahip çıkıp ortak hareket edebilmeleri, Birleşmiş Milletlerin Düzenlediği etkinlikler gibi küresel ölçekte kabul gören toplantı, etkinlik ve protokollerle daha hızla yaygınlaştırılabilmektedir. Bu tür platformlar sürdürülebilir toplulukların iyi uygulamalarının tanıtımı ve bunların diğer ülke ve kentler tarafından örnek alınabilmesini kolaylaştırmaktadır. Her ülke kendi başarısını 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde geldiği noktaya göre ölçmektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve gelişme doğrultusunda ülkeler ekonomik ve siyasi kararlarını yeniden gözden geçirmektedir. Ülkeler arası ortaklıkların ve işbirliklerin arttırılması ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda ekonomik gelişmelerini sürdürebilmektedirler. Sürdürülebilirlik için toplumun bir bütün olarak hareket etmesi 2030 SKH'lerin daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA:

Bostancı, S.H. and Albayrak A.N. (2016) The Role of Eco-Municipalities in Climate Change for a Sustainable Future. In Ganpat, W., and Isaac, W. A. (Eds.). (2016). Environmental Sustainability and Climate Change Adaptation Strategies. IGI Global.

Emas, R. (2015). The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles. Florida International University.

Hedenus, F., Persson, M., Sprei, F.(2015). Sustainable Development: History, Definition & The Role of The Engineer, Gothenburg.

Johnson, S. (2012). UNEP: The first 40 years. UNON/Publishing Section Services, http://www.unep.org/pdf/40thbook.pdf.

Ministry of Foreign Affairs of Japan,2017, The 2030 Agenda for Sustainable Development and Japan's Implementation, https://www.mofa.go.jp/files/000252817.pdf

Regjeringen.no (2016). Norway's follow-up of Agenda 2030 and the Sustainable Development Goals, https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/utvikling/sdg_rapport_full_en.pdf

Strange, T. and Bayley, A. (2008). Sustainable Development, Linking Economy, Society, Environment, OECD Insights.

The Federal Government. (2017). German Sustainable Development Strategy SUMMARY . https://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/2017/02/2017-02-27-nachhaltigkeit-neuauflage-engl.pdf?__blob=publicationFile&v=1

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2017) Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi Ana Rapor, Aralık 2017, http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/753_1.pdf

UNDP (2016) Sustainable Development Goals, http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/brochure/SDGs_Booklet_Web_En.pdf, 20.2.2018.

United Nations (2018) The Sustainable Development Goals Report, https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2018/thesustainabledevelopmentgoalsreport2018.pdf

Yıldırım S., Yıldırım D.Ç. ve Gedikli A. (2016). Sustainable Consumption Trends in the World in the Context of Green Economy and Sustainability. In Handbook of Research on Green Economic Development Initiatives and Strategies, Eds. Erdoğdu M.M., Arun T., Ahmad I.H. IGI Global publ., 66-84.

Velthuis, S. (2016). Sustainable Communities: A Funding Handbook for Community-Led Groups. The Wheel, with the support of the Environmental Protection Agency, September 2016.

https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/(Erişim:10/08/2018).

SURİYE SORUNUNUN KORUMA SORUMLULUĞU DOKTRİNİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Azime TELLİ
Mersin Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
azimetelli@gmail.com

ÖZET: Meşruiyeti ve hukukiliği tartışmalı olan insani müdahale doktrininin yerini alan koruma sorumluluğu çelişkileri ortadan kaldırmak açısından yeterli olmamıştır. Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu tarafından geliştirilen Koruma Sorumluluğu yaklaşımı insan hakları ihlallerine müdahale edilebilmesi için çeşitli kriterler içermektedir. "Devletlerin güvenliği"ni esas alan geleneksel güvenlik yaklaşımından farklı olarak "insani güvenlik" esas alınarak egemen devletlerin insan hakları ihlalleri, zorunlu nüfus hareketleri ve yoksulluk da uluslararası güvenlik kapsamında tehdit olarak kabul edilmiştir. Devletlerin nüfusunun tümünün güvenliğini sağlama sorumluluğu şeklinde açıklanan koruma sorumluluğu egemenlik ve insani müdahale ikileminin derinleşmesine neden olmuştur. Meşruiyeti halen tartışmalı olan koruma sorumluluğunun uygulanması da eleştirilerin odağında yer almıştır. Koruma sorumluluğu kapsamında ilk askeri müdahale kararı Arap Baharı sürecinde karışıklıkların yaşandığı Libya'da rejimin soykırım yaptığı iddiaları üzerinde 2011 yılında alınmıştır. Ancak aynı dönemde başlayan ve halen devam etmekte olan Suriye krizinde ağır insan hakkı ihlalleri olduğuna dair somut göstergeler olmasına rağmen koruma sorumluluğu doktrini çalıştırılmamaktadır. Suriye krizinde kendine özgü koşullar ve uluslararası politikanın dinamikleri gerekçe gösterilerek koruma sorumluluğu mekanizmasının çalıştırılması söz konusu doktrin açısından paradoksal bir durum olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada koruma sorumluluğu doktrini açısından devam etmekte olan Suriye krizi değerlendirilecektir. Çalışmanın birinci bölümünde insancıl müdahaleden koruma sorumluluğuna geçiş süreci açıklanarak koruma sorumluluğu doktrinin teorik çerçevesine yer verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde koruma sorumluluğunun çalıştırılmasının ilk örneği olan Libya sorunu ve bu kapsamda yaşanan tartışmalara ele alınacaktır. Libya sorunun çözümü açısından koruma sorumluluğu mekanizmasının işletilmesinin doğru olup olmadığına, barışçıl tüm yolların tüketildikten sonra müdahalenin başvurulacak son çare olması koşuluna uyulup uyulmadığına bakılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde Suriye krizinin insani boyutu değerlendirilerek koruma sorumluluğu doktrininin neden çalıştırıl(a)madığı analiz edilecektir. Bu bölümde Libya krizi ile Suriye sorunu karşılaştırılarak uluslararası toplumun tepkisi ele alınacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise koruma sorumluluğu doktrinin kan kaybetmesine neden olan çelişkili uygulamaların uluslararası sisteme etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Koruma Sorumluluğu, İnsancıl Müdahale, Libya, Suriye, Birleşmiş Milletler

THE IMPACT OF SYRIAN MATTER ON DOCTRINE OF RESPONSIBILITY TO PROTECT

ABSTRACT: The responsibility to protect, which replaces the humanitarian intervention doctrine, legitimacy and legality of which are contradictive, has not been sufficient to eliminate the contradictions. Developed by the International Commission on Intervention and State Sovereignty, the 'responsibility to protect' approach includes several criteria for interfering with human rights violations. Unlike the traditional security approach based on "security of states ", human rights violations of the sovereign states, forced migration and poverty are also considered a threat based on "human security". The responsibility to protect which is described as the responsibility of states to ensure the security of the entire population, has deepened the dilemma of sovereignty and humanitarian intervention. Implementation of the 'responsibility to protect', legitimacy of which is still contradictive, has also been at the center of criticisms. Within the scope of the 'responsibility to protect', the first military intervention decision was taken in 2011 upon the allegations on the genocide carried out by the regime in Libya, where there were upheavals during the Arab Spring. However, although there are concrete indications of severe human rights violations in the Syrian crisis, which started in the same period and still continues, 'responsibility to protect' doctrine is not implemented. In the Syrian crisis, it is considered a paradoxical situation to implement the 'responsibility to protect' mechanism in terms of the doctrine in question by justifying distinctive conditions of Syria and dynamics of international politics.

In the first chapter of the study, the process of transition from the humanitarian intervention to the responsibility to protect will be explained and the theoretical framework of the 'responsibility to protect' doctrine will be given place. In the second chapter of the study, the Libyan issue, which is the first example of the implementation of

responsibility to protect, and the discussions in this context will be handled. It will be examined whether the implementation of the 'responsibility is to protect' mechanism correct or not in terms of the solution of the Libyan problem, and it will also be examined whether the intervention is the last resort to be applied after applying all peaceful means. In the third chapter of the study, the human dimension of the Syrian crisis will be evaluated and the reason why the 'responsibility to protect' doctrine can (not) be implemented will be analyzed. In this part, the response of the international community will be discussed by comparing the Libyan crisis with the Syrian problem. In the conclusion chapter of the study, the effects of contradictory practices causing the 'responsibility to protect' doctrine to lose of blood will be evaluated.

Key Words: Respect to Protection, Humanitarian Intervention, Libya, Syria, United Nations

GİRİŞ

Arap Baharı'nın bir demokratikleşme dalgası yaratmanın ötesinde Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasında yeni bir kaos dalgası yaratmıştır durumdadır. Bu kaosun en sancılı halkası ise Suriye olmuştur. Mevcut rejimin korunmasından yana olan "statükocu" güçler ile rejimin değişmesi için mücadele eden "revizyonist" güçler arasında günden güne kronik bir hal alan Suriye sorununun jeopolitik güç mücadelesinin ötesinde insani boyutu bulunmakla birlikte bu durum çoğu zaman sadece "siyasi pazarlık" aracı olarak gündemde yer bulabilmektedir. Suriye'de rejim ve muhalif güçler arasında yabancı devletlerin desteğiyle devam etmekte olan çatışmalar milyonlarca Suriyeli'nin mülteci durumuna düşmesine neden olmasının yanı sıra kimyasal silah kullanımı gibi çok ciddi insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Suriye sorununun çözümü konusunda küresel ve bölgesel güçler arasında bir oydaşma sağlanamamış olması tüm dünyanın gözleri önünde yeni bir insanlık ayıbı yaşanmasına yol açmıştır.

Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere uluslararası sistemin önemli aktörlerinin çözüm üzerinde taraflar arasında uzlaşma sağlayamadığı Suriye'de iç savaşın sona ermesi için sıklıkla tartışılan çözüm yollarından biri müdahaledir. Ancak, ABD'nin öncülük yaptığı son dönem müdahale pratiklerinin meşruiyetinin tartışmalı olması "koruma sorumluluğu" dahil olmak üzere dış müdahale pratiklerini güçleştirmektedir. Tunus'ta, Ocak 2010'da başlayan Arap Baharı sürecinde Libya'da "koruma sorumluluğu" doktrinine başvurma konusunda BM Güvenlik Konseyi (BMGK) üyeleri arasında sağlanan konsensüs aradan geçen yedi yıla rağmen Suriye sorununda sağlanamamaktadır. Suriye'de koruma sorumluluğu mekanizmasının işletilmesi konusunda söz konusudur. Ancak, BMGK'nin veto nedeni ile Suriye konusunda etkili kararlar almasının engellenmesinin arkasında jeopolitik rekabet çok daha etkili olup Libya'dan farklı olarak Suriye'de taraflar çözümsüzlük konusunda uzlaşmış görünmektedir.

Bir devletin egemenlik kalkanına yönelik meşru müdahalenin önünü açan koruma sorumluluğu Chomsky'e (2009) göre, insani müdahale kavramıyla kuzendir. Hukuki ve siyasi olarak tartışmalı bir kavram olan insani müdahale kavramının yerini alan koruma sorumluluğu doktrini, egemenlik yetkisinin "kötü"ye kullanılması durumunda BMGK'ne tarafsız bir güç ve hakem olma sorumluluğunu teslim etmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde insani müdahale kavramının gelişim süreci ele alındıktan sonra ikinci bölümde oldukça güncel bir kavram olan koruma sorumluluğu konusunda Libya örneğine yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise Suriye'de yaşanan insanlık dramına rağmen

koruma sorumluluğu doktrininin çalıştırıl(a)mamasının nedenleri sorgulanacaktır. Sonuç bölümünde ise dünya kamuoyunun Suriye sorununda sergilediği ikircikli tutumun koruma sorumluluğu teamülünde yarattığı çatlağın geleceğine dair çıkarımlarda bulunulacaktır.

1. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMININ SANCILI GELİŞİM SÜRECİ: MUTLAK EGEMENLİK Mİ, ÖNCE İNSANLIK MI?

Modern uluslararası sistemin temel unsuru olan egemenlik kavramının istisnası çeşitli amaçlarla gerçekleştirilen müdahalelerdir. Uluslararası Hukuk'un tartışmalı kavramlarından biri olan insani müdahale yine Uluslararası Hukuk'un anahtar kavramı olan "egemenlik" arasında çok derin bir tezat bulunmaktadır. Doğası gereği "mutlak" olan devlet egemenliğine yönelik her türlü müdahale Uluslararası Hukuk ilkeleri açısından meşru olmayan müdahale sınıfında yer alırken kavramın dokunulmazlığı son yüzyılda tartışmalı hale gelmiştir. 20. Yüzyıl'ın insanlık tarihinin gördüğü en dramatik savaşlara sahne olması sonrasında egemenlik kavramının nerede başlayıp nerede sona erdiği giderek muğlaklaşmıştır. Soğuk Savaş'ın yapısal özelliğinin bir sonucu olarak iki ya da daha fazla devletin karşı karşıya geldiği savaşların yerini iç savaş ya da çatışmaların almış olması egemenlik hakkının sınırlarının sorgulanmasına yol açmıştır.

Egemen devletlerin iç istikrarsızlıkları çözmek için insan hakları ihlalleri dahil her yola başvurması mutlak egemenlik anlayışının sınırlandırılmasına yönelik taleplerin gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu tartışmanın en somut yansıması ise, BM Antlaşması'nda yer alan 'devletin ulusal yetkisi içinde bulunan konularda üçüncü tarafın müdahalesinin yasaklanması' hükmünün yeniden yorumlanmasıdır. Egemenlik kavramının uluslararası sistemde yaşanan dönüşümün etkisiyle güncellenmesi BM Antlaşması'nın da esnemesi anlamına gelmiştir.

1.1. Koruma Sorumluluğu Doktrini: Egemenlik Anlayışının Kabuk Değiştirmesi

Uluslararası sistemin temel taşı olarak kabul edilen Wespthalia Antlaşması ile devletler egemenlik açısından birbirine eşit olarak kabul edilmiştir. Mutlak egemenlik anlayışını yansıtan bu hakim görüş 20. Yüzyıl'ın sonuna kadar hilafsız olarak geçerliliğini korumuştur. Egemenlik yetkisinin devletlere sağladığı mutlak haklar üzerine inşa edilen bu anlayış Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte erimeye başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle insani müdahale yaklaşımının içine girdiği meşruiyet krizinin aşılmasına yönelik teorik tartışmalar egemenlik kavramı üzerine yoğunlaştırılmıştır. Kavramın yapı sökümüne uğratılmasının sonucu olarak mutlak bir hak değil aynı zamanda sorumluluk boyutunun bulunduğu analize dahil edilmiştir. BM öncülüğünde 2001 yılında Kanada Hükümeti'nin desteğinde Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) oluşturulmuştur. (ICISS, 2001: 11-16).

Egemenlik-insani müdahale ikileminin kırılma noktası olan söz konusu raporda müdahale retoriği yerine koruma kavramı tercih edilmiş olmasının yanı sıra bu bir hak değil sorumluluk olarak tanımlanmıştır. Komisyon raporu sonrasında koruma yükümlülüğü bir norm veya yol gösterici bir ilke olarak uluslararası kamuoyunun gündemine girmiştir. BM Güvenlik

Konseyi'nce (BMGK) raporun kabul görmesiyle birlikte "koruma sorumluluğu" bir uluslararası hukuk kavramı haline gelme yönünde yol almaya başlamıştır (Evans, 2008: 14).

BM öncülüğünde bir rapor hazırlanması sürecinin önünü açan NATO'nun Kosova'ya, BM Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın müdahalede bulunmasının yarattığı tartışma olmuştur (Acar, 2015: 120). Ancak, BM Şartı 7. Bölüm 42. Madde (Charter of the United Nations Chapter VII, tarih yok) gereğince uluslararası güvenliğin tehdit edildiği bir durumda harekete geçmek için BMGK kararı gerekmesine rağmen söz konusu müdahale sadece NATO'nun oy birliğiyle aldığı karar sonucunda gerçekleştirilmiştir. ICISS, bu gelişme sonrasında insani müdahale kavramının hukuki ve meşru zemini olmamasının yanı sıra hakim güçlerin çıkarlarına hizmet ettiği eleştirilerini göz önünde bulundurarak pratikte yaşanan sorunları çözmeye yönelik bir rapor hazırlamıştır.

Raporda göze çarpan unsur insani müdahale yerine "koruma sorumluluğu" kavramının kullanılması olmuştur. ICISS tarafından hazırlanan raporda kavram değişikliği yapılması konusunda şu ifadeler yer almaktadır: "Somali, Bosna ve Kosova'ya müdahale edilirken Ruanda'ya müdahale edilmemesi insani koruma amaçlı müdahalenin amacını tartışmalı hale getirmiştir. Devletlerin onayı olmadan insan haklarına karşı ağır ve sistematik ihlalleri önlemek amacıyla yapılacak müdahalenin hangi durumda egemenlik hakkının ihlali, hangi durumda ihlal edilmemesi anlamına geleceği konusunda sorun yaşanmaktadır." (ICISS 2001: 1-3)

Raporda dikkat çeken bir diğer nokta ise egemenlik kavramının sadece hak değil, sorumluluk olarak ele alınmış olmasıdır. Rapora göre; "sorumluluk olarak egemenlik" çerçevesinde devletlerin üç tür sorumluluğu bulunmaktadır (ICISS, 2001: 8-13):

"İçsel sorumluluk", devletin kendi vatandaşlarının haklarını koruması ile ilgilidir. "Dışsal sorumluluk", diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterilmesidir. "Hesap verme" sorumluluğu ise, devletin sorumluluğunu yerine getiremediği durumlarda hesap vermesini ifade etmektedir. Raporda sorumluluklarını yerine getiremeyen devletler "başarısız devletler" olarak nitelenmektedir (Telli, 2012: 213).

Koruma sorumluluğu yaklaşımı, BM 2005 Dünya Zirvesi'nde devlet ve hükümet başkanları tarafından oy birliğiyle kabul edildikten sonra 2009'da BM Genel Kurulu'nda ele alınmıştır. BM üyesi devlet başkanlarının raporu ele alması ve sorumluluğun kimin yükümlülüğü olduğunu değerlendirdikleri toplantıda koruma sorumluluğu konusunda, 67 devletin desteğiyle 14 Eylül 2009'da Genel Kurul Kararı (63/308) alınmıştır (Resolution 63/308, 2009).

BM Genel Kurulu tarafından da kabul gören koruma sorumluluğu doktrini üç sütun üstünde yükselmektedir (Barbour ve Gorlick, 2008: 535).

1- Devletin birinci sorumluluğu, yurttaşlarını etnik temizlik, savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlardan korumaktır.

2- Koruma sorumluluğunu yerine getirmekte başarısız olan devletlere karşı koruma sorumluluğu bulunmaktadır.

3- Halkını bu dört suçtan biri ya da bir kaçına karşı koruyamayan ya da korumayan devletlerde yaşanan insanlık krizine BM Şartı'nın çizdiği sınırlar içinde uluslararası toplum anında ve etkili müdahalede bulunabilir. Devletlerin kendi yurttaşlarını koruma konusundaki temel sorumluluğu hakkında uluslararası toplumun egemen devlete aldığı önlemleri uygulaması için destek olabilir. Ancak soykırım ve kitlesel kıyım durumunun sürekli hale gelmesi durumunda silahlı müdahale yapılabilir.

Raporda belirtilen çerçeveye göre koruma sorumluluğu; 1- engelleme sorumluluğu (responsibility to prevent), 2- tepki verme sorumluluğu (responsibility to react) ve 3- yeniden yapılandırma sorumluluğu (responsibility to rebuild) olmak üzere üç çerçevede tanımlanmıştır. İnsani müdahale doktrininin "kabuk değiştirmesi" olarak görülen koruma sorumluluğu müdahalenin askeri boyutunu geri plana çekerken sorumluluk boyutunu ise ön plana çıkarmaktadır (Massingham, 2009: 815). Halen tartışmalı olan bu yaklaşımın ileriye dönük olmadığını iddia eden Weiss, eleştirinin sadece insani müdahaleye yoğunlaşmasına rağmen asıl tehdidin olası tehlikeler konusunda getirilen sorumluluk anlayışının egemen güçler tarafından "Truva Atı" olarak kullanılabileceğine dikkat çekmiştir (Weiss, 2004: 137).

Koruma sorumluluğu yaklaşımında yana tavır alanlar kötü bir şöhrete sahip olan insani müdahale ile bu yeni doktrinin ayrı olarak değerlendirilmesini savunmaktadır (Arsava, 2011: 115). Yeni kavram sorumluluğun öncelikle ilgili devlete ait olduğunun, ancak söz konusu devlet sorumluluğunun gereklerini yerine getirmezse uluslararası toplumun müdahalesinin söz konusu olacağı şeklinde formüle edilmiştir. "Müdahale"den daha geniş kapsamlı olan "koruma" sadece tepki verme sorumluluğunu değil, önleme ve yeniden inşa etme eylemlerini de içermektedir (Massingham, 2009: 815). İnsani müdahaleye karşı çıkanlar dünyanın medeni ve medeni olmayan ülkeler olarak bölünmesinin sömürgecilik dönemi pratiklerine geri dönüş olduğunu savunmaktadır. Şüpheciler, tartışmaların politik krizleri ve yetersizliklerinin temel problemlerini çözebileceğine inanmamaktadır. İyimserler ise koruma sorumluluğunu pratikte uygulanabilir bir konsensüs yönünde gerçekçi ve önemli bir adım olarak değerlendirmektedir (Telli, 2012: 216). Koruma sorumluluğu çaresiz insanlarda devletleri onları korumakta başarısız olduğunda uluslararası toplumun yanlarında olacağı duygusunu uyandırmıştır. Bu nedenle cevaplanması gereken soru koruma sorumluluğunun yarattığı beklentiyi karşılayıp karşılayamayacağı olmalıdır (Massingham, 2009: 805).

Koruma sorumluluğu kapsamında harekete geçme mekanizmasının kilit unsuru BMGK olarak belirlenmiştir (Resolution 63/308 2009). Ancak uygulamada karşılaşılabilecek veto engelini aşmak için "barış için birlik" mekanizması öngörülmüştür. ICISS tarafından hazırlanan raporda tek bir daimi üyenin vetosunun geri kalan tüm insanlığın iradesini yok sayması eleştirilmiş olup vahim bir insani krizin olduğu durumlarda daimi üyelerin krize müdahalenin kendi ülkesini doğrudan etkilemediği sürece veto hakkını kullanmaktan kaçınması gerektiği yer almıştır (Gürbüz, 2014: 159). Raporda, veto nedeni ile sistemin kilitlenmesi durumunda

krize müdahale edebilmek için Genel Kurul'un harekete geçebilmesi için BM Şartı 18/2 uyarınca genel kurulda hazır bulunan devletlerin 2/3'inin olumlu oyu gerektiği vurgulanmaktadır (ICISS, 2001: 54).

Bu mekanizma özellikle Suriye sorunu açısından büyük önem taşımakta olup Rusya ve Çin veto nedeniyle yaşanan krizin aşılması açısından meşru ve etkili bir yoldur. Bununla birlikte BM Genel Kurulu'nun olağanüstü toplantıya davet edilmesi için en kestirme yol BMGK'nden geçiyor olmakla birlikte Genel Kurul üyelerinin de olağanüstü toplantı çağrısı yapma hakkı bulunmaktadır (Ağır ve Aksu, 2017: 50-52). Koruma sorumlulunun kabul edilmesinden bu yana, Burma, Orta Afrika Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Gine, Kenya, Kırgızistan, Libya, Mali, Nijerya, Güney Sudan, Sri Lanka, Yemen, Zimbabve, Suriye ve Irak bu çerçevede tartışılan olaylar olmuştur (Ercan, 2015: 176). Bu olaylardan, yalnızca Gine ve Kenya'da koruma sorumluluğu "engelleme aşamasında" uygulanmıştır (Ercan, 2015: 173). Libya ve Fildişi'nde askeri müdahale söz konusu olurken bunlar dışındaki olaylarda koruma sorumluluğu mekanizması işletilememiştir. Bu çalışmanın temel konusunu oluşturan Suriye'de ciddi boyutlara ulaşan bir insancıl kriz yaşanıyor olmasına rağmen veto mekanizması aşılamadığı içim koruma sorumluluğu kararı alınamamaktadır. Bu kapsamda bir sonraki bölümde koruma sorumluluğu mekanizmasının işletildiği Libya örneği incelendikten sonra Suriye'de müdahale kararının neden alınamadığı sorgulanacaktır.

2. KORUMA SORUMLULUĞU PRATİĞİ OLARAK LİBYA KRİZİ

İnsani müdahale kavramına yönelik eleştiriler arasında en somut olanı müdahale konusunda objektif kriterler olmamasının sonucu olarak uygulama pratiklerinin birbiriyle çelişmesi olmuştur. Koruma sorumluluğu doktrini bu anlamda bir ileri adım olarak kabul edilirken oldukça yeni olan kavramın uygulama pratikleri geçmişte yaşanan tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir. Zira, koruma sorumluluğu kavramının benzer sorunların hepsinde aynı ivedilik ve aynı konsensüsle çalıştırılamaması "insancıl" amaçların arkasında çıkar mücadelesi olduğunun tekrar tekrar görülmesine yol açmıştır.

Dünya Ticaret Örgütü binalarından yükselen dumanların yarattığı kaos bulutları dağılmadan "Arap Baharı" dalgasıyla başlayan siyasal istikrarsızlıklar koruma sorumluluğunun doktrinini uluslararası sistemin "güvenlik sibobu" olarak öne çıkmasını sağlamıştır. 21. Yüzyıl'ın beklenenin aksine güvenlik ve istikrar krizlerine sahne olmasının yol açtığı kitlesel insan hakları ihlalleri dünya kamuoyunun yeni samimiyet testi olmuştur. ABD'nin, Irak ve Afganistan müdahalesinin uluslararası sistemde kaosu beslemesinin yarattığı güvensizlik ortamında Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da başlayan Arap Baharı'nın başlarında yarattığı sempatik hava kısa sürede yerini ciddi bir krize bırakmıştır (Gordon, 2018).

Arap Baharı'nın en sert hissedildiği ülkelerden biri olan Libya'da Kaddafi rejimi karşıtı gösteriler kısa sürede kontrolden çıkmıştır. Libya'yı 42 yıldır yönetmekte olan Kaddafi'nin, Mısır'daki gelişmelerden etkilenen halk ayaklanmasını bastırmak için rejim karşıtlarına

yönelik kuvvet kullanımı uluslararası kamuoyunu harekete geçirmiştir (42 yıllık Kaddafi iktidarı, 2011). Libya'da yaşanan insan hakları ihlalleri karşısında BM Güvenlik Konseyi, 26 Şubat 2011 tarihli ve 1970 sayılı oybirliği ile aldığı kararı ile Libya yönetimine kendi halkını koruma sorumluluğunu hatırlatarak insan hakları ve uluslararası hukuka uygun davranma çağrısında bulunmuştur (UN, 1970 (2011), 2011). Ancak silah ambargosu ve ülke yöneticilerine yönelik bazı yasak ve kısıtlamalardan oluşan 1970 sayılı karar rağmen Kaddafi rejiminin sivillere yönelik şiddet uygulaması devam etmiştir. Bu durum üzerine BMGK, Libya'da yaşananların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle 1973 sayılı kararında acil ateşkes talebiyle Libya üzerinde uçuşa yasak bölge (no-fly zone) oluşturulmasını onaylamıştır (UN, 1973 (2011), 2011).

Rusya, Çin, Brezilya, Almanya ve Hindistan'ın olduğu beş üye ülkenin çekimser oy kullandığı karar sonrasında Libya yönetiminin acil ateşkes çağrısını kabul etmesine rağmen karara aykırı uygulamalarına devam etmesi üzerine 19 Mart 2011 tarihinde, "Şafak Operasyonu" başlatılmıştır (Muller, 2011). Yaklaşık 20 ülkenin desteğiyle NATO tarafından yürütülen operasyon kısa sürede sonuç vermiştir. Ancak, 1973 sayılı kararda yer almasa da NATO güçlerinin muhaliflerle yaptığı iş birliği sonucunda Kaddafi rejimi yıkılmıştır (Ulusoy, 2013: 281). Kaddafi rejiminin yıkılmasının ardından koruma sorumluluğunun "inşa etme" boyutu kapsamında 2009 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı alınmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarih yok).

BM'in koruma sorumluluğunu askeri olarak ilk kez işlettiği karar olarak dikkat çeken 1973 sayılı Libya kararı beraberinde pek çok tartışmayı da getirmiştir (Kumar, 2011). Koruma sorumluluğu ilkesi temel prensiplerinin "ilk kez tam vuruş" testinin yapıldığı Libya vakası aynı zamanda koruma sorumluluğu açısından alarm olarak değerlendirilmiştir (Lopez, tarih yok). Koruma sorumluluğunun geleceği açısından tartışmaları beraberinde getiren Libya vakasının etkileri halen devam etmektedir. (Dembinski ve Reinold 2011)

Darfur sorununda tüm çağrılara rağmen başvurul(a)mayan koruma sorumluluğunun Libya'da ivedi bir şekilde işletilmiş olması benzeri durumlar açısından umut ışığı olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Darfur krizinde sergilenen ikiyüzlü tutum hem Libya'da gerçekleşen askeri müdahalenin rejim değişikliğine kadar uzanmasında hem de Suriye sorununda karar alma mekanizmasının işletilememesinde kendisini yine göstermiştir. Uluslararası kamuoyunun koruma sorumluluğu mekanizmasını Libya örneğinde vakit kaybetmeden çalıştırmış olması geçmişteki örneklerden ders çıkarıldığını göstermekle birlikte sonrasında yaşanan gelişmeler Suriye örneğinde çeşitli gerekçelerle insan hakları ihlallerine seyirci kalınmasına yol açmıştır (Zifcak, 2012:11).

3. BM KİLİTLEYEN SURİYE KRİZİ VE KORUMA SORUMLULUĞUNUN BAŞARISIZLIĞI

Arap Baharı'nın, Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında yarattığı demokratikleşme dalgasının son halkası Suriye olmuştur. Mısır, Tunus, Yemen ve Libya'da rejim değişikliğine yol açan iç istikrarsızlık süreci Suriye'de yedi yıldır kesintisiz olarak devam etmektedir. Esad

rejimi ve muhalifler arasında yaşanan çatışmalarda hayatını kaybeden siviller konusunda çelişkili rakamlar telaffuz edilmekle birlikte bu sayının yarım milyonu aştığı konusunda uzlaşı bulunmaktadır (Syrian Observatory says war has killed more than half a million 2018). Bazı kaynaklara göre ise 1.241.000 sivil hayatını kaybederken, 5.600.000 kişi yaşam alanlarını terk etmiş ve 6.000.000'dan fazla Suriyeli de yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmıştır (Syrian Civil War Fast Facts, 2018).

Suriye'de iç karışıklık nedeniyle yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalanların sayısı bugüne kadar yaşanan çatışmalardaki yer değiştirme oranlarıyla kıyaslandığında en yüksek olanı olarak dikkat çekmektedir (Syria, tarih yok). BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından oluşturulan soruşturma komisyonu Esad hükümetin, devlet politikası adı altında savaş suçu ve insanlık suçu işlediğini tespit etmiştir. Ayrıca, farklı muhalif grupların da savaş suçu işledikleri raporlarda yer almıştır. Suriye'de yaşanan insanlık krizi giderek daha vahim bir hal alırken Libya'da mevcut rejimin değişmesine varan bir müdahaleye yol açan koruma sorumluluğu doktrinin çalıştırılamaması krizi daha da derinleştirmektedir.

Suriye'de, Baas rejimine karşı 15 Mart 2011'de başlayan barışçıl gösterilerin hükümet güçleri tarafından aşırı şiddet kullanılarak bastırılmak istenmesiyle çıkan çatışmalar, zamanla iç savaşa dönüşmüş, ülkede barış ve istikrar ortadan kalkmıştır. Muhalif güçlerin büyük çoğunluğunun katılımıyla Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) oluşturularak, rejim karşıtı askeri mücadele şemsiye yapı altında yürütülmeye başlanmıştır. Esad rejimine yönelik muhalefetin siyasi yapılanması ilk olarak Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ismiyle kurulmuş, sonrasında Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) adını almıştır. SMDK ve onun askeri kanadını oluşturan ÖSO tarafından temsil edilen rejim karşıtı cephe, kısa sürede uluslararası desteğe sahip meşru bir aktöre dönüşmüş olup çok sayıda ülke tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır (Suriye krizi: Muhalif siyasi güçler, 2013). Esad rejimi ve destekçileri tarafından terörist yapılanma olarak kabul edilen söz konusu yapılara yönelik desteklere de iç işlerine müdahale olarak kabul edilmektedir (Orhan, 2018).

Suriye krizi, ulusal ölçekteki çatışmaların ötesinde bölgesel ve küresel seviyede bir anlaşmazlığa dönüşmüş, Orta Doğu'da Şii-Sünni gerilimine yol açarken, dünyada demokratikleşme hareketlerini destekleyen aktörler ile otoriter yönetimleri destekleyen devletler arasında mücadeleye neden olmuştur (Sandıklı ve Semih 2012). Suriye sorunu konusunda yaşanan kamplaşma koruma sorumluluğu alanına da yansımış olup koruma sorumluluğunu devreye sokmak isteyen devletler ile devletlerin mutlak egemenliğini savunan ve dış müdahalelere karşı çıkan devletler karşı karşıya gelmiştir.

BM İnsan Hakları Konseyi tarafından Suriye'deki insan hakları eylemlerini araştırmak amacıyla oluşturulan Bağımsız Uluslararası Komisyonu'nun raporuna göre, Suriye kuvvetleri protestoculara karşı orantısız güç kullanmıştır (UN, Resolutions 16/1: 2011). Söz konusu rapor, Esad Hükümeti'nin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerinin çok ciddi boyutlara ulaştığının ilk kez ifade edilmiş olması açısından da büyük önem taşımaktadır. Akabinde yayınlanan raporlarda benzeri tespitlere yer verilmeye devam edilmesine rağmen bu iddiaları

sürekli olarak reddeden Esad, sorunun tetörist olarak tanımladığı muhaliflerden kaynaklandığını ileri sürmüştür (Zifcak, 2012: 16). Uluslararası kamuoyundan gelen tepkilerin artmasıyla BMGK'nin gündemine ilk kez 4 Ekim 2011'de koruma sorumluluğu mekanizmasının işletilmesine yönelik karar tasarısı sunulmuştur. Yapılan oylamada Brezilya, Hindistan, Lübnan ve Güney Afrika çekimser kalırken ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya olumlu oy kullanmış, Rusya ve Çin ise kararı veto etmiştir (Russia and China veto UN resolution against Syrian regime, 2011).

Veto mekanizmasının koruma sorumluluğu mekanizmasının çalıştırılmasının önünü kesmesinin ardından BM çözüm arayışlarına devam etmiştir. Bu kapsamda, BM- Arap Ligi Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan tarafından 6 maddelik bir barış planı hazırlanmıştır. Söz konusu plan Suriye yönetimi tarafından kabul edilmiştir (Suriye Annan Planı'nı kabul etti, 2012). Raporda rejim değişikliğine yer verilmemesi dikkat çekerken plan kısa sürede fiili olarak işlevselliğini yitirmiş olup Suriye'de ateşkesin sağlanmasını başaramamıştır. Ayrıca, söz konusu plana bağlı olarak BMGK'nin 2043 (Resolution 2043 (2012), 2012) sayılı kararıyla Suriye'de görev yapması kararşaltırılan BM Gözlemci Misyonu da ateşkes sağlanamadığı için göreve başlama süresini ertelemiştir. Taraflar arasında ateşkes sağlanması girişimlerini bir süre daha devam ettiren Annan, bunun mümkün olmadığını görünce görevinden çekilme kararı almıştır (Kofi Annan resigns as Syria envoy, 2012).

Suriye'de yaşanan insanlık dramına karşı koruma sorumluluğunun "harekete geçme" unsuru Rusya ve Çin vetosu nedeni ile aradan geçen yedi yılı rağmen işletilememiştir. Suriye'ye insanı yardım, yargılama ve kimyasal silahların kullanımının cezalandırılması dahil çok sayıda karar tasarısı veto nedeniyle reddedilmiştir (Hehir, 2016: 172). Koruma sorumluluğuna atıfta bulunan Haziran 2014 tarihli 2165 (Resolution 2165 (2014), 2014) sayılı karar tasarısının da veto edilmesi sonrasında Suriye'de kriz giderek derinleşmiştir. Rusya'nın Batı'nın Ortadoğu'ya yönelik hegemonik bakış açısını gerekçe gösterdiği veto kararlarında Çin daha çok mutlak egemenlik yanlısı bir tavır izlemiştir. Suriye krizinin siyasallaşması BM nezdinde karar alma mekanizmasının da kilitlenmesine yol açmıştır. Libya krizinde sağlanan oydaşmanın Suriye'de sağlanmasının imkansız olması yaşanan insan hakları ihlallerine karşı uluslararası toplumu etkisiz hale getirmiştir. Suriye'ye kıyasla askeri kapasitenin daha düşük olduğu Libya'da bölge ülkelerinin de desteğiyle BM müdahalesi gecikmeksizin gerçekleştirilmiştir. Suriye'nin kendine özgü koşullarının koruma sorumluluğu kararının alınmasını güçleştirdiğine dikkat çeken Murray, BMGK'nin her durumda farklı tavır izlemesinden yola çıkarak koruma sorumluluğunun çıkar hesapları karşısında "korunmasız" olduğunu savunmaktadır. Murray, "devletlerin ulusal çıkarları hala, insancıllık ya da sorumlulukla değil hayatta kalma, güç ve kendi-kendine yardım ilkeleriyle tanımlanmaktadır" görüşünü savunmaktadır (Murray, 2014: 66-70).

Kuruluşundan itibaren kurucu ilkeler ve kurucu sözleşme doğrultusunda BMGK'nin performansı dikkate alındığında ilkeli ve istikrarlı bir politika takip etmediği, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerle mücadelede veya uluslararası barış ve güvenliği koruma

görevini yerine getirirken seçici bir tutum izlediği görülmektedir. Libya konusunda hızlı ve etkili kararlar alan BMGK'nin Suriye sorununda kilitlenmesi geçmişte yaşanan benzeri çifte standartlı uygulamaları hatırlatmaktadır. Bosna Hersek'ten Darfur'a pek çok sorunda benzeri bir tutum izleyen BMGK'nin bu durumu, konseyin uluslararası barış ve güvenliğin garantörü mü olduğu yoksa uluslararası barışın sağlanmasını engelleyen bir aktör mü olduğu ikilemini karşımıza çıkarmaktadır (Aral, 2013: 18).

BMGK'nin Suriye ve Libya konusunda birbirine tam anlamıyla zıt bir duruş sergilemesini sadece konsey üyelerinin menfaat temelli bakış açılarıyla açıklamak yine de yeterli değildir. Çünkü, Libya ve Suiye'de başlayan iç karışıklarının dinamikleri aynı olmakla birlikte iki ülkenin koşullarının çok farklı olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Öncelikle yaşanılanların da doğrulamış olduğu şekilde Libya rejimi ilk andan itibaren Suriye rejimine göre daha güçsüz durumdaydı. Libya rejiminin bulunduğu bölgede izole edilmiş olması başta olmak üzere askeri kaynaklarının sınırlılığı ve karışıkların patlamk vermesiyle birlikte ordunun ikiye bölünmesi, Kaddafi rejiminin politik desteğinin zayıflmakta olması gibi Libya'nın koşullarından kaynaklanan unsurlar koruma sorumluluğu mekanizmasının işletilmesinde hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı olmuştur. Libya ile kıyaslandığında tablo Esad rejiminin çok daha lehine bir görünüm sergilemektedir. Güçlü ve bölünmemiş bir ordunun varlığı, Esad'a yönelik desteğin özellikle büyük şehirlerde sürüyor olmasının yanı sıra bölge ülkelerinin Suriye'deki gelişmeler karşısında hassas olmaları gibi unsurlar dış müdahalenin bir seçenek olmaktan öteye gidememesine yol açmaktadır (Zifcak, 2012: 175).

Suriye konusunda Güvenlik Konseyi'nde veto engelinin aşılamamış olması "Barış İçin Birlik" konusunu gündeme getirmiştir. BM Genel Kurulu'nda bu yönde karar alınması mekanizması BM üyelerinin çoğunluğunun ya da BMGK üyelerinden herhangi yedisinin talebiyle harekete geçirilmektedir. BM Genel Kurulu'nun acil gündemle toplanmaya davet edilmesiyle Genel Kurul'un üyelerine askeri müdahale seçeneği dahil olmak üzere tavsiyelerde bulunması sayesinde olası bir müdahalenin meşruiyeti sağlanabilmektedir. Ayrıca, Genel Kurul isterse bir barış gücü oluşturulması yönünde de karar alma dahil olmak üzere koruma sorumluluğuyla oldukça benzer özellikleri olan barış için birlik mekanizması Rusya ve Çin vetosunun meşru bir şekilde aşılmasını sağlayabilir (Wintour, 2018). Barış için birlik kararının alınabilmesi için gerekli olan acil toplantı çağırısı Ukrayna krizinde olduğu gibi Suriye sorununda da gelmemiştir. BM üyelerinin bu mekanizmayı harekete geçirmemeleri tamamen siyasi nedenlere bağlı olup özellikle Suriye sorunu özelinde üye devletler bu yola başvurmaktan çekinmektedir. Aslında BM Genel Kurulu'nda 2/3 çoğunlukla alınacak kararların BMGK'nce alınacak koruma sorumluluğu kararlarından daha geniş bir meşruiyeti bulunmaktadır (Topa, 2014: 123). Bununla birlikte başta BMGK Daimi Üyeleri olmak üzere BM üyesi devletler bu yolun kullanımı konusunda giderek daha isteksiz davranmaktadırlar. Daimi üyelerin veto ayrıcalığını koruma kaygısı söz konusu iken diğer üyeler de ulusal çıkarların ön planda olması nedeniyle barış için birlik mekanizmasını BM Genel Kurulu gündemine taşımamaktadır.

4.SONUÇ

Uluslararası sistemin kurucu ilkesi olan egemenlik kavramı Soğuk Savaş sonrası dönemde bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Mutlak egemenliğin aynı zamanda sorumlulukları olduğu anlayışı sonucunda koruma sorumluluğu doktrini ortaya çıkmıştır. Mevcut koşullarda uluslararası hukuk kuralı haline gelmemiş olsa bile ağır insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası topluluğunun kayıtsız kalamayacağı ilkesinin gelişmesini sağlamıştır. Tartışmalı bir doktrin olan koruma sorumluluğunun temel amacı, yaygın insan hakları ihlâlleri yaşanan ülkelere BMGK'nce müdahaleye zorlayacak hukuki dayanağı sağlamak, tıkanması durumunda ise konsey kararı olmadan müdahalenin önünü açarak barışı tesis etmektedir.

Devletlerin egemen eşitliğinin doğal bir sonucu olan iç işlerine karışma yasağı ve devlet dokunulmazlığı gibi temel ilkelerle çatışmakla birlikte günümüzde insan güvenliğinin devlet güvenliğinin önüne geçmekte olmasının somut bir sonucu olarak BM'nin müdahale yasağı ilkesinin daha geniş yorumlanmasının önünü açmıştır. Ancak teorisi kadar pratiği de tartışmalı olan koruma sorumluluğu konusunda BMGK'nin benzer durumlarda benzer tavırları sergilemek yerine "çıkar" öncelikli hareket ediyor olması önemli bir handikap oluşturmaktadır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika coğrafyasını kısa sürede etkisi altına alan Arap Baharı sürecinde Libya örneğinde müdahale kararını hızla alıp uygulayan BMGK, Suriye konusunda insan hakları ihlallerini durdurma yönünde tavır sergileyememektedir.

Libya örneğinden yola çıkıldığında müdahaleyi meşrulaştıran koruma sorumluluğu mekanizması Suriye'de bir seçenek olmanın ötesine geçememiştir. Suriyeliler'in uluslararası toplum tarafından kaderlerine terk edilmesine meşru bir zemin yaratan aslında bir kural boşluğundan öte var olan kuralı uygulatabilecek bir otorite yoksunluğundan kaynaklanmaktadır. BM sisteminde sorunu çözebilecek hukuki norm olmakla birlikte örgütün yapılanmasından kaynaklanan sorunlar nedeni ile irade boşluğu söz konusudur. BMGK üyelerinin çıkarlarının moral değerlere baskın geldiği Suriye'de milyonlarca kişinin mağduriyeti karşısında uluslararası toplum hareketsiz kalmış durumdadır. Ağır insan hakları ihlalleri karşısında BM'nin etkisizliği göz önüne alındığında örgütün varlığı tartışmalı hale gelse de, küresel sistemde bu sorunlara çözüm getirebilecek başka bir yapılanma da bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Adam, S. (2015). "Failure to Protect: Syria and the UN Security Council", Global Centre for the Responsibility to Protect Occasional Paper Series, http://www.globalr2p.org /media /files/syriapaper_final.pdf.

1,241 Civilians Killed In Syria In March 2018: 68% In Eastern Ghouta. 24 04 2018. http://www.iamsyria.org/death-tolls-march-2018.html# (erişildi: 06 20, 2018).

«16/1.» UN. 29 04 2011. https://www.ohchr.org/Documents/Countries/SY/HRC-RES-S-16-1.pdf (erişildi: 11 08, 2018).

«1970 (2011).» UN. 26 02 2011. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1970%20%282011%29 (erişildi: 11 07, 2018).

«1973 (2011).» UN. 17 03 2011. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1973%20%282011%29 (erişildi: 11 07, 2018).

42 yıllık Kaddafi iktidarı. 11 10 2011. https://www.dw.com/tr/42-y%C4%B1ll%C4%B1k-kaddafi-iktidar%C4%B1/a-15476414 (erişildi: 11 07, 2018).

Acar, Zeynep Selin. «Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale : Nato'nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı .» Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi 6, no. 1 (113-131 2015).

Ağır, Osman, ve Zehra Aksu. «Birleşmiş Milletler'in Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi.» ASSAM 4, no. 9 (2017): 43-55.

Aral, Berdal. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik. SETA Analiz, Ankara: SETA, 2013.

Arsava, Füsun. «Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu.» Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 14, no. 1 (2011): 101-124.

Barbour, Brian, ve Brian Gorlick . «Embracing the 'Responsibilty to Protect': A Repertoire of Measures Including Asylum for Potential Victims.» Int J Refugee Law 20, no. 04 (2008): 533-566.

BM. «Birleşmiş Milletler Genel Kurulun'un 377 (V) Sayılı ve 3 Kasım 1950 Tarihli.» UNICANKARA. tarih yok. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/377.pdf (erişildi: 06 23, 2018).

«Charter of the United Nations Chapter VII.» United Nations. tarih yok. http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html (erişildi: 11 07, 2018).

Dembinski, Matthias, ve Theresa Reinold. Libya and the Future of the. Frankfurt: Peace Research Institute, 2011.

Ercan, Pınar Gözen. «İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P.» Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi 5, no. 2 (2015): 165-182.

Evans, Gareth. The Responsibilty to Protect Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All. Washington: Brookings Institution Press, 2008.

Gordon, Michael. Forecasting Instability: The Case of the Arab Spring and the Limitations of Socioeconomic Data. 08 02 2018. https://www.wilsoncenter.org/article/forecasting-instability-the-case-the-arab-spring-and-the-limitations-socioeconomic-data (erişildi: 11 07, 2018).

Gürbüz, Emir. « Uluslararası Hukukta Koruma Sorumluluğu Çıkmazı.» Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 9, no. 113 (2014): 153-174.

Hehir, Aidan. «Assessing the influence of the Responsibility to Protect on the UN Security Council during the Arab Spring.» Cooperation and Conflict 51, no. 2 (2016): 166-183.

ICISS. The Responsibilty to Protect. Ottowa: International Development Research Centre, 2011, 6.22.

ICISS. The Responsibilty to Protect. Basılı, International Commission on Intervention and State Sovereignity, Ottowa: International Development Research Centre, 2001, 11-16.

Kofi Annan resigns as Syria envoy. 02 08 2012. https://www.theguardian.com/world/2012/aug/02/kofi-annan-resigns-syria-envoy (erişildi: 11 08, 2018).

Kumar, Keerthi Sampath. «Responsibility to Protect- The Case of Libya.» Institute for Defence Studies and Analyses. 032 05 2011. https://idsa.in/idsacomments/ResponsibilitytoProtectTheCaseofLibya_kskumar_020511 (erişildi: 08 30, 2018).

Kurt, Selim. «İnsani Müdahale ve Türkiye.» Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, no. 10 (2014): 36-65.

Lopez, Giselle. «Responsibility to Protect at a Crossroads: The Crisis in Libya.» Humanity Action. tarih yok. https://www.humanityinaction.org/knowledgebase/580-responsibility-to-protect-at-a-crossroads-the-crisis-in-libya (erişildi: 08 31, 2018).

Massingham, Eve. «Military Intervention for Humanitarian Purposes: Does the Responsibility to Protect Doctrine Advance the Legality of the Use of Force for Humanitarian Ends?» International Review of the Red Cross 91, no. 876 (2009): 803-831.

Muller, Karl P. Precision and Purpose: Airpower in the Libyan Civil War. RAND, 2011.

Murray, Robert W. «Rationality and R2P: Unfriendly Bedfellows'.» Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis içinde, yazan Robert W. Murray ve Alasdair Mckay, 66-72. Bristol: E-International Relations, 2014.

«Resolution 1973 (2011) .» NATO. 17 03 2011. https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf (erişildi: O6 23, 2018).

«Resolution 2043 (2012) .» UN Security Council. 21 04 2012. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20SRES%202043.pdf (erişildi: 11 08, 2018).

«Resolution 2165 (2014).» UN Securtiy Council. 14 06 2014. http://unscr.com/en/resolutions/doc/2165 (erişildi: 11 09, 2018).

«Resolution 63/308.» Global Center For the Responsibility to Protect. 7 9 2009. http://www.globalr2p.org/resources/1146 (erişildi: 11 7, 2018).

Russia and China veto UN resolution against Syrian regime. 05 10 2011. https://www.theguardian.com/world/2011/oct/05/russia-china-veto-syria-resolution (erişildi: 11 08, 2018).

Sandıklı, Atilla, ve Ali Semih. Bütün Yönleriyle Suriye Krizi ve Türkiye. İstanbul: BİLGESAM, 2012.

Suriye Annan Planı'nı kabul etti. 27 03 2012. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan (erişildi: 11 08, 2018).

«Syria.» Globalr2p. tarih yok. http://www.globalr2p.org/regions/syria (erişildi: 06 22, 2018).

«Syrian Civil War Fast Facts.» CNN. 03 05 2018. https://edition.cnn.com/2013/08/27/world/meast/syria-civil-war-fast-facts/index.html (erişildi: 06 20, 2018).

«Syrian Observatory says war has killed more than half a million.» Reuters. 12 03 2018. https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria/syrian-observatory-says-war-has-killed-more-than-half-a-million-idUSKCN1GO13M (erişildi: 06 20, 2018).

Telli, Azime. «İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram.» NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2012): 206-220.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. tarih yok. http://www.mfa.gov.tr/no-210_-19-eylul-2011_-libya-hakkinda-kabul-edilen-2009-sayili-bmgk-karari-hk_.tr.mfa (erişildi: 08 30, 2018).

Ulusoy, Ülkü Halatçı. «Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu.» TAAD 4, no. 14 (Temmuz 2013): 269-297.

Weiss, Thomas G. «The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibilty to Protect in a Unipolar Era.» Security Dialogue 35, no. 2 (2004): 135-153.

Zifcak, Spencer. «The Responsibilty to Protect After Libya and Syria .» Melbourne Journal of International Law 13 (2012): 1-35.

BEŞERİ SERMAYE İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr.Öğr.Üyesi Işıl DEMİRTAŞ
Giresun Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
isil.demirtas80@gmail.com

Elif Nur TARI
Yüksek Lisans Öğrencisi
Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
elifnurtarii@gmail.com

ÖZET: İçsel büyüme modelleri, beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda oldukça önemli katkılar sunmaktadır. Bu ilişkiyi ilk ele alan Lucas (1988), ekonomik büyümenin asıl itici gücünün beşeri sermaye birikimi olduğunu vurgulamaktadır. Nelson and Phelps (1966)'in öncülüğünü yaptığı modellerde ise yükseköğretim düzeyindeki beşeri sermayeye özel önem verilmekte, yüksek niteliğe sahip beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki katkısının daha fazla olacağına dikkat çekilmektedir. Yükseköğretim ve deneyimlerle oluşan nitelikli işgücü, hem beşeri sermaye birikimini hızlandırmakta hem de yenilik yapma kapasitesini arttırarak teknoloji düzeyini olumlu yönde etkilemektedir. Nitekim teknolojinin zeka, bilgi ve deneyimin bir ürünü olduğu düşünüldüğünde, nitelikli işgücünün ekonomik büyümedeki rolü daha önemli hale gelmektedir. Söz konusu çalışmada, yükseköğretim düzeyine sahip işgücü ile ekonomik büyüme ilişkisi, Türkiye'nin 1990-2016 verilerinden yararlanarak ARDL yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, Türkiye'de ele alınan dönemde ekonomik büyüme ile beşeri sermaye arasında uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye, ARDL Sınır Testi

AN ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND HUMAN CAPITAL IN TURKEY

ABSTRACT: The endogenous growth models make a significant contribution to the impact of human capital on economic growth. Lucas (1988), who first discussed this relationship, stresses that the main driving force of economic growth is human capital accumulation. In the models pioneered by Nelson and Phelps (1966), special emphasis is given to human capital at the level of higher education and it is pointed out that the high level of human capital will contribute to economic growth. The qualified labor force, which is formed by tertiary education and experience, both accelerates the accumulation of human capital and increases the capacity of innovation and affects the technology level positively. In fact, considering that technology is a product of intelligence, knowledge and experience, the role of qualified labor force in economic growth becomes more important. In this study, the relations between labor force with tertiary education and economic growth were examined with ARDL bound testing model for Turkey between the period 1990-2016. The study shows that human capital positively impacts on economic growth in Turkey.

Key Words: Economic Growth, Human Capital, ARDL Bound Test

GİRİŞ

Sürdürülebilir büyümeyi başaran ülkeler, işgücünün eğitimine, bilgi ve beceri düzeyine özel önem vermektedir. Nitekim yapılan çok sayıda çalışma da beşeri sermayenin ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğunu desteklemektedir. Beşeri sermaye, insanlarda somutlaşmış bilimsel bilgi ve teknikler ile üretimdeki emeğin ve diğer girdilerin üretkenliğini arttırmakta ve ekonomik büyümeye imkan tanımaktdır (Becker, 1993: 24).

Beşeri sermaye, kişisel, sosyal ve ekonomik refahın yaratılmasını kolaylaştıran insana içerilmiş bilgi, beceri, yeterlilik ve niteliklerdir (OECD: 29). Okullaşma, informal eğitim, iş başında eğitim ve yaparak öğrenme gibi insani becerileri geliştirmek için yapılan her türlü yatırımları kapsayan oldukça geniş bir kavramdır. Aynı zamanda sağlık gibi insan becerilerinin üretken kullanımını kolaylaştıran diğer faktörleri de içermektedir. (Ali vd.2018: 3). Tecrübe, eğitim ve öğretim, beşeri sermayenin üç ana unsurunu oluşturmaktadır. Ancak bu unsurlardan eğitim, üretkenliği artırması, yeni beceri ve bilginin edinilmesini kolaylaştırması açısından beşeri sermayenin temel unsurudur. Yeni teknolojiler, yeni iş alanları ve yeni değerlerin yaratılması, bilgi birikimini arttırmakta ve eğitimle birlikte üretkenliği de artırmaktadır (Saxton, 2000, 1).

Ekonomide beşeri sermaye teriminin en erken resmi kullanımı 1987'de Irving Fisher'e aittir. Ardından Jacob Mincer'in 1958 tarihli Ekonomi Politikaları Dergisi'nde yayımlanan "Beşeri Sermaye ve Kişisel Gelir Dağılımı" başlıklı makalesi ile beşeri sermaye oldukça popüler hale gelmiştir. Beşeri sermaye kavramının kullanımı Gary Becker'ın Beşeri Sermaye Yatırımı" isimli 1962 tarihli Ekonomi Politikaları Dergisi'nde yayınlanan makalesi ile yaygınlık kazanmıştır (Goldin, s.52). Ancak beşeri sermaye kavramının ilk ancak en dar kapsamlı tanımı Schultz tarafından yapılmıştır. Schultz (1961:140), beşeri sermayenin bir kurumda çalışan insanların bilgi, beceri ve yeteneklerinden oluştuğunu ifade etmiştir. Ancak Shultz'un ilk beşeri sermaye tanımı, değer kavramını ve beşeri sermayede yatırımın önemini dikkate almadığı için biraz sınırlı bir kavramlaştırma olarak görülmüştür. 1981'de Schultz beşeri sermaye tanımını yenileyerek kavramı, doğuştan yada edinilen aynı zamanda bir değeri olan ve uygun yatırımlarla artırılabilen öznitelikler olarak tanımlamştır (Lindahl ve Canton, 2007: 23).

Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi çok sayıda farklı değişken ile ölçülmektedir. Beşeri sermayenin içinde bulundurduğu bilgi, eğitim ve beceri düzeyi gibi unsurların tamamının ölçülmesi oldukça zordur. Bu nedenle beşeri sermayenin ölçülmesinde eğitim değişkeni daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Diğer taraftan beşeri sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisi içsel büyüme modellerinde ele alınmaya başlamıştır. Her ne kadar klasik ve neoklasik iktisatçılar, beşeri sermayeye değinse de büyüme modellerinde fazlaca üzerinde durmamışlardır (Atik, 2006:46).

İçsel büyüme modellerinde beşeri sermayeye ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar, beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi etkilediği yönünde fikir birliğine sahiptir. Ancak beşeri sermayeyi ele alış biçimleri farklılaşmaktadır. Örneğin Lucas (1988) beşeri sermayeyi genel düzeyde ele alırken, Nelson ve Phelps (1966) ise yüksek öğrenim düzeyindeki beşeri sermayenin ekonomik büyümeye katkısı üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda söz konusu çalışmada da Nelson ve Phelps (1966)'in yaklaşımından yola çıkarak, yüksek eğitim düzeyindeki beşeri sermayenin etkisi tespit edilmek istenmektedir. Beşeri sermaye eğitimli kişiler yoluyla yeni ürünlerin yaratılmasına ve faktörlerin verimliliğinin

artırılmasına yol açarak daha üretken ve yenilikçi faaliyetleri ortaya çıkarmaktadır. Beşeri sermaye aynı zamanda fikirlerin ve ekipman ithalatının emilimi yoluyla komşu ülkelerden teknoloji benimsemesini de arttırmaktadır (Teixeira ve Queirós, 2016: 1637).

Söz konusu çalışmada, Türkiye'de beşeri sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisi 1990-2016 yılları için analiz edilmektedir. Böylece Türkiye'de beşeri sermayenin ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden birisi olup olmadığı ortaya konulmak istenmektedir. Çalışmada beşeri sermayeyi temsilen yüksek öğretim düzeyindeki kişilerin İşgücüne Katılma Oranı (İKO) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model (ARDL) ile test edilmektedir.

1. Ekonomik Büyüme Modelleri

Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerineki etkisinin ele alınması içsel büyüme modelleri ile başlamaktadır. Ancak, öncesinde neoklasikler tarafından teknolojik gelişme, ekonomik büyüme modelinin açıklanamayan kısmından sorumlu tutulmuştur. Teknolojik değişmenin kaynağıyla ilgilenmeyen neoklasikler, teknolojiyi ekonomik büyüme ile ilişkilendirmiştir. Nitekim bu ilişkilendirme, teknolojik yeniliklerin insan zihninin bir ürünü olduğu düşünüldüğünde beşeri sermayeyi de ön plana çıkarmaktadır. Aşağıda öncelikle Solow büyüme modeline yer verilmiştir. Ardından ekonomik büyüme ile beşeri sermayeyi ilişkilendiren içsel büyüme modelleri üzerinde durulmaktadır.

1.1. Solow Büyüme Modeli (Neoklasik Büyüme Modeli)

Solow (Dışsal) büyüme teorisi, ekonomik büyümenin dışsal bir faktör olan teknolojik değişmeyle belirlendiği temeline dayanmaktadır. Büyümeyi sağlayan tek faktör modelin dışsal olarak belirlediği yani tesadüfen gerçekleşen teknolojik gelişmedir. Fiziksel sermayedeki yatırımlar (ve tasarruflar) bir ekonomideki üretimi artırmak için kilit rol oynasa da, büyümeye yol açmamaktadır (Johansson, 2015: 9).

Solow modeli, sermayedeki artışın çıktıda kendisinden daha küçük bir artışa yol açacağını ifade etmektedir. Solow'a göre uzun vadede sermayenin azalan getirisi gelişmiş teknoloji sayesinde azalacaktır. Çünkü dışsal olduğu varsayılan bazı teknolojik değişimler olmadıkça, işçi başına sermaye arttığında, üretkenlikte büyüme sıfıra düşmektedir (Joshua, 2015: 12). Bu nedenle Neoklasik Solow (1956) modeli, ölçeğe göre sabit getiri ve sermayenin azalan marjinal verimliliğine dayanmaktadır. Temel Solow Modeli aşağıdaki fonksiyonla ifade edilmektedir (Kutlu ve Taban, 2007 :120):

$$Y= f(K,L)= K^{\alpha} L^{1-\alpha} \quad 0 \langle \alpha \langle 1.$$

Veri teknoloji seviyesinde üretim fonksiyonu ölçeğe göre sabit getiriye sahiptir. Belirli girdilerle belirli bir zamanda üretilen çıktı düzeyini gösteren bir fonksiyondur. Model, herhangi bir maldan Y miktarda üretimin hangi miktar sermaye ve emek bileşimi ile üretilebileceğini, aynı zamanda iki faktörün ne oranda birleşeceğini gösteren bir üretim fonksiyonunu ve üretim teknolojisini de belirlemektedir. Üretim teknolojisinin değişmesi,

aynı üretim miktarının farklı emek ve sermaye birleşimleri ile yani farklı üretim teknikleri ile üretilebilmesini sağlamaktadır. Bir başka deyişle, üretim miktarının artması teknolojik değişme ile mümkün olmaktadır (Gökçen, 1987: 162). Teknolojik gelişmenin olmadığı bir durumda, uzun dönemli bir büyümeden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Kişi başına büyüme, sermayeye göre azalan getiri söz konusu olduğundan bir zaman sonra duracaktır. Bu nedenle, uzun dönemde teknolojik değişme oranında kişi başına çıktı düzeyinde büyüme söz konusu olacaktır (Jones, 2001: 40).

Solow (1957), teknolojik değişmeyi üretim fonksiyonundaki değişmenin kaynağı olarak görmekte ve dışsal olarak kabul etmektedir. Solow'a göre ekonomik büyümenin açıklanamayan kısmına teknolojik gelişme neden olmaktadır (Parasız, 2006: 420). Böylece Solow, 1957 yılında kaleme aldığı, "Teknik Değişim ve Toplam Üretim Fonksiyonu" isimli makalesi ile teknolojinin de dahil olduğu bir model ortaya koymuştur:

$$Y = A(t)f(K, L)$$

Teknoloji değişkeni modele işgücü ile çarpılarak eklenmektedir. AL işgücünün etkinliğini yani üretkenliğindeki değişmeyi ifade etmektedir. İşgücünün etkinliğini belirleyen unsurlar sağlık, eğitim, bilgi ve beceri düzeyidir. Böylece teknoloji işgücünün üretkenliğini arttırmakta ve daha fazla çıktı üretilmesini sağlamaktadır (Kutlu ve Taban, 2007: 119). Fonksiyonun aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Acemoğlu, 2008: 28):

$$Y(t) = F(K(t), L(t), A(t)),$$

Y (t), t zamanındaki toplam üretim miktarı, K(t) sermaye stoku, L(t) toplam istihdam, A(t) t zamanında teknoloji düzeyini ifade etmektedir.

Solow (1956) tarafından geliştirilen neoklasik büyüme modeli, aynı zamanda uzun vadeli büyüme oranının teknolojik ilerleme ile belirlendiğini varsayar, ancak teknolojik ilerlemenin kendisi açıklanamayacak şekilde bırakılır (Joshua, 2015: 13). Solow (1957), 1909-1949 verilerinden yararlanarak yapmış olduğu çalışmada kişi başına düşen GSYİH'nın %87.5'inin izah edilemeyen artık (residual) olarak kaldığını ifade etmiştir (Goldin,2016: 57). Artık olarak ifade edilen kısım araştırmacının sermaye stoku, işçi sayısı, çalışma saatleri gibi fiziksel üretken faktörler ile açıklanamayan kısımdır. Bu kısmın bilgi, eğitim ve beceri yoluyla emek girdisinin nitelik olarak artmasıyla yani beşeri sermaye artışından kaynaklanmaktaydı. Mankiw vd. bu artığı kapatmak amacıyla beşeri sermayeyi Solow modeline dahil ettiler (Goldin,2016: 57).

Mankiw, Romer ve Weil 1992 yılında yazmış oldukları "İktisadi Büyümeye Ampirik Bir Katkı" makalesi ile Solow'un modeline beşeri sermayeyi katarak genişletmiştir. Bu model aynı zamanda genişletilmiş Solow büyüme modeli olarak da anılmaktadır. Fiziksel sermaye birikimi ve nüfus artışının beşeri sermaye birikimi hesaba katıldığında daha büyük etkileri söz konusudur. Beşeri sermayenin nüfus artışı ve tasarruf oranı ile ilişkili olduğunu ifade etmektedirler. Modele beşeri sermaye de dahil edildiğinde, nüfus artışı ve tasarruf oranının

etkisinin azaldığı görülmektedir. Genişletilmiş Solow modeli, bazı ülkelerin neden zengin ve diğer ülkelerin fakir olduğu konusunda da açıklama sağlamaktadır (Mankiw vd., 1992: 407-408).

Solow modeli sayesinde 1950'li yıllarda neoklasik büyüme modelleri değişime uğramaya başlamış ve neoklasik büyüme modellerinde bile teknolojik yenilikler önemli hale gelmiştir. Diğer taraftan, teknolojik yeniliklerin kaynağı insanın zihinsel emeği veya yaratıcı gücü olduğundan, uzun dönemde ekonomik büyümenin kaynağının beşeri sermaye olduğu fark edilmeye başlamıştır (Gürak, 2006: 17). Böylece beşeri sermayeyi ekonomik büyümenin temel belirleyici unsuru olarak ele alan içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. Aşağıda beşeri sermayeyi ele alan içsel büyüme modelleri üzerinde durulmaktadır.

1.2. İçsel Büyüme Modelleri

Lucas (1988), beşeri sermayeyi bir üretim faktörü olarak üretim sürecine dahil ederek üretimde ölçeğe göre artan getiri koşullarının söz konusu olacağını ortaya koymuştur. Lucas modelinde beşeri sermaye bir üretim faktörü olarak ekonomik büyümenin bir belirleyicisidir. Aynı zamanda da Lucas(1988)'a göre beşeri sermaye çalışanların üretim sürecindeki verimini arttırarak, pozitif dışsallık yaratmakta ve böylece üretimde ölçeğe göre artan getiriye yol açmaktadır (Atik, 2006: 47). Lucas (1988)'e göre beşeri sermaye birikimi ekonomik büyümenin ana kaynağıdır. Lucas'ın teorisinde beşeri sermayedeki artış, çıktıda artışa neden olur ve sürdürülebilir büyüme sağlanır (Banerjee, 2012:3).

Lucas, işyerinde elde edilen deneyim ve okullaşmanın beşeri sermayenin iki temel belirleyicisi olduğundan bahseder. Her birey bir birimlik zamanını üretmek veya öğrenmek için kullanmaktadır. Dolayısıyla üretmek için ayrılan zaman ile öğrenmek için ayrılan zaman arasında rekabet oluşur. Kişiler okullaşma için zaman ayırdığında, üretim için ayrılan zamandan vazgeçmiş olur. Beşeri sermayenin bir diğer belirleyicisi ise yaparak öğrenmedir. Yaparak öğrenmede ise kişi üretimde bulunurken aynı zamanda da bilgi ve beceri sahibi olmakta yani beşeri sermayede artışa yol açmaktadır (Lindahl ve Canton, s.25). Uzawa (1965), Lucas (1988)'e göre, ekonomik büyümeye karar veren bu seçimler zamanlararası paylaşımı ortaya çıkarır. Eğer mal üretmek amacıyla harcanan zaman azalırsa, aynı zaman periyodu içerisinde bu zaman beşeri sermaye birikimi için harcanacağından beşeri sermaye birikimi hızlanır ve böylece çıktıdaki büyümenin de artması söz konusu olur (Kurz ve Salvadori, 2001:25). İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyüme süresiz olarak devam edebilmektedir. Üreticiler arasındaki bilgi yayılımları ve beşeri sermayesindeki iyileşmelerden elde edilen dış faydalar bu sürecin bir parçasıdır; çünkü azalan getirilere yönelik eğilimleri dengelemektedirler (Teixeira ve Queirós, 2016: 1637).

İçsel büyüme teorilerinde ekonomik büyüme ve beşeri sermaye ilişkisine yönelik iki farklı yaklaşım söz konusudur: Lucas (1988) ve Nelson and Phelps (1966). Lucas'ın modeli, ekonomik büyümenin itici gücünün sermaye birikim oranı olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik büyüme, beşeri sermaye birikimindeki artışlarla orantılıdır. Lucas (1988), beşeri

sermaye ile bir kişinin genel beceri düzeyini ifade etmektedir (Lucas, 1988: 17). Nelson-Phelps yaklaşımı ise yüksek düzeyde beşeri sermayenin bireylerin yenilik yapma kapasitesini (yeni teknolojiyi keşfederek) veya yeni teknolojiyi benimsemesini artırdığını düşünmektedir. Bu nedenle, bu yaklaşım beşeri sermaye seviyesinin ekonomik büyümeyi etkilediği üzerinde durmaktadır (Teles, 2005, s. 583).

2. Literatür Taraması

Ekonomik büyümenin belirleyicileri konusunda oldukça geniş kapsamlı bir literatür mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı içsel büyüme modelleri ile ekonomik büyümenin temel belirleyicisi konumuna gelen beşeri sermayenin, ekonomik büyümenin ne kadarını açıkladığı ile ilgilidir. Beşeri sermaye faktörünün, bilgi, tecrübe, eğitim gibi çeşitli unsurlardan oluşması nedeniyle, literatürdeki çalışmalarda beşeri sermaye, geniş yelpazede birbirinden farklı değişkenlerle temsil edilebilmektedir. Beşeri sermaye ile büyüme arasındaki teorik modeller, insanlara içerilmiş bilginin verimlilik, inovasyon ve büyüme için önemli olduğunu vurgulamaktadır (Ali vd., 2018: 1). Ancak bilgi ve tecrübe gibi değişkenlerin ölçülmesinin zor olması nedeniyle, genellikle eğitimle ilişkili değişkenler beşeri sermayenin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Mincer (1974), beşeri sermayesinin ölçülmesinde okullaşmanın bireylerin genel beceri düzeyini arttırması nedeniyle bir ölçüm aracı olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Böylece beşeri sermayenin ölçümü ile ilgili erken dönem çalışmalardaki zorlukları aşmayı başararak, neredeyse beşeri sermaye ile okullaşma ölçüsünü eşanlamlı hale getirmiştir (Hanushek, 2013: 205).

Birçok çalışma eğitim düzeyi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkinin varlığını tespit etmektedir (Schultz, 1961; Denison, 1962; Romer, 1989; Barro, 1991; Mankiw vd., 1992). Çalışmalarda eğitim düzeyi, ilkokul, ortaokul ve lise ile üniversite okullaşma oranı olarak farklı değişkenler ile analiz edildiği gibi öğrenci başına eğitim harcamaları (Varsak ve Bakırtaş, 2009) ve okuryazarlık oranları (Romer, 1989) gibi değişkenler de kullanılmaktadır.

Beşeri sermayenin tipik olarak homojen bir kavram olarak ele alındığı önceki çalışmaların aksine, yeni çalışmalar farklı eğitim türlerinin (yükseköğretim, ikincil ve birincil) ekonomik büyümeye olan önemi üzerinde durmaktadır. Banerjee (2012), çalışmasında 1980-2007'ye kadar olan 14 yıllık verilerden yararlanarak 55 ülkenin verilerini panel regresyon analizi ile test etmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre ortalama beşeri sermaye stoku ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Ancak yükseköğrenim, lise ve orta ile ilkokul eğitiminin büyüme üzerindeki etkileri faklıdır. İlkokul, orta ve lise eğitimi almış kişilerin stoku büyümeyi etkilerken, yükseköğrenimin beşeri sermaye stoku ise büyüme üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahip değildir.

Teixeira ve Queiros (2016), ülkelerin gelişmişlik düzeylerini de dikkate alarak iki farklı gelişmişlik düzeyindeki ülke grubunun, uzun (1960–2011) ve kısa dönem (1990–2011) olmak üzere iki farklı zaman dilimindeki verilerini dinamik panel veri analizi yöntemi ile analiz

etmiştir. Daha yüksek eğitim düzeyinin ülkelerin daha hızlı büyümesini sağladığı sonucuna varılmıştır. Yetişkin nüfusun daha eğitimli olması ile yani beşeri sermaye düzeyi arttıkça, yüksek seviyeli endüstrilerde uzmanlaşmanın artması ekonomik büyümeyi de daha hızlı arttırmaktadır. Beşeri sermaye birikiminin muazzam önemine rağmen, ülkeler arasındaki ekonomik büyümedeki farklılıklar yapısal değişimlere bağlıdır. Birçok çalışma bir ekonominin üretken yapısının ve özellikle dinamiklerinin, yani "yapısal değişimin" (belirli sektörlerin ekonomideki nispi paylarındaki değişimler) ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Bilgi ve teknoloji yoğun sektörlerin fazla olması, ülkenin daha hızlı büyümesini sağlamaktadır.

Zhang ve Zhuang (2011), farklı eğitim düzeylerine sahip beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Çin üzerinden, Çin'in bölgesel gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkları da dikkate alarak analiz etmektedir. Yükseköğretimin Çin'deki ekonomik büyüme üzerinde, ilk ve orta öğretimden daha önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Beşeri sermaye bileşiminin bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki rolü, kalkınma düzeyiyle de ilişkilendirilmektedir. Daha gelişmiş iller yüksek öğretimden daha fazla yararlanırken, az gelişmiş olanlar ilk ve orta öğretime daha fazla bağımlıdır. Toplam beşeri sermaye içerisinde yükseköğrenimin payı düşük olduğunda, büyüme artmakta ancak bu pay yükseldiğinde ve belirli bir eşik düzeyi aştığında ise büyümeye olan etki negatif hale gelmektedir. Başka bir deyişle, beşeri sermaye yapısı ekonomik büyüme üzerinde ters-U-şekilli bir etkiye sahiptir. Tahmin edilen eşik yaklaşık 0.33.5'lük bir gösterge değerinde meydana gelmektedir. 2006'da, Çin'deki insan sermayesi yapısının değeri 0.10'dur ve bu da dönüm noktasından çok daha düşük seviyede olduğu için Çin'de yükseköğretim düzeyinde beşeri sermayenin artışı büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Ahsan ve Haque (2017)'de beşeri sermayenin büyüme üzerindeki etkisini ekonominin gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirmektedir. Ekonomik büyüme sürecinde insan sermayesinin birikimi önemli bir belirleyici olarak görülmekle birlikte, ekonominin bir kalkınma eşiği seviyesinin üzerinde olmadığı sürece, beşeri sermayesinin olumlu etkisinin ortaya çıkmayacağı ifade edilmektedir. Söz konusu çalışmada ise kalkınma düzeyinin bir eşik değeri geçilene kadar, beşeri sermaye birikiminin büyümeyi desteklemeyeceği ancak eşik değeri aşan bir ekonomi için pozitif bir ilişkinin ortaya çıkacağı sonucuna varılmıştır. Beşeri sermaye verimliliğini daha yüksek bir gelişme düzeyinde göstermektedir. Çalışmada, beşeri sermayenin gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı sonucuna varılmaktadır. Daha az gelişmiş ülkelerde beşeri sermaye büyüme üzerinde ya çok az ya da hiç etki etmemekte, daha yüksek bir kalkınma düzeyine sahip ülkeler de ise olumlu ve anlamlı bir etki ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda büyüme beşeri sermaye ilişkisini ortaya koyan çalışmalarda yükseköğrenim düzeyi ve ülkelerin gelişmişlik farklılıklarının etkileri yaygın olarak yer almakla birlikte, bu faktörlerin yanında kurumsal alt yapının etkileri üzerinde de durulmaktadır. Kurumsal faktörlerin iyileştirilmesinin beşeri sermaye büyüme ilişkisini etkilediği ifade edilmektedir.

Örneğin Ali vd. (2018), 132 ülkenin 15 yıllık verilerinden yararlanarak beşeri sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisini kurumsal faktörleri de dikkate alarak test etmişlerdir. Elde ettikleri bulgular sonucunda, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki pozitif yönlü ilişkinin yalnızca daha iyi ekonomik fırsatların ve yüksek kaliteli yasal kurumların varlığında olumlu bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Bir ülkenin güçlü kurumlara ve vatandaşlarının geniş ekonomik fırsatlara sahip olması durumunda, ekonomik fırsatların değil, yasal kurumların niteliği insan sermayesi ve büyüme arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde etkilemektedir. Diğer bir çalışmada Dias ve Tebaldi (2012) ise beşeri sermaye, kurumsal yapı ve ekonomik büyüme ilişkisini 1965-2005 yılları arasındaki yatay kesit (ülkeler) panel verileri ile test etmektedir. Dias ve Tebaldi (2012)'ye göre kurumsal faktörler eğitimde artan getiri sağlamakta ve beşeri sermaye birikimini arttırmaktadır. Bu nedenle mevcut olan beşeri sermaye miktarı, kurumların kalitesine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, ekonomik gelişme kurumsal faktörlerin kalitesi ile ilişkilidir. Yapısal kurumlardaki değişimler büyümeyi etkilemektedir ancak etkileri uzun vadede hissedilmektedir. Beşeri sermaye birikimi uzun vadede büyümeyi etkilemekte, ancak beşeri sermaye artışının ekonomik büyümeyi etkilemesi biraz zaman almaktadır. Kurumların kalitesindeki gelişmeler, beşeri sermaye birikimini beslemekte ve gelir eşitsizliğini azaltmaktadır.

Literatürde Türkiye'ye beşeri sermaye ile büyüme ilişkisini ortaya koymaya çalışan çalışmalar da yer almaktadır. Nitekim bu çalışmalar veri setinin kısıtlılığı nedeniyle sınırlı düzeyde olmakla birlikte, diğer çalışmalarda olduğu gibi beşeri sermayenin genellikle eğitim ile sembolize edildiği çalışmalardır. Ay ve Yardımcı (2008), Türkiye'de beşeri sermayenin ekonomik büyüme ve verimliliği pozitif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre çalışan başına reel GSYİH ile liseye kayıtlı öğrenci sayıları arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusu değilken, Yükseköğretim ile çalışan başına GSYİH arasında ise ilişki tespit edilmektedir. Beşeri sermaye incelenen dönemde hem fiziksel sermayeyi hem de çalışan başına GSYİH'yı pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca bu etkiler kalıcı nitelik taşımaktadır. Güler (2018), 1980-2015 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye üzerinde yaptığı analizde, beşeri sermaye seviyesi ile büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edememiştir. Taban ve Kar (2006), 1969-2001 yıllarına ait Türkiye'nin beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmiştir. Çalışmada, beşeri sermaye göstergelerinden LBSI (beşeri sermaye indeksi) ve LEĞİT (eğitim indeksi) ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır. Diğer bir ifade ile bu iki gösterge, hem ekonomik büyümeyi belirlerken hem de ekonomik büyüme tarafından belirlenmektedir. Diğer bir değişken olan bileşik okullaşma indeksi ise ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Çalışmalarda kullanılan yöntemler ve değişkenlere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 1: Literatür Taraması Özet Tablosu

Yazar(lar)	Dönem/Ülke(ler)	Metodoloji	Değişkenler	Bulgular
Romer (1989)	1960-1985 dönemi 112 ülke	EKK	Okuryazarlık oranı	OYO→ GSYİH
Banerjee(2012)	1980-2007 55 Ülke	Panel Regresyon Analizi	Kişi Başına reel GSYİH yüksek öğretim, ilkokul ve ortaokulu tamamlayan kişi sayıları	HCS→KBGDP YÖĞ ≠ KBGDP İLKOK→KBGDP ORTOK→KBGDP
Ali vd. (2018)	1996-2011 132 Ülke	Panel Veri Analizi Sabit Etkiler Modeli	Kişi Başına reel GSYİH, Beşeri Sermaye İndeksi, Fiziksel Sermaye	BS →KBGDP
Ay ve Yardımcı (2008)	1950-2000 Türkiye	VAR, Johansen Eşbütünleşme	Çalışan başına reel GSYİH, yatırımların reel GSYİH'daki payı, lise ve yükseköğretimde kayıtlı öğrenci sayıları	LİSE≠ ÇBGSYİH YÖĞ→ ÇBGSYİH
Kar ve Taban (2006)	1969-2001	Johansen eşbütünleşme metodu,	Reel GSMH, Beşeri Sermaye İndeksi, Bileşik okullaşma oranı, Eğitim indeksi, yaşam süresi beklentisi indeksi	BSI ↔ GSYİH BOO → GSYİH EĞİ ↔ GSYİH GSYİH→ YSÜ
Güler (2018)	1980-2015 Türkiye	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı	GSYİH (ABD Doları), Doğrudan yabancı yatırımlar, İthalat ve ihracat toplamı Yüksek öğrenime kayıt oranı	YÖĞ≠ GSYİH DIŞT→ GSYİH DYAB→ GSYİH
Dias ve Tebaldi (2012)	1965-2005	GMM	Kişi Başına GSYİH, ilk,orta, lise ve yükseköğrenim okullaşma oranları, politik kurumlar	BS → KBGSYİH PK≠ KBGSYİH
Ahsan ve Haque (2017)	1970-2012 126 Ülke	Dinamik Panel Eşik Etkisi	Kişi Başına GSYİH, ortalama okullaşma oranı	BS → KBGSYİH (Gelişme düzeyine bağlı)
Zhang ve Zhuang (2011)	1997–2006 Çin, 31 il	GMM	Kişi Başına GSYİH, Farklı eğitim düzeylerindeki okullaşma oranı (yükseköğretim ve yükseköğretim öncesi)	BS → KBGSYİH
Teixeira ve Queirós (2016)	52 years: 1960–2011 22 years: 1990–2011) 30 Ülke	Dinamik Panel Veri Analizi	Kişi Başına GSYİH, 25 yaş ve yukarısı nüfusun eğitim düzeyi, yetişkinlerin ortalama okullaşma yılı, ortalama eğitim süresi, istihdamın sektörel bileşimi	BS → KBGSYİH (Gelişme düzeyine bağlı)

3. Ekonometrik Uygulama

Çalışmada, beşeri sermayeyi temsilen seçilen değişkenlerle ekonomik büyüme arasındaki ilişki Türkiye'nin 1990-2016 yılları arasındaki verilerine dayanarak ARDL sınır testi ile analiz edilmektedir. Çalışmanın yöntemi, kullanılan veri seti ve uygulamaya ait adımlar ile ortaya çıkan sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

3.1.Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmanın verileri 1990-2016 dönemi yıllık kişi başına reel gelir (sabit fiyatlarla 2010 ABD doları), sabit sermaye yatırımları, doğurganlık oranı ve yükseköğretim işgücüne katılma oranı değerlerinden oluşmaktadır. Çalışmada açıklayıcı değişken olarak sabit sermaye yatırımları, doğurganlık oranı, yükseköğretim işgücüne katılma oranı kullanılırken, bağımlı değişken olarak kişi başına reel gelir kullanılmıştır. Veriler, Dünya Bankası elektronik veri tabanından ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun web sayfasından elde edilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenlerin Tanımlanması		
Değişkenler	**Tanımları**	**Kaynağı**
Ekonomik büyüme (GDP)	Kişi başına reel GSYİH (sabit fiyatlarla 2010 ABD doları)	Dünya Bankası
Sermaye (K)	Sabit sermaye yatırımları	Dünya Bankası
Doğurganlık (FR)	Doğurganlık oranı	Dünya Bankası
Beşeri Sermaye (HC)	Yükseköğretim işgücüne katılım oranı	TÜİK

Ekonomik büyüme ile yukarıda ifade edilen bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin tespitini içeren ekonometrik analiz, birim kökün varlığına ilişkin Dickey ve Fuller (1979), Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF) (1981), Phillips ve Perron (1988) testlerinden ve değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin olup olmadığının saptanmaya çalışan ARDL Sınır Testinden oluşmaktadır.

3.2. Birim kök testleri

Zaman serisine dayalı testlerde öncelikle serilerin durağanlığına bakılmalıdır. Eğer bir zaman serisi durağan değil ise o zaman serisinin davranışı sadece ele alınan zaman için geçerli olacak, değişkenler arasında bir genelleştirme yapılmasına imkan vermeyecektir. Diğer taraftan iki yada daha çok durağan olmayan zaman serisi var ise, regresyon analizi sahte yada

anlamsız çıkabilecektir. Bu durumda yüksek bir R2 değeri oluşabilmekte ve t ve F testlerine bağlı regresyon katsayıları istatistiksel olarak anlamlı çıkmayabilmektedir (Gujarati, 2016: 320).

Ekonometrik uygulamalarda serilerin durağanlığı test etmek için en çok kullanılan yöntemler Dickey ve Fuller (1979), Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF) (1981), Phillips ve Perron (1988), Dickey Fuller Genişletilmiş En Küçük Kareler Testi (ERS) (DF-GLS) ve KPSS (1992) testleridir. Bu çalışmada serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemek için ADF, DF-GLS ve PP testlerinden yararlanılmaktadır.

Tablo 3: ADF, DF-GLS ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenler		ADF		DF-GLS		PP	
		Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
lGDP	Seviye	0.397809	-2.153584	0.773238	-2.176613	0.448800	-2.208776
	Birinci Fark	-5.079173*	-5.073798*	-4.838247*	-5.272688*	-5.079173*	-5.073694*
lK	Seviye	-0.330562	-2.552219	0.062986	-2.616422	-0.253527	-2.585041
	Birinci Fark	-5.552190*	-5.458130*	-5.579633*	-5.696686**	-5.552190*	-5.458130*
lFR	Seviye	-5.564751*	-2.101835	-0.720503	-2.287231	-6.415978*	-0.635688
	Birinci Fark	-0.667336	-5.166611	0.506333	-5.425125*	-1.979104	-2.148508
lHC	Seviye	-2.202273	-1.298147	-1.557902	-2.301928	-2.295674	-0.602362
	Birinci Fark	-1.023592	-5.741943*	-1.131611	-6.721555*	-5.462470*	-9.982533*

Not: ADF ve DF-GLS testinde gecikme uzunluğu 4 ve AIC kriteri kullanılarak belirlenmiştir. PP testinde Newey-West metodu kullanılarak optimal uyarlama gecikmeleri belirlenmiştir. *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Birim kök testi yapılmadan önce tüm serilerin logaritması alınmıştır. Değişkenlerin daha doğrusal hale getirilmesi ve daha iyi bir modelleme sağlanması açısından doğal logaritma alınma işlemi yapılmaktadır (Göktaş vd. 2018: 103). Logaritması alınan seriler lGDP, lK, lFR ve lHC olarak ifade edilmektedir.

Tablo 3'de ADF, DF-GLS ve PP birim kök testi sonuçlarına yer verilmektedir. ADF ve DF-GLS ve PP birim kök testleri sonuçlarına göre, kişi başına reel gelir (lGDP), sabit sermaye

yatırımları (lK) ve yükseköğretim işgücü katılma oranı (lHC) birinci farkında durağan I(1) iken doğurganlık oranının (lFR) seviyesinde I(0) durağan olduğu görülmektedir.

3.3. ARDL Sınır Testi Eşbütünleşme Yaklaşımı

Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiş olan ARDL sınır testi, Engle-Granger (1987), Johansen-Juselius (1990) ve Stock ve Watson (1993) gibi diğer eşbütünleşme testlerine göre bazı avantajlara sahiptir. Sınır testi değişkenlerin düzeyde ya da birinci farkında durağan oldukları durumlarda da kullanılabilmektedir. Bununla birlikte hem kısa hem de uzun dönem parametrelerinin aynı anda belirlenebildiği model, küçük örneklem büyüklüklerinde daha uygun olarak kullanılabilmektedir (Çetin, 2017: 58).

Sınır testi yaklaşımının uygulanması için önce kısıtlanmamış bir hata düzeltme modeli (unrestricted error correction model: UECM) kurulmalıdır (Peker ve Göçer, 2010: 1190).

$$\Delta(lGDP)_t = \omega + \sum_{i=1}^{p} \varphi_i \, \Delta(lGDP_{t-1}) + \sum_{i=0}^{q_1} \alpha_{1i} \, \Delta(lK_{t-i}) + \sum_{i=0}^{q_2} \alpha_{2i} \, \Delta(lFR_{t-i}) + \sum_{i=0}^{q_3} \alpha_{2i} \, \Delta(lHC_{t-i}) + \gamma_1 lGDP_{t-1} + \gamma_3 lK_{t-1} + \gamma_4 lHC_{t-1} + \varepsilon_t$$

Yukaridaki modeled yer alan Δ birinci fark operatörünü, ε_t otokorelasyonsuz beyaz gürültü hata terimlerini, $\gamma_1 \ldots \gamma_4$ katsayıları uzun dönem ilişkilerini ve geri kalan ifadeler kısa dönem dinamiklerini sembolize etmektedir (Göktaş vd. 2018: 103). Sınır testinin uygulanabilmesi için öncelikle gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Sınır testi için gerekli maksimum gecikme uzunluğu VAR modeli yardımıyla AIC kriteri dikkate alınarak 4 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4: VAR Modeliyle Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
1	213.0459	2.44e-15	-22.32406	-21.33667	-22.07573
2	52.27610*	2.72e-16	-24.66676	-22.88947	-24.21978
3	24.58304	1.43e-16	-25.73376	-23.16656	-25.08812
4	16.10214	1.15e-16*	-27.02615*	-23.66903*	-26.18184*

Not: * kriterler tarafından belirlenmiş gecikme uzunluğunu gösterir. LR: ardışık geliştirilmiş LR test istatistiği, FPE: son tahmin hatası, AIC: akaike bilgi kriteri, SIC: schwarz bilgi kriteri, HQ: hannan-quinn bilgi kriterini ifade etmektedir.

Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından, ARDL sınır testi hesaplanan F istatistiği sonucu Peseran vd. (2001)'deki tablo alt ve üst kritik değerleriyle karşılaştırılır. Hesaplanan F istatistiği değeri tablo üst kritik değerinden büyük olduğu için seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu yani uzun dönemde serilerin birlikte hareket ettiği söylenebilir.

Tablo 5: Sınır Testi Sonuçları

Kritik Değerler	**%1**	**%5**	**%10**
Alt Sınır, I(0)	3.65	2.79	2.37
Üst Sınır, I(1)	4.66	3.67	3.2
Tanısal Testler			
R^2	0.999		
Adj.R^2	0.999		
F-istatistiği	6.360		
Breusch-Godfrey LM testi	1.074757 (0.514)		
ARCH LM testi	0.562430 (0.693)		
Jarque-Bera testi	0.071112 (0.965)		

Not: Optimal gecikme uzunluğu, AIC kriteri baz alınarak belirlenmiştir. Kritik değerler, Peseran vd. (2001) Tablo CI(ii) Case II'den alınmış olup %1,%5 ve %10 anlamlılık düzeyinde değerlerdir.

ARDL (3,3,4,4) modelinin tahmin sonuçlarına göre hesaplanan uzun ve kısa dönem katsayıları Tablo 6'te yer almaktadır.

Tablo 6: Uzun ve Kısa Dönemli Tahmin Sonuçları

Uzun Dönem Analizi		
Değişkenler	**Katsayılar**	**t-istatistiği**
LK	0.320888	15.07782*
LFR	-0.820706	-5.772160*
LHC	1.236053	8.216818*
Kısa Dönem Analizi		
Değişkenler	**Katsayılar**	**t-istatistiği**
CointEq(-1)	-1.394767	-7.566212*

Not: Uzun ve kısa dönem katsayıları ARDL (3,3,4,4) modeli baz alınarak elde edilmiştir. Gecikme uzunluğu AIC kriterine dayanır. Olasılık değerleri * ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı gösterir.

Tablodaki sonuçlara göre yükseköğretim işgücüne katılma oranı değişkeni pozitif ve %1 seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuca göre yükseköğretim işgücüne katılma oranı uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir ve yükseköğretim işgücüne katılım oranındaki %1 birimlik artış ekonomik büyüme üzerinde %1.23 artışa neden olmaktadır. Yükseköğrenim işgücüne katılma oranı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken, doğum oranıyla ise negatif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmektedir. Doğurganlık nüfus artış hızı için bir vekil göstergedir. Barro'ya (1998) göre, nüfus artışının daha yüksek bir oranı, mal üretiminden ziyade artan kaynakların çocuk yetiştirmeye ayrılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, yüksek doğurganlığın büyüme üzerinde olumsuz bir sonucu vardır (Zhang ve Zhuang, 2011 : 67).

Modeldeki hata düzeltme terimi CointEq(-1) değişkeninin katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır. Bu sonuç ise uzun dönemli ilişkinin teyid edilmesi anlamına gelmektedir. Katsayı, kısa dönemde meydana gelen bir dengesizliğin uzun dönemde yüzde kaçının dengeye geleceğini açıklamaktadır (Göktaş vd. 2018: 128). Çalışmada elde edilen sonuçlara göre CointEq(-1) değişkeni katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum çalışmamızda uzun dönem ilişkinin varlığını teyit etmektedir. Aynı zamanda katsayı -1.394 olarak belirlenmiştir.

Çalışmada ARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayılarının istikrarlı olup olmadığını anlamak için CUSUM (Cumulative Sum of Recursive Residuals) ve CUSUMSQ Cumulative Sum of Squares of Recursive Residuals) testleri uygulanmıştır. Şekil 1'de görüldüğü üzere ARDL modelinin %5 güven aralığını aşmaması nedeniyle katsayıların istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 1: ARDL Modelinin (3,3,4,4) CUSUM ve $CUSUM^2$ Grafikleri

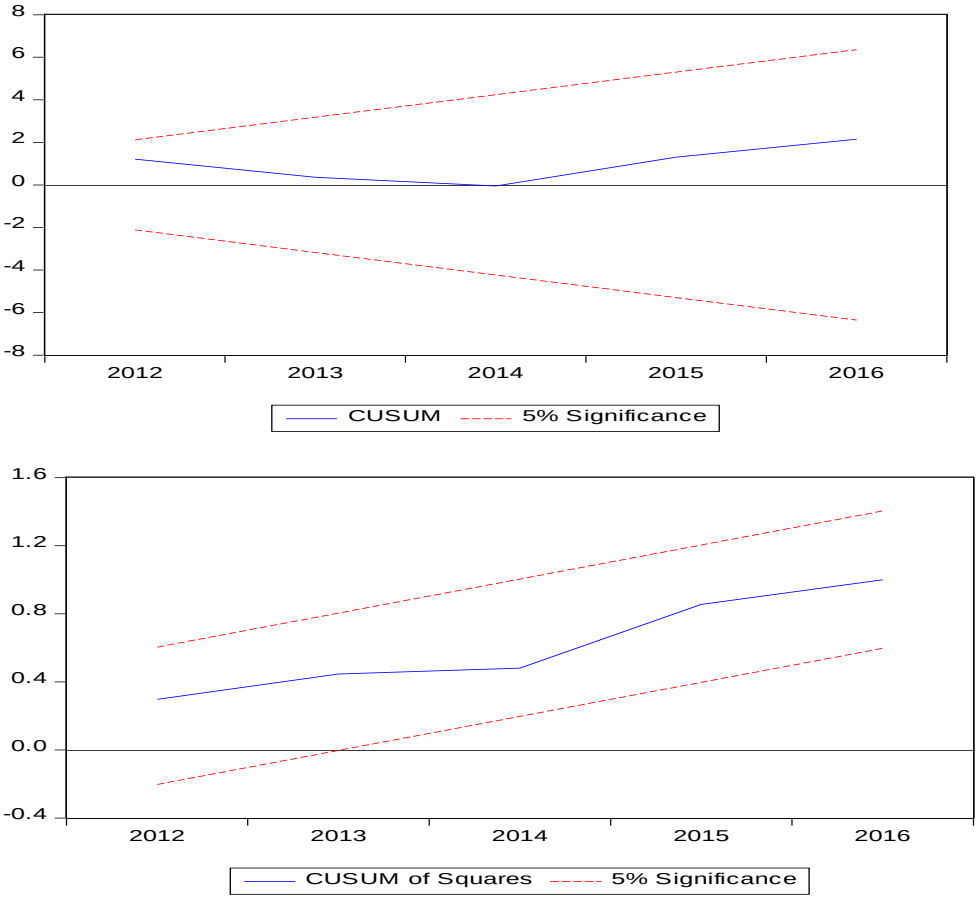

SONUÇ

İnsana içerilmiş, bilgi, deneyim ve beceri düzeyi olarak ifade edilen beşeri sermaye, ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden birisidir. İçsel büyüme modelleri ile beşeri sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisi literatürde geniş yer bulmuştur. Diğer taraftan genel düzeyde beşeri sermayenin mi yoksa yüksek düzeyde eğitilmiş olan beşeri semayenin mi ekonomik büyümeye etkisinin daha yüksek olacağına yönelik literatür ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışma da yüksek eğitimli işgücünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Yüsekeğitim düzeyine sahip işgücü, yeni teknolojilerin ortaya çıkmasını ve diğer ülkelerden transfer edilen teknolojinin daha kolay kavranmasını sağlamaktadır. Eğitim düzeyi yükseldikçe teknolojiyi anlama ve kavrama kabiliyeti de artmaktadır.

Çalışmada beşeri sermaye ile ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye'nin 1990-2016 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak ARDL sınır testi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular, değişkenler arasında uzun dönemli ve anlamlı bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Beşeri sermaye ile fiziksel sermaye uzun dönemde ekonomik büyümeyi etkilemekle birlikte bu iki değişkenden beşeri sermayenin ekonomik büyümeye etkisi fiziksel sermayeye göre daha yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Sonuçlar dikkate alındığında, Türkiye'de ekonomik büyümenin sağlanması için yükseköğrenim düzeyindeki işgücünü arttıracak politikaların uygulanması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA:

Acemoğlu, Daron (2008). Introduction to Modern Economic Growth. USA: Princeton University Press.

Ahsan, Humna ve M. Emranul Haque (2017), "Threshold effects of human capital: Schooling and economic growth", Economics Letters, No:156, ss. 48–52.

Ali, Muhammad, A. Egbetokun ve M. H. Memon (2018), "Human Capital, Social Capabilities and Economic Growth", Economies, 6(2), ss.1-18.

Atik, Hayriye (2006). Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme. Bursa: Ekin.

Ay, Ahmet ve Pınar Yardımcı (2008), "Türkiye'de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı Ak Tipi İçsel Ekonomik Büyümenin Var Modeli ile Analizi (1950-2000)", Maliye Dergisi, Say: 155, ss.39-54.

Banerjee, Sudatta (2012), "Economic Growth and the Quality Composition of Human Capital", https://ssrn.com/abstract=2021735, http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2021735 , (30.11.2018).

Barro, J. Robert (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", The Quarterly Journal of Economics, 106(2), ss. 407-443.

Becker, Gary S. (1993). A Theorical and Emprical Analysis with Special Reference to Education. 3rd. Ed. Chicago: Chicago University Press.

Çetin, Murat ve Fahri Şeker (2017), "Finansal Gelişmenin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi için Ampirik Bir Kanıt", International Anatolia Academic Online Journal/Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), ss. 52-63.

Denison, E. (1962). The sources of economic growth in the United States and the alternatives before us. Committee for Economic Development, No.13.

Dias, Joilson ve Edinaldo Tebaldi (2012), Institutions, human capital, and growth: The institutional mechanism, Structural Change and Economic Dynamics, 23 (2012), ss.300–312.

Gökçen, Ahmet M. (1987), "Teknolojik Değişmenin Üretim Fonksiyonları Çerçevesinde Etkileri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C: 43, Prof.Dr. S.F. Ülgener'e Armağan, İstanbul, ss.161-188.

Göktaş, Pınar, Aytaç Pekmezci ve Kurtuluş Bozkurt (2018). Ekonometrik Serilerde Uzun Dönem Eşbütünleşme ve Kısa Dönem Nedensellik İlişkisi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Goldin, C., 2016. Human capital. In: Diebolt, C., Haupert, M. (Eds.), Handbook of Cliometrics. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, ss. 55–86.

Gujarati, Damodar (2016). Örneklerle Ekonometri. (Çev.Nasip Bolatoğlu), Ankara: BB101 yayınları.

Güler, Aslı (2018), "Beşeri Sermaye, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Ticsretin Milli Gelir Üzerine Etkisi: Türkiye için ARDL Sınır Testi Uygulaması", International Journal of Economic and Administrative Studies, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, ss. 347-360.

Hanushek, Eric, E. (2013), "Economic growth in developing countries: The role of human capital", Economics of Education Review, 37, ss. 204–212.

Jacob, Mincer (1974), "Progress in Human Capital Analysis of the Distribution of Earnings", NBER, Working Paper, No. 53, https://www.nber.org/papers/w0053 (20.10.2018).

Johansson, Lucas (2015), "Does human capital create economic growth in Sub- Saharan Africa? – An empirical analysis of the relationship between human capital and economic growth", Södertörn University| Institution of Social Sciences, Bachelor Thesis, Economics, http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:825381/FULLTEXT01.pdf (22.11.2018).

Jones, I. Charles (2001). İktisadi Büyümeye Giriş. (Çev. Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer), İstanbul: Literatür Yayınları.

Joshua, John (2015). The Contribution of Human Capital towards Economic Growth in China. USA: Palgrave Macmillan.

Kruz, Heinz D. ve Neri Salvadori (2001), "Theories of Economic Growth – Old and New", http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=788A91D101ADF49E084E99B69BFB194A?doi=10.1.1.376.5003&rep=rep1&type=pdf , (20.10.2018).

Kutlu, Erol ve Sami Taban (2007). Bilgi Toplumu ve Türkiye Politikalar-Stratejiler. Ankara: Nisan Kitabevi.

Lindahl, Mikael ve Eric Canton (2007), "The Social Returns to Education", Human Capital Theory and Evidence içinde. (Ed. Joop Hartag and Henriette Maassen van den Blink), UK: Cambridge.

Lucas, R. (1988), "On the mechanics of economic development", 1. Journal of monetary economics, 22, ss.3−42.

Mankiw, N. Gregory, David Romer and David N. Weil (1992), "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, 107 (2), ss. 407-437.

Nelson, Richard R. ve Edmund S. Phelps (1966), "Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth", The American Economic Review, 56(1/2.), ss. 69-75.

OECD, "The Value of People", OECD Insights, https://www.oecd.org/insights/humancapital-thevalueofpeople.htm , (20.10.2018).

Parasız, ilker (2006). Makro Ekonomi Teori ve Politika. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Peker, Osman ve İsmet Göçer (2010), "Yabancı Doğrudan Yatırımların Türkiye'deki İşsizliğe Et- kisi: Sınır Testi Yaklaşımı", Ege Akademik Bakış, 10 (4), ss. 1187-1194.

Romer, Paul M. (1989), "Human Capital and Growth: Theory and Evidence", NBER, Working Paper,No. 3173. https://www.nber.org/papers/w3173 (22.11.2018).

Saxton, Jim (2000), "Investment in Education: Private and Public Returns", Joint Economic Committee United States Congress, Washington DC.

Schultz, Theodore W. (1961), "Investment in Human Capital", The American Economic Review, 51(1), ss. 1-17

Solow, M. Robert (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, 70 (1) ss. 65-94.

Solow, M. Robert (1957), "Technical Change and the Aggregate Production Function", The Review of Economics and Statistics, 39 (3), ss. 312-320.

Taban, Sami ve Muhsin Kar (2006), "Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001", Sosyal Bilimler Dergisi, 2006/1, ss.159-182.

Teixeira, Aurora A.C. ve Anabela S.S. Queirós (2016), "Economic growth, human capital and structural change: A dynamic panel data analysis", Research Policy, 45, ss. 1636–1648

Teles, Vladimir K. (2005), The role of human capital in economic growth, Applied Economics Letters, 12:9, 583-587, DOI: 10.1080/13504850500077013

Uzawa, Hirofumi (1965), "Optimum Technical Change in An Aggregative Model of Economic Growth", International Economic Review, 6 (1), ss. 18-31.

Varsak, Serkan ve İbrahim Bakırtaş (2009), "Ekonomik Büyüme Üzerinde Beşeri Sermayenin Etkisi: Türkiye Örneği", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 25, ss.49-60.

Zhang, Chuanguo ve Lihuan Zhuang (2011), "The composition of human capital and economic growth: Evidence from China using dynamic panel data analysis", China Economic Review, 22, ss. 165–171.

KENT PLANLAMADA YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ KULLANIMI

Doç. Dr. Adem Erdem Erbaş
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Seda H. Bostancı
Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
shbostanci@nku.edu.tr

ÖZET: Kent planlama meslek alanı, teknik yönü ile ele alındığında geleceği öngörebilecek yenilikçi yaklaşımları ve daha yaşanabilir kentsel alanların tasarım ve planlamasını kapsamaktadır. Bu yönü ile gelecek üzerine çevre ve yaşam kalitesi yanında, herkes için barınma ve daha iyi yaşam alanları oluşturmak, ekolojik çeşitliliği gözetmek gibi misyonların ortak noktasında içeriği de zaman içinde güncellenmiş olan kamu yararını gözetmek bulunmaktadır. Gelecek nesillerin de yaşam koşullarını gözetmek olarak klasik tanımı bulanan sürdürülebilirlik kavramı, bu içeriğin varlık nedeninin bir parçasıdır. Petrol, kömür enerjisi gibi fosil kaynakların tükenebilir olması ve çevreyi kirletici özellikleri, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını, sürdürülebilir gelişmenin temel konuları arasında yer almasını sağlamıştır. Günümüzde yenilenebilir enerji alanında geliştirilen yeni teknolojiler bu alanı oldukça çeşitlendirmiş ve akıllı yenilenebilir enerji teknolojileri de kentsel alanda pek çok işlevi birlikte gerçekleştiren özellikler kazanmaya başlamıştır. Bunun yanında her teknolojik gelişmede olduğu gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının, yer seçimi, ölçek gibi kararları sonucu çevreye olumsuz etkilere yol açabilecek özellikleri de bulunmaktadır. Bu çalışmada kent planlamada yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin literatür araştırması yapılacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının, yönetimde karar alma süreçlerinde etkileri üzerine önermelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir enerji kaynakları, kent planlaması, stratejik mekansal planlama

USE OF RENEWABLE ENERGY SOURCES IN URBAN PLANNING

ABSTRACT: The urban planning profession, in its technical aspect, includes innovative approaches to predict the future and design and planning of more livable urban areas. With this feature, it takes the environmental and quality of life goals of the future as the basis. In addition, planning assures the public interest such as the provision of shelter and better living spaces for everyone and the protection of ecological diversity, where the latter mission is as important as the former. The concept of sustainability, defined conventionally as overseeing the living conditions of future generations, is part of the reason why this context exists. The pollutant characteristics of energy resources such as petroleum and coal and the fact that they are exhaustible have made the use of renewable energy resources as one of the key issues in the field of sustainability. Nowadays, new technologies developed have diversified the field of renewable energy and intelligent renewable energy technologies have also started to perform many functions together in urban area. In addition, as in all technological developments, renewable energy resources also can cause negative effects on the environment with decisions such as location selection and scale. In this study, literature research on the use of renewable energy resources in urban planning will be conducted. Renewable energy project examples of municipalities from Turkey will be examined. Suggestions will be made on the effects of renewable energy projects in urban planning decision-making processes.

Key Words: Renewable energy sources, urban planning, strategic spatial planning

GİRİŞ

Metropoller hem büyük üretim merkezleri, hem de büyük tüketim merkezleri olma özelliğine sahiptir. Bu özellik, metropolleri ve kentleri yüksek oranda enerji bağımlısı haline getirmektedir. Enerji bağımlılığı, petrol doğalgaz gibi doğal kaynaklar bakımından zengin

ülkeler açısından büyük ekonomik/stratejik potansiyel olarak görülebilir. Bunun yanında enerji kaynakları yüzünden çıkan savaşlar, sadece bu ülkeler için değil aynı zamanda içinde bulundukları bölgede de büyük sorun oluşturmaktadır. 1970'lerde tartışılmaya başlayan, Birleşmiş Milletler 1972 Stockholm Konferansı ve 1992 Rio Konferansları ile tanımları netleşen ve bugünün doğal kaynaklarını gelecek nesillerin de kullanabilmesi için stratejik kullanma anlamına gelen sürdürülebilirlik olgusu, enerji kaynaklarına sahip ülkeler için de aynı derecede kritik önem taşır. Doğal olarak kömür, petrol gibi kaynakların kirletici etkisi, bu kaynaklara sahip ülkeler için de çevre ve sağlık sorunlarına neden olmaktadır. "İnsan çevre etkileşiminde bugünkü çevre sorunlarının kaynağını uygulanan enerji politikaları oluşturmaktadır" (Erbaş, 2008). "Bazı hükümet politikaları enerji kaynaklarına ilişkin tahribatı hızlandırırken, bazı kaynak kullanıcıları sürdürülebilirlik için zaman ve enerjiye yatırım yapmaktadır" (Ostrom, 2009). Sürdürülebilirlik üzerine yapılan çalışmalar, ekolojik, sosyal ve ekonomik konuların arakesitini oluşturmaktadır. Bu üç bileşenin dengeli halde geliştirilmesi tüm ülkelerin meselesidir. Sağlıklı bir geleceğin kurulması, sürdürülebilirlik alanında ülkeler arasındaki işbirliğine bağlıdır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik proje üretilmesi ve enerji verimliği üzerine çalışmalar, sürdürülebilirliğin temel araçları arasında önemli bir yere sahiptir.

Küresel ölçekte yaşanan çevre sorunları ve küresel iklim değişikliği ülkelerin gelecek öngörülerini gün geçtikçe daha fazla birbirine bağlamaktadır. "Üç kritik alanla ilgili iklim değişikliği planlaması uygulamaları enerji arzı, enerji talebi ve adaptasyondur" (Bulkeley, 2009). "1997 yılında Kyoto, 2009 yılında Kopenhag kentlerinde gerçekleştirilen Küresel İklim Değişikliği Konferanslarında 2015 yılı Paris anlaşması ile küresel kirleticiligi saptanan, sera gazı emisyonlarına zaman içinde kısıtlamalar getirilmektedir. Küresel düzeyde iklim değişikliği yaratan kirletici emisyonlar farklı ülkeler tarafından oluşturulmaktadır. Ama bu emisyonların tümü sonuçta yerel olarak üretilmektedir" (Erbaş, 2008). "Yenilenebilir enerji kaynaklarının düşük karbon ekonomisine geçme amacıyla kullanımı, dünya genelinde yaygınlaşmaktadır" (Seydioğulları, 2013). Günümüzde tartışılan güncel konulardan biri az gelişmiş ülkelerdeki iç savaşların arka planında, temiz su kaynaklarına ulaşamamak gibi çevre sorunlarının yer aldığına ilişkin bulgular elde edilmiş olmasıdır (Starr, 1991; Allouche, 2011). Yaşam döngüleri için gerekli olan doğal kaynaklarını kaybederek, savaş ve çatışma süreçleri ile karşı karşıya gelen toplumlar, daha dirençli/dayanıklı kentsel sistemler kurabilmiş ülkelere doğru göç etme eğilimlerini hızlandırmaktadır. Oluşturduğu yaşam kalitesini göç ile gelen daha fazla nüfusa sağlayamayacak ülkelerin yapması gereken, sınırlarına duvar örmek ya da bazı ülkelerin daha fazla göçmene ev sahipliği yapması yönünde uluslararası anlaşmalar yapmak değildir. Bu ülkeler, kendi ülkelerinin geleceği için sağladıkları, temiz su projelerinden, yenilenebilir enerji projelerine kadar deneyim ve uygulamalarını, az gelişmiş ülkelerin köy ve kentlerine uygulamaya başlamalıdır. Bu alanda yapılan çeşitli sosyal sorumluluk projeleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmını hükümetler, bir kısmını gönüllüler gerçekleştirmektedir. Örneğin National Geographic programları arasında yer alan 'Gizli İyilik Melekleri' isimli programda, bir girişimci olan Ernie Boch, Uganda'da temiz su kaynakları bulunmayan bir köy için temiz su projesi gerçekleştirmiştir. Bu proje yardım projesi olması

ötesinde, gönüllünün, önce kendi kimliğini gizleyerek, o köyde yaşamasını ve insanların ihtiyaçlarını keşfetme sürecini de içermektedir (natgeotv.com).

Yerel sorunların üstesinden gelme alanında vatandaş bilimi olarak tanımlanan yeni bir bilim doğmuştur. "Dünyanın dört bir yanında binlerce araştırma projesi, bilimsel verilerin toplanması, sınıflandırılması, analiz edilmesinde milyonlarca bireyi kendine çekmektedir. Bu araştırmacıların çoğu bilim adamı değildir. Vatandaş bilimi olarak bilinen bu projeler, mikro-biyomlardan yerli arılara, su kalitesinden galaksilere kadar geniş bir alanı kapsıyor" (Bonney, et.al, 2014). Bu alan uzun süreli gönüllü izleme programlarını içermektedir (Silvertown, 2009). Vatandaş bilimi halkın bilimsel süreçlere katılımı ile gerçekleştirilen, geniş çaplı organizasyon ve deneyim paylaşımı faaliyetleri olarak tanımlanabilir. Vatandaş katılımlı proje üretmek ile vatandaş bilimi birbirinden ayrı kavramlardır. Vatandaş katılımlı projeler, kamu yararını temel alarak, şehir plancıları, tasarımcılar ve mimarlar, bir ekip halinde kentleri planlarken, tasarlarken vatandaş beklentilerini de göz önüne almalarını içermektedir. Vatandaş katılımında şehir plancısı; kent yöneticileri ve vatandaş arasında uzlaşmacı rolü üstlenir, halkı bilinçlendirir, farkındalık oluşumuna katkı verir ve halkın dahil olduğu bu süreçte kentine sahip çıkar. Vatandaş bilimi, yerel bir özelliğin araştırılmasında, yerli halkın kadim bilgileri de eklenerek bilim adamı ve yerel halkın ortak bilimsel çabasını içermektedir.

Cep telefonlarının yaygınlaşması vatandaş muhabirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece bir doğal afet veya toplumsal olay gerçekleşir gerçekleşmez, bölgedeki vatandaşlar tarafından cep telefonu kamerasına kayıt edilerek, sosyal medya üzerinden haber olarak paylaşılmaktadır. CNN Türk'te yayınlanan Güven İslamoğlu'nun sunduğu "Yeşil Doğa" isimli programlarda, vatandaş muhabir tanımına uygun olarak, halkın çevre sorunları ve çevre konusunda gördüğü iyi uygulamaları çekip, çevre dedektifi olması yaklaşımını içermektedir (cnnturk.com). Sürdürülebilirlik daha hükümet ve yerel yönetim temelli kurumsal bir içeriğe sahipken, burada kısaca ele alınan çevre hareketleri daha vatandaş olma bilincine odaklı toplumsal içeriğe sahiptir. Vatandaş ve çevre etkileşimini temel alan ekolojik vatandaşlık çerçeve kavram olarak bu olguları bir araya getirebilir. "Davranış biçimlerinin değişmesi, adalet ve adaletsizliklerin göz önüne alınması ile ortaya çıkan tutum değişikleri ekolojik vatandaşlığın ortaya çıkmasındaki temel belirleyiciler olarak ifade edilebilmektedir" (Dobson, 2007). "Yeşil bir politik teori olarak ekolojik vatandaşlık, çevreye karşı sorumlulukları merkeze alan bir vatandaşlık olgusunu tanımlamaktadır" (Wolf, vd., 2009). "Yeşil politikada demokratik eğilimleri geliştirmeye yönelik bir kaygıyı paylaşan ekolojik vatandaşlık, bireylerin ve toplumların politik vizyona girme çabalarında doğduğu gerçek alanlara daha fazla nüfuz ederek, dikkat çekmelidir" (Latta, 2007). "Çevreci yaklaşımların davranışsal, etik ve ahlaki yönleri bulunmaktadır" (Keleş, vd., 2012). Bu yeni olgular, çevre hareketleri üst başlığında çevresel adalet ve derin ekoloji yaklaşımları ile birlikte, sürdürülebilirliğin insan merkezli yaklaşımlarını sarsarak, tüm canlıları kapsayan holistik bakış açısını içerecek yönde gelişmektedir.

Günümüzde enerji adaleti kavramı da sosyal bilimler alanında, iklim değişikliği ve çevre sorunlarının etkileri ve halk katılımını destekleyici modeller geliştirici özellikleri ile tartışılmaktadır. "Enerji adaleti toplumsal eşitlik ilkelerini enerji sistemlerine ve enerji sistemi uygulamalarına katmayı amaçlamaktadır. Enerji sistemleri farklı ölçeklerde çalıştıkça, enerji adaleti hem yaklaşım hem de uygulamada yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası olabilir. Modern dünyanın değişen insan çevresi etkileşimleri arasındaki bağlantıların kapsamlı bir anlayışının bir sonucu olan çevre / iklim adaleti araştırması, enerji adaleti teorisinin gelişimine rehberlik eder" (Sarı, vd., 2017). Böylece, iklim değişikliği ve temiz enerji ilişkisinin ortak bileşkesinde enerji adaleti kavramı yer almaktadır.

Kent planlama meslek alanında, kentsel kararların gerçekleştirilmesi ve bunların devamlılığının sağlanması, vatandaşın sürecin parçası olmasına, diğer bir ifade ile vatandaş katılımına bağlıdır. Giriş bölümünde vatandaş çevre ilişkileri ve bunların literatürdeki yeri üzerine detaylı olarak durulmasının nedeni, yenilenebilir enerji uygulamalarının, temiz enerji kararları haline geçiş sürecinde vatandaş katılımını kapsayan, yerel enerji planlaması üzerine çalışmayı özgünleştirmeyi hedefleme yaklaşımıdır. Bu kapsamda, yenilenebilir enerji alanında; kent planlama, karar alma ve vatandaş katılımını bir araya getiren yaklaşımlar üzerine literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

1.YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI

Dünya, termodinamik açıdan enerji kazanımında, yarı açık, yarı kapalı sistem özelliği taşıdığından petrol, kömür, doğalgaz gibi fosil kaynaklar insanlar tarafından kullanıldıkça, yeniden kullanılamayan enerjiye dönüşmektedir. Fosil yakıtlar çok uzun zaman dilimlerinde, dünyanın güneş ile olan enerji ilişkisinde yeniden üretilebilir, fakat bu yeniden oluşum insanoğlunun zaman sürecini fazlaca aşabilecektir. Bu kaynaklar kullanılabilir enerji halinden, işlenmeleri ve tüketilmeleri sonucu kullanılamayan bir forma dönüşür ve bu durumda dönüştüğü form 'entropi' olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, dünyanın yarı açık sistemi içinde, güneş, rüzgâr gibi kaynaklar yenilenebilir enerji kaynaklarıdır. Bu özellikleri ile entropi artışı ve biyolojik çeşitliliğin tehdit altında olması durumuna bir alternatif sunmalarından dolayı, yenilenebilir enerji kaynakları, temiz enerjiye dönüşebilecek potansiyeller taşımaktadır. Herhangi bir canlı ya da topluluk, tükettiği enerjiden daha fazla enerji üretemezse hayatta kalamaz. Yenilenebilir enerji kaynakları, doğa ve iklim özelliklerine göre farklı coğrafi bölgelerde farklı potansiyellere sahiptir. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin projeler üretilirken, bölgelerin iklimsel, coğrafi, topografik ve doğal kaynak özellikleri çok detaylı analiz edilmelidir. Bu konu da yerel enerji planlaması ile yakından ilişkilidir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının gruplandırılmasında çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Başlıca yenilenebilir enerji kaynakları, güneş, rüzgâr, jeotermal, biokütle, su temelli hidrolik ve deniz-dalga (gel-git) enerjisi olarak daha fazla bilinmektedir. Genel bir gruplama yapılırsa; "yenilenebilir enerji kaynakları, güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, hidrojen enerjisi ve hidrolik

enerjisi, jeotermal enerji, dalga enerjisinden oluşan su gücü enerjileri, biokütle enerjisi ile füzyon enerjisi olmak üzere altı başlıkta toplanabilir" (Seydioğulları, 2013).

Yenilenebilir enerji kaynakları ve sürdürülebilir enerji kaynakları tam olarak aynı anlama gelmemektedir. "Sürdürülebilir enerji kaynakları genellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının tümünü kapsar olarak kabul edilse de, yenilenebilir enerji kaynaklarından bazıları sürdürülebilirliğin gereklerini yerine getirememektedir. Örneğin, fermantasyondan etanol gibi biyo-yakıtların üretimi üzerine yapılan bazı yaşam döngüsü analizleri bunun sürdürülebilir olmayan bir sisteme sahip olduğunu kanıtlanmıştır" (Lund, 2014). Yenilenebilir enerji kaynaklarının bir diğer özelliği birbirleri arasında kurulan bağlardır. Örneğin rüzgarın oluşması güneşe bağlıdır ve hidrolik enerji ile gel-git enerjisi yine karşılıklı oluşabilmektedir. Yenilenebilir enerjinin bir sorunu bazen, tahmini elde edilebilecek enerjiden daha azının elde edilmesidir. Örneğin belirli bir mevsimde rüzgar daha az eserse, rüzgara bağlı daha az enerji de üretilmektedir. Doğa enerjinin çok azını bile boşa harcamaz, insanoğlu da bundan ders almalıdır. Dolayısıyla meteorolojik koşullarla enerji üretim ve tüketim büyüklüğünün yakından ilişkisi bulunmaktadır.

"Büyük enerji santrallerine dayalı nükleer ve fosil yakıt teknolojilerinden farklı olarak, yenilenebilir enerji sistemi teknolojileri, genellikle tüketim alanları boyunca geniş bir coğrafi grafik dağılımından faydalanmaktadır" (Lund, 2014). Yenilebilir enerji kaynaklarının, temiz enerjiye dönüşebilmesi ve ekolojik dengeye katkıda bulabilmesi enerji korunumu ile yakından ilişkilidir. Bu da binalarda enerji korunumu, enerji tüketimi alışkanlıklarının değiştirilmesi gibi toplumsal katılıma ihtiyaç duyulan süreçlerle ilgilidir.

2.KENT PLANLAMADA YENİLENEBİLİR ENERJİ KULLANIMI

"1970'lerde yaşanan petrol krizi ile başlayan süreç kent plancılarını, kent ve enerji sorunsalını ön plana alarak, bu ilişki üzerine çözüm üretecek projeler yapmaya yönlendirmiştir. Modern planlama yaklaşımları arasında yerel dokuyu ele alan yerel enerji planlamasının gelişimini gündeme getirmiştir" (Erbaş, 2008). Yenilenebilir enerji projelerinin kent planlama alanında kullanımı, öncelikle bölgesel ve yerel enerji potansiyellerinin mekansal analizini temel almaktadır. Kent planlamada ve yenilenebilir enerji arasındaki ilişkide yer seçimi ve kentsel stratejiler, iki farklı temel boyutu oluşturmaktadır. Yer seçimi, planlama süreci ile yenilenebilir enerji kaynağı seçiminin eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesidir. Bölgesel özelliklerin, kaynak olasılıklarının iyi analiz edilip, doğal değerlerin sürdürülebilirliğine, kentsel sistemin tarihi doğal dokusunu bozmayacak şekilde yenilenebilir enerji projelerine uygun yer seçimlerinin belirlenmesi, fiziki plan kararlarının bir parçasıdır.

Yenilenebilir enerji projeleri, iklim değişikliğini azaltmak için teknik araçlardır. Enerji kaynağının seçimi çoğunlukla şehirlerin doğal koşullarına bağlıdır. Bu projeler teknik, kültürel, sosyal ve yenilikçi geçmişlere sahiptir. Enerji dönüşümünün en önemli yönlerinden biri de üretilen enerjinin maliyeti kadar verimliliğidir (Akıncı, 2011).

"Kent planlama pratiğinde, kentsel strateji üretebilmek, planlamanın kent yönetimi üzerine ağırlığını arttırılmaktadır" (Smith, 2006). Stratejik olarak düşünüldüğünde, yenilenebilir enerji kaynaklarının, kent üzerine nasıl etkileri olduğunu araştırıp, doğru stratejilerle yenilikçi temiz enerji kaynaklarının seçimi bu alanda başlangıç aşamasıdır. "Enerji entegre planlama yaklaşımı, enerji kaynak çeşitliliğinin dikkate alındığı yerleşme planlamasını ifade etmektedir" (Erbaş, 2008). Daha sonra yenilenebilir enerji kaynaklarının, kamu yapıları ve konut alanlarında teşvik edilmesini sağlayacak stratejiler geliştirmek gerekmektedir. Bina ve kamu yapılarındaki yeşil sertifikasyon süreçleri de yenilenebilir enerjinin bina uygulamalarını teşvik edici araçlar arasında yer almaktadır. "Yeşil bina tercihinde en önemli faktör enerji tüketiminde sağlamış olduğu tasarruftur. Birçok ülke küresel iklim değişikliği ile mücadele, zararlı gaz salınımlarının azaltılması ve enerji maliyetlerinin düşürülmesi gibi hedeflere ulaşabilmek için yeşil bina sayısını arttırıcı ve teşvik edici faaliyetler sürdürmektedir" (Şentürk, 2014). Yeşil bina sertifikasyon sistemlerinde, temel kriterlerin başında, enerji verimliliği, enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı yer almaktadır. Örneğin ABD sertifikasyon sistemi olan LEED açılımı 'Enerji ve Çevresel Tasarımda Liderlik' olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda 23 Aralık 2017 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 'Binalar ile Yerleşmeler için Yeşil Sertifika Yönetmeliği' çerçevesinde ülkemize özgü bir değerlendirme ve belgelendirme sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

3.TÜRKİYE'DE BELEDİYELERİN KÜRESEL İKLİM DEĞİŞKLİĞİ TEMELLİ YENİLENEBİLİR ENERJİ YAKLAŞIMLARI

"Türkiye, enerji ihtiyacının yarısından fazlasının ithalatla sağlandığı bir enerji ithalatçısı ülkedir ve hava kirliliği, ülkede büyük bir çevresel sorun haline gelmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin coğrafi konumu, yenilenebilir enerji kaynaklarının çoğunun yaygın kullanımı için çeşitli avantajlara sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynakları, temiz ve sürdürülebilir enerji gelişimi için en verimli ve etkili çözümlerdir" (Yuksel ve Kaygusuz, 2011). "Türkiye, yenilenebilir kaynaklardan oluşan enerji potansiyelini uygun maliyetli bir şekilde kullanmayı amaçlamaktadır. Türkiye, elektrik üretimindeki yenilenebilir kaynakların payını, 2023 yılına kadar en az % 30 olmak üzere, 2009 Elektrik Piyasası ve Tedarik Güvenliği Stratejisinde hedeflemektedir" (Tükenmez ve Demireli, 2012).

Kent planlama mesleğinin Türkiye'de temel uygulama alanı, yeni gelişmelerin sosyal boyutları daha kapsayıcı hale gelmesine rağmen, halen fiziki planlamadır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, kentsel dönüşüm kararlarında ve 2014 yılında yürürlüğe giren Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğinin etkileri ile fiziki plan kararlarında etkin rol oynayan bir konuma gelmiştir. Bunun yanında, özellikle yerel katılımı öne çıkaracak kentsel alan kararlarında, büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyeleri başta olmak üzere yerel yönetimler halen önemini korumaktadır. "Yerel enerji planlarının arazi kullanım planları ile entegre edilmesi temel bir ilkedir. Yerel enerji planlaması, yerel yönetimlerce arazi kullanım planları kapsamında öngörülen enerji üretim ve tüketim senaryolarının eklenmesi esasına dayanmaktadır" (Erbaş, 2008). "Enerji verimliliğini temel alan planlama yaklaşımında yerleşme formu daha az enerji

tüketimi ve sera gazı emisyonu için verimli bir hareketlilik sağlamalıdır. Kent formu merkezden çeperlere doğru dengeli bir yoğunluk dağılımı ortaya koyarak kompakt bir formda gelişmelidir (Sınmaz, 2015). Bu çalışmada kent planlama stratejileri ve yerel enerji planlaması kavramlarını birleştiren aktörler olarak kabul edilen belediyelerin birkaç yenilenebilir enerji projesinden örnekler Bostancı ve Albayrak (2017) çalışmasından derlenmiştir.

Kadıköy Belediyesi belirli kısmı rapor içeriklerinde kalsa ve Fikirtepe deneyimi bu alanla çelişse de sürdürülebilir planlama alanına ilgi duyan belediyeler arasında yer almaktadır. "Kadıköy Belediyesinde, 'Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı', Haziran 2013'te Avrupa Komisyonu - Belediye Başkanları Sözleşmesi'nin bir parçası olarak Kadıköy Belediye Başkanı tarafından 2020 yılına kadar % 20 oranında emisyon maliyetlerini azaltma taahhüdü ile hazırlanmıştır" (Kadıköy Belediyesi, 2013).

"Tepebaşı Belediyesi de (Eskişehir), Avrupa Komisyonu - Belediye Başkanları Sözleşmesi kapsamında "Sürdürülebilir Eylem Planı" hazırlamıştır. Kasım 2014'te yayınlanan plan, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji, karbon ayak izi ve sera gazı azaltma planı gibi birçok konuyu içermektedir. Bölge, 2010'dan 2020'ye kadar sera gazı emisyonunu % 23 oranında azaltmayı taahhüt etmektedir" (Tepebaşı Belediyesi, 2014).

Gaziantep Belediyesi, Türkiye'de bir İklim Eylem Planı hazırlayan ilk belediyelerden biridir. Eylül 2011'de yayınlanan 'Gaziantep İklim Değişikliği Eylem Planı', Fransız Kalkınma Ajansı ve Gaziantep Üniversitesi'nin desteğiyle hazırlanmıştır. Plan özellikle enerji ve sera emisyonuna odaklanarak, kentsel gelişim için bir strateji belirlemektedir. Sürdürülebilir kentsel yaşam olarak adlandırılan bu stratejinin, üç dönüm noktası bulunmaktadır. Bunlar: kentsel yenilenme yönetimi, kentsel gelişimin planlanması ve dolaylı müdahale alanlarıdır (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, vd., 2011).

Bu çalışmalarda, Türkiye'de büyükşehir ve ilçe belediyelerinde küresel iklim değişikliği ile mücadele ile birlikte, yenilenebilir enerji kaynakları planlanması ve stratejilerinin gündeme alındığı görülmektedir. Bu kapsamda 'Türkiye İklim Değişikliği Eylem Planı' çerçevesinde, yerel düzeyde kentlerin yenilenebilir enerji kaynaklarının daha çok kullanımını destekleyecek sürdürülebilir gelişme politikalarının geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

4.SONUÇ

Çalışmada, kent planlamada yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teknik ve stratejik yönleri ile ele alınmıştır. Konunun teknik yönleri, yenilenebilir enerji kaynaklarının, arazi kullanım ve yer seçim kararları üzerine yoğunlaşmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çevreye katkı sağlayabilmeleri, uygun yer seçimi, arazi büyüklüğü ve yenilenebilir enerji teknolojisi seçimi gibi farklı ölçeklerdeki karar süreçlerini içermektedir. Günümüzde kent planlama pratiği daha fazla mekansal gelişim stratejileri ve katılım süreçlerine doğru yönelmiştir. Kent planlama ve yenilenebilir enerji etkileşiminde, halk katılımı için devlet ile vatandaş arasında denge kurmayı temel alan yerel yönetimlerin etkileri, çalışma kapsamında

tartışılmıştır. Türkiye'de iklim değişikliği ile mücadele eylem planlarında yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği kavramlarına büyük önem verildiği görülmektedir. Uluslararası düzeyde, yenilenebilir enerji kaynak kullanımının, çevre sorunlarına ve doğal kaynakların tüketimine çare olabilmesi, Birleşmiş Milletlerin, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması gibi uluslararası sözleşmelerde daha fazla ülkenin taraf olmasını sağlamasına bağlıdır.

Yenilenebilir enerji kaynakları enerji verimliliği, yeni teknolojiler ve iklim değişikliği konularından ayrı düşünülmemelidir. Nasıl ki sürdürülebilirlik yaklaşımları her zaman daha dirençli/dayanıklı kent yapısının oluşmasını garanti etmez ise, yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin projelerin hepsi de çevrede temiz enerji üretmeyi sağlayamamaktadır. Temiz enerji üretimi, kültürel ve doğal değerlerin korunması çerçevesinde bir yandan yenilenebilir enerji teknolojilerinin seçimi ve uygulamasına bağlı iken, diğer yandan uygun yer seçim kararlarına bağlıdır.

Bu konuda ulusal mevzuatın oluşumuna yönelik çalışmalar ve tartışmalar halen devam etmektedir. Ulusal düzeyde plan ve program oluşturulmasına yönelik 'Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı' oluşturulması ardından, yerelde kentlerin yenilenebilir enerji eylem planlarını oluşturması ve uygulamaya koymaları büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla kent planlama ile yenilenebilir enerji kaynakları arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi; mekansal gelişme stratejilerine bağlı olarak yenilebilir enerji eylem planlarının oluşturulmasına yönelik yeni ve yenilikçi yaklaşımlar çerçevesinde olabilecektir.

KAYNAKÇA:

Akıncı, T.C. (2011). Short Term Speed Forecasting with ANN in Batman, Turkey. Elektronika ir Electrotechnika, 107(1), 41-45.

A Billionaire With No Running Water, https://www.natgeotv.com/za/undercover-angel/videos/a-billionaire-with-no-running-water, Erişim tarihi, 11.11.2018.

Allouche, J. (2011). The Sustainability and Resilience of Global Water and Food Systems: Political Analysis of the Interplay Between Security, Resource Scarcity, Political Systems and Global Trade. Food Policy, 36, 3-8.

Bonney, R., Shirk, J. L., Phillips, T. B., Wiggins, A., Ballard, H. L., Miller-Rushing, A. J., ve Parrish, J. K. (2014). Next Steps for Citizen Science. Science, 343(6178), 1436-1437.

Bostancı, S.H., ve Albayrak, A.N. (2017). The Role of Eco-Municipalities in Climate Change for a Sustainable Future. In Environmental Sustainability and Climate Change Adaptation Strategies, Eds: Ganpat, W. and Isaac, W.A., (pp. 213-231). IGI Global.

Bulkeley, H. (2009). Planning and Governance of Climate Change. In S. Davoudi, J. Crawford, & A. Mehmood (Eds.), Planning for Climate Change: Strategies for Mitigation and Adaptation for Spatial Planners (pp. 284–296). London: Earthscan.

Cnn Türk, Yeşil Doğa Programı, Güven İslamoğlu, https://www.cnnturk.com/yesildoga, Erişim tarihi 12.11.2018.

Dobson, A. (2007). Environmental Citizenship: Towards Sustainable Development. Sustainable Development, 15(5), 276-285.

Erbaş, E. (2008). Yeni Konut Gelişme Alanlarında Yerel Enerji Planlaması. Planlama Dergisi, 42, 27-38.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, AFD, ICE, Mavi Consultants, ve Gaziantep Universitesi. (2011). Gaziantep İklim Değişikliği Eylem Planı (Enerji ve Sera Gazı Emisyon Profili) Eylem Planı ve Uygulama Stratejisi. Gaziantep: Rapor.

Kadıköy Belediyesi. (2013). Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı, İstanbul: Rapor.

Keleş, R., Hamamcı, C., ve Çoban, A. (2012). Çevre Politikası. İmge Kitabevi.

Latta, P. A. (2007). Locating Democratic Politics in Ecological Citizenship. Environmental politics, 16(3), 377-393.

Lund, H. (2014). Renewable Energy Systems: A Smart Energy Systems Approach to the Choice and Modeling of 100% Renewable Solutions. Academic Press.

Ostrom, E. (2009). A General Framework for Analyzing Sustainability of Social-Ecological Systems. Science, 325(5939), 419-422.

Sarı, R., Voyvoda, E., Lacey-Barnacle, M., Karababa, E., Topal, C., ve Islambay, D. (2017). Energy Justice - A Social Sciences and Humanities Cross-Cutting Theme Report. Shape Energy, Cambridge.

Seydioğulları, H.S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji. Planlama, 23(1), 19-25.

Sınmaz, S. (2015). Enerji Verimliliği Temasının Türkiye Şehir Planlama Sistemine Entegrasyonu: Lapseki Kenti için bir Yaklaşım. Planlama, 25(3), 195-204.

Silvertown, J. (2009). A New Dawn for Citizen Science. Trends in Ecology & Evolution, 24(9), 467-471.

Smith, N. (2006). Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma. Planlama, 2, 13-27.

Starr, J. R. (1991). Water Wars. Foreign Policy, (82), 17-36.

Şentürk, S.H. (2014). Yeşil Bina Vergi Teşvikleri: Amerika Örneği ve Türkiye için Çıkarılabilecek Sonuçlar. AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.

Tepebaşı Belediyesi. (2014). Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı, Eskişehir: Rapor.

Tükenmez, M., ve Demireli, E. (2012). Renewable Energy Policy in Turkey with the New Legal Regulations. Renewable Energy, 39(1), 1-9.

Yuksel, I., ve Kaygusuz, K. (2011). Renewable Energy Sources for Clean and Sustainable Energy Policies in Turkey. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 15(8), 4132-4144.

Wolf, J., Brown, K., ve Conway, D. (2009). Ecological Citizenship and Climate Change: Perceptions and Practice. Environmental Politics, 18(4), 503-521.

SOSYAL SERMAYE KAVRAMI EKONOMİ DİSİPLİNİNDEKİ KAYIP HALKA OLABİLİR Mİ?

Assoc. Prof. Dr. E. Ümit İZMEN YARDIMCI
Tekirdağ Namik Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences
Department of International Relations
uizmen@nku.edu.tr

ÖZET: Kapitalizm dünya üzerinde egemen üretim sistemi haline geldikçe, bu sistemin nasıl işlediğini çalışan ve ilk ortaya çıktığında ekonomi-politik olarak anılan disiplin artık sadece ekonomi olarak anılır oldu. İnsanın doğasına ilişkin yapılan rasyonel karar alma süreci kabulü, kapitalist sistemin işleyişini piyasa güçlerine indirgerken, topluma ve siyasete ilişkin değişkenler ekonomik analize dışsal olarak kabul edilir hale geldi. Bu kabulün ekonomi disiplininin açıklayıcı gücünde yol açtığı zafiyet karşısında sosyal sermaye kavramı, topluma ve siyasete ilişkin değişkenlerin analize dahil edilmesinin bir yolu olarak ortaya çıktı. Bu makalenin amacı, literatür taraması yoluyla ekonomik performansın açıklanmasında, devlet-toplum ilişkilerini alenen ele alan ilişki kuran sosyal sermaye kavramının önemine dikkat çekmektir. Bu çalışma, sosyal sermaye kavramının ekonomik performansın açıklanmasında eksik kalan sosyal ve siyasi olguların kapsanmasına izin verip vermediği sorusunu ele almaktadır. İlk ortaya çıkışından bu yana kavramın farklı tanımlar altında farklı alanlardaki kullanımı, sosyal sermayenin bu boşluğu doldurmakta yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: sosyal sermaye, ekonomi-politik

GİRİŞ

Toplumda hüküm süren sosyal ilişkiler, ağlar, normlar ve değerler ekonomik kalkınma açısından önemlidir. Bununla birlikte, çoğu büyüme modeli ekonomik aktörlerin birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğini ihmal etmektedir. Temel olarak beşeri sermaye, fiziksel sermaye ve teknoloji üzerine kurulan büyüme modelleri, büyüme performansını ancak kısmen açıklayabilir. Büyüme sadece fiziksel ve beşeri sermayeye değil, aynı zamanda sosyal sermaye kavramıyla ifade edilen insanlar arasındaki sosyal etkileşimlere de bağlıdır. Buna rağmen büyüme modellerinin çoğunda bu etkileşimler dışarıda bırakılmıştır.

Sosyal sermaye kavramı, Putnam et.al. (1993) , Making Democracy Work, (Demokrasiyi İşler Kılma) başlıklı çalışmasından sonra sosyal bilim literatürüne girmiştir. Kavram, bu tarihten sonra ekonomik performans ile toplumsal ilişkiler arasındaki etkileşimi daha iyi anlamak için yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu bir dizi ekonomik ve sosyal sorun alanları dikkate alındığında, ekonomik gelişmenin sosyal yönleri önem kazanmaktadır. Bu açıdan, gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik ve sosyal dönüşümler arasındaki etkileşimi ele almak için sosyal sermaye kavramı önemli hale gelmiştir. Böylece 1990'ların sonlarında, gelişme literatüründe, sosyal ağlar, sivil toplum hayatına katılım, sosyal sermaye, kurumsal kapasite gibi kavramlar genel bir çerçeve etrafında bir araya gelmeye başlamıştır (Woolcock 2001). Woolcock (1998) ekonomik sorunların anlaşılmasında, sosyal sermaye kavramının, sosyal ve siyasi konuların analize dahil edilmesinde önemli bir potansiyel oluşturduğunu ileri sürmüştür.

Son yirmi yılda, fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve girişimcilik gibi geleneksel kavramların yanı sıra, sosyal sermaye kavramı da ekonomik gelişmeyi açıklamak için giderek daha fazla kullanılan bir kavram haline gelmiştir (Doh & McNeely, 2012). Sosyal sermaye kavramında ele alınan sosyal etkileşimler geniş bir yelpazeyi içermektedir. Kavramın ortaya atılmasından sonra, kavramın farklı biçimleri tanımlanmış ve her biçim için çeşitli ölçme yöntemleri geliştirilerek kavramın daha kullanışlı hale gelmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur.

Bugün, sosyal sermayenin üç biçime sahip olduğu konusunda bir fikir birliği vardır: bağ kuran, köprü kuran ve ilişki kuran . Bağ kuran (bonding) sosyal sermaye, aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşular arasındaki gibi bir kolektivite içindeki bağlara işaret eder. Böylesi bir grubun üyeleri arasındaki bu tür bağlantılar ortak bir kimlik duygusuna dayanmaktadır. Köprü kuran (bridging) sosyal sermaye, farklı sosyo-demografik kökenden insanlar arasındaki bağlara atıf yapar. İlişki kuran (linking) sosyal sermaye ise, dikey bir kavramdır; aralarında sosyal hiyerarşik ilişki bulunan insanlar arasındaki bağları, kurumsallaşmış güç ve otorite ağları içindeki bireyler ile diğerleri arasındaki ilişkileri ifade eder.

Ortaya çıkışından bu yana, sosyal sermayenin ekonomik kalkınma açısından yol açtığı etkiler geniş çapta incelenmiştir. Sosyal sermaye kavramı, ekonomik performansın hane halkları, topluluk, bölgesel veya ulusal düzeyde sosyal boyutlarını araştırmak için yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak, sosyal sermaye literatürü, yatay bağlara odaklanarak gelişmiştir. Sosyal sermaye literatüründe çalışmaların ağırlık noktasını, sosyal sermayenin şekillendiği politik çerçeve değil, sosyal sermayenin ekonomik etkileri oluşturmuştur. Sosyal sermaye hakkında kapsamlı bir literatür taraması yapmış olan Westlund ve Adam'ın (2010) çalışmasından anlaşıldığı gibi, literatür çoğunlukla sosyal sermayenin bağ kuran ve köprü kuran biçimleri üzerinde gelişirken, ilişki kuran sosyal sermaye kavramı üzerine yapılan çalışmalar daha sınırlı olmuştur. Bu çerçevede, ilişki kuran sosyal sermaye kavramı ile kapsanması gereken işlevler, bağ kuran ve köprü kuran sosyal sermaye ile kapsanmıştır. Sonuç olarak, son yirmi yıl içinde sosyal sermaye üzerine yapılan çok sayıda araştırmada, ilişki kuran sosyal sermaye kavramı göz ardı edilmiş ve sınırlı bir kullanım alanı bulmuştur.

Sosyal sermayenin iktisadi kalkınma üzerindeki etkileri üzerine yaptıkları kapsamlı araştırmada, Westlund ve Adam (2010) bu çalışmaların net ve istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara işaret etmediğini göstermiştir. Bu, sosyal sermaye konusundaki teorik çalışmaların ve ampirik ölçümlerin geliştirilmeye devam edilmesinin önemini göstermektedir. Ayrıca, literatürde, sosyal sermayenin oluşumunu çerçeveleyen siyasal kurumların niteliğinden çok, sosyal sermayenin politika üzerindeki etkileri hakkındaki araştırmaların daha yaygın olduğu görülmektedir. Sosyal sermayeyi kurumsal ve politik değişkenlere içsel olarak formüle etmek ve formel ve enformel ilişkilerin farklı etkilerinin araştırılmasında, ilişki kuran sosyal sermaye kavramının kullanılması, ekonomik kalkınmanın sosyal ve siyasi bağlamının anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Bu makalenin amacı, literatür taraması yoluyla ekonomik performansın açıklanmasında, devlet-toplum ilişkilerini alenen ele alan ilişki kuran sosyal sermaye kavramının önemine

dikkat çekmektir. Bu çalışma, Rubin'in (2016) afet durumlarında ilişki kuran sosyal sermayenin farklı siyasal koşullar altında işleme dinamikleri hakkında yaptığı literatür araştırmasından ve sosyal sermaye kavramını, sosyal konuların ekonomik analize dahil edilmesini sağlamamakla eleştiren Fine'ın (2001) çalışmasından esinlenmiştir. Bu makale, ilişki kuran sosyal sermayenin farklı siyasi oluşumlar altında ekonomik sonuç üzerindekinin etkilerinin ne olduğu hakkında literatürde mevcut olan boşluğa dikkat çekmeye çalışmaktadır.

İlişki kuran sosyal sermayeyle ilgili araştırmaların olgunlaşmasıyla ilgili önemli bir sorun, kavramın tanımının net olmamasıdır. Sosyal sermaye çalışmalarında, hükümet yetkilileri ve politikacılar arasındaki bağlar açıkça ele alınmazsa, kavramın ekonomik kalkınma analizinde siyasal sistemin içselleştirilmesi için bir araç olarak kullanılması mümkün olmayacaktır. Kavramın net olmaması, farklı analiz biriminde farklı sonuçlar doğurmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü, ilişki kuran sosyal sermayeyle kavramının gelişimi ve teorik evrimi ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilişki kuran sosyal sermayenin siyasi belirleyicileri, dördüncü bölümünde sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma konusundaki literatür özetlemektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde, ekonomik büyümenin demokratik bir sistem altında sağlanması için farklı sosyal sermaye biçimleri arasında denge sağlanmasının önemi tartışılmaktadır.

2. "İLİŞKİ KURAN SOSYAL SERMAYENİN KAVRAMSAL VE TEORİK EVRİMİ

Literatürde sosyal sermayeye ilişkin birçok tanım vardır. Sosyal sermayeyi çoğunlukla "yatay ilişkiler seti" olarak ele alan Putnam, sosyal sermayeyi "karşılıklı yarar için eşgüdüm ve işbirliğini kolaylaştıran ağlar, normlar ve sosyal güven gibi sosyal örgütlenme özellikleri" olarak tanımlar (Putnam, 1995, s.67).

Ortaya çıkışından sonra, sosyal sermaye kavramı, farklı sosyal ilişki türlerini kapsayacak şekilde gelişmiştir. Bugün, sosyal sermayenin üç biçime sahip olduğu kabul edilmektedir: bağ kuran sosyal sermaye, köprü kuran sosyal sermaye ve ilişki kuran sosyal sermaye.

Sosyal sermaye konusunda sınıflandırmaya giden ilk araştırmacının Putnam (1995) olduğu kabul edilmektedir. Putnam sosyal sermayeyi bağ kuran ve köprü kuran olmak üzere iki kategoride incelemiştir. İlişki kuran sosyal sermaye kavramı daha sonra, Woolcock (2001) ve Szreter ve Woolcock (2003) tarafından geliştirilmiştir.

Bağ kuran sosyal sermaye, aile üyeleri, yakın arkadaşlar ve komşular gibi homojen bir grup içindeki güven üzerine kurulan ve dayanışma esasına dayanan ilişkilere işaret eder (Woolcock 2001, s. 10). Bunlar genellikle akrabalık ve hısımlık gibi karşılıklılığa dayanan yatay bağlardır. Köprü kuran sosyal sermaye, daha uzak arkadaşlar, iş arkadaşları ve meslektaşları arasındaki saygı ve karşılıklılık ilişkilerini ifade eder. Bu tür sosyal sermaye, milliyet, etnik köken, sosyo-ekonomik durum, yaş vb. gibi farklı sosyo-demografik özelliklere sahip kişiler arasındaki ilişkileri ifade eder. Köprü kuran sosyal sermaye insanların ufuklarının genişlemesi, genel olarak sivil davranış kodlarının yaygınlaşması ve farklı

toplumsal gruplar arasındaki engellerin ortadan kalkması gibi etkiler doğurur (Scrivens & Smith2013, p , 30).

Sosyal sermaye kavramı, ilişki kuran sosyal sermaye kavramı üzerinden sosyal ve politik yapının ekonomik analize dahil olması için bir imkan sunmuştur. İlişki kuran sosyal sermaye kavramının gelişimi, yatay bağların yanı sıra sosyal sermayenin dikey bir boyuta da sahip olduğunu ileri süren Fox (1996) ve Heller'a (1996) kadar uzanmaktadır . Woolcock (2001) bu dikey boyutu "bağlantılar" (linkages) olarak adlandırmış (s. 11) ve sosyal sermaye kavramını sosyal ve politik ortamı kapsayacak şekilde genişletmiştir.

Grootaert'ın (1998) formel ulusal yapıları da kapsama dahil etmesiyle sosyal sermaye kavramı daha da genişlemiştir. Bağ kuran ve köprü kuran sosyal sermaye kavramlarının büyük ölçüde enformel, çoğunlukla yerel, yatay ve hiyerarşik ilişkileri kapsamasına ek olarak, Grootaert'ın sosyal sermaye kavramını bu şekilde genişletmesi, hükümet, siyasal rejim, hukukun üstünlüğü, yargı sistemi, sivil ve siyasi özgürlükler gibi formel kurumsal ilişkilerin ve yapıların da kapsanmasına yol açmıştır. (s. 3). Grootaert ve Van Bastealer (2001) sosyal sermayenin ekonomik ve sosyal kalkınmaya olan katkısını vurgulamış ve sosyal sermayenin yaratılmasında insanlar arasındaki etkileşimi düzenleyen kurumların, ilişkilerin, değerlerin ve tutumların öneminin altını çizmiştir. Bu kadar geniş kapsamlı bir kavramsallaştırma eleştiriye de yol açmıştır (örnek olarak bkz. Fine, 2001, 2002; Portes , 1998; Solow, 2000; 2002; Arrow, 2000; Haynes, 2009).

Fine'in (2002) sosyal sermaye kavramının, sosyal ve politik değişkenleri ekonomik analize dahil etmek için uygun olmadığını savunması, diğer eleştirilerden farklıdır. Ancak, Fine'ın eleştirileri, sosyal sermayenin bağ kuran ve köprü kuran türleri üzerine geliştirilmiştir. Bu nedenle, ilişki kuran sosyal sermaye kavramının Fine'ın eleştirilerinin üstesinden gelip gelmeyeceği sorusu, kavramsal olarak önemli bir sorudur.

Bugün, Woolcock (1998, 2001) ve Szreter (2002) tarafından geliştirilen ilişki kuran sosyal sermaye kavramı, toplumlar arasındaki hiyerarşik bağları ve sıradan insanlar ile formel kurumlardaki nüfuz sahibi insanlar arasındaki ilişkileri içermektedir.

Szreter ve Woolcock (2003), ilişki kuran sosyal sermayeyi "toplumdaki formel ve kurumsal güç ve otorite zincirleri üzerinden aleni etkileşimde bulunan insanlar arasındaki güven ilişkileri ve saygı normları" olarak tanımlamaktadır (s.6). Özellikle kamu ve özel sektör hizmetlerine erişim söz konusu olduğunda, 'dikey' güç zincirlerinde kurulan aleni bağlar, statüleri ve yetkileri bakımından aşağı yukarı eşit olan bireyler arasında 'köprü kurmak' için hareket eden yatay bağlardan farklıdır (s. 6).

Sosyal sermayenin bu üç formu, Dünya Bankası (2001) ve OECD (2001) tarafından kabul edildikten sonra popülerlik kazanmıştır. Dünya Bankası tarafından yayımlanan 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu: Yoksullukla Mücadele, başlıklı raporda ilişki kuran sosyal sermaye gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunların altında yatan önemli bir özellik olarak görülmüştür. Dünya Bankası ilişki kuran sosyal sermayeyi, "yoksul insanlar ve formel

kurumlarda (bankalar, tarımsal yayım daireleri, polisler) nüfuz sahibi kişiler arasındaki dikey bağlar" olarak tanımlamış ve yoksulların refah ile ilgili önemli kararların verildiği çevrelerden dışlanması konusunun, ilişki kuran sosyal sermaye kavramı ile ele alınabileceğini belirtilmiştir. Dünya Bankasına göre, yoksulluğun anlaşılması ve kavranması için sosyal sermaye, farklı formları ve boyutları ile ele alınmalıydı (s. 128).

3. İLİŞKİ KURAN SOSYAL SERMAYENİN SİYASİ BELİRLEYİCİLERİ

Devlet ve toplum birbirinden ayrı olarak anlaşılamaz. Devlet-toplum ilişkileri, sosyal sermaye teorisinin zorunlu bir parçasıdır (Evans, 1996, Woolcock 1998, Szreter 2002). Sosyal sermaye tartışmalarında devlet-toplum ilişkilerinin özel bir yeri olması gerekmesine karşılık bu tartışmalarda siyasi arka plan çoğu zaman ihmal edilmiştir (Evans 1996, s. 1127).

Sosyal sermaye literatürü ortaya çıktıktan sonra iki ana hatta gelişmiştir: Biri sosyal sermayeyi esas olarak özel mal olarak kabul eden neo-klasik iktisatçıların yaklaşımı ve aksine sosyal sermayeyi kamu malı olarak gören Evans (1996), Woolcock (1998) ve Szreter ve Woolcock (2003) tarafından benimsenen ikinci yaklaşım. Bu ikinci yaklaşımda devlet-toplum ilişkilerinin karakteristiği ve kapsamı sosyal sermayenin etkisinin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

İlk çizgiyi takip eden Putnam, nispeten daha dar bir sosyal sermaye tanımı benimsemiş ve kavramı, derneklerin ve sivil toplumun ötesinde, devletin doğasını içerecek bir kapsamda ele almamıştır. Putnam'ın sosyal sermayesi, bireylerin sosyal gruplara üyelik sayesinde kazandıkları ve kendi özel mülkiyetlerine gönderme yapan bir kavramdır.

Putnam ve Fukuyama'nın çalışmalarında sivil toplum, ülkelerin demokratik ve ekonomik performansı için önemli olarak düşünülür (örneğin Fukuyama 1995, 2001, Putnam 1995). Her iki yazar da, Tocqueville'in 1830'larda Amerikalıların sivil toplum kuruluşlarına verdiği önemden çok etkilendiği ABD ziyaretine atıf yaparlar. Tocqueville için, Amerikalıların yoğun bir şekilde dernek kurma faaliyeti içinde olmaları, demokrasiyi işler kılmak için önemli bir işlev görmüştür (Tocqueville 1835/1996). Fukuyama, sosyal sermayenin siyasal işlevinin modern bir demokraside önemini vurgulamış ve düşük sosyal sermaye düzeylerinin bir dizi siyasi soruna yol açtığını savunmuştur (2001). Ana akım sosyal sermaye literatürü, sivil derneklere odaklanarak Putnam'ın açtığı hat boyunca gelişmiştir.

Sosyal sermayenin devlet-toplum çerçevesinde ilerlediği ikinci hatta iki sosyolog, Coleman (1988) ve Bourdieu (1986) öne çıkmaktadır.

Bourdieu, sosyal sermaye kavramını iktidar ilişkilerinin ve hiyerarşilerin eşitsiz bir toplumda nasıl yeniden üretildiğini açıklamaya yardımcı olmak için kullanmıştır. Bourdieu tarafından geliştirilen sosyal sermaye kavramı, özellikle güç ilişkilerinin önemini ve sosyal sermaye birikiminin ve toplumsal dağılımının şekillendirilmesinde devletin rolünü vurgulamaktadır.

Coleman, sosyal sermaye kavramını Bourdieu ile neredeyse aynı anda analiz etmeye başlamıştır (OECD, 2013). Iyer ve diğerlerine (2005) göre Coleman (1988) dikey ilişkileri

sosyal sermayenin tanımına entegre etmiştir. Coleman sosyal sermayeyi sadece tek bir varlık olarak görmek yerine, hepsi sosyal yapının bazı yönlerinden oluşan ve yapı içindeki kişilerin ya da kurumsal aktörlerin belirli eylemlerini kolaylaştıran unsurların tamamı olarak ele almak gerektiğini ileri sürer. Coleman sosyal sermayeyi, sosyal yapıları rasyonel davranış paradigmasına dahil etmek için yararlı bir kavramsal araç olarak görür. Aktörler, çıkarlarını korumak için sosyal yapıları kullanırlar. Coleman'ın tanımında sosyal sermaye, sosyal sermaye fonksiyonunun ortaya çıkarttığı bir değerdir. Bu değer, aktörlerin sosyal yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarını olanaklı kılan kaynak değeridir (1988, s.101). Coleman'a göre, sosyal sermaye, sosyal ilişkilerdeki yükümlülükler, beklentiler ve güvenilirlik aracılığıyla bireylerin yararlandığı kaynaklardır.

Evans (1986) ve Woolcock (1998) gibi araştırmacılarla birlikte sosyal sermaye kavramı ekonomik gelişme çalışmalarında devlet-toplum ilişkilerinin ele alınmasını etkileme başlamıştır.

Evans (1996), Fox (1996) ve Heller (1994) gibi araştırmacıların çalışmalarına dayanarak devlet-toplum sinerjisinin ekonomik kalkınma için bir katalizör olabileceğini öne sürmüştür. Güçlü kamu kurumları kalkınma için önemli bir araçtır. Woolcock (1998), Evans tarafından geliştirilen çerçeveyi daha da ileri taşımıştır.

Narayan (1999) da benzer bir çerçeve kullanır. Formel ve informel kurumlar arasındaki etkileşime ve köprü kuran sosyal sermayenin oynadığı role dikkat çeker. Devletin sosyal sermayenin dağılımı konusunda etkili olması gerektiğini düşünür. Narayan, iyi yönetişim koşulları altında devletin, enformel toplumsal oluşumların işlevlerini tamamlayıcı olarak çalıştığını, ancak, yönetişim bozulduğunda, enformel toplumsal oluşumların devletin yerine geçmesinin sorunlar yaratabileceğine işaret eder. (1999).

Narayan (1999) ve Woolcock (1998) tarafından yapılan çalışmalar, ilişki kuran sosyal sermaye kavramının devletle yoksullar arasında bir bağ oluşturmak için güçlü bir araç olabileceğini göstermiştir. Bu araç, devletin eşitsizlikleri azaltması için kullanılabilirdi. Ancak bu kavramsallaştırmada, eşitsizliğin temelde maddi kaynaklara erişim ve özellikle de politik ve ideolojik karar alma yapısına erişim farklılıkları olduğu dikkate alınmamıştır. Bu durum, ilişki kuran sosyal sermayenin üstlenebileceği kritik önemi sınırlamıştır.

4. SOSYAL SERMAYE VE EKONOMİK KALKINMA

Sosyal sermayeyi türleri itibariyle ele almak mümkün olduğu gibi sonuçları açısından da ele almak mümkündür. Sosyal sermayenin ekonomik performans üzerindeki sonuçları çeşitlilik göstermektedir. Sonuçları itibariyle ele alındığında, literatürde sosyal sermayenin kalkınmaya olan etkilerine dair yapılmış çeşitli ampirik çalışmalar mevcuttur

Sosyal sermaye ve ekonomik performans arasındaki bağlantı oldukça basittir: güven ve sivil değerler, işlem maliyetlerini düşürdüğü ve bilgiyi yaydığı için ekonomik gelişmeyi teşvik eder.

Sosyal sermayenin ekonomik etkileri aile ve mahalle gibi mikro ölçekte, kent ve bölge gibi orta ölçekte ve devlet gibi makro ölçekte incelenmiştir.

Kurumların ekonomik kalkınma üzerindeki önemi North (1990) ve Olson (1982) 'den beri çalışılan bir konudur. Mikro-kurumsal temeller üzerine kurulu olmasına rağmen kalkınma stratejileri makroekonomik sonuçlara odaklanmaktadır (Evans 1996). 1980 sonrası dönemde, Washington Konsensüsü dünya çapında standart bir model haline gelmiş ve bu standart politika kümesi tüm ülkelere aynı şekilde uygulanmıştır. Bu politika seti farklı kurumsal ortamlara sahip ülkelerde farklı ekonomik sonuçlara yol açmıştır. Bu durum, sosyal sermaye literatürünün gelişmesi için uygun bir zemin oluşturmuştur.

Makro düzeyde sosyal sermaye göstergelerini büyümenin belirleyicileri olarak gören birçok ampirik çalışma mevcuttur. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar 1990'ların sonlarından itibaren yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalarda siyasi istikrar, sivil ve siyasi özgürlükler, siyasi şiddetin bulunmaması, kamulaştırmaya karşı koruma, yolsuzlukların görülme sıklığı ve hükümet bürokrasisinin kalitesi gibi değişkenler kullanılmıştır (Grootaert ve Van Bastealer, 2001).

Putnam ve ark. (1993) bağ kuran ve köprü kuran sosyal sermaye üzerine odaklanmış ve bu sosyal sermaye formlarının farklı mekansal düzeylerde ekonomik performansı nasıl etkiledikleri üzerine odaklanmıştır. Sosyal sermaye konusundaki ampirik çalışmalar bu çalışmadan etkilenmiş ve sosyal sermayenin büyüme performansı üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar arasında bölgesel düzeyde yapılan çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Helliwell ve Putnam (1995) İtalya'da yerel yönetimler üzerinde yaptıkları ve sosyal sermaye alanındaki öncü hale gelen çalışmalarında, kurumsal başarı üzerinde toplumsal dayanışma, katılımcılık gibi faktörlerin etkisinin çok yüksek olduğunu bulmuşlardır. Helliwell ve Putnam İtalya'da, sivil toplumun daha gelişmiş olduğu bölgelerin daha yüksek büyüme oranlarına sahip olduğunu göstermiştir. Bunu izleyen çalışmalarda, çoğu araştırmacı sosyal sermayenin ekonomik performans üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu tespit etmiştir. Sosyal sermayenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini ölçen çalışmalarda Dünya Değerleri Araştırması ve Avrupa Değerler Araştırması'nda yer alan güven ve sivil değerler gibi değişkenler ağırlıklı olarak kullanmıştır.

Sosyal sermayenin ekonomik performans üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda devlet-toplum ilişkilerinin niteliği ve kapsamının açıkça ele alınması yaygın bir durum değildir. Sosyal sermaye ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye dair erken ampirik çalışmalarda, ilişki kuran sosyal sermayeyle ilgili değişkenlerin kullanılmadığı görülmektedir. Bu çalışmalarda devlet-toplum ilişkileri köprü kuran sosyal sermaye yardımıyla analize dahil edilmiştir. Bu tür ilk çalışmalardan birinde, Knack ve Keefer (1997) ekonomik performansın yüksekliği ile sivil toplum örgütlerine üyeliğin değil, güven ve sivil işbirliği gibi değişkenlerin ilişkili olduğu ve güven ve sivil işbirliğinin formel kurumların gelişmiş olduğu ülkelerde daha güçlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Sosyal sermaye araştırmaları genellikle gelişmiş ülkelere yoğunlaşmıştır. Ancak bu durum Dünya Bankası'nın Sosyal Sermaye İnisiyatifini başlatmasıyla değişmiştir. Bu girişim dahilinde yapılan çalışmalarda kullanılan siyasal sistemin kurumsal kapasitesi ve performansı ile ilgili değişkenler, daha sonra ilişki kuran sosyal sermaye hakkında yapılan ampirik çalışmaların başlangıç noktası olmuştur.

Sabatini (2008), sosyal sermayenin üç farklı biçiminin ekonomik performans üzerindeki etkisini ölçtüğü çalışmasında, sosyal sermayenin farklı türlerinin kalkınma ve refah açısından farklı etkilere

sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, sosyal sermayenin üç farklı biçiminden, bağ kuran, sosyal sermaye ve aktif siyasi katılım, refah üzerinde olumsuz etki yaparken, ilişki kuran ve köprü kuran sosyal sermayenin refah üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Sabatini 2008, s. 479).

Westlund ve Adam (2010) tarafından yapılan bir literatür taraması, sosyal sermayenin ekonomik performans üzerindeki etkilerini araştıran ampirik çalışmaların farklı mekansal düzeylerde farklı sonuçlar doğurduğunu göstermiştir. Birçok çalışmada köprü kuran sosyal sermayenin ekonomik kalkınmayı desteklediği, buna karşılık bağ kuran sosyal sermayenin ekonomik performans üzerinde olumsuz etki yaptığı bulunmuştur.

Sosyal sermaye hakkındaki geniş literatürün ana sonucu, önemli olan ağların yoğunluğu değil, farklı sosyal sermaye türlerinin dengeli olmasının gözetilmesi ve insanların birbirleriyle nasıl ve hangi şartlar altında ilişki kurduklarıdır.

Sosyal sermayenin kapsayıcı ya da kapsayıcı olmamasına bağlı olarak ekonomik kalkınma etkileri değişiklik gösterebilmektedir. Sosyal bağların kapsayıcı ya da kapsayıcı olmaması sosyal ve politik yapılara bağlıdır. Bağ kuran sermayesinin güçlü olması, sıkı akrabalık ilişkilerinin görüldüğü azınlık gruplarında, diğer bireylerin dışlanma riskini doğurur (Portes, 1998, 2014). Bağ kuran sosyal sermayenin çok güçlü olması, belirli bir kimlik etrafındaki topluluklara ortak amaç duygusu verir. Ancak bu durumun toplumun geneli üzerinde olumsuz etkisi de olabilir. Din, etnik yapı, sosyo-kültürel değerler gibi özellikler, grup üyelerinin dar çıkarların peşinde koşmasının da temelini oluşturabilir (OECD, 2001). Belli bir grup içinde çok yüksek bir aidiyet duygusu, mutlaka grup üyesi olmayanlar üzerinde bir dışlama etkisi oluşturur. Kendi içindeki dayanışması çok güçlü olan buna karşılık diğer toplumsal kesimlerle ilişkinin zayıf olduğu iki ayrı grubun varlığı, yerel kalkınmaya zarar verebilir (Briggs, 1997). Bağ kuran sosyal sermayenin çok güçlü olması halinde ortaya çıkabilecek bu sorunlar köprü kuran sermaye ile dengelenebilir.

Woolcock da (2001) sosyal sermayenin bağ kuran, köprü kuran ve ilişki kuran türlerinin dengeli olmasına dikkat çekmiştir. Sosyal sermayenin dağılımının dengeli olmaması, politik ve sosyal gücün çeşitli toplumsal gruplar arasında farklı düzeylerde dağılması sorun yaratmaktadır (Rubin, 2016). Belirli bir grubun kendi içinde sıkı ve yoğun ilişkiler, grup üyelerine çeşitli faydalar sağlasa da, bu ilişkilerin yoğunluğu ve grup dışındaki kişilere kapalı olması çeşitli maliyetlere de yol açar. Bu nedenle, sosyal sermaye olumlu ya da olumsuz sonuçlara da yol açabilir. Bu çerçevede Narayan'ın (1999), "Bir grubu kendi içinde bağlayan bağların başkalarını dışladığı" cümlesi, durumu mükemmel bir şekilde özetlemektedir.

Yüksek güvenin, normlara ve yasalara uyumun, sosyal ve ekonomik sonuçları iyileştirmesi, hükümetlerin bu doğrultuda görev üstlenmesi gerektiği görüşünü doğurmuştur. Ekonomik eşitsizliklerin yüksek, toplumsal bölünmelerin derin, devlet mekanizmasının etkin olmaması durumunda, toplumda köprü kuran sosyal sermayenin kendiliğinden gelişmesi beklenemez. Bu durumda sosyal sermaye birikimi toplum içinde mekansal ya da etnik parçalara bölünebilir (Fox 1995). Kendi içinde, sıkı bağlarla bağlı sosyal grupların olduğu ve devlet yönetiminin hesap verebilirlik kapasitesinin düşük olduğu toplumlarda, güçlü sosyal sermaye, sosyal dışlanma, yolsuzluk, kayırmacılık ve hatta çatışma ve şiddetin devlete sirayet etmesi gibi olumsuz sonuçlar görülebilir (Narayan , 1999; Evans, 1989).

Sosyal olarak farklılaşmış toplumlarda statükoyu yeniden üretmeye çalışan sosyal sermaye, 1986'da Bourdieu tarafından dile getirilmiştir. Fakat sosyal sermaye kavramı bu doğrultuda değil, Putnam tarafından şekillendirilmiş olan yolda gelişmiştir. Bu nedenle bu tür sorunlar literatürde ayrıntılı olarak incelenmemiştir.

İlişki kuran sosyal sermaye kavramını kullanan çalışmalar yaygın olmadığı gibi, ilişki kuran sosyal sermayenin ölçülmesinde de ortak bir yöntem yoktur. İlişki kuran sosyal sermayenin ölçülmesinin bir yolu, siyasi partilere veya formel derneklere üyeliğini kullanmaktır. Rubin (2016), ilişki kuran sosyal sosyal sermayeyi afet durumları bağlamında kullanan birçok nicel çalışmanın, sosyal sermayenin ölçülmesinde, siyasi partilere veya formel derneklere üyeliği kullandığına işaret etmektedir. Siyasi partilerin üyeliği ile ilgili olarak, Grootaert (1999), yerel düzeyde siyasi partilere zorunlu üyelik durumunda, sosyal sermaye birikiminin hiç olmayacağı veya çok sınırlı olacağı konusunda uyarıda bulunmaktadır. Dahası, yerel düzeyde siyasi partilere zorunlu üyelik durumunda, ilişki kuran sosyal sermaye, ekonomik kalkınma sayesinde yoksullukla mücadele yerine yolsuzluk üretebilir.

5. SONUÇ

Fine (2002) sosyal sermaye kavramının, sosyal ve politik değişkenleri ekonomik analize dahil etmek için uygun olmadığı eleştirisini yaparken, eleştirilerini sosyal sermayenin bağ kuran ve köprü kuran türleri üzerine geliştirilmiştir. İlişki kuran sosyal sermaye kavramı, Fine'ın eleştirilerinin üstesinden gelmekte, önemli bir kavramsal açılım olarak görülmektedir. Ancak, literatürde sosyal sermayenin toplumda adil dağılmaması ve farklı sosyal sermaye türleri arasında dengenin olmaması halinde ortaya çıkabilecek ekonomik sorunların varlığı dikkati çekmektedir.

Sosyal sermaye birikimi açısından adil bir rekabet ortamının olmadığı durumda, bu konuda devletin önemli bir görev üstlenmesi gerekir. Devletin "toplumsal olarak dışlanmış" kesimlere hizmet götürebilmesi için ilişki kuran sosyal sermaye birikiminin dengeli bir biçimde dağıtılmasını sağlaması vazgeçilmez bir görevdir (Szreter ve Woolcock , 2003). Ancak, bu durumda devlet tarafından kurulan bağlar, köprü kuran sosyal sermayenin kendiliğinden gelişmesi durumundan farklı olacaktır. Prensip olarak, yaratılan sosyal sermayenin daha adil bir topluma yol açacağının bir garantisi yoktur (Grooteart, 1998). Gerçekten de, Woolcock'a (1998) göre, güçlü kurumsal aktörler arasındaki sosyal bağların yolsuzluğa, nepotizme ve sömürüye dönüşmemesi için sosyal mekanizmaların oluşturulması önemlidir. Bürokrasi, etkin çalışmalı ve egemen sınıflardan ve işdünyası seçkinlerinden bağımsız olmalıdır.

Ekonomik kalkınma ile siyasi yapının özellikleri arasındaki ilişkileri merkeze almak açısından ilişki kuran sosyal sermaye, kalkınma politikalarının şekillendirilmesinde yararlı olabilecek bir kavramdır. Bununla birlikte, ilişki kuran sosyal sermaye konusundaki literatür henüz yeterince gelişmemiştir.

Woolcock'un önemli makalesinden (1998) sonra uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, sosyal sermaye birikiminin sağlanması, bu birikimin toplum içinde adil dağılması ve farklı sosyal sermaye türleri arasında dengeli bir dağılımın oluşması bir öncelik olarak önemini hala korumaktadır. Sosyal sermaye literatüründe, ekonomik kalkınma için önemli olan bu koşulları

sağlayacak elverişli bir siyasi ortamın nasıl oluşturulacağı konusunda yapılacak çalışmalar açısından ilişki kuran sosyal sermaye kavramı önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA:

Arrow, K. J. (2000). Observations on social capital. In Dasgupta, P., & Serageldin, I. (Ed.), Social capital : A multifaceted perspective. (pp. 3-5). World Bank Publications. Washington, D.C. doi:10.1596/0-8213-4562-1

Aydemir, M., & Özşahin, M. C. (2011, Ocak). Türk Demokrasisinde Kayıp Halkayı Keşfetmek: Türkiye Örneği Üzerinden Sosyal Sermaye - Demokrasi Bağlantısını Yeniden Düşünmek. Journal of Academic Inquiries (AID), 6(1), 41 – 87.

Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In Richardson, J. (Ed.), Theory and Research in the Sociology of Education, Greenwood Press, New York, NY, pp. 241-58.

Briggs, XS. (1997). Social Capital and the Cities: Advice to Change Agents., The National Civic Review, Vol. 86, No. 2, 111-117

Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. American Journal of Sociology, 94, S95-S120. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/2780243

Tocqueville, A. (2003). Democracy in America. Henry Reeve (Trans.), Btuce Frohnen(Ed.). Regnery Publishing. Washington, D.C.

Doh, S. & McNeely, C.L. (2012). A multi-dimensional perspective on social capital and economic development: an exploratory analysis. Annals of Regional Science. 49: 821. https://doi.org/10.1007/s00168-011-0449-1

Evans, P. (1996). Government action, social capital and development: Reviewing the evidence on synergy. World Development, 24(6), 1119-1132. doi:10.1016/0305-750X(96)00021-6

Fine, B. (2001). Social Capital versus Social Theory. London: Routledge

Fine, B. (2002). They f**k you up those social capitalists. Antipode, 34(4), 796-799. doi: 10.1111/1467-8330.00271

Fox, J. (1996). How does civil society thicken? The political construction of social capital in rural Mexico. World Development, 24(6), 1089-1103. doi:10.1016/0305-750X(96)00025-3

Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. Third World Quarterly, 22(1), 7-20. doi:10.1080/713701144

Fukuyama, F. (1995). Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity Free Press New York, NY.

Granovetter, M. S. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. American Journal of Sociology, 91. 481-510. 10.1086/228311.

Grootaert, C. (1998). Social capital: the missing link? Social Capital Initiative Working Paper Series; no. 3. The World Bank, Washington, D.C. Retrieved from: http://documents.worldbank.org/curated/en/902971468764409654/Social-capital-the-missing-link

Grootaert, C. (1999). Social capital, household welfare, and poverty in Indonesia. Policy, Research Working Papers ; no. WPS 2148. World Bank, Washington, DC. Retrieved from: http://documents.worldbank.org/curated/en/738431468751146917/Social-capital-houshold-welfare-and-poverty-in-Indonesi

Grootaert, C., & Narayan, D. (2004). Local institutions, poverty and household welfare in Bolivia. World Development, 32(7), 1179-1198. doi:10.1016/j.worlddev.2004.02.001

Grootaert, C., & Van Bastelaer, T. (2001). Understanding and measuring social capital: a synthesis of findings and recommendations from the social capital initiative World Bank, Washington, DC, Retrieved from: http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-24.pdf

Haynes, P. (2009). Before going any further with social capital: Eight key criticisms to address. Ingenio (CSIC-UPV) Working Paper Series, 2009/2. Retrieved from: http://www.ingenio.upv.es/sites/default/files/working-paper/before_going_any_further_with_social_capital__eight_key_criticisms_to_address.pdf

Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (1995). Economic growth and social capital in Italy. Eastern Economic Journal, 21(3), 295-307. Retrieved from: https://www.jstor.org/stable/pdf/40325643.pdf?refreqid=excelsior%3A48221fd5e75cb96b590c6426d6f82adb

Iyer,S., Kitson, and M., Toh, B., (2005). "Social Capital, Economic Growth and Regional Development" Regional Studies, Vol.39.8, pp.1015-1040

İzmen, Ü, and Daş, Z.Ö., (2017). "Sosyal Sermayenin Yerel Kalkınmada Önemi: Gaziantep İli Örneği", içinde Temuçin, K. ve Dulupçu, M. A. (Ed) Türkiye'de Bölgesel ve Mekansal Dönüsümler, Süleyman Demirel üniversitesi Yayınları,

Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does social capital have an economic payoff? A cross-country investigation. The Quarterly Journal of Economics, 112(4), 1251-1288. doi:10.1162/003355300555475

Narayan, D. (1999). Bonds and bridges : social and poverty (English). Policy, Research working paper ; no. WPS 2167. Washington, DC: World Bank. http://documents.worldbank.org/curated/en/989601468766526606/Bonds-and-bridges-social-and-poverty

North, Douglass (1990) Institutions, institutional change, and economic performance. Cambridge University Press, New York, NY.

OECD (2001). The well-being of nations: the role of human and social capital. OECD, Paris.

Olson, M. (1982) The Rise and Decline of Nations. Yale University Press, New Haven.

Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. Annual Review of Sociology, 24(1), 1-24. doi:10.1146/annurev.soc.24.1.1

Portes, A. (2014). Downsides of social capital. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 111(52), 18407-18408. doi:10.1073/pnas.1421888112

Putnam, R. (1995). Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America. PS: Political Science and Politics, 28(4), 664-683. doi:10.2307/420517

Putnam, R., Leonardi, R., & Nonetti, R. (1993). Making democracy work: Civic traditions in modern Italy. Princeton University Press. Retrieved from http://www.jstor.org/stable/j.ctt7s8r7

Rubin, O. (2016). The political dimension of "linking social capital": Current analytical practices and the case for recalibration. Theory and Society, 45(5), 429-449. doi:10.1007/s11186-016-9277-8

Sabatini, F. (2008). Social capital and the quality of economic development. Kyklos, 61(3), 466-499. doi:10.1111/j.1467-6435.2008.00413.x

Scrivens, K. and C. Smith (2013). Four interpretations of social capital: an agenda for measurement, OECD Statistics Working Papers, 2013/06, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5jzbcx010wmt-en

Solow, R. M. (2000). Notes on social capital and economic performance. In Dasgupta, P., & Serageldin, I. (Ed). Social capital: A multifaceted perspective. (p. 6-10). World Bank Publications. Washington, D.C. doi:10.1596/0-8213-4562-1

Szreter, S. (2002). The state of social capital: Bringing back in power, politics, and history. Theory and Society, 31(5), 573-621. doi:10.1023/A:1021300217590

TÜYSÜZ, Nurettin (2011), "Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması", Planlama Uzmanlığı Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Szreter, S., & Woolcock, M. (2003). Health by association? Social capital, social theory, and the political economy of public health. International Journal of Epidemiology, 33, 650–667. 10.1093/ije/dyh013.

Westlund, H., & Adam, F. (2010). Social capital and economic performance: A meta-analysis of 65 studies. European planning studies, 18(6), 893-919. doi:10.1080/09654311003701431

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. Theory and Society, 27(2), 151-208. doi:10.1023/A:1006884930135

Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. Canadian journal of policy research, 2(1), 11-17.

Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: Implications for development theory, research, and policy. The World Bank Research Observer, 15(2), 225-249. doi:10.1093/wbro/15.2.225

World Bank (1998). The initiative on defining, monitoring and measuring social capital: Overview and program description. Social Capital Initiative Working Paper No. 1 Retrieved from http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-01.pdf

World Bank (1997). World Development Report 1997: The State in a Changing World. Oxford University Press, New York, NY. Retrieved from https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5980 License: CC BY 3.0 IGO."

World Bank (2001). World Development Report2000/2001: Attacking Poverty. Oxford University Press, New York, NY. Retrieved from https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/11856 License: CC BY 3.0 IGO."

YILDIZ, Zafer ve TOPUZ, Hüseyin (2011), "Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 61, ss. 201–226.

DÖVİZ KURLARINDAKİ ARTIŞLARIN TÜRK FUTBOL KULÜPLERİNE ETKİSİNİN FİNANSAL ADİL OYUN KURALLARI ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İçöz
Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge MYO,
ahmet.icoz@kocaeli.edu.tr

ÖZET: Türkiye'deki futbol kulüpleri özellikle son 5 yılda mali durumlarını iyileştirmek adına yoğun çaba sarf etmektedirler. Bu çabanın en önemli nedeni de kulüplerin finansal adil oyun kurallarına uymak istemeleridir. Çünkü Finansal adil oyun kurallarına uymayan kulüplere büyük cezalar ve yaptırımlar gelmektedir. Bu yaptırımlarım başında transfer yasağı, Avrupa kupalarında oynamama veya bir alt lige düşürme gibi cezalar gelmektedir. Bu cezaları almak kulüpler için gelir kaybı anlamına gelmektedir. Zaten gelirlerini artırmakta zorlanan kulüpler için bu durum gelir gider arasındaki farkın negatif yönde açılmasına yol açmaktadır.

Türkiye'de son iki yıla bakıldığında döviz kurlarında yaşanan hızlı artışlar kulüplerin Gelir gider dengelerini bozmuştur. Genellikle kulüplerin gelirleri Türk Lirası olduğu ve futbolcu maaşları gibi yüksek giderleri yabancı para cinsinden olduğundan bu durum kulüpleri mali açıdan oldukça zora sokmuştur. Zaten finansal adil oyun kurallarının en çok dikkat ettiği denk bütçe kuralını yerine getirmekte zorlanan kulüpler için artık bu hedef ulaşılması imkansız hale gelmeye başlamıştır. Bu çıkmazdan kurtulmak için kulüpler acil önlemler almak durumundadır. Bu önlemlerin en başında gelirlerinin büyük bölümü Türk Lirası olan kulüplerin ödemelerini de Türk Lirası cinsinden yapmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Futbol Kulüpleri, Döviz Kur Atışları, Finansal Adil Oyun Kuralları

ABSTRACT: Football clubs in Turkey are an active effort in order to improve their financial situation especially in the last 5 years. The most important reason for this effort is that the clubs want to comply with the rules of financial fair play. Because there are big penalties and sanctions for clubs that do not comply with the financial fair game rules. At the beginning of these sanctions, there are penalties such as transfer ban, not playing in European cups or lowering to a lower league. This means the loss of income for the clubs. For clubs that are already struggling to increase their income, this leads to a negative effect on the difference between income and expense.

The rapid increase in foreign exchange rates when Turkey experienced in the last two years has seen the club disrupt the balance of income and expenditure. Generally, the clubs' income are in Turkish Liras and the high costs such as football salaries are in foreign currencies and this situation causes the clubs to be financially difficult. For the clubs, which have already had difficulty in fulfilling the equal budget rule, which the financial fair rules of play have been paying most attention to, the goal has now become impossible to achieve. To get rid of this stalemate clubs must take urgent measures. In the beginning of these measures, footbal clubs must make their payment in Turkish Liras because their revenues are Turkish Lira either.

Key Words: Football Clubs, Shooting Exchange, Financial Fair Play Rules

GİRİŞ

Futbol ilk olarak 19.yy'da İngiltere'de oynanmaya başladığında insanlar sadece spor amacıyla oynamaktaydılar. Günümüzde ise futbol bir iş kolu haline dönmüştür. Futbol eğlence ve spor unsurlarını da barındıran içinde çok büyük paraların döndüğü bir sektör haline gelmiştir. Bugünkü futbol anlayışına endüstriyel futbol denilmektedir.

Rekabetin bu kadar yüksek olduğu bu zamanda futbol kulüpleri gelirlerini çeşitlendirebilmeli ve her türlü fırsatı kullanma becerisini göstermeleri gerekmektedir. Futbol kulüplerinin eskiden tek amacı sportif başarılar elde etmek iken bugün artık bunun yanında maddi gelirler

de sağlayabilmektir. Çünkü artık sportif başarıları da ekonomik anlamda güçlü olan takımlar kazanmaktadır. Ekonomilerini iyileştiremeyen futbol kulüpleri bu sektörde tutunamamaktadırlar.

Futbol kulüplerinin bunca gelir kalemlerine, şirketleşerek profesyonel yöneticilerle yönetilmesine ve hisse senetlerinin borsada işlem görerek fon sağlamalarına rağmen futbolcu maliyetlerinin çok yüksek olmasından dolayı, kulüpler istenilen kârları elde etmeyi başaramamışlardır. Tam tersine ciddi zararlar etmişlerdir.

Bu duruma gelen kulüpler, UEFA'nın denetimlerine takılarak finansal adil oyun kuralları çerçevesinde çeşitli yaptırımlara maruz kalmaktadırlar. UEFA'nın finansal adil oyun kurallarının temelini oluşturan denk bütçe uygulamasıdır. Finansal adil oyun kuralları kısaca güçlü kulüplerle, daha zayıf kulüpler arasındaki rekabeti finansal yönden düzenleyerek, istikrarlı ve sağlıklı bir mali yapıya sahip olarak kulüplerin kendi aralarında rekabet etmelerini amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşılması için kulüplerin öncelikli olarak başabaş (Break-Even) kuralına, sonra da kabul edilebilir zarar kuralına uymaları gerekmektedir.

Bugün gelinen noktada döviz kurlarındaki beklenmedik artışlar Türkiye'deki Futbol kulüplerinin güçsüz olan mali yapılarını daha da zor duruma düşürmüştür. Bunun en büyük nedeni Türk Kulüplerinin gelirleri çoğunlukla Türk Lirası cinsinden iken giderlerinin büyük bir bölümünü oluşturan futbolcu maaşlarının döviz cinsinden olmasıdır. Gelirler sabitken giderlerin döviz kaynaklı olarak artması döviz pozisyon açığı oluşturmaktadır. Siyasal olumsuzlukların etkisiyle de döviz kurlarının yukarı yönlü hareket etmesi, dövizle kredi kullanan ve gider yapan kulüpleri ciddi zararlara sokmuştur. Ortaya çıkan bu zararlar da, Türk kulüplerinin finansal yapılarını bozmakta, onların sportif rekabet güçlerini zayıflatıp, uluslararası alanda rekabet edemez durumuna düşürmektedir.

1.FİNANSAL ADİL OYUN KURALLARI VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Futbol dünyadaki en popüler sporlardan biridir. Futbolun kökenleri Avrupa'ya dayanmaktadır. Avrupa profesyonel futbolu bu spora öncülük etmektedir. En büyük ligler ve kulüpler Avrupa kıtasında yer almaktadır. Aynı zamanda en iyi futbolcular da Avrupa liglerinde oynamaktadır. Futbolculara en yüksek maaşlar Avrupa kulüplerinde verilmektedir. En çok paranın döndüğü ligler Avrupa Liglerindedir. Buna rağmen Avrupa'da az sayıda futbol kulübünün gelirleri giderlerinden fazladır, çoğu sezonu finansal açıdan zararlarla kapatmaktadırlar. Son yıllardaki kulüplerin artan gelirlerine rağmen ilginç bir şekilde finansal durumları daha da kötüleşmiştir. Bu kötü gidişatı gören UEFA 2010 yılında kulüplerin finansal yapılarını disiplin altına almak ve düzenleyebilmek adına Finansal adil oyun (Financial Fair Play) kurallarını yayınlamıştır (Peeters & Szymanski, 2014, s. 345).

Finansal adil oyun kuralları içinde en çok karışıklığa neden olan kural, başa-baş kuralıdır. Bu kural futbol kulüplerine oyuncu ödemelerini ve transferlerini futbol ile ilgili gelirlerden karşılanması için yapılan sınırlamaları içerir. Bu kural direk olarak kulüp başkanlarının bağış olarak kendi ceplerinden yaptıkları yatırımları kabul etmemektedir. Bu tip yatırımlara

sınırlamalar getirmektedir. Ayrıca kulüplerin transfer sayılarını ve oyunculara ödenen tutarları düşürmeyi öngörmektedir (Peeters & Szymanski, 2014, s. 346).

Kurul tarafından yapılan değerlendirme neticesinde hukuki, sportif, mali, personel ve idari, alt yapı kriterlerinin birini veya daha fazlasını yerine getiremediği belirlenen kulüpler uyarı ceza alır ve eksik olan kriter veya kriterlerin tamamlanması için zaman tanınır. Kulüplere verilen süre zarfında noksanlıklarını gidermeyen kulüplere kulübün ait olduğu lige ve yerine getirilmeyen kriterlere göre cezai işlem yapılır. Kulüplere eksikliklerini tamamlamalarından dolayı verilen süre boyunca da eksikliklerini yerine getirmemesi ve Ulusal Kulüp Lisansı almaya hak kazanamaması halinde de gereken yaptırımlar uygulanır. Bu talimata göre kulüplere verilebilecek puan silme cezaları, Ulusal Kulüp Lisansına başvurulan sezonu takip eden sezonda işleme alınır (Kulüp Lisans ve Mali Fair Play Talimatı, 2012, s. 15).

Futboldaki parasal anlamda gelişme ve büyümeler kulüplerin eskisi gibi yönetilemeyeceğini göstermiştir. Bir anda yüksek bütçelerle karşılaşan kulüp yönetimleri bu fırsatları iyi yönetemedikleri için kulüpler maddi açıdan zor durumlara düşmüşlerdir. Kulüplerin gelirleri artmakla birlikte giderleri de artmış ve çoğu kulüp gelir-gider dengesini koruyamayarak rakiplerine göre gerilere düşmüşlerdir. Çünkü günümüz futbolunda sportif başarılar ekonomik güçle orantılı olarak artmaktadır.

Futbol kulüplerinin birbirleriyle rekabet edemeyecek kadar aradaki farkın büyümesi ve zaten zayıf olan kulüplerin daha da güçsüz hale gelmeye başlaması, profesyonel olmayan yönetsel hatalarla da birleşince bu kulüplerin ayakta kalmalarını çok zor hale getirmiştir. Bu sürecin böyle devam etmesi durumunda Avrupa futbolunun iflasa sürüklenmesi kaçınılamaz bir gerçek haline gelmiştir. Bu gidişata seyirci kalmak istemeyen UEFA 2009 yılında, kulüpler arasında finansal rekabeti tekrar düzenlemek ve kulüplerine finansal çeki düzen verebilmek için bir dizi önlemler almaya karar vermiştir. Futbolun sadece yeşil sahalarda değil, aynı zamanda finansal olarak da adil (fair) bir şekilde oynanabilmesi, futbol kulüpleri arasındaki dengesizliğin en aza indirilmesi ve rekabetin teşvik edilmesi için kulüpleri finansal olarak disiplin altına alacak ve yönlendirecek çok önemli bir uygulamaya imza atılmıştır. Bu uygulama UEFA Finansal Adil Oyun Kuralları(Finansal Fair Play Kriterleri) adı altında uygulanmaya başlanmıştır (Akşar, Bir Endüstri Olarak Futbol ve Onu kontrol altına almaya Çalışan Finansal Fair Play, 2012).

Kulüplerin finansal olarak daha sağlıklı bir mali yapıya sahip olmaları ve rekabeti ekonomik olarak daha eşit koşullarda sürdürebilmelerine olanak sağlamak için, kulüplerin uyması gereken bir zorunluluk olarak Finansal Adil Oyun Kuralları uygulanmasını ve denetimini ülke federasyonlarının yapması sağlanmıştır. UEFA bu konuda oldukça ciddi ve bu amaçla "Kulüp Finansal Denetim Masası" isimli bir kurul oluşturulmuş ve bu kurulun başına da Belçika eski başbakanı Jean-Luc Dehaene getirilmiştir. Finansal Fair Play Kriterleri en temel hatlarıyla şöyle özetlenebilir: (Akşar, Bir Endüstri Olarak Futbol ve Onu kontrol altına almaya Çalışan Finansal Fair Play, 2012):

- Yöneticiler kulüp için ceplerinden harcama yapamayacak.
- Kulüpler transfere gelirlerinden daha fazla harcama yapamayacak.
- Mali tablolarda parasal olmayan gelirler yer alırsa, (Örneğin, başkan veya ortakların kulübe karşılıksız olarak verdiği paralar) bu gelirler futbol dışı gelir kabul edilecek ve kulüp gelirleri içinde sayılmayacak.
- Hiçbir futbolcu, kulüp ya da yasal otoriteye vadesi geçmiş borç bulunmayacak.
- Öz sermayenin eksiye düşmesine izin verilmeyecek. Kulüplerin başa baş noktasını yakalamalarına olanak sağlamak için kulüplerin belirli bir dönem zarar etmelerine izin verilecek.
- Futbolculara yapılacak ücret, maaş ve prim ödemeleri, toplam gelirin yüzde 70'ini geçemeyecek.
- Kulübün toplam borcu, toplam gelirinin yüzde 100'ünü geçemeyecek.
- Bütçesi 5 milyon Euro'nun altındaki kulüpler finansal kriterlerden muaf tutulacak.
- Kulüplerin ilişkili şirketleri ile yaptıkları her türlü ticari işlemde geçerli olan fiyatların piyasa emsallerinden oldukça yüksek veya düşük olması durumunda, bu rakamların gelir veya gider hesaplarına herhangi bir etkisi olmayacak, söz konusu işlem için bir emsal piyasa fiyatı bulunarak gelir ve giderin tespitinde bu fiyat dikkate alınacak.
- Kulüpler transfer ettikleri futbolculara ödeyecekleri bonservis ücretlerini, işlemin gerçekleştiği yılda tek seferde değil, futbolcu ile yapılan sözleşmenin süresi boyunca, amortisman mantığı içinde giderleştirecek. Ancak, söz konusu oyuncunun sözleşmesi devam ederken satılması halinde oluşacak kâr veya zarar rakamı, içinde bulunulan senede dikkate alınacak.
- Kulüplerin altyapı, stadyum veya antrenman sahası gibi yatırım amaçlı harcamaları başa baş noktası hesaplamalarına dahil edilmeyecek.

2. KURDAKİ DALGALANMALARIN FUTBOL KULÜPLERİNE ETKİSİ

Türkiye'de son yıllarda kurlardaki yoğun dalgalanmalar nedeniyle ulusal para cinsinden yapılacak ödemelerde ortaya çıkan farklar dövizin değişik kurlardan ulusal paraya çevrilmesi sonucu ortaya çıkan fark olarak açıklanmaktadır. 2016 yılından beri Türk Lirasında değer kaybı yüzde 19 seviyelere erişmiş durumdadır. Türk Lirasında yaşanan bu değer kaybı dış kaynak ihtiyacı bulunan ve yüksek cari açık veren Türkiye'ye kur zararı olarak da yansıdığı ifade edilmektedir. Merkez Bankası'nın açıkladığı net uluslararası yatırım pozisyonu TL'deki

değer kaybı nedeniyle önemli ölçüde artmış yılbaşından bu yana Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonundaki kur farkı zararı 216 milyar TL olarak belirlenmiştir (Devecioğlu, 2017).

Kur farkından dolayı oluşan zararın başında siyasal olumsuzluklar gelmektedir. Türk Lirası hızla değer kaybetme sürecine girince yılbaşından bu yana TL'nin euroya karşı değer kaybı, %72.5'a ulaşırken, dolara karşı değer kaybı ise %78'e yükselmiştir. Yıllık bazda ise kur artışı euroda %91, dolar'da ise %96 olarak gerçekleşmiştir (Akşar, Kur farkı ve finans maliyetleri kulüpleri zorluyor, 2018).

Türk Lirasının Euro ve Dolar karşısında büyük oranlarda değer kaybetmesinin etkisi futbol ekonomisinde de hissedilmiştir. İlk etkisi transfer hareketlerinde meydana gelen yavaşlamalardır. Daha sonra da kulüplerin artan zararlarında gözlemlenmiştir. Zaten kârlılıktan uzak bir yapıda varlıklarını devam ettirmeye çalışan futbol kulüplerinin, dolar ve euro değer kazandıkça operasyonel giderleri artmaya başlamıştır. Gelir-gider dengesindeki yetersizlik, doğal olarak kulüpleri finansal borçlanmaya yöneltmiştir. Mali kesimden borçlanmak zorunda kalan kulüpler doğal olarak faiz ve komisyon gibi finansal maliyetlere katlanmışlardır. Aynı dönem içinde finansman maliyetlerindeki artış oranı ise TL kredilerde %150 civarında, Yabancı para kredi faiz oranları ise %128 oranında bir artış kaydetmiştir (Akşar, Kur farkı ve finans maliyetleri kulüpleri zorluyor, 2018).

31.05.2018 tarihinden bu yana kur artışlarına en duyarlı kulüp olarak karşımıza Fenerbahçe çıkmaktadır. Kurdaki %1'lik artış (euro ve dolar), Fenerbahçe'nin toplam banka kredilerini 12.5 milyon TL arttırmıştır. Kur hareketlerine en duyarlı ikinci kulüp olarak Galatasaray gelmektedir. Kurlardaki her bir %1'lik bir artış Galatasaray'ın banka kredilerinde 4,9 milyon TL'lik bir artışa neden olmuştur. Beşiktaş'ta ise kur duyarlılığı nedeniyle meydana gelen borç artışı 3.1 milyon TL'ye ulaşmıştır.

Döviz kurlarında yaşanan hızlı tırmanış kulüplerin transferlerini de etkilemektedir. Türk Lirasının Euro ve Dolar karşısında sürekli değer kaybetmesi ile birlikte Futbolcu transferlerinde yapılan anlaşmalar, sözleşmeler hep Dolar ve Euro olarak yapılması spor kulüplerine de büyük mali problemler getirmiştir. Dört büyükler 2012-2013 sezonunda elde ettikleri toplam gelirde, sezonun sona erdiği 19 Mayıs tarihinden yılsonuna kadar geçen sürede 60 milyon Dolarlık kayıp yaşanmışlardır (Devecioğlu, 2017).

2014 yılında da kur yükselmiş ve dolar ve Euro'daki hızlı tırmanış, futbolcularla olan sözleşmelerinin tamamına yakınını Euro ve dolar üzerinden yapan futbol kulüplerinin bütçelerini çok zora sokmuştur. 2014 yılında yaşanan kurdaki hızlı artışın dört büyüklerin altı aylık bilançolarında yarattığı tahribat büyük olmuştur. 2014 yılı, kasım sonu bilançolarındaki döviz açık pozisyonları göz önüne alındığında ve kurun mevcut seviyelerini koruduğu varsayımıyla Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş'ın kur zararı iki ayda 122.6 milyon lira artmıştır (Devecioğlu, 2017).

2015-2016 sezonunda yaz ayı transfer döneminde dolar 2,64, Euro ise 3,016 seviyelerinde iken; Galatasaray yönetimi, transfer edilen yerli futbolcular ile Türk Lirası üzerinden anlaşma yapacağını daha önce belirtmesine karşın, sezon başında, transferleri için 14 milyon Euro'luk taahhüdün altına girerek kur farkı nedeniyle büyük zarara uğramıştır. Galatasaray yönetimi, Finansal Fair-Play kriterleri çerçevesinde UEFA'ya yaptığı savunmada "kur farkı" ndan dolayı mali yük ve kaybının arttığını belirtmesine rağmen, transfer ettiği futbolcuların sözleşmesinin Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda yayımlanan kısmında kur sabitlemesiyle ilgili bir madde olmadığı görülmüştür. O dönem için Euro kuruna göre 46.2 milyon TL olan ödeme, 50.96'ya ulaşarak, 30 kuruşluk kur farkı Galatasaray'a sadece 3 ay içinde 15 milyon TL'ye yakın bir zarara neden olduğu görülmüştür (Devecioğlu, 2017).

2016 şubat ayında Dolar 2,96, Euro ise 3,21 seviyesinde iken bugün itibari ile Dolar 5.3 Euro 6,06 seviyelerinde işlem görmektedir. Kurdaki büyük dalgalanmalar neticesinde sözleşmeleri yabancı para cinsinden yapılan futbolcuların alacaklarından dolayı futbol kulüpleri büyük mali problemler yaşamaktadırlar.

UEFA Finansal Fair Play uygulamasındaki "Denk-Bütçe" şartı yaşanan ekonomik krizle ortaya çıkan kur farkından dolayı önümüzdeki dönem yapılacak olan transferleri de etkileyecektir. Kulüplerin gelirleri Dolar ve Euro'daki artıştan dolayı giderlerini karşılamayacak dolayısı ile kulüpler istedikleri transferleri yapamayacaklardır. UEFA her ne kadar bütçe harcamalarında belirli opsiyonlar tanısa da; Kur farkından doğan zararlara ilişkin itirazları çok fazla dikkate almamaktadır (Devecioğlu, 2017).

Son dönemde Türkiye'de yaşanan olağanüstü ekonomik durumlar karşısında Türkiye Cumhuriyeti devleti de yaşanan bu olumsuz ekonomik durum için bazı önlemler almıştır. 2018'in Eylül ayında "Türk Parası Kıymetini Korumu Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar (Karar Sayısı: 85)" hakkında bir kararname yayınlayarak, dövize olan talebi azaltmaya çalışmıştır.

Bu karara göre, Türkiye'de yerleşik kişilerin, kendi aralarında döviz üzerinden yaptıkları bazı sözleşmelerde, sözleşme bedelinin Türk Lirası (TL) olarak belirlenmesi zorunlu hale getirilmiştir. Türkiye'de yerleşik kişilerin, bakanlıkça belirlenen haller dışında, kendi aralarındaki menkul ve gayrimenkul alım satım, taşıt ve finansal kiralama dahil her türlü menkul ve gayrimenkul kiralama, leasing ile iş, hizmet ve eser sözleşmelerinde sözleşme bedeli ve bu sözleşmelerden kaynaklanan diğer ödeme yükümlülükleri döviz cinsinden veya dövize endeksli olarak kararlaştırılamayacaktır. Bu düzenleme; iş ve hizmet sözleşmelerini de kapsamaktadır.

Gelir Vergisi Kanunu'nda ikametgahı Türkiye'de bulunanlar, bir takvim yılı içinde Türkiye'de devamlı olarak 6 aydan fazla oturanlar Türkiye'de yerleşmiş sayılmaktadır. Ayrıca Medeni Kanun'da "Yerleşim yeri bir kimsenin kalma niyetiyle sürekli oturduğu yerdir". Olarak tanımlanmaktadır.

Buna göre, Türkiye'de yerleşik ifadesi futbol kulüplerini yakından ilgilendirmektedir. Çünkü, bu kapsamda Türkiye'de kalma süreleri 6 ayı aşan yabancı futbolcular, teknik adamlar ve/veya yabancı kulüp CEO'ları Türkiye'de yerleşik sayılmaktadır. Bu nedenle, kararnameye göre söz konusu kişilerle yapılacak sözleşmeler Türk Lirası olarak düzenlenmek zorundadır. Eğer bahse konu kişilerle daha önceden yabancı para üzerinden yapılmış sözleşmeler varsa, bu sözleşmeler de kararnamenin yayınlandığı tarihten itibaren 30 gün içinde Türk Lirasına dönüştürülmek zorundadır. Ayrıca bu düzenlemeyle kulüpler ve oyuncular ilave damga vergisine katlanmak zorunda kalacaklardır. Çünkü, Damga Vergisi Kanunu'nun 14'üncü maddesi, sözleşme bedelinde bir değişiklik yapılması durumunda, artan bedel üzerinden Damga Vergisi hesaplanmasını zorunlu tutmaktadır (Akşar, Döviz sözleşmelerinden TL sözleşmelere geçmek kolay mı, 2018).

3. SONUÇ

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan olumsuzlukların yansıması kulüplere de mali yükler getirmiştir. Spor kulüplerinin yönetimlerinin de artık profesyonel yöneticiler tarafından yapılması gereği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ekonomik sıkıntılar düzelmeye başlayınca ve kur farkları azalınca ve yüksek faizler düştüğü zaman ancak futbol kulüpleri mali açıdan ferahlayacaklardır. Türkiye'deki futbol kulüplerinin ilk yapması gereken konulardan birisi de önümüzdeki dönem yapacakları transferler ve sözleşmelerini Türk Lirası olarak yapmaları gerekmektedir.

Türkiye'deki futbol kulüplerine bakıldığında borçlarını yabancı parayla ödemek zorunda kaldıklarından, artan döviz miktarlarına bağlı olarak borçlar sürekli olarak artmaktadır. Son yıllarda gelirlerle giderler arasındaki dengesizlik, kulüpleri borçlanmaya daha da zorlamıştır. Kulüplerin borçlarında çok ciddi bir artışlar meydana gelmiştir. Zaten maddi sıkıntılar içinde olan futbol kulüpleri, kur etkisiyle daha da büyük sıkıntılara girmişlerdir. Bu durum uzun vadede sürdürülebilir bir durum değildir ve futbol kulüplerinin acil önlemler almaları gerekmektedir. Finans maliyetlerinde de ciddi artışlar söz konudur. Geçtiğimiz dönemlerde %15 seviyelerinde olan kredilerdeki borçlanma faizi, bugün gelinen noktada %30 seviyelerine çıkmıştır. Kulüplerin finansal tabloları incelendiğinde, kulüpleirn kazandıkları her 100 liranın 40 lirasını finans kurumlarına ödemektedirler.

Futbol kulüplerinin bu zor durumdan en az zararla çıkmaları için ilk yapılması gereken gelirleri gibi giderlerini de Türk Lirasına çevirebilmektir. Futbol kulüplerinin en büyük gider kalemi olan futbolcu maaşlarını Eylül 2018 tarihinde çıkan kararnameye göre dövizden Türk Lirasına döndürmek de beraberinde birçok sorun getirecektir.

Öncelikle Borçlar Hukuku'nda düzenlenen kişilerin bireysel iradeleriyle sözleşme yapabilme serbestisine aykırı bir uygulama olduğu için sadece iç hukuk bakımından değil, aynı zamanda AİHM ve Euro bölgesindeki yasal düzenlemeler bakımından da bu uygulama sıkıntıya yol açabilecektir (Akşar, Döviz sözleşmelerinden TL sözleşmelere geçmek kolay mı, 2018).

Bu düzenleme, ilave maliyet artışına katlanmamak istemeyen kulüpleri, geçmişte olduğu gibi oyuncularla birden fazla sözleşmeler yapmaya zorlayacaktır. Zaten yeterince şeffaf olmayan kulüp muhasebe ve finansalları daha da kontrol dışına çıkabilecektir. Ayrıca, Türk Lirasına dönüşte belirlenecek kurlar mutlaka bir tarafın aleyhine olacağından, ortada bir hak ve alacak kaybı doğabilecektir. Bu durum hem kulüp hem de oyuncu açısından geçerlidir. Yüksek (güncel) kurdan Türk Lirasına dönülmesi, henüz daha sözleşme süresi ve muhasebeleştirme dönemi gelmeden kulüp finansalları üzerinde ciddi bir tahribat yaratabileceği gibi, ileride olası bir kur düşüşünde kulüp ciddi zarara katlanmak zorunda da kalabilir. Oyuncu açısından bakıldığında ise, Türk Lirasına dönüş kuru oyuncuları ne kadar tatmin edeceği merak konusudur. Oyuncu daha düşük kurdan anlaşsa bile, ileride kurların yukarı yönlü olması durumunda doğacak zararın tazmini nasıl olacaktır. Sözleşme tutarının değiştirilmesinden doğacak Damga Vergisi'ni oyuncu kabul etmezse kulüplere ekstradan yeni bir maliyetler yüklenecektir (Akşar, Döviz sözleşmelerinden TL sözleşmelere geçmek kolay mı, 2018).

Bütün bu düzenlemeler her ne kadar kulüplerin ekonomilerini düzenlemek amacıyla yapılsa da uzun vade de çözüm getirecek gibi görünmemektedir. Beraberinde birçok hukuksal sorunları ve uyuşmazlıkları ortaya çıkarabilecek ve kulüp maliyetlerini arttıracaktır. Avrupa Birliği hukuk normları ve iç hukuk bakımından içinden çıkılması zor sorunlara neden olacaktır. Bu tür geçici çözümler yerine, daha yapısal ve stratejik kalıcı çözümlerle futbol kulüplerinin sorunlarına çözüm aranması gerekmektedir.

Ayrıca Türkiye'deki futbolcuların büyük kısmının Avrupa'dan geldiği görülmektedir. Bu durumda yabancı statüdeki oyuncalara dövizle ödeme yapılırsa ve Türk oyunculara Türk Lirası cinsinden yapılacak ödemeler de takım için de büyük sıkıntılara ve motivasyon kayıplarına yol açacaktır. Yabancı oyuncuların maaşlarını Türk Lirası cinsinden almayı kabul etmemesi durumunda ise sözleşmelerden doğan haksızlıklara karşı oyuncunun mağdur olmaması için FiFA'nın olaya müdahil olma hakkı vardır.

KAYNAKÇA:

Akşar, T. (2012). Bir Endüstri Olarak Futbol ve Onu kontrol altına almaya Çalışan Finansal Fair Play. http://www.futbolekonomi.com/images/stories/raporlar/Ekonomi/Bir-endustri-olarak-futbol-Tugral-Aksar.pdf adresinden alındı adresinden alındı

Akşar, T. (2018). Döviz sözleşmelerinden TL sözleşmelere geçmek kolay mı. http://qoshe.com/t24/tugrul-aksar/doviz-sozlesmelerinden-tl-sozlesmelere-gecme/10463088 adresinden alındı

Akşar, T. (2018). Kur farkı ve finans maliyetleri kulüpleri zorluyor. https://www.dunya.com/kose-yazisi/kur-farki-ve-finans-maliyetleri-kulupleri-zorluyor/427026 adresinden alındı

Devecioğlu, S. (2017). Futbolda Kur Farkı. http://www.ekospor.com/futbolda-kur-farki/ adresinden alındı

Peeters, T., & Szymanski, S. (2014, Mayıs). Financial fair play in European football. Michigan. https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/107369/ecop12031.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı

Türkiye Futbol Federasyonu. (2012). Kulüp Lisans ve Mali Fair Play Talimatı.

Financial Fair Play, https://www.uefa.com/insideuefa/protecting-the-game/club-licensing-and-financial-fair-play/index.html

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN KURUM DIŞI DENETİM SORUNU ÜZERİNE ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ OMBUDSMANI ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Konur Alp DEMİR,
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
konuralpdemir@yahoo.com.tr

ÖZET: Yerel yönetimler, idarenin bütünlüğü ilkesi kapsamında idari vesayet yöntemi ile denetlenmektedirler. Bu noktada önemli olan yerel yönetimlerin özerkliğine zarar vermeden denetlenmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda ombudsman denetimi, yerel yönetimlerin vesayet yaklaşımından uzak ve demokrasiye uygun bir biçimde denetlenmesi adına etkin bir denetim yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu denetim yöntemini büyükşehir belediyeleri için yeniden kurgulamak ve uygulamaya yönelik tasvirini gerçekleştirmek, vesayet dışı denetimin varlık kazanabilmesi adına önemli bir gerekliliği gündeme getirmektedir. Bu kapsamda bildirinin temel amacı Türkiye'de henüz kurulmamış olan yerel yönetim ombudsmanının neliğine değinmek, ilgili denetim birimini büyükşehir belediyesi için yeniden modellemek ve son aşamada da denetim sistemlerimiz arasında yer alması için çeşitli öneriler sunmaktır. Bu bildiriden beklenen sonuç sunulan öneriler ve kurgulanan büyükşehir belediyesi ombudsmanı kapsamında Türkiye'de büyükşehir belediyesi ombudsmanlığının kurulmasına katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Büyükşehir Belediyesi, Ombudsman, Yerel Ombudsman, Büyükşehir Belediyesi Ombudsmanı

AN ALTERNATIVE APPROACH TO THE PROBLEM OF NON-INSTITUTIONAL SUPERVISION OF METROPOLITAN MUNICIPALITY: METROPOLITAN MUNICIPALITY OMBUDSMAN PROPOSAL

ABSTRACT: Local authorities are supervised by the administrative tutelage method under the principle of integrity. What is important at this point is to ensure that they are audited without harming the autonomy of local governments. In this context, ombudsman supervision emerges as an effective supervision method for the local authorities to control democracy appropriately and away from the guardianship approach. Reconstructing this control method for the metropolitan municipalities and carrying out the demonstration of the application, brings a considerable necessity in order to be able to acquire assets without supervision. The main purpose of notification in this context not yet been established that to refer to the local authority ombudsman what it really in Turkey, the greater the associated control unit re-model the metropolitan municipality and final stage is to offer several suggestions to take place between our monitoring system. The expected result of this report to offer a proposal and edit the metropolitan municipality ombudsman within the scope of the metropolitan municipalities in Turkey in order to contribute to the establishment of ombudsman.

Key Words: Local Authorities, Metropolitan Municipality, Ombudsman, Local Authority Ombudsman, Metropolitan Municipality Ombudsman

GİRİŞ

Devletin büyümesi ve görevlerinin artması sonucunda kamu yönetimi sisteminin vatandaşa karşı bakış açısı tartışılmaya başlanmış ve bu sistem içerisinde etkili bir denetim mekanizmasının gerekliliği büyük bir ihtiyaç haline gelmiştir. Genel anlamda bir toplum içerisinde verimli bir denetim sisteminin bulunmaması ilgili toplumda kanunların, kuralların ve diğer düzenleyici mekanizmaların gerektiği gibi çalışmamasına sebep olmaktadır. Bu noktada da merkezi yönetimin hiyerarşisi dışında kalacak denetim sistemleri önem kazanmaktadır (Eroğlu, 2004: 553).

Ombudsman İsveç diline ait bir kelimedir. Bu bağlamda "ombuds" "aracı" ve "man" "kişi, insan" anlamlarına gelmektedir. Ombudsman uygulandığı ülkede farklı isimler altında görev yapmaktadır. Bunun sebebi ombudsmanlık kurumunu uygulayan ülkenin yönetim sistemi, siyasi yapısı ve geçmişi gibi etkenlerin farklılık göstermesidir. Dolayısıyla tek tip bir ombudsmanlık kurumuna rastlamak imkânsızdır (Efe, 2011: 4).

Ombudsmanlık devlet ile vatandaş arasındaki sorunları çözüme kavuşturmaya çalışan, vatandaştan gelen şikâyetleri dinleyen aracı bir kurumdur. Ombudsman kendisine ulaşan şikâyetler hakkında derinlemesine araştırmalar yapmakta, incelemelerde bulunmakta ve elde ettiği sonuçları tüm kamuoyu ile paylaşmaktadır (Efe ve Demirci, 2013: 50).

Devlet ile herhangi bir sorun yaşadıktan sonra kamu idarelerine başvuru yapan vatandaşlar çözüme ulaşamadığı takdirde yargı yoluna başvurmaktan başka çareleri kalmamaktadır. Ancak yargı yolu hem sıkıntılı hem de uzun bir süreç gerektiren bir iştir. Bu konuda mutlak biçimde bir hukuk danışmanına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sürecin zahmetli bir uğraş olmasından dolayı vatandaş yargı dışı çeşitli yollara yönelebilmektedir. Bu arayış da ombudsmanın varlık sebebini oluşturmaktadır. Ancakkural olarak ombudsmana başvuru yapmadan önce bütün yargı yollarının tüketilmesi gerekmektedir (Şengül, 2013: 79).

Ombudsman kamu yönetimi sistemi içerisinde nerede yanlış yapıldığını göstermekte ve düzeltici önlemlerin alınması için çaba sarf etmektedir. Dolayısıyla ombudsmanlık hem halk hem de kamu yönetimi sistemi adına faydası olan bir denetim sistemidir. Bu bağlamda değerlendirildiği takdirde ombudsmanlık kamu yönetimi sisteminin gizlisini saklısını araştıran bir kurum olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü ombudsman kamu yönetiminin mutlak gücü karşısında mağdur olan vatandaşların haklarını arayan bir kamu görevlisidir (Pickl, 1986: 37-42).

Ombudsman kamu idareleri tarafından verilmiş kararları ortadan kaldırma, değiştirme veya düzeltme gibi etkinliklerde bulunmamaktadır. Ombudsman yalnızca yapılan hatayı tespit etmekte ve ilgili hata hakkında kamu idaresine düzeltici ve öneri niteliğinde tekliflerde bulunarak hatanın ortadan kaldırılması için çaba sarf etmektedir (Şafaklı, 2009: 168).

Bu çalışmada ombudsman kurumunun kısa tarihine değindikten sonra ombudsman kurumu hakkında niteliksel bilgilere yer verilecektir. Bu çerçevede ombudsman denetim sisteminin gerekliliği üzerinde durulacak ve etkililiği tartışmaya açılacaktır. Böyle bir genel çerçeve oluşturulduktan sonra asıl inceleme konusu olan yerel yönetim ombudsmanı konusuna değinilecektir. Bu bağlamda ilgili konu için daha fazla detaya inilerek Türkiye'de büyükşehir belediyesi ombudsmanı kurulması için öneriler sunulacaktır.

1.OMBUDSMANLIK KURUMUNUN KISA TARİHİ

Ombudsman ilk defa 1809 İsveç Anayasası'nda kendisine yer bularak anayasal düzeyde tanınmış ve anayasadan güvence alan bir kurum olma niteliğini kazanmıştır. Ombudsmanın tarihi izlerine Osmanlı Devleti'nde rastlamak mümkündür. Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam

ve "kad-ul kuzat" gibi kamu görevlileri ombudsman benzeri görevleri yerine getirmekteydiler (Kestane, 2006: 132).

Osmanlı Devleti'ndeki bu görevlilerin ne iş yaptığının ilk defa farkına varan İsveç Kralı Demirbaş Şarl olmuştur. Demirbaş Şarl 1709 yılında Ruslara karşı girişmiş olduğu savaşı kaybederek Osmanlı Devleti'ne sığınmış ve 1714 yılına kadar Edirne dolaylarındaki Demirtaş Paşa konağında misafir olarak kalmıştır. Bu süre içerisinde devlet yönetiminden uzak kalan kral ülkesinde kendisinin gözü kulağı olacak bir görevli atamış ve adına da ombudsman denmiştir (Kestane, 2006: 132).

Kral, Osmanlı Devleti'ndeki zorunlu ikametini bitirdikten ve ülkesine döndükten sonra atamış olduğu görevlinin yapmış olduğu faaliyetleri içeren bir rapor ile karşılaşmıştır. Bu raporu takdirle karşılayan Kral geçici süre ile atamış olduğu ombudsmanı daimi hale getirmiştir (Mutta, 2005: 53).

Kral'ın ombudsmanı atamasında Osmanlı Devleti'ndeki kadılık ve ahilik gibi kurumlardan etkilendiği yönünde görüşler mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde yer alan "başkadı" adaletsizliğe uğrayan ve gücünü halkın menfaatlerinin aksine kullanan kamu görevlilerini denetleyen ve gerektiği durumlarda ceza veren bir kamu görevlisiydi. Kral'ın görevlendirdiği ombudsman da kurgusal olarak "başkadı"ya benzer bir görev yürütmekteydi (Küçüközyiğit, 2006: 90-91).

Osmanlı Devleti'nde görülen ahilik teşkilatı yaklaşık olarak 600 yıllık bir süreç içerisinde varlığını koruyarak esnafların kendi aralarındaki sorunları çözüme kavuşturduğu gibi halk ile esnaf arasında meydana gelen sorunlara da çözümler bulmuştur. Bununla birlikte ahilik teşkilatının devlet ile birey arasındaki iletişimi de düzenlemesi ombudsmana benzer bir yaklaşım sergilemesine sebep olmuştur (Gökçe, 2013: 2).

Ombudsman yaklaşık olarak yüzyıl İsveç toprakları dışına çıkmamıştır. İsveç dışında denetim sistemine ombudsman kurumunu kazandıran ilk ülke 1919 yılında Finlandiya olmuştur. Bu tarihten sonra sırasıyla 1955'te Danimarka, 1956'da Almanya, 1962'de Norveç, 1962'de Yeni Zelanda, 1966'da İngiltere, 1973'te Fransa, 1977'de Avusturya, 1978'de İspanya, 1980'de İrlanda, 1982'de Hollanda, 1995'de Belçika ombudsman kurumuna sahip olmuşlardır (Eren, 2000: 81).

2.OMBUDSMANIN VARLIK SEBEPLERİ

Ombudsman kurumunun varlık sebeplerinin en önemlisi klasik denetim sistemlerinin yetersizliğinden kaynaklanan sebeplerden dolayı halkın kamu gücü karşısında mağdur olmasıdır. Özgürlüklerin tartışılmaya başlandığı bir ortamda halkın özgürlüklerinin korunması önemli bir hale gelmiştir (Büyükavcı, 2008: 10).

İnsanın doğuştan getirmiş olduğu özgürlük hakkının nasıl savunulacağı uzun yıllardır düşünürleri meşgul etmiş ve bu düşünce Batı Dünyası'nın ana tartışma konuları arasında yer almıştır. İnsan haklarının korunması konusunda uluslararası hukuk da etkili gördüğü yöntemleri devletlere önermektedir. Çağdaş devletlerin karmaşıklaşan yapısında bireylerin var

olma çabası ve haklarını koruma girişimleri ombudsman benzeri kurumların meydana çıkması için gerekli zemini hazırlamıştır (Küçüközyiğit, 2006: 91-93).

Günümüzde idarenin bağımsız bir biçimde denetlenmesi için farklı yöntemler geliştirilmektedir. Bu yöntemlerin temel amacı vatandaşların hak ve özgürlüklerini korumaktır. Ancak bu noktada denetim sisteminin ucuz ve kolay başvurulabilen bir yapıda olması önem taşımaktadır. Bu bağlamda ombudsman diğer denetim sistemlerinin eksikliklerini tamamlayan bir özelliğe sahiptir. Bununla birlikte ombudsman hiçbir zaman yargı organı yerine geçerek hüküm ver(e)memekte ve idarenin yetkilerine dahil ol(a)mamaktadır. Ombudsman idare açısından yalnızca idareye yardımcı olabilecek görevler üstlenebilmektedir (Efe, 2011: 4).

Ombudsman kurumunun kendisine gelen veya doğrudan kendisinin tespit ettiği sorunlar adına yapmış olduğu incelemeler sonucunda bulduğu verimli, basit ve etkili çözümleri idareye iletmesi ile idare karşısında mağdur olan kişilerin yargı yoluna başvurmadan haklarını aramalarının yolu açılmış olmaktadır. Çünkü yargı yolu hem zahmetli hem de bir hukuk danışmanının yokluğunda bireysel olarak başvurulamayacak kadar karışıktır (Eroğlu, 2004: 557).

3.OMBUDSMANLIK KURUMUNUN ÖZELLİKLERİ

Ombudsmanlık kurumunun özellikleri şu şekilde sıralanabilmektedir (Eren, 2000: 83-91; Tayşi, 1997: 110):

- Ombudsman yürütme organına karşı bağımsız ve tarafsızdır.
- Ombudsman kamu kurumu ile vatandaş arasında meydana gelen sorunlar ile ilgilenmektedir. Dolayısıyla özel kişiler arasındaki ve özel hukuku ilgilendiren konular ombudsmanın görev alanı dışındadır.
- Ombudsman idare karşısında mağdur olan kişilerin doğrudan başvurusu veya kendisinin tespit etmiş olduğu olumsuzluklar için kendiliğinden harekete geçmektedir.
- Ombudsman bağımsız ve tarafsız karar verebildiği için kararları yaptırımcı niteliğe sahip olmasa da dikkate alınması gereken bir kurumdur. Aynı zamanda ombudsman yasama organının güvencesine sahip olmasından dolayı herhangi bir baskı altına alınamamaktadır.
- Kanun sonucunda kurulmaktadır.
- İşlevsel özerkliği bulunmaktadır.
- Yönetimin dışında yer almaktadır.
- Konusunda uzman olan kişileri bünyesinde istihdam etmektedir.
- Halk tarafından kolay bir biçimde ulaşılabilmektedir.

- Ombudsmanı parlamento seçmesine rağmen aralarında bir ast üst ilişkisi yoktur.
- Ombudsman parlamento adına ve onun gücü ile kamu yönetimini ve personellerini denetlemektedir.
- Ombudsmanın kararları eleştiriye açık değildir.

Bu noktada ifade edilmesi gerekir ki ombudsman kurumu için tek tip özelliklerden söz etmek oldukça zordur. Bunun sebebi ombudsman kurumunun uygulandığı her ülkede farklı şekillerde algılanması ve uygulanmasının değişkenlik göstermesidir. Ombudsmanın etkili sonuçlar elde edebilmesi için ombudsman olarak seçilen kişinin bağımsızlığı garanti altına alınmalı ve halk tarafından sevilen bir kişi olması gerekmektedir. Çünkü halk tarafından kolay bir biçimde ulaşılamayan ve takdir görmeyen bir kişinin ombudsman olarak seçilmesi verimli sonuçların elde edilememesine sebep olmaktadır (Gökçe, 2013: 4).

Ombudsman kamu kurumlarının almış olduğu kararları değiştirme, kamu kurumu yerine geçerek karar alma, kamu kurumuna ve kamu personeline baskı yapma gibi yetkileri bulunmamaktadır. Ancak ombudsman önerileri dikkate almayan kamu personeli hakkında yargıya başvurarak dava açabilme hakkında sahiptir. Aynı zamanda yıllık olarak hazırladığı rapor ile kamu kurumlarının ve personellerinin hakkında yasama organına bilgi vermektedir (Gökçe, 2013: 4).

Göreve atanması konusunda ombudsmanın bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlayabilecek gerekli tedbirler alınmasına rağmen, görevden alınmasının belirli kurallara bağlanması düşünülememektedir. Görevden alınması konusunda yürütme organının sınırsız yetkisinin bulunması durumunda ombudsmanın bağımsızlığı sağlanamamaktadır. Bu konu yasama organının garantisi altında bulunmaktadır (Mutta, 2005: 57). Belki de bu sebepten dolayı ombudsmanlık kurumunu yönetim sistemi içerisinde değerlendirmek yanlış sonuçların elde edilmesine sebep olacaktır. Çünkü ombudsmanlık kurumu işlevsel anlamda belirli bir özerkliğe sahip bir kurumdur. Ombudsman olarak seçilecek kişinin tarafsız, bağımsız ve güvenilir bir kişi olması önem taşımaktadır (Eroğlu, 2004: 557).

4.OMBUDSMANLIK KURUMUNUN GÖREVLERİ ve TÜRLERİ

Ombudsmanlık kurumunun temel görevi idare karşısında veya idarenin işlemleri sonucunda mağdur olan vatandaşların haklarını aramaktır. Ombudsman bu görevini yaparken tamamen bağımsız bir biçimde hareket etmekte ve elde etmiş olduğu sonuçları yılsonunda parlamentoya bir rapor şeklinde sunarak çalışmaları hakkında bilgi vermektedir (Eroğlu, 2004: 558).

Ombudsman kamu görevlileri hakkında şikâyetleri kabul etmekte ve şikâyet sahibine yön göstermektedir. Bununla birlikte şikâyet hakkında kendisi de doğrudan harekete geçebilmekte ve incelemelerde bulunabilmektedir. Ombudsman görevini kötüye kullanan, vatandaşı mağdur eden, rüşvet alan, kendisine çıkar sağlayan, torpil gibi haksız eylemlere başvuran kişiler hakkında suç duyurusunda bulunma yetkilerine sahiptir (Fendoğlu, 2010: 7).

Temel olarak ombudsman gerçek kişiler arasındaki ve özel hukuku ilgilendiren sorunlar ile ilgilenmemektedir. Bununla birlikte yasama ve yargı alanlarında da incelemelerde bulunmamaktadır. Bazı ülkelerde askeri konular, ticari uğraşlar ve dış ilişkiler ombudsmanın görev alanı dışında bırakılmış olmasına rağmen, bu durumun tersi de uygulamaya yansıyabilmektedir. Örneğin, Finlandiya'da ombudsman özelleştirilen kamu hizmetlerini sunan özel şirketlerin faaliyetlerini denetlemek ile görevli kılınmıştır (Eren, 2000: 86-87).

Mevcut durumda tek bir ombudsman türünden söz etmek imkansızdır. Ombudsman kurumu uzmanlık alt birimlerine ayrılmış durumdadır. Bu türler kısaca şu şekilde sıralanabilmektedir (Şafaklı, 2009: 169):

- Askeri Ombudsmanı,
- Tüketici Ombudsmanı,
- Çocuk Ombudsmanı,
- Sinema Ombudsmanı,
- Basın Ombudsmanı,
- Ticaret Ombudsmanı,
- Aile Ombudsmanı,
- Üniversite Ombudsmanı,
- Yerel Ombudsman.

5.BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ OMBUDSMANI ÖNERİSİ

Büyükşehir belediyesi yerleşim yeri olarak geniş bir alanı kaplayan coğrafyada kentsel hizmet sunan yerel ve idari bir birimdir. 1984 yılında yerel yönetim coğrafyası için yeni bir yönetim modeli olarak benimsenen büyükşehir belediyesi kurgusu ile sistem değişikliğine gidilmiştir (Zengin, 2014: 95). Bu sistem değişikliği ile ortaya çıkan yeni modelde üzerinde durmak istediğimiz konu ise denetimdir.

Denetim yönetim sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Denetim sayesinde istenmeyen olayların meydana gelmesinin önüne geçilebilmekte ve yetkilerin olması gereken sınırlarının dışına taşmaması için gerekli tedbirlerin alınmasına imkân tanınmış olmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiği takdirde yerel yönetimlerin denetlenmesi ayrı bir öneme sahiptir (Eroğlu, 2004: 553-554).

Yerel yönetimlerin denetimi konusu yerel yönetimlerin özerkliği ile uyuşmamakta ve bu konuda yumuşatıcı önlemlerin alınması için çaba sarf edilmektedir. Çünkü yerel yönetimlerin üzerlerindeki baskı ve denetim arttıkça özerklik alanı daralmakta ve yerel yönetimler merkezi yönetimin uydusu konumuna gelmektedirler (Keleş, 1997: 10).

Yerel yönetim ombudsmanı yerel düzeyde halkın yerel yönetimler ile yaşamış oldukları sorunlara çözüm önerileri sunmak için görevlendirilmiş bir ombudsman türüdür. Temel amacı yerel yönetimlerin daha işlevsel bir hale getirilerek halkın seçilmiş kişiler tarafından mağdur edilmesinin önüne geçebilmektir (Yıldırım, 2014: 201).

Yerel yönetim ombudsmanının ilk örneğine 1974 yılında İngiltere'de rastlanılmaktadır. İngiltere örneğinde yerel yönetim birimlerinin uygulamalarından veya "kötüyönetim"inden zarar gören vatandaşlar ilk önce yargı yoluna başvuru yapmakta, bütün hak arama yöntemlerinin tüketildiği durumda en son yerel yönetim ombudsmanına şikâyette bulunabilmektedirler (Avşar, 2007: 98).

Yerel yönetim ombudsmanı incelemeleri sonucunda tespit ettiği sorunlar hakkında yetkili idareye öneri niteliğinde çözüm yollarını sunabilmekle birlikte, "idari veya cezai yaptırım" uygulayamamaktadır. Çünkü ombudsmanın kararları yaptırımcı değil, önerici niteliktedir (Fendoğlu, 2011: 67).

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında yerel yönetim ombudman modelinin büyükşehir belediyelerine uyarlanmasının sonucunda nüfusu milyonu bulan kentlerde büyükşehir belediyesi hizmetlerinden kaynaklanan sorunlardan zarar gören kent halkının mağduriyetlerinin tarafsız ve adaletli bir biçimde çözüme kavuşturulacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda büyükşehir belediyesi ombudsmanı için ayrı bir kadro tahsis edilmesi ve belediyenin siyasi yapılanması dışında durarak ve büyükşehir belediyesi başkanının vesayetine girmeden bağımsız bir biçimde denetimlerini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Büyükşehir belediyesi ombudsmanı vatandaştan gelen şikâyet üzerine incelemelerde bulunabileceği gibi, kendisinin tespit ettiği olumsuzluklar ile mücadele edebilmek için hiçbir makamdan talimat almadan harekete geçebilmektedir. Ombudsmanın çalışmaları sonucunda hazırlamış olduğu ve ilgilendiği sorun ve şikayetleri nasıl çözüme kavuşturduğu veya çözüme kavuşturulamayan sorunların vatandaşa zarar vermemesi için nasıl bir yöntemin benimsenmesi gerektiği yönünde ayrıntılı bir biçimde hazırlayacağı raporu büyükşehir belediyesi meclisine sunması gerekmektedir.

6.SONUÇ

Türkiye'de bir yerel yönetim ombudsmanın kurulması için mevcut Kamu Denetçiliği Kurumu'nun yeniden yapılandırılması ve yerel yönetim ile ilgili konulardan kendisini soyutlayarak ilgili konuları yerel yönetim ombudsmanına devretmesi gerekmektedir. Bu bağlamda merkezi Ankara'da olmak koşulu ile her il merkezinde bir adet yerel yönetim ombudsmanının kurulması gerekmektedir. Dolayısıyla halka yakın olması gereken bir kurumun yalnızca Ankara'da konumlanarak şikâyetleri internet üzerinden toplaması kabul edilemez bir durumdur. Bu noktada önerimiz yerel yönetim ombudsmanının Kamu Denetçiliği Kurumu'nun hiyerarşisi yerine, bağımsız bir biçimde kanuni güvenceye kavuşturularak kurulması yönündedir. Aksi takdirde zaten yerel yönetimlerle ilgili şikâyetleri de kabul eden Kamu Denetçiliği Kurumu mevcut durumda işlevsiz kalabilecektir. Yerel

yönetim ombudsmanın ayrı ve bağımsız bir kurum olması ile Kamu Denetçiliği Kurumu'nun uzmanlık alanı dışında çalışması sorununun da önüne geçilebilecektir.

Bu çalışmanın özünde yerel yönetim ombudsmanının büyükşehir belediyesi dahilinde kurulması önerisi yer almaktadır. Çünkü büyükşehirlerin ortalama nüfusu bir milyondur. Kentsel hizmetleri sunmaktan sorumlu tutulmuş yerel bir idarenin sorumluluğu altında yaşayan ortalama bir milyon nüfusun kentsel hizmetler açısından hiçbir şikayetinin olmayacağını düşünmek gerçeklikten uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğü takdirde büyükşehir belediyelerinde belediyenin siyasi kimliğinden uzaklaşacak ve belediye başkanının vesayeti altına girmeyecek bağımsız bir denetim unsurunun kurulması kent halkının mağduriyetlerinin giderilmesi ve önerilerinin dikkate alınması açısından önem taşımaktadır.

Büyükşehir belediyesi ombudsmanı ilçe belediyeleri ile sürekli bir biçimde iletişim halinde olması gerekmektedir. Çünkü büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde yaşayan kent halkı belediye hizmetlerinden dolayı ortaya çıkan sorununu ombudsmana hızlı ve kolay bir biçimde iletebilmelidir. Büyükşehir belediyesi ile il mülki idare sınırının eşleştirilmesi sonucunda büyükşehir belediyesinin görev alanı genişlemiş ve bu yerel idari birimden hizmet alan vatandaş sayısı artmıştır. Kabul edilmesi gerekir ki bir idari birimin sunmakla görevlendirildiği hizmet sayısında yaşanan artış, eğer bu birim yeteri ölçüde donanımlı değil veya işleyiş sürecinde aksamalar yaşanıyor ise mağduriyetlere sebebiyet verebilecektir. Dolayısıyla bu mağduriyetleri tespit ederek çözüme kavuşturacak bir denetim sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bazı mağduriyetler idari birimin iç işleyiş düzeninden kaynaklanmakta ve yargı yoluna başvuru yapmadan çözüme kavuşturulabilmektedir. Bu gibi sorunların yargıya götürülmeden basit idari işlem ile çözülmesi hem yargının yükünü hafifletebilecek hem de kısa bir sürede çözüme kavuşturulabilecek bir sorunun çözüm süresinin uzatılmamasına katkı sağlayacaktır.

Nihai aşamada ise büyükşehir belediyesi ombudsmanının göreve getirilmesi konusunun incelenmesi gerekmektedir. Önerilen modelde büyükşehir belediyesi ombudsmanının büyükşehir belediye meclisi tarafından seçilmesi (Fendoğlu, 2011: 85) ve bağımsızlığının meclisin güvencesi altında olması gerekmektedir. Aksi takdirde ombudsman belediye yönetiminin hiyerarşisine dahil edildiği durumda önerilen model işlevsiz konuma düşecektir.

KAYNAKÇA:

Avşar, Zakir (2007). Ombudsman İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Büyükavcı, Mustafa (2008). "Ombudsmanlık Kurumu", Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 66, Sayı: 4, Güz, s. 10-13.

Efe, Haydar ve Murat Demirci (2013). "Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler", Sayıştay Dergisi, Sayı: 90, Temmuz/Eylül, s. 49-72.

Efe, Haydar (2011). "Avrupa Ombudsmanı'nın AB İçinde İyi Yönetim, Hukukun Üstünlüğü ve İnsan Haklarını Koruyucu Rolü", Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 2, s. 1-30.

Eren, Hayrettin (2000). "Ombudsman Kurumu", Atatürk Üniversitesi Erzurum Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1-2, s. 79-96.

Eroğlu, Hacer Tuğba (2004). "Yerel Yönetimlerde Denetim ve Halk Denetçiliği (Ombudsmanlık)", Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı, 3-4 Aralık 2004, s. 553-562.

Fendoğlu, Hasan Tahsin (2010). Kamu Denetçiligi (Ombudsmanlık), Yetkin Yayınları, Ankara.

Fendoğlu, Hasan Tahsin (2010). Kamu Denetçiligi (Ombudsmanlık), SDE Analiz, Ankara.

<http://hasantahsinfendoglu.com/dokumanlar/insan_haklari/KAMU_DENETCILIGI_OMBDUSMANLIK_.pdf> (Erişim Tarihi: 30.09.2018).

Gökçe, Ali Fuat (2013). "Kamu Denetçiliği Sistemi Kapsamında Mahalli İdarelerde Ombudsman Denetimi", KAYSEM-8 Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar Bildiri Kitabı 11.12 Mayıs 2013-HATAY, s. 955-964.

<http://www.alifuatgokce.com/m7.pdf , (Erişim Tarihi: 28.09.2018).

Keleş, Ruşen (1997). "Yerel Yönetimlerde Denetim", Sayıştay Dergisi, Nisan-Haziran, Sayı: 25 (Özel Sayı), s. 10-17.

Kestane, Doğan (2006). "Çağdaş Bir Denetim Organizasyonu Olarak Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği)", Maliye Dergisi, Sayı: 151, Temmuz-Aralık, s. 128-142.

Küçüközyiğit, H.Galip (2006). "Ombudsmanlık Kurumu -Hukuksal ve Siyasal Bir İnceleme-", Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, Cilt: 2, No: 5, s.90-111.

Mutta, Serdar (2005). İdarenin Denetlenmesi ve Ombudsman Sistemi, Kazancı Matbaacılık, İstanbul.

Pickl, Viktor J. (1986). "Ombudsman ve Yönetimde Reform", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 4, s. 37-46.

Şafaklı, Orhan Veli (2009). "Kamu Denetiminde Etkinlik Aracı Olarak "Ombudsman" ve AB Sürecinde KKTC'deki Uygulamaya Karşılaştırmalı Bir Bakış", Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 161-197.

Şengül, Ramazan (2013). "Kamu Yönetimi İle Birey İlişkilerinin Dönüşümüne Ombudsman Kurumunun Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3, s.71-88.

Tayşi, İsmet (1997). "Ombudsman Kurumu ve Ülkemizde Uygulanabilirliği", Sayıştay Dergisi, Nisan-Haziran, Sayı: 25 (Özel Sayı), s. 106-123.

Yıldırım, Arzu (2014). "Yerel Yönetim Ombudsmanının Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Genel Bir Değerlendirme", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2/2, Haziran, s. 197-217.

Zengin, Ozan (2014). "Büyükşehir Belediyesi Sisteminin Dönüşümü: Son On Yılın Değerlendirilmesi", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 2, s. 91-116.

ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIKLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER KAPSAMINDA İNCELENMESİ: KAMU SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Neslihan Şevik
Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu,
neslihan.akman@kocaeli.edu.tr

Ali Acaray
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
ali.acaray@erdogan.edu.tr

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, akademik personellerin demografik özelliklerine göre örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel bağlılık algılamalarının farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Araştırmanın amacına uygun olarak veriler, Kocaeli Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri enstitülerinde görev yapmakta olan akademik personelden yüzyüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Anket uygulaması sonucunda geçerli olan 179 veri analizlere dahil edilmiştir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde t-testi ve anova analizleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçları; çalışanların meslekteki çalışma sürelerine ve cinsiyetlerine göre örgütsel vatandaşlık algılamalarının farklılaştığını ve çalışanların unvanlarına, cinsiyetlerine, çalışma sürelerine ve meslekteki çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamalarının farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Örgütsel Bağlılık, Üniversite

INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT REGARDING EMPLOYEES' DEMOGRAPHIC FACTORS: A RESEARCH IN PUBLIC SECTOR

ABSTRACT: The aim of this study is to determine whether organizational citizenship behavior and organizational commitment perception different according to the demographic characteristics of academic staff. In accordance with the purpose of the research, the data were obtained from face to face questionnaire method from academic staff working in the institutes of Social Sciences, Engineering Science and Health Sciences of Kocaeli University. 179 data which is valid as a result of survey application is included in the analysis. T-test and analysis of variance (ANOVA) were used to test the research hypothesis. Research results show that organizational citizenship perceptions are different according to the duration of vocational employment and gender of the employees, and organizational commitment perceptions are different according to employees' job title, gender, duration of employment and duration of vocational employment.

Key Words: Organizational Citizenship Behavior, Organizational Commitment, University

GİRİŞ

Yeni teknolojiler, üstün yönetim sistemleri, elektronik sistemler ve veri tabanları örgütlerin başarısı için gerekli olmakla birlikte, örgütsel başarıyı sağlayan temel etken örgütün insan kaynağının niteliğidir. Toplumların sosyal, ekonomik ve politik gelişiminde, örgütlerin etkililiğinde ve verimliliğinde insan faktörünün önemi büyüktür. Örgütlerin sürekli değişen koşullar altında başarılı olmaları için, biçimsel iş tanımlarıyla sınırlı kalmadan, görevin gerektirdiklerinin ötesinde, örgütsel etkililiğe ve gelişmeye katkıda bulunmaya istekli işgörenlere olan ihtiyacı giderek artmaktadır. Bu noktada karşımıza örgütsel açıdan oldukça önemli iki kavram çıkmaktadır. Bu kavramlar "örgütsel vatandaşlık davranışı" ve "örgütsel bağlılık" kavramlarıdır. Bir iş ortamındaki biçimsel yapı ve olaylar buz dağının görünen

kısmını, biçimsel olmayanlar yapı ve olaylar ise buzdağının görünmeyen kısmına benzetilebilir. Yöneticiler için önemli olan ve esas yönetilmesi gereken kısım buzdağının görünmeyen kısmı, yani biçimsel olmayan yapıdır (Koçel, 2007: 388) Gerek örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) gerekse örgütsel bağlılık, örgütlerdeki biçimsel yapının dışında kalan, bu yapının üstünde ve ötesinde duygu, düşünce ve davranışları beraberinde getirmektedir. Örgütsel başarının gizli kahramanları olarak tarif edebileceğimiz örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) ve örgütsel bağlılık; varlığını sürdürme, büyüme ve karlılık gibi temel ekonomik amaçlarına ulaşmaya çalışan örgütler açısından çalışanlarının örgütlerine karşı geliştirdikleri algıların duygu, düşünce ve davranışlarındaki tezahürlerini en iyi tasvir edecek kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Çalışanların işleri ile ilgili eylemlerini kapsayan (Williams vd., 2002: 33) örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD), örgütlerin biçimsel ödül sistemleri tarafından doğrudan ya da açık olarak tanımlanmayan, zorlayıcı olmayan yani çalışanın rol ya da görev tanımının bir gereği olmayan ancak genel anlamda örgütsel etkinliği artıran bireysel davranışlar şeklinde tanımlanabilir (Wong vd,, 2006: 346). Örgütsel vatandaşlık davranışı olarak ifade edilen davranış biçiminde örgüt çalışanı, iş tanımı ya da rol gereklerinin dışına çıkarak kendi isteği ile örgütsel etkinliği artıracak bazı tutum ve davranışlar sergilemektedir (Organ, 1988: 4; Organ, 1997: 86). Örgütsel etkinliğe ve verimliliğe katkı sunan ekstra rol davranışlarını içeren örgütsel vatandaşlık davranışları, örgüt açısından yararlı ve arzu edilen davranışlardır (Farh vd., 1990: 706). Konu hakkında yapılan araştırmalar, örgütsel vatandaşlık davranışlarının (ÖVD), bir örgütün sağlıklı bir şekilde işlemesi için gerekli olduğunu göstermektedir (Smith, Organ ve Near, 1983: 653–654).

ÖVD kavramını yazına kazandıran Organ, başlangıçta ÖVD' nın genel uyum ve diğergamlık olmak üzere iki boyuttan meydana geldiğini açıklamıştır (Bateman ve Organ, 1983). Daha sonra Organ, 1988 yılında yayımlamış olduğu kitabında (Organ, 1988: 25) ÖVD'nin; diğergamlık (özgecilik), vicdanlılık (yüksek görev bilinci), nezaket, sivil erdem ve centilmenlik (sportmenlik) olmak üzere beş boyuttan oluştuğunu ortaya koymuştur. Diğergamlık (özgecilik), çalışanın işe ilişkin sorunları olan bir işgörene (araç-gereç kullanımı, görevlerini tamamlama, belirli bilgilere ulaşma, sağlık problemi nedeniyle işe geç kalan arkadaşının görevini üstlenme vb.) (Allison vd, 2001: 283). yardımcı olmak için yapılan gönüllü etkinlikleri içerir (Penner vd., 1997: 113). Vicdanlılık (yüksek görev bilinci), örgüt üyelerinin asgari rol gereklerinin üzerinde gönüllü olarak sergiledikleri davranışlardır. Mesai ücreti verilmediği halde işi bitirmek için mesaiye kalma, çalışanın kötü hava koşullarına ve sağlık durumuna rağmen işine gelmesi, çay molalarını fazla uzatmama, örgütün yararına olan toplantılara düzenli olarak katılma, örgütün ve çalıştığı bölümün kurallarına her zaman uyma, su, elektrik ve yakıt gibi kaynakları tasarruflu kullanma, zamanı boşa geçirmeme gibi davranışlar vicdanlılık boyutuna örnek teşkil etmektedir (Allison vd, 2001: 114). Organ'a

göre nezaket, çalışanların birbirlerinin fikirlerine saygılı olması ile ilgilidir. Örgüt içinde görevleri ve verecekleri kararları itibariyle birbirleriyle iletişim ve etkileşim içinde olmaları gereken bireylerin uyarma, danışma ve hatırlatma gibi davranışlar göstermeleri olarak tanımlanabilir (Podsakoff vd, 2000: 518). Sivil erdem, örgütsel yaşama aktif ve gönüllü olarak katılımı ifade etmektedir. Örgüt içinde yapılan toplantılara düzenli olarak katılma, örgütün amaçlarına uygun olarak alınan kararlara destek olma, kurumdaki gelişmelere ayak uydurma, örgüt içindeki değişimlerde diğer işgörenler tarafından benimsemesinde aktif rol oynamak sivil erdem davranışına örnek teşkil edebilecek davranışlardır (Allison vd., 2001). Son olarak centilmenlik (sportmenlik), örgütte karşılaşılan güçlükler ve sıkıntılar karşısında şikâyet etmeden, olumlu bir tutum içerisinde çalışmayı ifade eder. Bu boyutta, sorunları problem etmeme anlayışı vardır (Schnake ve Dumler, 2003). Görüldüğü üzere ÖVD'nin her bir boyutu, farklı biçimlerde örgütsel etkililiğe, verimliliğe ve koordinasyona katkıda bulunan davranışları içermektedir.

1.2.Örgütsel Bağlılık

Örgütlerin temel ekonomik amaçlarına ulaşabilmeleri, işgörenlerin sahip oldukları bilgi ve becerileri işlerinde kullanabilmeleriyle yakından ilişkilidir. Ancak, işgörenlerin işlerini yapmak için sarf ettikleri çaba ve sahip oldukları yetenek, örgütsel amaçlara ulaşmak için tek başına yeterli değildir. Bu noktada karşımıza "örgütsel bağlılık" kavramı çıkmaktadır. Örgütlerin varlığını sürdürmesi ve büyümesi, öncelikle, işgörenlerin örgüte güçlü duygular beslemelerine bağlıdır. Dolayısıyla, işgörenlerin, işin gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip olmaları kadar, işe ve çalışma alanına ilişkin olumlu tutum ve davranışlara da sahip olmaları gerekmektedir. İşgörenler örgüte ilişkin ne derecede olumlu tutumlara sahiplerse, örgüt de o derece güçlenir. Bu bağlamda örgütsel bağlılık kavram; iş gücü devri, işten ayrılma niyeti, devamsızlık, iş performansı, ÖDV ve iş tatmini gibi örgütler için oldukça önemli faktörleri etkilemesi nedeniyle önemli bir durumdadır (Hoş ve Oksay, 2015: 2-3).

İş yaşamı açısından bağlılık kavramı ilk defa Becker tarafından incelenmiştir. Becker, kavrama, "bilinçli bir taraf tutma davranışı" olarak yaklaşmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlamda ise gruba bağlılık ve örgüte bağlılık gibi başlıklar öne çıkmıştır. Ancak, örgütün verimliliği ve etkinliği açısından üzerinde en çok üzerinde durulan bağlılık türü örgütsel bağlılık olduğu görülmektedir (Becker, 1960: 32). Örgütsel bağlılık, genellikle, tutumsal (duygusal) yahut davranışsal temellere dayandırılarak tanımlanmaktadır. Örgütsel bağlılık, genel olarak, işgörenlerin örgüt içinde kalma isteği, örgüt amaç ve değerlerine olan bağlılığı şeklinde ifade edilebilir. Bu bağlılık türünde, çalışanın kendi değer ve hedeflerinin, örgütün değer ve hedefleriyle uyum göstermesi önemlidir (Meyer ve Allen, 1991: 62; Oliver, 1990: 20). Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütle kurduğu güç birliğidir. Örgütsel bağlılık, bir işgörenin, örgütün amaçlarına ve değerlerine kuvvetle inanması ve onları kabul etmesi; örgütün yararına olacak şekilde kendisinden beklenenin ötesinde çaba göstermeye istekli olması (ekstra rol davranışı) ve örgütün üyesi olarak kalmayı kuvvetle istemesi, şeklinde de ifade edilebilir (Clifford, 1989: 144).

Literatürde en çok kabul gören ve araştırmalarda en çok kullanılan bağlılık sınıflandırması Allen ve Mayer (1990) tarafından geliştirilen üç boyutlu örgütsel bağlılık sınıflandırmasıdır. Allen ve Mayer örgüte bağlılığın 'duygusal bağlılık', 'devam bağlılığı' ve 'normatif bağlılık' olmak üzere üç bileşenden meydana geldiğini savunmuştur. Duygusal bağlılık, bireyin örgütüyle özdeşleşmesini ifade etmektedir. Birey, kendisini örgütün bir parçası olarak görür, o nedenle örgütü onun için büyük bir anlam taşımaktadır. Birey, örgüt üyeliğini sürdürmekten büyük bir mutluluk duymaktadır (Allen ve Meyer, 1990: 2). Devam bağlılığı, birey için örgütten ayrılmanın maliyetinin yüksek olacağı düşüncesiyle örgüt üyeliğinin sürdürülmesi durumudur. Örgüte yapılan yatırımların miktarı ve işgörenlerin algıladığı alternatif iş imkânlarının sayısı devam bağlılığını etkileyen faktörlerdir (Allen ve Meyer, 1990: 3-4). Normatif bağlılık, bireyin, toplumsal değer yargıları temelinde, örgüte karşı sorumluğu ve görevleri olduğuna inanması ve kendini örgütte kalmaya mecbur hissetmesidir. İşgören, işten ayrılmanın maliyetini düşünmemekte, doğru ve ahlaki olduğuna inandığı için örgüt üyeliğini sürdürmektedir (Allen ve Meyer, 1990: 4). Sonuç olarak, yüksek duygusal bağlılığa sahip olan işgörenler istedikleri için, devamlılık bağlılığı gösterenler çıkarları böyle gerektirdiği için, normatif bağlılık duyanlar ise böyle olması gerektiğine ve yaptıklarının ahlaki açıdan doğru olduğuna inandıkları için örgüt üyeliğini devam ettirmektedirler.

2.YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, çalışanların demografik özellikleri temelinde örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık algılamalarının farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesidir.

2.2.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada, çalışanların demografik özellikleri çalışanların unvanları, kurumdaki çalışma süreleri, meslekteki çalışma süreleri ve cinsiyetleri olarak ele alınmıştır. Araştırma hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1: Çalışanların unvanlarına göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmaktadır.

H2: Çalışanların kurumdaki çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmaktadır.

H3: Çalışanların meslekteki çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmaktadır.

H4: Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmaktadır.

H5: Çalışanların unvanlarına göre örgütsel bağlılık algılamaları farklılaşmaktadır.

H6: Çalışanların kurumdaki çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamaları farklılaşmaktadır.

H7: Çalışanların meslekteki çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamaları farklılaşmaktadır.

H8: Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık algılamaları farklılaşmaktadır.

2.3.Örnekleme Süreci ve Veri Toplama Tekniği

Çalışanların demografik özelliklerine göre örgütsel vatandaşlık ve örgütsel bağlılık algılamalarının farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesine yönelik olarak yapılan bu araştırmanın örnek kütlesi zaman ve maliyet kısıtından dolayı Kocaeli Üniversitesi' nde görev yapan akademik personel oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri'nde anket uygulaması ile veri toplanmıştır. Anket uygulaması sonucunda geçerli 179 anket elde edilmiştir.

Anket temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde çalışanların cinsiyeti, unvanı, kurumdaki çalışma süresi, meslekteki çalışma süresine ilişkin sorular yer almaktadır. Anketin ikinci ve üçüncü bölümünde çalışanların örgütsel vatandaşlık ve örgütsel bağlılık algılamaları ölçülmüştür. Örgütsel vatandaşlık algılamalarının tespitinde Tarter ve Hoy'un Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği, örgütsel bağlılık algılamalarının tespitinde ise Allen ve Mayer' in Örgütsel Bağlılık Ölçeği temel alınmıştır. Bu kapsamda çalışanların örgütsel vatandaşlık algılamaları 16 soruyla, örgütsel bağlılık algılamaları ise 16 soruyla ve 5 noktalı Likert ölçeği kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde t-testi ve ANOVA analizi kullanılmıştır.

3.BULGULAR

3.1.Örneklemin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan örneklemin % 35,2'si erkek, % 64,8'i kadın; % 10,1'i profesör, % 16,2'si doçent, % 26,3'ü doktor öğretim üyesi, % 37,4'ü araştırma görevlisi, % 7,3'ü öğretim görevlisi ve % 2,8'i uzman kadrosunda; % 40,2'si 1-5 yıl arası, % 37,4'ü 6-11 yıl arası ve % 22,3'ü 12 yıl ve üzeri kıdemli olarak kurumlarında ve % 22,9'u 1-5 yıl arası, % 28,5'i 6-11 yıl arası ve % 48,6'sı 12 yıl ve üzeri ise meslekte çalışmaktadırlar.

Tablo 1: Araştırma Örnekleminin Demografik Özellikleri

Ünvan	**n**	**%**	**Kurumdaki Çalışma Süresi**	**n**	**%**
Profesör	18	10,1	1-5 yıl	72	40,2
Doçent	29	16,2	6-11 yıl	67	37,4
Dr. Öğr. Üyesi	47	26,3	12 yıl ve üzeri	40	22,3
Arş. Görevlisi	67	37,4	**Toplam**	**179**	**100.0**
Öğretim Görevlisi	13	7,3			
Uzman	5	2,8			
Toplam	**179**	**100.0**			
Meslekteki Çalışma Süresi	**n**	**%**	**Cinsiyet**	**n**	**%**
1-5 yıl	41	22,9	Erkek	63	35,2
6-11 yıl	51	28,5	Kadın	116	64,8
12 yıl ve üzeri	87	48,6	**Toplam**	**179**	**100.0**
Toplam	**179**	**100.0**			

3.2.Ölçeklerin Geçerlilikleri ve Güvenilirlikleri

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce kullanılan örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel bağlılık ölçeklerinin geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeğin geçerliliğini test etmede keşfedici faktör analizi, güvenilirliğini test etmede ise Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Ölçeklerin geçerliliğini test etmek için kullanılan keşfedici faktör analizi yürütülmeden önce faktör analizinin doğru istatistiksel teknik olup olmadığını test etmek amacıyla KMO örnekleme uygunluk ölçümü ve Barlett's testi yapılmıştır. Örgütsel vatandaşlık algılamalarını ölçen ölçeğin KMO değeri (,844) olması gereken minimum KMO değerinden (0,50) oldukça yüksektir. Ayrıca Bartlett's testi sonucu anlamlı çıkmıştır. Yine, örgütsel bağlılık algılamalarını ölçen ölçeğin ise KMO değeri (,871) olması gereken minimum KMO değerinden (0,50) oldukça yüksektir. Buna ek olarak Bartlett' s test sonucu da anlamlı çıkmıştır. Bu bağlamda faktör analizi uygun bir istatistiksel tekniktir.

ÖVD ölçeğinde birinci faktör toplam varyansın % 23,54'ünü, ikinci faktör toplam varyansın % 23,12'sini ve üçüncü faktör ise toplam varyansın % 17,25'ini açıklamaktadır. Bununla birlikte ÖVD ölçeğinde birinci faktörün güvenilirliği ,84, ikinci faktörün güvenilirliği ,79 ve üçüncü faktörün güvenilirliği ise ,75 olarak tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılık ölçeğinde birinci faktör toplam varyansın % 30,12'sini, ikinci faktör toplam varyansın % 21,22'sini ve üçüncü faktör ise toplam varyansın % 18,44'ünü açıklamaktadır. Ayrıca örgütsel bağlılık ölçeğinde birinci faktörün güvenilirliği ,92, ikinci faktörün güvenilirliği ,87 ve üçüncü faktörün güvenilirliği ise ,85 olarak tespit edilmiştir. Her iki ölçeğe ilişkin keşfedici faktör analiz sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 2: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeğinin Keşfedici Faktör Analiz Sonuçları

	Faktörler		
İfadeler	**1**	**2**	**3**
S13		,727	
S14		,758	
S15		,741	
S16		,625	
S17		,733	
S18			,812
S20			,845
S23			,710
S24	,814		
S25	,811		
S26	,774		
S27	,767		

Tablo 3: Örgütsel Bağlılık Ölçeği Keşfedici Faktör Analiz Sonuçları

	Faktörler		
İfadeler	**1**	**2**	**3**
S28	,798		
S29	,882		
S30	,835		
S31	,883		
S32	,831		
S33	,686		
S34	,688		
S35		,754	
S36		,832	
S37		,792	
S38		,898	
S39		,821	
S40			,730
S41			,836
S42			,792
S43			,805

3.3.Hipotez Testleri

Çalışanların unvanları ve örgütsel vatandaşlık algılamaları

Çalışanların unvanları ve örgütsel vatandaşlık algılamalarına ilişkin yürütülen ANOVA sonuçlarına göre çalışanların unvanlarına göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın birinci hipotezi (H1: Çalışanların unvanlarına göre örgütsel vatandaşlık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır.) red edilmiştir.

Kurumda çalışma süresi ve örgütsel vatandaşlık algılamaları

Katılımcıların kurumda çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına kurumda çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın ikinci hipotezi (H2: Çalışanların kurumdaki çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır) red edilmiştir.

Meslekte çalışma süresi ve örgütsel vatandaşlık algılamaları

Katılımcıların meslekte çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına göre meslekte çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamalarında bazı değişkenler

bazında farklılaşma söz konusudur. Bunlar; "S17. Herhangi bir önemli davranışta bulunmadan önce ilgili kişilere bilgi veririm", "S25. Görevim olmasa bile, kurumumun gelişmesine hizmet edecek faaliyetlerde bulunurum", ve "S26. Görevim olmasa bile, kurumumla ilgili gelişmelere ayak uydurmaya çalışırım" değişkenleridir. Bu bağlamda araştırmanın üçüncü hipotezi (H3: Çalışanların meslekteki çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır) kısmen kabul edilmiştir.

Cinsiyet ve örgütsel vatandaşlık algılamaları

Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel vatandaşlık algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla t-testi analizi sonuçlarına göre cinsiyetlere göre örgütsel vatandaşlık algılamaları sadece "S18. Her zaman dakik olamaya çalışırım" değişkeni açısından farklılaşmaktadır. Kadınlar erkeklere göre dakikliğe daha fazla önem vermektedir. Bu bağlamda araştırmanın dördüncü hipotezi (H4: Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır) kısmen kabul edilmiştir.

Çalışanların unvanları ve örgütsel bağlılık algılamaları

Çalışanların unvanlarına göre örgütsel bağlılık algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yürütülen ANOVA analizi sonuçlarına göre çalışanların unvanlarına göre örgütsel bağlılık algılamaları dokuz değişken temelinde farklılaşmaktadır. "S29. Bu kurum benim için çok önem ve anlam taşıyor", "S31. Kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum", "S33. Kurumun problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum", "S34. Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor", "S35. Başka bir iş ayarlamadan önce, bu kurumdan ayrılmaktan korkuyorum", "S36. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, yeni iş alternatiflerinin azlığıdır", "S38. Bu kurumdan ayrılmayı istesem bile kısa bir sürede iyi bir iş bulmam benim için çok zor olurdu", "S39. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az tercih hakkına sahip olduğuma inanıyorum", "S41. Burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle, bu kurumdan şimdi ayrılmam yanlış olacaktır", değişkenlerine ilişkin farklı unvanlar da görev yapan çalışanların farklı algılamaları vardır. Bu bağlamda araştırmanın beşinci hipotezi (H5: Çalışanların ünvanlarına göre örgütsel bağlılık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır) kısmen kabul edilmiştir.

Kurumda çalışma süresi ve örgütsel bağlılık algılamaları

Katılımcıların kurumda çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yürütülen ANOVA analizi sonuçlarına göre kurumda çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamaları "S35. Başka bir iş ayarlamadan önce, bu kurumdan ayrılmaktan korkuyorum", "S36. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, yeni iş alternatiflerinin azlığıdır", "S38. Bu kurumdan ayrılmayı istesem bile kısa bir sürede iyi bir iş bulmam benim için çok zor olurdu", "S39. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az tercih hakkına sahip olduğuma inanıyorum" değişkenleri temelinde farklılaşmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın altıncı hipotezi (H6:

Çalışanların kurumdaki çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır) kısmen kabul edilmiştir.

Meslekte çalışma süresi ve örgütsel bağlılık algılamaları

Katılımcıların meslekte çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yürütülen ANOVA analizi sonuçlarına göre meslekteki sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamaları bazı değişkenler bazında farklılaşma söz konusudur. Bunlar; "S31. Kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum", "S32. Bu kurumda kendimi ailenin bir parçası gibi hissediyorum", "S34. Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor", "S36. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, yeni iş alternatiflerinin azlığıdır", "S37. Şu an bu kurumdan ayrılsam hayatım alt üst olur", "S38. Bu kurumdan ayrılmayı istesem bile kısa bir sürede iyi bir iş bulmam benim için çok zor olurdu", "S39. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az tercih hakkına sahip olduğuma inanıyorum", "S41. Burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle, bu kurumdan şimdi ayrılmam yanlış olacaktır" değişkenlerdir. Bu bağlamda araştırmanın yedinci hipotezi (H7: Çalışanların meslekteki çalışma sürelerine göre örgütsel bağlılık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır) kısmen kabul edilmiştir.

Cinsiyet ve Örgütsel Bağlılık Algılamaları

Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık algılamalarının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla t-testi analizi sonuçlarına göre cinsiyetlere göre örgütsel bağlılık algılamalarında "S36. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, yeni iş alternatiflerinin azlığıdır", "S39. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az tercih hakkına sahip olduğuma inanıyorum", "S41. Burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle, bu kurumdan şimdi ayrılmam yanlış olacaktır", değişkenleri açısından farklılaşmaktadır. "S36. Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de, yeni iş alternatiflerinin azlığıdır", "S39. Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az tercih hakkına sahip olduğuma inanıyorum" değişkenlerine kadınların katılma dereceleri erkeklere nazaran daha yüksektir. Bununla birlikte "S41. Burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle, bu kurumdan şimdi ayrılmam yanlış olacaktır" değişkenine erkeklerin katılma dereceleri kadınlardan daha yüksektir. Bu bağlamda araştırmanın sekizinci hipotezi (H8: Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık algılamaları □=0,05 anlamlılık düzeyinde farklıdır) kısmen kabul edilmiştir.

4.SONUÇ

Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı, bireysel ve örgütsel etkililikte işgörenlerin niteliğini ön plana çıkarmakta ve onların biçimsel iş tanımlarının ötesinde gönüllü olarak yaptıkları davranışları ve etkinlikleri ifade etmektedir. Bu kavramın yanında örgütsel bağlılık ise örgütsel vatandaşlıkla paralel bir anlama sahip olmakla ve belirli bir örgütün üyesi olarak kalmaya yönelik güçlü bir istek, örgüt adına yüksek düzeyli çaba gösterme isteği ve örgütün değerlerine ve hedeflerine inanılması, benimsenmesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu

çalışmanın amacı, Kocaeli Üniversitesi'ndeki Sağlık, Sosyal ve Fen Bilimlerindeki akademik personellerin, demografik özelliklerine göre örgütsel vatandaşlık davranış ve örgütsel bağlılık algılamalarının farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir.

Çalışmanın sonuçlarına göre; çalışanların unvanlarına ve çalışma sürelerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmazken, meslekteki çalışma sürelerine ve cinsiyetlerine göre örgütsel vatandaşlık algılamaları farklılaşmaktadır. Diğer bir sonuca göre ise, çalışanların unvanlarına, kurumdaki çalışma sürelerine, meslekteki çalışma sürelerine ve cinsiyetlerine göre örgütsel bağlılık algılamaları farklılaşmaktadır.

Çalışmanın diğer çalışmalarda olduğu gibi kısıtları söz konusudur. Araştırma verileri kamu sektöründeki tek bir üniversiteden elde edilmiştir. Araştırma sonuçları bu örneklem için geçerlidir, dolayısıyla genellenemez.

KAYNAKÇA:

Allison, B. J., Voss, R. S. ve Dryer, S. (2001). "Student Classroom and Career Success: The Role of Organizational Citizenship Behavior", Journal of Education for Business, 282-288.

Bateman, T. S. ve Organ, D. (1983). "Job Satisfaction and The Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee Citizenship", Academy of Management Journal, 26.

Becker, H. S. (1960). "Notes On The Concept of Commitment", The American Journal of Sociology, 209-240.

Farh, Jiing-Lih, Podsakoff, P.M. ve Organ, D.W. (1990). "Accounting for organizational citizenship behavior: Leader fairness and task scope versus satisfaction", Journal of Management, 16 (4): 705-721.

Clifford, M. (1989). "An Analysis of the Relationship Between Attitudinal Commitment and Behavioral Commitment", The Sociological Quarterly, 30 (1): 144-151.

Hoş, Canan ve Oksay, A. (2015). "Hemşirelerde Örgütsel Bağlılık İle İş Tatmini İlişkisi". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20 (4): 1-24.

Meyer, J.P. ve Allen, N.J. (1991). "A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment", Human Resources Management Review, 91 (1): 61-89.

Oliver, N. (1990). "Rewards, Investments, Alternatives and Organizational Commitment: Empirical Evidence and Theoretical Development", Journal of Occupational Psychology, 63 (1): 19-31.

Organ, D. W. (1997). "Organizational citizenship behavior: It's construct clean-up time", Human Performance, 10 (2): 85-97.

Organ, D. (1988). "Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome", Lexington, MA: Lexington Boks.

Penner, L. A.; Midili, A. R. ve Kegelmeyer, J. (1997). "Beyond Job Attitudes: A Personality and Social Psychology Perspective on the Causes of Organizational Citizenship Behavior", Human Performance, 10 (2), 111-131.

Podsakaoff, P.M., Aherna, M., MacKenzia, S.B. (1997). "Organizational Citizenship Behavior and the Quantity and Quality of Work Group Performance", Journal of Applied Psychology, 82 (2), 262-270.

Schnake, M. E. ve Dumler, M. P. (2003). "Levels of Measurement and Analysis Issues in Organizational Citizenship Behaviour Research", Journal of Occupational and Organizational Psychology, 76, 283-301.

Smith, C. A., Organ, D. W. & Near, J. P. (1983). "Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents", Journal of Applied Psychology, 68 (4), 653-663.

Williams, S., Pitre, R. ve Zainuba, M. (2002). "Justice and Organizational Citizenship Behavior İntentions: Fair Rewards Versus Treatment", The Journal of Social Psychology, 142 (1): 33-44.

Wong, Y.T., Ngo, H.Y. ve Wong C.S. (2006). "Perceived Organizational Justice, Trust, and OCB: A Study of Chinese Workers in Joint Ventures and State-Owned Enterprises", Journal of World Business, 41 (4): 344-355.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ENFLASYONUN NEDENLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Emrah İSMAİL ÇEVİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
eicevik@nku.edu.tr

Fatma ERDOĞAN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

ÖZET: Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme dönemini sonlarına doğru tağşiş ismiyle anılan ilk enflasyonun meydana geldiği bilinmektedir. Enflasyon yükselme döneminin sonu ile birlikte, duraklama ve gerileme dönemlerinde de devam etmiştir. Avrupa'da yaşanan dönüşüm süreci, özellikle Amerika'nın keşfiyle Avrupa'ya taşınan malların, Osmanlı topraklarına girmesiyle, Osmanlı ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. XIX. Yüzyılının son dönemlerinde de kaime ismiyle kağıt paralar basılmaya başlanmıştır. Devlet, bu kağıt paralarla iç ve dış borçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ancak kaimelerin çok fazla basılması ve metal para karşısında güven verici bir etkiye sahip olmaması büyük oranda enflasyona sebep olmuş ve piyasadan kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti enflasyonla mücadele etmek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bu yöntemlerden biri olan Narh sistemi; üretici ve tüketiciyi korumak, halkın yaşam kalitesini yükseltmek ve halkı enflasyonist baskılar karşısında korumaya yönelik bir uygulamadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Enflasyon, Fiyat Artışı

AN ASSESSMENT ON THE REASONS OF INFLATION IN OTTOMAN EMPIRE

ABSTRACT: Towards the end of the ascension period of the Ottoman Empire, it is known that the first inflation, which is called as "tağşiş", emerged. The inflation continued to exist during the periods of stagnation and decline following the end of the period of ascension. The transformation process that took place in Europe, especially after the discovery of the United States, has affected the Ottoman economy negatively by the fact that the goods carried in Europe entered the Ottoman lands. XIX. In the last periods of the century, paper money which was called as "kaime" was started to be printed. The state tried to cover its domestic and foreign debts with this paper money. However, the fact that the "kaime" was over-pressed and that it did not have a credible influence against the metal money caused huge inflation and it was removed from the market. The Ottoman State resorted to various methods to combat inflation. The Narh system, one of these methods, was an implementation to protect the producers and the consumers, to raise the quality of life of the people and to protect the people against the inflationist pressures.

Key Words: Ottoman State, Inflation, Price Increase

GİRİŞ

Ekonomik hayatın en önemli unsuru para ve para ile ilgili olan değerlerdir. Devletlerin ekonomik hayatlarındaki iyi ya da kötü tüm gelişmeler nihayetinde paraya yansımaktadır. Devletler dış işlerinde siyasi ve askeri olarak üstünlük sağlamak için, iç işlerinde ise refah içinde olmak için ekonomik yapının mahiyetine ihtiyaç duymaktadırlar (Başer, 2009: 1).

Osmanlı Devleti yükselme döneminde askeri zaferler ve fetihlerden sonra elde edilen gelirler sayesinde iktisadi olarak da parlak bir dönem yaşamıştır. İktisadi olarak yaşanan bu parlak dönem, gerileme dönemi ile birlikte mali kayıpları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti söz konusu gerileme döneminde kamu harcamaları için kaynak ihtiyacı hissetmiştir. Osmanlı Devleti bilindiği üzere tarıma dayalı bir iktisada sahiptir. 16. Yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nde iktisadi bunalım yükselmeye başlamıştır. 18. Yüzyıla

gelindiğinde uzun süren savaşlar ve yenilgiler söz konusu iktisadi bunalımı zirveye taşımıştır (Nakipoğlu vd. 2017:185).

Osmanlı Devleti'nin para sistemini madeni paralar oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti kuruluş ve yükselme dönemlerinde gümüş akçe kullanırken, Fatih Sultan Mehmet döneminde altın para kullanmaya başlamıştır. Böylece ikili maden sistemi uygulanmaya başlanılmıştır. 16. Yüzyıla baktığımızda gümüş sikkelerin basıldığını görmekteyiz. Bu paraların maden olarak değeri ile nominal değeri arasında ciddi farklar görülmektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti yabancı paraları da ülkesinde kullanmaktaydı, bu durum söz konusu paralar arasında ciddi fiyat farklarının meydana gelmesine sebep olmuştur (Öksüz, 2016: 234).

Osmanlı Devleti'nin muazzam işleyen sistemini yitirmeye başlamasına sebep olan dış gelişmeler arasında, Avrupa'nın fiyat devrimi de görülmektedir. Amerika'nın keşfi ile birlikte Avrupa'ya yönelen değerli madenler Osmanlı'nın ekonomik düzenini alt üst etmeye başlamıştır. Avrupa bu gelişmeleri yaşarken zayıf olan tarımsal üretimi nedeniyle başka ülkelerden tarımsal ürün ithalatına başlamıştır. Bu durum hızlı bir enflasyon süreci yaşayan Osmanlı Devleti'nde tarımsal ürünlerin fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur (Aydın, 2001: 70).

Osmanlı Devleti ekonomik bunalımından kurtulmak adına bir takım çözüm arayışlarına girmiştir. Öncelikle parayı tağşiş etme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin amacı paradaki maden değerini düşürüp hazineye gelir sağlamaktır. Devletin emriyle halk sahip olduğu altın ve gümüş eşyaları belli bir değer karşılığında devlete satmakta ve bu sayede darphanelerde değerli madenler birikmekteydi. Gümüş olan sikkeler tağşiş edilip %20 karla piyasaya sürülmekteydi. Başvurulan bu tağşiş yöntemi kalpazanlığı arttırmıştır ve sistemde enflasyonist etkilere yol açmıştır. Dolayısıyla ülke ekonomisi olumsuz etkilenmiştir (Çöğürcü, 2012: 94).

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde enflasyonun nedenleri, sonuçları ve enflasyonla ilgili devletin almış olduğu tedbirleri incelemeye çalışılmıştır. En genel tanımıyla enflasyon tedavülde olan para miktarının, üretim seviyesine ve mal arzına göre düzensiz bir artış göstermesidir. Başka bir ifadeyle, paranın değerini kaybetmesi ve fiyatların artmasıdır (Çubukçu, 2015:328). Bu doğrultuda Osmanlı topraklarında paranın değer kaybetmesi ve fiyatların artmasına sebep tağşiş uygulamaları, Avrupa'da fiyat artışı, kaimenin değerinin düşmesi gibi hususlar çalışmamıza yön vermiştir. Enflasyonun artmasına sebep olan bu hususlara değindikten sonra, enflasyonu düşürmek, halkın refahını sağlamak, fiyatları kontrol etmek, ekonomiyi canlı tutmak amacıyla uygulanan narh sistemine değinilecektir.

1. OSMANLI'DA ENFLASYONUN NEDENLERİ

Osmanlı Devleti'nin 16. Yüzyılda süper güç olduğu bilinmektedir. İlerleyen yüzyıllarda Osmanlı Devleti bu özelliğini giderek kaybetmeye başlamıştır. Bu gerileyişi açıklamak için hem dış hem iç gelişmelerden söz etmek mümkündür. Bu gelişmeler; coğrafi keşiflerden sonra Avrupa'nın ticaret yollarının yön değiştirmesi, Avrupa'da sanayileşme sürecinin başlaması, etkin bir yerel sınıfın ortaya çıkması, vergi gelirlerindeki düzensizlikler, savunma

giderlerinin fazla olması gibidir. 17. ve 18. Yüzyıllarda yaşanan iç ve dış etkili nedenler Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Loncalar, ticari ruhsatlar, narh sistemi gibi araçlarla katı kuralları olan Osmanlı ekonomisi bir çıkmaza sürüklenmiştir (Tunçel ve Yıldırım, 2014: 4).

Osmanlı Devleti 1760 yıllarına kadar ekonomik olarak parlak dönemler yaşamıştır. 1760'lardan sonra ekonomik daralma hissedilmeye başlanmıştır. Savaşların ağır sonuçları mali düzeni de etkilemeye başlamıştır. Bu savaşların sonuçlarının yarattığı finansman açıkları için devlet önemli oranda para arzına gereksinim duymuştur. Bu da para arzı ve talep artışıyla birlikte üretimde düşüşler meydana getirmiş dolayısıyla ciddi fiyat artışları görülmüştür. 1770-1800 yıllarından 1840 yıllarına kadar süren büyük bir enflasyon dönemi yaşanmıştır. Bu sonuçlar 1789 yılında büyük bir tağşişe sebep olarak kuruşun gümüş oranını 1/3 düşürmüştür. Daha sonra II. Mahmut döneminde de tağşişler uygulanmıştır. Paranın bu değer kaybı neticesinde fiyatların daha da yükselmesi ve halkın mali düzene itimadının azalması kaçınılmaz olacaktır (Çakmak, 2012).

Osmanlı devletinin süper bir güç olması ve tarihsel süreç içerisinde giderek zayıflaması birçok ekonomik sorunun da varlığına işaret etmektedir. Fiyat hareketlerinin artış istikametinde hareketlilik göstermesi olumsuz ekonomik gidişatın önemli göstergelerinden birisidir. Literatürde fiyat artışlarının diğer bir ifadeyle enflasyonun ölçülmesinde başvurulan en önemli göstergelerden birisi tüketici fiyat endeksidir. Osmanlı devleti 1450'li yıllardan 1900 yılların başına kadar olan dönemde İstanbul ili için oluşturulan tüketici fiyatları endeksinin seyri dikkate alındığında enflasyon oranlarının tarihsel süreç içerisindeki yükselişi görülebilecektir. Şekil 1'de İstanbul için oluşturulan tüketici fiyat endeksinin yıllar içerisinde göstermiş olduğu artış eğilimi izlenebilmektedir.

Şekil 1: İstanbul İli Tüketici Fiyatları Endeksi (1450-1900)

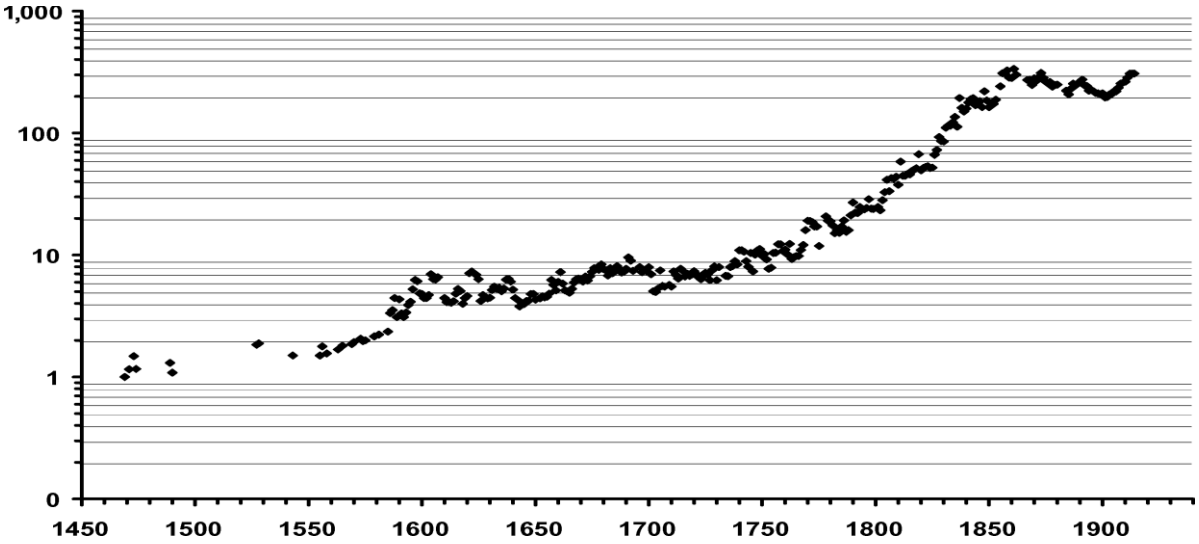

Kaynak: Pamuk, 2004. Prices in the Ottoman Empire 1469–1914., 455

Osmanlı Devleti'nde enflasyonun temel nedenleri aşağıdaki başlıklar altında ele alınacaktır.

1.1.Tağşiş Uygulamaları

Osmanlı tağşişleri rastgele yapılan uygulamalar olarak değil, devlete belli ölçülerde sağladığı yarar ya da zarar olarak bakmak gerekmektedir. Ayrıca Osmanlı tağşişlerinin temel nedeni mali sebeplerden kaynaklanmaktadır. Osmanlı tağşişlerinin en mühim faydası kısa süre bile olsa ek mali gelir sağlamasıdır. Tağşişler kısa sürede ek mali gelir getirmesinin yanı sıra uzun vadede mali sıkıntılara ve önemli bir siyasi muhalefete yol açmaktaydı (Aysan, 2018: 102).

Tağşiş uygulamaları Osmanlı Devleti'nde çok eskilere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti paradan bir gelir elde etmek istediğinde Tashih-i sikke, Tecdid-i sikke ve darp ücreti olarak üç şekilde yararlanmaya çalışmıştır. Devletin mali krize girdiği, savaş masraflarının finanse edilemediği zamanlarda başvurulan yöntemler; paranın ölçüsünü, ağırlığını değiştirmek olmuştur (Şen, 2013: 13).

Osmanlı Devletinde altın ve gümüşün az olması para darlığına sebep olurken, bu durum iyi olan paranın değerlenmesine ve muamele hacminin azalmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte altın ve gümüşün pahalı olması paranın içindeki gümüşün azaltılmasına ya da paranın kenarlarının kesilmesine (tağşiş) sebep olmaktaydı. Bu durum fiili olarak bir devalüasyonun göstergesi olmaktaydı. Devlet her ne kadar bu tür akçelerin tedavülünü yasaklasa da kıymetli madenlerin yarattığı arz ve talep şartları devletin bu durumu onaylamasına yol açıyordu (Tabakoğlu, 1987: 119).

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminin son zamanlarında tağşiş adıyla (1585) ilk defa enflasyonun ortaya çıktığı belirtilmektedir (Aysan, 2018: 92). Osmanlı Devleti ilk akçesini 1326 yılında basmıştır. Osmanlı Devleti fiyat ayarlamalarını çeşitli nedenlerden dolayı yapmıştır. Osmanlı Devleti resmi parası olan gümüş sikkenin, gümüş miktarını azaltarak mal fiyatlarının büyük ölçülerde artışına sebep olmuştur. Bu durum karşısında devlet bu durumun önüne geçmek maksadıyla sikkeyi yeniden ayarlayarak mal ve hizmet fiyatlarını yeniden düzenlemiştir. Devlet ramazan aylarında, savaşlarda, seferlerde, çeşitli doğa olaylarında piyasada arz edilen malların azalması ya da çoğalmasıyla fiyatların artış ve azalış durumuna göre yeni fiyatlar belirlemiştir. 1444 yılına kadar, yani II Mehmet'in tahta çıktığı yıla kadar gümüş akçenin durumu istikrarını korumuştur. Bu döneme kadar akçe genelde saf olmakla beraber içine bir miktar bakır da dahil edilmekteydi. 1444 yılına kadar akçenin ortalama ağırlığı 1,15- 1,20 gram olup, akçenin gümüş olan içeriği 1481 yılına kadar belli aralıklarla %30 kadar düşürülmüştür. II. Mehmet'in tağşişlerinde yapılan değişikliklerin sebebi, Osmanlı Devleti'nin büyük bir imparatorluğa dönüşme süreci ve bununla birlikte gelen devletin mali harcamalarındaki artıştır. Osmanlı Devleti ödemelerini akçe ile yapardı, Akçenin Tağşişi Osmanlı Devleti için ayrıca bir gelir kaynağı olmaktaydı çünkü aynı orandaki gümüş ile daha fazla ödeme imkanı elde edilmekteydi. Devlet memurları, lonca, askerler, vergilerin bir kısmını köylülerden nakit alan sipahiler tağşiş uygulamalarının neden olduğu enflasyondan olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Osmanlı Devleti Yavuz Sultan Selim ve Kanuni döneminde hakimiyet alanlarını güçlendirmiş ve bunun neticesinde vergi ve haraçtan elde edilen gelir Osmanlı maliyesini zenginleştirmiştir. Amerika kıtasının keşfedilmesinin ardından kıymetli

madenler Avrupa'ya taşınmış bu da mal ve hizmet talebinin artışına, ticaret hacminin büyümesine ve gümüşün fazla olmasıyla fiyatlarda artışlar meydana gelmiştir. 16. Yüzyılın ilk yarısından sonra Avrupa'da enflasyon yaşanması nedeniyle, Osmanlı devletinden buraya meşru ya da meşru olmayan yollarla mal akışı gerçekleşmiş ve büyük boy sikkeler Osmanlı Devleti'nin piyasalarında sürekli olarak artmıştır. Gümüşün Osmanlı piyasalarındaki bu durumu mal fiyatlarının düşürürken, gelirin de azalmaya başlamasına sebep olmuştur (Kaleli, 2002: 191-192- Fidan, 2017: 155)

Şekil 2: 1450-1900 Yılları Arasında Osmanlı Parasında Gümüş Miktarının Düşürülmesi (Tağşişi)

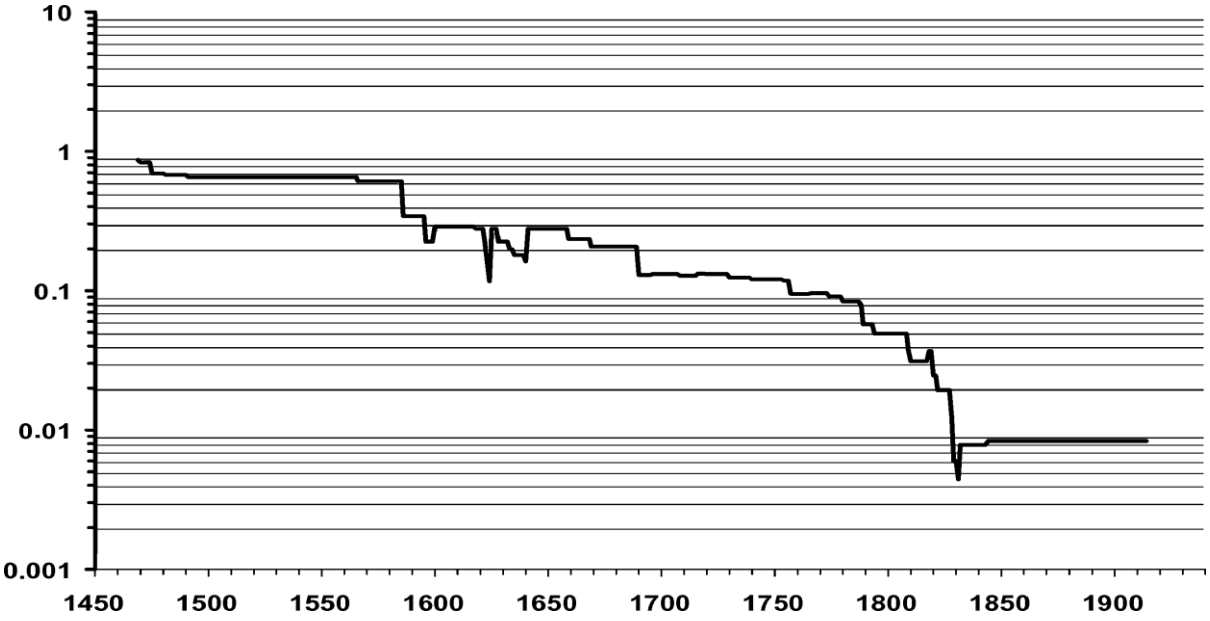

Kaynak: Pamuk, 2004. Prices in the Ottoman Empire 1469–1914. 459**.**

İlk Osmanlı akçesi 1326 yılında darp edilmiş ve 1740 yılına kadar geçen sürece akçenin düşüş oranı %84,3 olmuştur. Yani yıllık ortalama değer kaybı %0,2 olmuştur. Osmanlı ekonomisinde madeni para sisteminin bir istikrar göstergesi olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, 1489-1617 yılları arasında Edirne ilinde bazı gıda maddelerinin fiyatlarında %334,4 oranında bir artış, İstanbul ilinde ise 1489-1605 yılları arasında %372,8 oranında bir artış meydana gelmiştir. Fiyat artışlarının enflasyon olarak bile isimlendirilemeyeceği derecede sınırlı kalmasının nedeni madeni para sistemidir (Tabakoğlu, 1987: 119).

Görülen bu enflasyon karşısında devletin belirlediği kanunnamelerle karşılığı akçe olan bir vergi alınmaktaydı. Vergi miktarları aynı kaldığından ve akçenin sürekli değer kaybetmesinden dolayı bu vergiler pek bir gelir getirmemeye başlamıştır. Bundan dolayı devlet sefer zamanları tekalif-i divaniyye adı altında bir vergi ile masrafları karşılamaya çalışmıştır, ayrıca artan harcamalar için de avarız- ı divaniyye adı altında yeni vergiler almaya başlamıştır (Ürekli, 1997: 280-281).

Osmanlı para düzenindeki en istikrarsız dönemi 1769-1843 dönemleri arasında yaşamış ve söz konusu dönemde paranın içeriğindeki gümüşte azalma, yılda 3,49' a kadar erişmiştir. Fiyatların yıllık artışı %3,81'e kadar yükselmiştir. 1844-1914'e kadar olan sürede para düzeni daha dengededir, paradaki gümüş içerik değişmemiştir ve fiyatlar %0,67 oranında bir yükselme yaşamıştır. Böylece Osmanlı devletinin en yüksek tağşiş dönemi 1808-1844 yıllarında yaşanmıştır. 1789- 1808 yılları arasında Osmanlı kuruşunda 5,9 gram gümüş yer almaktaydı. 1831 yılında paranın gümüş içeriği 0,5 grama düşürülmüştür. Bu hızlı düşüşün tehlikeli olacağı düşüncesiyle 1832 yılında kuruştaki gümüş oran 0,94 grama 1844 yılında ise 1,0 grama yükseltilmiştir. Sonuç olarak Osmanlı kuruşu 1808 ile 1844 dönemi aralığında değerinin %83 kadarını kaybetmiştir. Bu tağşişler neticesinde fiyatlar yükselmiştir. 1788 yılında bir Venedik Dükası 5,5 kuruş iken İngiliz Sterlini de 11 kuruş kadardır. 1844 yılında ise bir Venedik Dükası 50-52 kuruş, İngiliz Sterlini ise 110 kuruşa kadar artmıştır (Aysan, 2018: 104-106).

18. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti altın sikkelerinin içeriğinde bir değişiklik yapmayıp, gümüş akçelerinde tağşiş uygulamasını yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin temel para birimi olan akçe 16.yüzyıl sonlarına değin istikrarlı olmuştur. Akçenin değer kaybetmesi 1584 tarihinde yapılan tağşiş ile birlikte gerçekleşmiştir. Söz konusu tarihten önce 100 dirhem olarak kesilen akçe 1586 tarihinde 800 olarak ifade edilmektedir. Akçe ağırlık olarak ise 0,68 gramdan 0,38 grama kadar indirilmiştir. Bu tağşiş büyük oranda fiyatların artmasına ve enflasyonun yükselmesine sebep olmuştur. 17. 18. ve 19. Yüzyıllarda da tağşişler yapıldığı görülmektedir. Örneğin II. Mahmut döneminde altın sikke 35 defa, gümüş sikke ise 37 kez tağşişe uğramıştır. Gümüş oranı %80 oranında azaltılmıştır. Tağşişler sebebiyle 1789-1844 dönemleri arasında Osmanlı Devletinde büyük oranda enflasyon yaşanmıştır. Bu tarihler arasında fiyatlar 10 ile 15 kat olarak artmıştır (Alper ve Anbar, 2010: 38-39).

Aşağıdaki tabloda 1800- 1870 yılları arasında, Osmanlı kuruşunun ağırlığı, kuruşun saf gümüş miktarı ve İngiliz sterlinine karşı değeri belirtilmektedir:

Tablo 1. 1800-1870 Yılları Arasında Kuruşun Ağırlığı, İçerdiği Gümüş Miktarı ve Kur Değerleri

YILLAR	AĞIRLIK	SAF GÜMÜŞ İÇERİĞİ	KURUŞ/STERLİN KURU
1800	12,6 gr	5,9 gr	15
1808	12,8 gr	5,9 gr	19
1809	9,6 gr	4,42 gr	20,5
1810	5,13 gr	3,74 gr	19,8
1818	9,6 gr	4,42 gr	29
1820	6,41 gr	2,95 gr	35

1822	4,28 gr	2,32 gr	37
1828	3,20 gr	1,47 gr	59
1829	3,10 gr	0,72 gr	69
1831	3,00 gr	0,53 gr	80
1832	2,14 gr	0,94 gr	88
1839	2,14 gr	0,94 gr	104
1844	1,2 gr	1,0 gr	110
1870	1,2 gr	1,0 gr	110

Kaynak: Alper, ve Anbar, 2010: 39

1580 yıllarında parasal şoklara karşı uygulanan tağşiş politikaları kısa süreli faydadan öteye geçememiştir. Söz konusu uygulamada ticari işlemler gerçek değerler üzerinden yapıldığı için, paranın ayarının düşürülmesi, topluma faydalı olmamıştır. 1585 yılında (III. Murat) piyasadaki gümüş akçeler toplatılıp, nominal değerlerine dokunulmadan, daha hafif hale getirilmiştir. Bunun sonucunda fiyatlar yükselmiş ve halk yönetimden şikayet etmeye başlamıştır. Hatta yeniçeriler ilk kez isyan çıkarıp sarayı basmaya kalkışmışlardır (Köktaş, 2016: 226).

Paranın değerini korumak maksadıyla 1844 senesinde Tashih-i Sikke ya da Tashih-i Ayar olarak isimlendirilen bir para reformu söz konusu olmuştur. Söz konusu reformla altın ve gümüşün birlikte kullanıldığı çift metal sistemi uygulanmaya başlanarak, ondalık sistemle lira ve kuruş esası uygulanmıştır. 18 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nda yer alan bir banka kurulması önerisi de başka bir reform olmuştur (Apak ve Tay, 2012: 66).

Metal para sisteminde yaşanan temel sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Çiftçi ve Seymen, 2012: 957)

• Tağşiş

• Uluslararası standartlara uyum sorunu

• Metal türlerinin (Altın – gümüş) değişim değerleri sorunudur

b. Avrupa'da Fiyat Artışları

Osmanlı Devleti'nde fiyatların yükselmesinde birkaç önemli husus söz konusudur. Bunlardan ilki XVI. Yüzyılın sonlarında başlayan, Amerika'dan Avrupa'ya ve oradan da Ortadoğu'ya akan maden akımı ve bu akımın sebep olduğu fiyat hareketleridir. Bunun neticesinde Osmanlının para birimi olan akçe değerini kaybetmeye başlamıştır. İç piyasa ve dış piyasada olan fiyat farklılıkları batıya mal, doğuya maden akmasına sebep olmuştur. Diğer bir husus ise

ticaret yollarında meydana gelen değişikliklerdir. Akdeniz'den okyanuslara doğru bir kayma gösteren ticaret yolları ile savaş masraflarının artması da fiyatların yükselmesinde önemli bir role sahip olmaktadır. Yine dış piyasanın etkisinin artması ve bunun karşısında tarım ve küçük sanayi teknolojilerinin geride kalması da fiyatları yükselten bir sebep olarak ortaya çıkmaktadır (Tabakoğlu, 1987: 118).

Avrupa'da üretilen sanayi malları Osmanlı ekonomisini baskı altına alarak Osmanlı Devleti'nin dış ticaretini bozmuş ve ithalat arttığından, dış ticaret açık vermiştir. Osmanlı ihracatı tarıma dayandığı için, mal getiren ülkeler ürünlerini tarım ürünleriyle takas edince Osmanlıda zaten dar olan para stoku artmıyordu ve ticaret hacmi de genişlemiyordu. Osmanlı Devleti'nde para darlığının bir diğer sebebi de coğrafi keşifler sonucu ticaret yollarının yön değiştirmesidir (Açıkgöz, 2010: 375).

III. Murat döneminde devlet sınırları en geniş haline ulaşmıştır fakat bu sırada dünyada yaşanan dönüşüm süreci Osmanlı'yı olumsuz etkilemiştir. Amerika kıtasının keşfi Avrupa'yı olumlu yönde etkilemiştir. MS 476 yılından İstanbul'un fethine kadar (1453) ya da Amerika'nın keşfine kadar olan dönemlerde, Avrupa'da para düzeninde bir değişiklik söz konusu olmamakla birlikte altın, gümüş, bronz, bakır sikkelerin kullanımına devam edilmiştir. Avrupa söz konusu keşiften önce maden bakımından oldukça fakirdi. Şehirleri genişledikçe maden bulunamamaktaydı. Osmanlı devletinin ise bu anlamda bir sıkıntısı bulunmamaktaydı. XVI. Yüzyıldan sonra bu durum değişmeye başlamıştır. İspanyollar Güney Amerika'daki madenleri (altın- gümüş) Avrupa'ya taşımaya başlamışlardır. Böylece Avrupa'da maden oranı dört kat artmaya başlamış ve bol miktarda da para basılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da fiyatlar yükselmeye başlamıştır. Kısa bir zaman sonra bu para Osmanlı piyasalarına akmaya başlamış ve Osmanlı piyasaları olumsuz etkilenmiştir, çünkü akçe bu durum karşısında değerini iyice kaybediyor ve fiyatlar oldukça yükseliyordu. Bu enflasyon ise Osmanlı Devleti'ni içinden çıkılmaz bir mali krize sürüklemekteydi (Ürekli, 1997: 279-280 ve Aysan, 2018: 99).

Doğu ile Batı arasında transit geçiş noktası konumunda olan Osmanlı toprakları, 16. Yüzyıldan itibaren bu özelliğini yitirmeye başlamış ve Osmanlı'nın bu yollardan kazandığı gelirler minimuma düşmüştür. Küresel ekonomide 1650-1730 dönemlerinde yaşanan durgunluk sonrası Osmanlı Devleti ve Avrupa arasında ticaret gelişmeye başlamıştır. 1730-1780 arasında ticaret hacmi %1,5 artmıştır. 1830'dan sonra da bu oran %5'e ulaşmıştır. 1830-1914 arasında da dış ticaret hacmi 10 kat artmıştır. Osmanlı Devleti ve Avrupa arasında dış ticaretin artmasının bir diğer sebebi de Amerika'dan Avrupa'ya kayan değerli madenlerin para birimlerinde değer kayıplarına sahip olması ve satın alma gücünü katkı sunarak fiyatların yükselmesine sebep olmuş olmasıdır. Avrupa'da fiyatlar artınca, daha ucuz olan Osmanlı mallarına talep artmıştır (Anbar, 2009: 23).

Tablo 2: Osmanlı Devleti'nin Dış Ticaret Büyüme oranları

	Cari Fiyatlarla		1880 Fiyatlarıyla	
Yıllar	**İhracat**	**İthalat**	**İhracat**	**İthalat**
1840-53	%5,3	%5,5	%5,3	%6,4
1957-73	%5	%4,9	%6,2	%5,2
1879-98	%1,1	%0,6	%2,7	%2,5
1898-1907	%4,3	%6	%3,4	%4,2

Kaynak: Anbar, 2009: 24

Avrupa'da meydana gelen fiyat artışları altın ve gümüş ayarını da bozmaya başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devletini de etkilemiş ve para tağşişi diye adlandırılan paranın ayarıyla oynama durumu devlet hazinesine gelir sağlamakla birlikte kalıcı bir çözüm sunmamaktaydı. Bunun sebebi altının değerinin artması ve fiyatların artmasıdır. Avrupa bu durum karşısında askeri harcamalarını azaltıp, ticarete ağırlık vermeye başlayınca bu durumu lehine çevirebilmiştir. Osmanlı ise bu durum karşısında askeri harcamalarını kısıtlayamamış bilakis arttırmak zorunda kalmıştır. Böylece Osmanlı devleti hazinesinden harcama yapmaya başlamıştır. Meydana gelen fiyat artışlarından ise dirlik ve ulufe sahipleri zarar görmekteydiler (Ürekli, 1997: 280).

Amerika'da keşfedilen maden yatakları, Avrupa'ya muazzam bir değerli maden akışı yolunu açmıştır. Bunun sonucunda ise dünyada fiyat devrimi meydana gelmiştir. Söz konusu devrimin Osmanlı Devleti'nde etkisine bakılacak olursa, Avrupalı tüccarlar Osmanlı Devletinden çeşitli gıda maddeleri ve hammaddeleri yüksek fiyatlarla satın almaya başlamışlardır ve yüksek fiyatlarla satın alımın sonucunda da iç piyasada fiyatlar artmaya başlamıştır (Taşkın, 2016: 5). Avrupa'da 16.-17. Yüzyıllarda meydana gelen Coğrafi keşifler, bilim devrimi, sanayi gibi gelişmeler, ekonomisi küçük zanaata dayanan Osmanlı Devletini ciddi anlamda sarsmıştır (Dumrul ve Dumrul, 2014: 165).

Amerika'nın keşfi ile birlikte Avrupalıların elde ettikleri değerli madenler XVI. Yüzyılının ilk yarısından sonra Osmanlı topraklarında da görülmeye başlanılmıştır. Gümüş para artınca fiyatlarda da yukarı doğru bir hareket söz konusu olmaya başlamıştır. Avrupa'da gümüşün daha fazla oluşu, fiyat yükselişlerinin Osmanlı topraklarından daha fazla oluşu bu yöne doğru bir kaçak mal akışına sebep olmuştur. Güney ve Doğu'da da fiyatların yüksek oluşu buralara da değerli maden akışını ortaya çıkarmıştır. Devlet bu durumla mücadele etmek durumundaydı çünkü para arzı daralmaktaydı. Osmanlı Devleti değerli maden ihracatını yasaklamıştır. Bu dönemlerde gümüşün altına oranla fazla olması mal fiyatlarını arttırmış gelirleri de düşürmeye başlamıştır. İran savaşları sırasında ilk büyük devalüasyon yapılmıştır. (1578-1590). Buna ek olarak savaşlardan dolayı yapılan büyük harcamalar neticesinde akçe bir iki defa daha devalüe edilmiştir (Tabakoğlu, 2009: 315-317).

XVI. yüzyılının sonlarına Doğru Avrupa'nın altın ve gümüş miktarı üç kat artmıştır. Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa'da yıllık olarak para artışı 1493-1600 arasında %3 olduğu görülmektedir. Bu oran XVII. Yüzyılda ise %1.5, sonra da %1'in altında olmuştur (Tabakoğlu, 2009: 342)

Tablo 3. Avrupa'nın Değerli Madenlerindeki Değişimler

	Yıl ortalamaları (kg)	
Yıllar	Altın	Gümüş
1493-1520	5800	47000
1521-1544	7160	90000
1545-1560	8510	311600
1561-1580	6840	299500
1581-1600	7380	418900
1601-1620	8520	422900

Kaynak: Tabakoğlu, 2009: 343.

Tablo 4. Avrupa'da Para Arzındaki Artışlar

Yıllar	Yıllık artış ortalamaları %
1493-1520	3,5
1521-1544	2,6
1545-1560	3,8
1561-1600	2,4

Kaynak: Tabakoğlu, 2009: 343.

1.2.Kaimenin Değerinin Düşmesi

Sultan Abdülmecit döneminde paranın değeriyle oynama alışkanlığı yerine devlet bir bakıma yeni para (kağıt) sayılan kaimeleri basmıştır. Bu kağıt paralar Sultan Mahmut döneminde de ihraç edilmeye devam etmiştir. Tedavüle giren bu yeni kağıt paralar ciddi karışıklıkları da beraberinde getirmiştir. Özellikle Abdülmecit döneminden Abdülaziz dönemine kadar mali karışıklıklara sebep olduğu söylenmektedir. Osmanlı Devleti Mısır ile savaş halindeyken kaimeler tedavüle girmiştir. Osmanlı Devleti bu süreçte Yunanlılarla ve Ruslarla savaşmaktaydı. Bu savaşlar devleti ağır borçların altına sokmuştur. Aynı zamanda para da değerini mütemadiyen kaybetmekteydi. Kağıt para üretiminin artması ticari münasebetleri olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin kaimeleri yabancı paralarla tahvil etmek isteyenler

paraya diledikleri şekilde faiz alan sarraflarla karşılaşmaktaydılar, yani değerinden daha fazla bir rakam ile karşı karşıya kalmaktaydılar (Ay, 1991: 327).

Osmanlı Devleti XIX. Yüzyılın sonlarında kağıt para düzenine geçmiştir. Devletin iç ve dış borç senetlerini bu kağıt paralarla karşılamaya çalışmıştır. Devlet tarafından piyasaya sürülen bu borç senet kağıtlarına kaime adı verilmekteydi. Kaime Osmanlı Bankası aracılığıyla devletin genel gelirinde güvence sağlamıştır ve bir bakıma temsili para ve başka paralara çevrilemeyen para olarak değerlendirilmiştir. Faizli borç senetleri olarak basılan kaimeler 10-20 kuruş gibi küçük değerde basılmış ve borç verenlere verilmiştir. 1852 yılında artan harcamalar ile artan faizsiz bu borç senetleri bir yılda 175 milyon kuruşa kadar yükselmiştir. Devlet borç para kolaylığı sağladığı için kaimeler bol miktarda basılmış ve bir zaman sonra da metal paralarla olan denkliği bozularak, 100 kuruş olan bir kaime 1 altın liraya eşit olmaya başlamıştır. Bol miktarda basılan kaimelerin dolaşımdaki miktarlarının artmasından dolayı kaimelerde %100 oranında bir enflasyon meydana gelmiştir. 1861 yılında da 1250 milyon kuruşluk kaime dolaşıma sürülmüş ve 1 altın liranın kaime değeri 400 kuruş kadar yüksek olmuştur. Kaimelerin enflasyonu yükseltmesi nedeniyle Osmanlı Devleti 1862 yılında bu kağıt para uygulamasına son vermiştir (Aysan, 2018: 106-107). Kaimeler altın karşılığında basılmaktaydı fakat bu kağıt paralar sürekli değer kaybetmekteydiler. Nihayetinde ekonomiyi düzeltmeye bir katkı sunamamışlardır (Zümrüt, 1992: 92). kaimeler 1852 yılını kadar çok az da olsa geçici bir süre başarılı olmuştur. Daha sonra herhangi bir faiz getirisi olmayan kaimeler itibarını kaybetmiş ve değeri oldukça düşmüştür, bunun sonucunda enflasyon körüklenmiş ve isyanlar çıkmaya başlamıştır. Bu da kaimelerin piyasadan tamamen kalkmasına sebep olmuştur. Kaimeler tedavülden kalkmış olsa bile, tedavülde oldukları dönemden kalan borç anlaşmaları, maaşlarda azalma, nakit sıkışıklığı gibi olumsuz etkileri bir süre daha devam etmiştir, fakat yine de mali olarak yaşanan dengesizlik düzelmeye başlamıştır (Erdem, 2016: 20 / aktaran: Durdu, 2001: 252).

Kağıt para uygulamasına geçişin sebebi yaşanan para arzı yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Çiftçi ve Seymen, 2012: 958). Osmanlı devleti ordusuna yeterli kaynak bulmak için Haziran 1840 yılında 32.000 kese tutarında kaime çıkarmıştır. Kaimelerin altın karşılığı olmadığı için, kaimeleri elinde bulunduran kişilere faiz getirisi olacağı teminatı verilmiştir. Bunun yanı sıra kaimenin önemini anlatmak için fermanları gazetelerde yayınlamışlardır (Takvim-i Vekayi-Ceride-i Havadis). Yeni kaimelerin piyasaya sürülmesi ve eski kaimelerin tedavülde kalışı, piyasalarda para oranını çok fazla arttırmıştır. Bunun sonucunda ise 1843 yılında yüzde yüze varan bir enflasyon gerçekleşmiştir ve para değer kaybetmiştir (Taşkın, 2016: 7-10). Hem kaime hem gümüş paralar ithal mallar üzerinde her gün değişik bir kur arz edince bu durum mallar ile ilgili spekülasyonlara sebep olmuştur. Kaimeler zamanla fazla sayıda basılmaya başlanınca değerini kaybetmiş ve madeni paralara oranla nominal değerlerinin altında bir oranla işlem görmüşlerdir. Para biriminde ortaya çıkan bu oynaklık belirsizliklere sebep olmuş ve devamlı uygulanan tağşişler ile birlikte meydana gelen enflasyon yükselmeleri toplumsal ve siyasal krizlere sebep olmuştur (Apak ve Tay, 2012: 66). Daha öncede belirttiğimiz üzere ilk kağıt paralar 1840 yılında basılmıştır. Bu kaimeler %12.5 oranında

faizli ve 8 yıl vadeliydiler. Bu kaimeler devlet tahvili yerine kağıt paranın olduğu bir borçlanmaya işaret etmekteydi. Kaimeler sürekli değer kaybettiği için istikrarlı bir faydası olmamıştır. 1852 yılından sonra faiz getirmeyen kaimeler üretilmeye başlanıldı, fakat bu defa bu paraların da sahteleri icat edildi (Kopar ve Yolun, 2012: 338).

1830'ların sonunda tağşiş ile sağlanan ek gelirler bütçe açıklarını kapatmak için yetersiz kalınca, kaime çıkarılmasına karar verilmiştir. Kaimeler yalnızca iç borçlar için üretildikleri için, ticarette karışıklıklara sebep olmuştur. Kaimenin ticari hayat ile ilgili yarattığı bu olumsuz etki devletin itibarına zarar vermiştir. Kağıt para ile tahvil arasında bir özelliği olan kaimeler bütçe üzerinde faydalı bir etki yaratmamakla birlikte ekonomide enflasyonist etkiye yol açmıştır (Çöğürcü, 2012: 94).

2. ENFLASYONU ENGELLEYEN UYGULAMALAR VE YAPISAL ÖZELLİKLER

Osmanlı Devleti ekonomiyi toparlamak için önlemler almaktan ziyade, yasaklar koyan fermanlar yayınlamaktaydı (Zümrüt, 1992: 93). Halkın temel ihtiyaçlarını uygun fiyatlarla karşılamak devletin başlıca görevlerinden biridir. Osmanlı Devletinde narh kontrolü dediğimiz bu sistem söz konusu göreve yöneliktir (Özlü, 2006: 129).

18. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar ve 1826 yılından sonra Anadolu'da fiyatlar büyük oranda yükselme göstermiştir. Fiyatların değişimi mal arzı ve mal talebine göre şekillenmektedir. Tablo 5'de görüldüğü gibi fiyatlar üzerinde ekonomik zorunluluklar, siyasi ve sosyal olaylar, doğal afetler ve devlet uygulamaları gibi etkili olan çeşitli faktörler vardır (Özlü, 2006: 129).

Tablo 5: Fiyatları Etkileyen Faktörler

Ekonomik Zaruretler	Devlet Uygulamaları	Siyasi ve Sosyal Olayların Etkisi	Tabi Afetler
Genel konjonktür	Narh	Savaş	Kıtlık
Para hacmi	Miri	Ambargo	Kış mevsimi
Sikke tashihleri	Tekelci zümreler	Kaçakçılık	Salgın hastalıklar
Tağşiş uygulamaları	Mübayaa	Nüfus artışları	Şiddetli yağışlar

Kaynak: Özlü, 2006: 129.

2.1. Narh Sistemi

Osmanlı Devleti, halkının refahı için tüketici ve üreticiyi koruyucu yönde tedbirler almıştır. Bu amaçla da piyasaları üretim ve tüketimde kontrol etmeyi prensip edinmiştir. Halka zarar verecek herhangi bir gelişmeye engel olmak için piyasanın her aşamasında varlığını hissettirmiştir. Mal ve hizmetler için siyasi otoritelerin tespit ettiği fiyatlar narh anlamına

gelmektedir. Osmanlı Devleti gerekli gördüğü müddetçe tüm mal ve hizmetlere narh uygulamaktaydı (Çakmak, 2012: 2).

Kamu otoriteleri düzenli bir iktisat ve sosyal hedeflere varmak için hem arz ve talep şartlarını düzenleme hem de sonuçları denetim altında tutmaya yönelmişlerdir. Ayrıca savaşların yarattığı olumsuz mali etkiler ve paranın değerinin düşüşe geçmesi devleti narh uygulamasına yöneltmiştir. Devlet sıkı narh uygulamalarıyla, fiyatları kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Başka bir deyişle kamu otoriteleri fiyatlara ve piyasalara müdahale etmek zorunda hissetmişlerdir. Bu yönelim üretimde planlı olma ve fiyatların denetim altında olmasıdır, buna da narh politikası denilmektedir. Bu politika fiyatların arttığı dönemlerde önemli olmaya başlamıştır. Narh ile zaruri olan ihtiyaçların belirli bir fiyat ile satılması amaçlanmaktadır. Narh ile müdahale şöyle de yapılabilmektedir; devlet gerekli gördüğü durumlarda bazı malların satılışını engelleyebilir ya da teşvik edebilir. Piyasalara müdahale etmenin yolu tekelci eğilimleri azaltarak fiyatları normal şekilde arz ve talep şartları etrafında oluşturarak, etkin bir piyasa ve fiyat denetiminde bulunmaktır (Tabakoğlu, 1987: 112-113 ve Çakmak, 2012: 6). Narh politikasında özellikle gıda maddelerinin keskin bir şekilde dalgalandığı ya da yukarı doğru hareket ettiği zamanlarda uygulanmıştır. Bu tip sorunların söz konusu olmadığı durumlarda narh konusu söz konusu olmamıştır (Pamuk, 2004: 237 ve Pamuk, 2000: 15).

Narhın tespit ve düzenlemelerinde esasen kadılar sorumluydular (Çakmak, 2012: 2). Kadıların denetiminde muhtesipler çalışırlardı, bu memurlar genel anlamda pazar hayatının düzenini denetlemek, zaruri ihtiyaçların halkın eline uygun fiyata geçmesini sağlamaktaydılar. Muhtesibler narh kontrolüyle para rayicini denetlemekteydiler. Narh, bir mala devlet tarafından konulan düşük fiyatlardır. Narh kontrolüyle malların hem kalitesi hem fiyatları denetlenmekteydi. Belirlenen fiyatların dışına çıkan esnaflar cezalandırılmaktaydı (Erdoğdu, 2000: 131, 135-136). Arz ve talep arasında dengeyi muhafaza etmek için yapılan fiyat müdahaleleri ve kar oranı tespiti gibi uygulamalar Osmanlı Devleti için olağan bir durumdaydı (Özer, 2014: 8).

Osmanlı devleti ihraç yasakları, narh uygulamaları, kar oranlarının kısıtlanması, müsadere uygulaması, lonca sistemi gibi uygulamaları ekonomik, siyasal ve sosyal kaygılardan dolayı uygulamıştır. Bu uygulamalar neticesinde servet belirli ellerde toplanmamıştır (Özer, 201:, 14). Osmanlı Devleti'nin Narh uygulamasının sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Başer, 200:, 21):

- Serbest piyasa ortamı sağlamak

- Üretici ve tüketiciyi korumak

-Halkı enflasyonist baskılar karşısında korumak

- Halkın yaşam standardını yüksek tutmak

- Alım gücünü arttırmak

- Ekonomiyi canlı tutmak için üretimi arttırmak.

3.2. Enflasyonun Yükselmesinin Bazı Ekonomik Sonuçları

Enflasyonun hızlı bir şekilde yükselmesinin ekonomik sonuçları aşağıdaki gibi özetlenmektedir (Aysan, 2018: 108-109 ve Ay, 1991: 328):

- 1469- 1914 yılları arası fiyatların genel düzeyi 300 kat artış göstermiştir.
- Fiyat artışlarındaki en önemli etken tağşiş uygulamalarıdır.
- Endekslere bakıldığında İstanbul'da XVI. Ve XVII. Yüzyıllarında fiyatlar yedi kat artmıştır. 1770-1860 yılları arasında İstanbul'da fiyatlar 25 kat artış göstermiştir.
- 4,5 yüzyıllık dönem içerisinde gıda maddelerinde fiyatlar 400- 600 kat büyümüştür.
- Fiyatların hızlı artması karşısında işçilerin ücretleri sadece 300 kat artış göstermiştir. 1469-1585 yılları arasında paradaki gümüş oran yıllık olarak %0,52 oranında azalmış ve fiyatlar da yılda %1,13 oranında artarak reel ücretler yılda 0,64 olarak azalma göstermiştir.
- 1585-1690 aralığında paradaki gümüş içerik yıllık olarak 1,05 oranında azalırken, fiyatlar %0,67 oranında, reel ücret ise 0,29 oranında yükselme göstermiştir.
- 1690-1768 aralığında, paradaki gümüş oran yılda 0,30 oranında bir düşüş fiyatlar %0,44 oranında artış, reel ücretler de %0,15 olarak düşüş göstermiştir.
- 1769-1843 aralığında paradaki gümüş oran yılda %3,49 oranında azalırken, fiyatlar 3,81 oranında artmış, reel ücretlerde %0,49 oranında yükselme göstermiştir.
- 1844-1914 aralığında paradaki gümüş içerik aynı olup, fiyatlar yılda %0,67 oranında reel ücretler de yılda %0,21 oranında bir artış göstermiştir.
- Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında hızlı enflasyonların önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Sosyal, siyasal, ekonomik savaşların çıkmasında payı olan önemli olay, hızla yükselen fiyatlar karşısında halkın zorluk yaşaması ve halk ile yeniçerilerin isyan çıkarmalarıydı. Bu isyanlara bakıldığında devlet memurları ve yeniçeri ücretlerinin arttırılma taleplerine karşılık verilememesidir.
- Paranın değerindeki dengesizlikler, iç ekonomiyi alt üst ederken aynı zamanda dış ticaret açıklarının büyütmüştür.
- II. Selim ve sonrası 200 yıl da fiyatlar 4 katı kadar artış göstermiştir.
- Zaruri ihtiyaçlar bilhassa gıda ürünlerindeki fiyat artışları geliri düşük olan halka ciddi zararlar vermiştir.
- Devlet memurları görevlerini yüksek paralar karşılığında satarak rüşvet almışlardır.

3. SONUÇ

Osmanlı Devleti, ekonomik, mali ve siyasi nedenlerden dolayı tağşişe sık sık başvurmuştur. Kısa sürede faydalı görünen bu tağşiş uygulamaları uzun vadede iktisadi açıdan sıkıntılara yol açmıştır. Osmanlı Devleti bütçe açıklarını kapatmak için kaime uygulamasına başvurmuştur. Kaimeden de beklenen destek görülmeyince, kaimeler ve tağşişler ile birlikte meydana gelen enflasyon yükselmeleri toplumsal ve siyasal krizlere sebep olmuştur.

1580'lerde Amerika'dan Avrupa'ya gelen bol ve ucuz olan değerli madenler, Osmanlı topraklarına girmeye başlamış ve tüm piyasayı adeta istila etmiştir. Bu durum da Osmanlı Devleti'nde enflasyon olgusunu yaratmış ve ekonomiyi alt üst etmiştir. Bu değerli maden akışı karşısında akçenin değeri sürekli olarak düşüşe geçmiş ve fiyatlarda yüksek oranda artış meydana gelmiştir (Ay, 1991: 326).

Devlet enflasyonu kontrol etmek, ekonomiyi canlı tutmak, halkın huzurunu sağlamak gibi kaygılarla sıkı narh uygulamalarına başlayarak, fiyatları kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı enflasyon sorunları, devletin ekonomisi üzerinde yıkıcı etkilere yol açmıştır.

KAYNAKÇA:

Açıkgöz, Ö. (2010). Osmanlı Para Politikasında Reform Çabaları: 1800-1844 Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 12: 371–392

Alper, D. & Anbar, A. (2010) Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar, Maliye Finans Yazıları, Yıl: 24 Sayı:87: 27-49

Anbar, A. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'yla Finansal Entegrasyonu:1800-1914, Maliye Finans Yazıları, Yıl:23, sayı: 84: 17-37

Apak, S. Tay A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri, MUVTAF Dergisi, 63-103

Ay, H. (1991). Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve Sebepleri. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 6, s. 2. 312-332

Aydın, H. V. (2001). Tımar Sisteminin Kaldırılması Süreci ve Bazı Değerlendirmeler. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, c.12, s.12, 65-104

Aysan, M. A. (2018). Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Enflasyon, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi (14), 92-123

Başer, G. (2009). Osmanlılarda Üretim- Tüketim İlişkilerinde Adaletin Devlet Eliyle Tanzimi '' Narh Uygulaması'' (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çakmak, Ö., (2012). İstanbul Mahkemesi'ne Ait 201 Numaralı Narh Defteri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çiftçi, M., Seymen, R. (2012). Osmanlı Kaimeleri'nin Halktan Kabul Görmemesinin Nedenleri (Hayek – Gellner – Keyder üçlemesiyle bütünsel sentez). Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:9 Sayı:1: 957-964

Çöğürcü, İ. (2012). Türkiye'nin İç Borç Genel Yapısı Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme. IJSES, 2 (1): 93-104.

Çubukçu, E. (2015) Enflasyon Ortamında Karz Akitlerinin Ribâ Bağlamında Değerlendirilmesi. IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV, 325-333.

Dumrul C. & Dumrul Y. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi – Sayı:23: 146-170.

Erdem, E. (2016). Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz. Bankacılar Dergisi, Sayı 56, 2006, 10-28.

Erdoğdu, İ. (2000).Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme. OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) s.11, c. 0: 123-145.

Fidan, M. (2017). Osmanlı Döneminde Kastamonu'da Fiyat Hareketliliği, Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 7 Sayı 13, 155-179.

Kaleli, Hüseyin, (2002). Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, c.7, s.2, 189-206

Kopar, M. & Yolun, M. (2012). 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış. History Studies Volume 4/1: 335-358.

Köktaş, A. M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,; 9(2), 219-242

Nakipoğlu, A., Turan Z. & Berkman A. N., (2017). Türk İktisat Tarihinde Dış Borç Sorunu Ve Uygulanan İktisat Politikaları, International Journal of Academic Value Studies, Vol: 3, Issue:9,183-208.

Öksüz, M. (2016). Amerikan Belgelerine Göre Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Para Politikası ve Bu Doğrultuda Yapılan Düzenlemeler. Türkiyat Mecmuası, c. 26/1, 233-266

Özer, M. H. (2014) Klasik Dönem Osmanlı İktisat Düşüncesinde Sermaye Birikimine Bakış, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Akademik Bakış Dergisi, sayı. 44

Özlü, Z. (2006). XVIII. ve XIX. yüzyılda Göynük'te Fiyatlar. Bilig, s. 39: 127-162

Pamuk, Ş. (2000). A Monetary History of the Ottoman Empire. Cambridge University Press.

Pamuk, Ş. (2004). Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800. Journal of Interdisciplinary History, Vol. 35, No. 2, pp. 225-247.

Roderic, H. D., Aktaran: Durdu, M.B., (2001). Osmanlıların Kağıt Parayla İlk Deneyimi. c. 12, s. 12,: 245 – 260

Şen, H. (2013). Bir Parasal İstikrarsızlık Örneği: Osmanlı Devleti'nde Paranın Tağşişi, ACTİVE, 1-13

Şevket, P. (2004). Prices in the Ottoman Empire 1469–1914. Int. J. Middle East Stud. 36, 451–468.(Printed in the United States of America)

Tabakoğlu, A. (1987). Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, C. 43, 111-150

Tabakoğlu, A. (2009). Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul, Dergah Yayınları

Taşkın, F. (2016), 1844 Tashih-i Sikke Sonrasında Para Düzeni ve Kalpazanlık, Studies Of The Ottoman Domain / Cilt 6, Sayı 11, 1-19

Tunçel, A. K. & Yıldırım, M. (2014). 1854- 1874 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması: Kaç Milyar Dolar Osmanlı Devleti'nin İflasına neden Oldu? Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 16 Sayı 1, 1-26

Ürekli, B. (1997). Dördüncü Murad Devrine Dair Kadı-Zade'nin bir Manzumesi, S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Sayı 11, 277-300.

Zümrüt, O. (1992). Tanzimat Döneminde Tedavüldeki Osmanlı Parasını Koruma Önlemlerinden Biri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı, 6 Samsun, 85-100.

HÜSNÜ MÜBAREK SONRASI MISIR EKONOMİSİNDE YAPISAL DEĞİŞİMLER

Prof. Dr. Salih Öztürk
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
salihozturk@nku.edu.tr

Hatice Süruri
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET: Mısır Arap Cumhuriyeti, Afrika kıtasının, Güney Afrika ve Nijerya'dan sonra GSMH değerlerine göre üçüncü büyük ekonomisidir. Ülke içerisinde siyasi alanda meydana gelen değişimler ekonomiyi de etkilemiştir. Ekonomide en büyük gelir kaynağı Süveyş Kanalı gelirleri, yabancı ülkede çalışan işçi gelirleri ve turizm gelirleridir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren dışa açık politika anlayışı ile dünya pazarına giren Mısır, 1991 yılı itibari ile ülkede Ekonomik Reform ve Yapısal Uyum Programı'nı uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde Neoliberal kalkınma ve yapılan özelleştimelerle ekonomik anlamda yapısal reformlar devam etmiştir. İlerleyen dönemde işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, özelleştirmelerden duyulan rahatsızlık ve siyasal iktidarın yapısının ekonomi yönetimindeki etkisi gibi nedenlerden dolayı çeşitli siyasi ve ekonomik anlamda değişimlerin yaşandığı bir sürece girilmiştir. Bu süreçle birlikte ülke içinde ayaklanma ve askeri darbe deneyimi yaşanmıştır. Literatürde askeri darbe dönemleri ara dönem olarak adlandırılır ve bu dönemde ekonomik anlamda işleyişin devam etmesi için düzenlenen kalkınma planları, yıllık planlar ve ekonomik faaliyeti düzenleyen girişimler durağan bir sürece girmektedir. Mısır deneyimin de bu doğrultuda bir süreç yaşamıştır. Ve ülke içindeki siyasi yapıda meydana gelen değişimler ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bu çalışmada Mısır ekonomisindeki yapısal değişimler Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek sonrası dönem (2011 yılı sonrası) baz alınarak incelenecektir. Makroekonomik göstergeler incelendiğinde ülke içinde yaşanan olumsuz deneyime rağmen özellikle son dönemde ekonomik faaliyet hacminde pozitif yönde ilerleme başlamıştır. Ülkenin idari, siyasal ve ekonomik anlamda az bir ivme olsa da iyileşme sürecine girdiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapısal Reform, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Gelişme, Kalkınma

STRUCTURAL CHANGES IN THE EGYPT ECONOMY IN PERIOD AFTER HOSNI MUBARAK

ABSTRACT: The Arab Republic of Egypt is the third largest economy of the African continent after South Africa and Nigeria according to the GNP. Changes in the political area within the country have also been affected the economy. The biggest source of income in the economy is the incomes of the Suez Canal, the income of workers in foreign countries and tourism incomes. Starting from the second half of the 1970s, Egypt while entered the to world market with an open policy understanding and started to implement the Economic Reform and Structural Adjustment Program in the country in 1991. In this period, structural reforms have been continued in economic area with Neoliberal development and privatizations. In the following period, there has been a period of change in various political and economic terms due to the reasons such as unemployment, poverty, inequality in income distribution, discomfort from privatizations and the effect of the structure of political power on economy management. Together with this process, there occured experience rebellion and military coup in the country. In the literature, the periods of military coup are called interim period, and in this period, development plans, annual plans and the initiatives to regulate economic activity are organized into a static process. In the Egyptian experience has also been experienced a process in this direction. And the changes in the political structure within the country have affected the economy negatively. In this study, structural changes in the Egyptian economy will be analyzed based on the period after the President Hosni Mubarak (After 2011). When the macroeconomic indicators are analyzed, despite the negative experience in the country, there has been a positive development in the volume of economic activity. Although the country has little momentum in administrative, political and economic terms, it has been observed that it has entered the healing process.

Key Words: Structural Reform, Economic Growth, Economic Development, Improvement

HÜSNÜ MÜBAREK SONRASI MISIR EKONOMİSİNDE YAPISAL DEĞİŞİMLER

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler siyasi, idari ve ekonomik anlamda belirli dönüşüm süreçlerinden geçmektedirler. Bu süreçte de çoğu alanda önemli problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu da en fazla ekonomik alandaki yapısal dönüşüm süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. "Yapısal değişim" teriminin, farklı anlamlar ve yorumları olsa da, ekonomik araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Memedovic& Lapadre, 2009). Memedovic ve Lapadre'ye göre ülkelerin ekonomik imkanları ve kaynakları üzerinde en etkin olan fiziki ve beşeri coğrafyalarıdır. Özellikle ülkenin jeopolitik konumu da en önemli unsurdur.

Griffith ve Wall (2012), yapısal değişimi ülkede faaliyet gösteren sektörlerin oransal olarak büyüklüklerindeki değişiklik olarak tanımlamışlardır. Yapısal dönüşüm, sektörlerin istihdam ve GSYİH içindeki paylarının, tarım sektöründen sanayi ve hizmetler alanına doğru değişmesi anlamına gelmektedir (Yeldan, 2010). Örnek vermek gerekirse imalat sektörü içerisinde tüketim mallarından yatırım malları üretimine doğru geçişte yapısal dönüşümle açıklanmaktadır. Bu bağlamda dönüşüm sürecinde özelikle tarım sektörü küçülürken aynı zamanda sektörde verimliliği artırıcı uygulamalar da sağlanmalı ve ülkenin ihtiyacını da karşılamalıdır.

Gelişmekte olan ülkeler yapısal anlamda dönüşümlerine ivme katmak ve dışa bağımlı bir ekonomik yapıdan kurtulmak için 1980 yılından önce ithal ikameci politikaları kullanmaktaydılar. 1980 sonrası ise artan küreselleşme ile bu yapı dışa açık ve ihracata dayalı politikalara doğru evrilmiştir. Söz konusu ülkeler sanayileşme anlamında yeniliğe ihtiyaç duydukları için dış denge açıklarını finanse etmek amacıyla dış broçlanma yoluna gitmişlerdir. Bu ithal ikameci ekonomi politikaları gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açığının daha da fazla artarak derinleşmesine sebep olmuştur. Ve özellikle neo liberal politikalar gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlamıştır. Neoliberal politikalar kamunun ekonomideki faaliyet alanının azalması ve özel teşebbüsün alanın gelişmesidir. Neo liberal ekonomi programları ile gelişmekte olan ülkelere sermaye girişi sağlanarak, özelleştirmeler hızlanmıştır.

Devlet, bir toprak parçası üzerinde egemen olan en yüksek otoritedir. Bu özelliği ile devlet ekonomik, siyasi ve diğer birçok alanda politikaları düzenleyen tek iradedir. Bu bağlamda Mısır Arap Cumhuriyeti'nde devletin ekonomi üzerindeki etkinliği ve otoritesi 1980 öncesi-sonrası dönemde ve izleyen süreçte de her zaman etkin olmuştur.

Bu çalışmanın amacı Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek sonrası olan süreçte Mısır ekonomisinin yapısal değişim sürecini değerlendirmektir. Makalede Mısır Arap Cumhuriyeti'nin 2011 yılı sonrası makroekonomik göstergeleri, sektörlerin GSYİH payları ve istihdam rasyolarının yıllar itibari ile değişimi incelenmiştir. İlgili göstergelerin kalkınma teorileri ile ilişkisi de açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Griffith ve Wall (2012) tarafından tanımlanan her bir sektörün ekonomik büyümedeki öneminin değişiminin etkisini göstermek için yapısal değişim

kriteri kullanılmıştır. Dani Rodrik'e göre "Kalkınmakta olan ülkeler gelişmiş ülkelerin basitçe daha küçük versiyonları değildir. Hem nitel, hem de nicel açılardan farklı ülkelerdir." Bu bağlamda ülkeleri değerlendirirken her ülkeyi kendi özelinde, yapısal ve kurumsal dinamikleri ile incelemek yerinde olacaktır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ekonomik kalkınma ile ilgili literaür bilgisi veilmiştir. Üçüncü bölümde Mısır Arap Cumhuriyeti ile ilgili genel bir açıklama yapılmış olup, makro ekonomik göstergelerle yapısal değişim açıklanmaya çalışılmıştır. Dördüncü olan son bölümde sonuç ve değerlendirme yapılmıştır.

1. LİTERATÜR

Ülkelerin yapısal değişim süreci literatürde ekonomik kalkınma ve dış ticaret teorileri ile açıklanmıştır. İktisadi kalkınma ve dış ticaret arasındaki ilişki klasik iktisat anlayışının da temel konularındandır. Klasik yaklaşımla başlayan kalkınma teorileri, neo liberal kalkınma anlayışı ile devam etmiştir. İzleyen dönemde çeşitli yapısal değişim yaklaşımları olmuştur.

Literatürde dış ticaret ve kalkınma teorileri teorik ve ampirik olarak incelenmiştir. Özellikle klasik iktisatçılar dış ticaretin ülke kalkınması ve refahına katkı sağladığı görüşünü savunurlar. Adam Smith serbest ticaret ve uluslarası uzmanlaşmanın faydalarını "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ile açıklar (Seyidoğlu, 2003:17). Ardından David Ricardo'da "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi"ni geliştirmiştir.

Her iki teoriye ek olarak ülkeler coğrafyaları gereği farklı kaynak ve verimliliğe sahip oldukları için dünya ekonomisi içindeki oransal ağırlılıkları da farklı olduğu Hecksher- Ohlin Kuramı ile açıklanmıştır.

Ekonomik kalkınma sürecinde sektörel gelişme ile kalkınmanın hızlanacağından bahseden iktisadi yaklaşım Clark- Fisher Hipotezi'dir. Söz konusu sektörler sırası ile tarım, sanayi ve hizmet sektörleridir. Tarım için birincil, sanayi sektörü için ikincil ve hizmet sektörü için de üçüncül sektör tanımı yapılan hipotezde tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne doğru işgücünün yer değiştirmesi yapısal anlamda o ülke ekonomisin dönüştüğünün göstergesidir. Bir sektörde verimlilik arttıkça o sektörde bulunan iş gücü bir başka sektöre doğru hareket eder (Fitzimmons& Fitzimmon, 1994:5). Simon Kuznets'de ülkelerin geliştikçe kaynaklarının tarım dışı sektörlere kayacağını yaklaşmında ifade etmiştir. Gelişimim ilk döneminde imalat sektörüne sonraki aşamalarda ise özel, kamu hizmet sektörlerine doğru evrileceğinden bahsetmiştir.

Keesing (1966) ve Kenen (1965) nitelikli işgücünün ülkelerin ekonomik büyüme ve aynı zamanda dış ticaret yapısına da etkisi olduğunu savunarak faktör verimliliğinin önemini vurgulamışlardır. Beşeri sermayenin sektörlere katkısını da "Nitelikli İşgücü Hipotezi" ile açıklayan yaklaşıma göre mesleki veya niteliği yüksek işgücü ile donatılan ülkeler nitelikli işgücü yoğun mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederken, niteliksiz işgücünün bulunduğu

ülkeler ise, niteliksiz işgücünü içeren malların üretiminde uzmanlaşacak ve söz konusu malların ihracatını yapacaktır (Deviren, 2004).

İlerleyen süreçte dengeli kalkınma modelleri geliştirilmiştir. Rodan'a göre piyasa mekanizması, homojen üretim fonksiyonu gibi gerçekçi olmayan varsayımlara dayandığı için, bir ülkede ya da ülkeler arasında optimumu sağlayamaz (Rostow, 1990: 409). "Büyük İtiş Modeli" adını verdikleri kalkınma modelinde ekonomide aynı anda yatırımlar yapılması gerektiği ve yapılan yatırımların kalkınmanın ilk ivmesi olacağını savunmuşlardır.

1970'lerde yaşanan ve dünyayı saran Petrol Krizi sonrası Neo-liberal politikalar ortaya çıkmış olsa da 1980 sonrasında uygulanmaya başlamıştır. 1980'lere kadar uygulanan kalkınma politikaları az gelişmiş ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermediği için neoliberal politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Başta Milton Friedman olmak üzere birçok iktisatçı kalkınma yaklaşımları geliştirmişlerdir. Ekonomide liberal anlayışın savunulduğu bu dönemde Friedman devletin ekonomik sisteme müdahalesinin iktisadi gelişmenin olumsuz etkileneceğini, ekonomik sorunların çözümünde serbest piyasadaki aktölerin, devlet müdahalesi gücünden daha etkili olacağını ileri sürmüştür. (Friedman, 1988:322). Bu dönem iktisatçılarından Julian Simon, Jagdish Bhagwati ve Anne Krueger geleneksel kalkınma yaklaşımlarının az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler için herhangi bir çözüm üretemediğinden bahsetmişlerdir. Neo liberal kalkınma modeli devlet müdahalesinin planlamayı engellediğini, gelişmekte olan ülkelerin dünya pazarına açılma yoluyla kalkınma ve büyümeyi sağlayacağını savunurlar.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma ve sanayileşme süreçlerinde gelişmiş ülkelerin yapısal anlamda nasıl bir dönüşüm sağladıklarını inceleyerek bir kalkınma sürecine girmeleri önem arz eden bir husustur.

Yeni dönem ekonomik yaklaşımları incelediğimizde genel eğilim daha çok kamu destekli bir kalkınma modeline odaklanmaktadır. Hausmann, Dani Rodrik, Shapiro ve Krugman gibi iktisatçıları bunlar arasında sayabiliriz. Rodrik (2012), yaptığı çalışmada Neo-liberal politikaların önemli aracı olan dış ticarette serbestleşmenin az gelişmiş ülke ekonomilerinde oransal anlamda beklenen sonuçları vermediğini, bu nedenle kalkınma politikalarında kamunun yönlendirmesi olması gerektiğinden bahsetmiştir (Rodrik, 2012: 53).

Kamu desteğinin önemini vurgulayan diğer bir iktisatçı ise J. Stiglitz'dir. Stiglitz'in yaklaşımı Washington Uzlaşısı adı verilen yaklaşımdır. Yaklaşıma göre ülkeler kendi özelinde ve kaynaklarının durumuna göre bir dönüşüm gerçekleştirmelidir.

Yapısal değişimi inceleyen çalışmalarda olmuştur. Mısır'da El-Mehdi ve arkadaşları tarafından (2014) Mısır ekonomisinin yapısal değişimini incelemişlerdir. 2001-2008 dönemini baz aldıkları çalışmada işgücünde verimliliğin düşük verimlilikten yüksek verimlilikte olan sektörlere doğru hareket ettiğini tespit etmişlerdir. Valli ve Saccone (2015) Çin ve Hindistan'da yapısal değişimi ölçtükleri çalışmalarında sektörler arası verimliliği incelemişlerdir.

Tüm bu literatürü incelediğimizde dış ticaret ve kalkınma unsuru ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre değişmektedir. Günümüzde ülkeler dünya ekonomisinde rekabet edebilmek için ekonomik anlamda dönüşümlerini gerçekleştirmeleri gerekir. Yalnız ilgili dönüşümün gerçekleşmesi için ilgili ülkelerin devlet yapısı ve politikalarının da bu yönde olması belirleyici unsurdur.

2. MISIR EKONOMİSİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Mısır Afrika kıtasında, Güney Afrika'dan sonra ikinci büyük ekonomidir. Mısır, stratejik konumu itibari ile bölgesel olarak avantajlı konuma sahiptir. Yine doğalgaz rezervleri ve genç yoğun nüfusu bağlamında incelendiğinde ekonomik anlamda bir fırsat alanıdır. Sanayileşmenin yavaş olması, yoksulluk, kalabalık nüfus, işsizlik ve enflasyon ekonomi için olumsuz sayılabilecek kriterlerdir. Mısır ekonomisi ciddi anlamda dış ticaret açığı vermekte olan bir ekonomidir. Yalnız bu açık turizm gelirleri, yabancı ülkede çalışan işçi gelirleri transferi ve Süveyş Kanalı gelirleri ile dengelenmeye çalışılmaktadır. Mısır ordusunun ekonomi üzerinde belirleyici anlamda üstünlüğü vardır. Hatta Mısır ordusu içerisinde ilk ekonomik faaliyet Muhammed Ali Paşa'nın saltanatı döneminde silah üretilmesiyle başlamıştır.

1981 yılından itibaen yaklaşık 20 yıl iktidarda kalan Hüsnü Mübarek döneminde neo liberal politiklar benimsenmiş ve uygulanmıştır. Mısır, yapısal anlamda dönüşüm gerçekleştirmeye çalışsa da yaşadığı siyasi çalkantı süreci ile ekonomik ve siyasi olarak dönüşümü gerçekleştirme hususunda yavaş adımlarla ilerlemektedir. 25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanında başlayan ve milyonlarca Mısırlının katılımıyla gerçekleşen "Nil Devrimi" adı verilen ayaklanma ile Hüsnü Mübarek görevden ayrılmıştır. Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in görevden ayrılması ile başlayan süreç, ayaklanma sonrası Muhammed Mursi'nin seçilmesi ile devam etmiştir. İktidara gelen Mursi dönemi ise 3 Temmuz 2013 yılındaki Abdüfettah Al Sisi'nin askeri darbesi ile sona ermiştir. Yaşanılan askeri darbe sonrası Mısır ekonomisi için daha da içinden çıkılmaz bir sürece doğru hareket etmeye başlamıştır.

Mısır'da meydana gelen ayaklanmaların nedenleri arasında siyasi alandaki gelişmeler kadar yoksulluk, gelir eşitsizliği ve daha da önemlisi işsizlik gibi ekonomik sebepler de bulunmaktadır. Tüm bu olumsuz koşullar ve ekonomideki dalgalanmaların sonucu olarak Mısır ekonomisi yüksek oranlı işsizlik problemiyle karşı karşıya kalmıştır. "Ekmek, özgürlük, adalet" sloganı ile başlayan ve ekonomik alandaki problemlerle pekişen değişim, devrim sonrası rasyolar incelendiğinde ülke ekonomisini daha da sorunlu bir sürece itmiştir.

2011 yılı sonrası ekonomik büyüme yavaşlarken, işsizlik rasyoları gözle görülür oranda artmış ve Mısır para birimi olan pound dolar karşısında değer kaybetmiştir. Mısırda sanayileşme süreci çok yavaş ilerlediği için ithal edilen ürün içeriği de yüksek orandadır. Bu bağlamda 2011 sonrası ithal ürünlerde de fiyatlar yükselmiştir. Finansal açıdan da Mısır Merkez Bankası verileri hızla düşerek, turizm gelirlerinde de ciddi oranda düşme olmuştur. Ülke içinde ki karmaşa yatırım girişini de engellemiştir.

2.1. Muhammed Mursi Dönemi (2012- 2013)

Mısır'da yaşanan devrim sonrası Muhammmed Mursi 2012 yılının Haziran ayında seçilerek görev başına gelmiştir. Muhammed Mursi döneminde de ekonomik anlamda problemler devam etmiştir. Yalnız 2011 yılı başlarında meydana gelen siyasi karmaşa özellikle ekomominin dengeleyicisi olan turizm sektöründe 2,5 milyar dolarlık bir gelir kaybına yol açmıştır. Yine ülkeye gelen turist sayısında da belli oranda düşüş yaşanmıştır. Muhammed Mursi ile başlayan dönemde 2012 yılında turist sayısı %17.1 artmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Ülkeye Giren Turist Sayısı

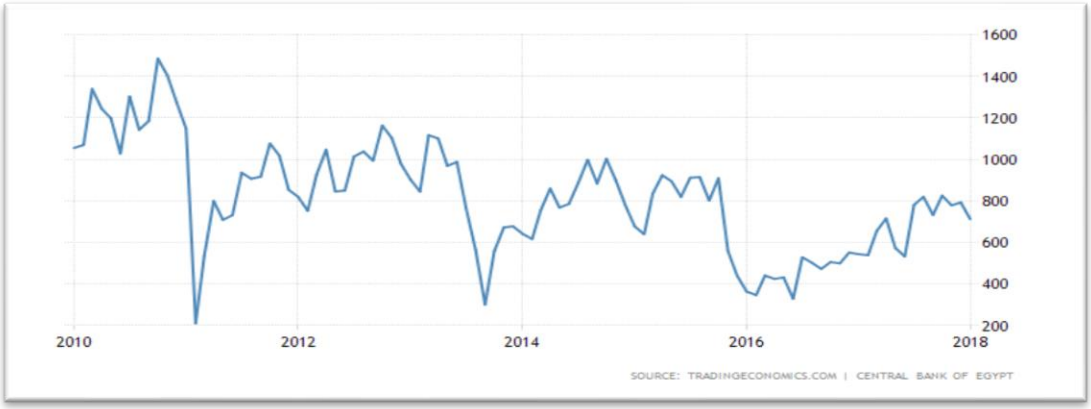

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Ülkenin döviz rezervlerinde yine oransal olarak çok ciddi gerileme yaşanmış, ülkenin döviz rezervleri 36 milyar dolardan 15 milyar dolar civarına kadar düşmüştür. Sebebi ise ülkeye giren sermaye ve yatırımın azalmasıdır. Bu da Mısır poundunun değer kaybetmesine neden olmuştur. Ve fiyatlar genel seviyesinde yükselme olmuştur.

Siyasal iktidar dönemsel olarak ekomomik alanda yenilik ve bir gelişim planı düzenleyemediği için ülkeye yatırım girişi azalmıştır. Ülkelerin kalkınması ve büyümesi için doğrudan yabancı yatırımların girişi önemli bir göstergedir. Yalnız bu durum o ülkede siyasal istikrar ve güven ortamı oluşmuşsa istikrarlı, kalıcı ve sürekli olacaktır. Mısır'da ekonomik kalkınma ve gelişme için yabancı yatırım gelmesi, en büyük döviz kaynağı turizmin yeniden hamle yapması gerekmektedir. İç ve dış yatırımcılar için bunun ilk şartı siyasi istikrar ve güven ortamının sağlanmasıdır. Yatırımların azalması ile işsizlik oranı da yükselmiştir.

Devlet başkanı Muhammed Mursi, IMF politikaları ile ekonomiye yön vermek istemediği için ekonomi de yenilenme planlaması da yapılamamıştır. Ülkeye yatırım girişi olmaması, işsizliğin artması, ekonominin planlanamaması gibi nedenlerden dolayı Muhammed Mursi dönemi halkın istikrar, işsizlik ve yoksulluğun önlenmesi taleplerine cevap verememiştir. Dönemsel olarak herhangi bir reform hazırlığı da yapılamadığı için Mursi iktidarı ekonomide kaynak oluşturamamıştır. Dönemsel olarak Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye'den sermaye girişi olsa da ülke ekonomisi için yeterli olamamıştır.

2.2. Abdulfettah Al Sisi Dönemi (2013- 2018)

3 Temmuz 2013 Mısır Arap Cumhuriyeti'nde ordunun yönetime el koyması ile siyasi anlamda darbe yapılmış ve seçilmiş Devlet Başkanı Muhammed Mursi tutuklanmıştır. Geçici bir hükümet kurularak Başbakan Hazım El Biblawi olmuştur. En büyük problem olan ekonomi için ilk etapta ard arda kurtarma paketleri açıklanmıştır. Siyasi karmaşa ekonomiyi daraltarak büyümeyi de olumsuz etkilemiştir.

Tablo 2: Ekonomik Büyüme & Nominal GSMH

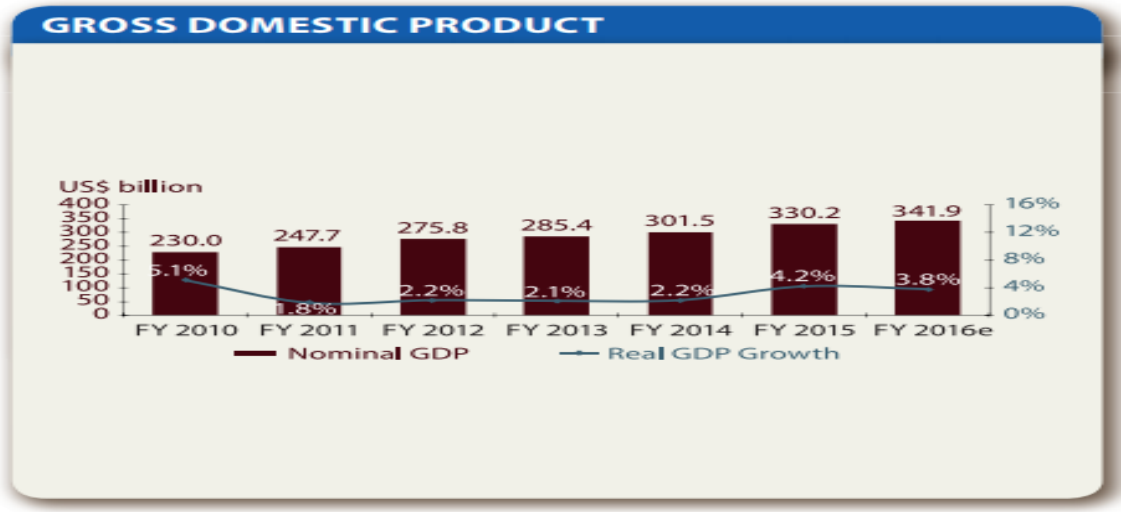

Kaynak: IMF, Bank Audı's Group Research Department

Hüsnü Mübarek döneminde ortalama %5-6 civarında büyüyen ekonomi, 2011 yılında 1.8, Muhammed Mursi döneminde ise 2.2 oranında büyümüştür (Tablo 2). 2014 yılında yönetimde olan Sisi döneminde ise yine ekonomik büyüme 2.2 olmuştur. Milli gelirin önemli bir bölümünü oluşturan turizm sektör gelirleri ülkedeki karmaşa ortamı nedeni ile düşüş göstermiştir. Turizm gelirleri darbe öncesine oranla yüzde 25 azalmıştır. Sektörde özellikle 2.5 milyar dolarlık gelir kaybı yaşanmıştır. Mübarek döneminde gençler arasındaki işsizlik oranı %25'ken, 2013 yılında daha yüksek seviyelere ulaşmıştır. Ülkedeki yoksulluk oranı da gitgide artmaya devam etmiştir. Tüm bu olumsuz göstergeler ülkede ekonomik anlamda yapısak reformlara ihtiyaç duyulduğunun göstergesi olmuştur.,

2.3. Mısır Ekonomisi'nde Yapısal Değişim ve Makroekonomik Göstergeler

2014 yılı itibari ile Sisi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle siyasal iktidar, ekonomideki olumsuz ortamı iyileştirme ve dengeli bir büyüme gerçekleştirmek amacı ile ekonomik aktiviteyi canladırıcı, altyapıyı güçlendirici ve özellikle dönüşüm sağlayan bir reform programı uyglamaya başlamıştır. 2014 yılının Ocak ayında Mısır'daki siyasal iktidar 4.9 milyardolar değerinde olan ekomomi için teşvik paketi ilan etmiştir. İlerleyen süreçte Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelecek kaynak taahhüdü olmuştur.

Ekonomik ilk reform ise KDV Kanunu'nun uygulanmaya başamasıdır. Diğer yapılan reformlar ise enerji indirimlerinin azaltılması, ücret giderlerinin azaltılması ve Mısır poundunun liberalizasyonudur. Genel anlamda yapılan reformlar makroekonomiyi yeniden dengelemeye yönelik reformlar olmuştur. Tablo 3'te Mısır Ekonomisi ile ilgili makroekonomik verilere yer verilmiştir.

Tablo3: Mısır Ekonomisi Makroekonomik Göstergeler

Temel Göstergeler	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
GSYİH (Milyar USD)	288.6	305.5	332.8	332.9	235.37
Büyüme Hızı (%)	2.1	2.9	4,4	4,3	5,4
Kişi Başına GSYH (USD)	3,407	3,524	3,731	3,685	2,472
Kamu Bütçe Dengesi (GSYH içindeki pay %)	-12,8	12,3	-11,2	-11,9	-10,6
Kamu Borcu (GSYH içindeki pay %)	88,2	85,1	88,5	97,1e	100,4
Enflasyon Oranı (%)	9,5	10,1	11	10,2	22
İşszlik Oranı (İşgücünün % olarak)	13,2	13,4	12,9	12,7	12,6
Cari Hesap (Milyar USD)	-6,4	-2,36	-12,18	-18,66	15,3
Cari Hesap (GSYH içindeki pay %)	-2,2	-0,8	-3,7	-5,6	-5,3

Kaynak: worldeconomicoutlookdatabase

2014 yılı reformlarından sonra 2015 yılında ekonomide canlanma görülmüş ve bu değişim ekonomik büyüme rakamlarına da yansıyarak 2015 yılı ekonomik büyüme oranı %4,4 olmuştur. Bu oran IMF'nin %3,5 olan tahmin değerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

Yapısal anlamda ikinci reform ise Kamu Hizmeti Reform Kanunu'dur. İlgili reform 2016 yılının Ekim ayında İkinci reform dalgası ise Ekim 2016'da yürürlüğe giren Kamu Hizmeti Reformu Kanunu'dur. İçerik olarak ülkeye yatırım girişini sağlamak ve doğrudan yabancı yatırımlar amaçlanmıştır.

Yine ekonomide iyileştirme için serbest döviz kuruna geçiş yapılmıştır. IMF'den ülke ekonomisinin iyileşmesi amacıyla 12 milyar dolarlık yardım paketi alınmıştır. IMF desteği ile

kamu borçlarında azalma sağlanmış olsa da özellikle 2017 yılı rasyoları incelendiğinde dış borç oranı artmıştır.

Çalışmamızda makroekonomik göstergelere ait grafikler sırasıyla verilmiştir. Tablo 4'te ekonomik büyüme hızına ait veriler yer almaktadır.

Tablo 4: Mısır Ekomomik Büyüme Verileri-1

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Tablo 5'te 2008 ile 2018 yılları arasındaki ekonomik büyüme veilerine yer verilmiştir.

Tablo 5: Ekonomiik Büyüme Verileri-2 Çizgi grafiği- 2008-2018

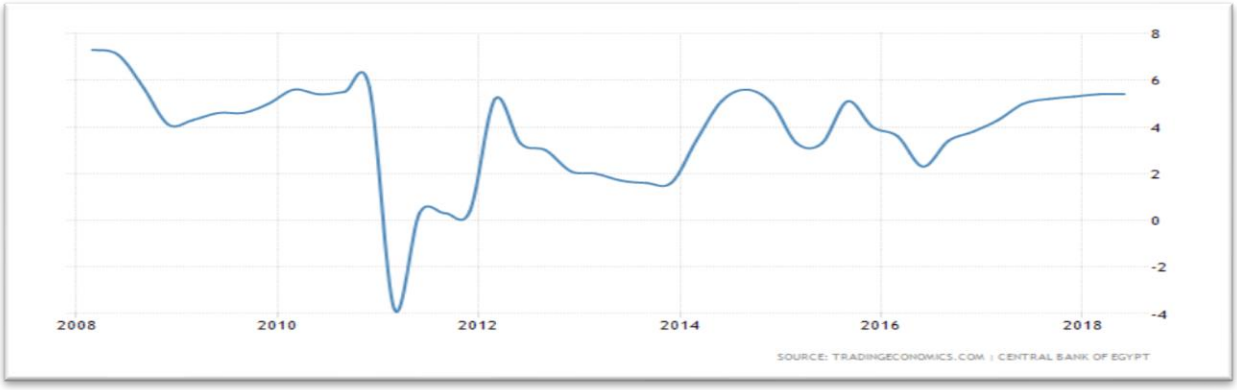

Kaynak: www.tradingeconomics.com

10 yıllık ekonomik büyüme verileri incelendiğinde 2011 yılındaki düşüş dikkat çekicidir. Ülkedeki siyai karmaşa ekonomiyi negatif anlamda etkilemiştir.

Tablo 6: Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)	2015	2016	2017
DYY Net (milyon dolar)	6,925	8,107	7,392
DYY Stok (milyon dolar)	94,307	102,324	109,660
Greenfield Yatırımları Sayısı ***	66	79	92

Kaynak: UNCTAD (en.portal.santandertrade.com)

***Greenfield Yatırımları: Sıfırdan başlayarak yeni bir fabrika ve sermaye tesisinin kurulması ile gerçekleşen yatırımlardır.

Tablo 6 'daki Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile ilgili veriler incelendiğinde 2016 yılında DYY'de bir önceki yıla oranla artış olması ekonomi için olumlu bir göstergedir. Ve ilgili veri ekonomik büyümeyi de artıran bir etkendir. 2017 yılında DYY girişi 7,392 milyon dolar olmuştur.

Mısır özellikle Zohr bölgesinde gaz rezervleri keşfinden sonra ülkeye yatırım artmaya başlamıştır. Greenfield yatırımcılarının sayısı da artmaya devam etmektedir. DYY'ler daha çok petrol sektöründe yoğunlaşmış olmakla birlikte bunu inşaat, imalat, gayrimenkul ve hizmet sektörü izlemektedir. Süveyş kanalı ve çevresi de yatırımcılar için bir fırsat alanı olmaya başlamıştır. Serbest döviz kuruna geçiş, Mısır poundunun değer kaybetmesine sebep olsa da petrol dışı ihracatta artışla, ithalatın yavaşlamasına neden olmuştur.

Tablo7: Mısır GSYİH Verileri: 2008-2018

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Tablo8: Mısır Nüfus Artış Hızı Verileri: 2008-2018

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Mısır ekonomisinin büyük sorunlarından biri de ülkedeki nüfus artış hızının, ekonomik büyüme hızından fazla olmasıdır (Tablo 8). Aşırı nüfus artışı başta işsizlik olmak üzere kişi başına düşen gelirin de düşmesine sebep olan bir durumdur. Kişibaşına GSYİH verileri incelendiğinde ekonomik büyüme hızına benzer bir şekilde hareket ettiği gözlemlenmektedir. Ülkedeki nüfus artış hızı ülke ekonomisi için de fırsat oluşturacak bir unsurdur.

Tablo 9: Devlet Bütçesi:2008-2018

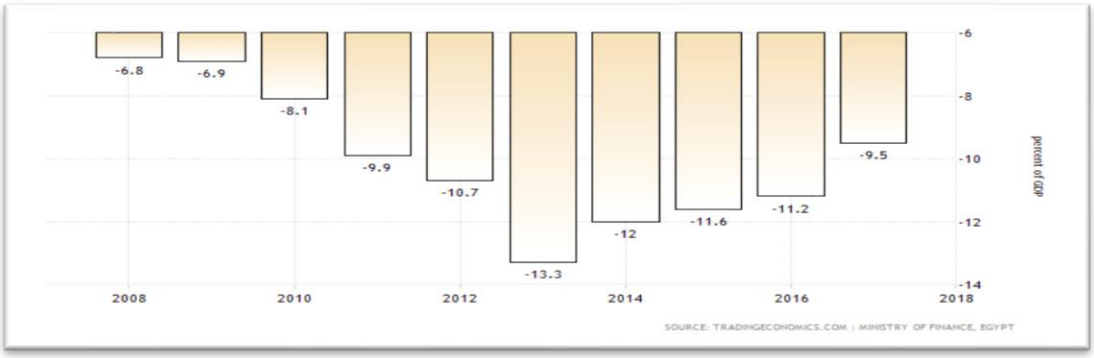

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Mısır'ın devlet bütçesi verilerini incelediğimizde 2008-2018 arası dönemde bütçe sürekli açık vermektedir. Askeri darbenin yaşandığı dönemde en yüksek seviyesine gelen bütçe açığı uygulanan poitikalarla düzeltilmeye çalışılsa da 2017 rakamına baktığımızda -9,5 rakamında gerçekleşmiştir. Bütçenin sürekli negatif değerde olması ekonomi için büyük problem teşkil etmektedir. Yapılan reformlarla bütçe dengelenmeye çalışılmaktadır.

Tablo 10: Mısır Enflasyon Verileri Çizgi Grafiği-2008-2018

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Enflasyon verilerini incelediğimizde 2016-2017 arası enflasyon tavan yapmış ve %31,6 oranıyla en yüksek seviyeye gelmiştir. Şubat 2018 verilerini incelediğimizde oran %14 civarına gerilemiştir. Enflasyonun düşmesine sebep olan etken kısmen yapılan reformlardır. Ülkeye sermaye girişinin az oranla olsa da artması ekonomik rasyoları etkilemiştir. Döviz rezervlerinde de artış olmuştur.

Tablo 11: Mısır Ekonomisi İşsizlik Verileri-1-2008-2018

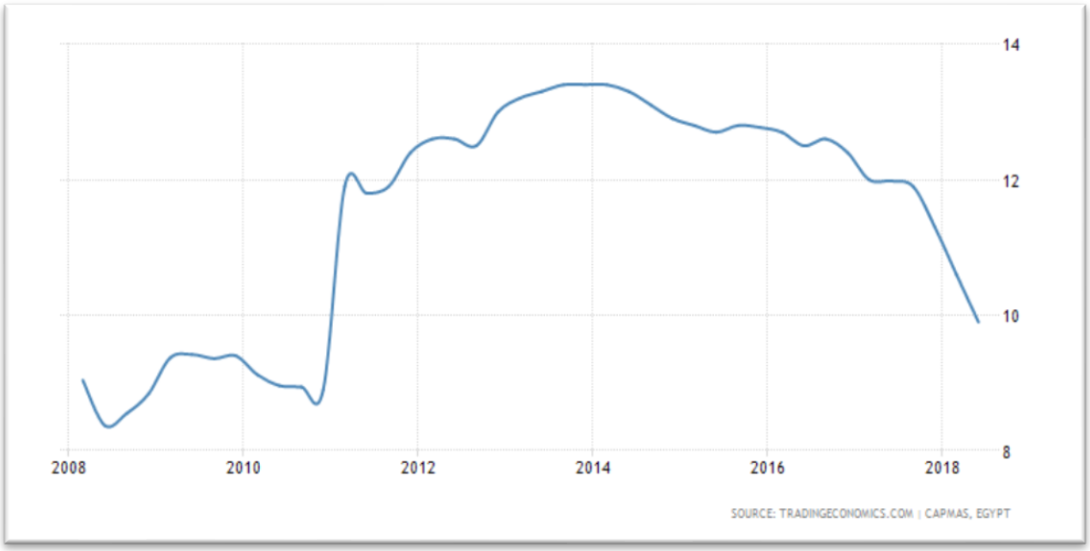

Kaynak: www.tradingeconomics.com

2011 yılındaki yönetim değişikliği sonrası yükselen işsizlik rasyoları 2015 yılında en yüksek seviyelerden birine ulaşmıştır. 2016 sonrası düşme eğilimi gösteren işsizlik oranı 2018 verilerini incelediğimizde ise ortalama %10 oranında seyretmektedir (Tablo 12).

Tablo 11: Mısır Ekonomisi İşsizlik Verileri-2 (2016-2018)

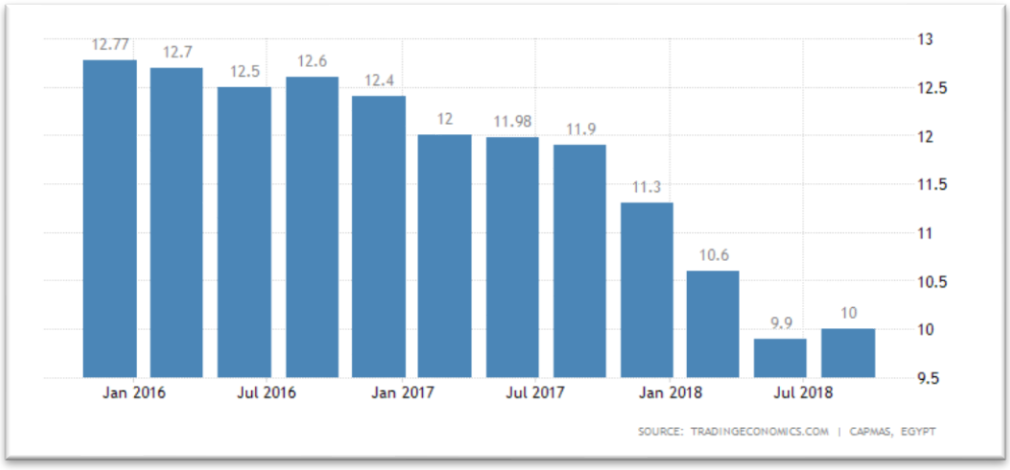

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Tablo 12'de dış borç verilerini incelediğimizde 2016 yılı sonrası dış borçlar yükselmiştir. Sebebi ise IMF'den gelen 12 milyar dolarlık yardımdır. IMF desteği ülkede kamu borcunu dengeleyerek azalmasına sebep olnuştur. Fakat dış borçlarda gözle görülür artış sağlamıştır. Hatta 2018 rakamlarını incelediğimizde 92.643,90 milyon dolarla en yüksek seviyededir (Tablo 13).

Tablo 12: Dış Sektör Verileri- 2013-2017

	2013	2014	2015	2016	2017
İthalat (milyar dolar)	57,7	60.2	61.3	57.4	58.3
İhracat (%)	7,6	-3,4	-14,7	-15,9	15,9
Uluslararası Rezervler (USD)	17.1	15.4	16.5	24.3	37.0
Dış Borçlar	15.0	15.1	14.4	16.7	**33.7**
Ticaret Dengesi (milyar dolar)	-30,7	-34,1	-39,1	-38,7	-36,6

Kaynak.www.focus-economics.com

Tablo 13: Dış Borç Çizgi Grafiği 2008-2018

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Ekonomi 2018 yılının başlarında daha iyi bir performans sergilemeye başlamıştır. Dış ticaretin GSYİH içinde %30'luk bir payı vardır. Ekonomik anlamda ihracat yaptığı ülkeler Almanya, ABD, Çin, İtalya ve Kuveyt'tir. En önemli ihraç ürünleri ise makine ve makine parçaları, ham petrol ve ürünleri, motorlu taşıtlar ve plastiktir. En fazla ithalat yaptığı ülkeler ise İtalya, Hindistan, Suudi Arabistan, ABD ve Türkiye'dir.

Tablo 14: Ticaret Dengesi

Kaynak: www.tradingeconomics.com

Yapısal anlamda Mısır'ın ticaret dengesi negatiftir (Tablo 14). 2016 yılında serbest döviz kuruma geçilmesi yerel para olan Mısır poundunun değer kaybetmesine neden olmuştur. Yalnız bu gelişme ithalatta serbestleşmeye yol açmıştır. Bu nedenle petrol dışı ihracat 2017 yılındaki devalüasyondan zarar görmemiştir.

2.4.Temel Sektörler

Ekonomide temel sektörler arasında istihdamın yeniden tahsis edilmesininin ülke ekonomisine katkısını ölçen araştırmalar olmuştur (Fabricant, 1942). Sektörler arasındaki bu ayrışmanın ekonomik büyümeye etkisini inceleyen çalışmalarda genel olarak Fabricant'ın çalışması kullanılır.

Sektörler arasında emeğin yeniden dağılımının ülke verimliliğine ve kalkınmaya etkisi Vries ve arakadaşları ratafından da araştırılmıştır (Vries vd., 2014). Vries ve arakadaşları (2014) 1960-2010 yılları arasında Afrika'daki yapısal dönüşümü incelemişlerdir. Çalışmada yapısal değişimin 1970-80 yılı ortalarında başladığını tespit etmişlerdir. Temel bulguları emeğin yeniden dağılımında hizmet sektöründe verimliliğin ortalamanın üzerinde olduğudur.

2.4.1. Tarım Sektörü

Az gelişmiş ülke ekonomilerinde kalkınma süreciyle beraber sektörlerin GSYH içindeki paylarında da yapısal anlamda dönüşüm yaşanacağı iktisat literatüründe de teorik olarak ifade edilmiştir. Colin Clark ekonomik büyüme sürecinin devam etmesi ile o ülkede tarım sektörünün milli gelir içindeki payı azalırken, ilk olarak sanayi ve diğer aşamada bu payın hizmetler sektörüne aktarılacağını açıklamaktadır (Clark, 1940).

Mısır ekonomisinde tarım sektörünün GSYH içindeki payı %11,9'dur. Mısır ekonomisinde tarım sektörünün GSYH içindeki payı gitgide azalma eğilimindedir. Yalnız gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün GSYH içindeki payı istihdam oluşturma açısından yüzde 3 seviyesinin altındadır.

Mısır ekonomisinde tarım için kullanılan pay %4 oranından daha azdır. İklimin sıcak olması ve Nil Nehri'nin avantajı nedeni ile yılda birden çok hasat toplanmaktadır.

Tablo15: İstihdamın Sektörlere Göre Dağılımı 2007-2017

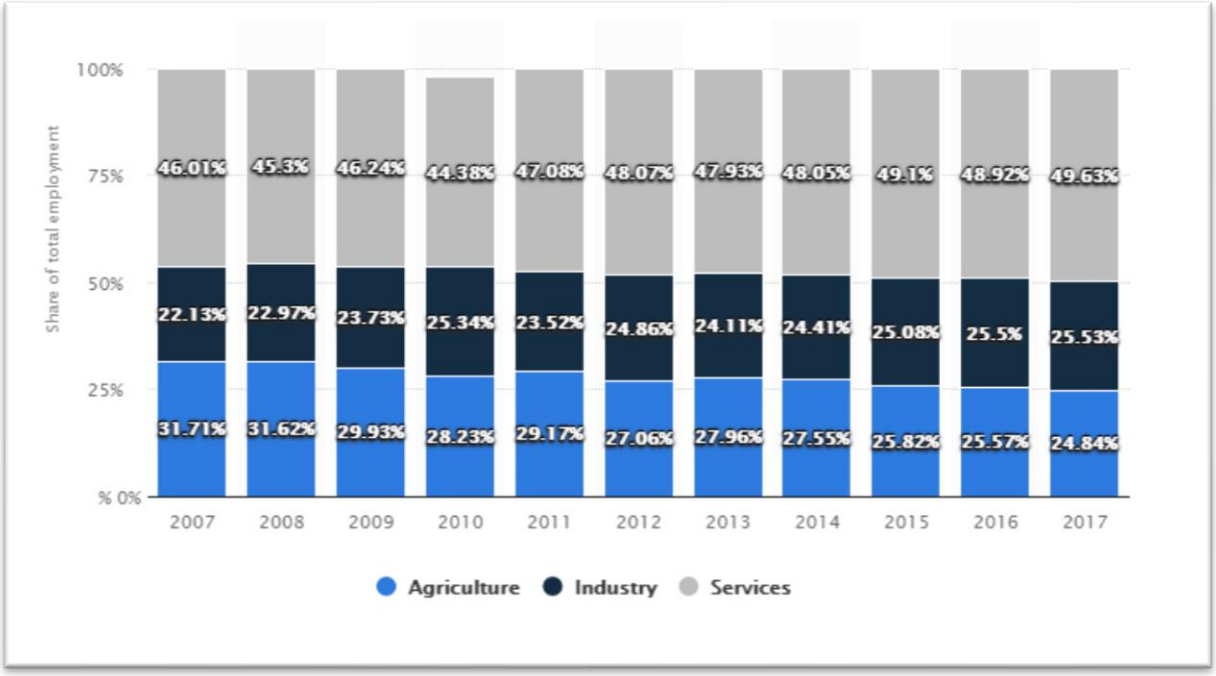

Kaynak: www.statista.com

Ülkeler gelişme aşamasında iken yapısal dönüşümün diğer bir parametresi sektörlerin istihdam içinde aldıkları paydır. Tarım sektöründe çalışan nüfus içinde istihdam oranı ise 2017 yılı için %24,8'dir (Tablo 15). Yıllar itibari ile incelediğimizde tarım sektörünün istihdam payı da giderek azalmaktadır.

Tablo 16: Ekonomik Faaliyetlerin Dağılımı

Ekonomik Faaliyetlerin Sektörel Dağılımı (2016)	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Sektörlere Göre İstihdam	25,5	25,53	48,92
Katma Değer (GSYH içindeki %)	11,9	32,9	55,2
Katma Değer (Yıllık Değişim)	3,1	0,2	3,5

Kaynak: www.worlddatabank.com

Mısır çok önemli pamuk üreticisi ve ihracatçısı bir ülkedir. Fakat pamuk endüstrisi ve ihracatı son dönemde devletin yanlış ekonomi politikaları ile düşmektedir (Miş vd. 2015)

2.4.2. Sanayi Sektörü

Mısır ekonomisinde tarihsel süreç içerisinde sanayileşme gelişmemiştir. 1952 devrimi ile Mısır ekonomisinde sanayileşme süreci başlamıştır. Amaç Mısır'da kendine yeterli bir ekonomi ile sanayileşme olmuştur. Yaklaşık 30 yıl iktidarda kalan Hüsnü Mübarek döneminde kamu işletmeleri yoğunlukta olmuşur. Sanayileşme yavaş olmakla birlikte sektör çalışan nüfus içinde ortalama %25 istihdama sahiptir. Mısır ekonomisinde büyük payı olan pamuk üretiminden dolayı genel anlamda tarım sektörü önceliklidir (Hawash, 2007).

Tablo 17: Sektörlerin GSYH içindeki payı

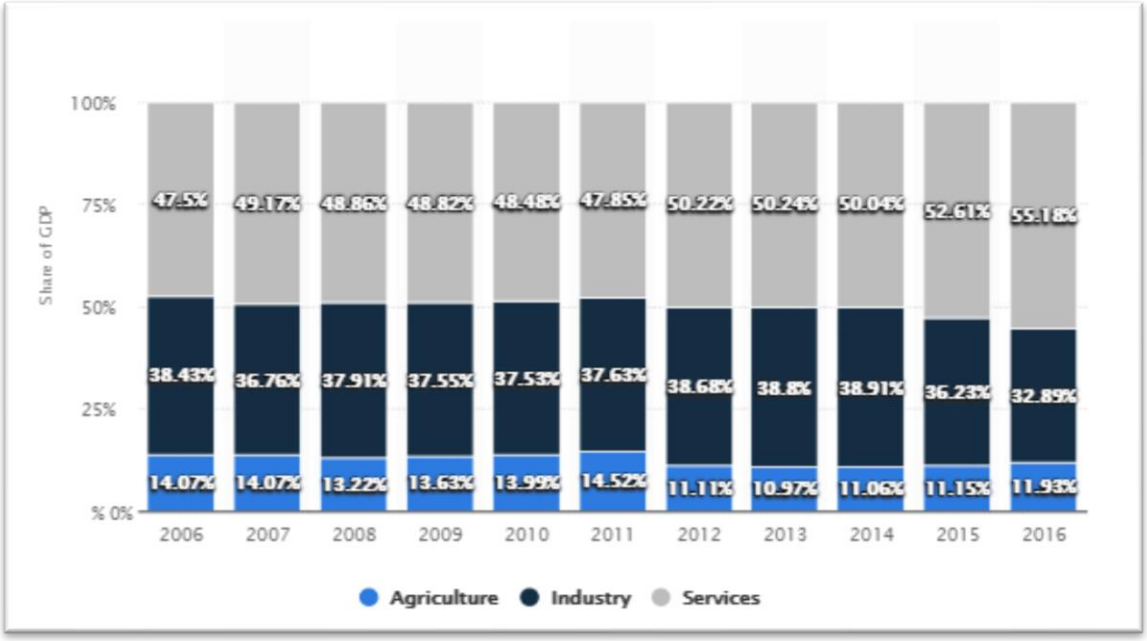

Kaynak: www.statista.com

Sanayi sektörünün milli gelir içindeki payı %33 civarındadır (Tablo 17). Sanayide öne çıkan dallar tekstil, kimya, gıda işleme, çimento, demir, çelik ve ilaç sanayisinden oluşmaktadır. Mısır altın, değerli madenler, petrol, demir ve gaz gibi doğal kaynaklara sahiptir. Yine Zohr bölgesinde çıkan petrol de sanayi sektörü için önemli bir araçtır.

2.4.3. Hizmet Sektörü

Hizmet sektörü Mısır ekonomisinde oransal olarak yüksektir. Sebebi ise Hüsnü Mübarek dönemi ve daha öncesinde başlayan devletin ekonomide tekelleşme eğiliminde olmasıdır. Hizmet sektörünün GSYH içinde payı yüzde 55 civarındadır (Tablo 17). Hizmet sektöründe çalışan nüfusun 2017 yılı itibari ile %49.6'sı istihdam edilmektedir.

Mısır ekonomisine en fazla katma değer yaratan sektör turizm ve telekominikasyon sektörüdür. Turizm sektörü birincil gelir yaratan sektördür.

3.4.4. Turizm Sektörü

Turizm ülke ekonomisi için en önemli sektördür. GSYH içinde payı ortalama %10 olan turizm ülke ekonomisi için en önemli döviz kaynağıdır. Aynı zamanda cari açığı da dengeleyen sektördür. DAEŞ ve benzeri terör örgütlerinin saldırıları ile dönemsel olarak sekteye uğrayan sektör, ülkedeki güven ortamının inşası ve belirsizliğin ortadan kalkması ile iyileşme sürecine girmiştir.

2010 yılında Mısır'a yaklaşık 12 milyon civarı turist girişi olmuş ve turizm gelirleri 12,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 18). Turizm sektörü darbe deneyimi sonrası negatif etkilenmiş ve ülkeye gelen tursit sayısı bir önceki yıla göre azalarak 9,8 milyona düşmüştür.

Mısır ekonomisinde turizm gelirleri 2016 yılında en düşük seviye olan 3,8 milyar dolardan 2017 yılı itibari ile 7,60 milyar dolara yükselelmiştir (Tablo18). Veriler incelendiğinde ülkedeki karmaşanın iyileşme yoluna girmesi etkili olmuştur.

Tablo 18: Turizm Gelirleri 2010-2018

Kaynak: www.tradingeconomics.com

2013 yılı askeri darbesonrası yine turizm gelirleri düşmüş, yatırımcılarda yatırımlarına ara vermişlerdir. 2015 Ekim ayında Rusya'ya ait yolcu uçağının Sina Yarımadası'nda düşmesinden sonra Rusya, Mısır'a olan uçuşları iptal etmiştir. Bu nedenle 2016 ylında turizm gelirlerinde ani düşüş yaşanmıştır. 2016'da ki düşüşün ardından 2017'de turizm gelirleri %123.5 artmıştır.

Son dönemlerde özellikle turizm. Bilişim. Telekom, gaz ve inşaat sektöründe canlanma görülmektedir. Ülkedeki sektörel çeşitlilik çok olsa da milli gelirin içindeki en büyük pay Süveyş Kanalı gelirleridir.

Tablo19: Ülkeye Gelen Turist Sayısı: 2008-2018

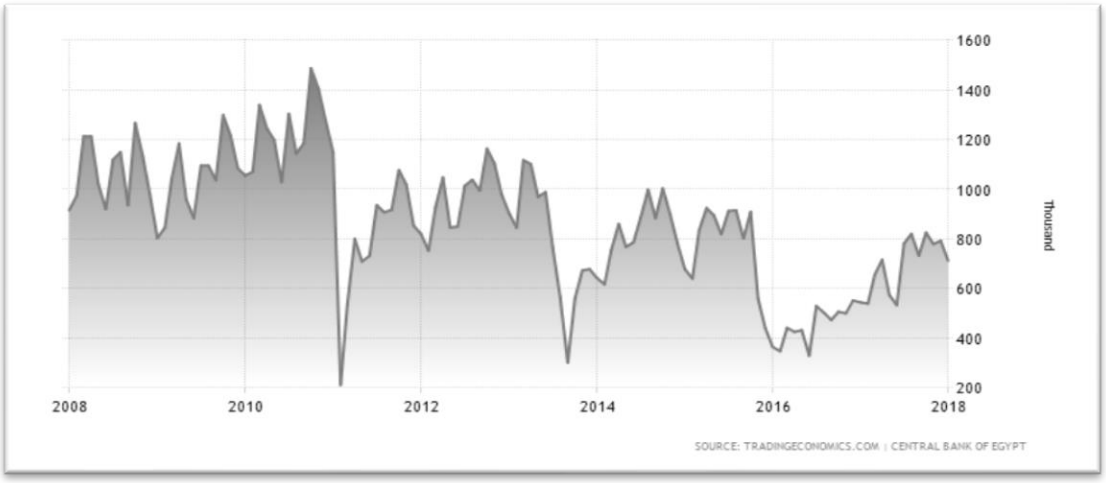

Kaynak: www.tradingeconomics.com

2.4.5.Teörizm Endeksi

Terörizm endeksi ülkelerde yaşanan terör olaylarının doğrudan ya da dolaylı etkilerini ölçen bir rapordur. Bu bağlamda terör ülkeler arasında yatırım, turizm ve bununla birlikte güven ortamını da etkileyen bir olgudur. Literatürde terörizmin ekonomiye olumsuz etkileri olduğunu inceleyen çalışmalar olmuştur. Yapılan çalışmalarda, terörizmin ekonomik sonuçları arasında, tüketici güveninde azalma, risk algısı nedeniyle borçlanmada artış, iç ve dış yatırımlarda azalma, kamu harcamalarının dağılımında oransal olarak değişme sayılabilir (Lenain, Bonturi ve Koen, 2012; Eckstein veTsiddon, 2004; Gupta vd. 2004, Nedelescu ve Johnston, 2005; Sandler ve Gaibulloev, 2008).

Mısır'da 2015 yılında 7,33 olan terörizm endeksi 2016'da 7,17'ye düşmüştür. Endekste düşüş olması Mısır ekonomisi için olumlu gelişmelerden biridir (Tablo20). Terörizm ülke ekonomilerini mali açıdan olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Bu bağlamda düşünüldüğünde ülkelerde terörün minimum olması güven ortamının artması ve yatırım girişi için belirleyici etkendir.

Tablo20: Mısır Terörizm Endeksi 2008-2016

Kaynak: www.tradingeconomics.com

2.4.6. Enerji Sektörü

Mısır Afrika'daki en büyük OPEC dışı petrol üreticisi ve kıtadaki üçüncü büyük doğalgaz üreticisidir. Ayrıca Basra Körfezi'nden Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilen petrol için önemli bir transit geçiş noktasıdır.

Mısır Süveyş Kanalı ve Süveyş- Akdeniz Boru Hattı'nın (SUMED) işletilmesi ile de uluslarası enerji piyasalarında önemli rol oynamaktadır. 2011 ayklanması sonrası enerji alanında problemler yaşansa da Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın mali desteği ile ülke ekonomik darboğazdan çıkarak, gelen mali destek ülkedek, iç enerji talebinin karşılanmasınıda sağlamıştır.

Petrol sektörü ülkede beş kuruluşun denetimindedir. Bu kuruluşlar devlete bağlı olan şirketlerdir. Petrol üretimi yoğunlukla Süveyş Kanalı, Nil Deltası ve Batı çölü bölgelerinde yapılmaktadır. Mısır, Zohr bölgesinde de keşfedilen doğalgaz rezervlerinin büyüklüğü 850 milyar metreküp olarak açıklamıştır. Ağustos 2015'te keşfedilen ve dünyanın en büyük açık doğalgaz alanı olan Zohr'da doğalgaz üretimi 2017 itibari ile başlamıştır.

GSYH'da petrol ve doğalgazın payı %9'dur. Mısır'da ham petrol rezervleri 4.4 milyar varil büyüklüğündedir. Doğalgaz ve petrol sektörü ülkeye yabancı yatımı da çeken sektörlerdir.

3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmada Mısır ekonomisinde 2011 yılı sonrası yapısal dönüşüm incelenmiştir. Çalışmada incelenen makro ekonomik göstergeler çerçevesinde Mısır ekonomisini değerlendirdiğimizde

ülkede yapısal anlamda dönüşümün sağlanamadığı teorik olarak da tespit edilmiştir. Yalnız 2016 yılı sonrası makroekonomik göstergelerde belli oranda iyileşmeler gözlemlenmiştir.

Mısır ekonomisi Hüsnü Mübarek sonrası dönemde artan nüfusa rağmen ekonomide kaynak yaratamamamıştır. İstihdam, enflasyon, dış ticaret, kişi başına gelir seviyesi rasyolarını incelediğimizde ortalama olarak 2016 yılından sonra bir iyileşme sürecine girilmeye başlanmıştır.

Mısır ekonomisinde yapısal dönüşümü Clark (1957) ve Lewis'in (1954) yaptıkları çalışmaların sonuçlarına göre değerlendirdiğimizde, sanayi ve hizmet sektörlerinde dönemsel olarak artış gözlemlense de bu istihdam artışının gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı gözlemlenmiştir. Gelişmiş ülke ekonomilerinde tarım sektörünün GSYH'deki payı istihdam yaratma kapasitesi açısından %3 oranının altındadır (TÜİK, 2014). Mısır ekonomisinde bu oran %11'dir. Ekonomideki dönüşüm istihdam yaratma kapasitesi açısından değerlendirildiğinde sektörler arası geçişler bağlamında dengelenmesi gerekmektedir.

Hizmet sektörünün GSYH içindeki payı %55'in üzerindedir. Ve ülke nüfusunun yaklaşık olarak yarısı hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Hizmet sektöründe istihdamın yüksek olması özellikle kamunun ekonomide tekelleşmesi nedeniyledir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde sektörler arası istihdamın dengelenmesi gerekmektedir. Ve sektörlerin GSYH'deki payı gelişmiş ülke verilerinin gerisindedir. Kişi başına GSYH verilerini incelediğimizde ortalama %50 artış olsa da bu oran gelişmiş ülkelerin gerisinde gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde bu oran %75 oranında artış göstermiştir.

2017 yılı sonunda daraltılmış olan döviz kuru rejiminde serbestleşme, ekonomik güveni sağlama hususunda önemli bir aşama olmuştur. Ülkede yapılan sübvansiyonlar yatırımları artırmaya, net ihracatı artırmaya ve ekonomik kalkınmayı amaçlaşmıştır. Kamu Hizmeti Reformu'ndaki amaç da ülke ekonomisini canlandırmaktır. Ekonomik temel anlamında eksikleri olan teşvik paketi ülke içinde daha yüksek bütçe açıklarına ve kamu borç stokunun artmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin yavaş seyretmesi, düşük teknoloji ve ithal temelli üretim nedeniyle dış ticaret açığı yükselmektedir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde yapısal reformların etkili olmadığını ifade edebiliriz.

Yapısal reformlar özellikle popülist ve siyasi uygulamalardan sıyrılarak ülke için uygulama alanı bulursa ülke için önemli bir dönüşüm gerçekleşme imkanı olacaktır. Ülke içindeki genç nüfusun işgücüne katılımı bu bağlamda önemli bir kriter olacaktır.

Özel sektör iç ve dış yatırımcılar tarafından desteklenebilirse Mısır ekonomisi için kalkınma süreci başlayacaktır. Yoksulluk ve işsizlikle ilgili reformların yapılması da ekonomiyi canlandıracaktır. Doğrudan yabancı yatırımların girişini sağlayacak planlamaların yapılması da ekonomik faaliyet için önemlidir.

Mısır'da Arap Baharı sonrası ayaklanma ve askeri darbe deneyimi ekonomiyi olumsuz etkileyen süreçler olmuştur. Politik değişimler, ekonomiyi de birincil etkileyen faaliyetler

olduğu için Mısır ekonomisinin son yıllardaki performansı genel anlamda negatif seyirdedir. Siyasal iktidar etkili bir ekonomi planlaması yapabilirse ekonomide kaynak yaratılabilecek ve Mısır ekonomisinin rekabet edebilirliği de artacaktır.

Memedovic ve Lapadre'ye göre ülkelerin ekonomik imkanları ve kaynakları üzerinde en etkin olan fiziki ve beşeri coğrafyalarıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Mısır ekonomisi için bulunduğu coğrafya bir fırsat alanıdır. Özellikle Zohr bölgesinde çıkarılan doğalgaz Doğu Akdeniz'de jeopolitik ve enerji dinamikleri açısından Mısır ekonomisi için artı değer yaratacaktır.

Griffith ve Wall (2012), yapısal değişimi ülkede faaliyet gösteren sektörlerin oransal olarak büyüklüklerindeki değişiklik olarak tanımlamışlardır. Sektörler arası oransal büyüklüklerdeki değişim gelişmiş ülke ekonomilerinin gerisindedir. Sektörler arası emeğin mobilizasyonunu sağlayıcı çalışmalar yapılmalıdır.Küresel ekonomi ile rekabet edebilecek ürün ve hizmet üretimini sağlayacak özelliklere uygun bir üretim temeli sağlanabilirse ekonomik iyileşme sağlanabilecektir. Ekonomide dönüşüm teknoloji trensferi ile sağlanabilecektir. Ancak bu kriterlerde küresel pazarlara girilebilecektir. İhracat ve ithalat hacmi ve dış ticaret dengesi de ülke ekonomisinde sanayi geliştikçe değişerek gelişecektir. Yine ülkedeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi ile işsizlikle ilgili önlemler alınabilir. Devletin ekonomi yönetimindeki yoğunluğu da özel sektörün gelişimini engelleyen olumsuz bir etkendir. Bu bağlamda özel sektöre fırsat alanları oluşturuması yapısal değişim için önemli olacaktır. Özel sektörle birlikte ar-ge, alt yapı ve beşeri sermayeye yatırımın da ekonomik yönetim tarafından ön planda tutulması gerekir.

Sonuç olarak değerlendirdiğimizde Mısır ekonomisi yapısal anlamda değişimi gerçekleştirme hususunda yavaş adımlarla ilerlemektedir. Son dönem enerji yatırımlar ülke için orta vadede ihracatı tetikleyici olabilir.

KAYNAKÇA:

Clark, C. (1940). "The conditions of Economic Progress".

Deviren, Vatansever N. (2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri, Mevzuat Dergisi, Yıl:7, Sayı:81, ISSN 1306-0767, Eylül 2004.

Eckstein, T., and D. Tsiddon. (2004). "Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel", Jornal of Monetary Economis, Vol.51, pp.971-1002.

El-Mahdi, A. Et al (2014). "Employment and Productivity Growth in Egypt in a period of Structural Cahnge 2001-2008" Economic Brief, AFDB, available for download at www.afdb.org

Fabricant, S. (1942). "Employment in Manufacturing, 1899-1939, NBER, New York, available for download at http://www.nber.org/books/

Fitzimmons, James A.& Fitzimmons, Mona J. (1994). Service Management for Competitive Advantage, Singapora, McGraw- Hill, S.5.

Friedman, M. (1998). "A Comment on CSWEP", Journal of Economic Perspectives, American Economic Association, vol. 12(4).

Gaibulloev, K. and T. Sandler. (2008). "Growth Consequences of Terrorism in Western Europe". Kyklos International Review for Social Sciences, No.61, pp.411-424.

Griffiths, A & S. Wall (2012). Applied Economics, Twelfth Edition, Prentice Hall, Pearson, England.

Gupta, S., B. Clements, R. Bhattacharya, and S. Chakravarti. (2004). "Fiscal Consequences of Armed 19 Conflict and Terrorism in Low- and Middle- Income Countries", European Jornal of Political Economy, Vol.20, pp.403-421.

Hawash, R. (2007). Industrialization in Egypt, s.1-20, http://mgt.guc.edu.eg/wpapers/001hawash2007.pdf (Erişim tarihi: 11 Kasım 2018).

Johnston, B., and O. Nedelescu. (2005). "The Impact of Terrorism on Financial Markets", IMF Working Paper, No.05/60 (Washington: International Monetary Fund).

Keesing, D.B. (1966). Labor Skills and Comparative Advantage, American Economic Review, 56 (1/2).

Kenen, P.B. (1965). Nature, Capital and Trade, Journal of Political Economy, 73 (5).

Lenain, P., M. Bonturi, and V. Koen. (2002). "The Economic Consequences of Terrorism", OECD Economics Department Working Paper, No.334 (Paris: Organization for Economic Cooperation and Development).

Memedovic, O.& L. Lapadre (2009). "Srtuctural Change in the World Economy: Main Fatures and Trends" Research and Statistics Branch Working Papaer 24/2009, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO).

Rodrik, D. (2012). "Who Needs the Nation State?", CEPR Discussion Papaers 9040, C.E.P.R. Discussion Papers.

Rostow, W.Walt. (1990). Theorists of Economic Growth form David Hume to the Present, Oxford Univesity Press, New York, 712 p.

Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat- Teori Politika ve Uygulama, 15.Baskı, Güzem Can Yayınları, s.17, İstanbul.

Yeldan, E.(2010). İstihdamsız Büyüme, Esnek İşgücü, http://yeldane.bilkent.edu.tr/Yeldan251_24Sub10.pdf. (Erişim tarihi:16.11.2018).

Valli, v. & Saccone, D. (2015). "Structural Change, Globalization and Economic Growth in China and India" The European Jornal of Comperative Economics, 12(2), 133-163, available online at http://eases.liuc.it

Web adresleri:

www.en.portal.santandertrade.com

www.focus-economics.com

www.tradingeconomics.com

www.tuik.gov.tr

www.statista.com

www.worlddatabank.org

HASTANELERDE YÖNETİCİLERİN LİDERLİK DAVRANIŞ TARZLARININ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ ÜZERİNE ETKİSİ: İSTANBUL İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F.

Güler SEZGİN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F.

ÖZET: Bu çalışmada hastanelerde yöneticilerin liderlik davranış tarzlarının sağlık çalışanlarının iş tatmini üzerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede araştırmanın evrenini İstanbul İli Anadolu yakasında bulunan özel bir hastanede sağlık hizmeti sunan sağlık çalışanlarından oluşturulmuştur (N=170). Veriler, SPSS 20.0 versiyonu ile bilgisayar ortamında analiz edildi. İstatistik analiz yöntemleri olarak; yüzdelik, frekans, korelasyon analizi, Kruskal Wallis H-Testi ve Mann Whitney U testlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda özel bir hastanede sağlık hizmeti sunan sağlık çalışanlarının, hastane yöneticilerinin liderlik tarzını "görev odaklı" olarak algıladıkları, "iç kaynaklı iş tatmin" düzeylerinin yüksek olduğu, hastane yöneticilerinin liderlik davranışlarının sağlık çalışanlarının iş tatmin düzeylerini etkilediği ve aralarında anlamlı ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak hastane yöneticilerinin liderlik davranış tarzları sağlık çalışanlarının iş tatminlerini etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hastane yöneticisi, liderlik davranış tarzları, sağlık çalışanları, iş tatmini

THE INFLUENCE OF MANAGERS 'LEADERSHIP BEHAVIOR STYLES ON HEALTHCARE WORKERS' JOB SATISFACTIOJN IN HOSPITALS: RESEARCH AN IN ISTANBUL

ABSTRACT: It was aimed to determine the effect of the influence of managers' leadership behavior styles on healthcare workers' job satisfaction. In this framework, the universe of this research was formed by healthcare workers serving in a healthcare service in a private hospital which is in Anatolian part of İstanbul province. It was aimed to reach the entire universe without using sampling method in the research.The data of this research was obtained by the survey which consisted 170 people who agreed to participate in the survey. The evaluation of data was performed in a computer with the spss 20.0 version. As statistical analysis methods; percentiles, frequency, correlation analysis, Kruskal wallis H-test and Mann whitney U test were used.

As a result of the research, the healthcare workers who work in a private hospital detect managers'leadership is about task focusing so interior job satisfaction is high. The leadeship behavior of the hospital managers influences the level of job satisfaction of the healthcare workers. It was obvious that there was a meaningful relationship between them. As a result hospital managers' leadership behaviour styles influence the job satisfaction of the healthcare workers.

Key Words: Hospital manager, leadership behavior styles, health care workers, job satisfaction

GİRİŞ

Sağlığın bir bilim olarak algılanması, iş bölümünün ve profesyonelleşmenin başlaması, yöneticilik kavramının sağlık hizmeti sunan hastanelere girmesini sağlamıştır (Arslan, 2015:39). Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin tüm ülkelerde formel olarak sunulduğu yerler hastaneler olarak kendini göstermektedir. Çok karmaşık bir yapıya sahip olan hastaneler sağlık hizmetinin sunumunda önemli bir yere sahiptirler. Hastanelerin temel amaçları toplumun sağlık hizmetleri ihtiyaçlarını karşılaması olduğu düşünüldüğünde, toplumun sağlık hizmetlerinin karşılanmasında hastanelere önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi hastanelerin etkin ve verimli bir şekilde çalışmasına bağlıdır. Hastanelerde verimliliğin sağlanabilmesi için en büyük görev hastanenin çalışanları yanında hastane

yöneticilerine düşmektedir. Hastanelerde yöneticiler sağlık hizmetlerinin iyi bir şekilde sunulması için hizmetlerin planlanması, örgütlenmesi, yönetilmesi, koordine edilmesi ve denetlenmesinden sorumlu olan kişidir (Ardahan ve Konal, 2017:142). Hastane yöneticilerinin kurumsal amaç ve hedeflere ulaşmada izlemiş oldukları politika, öncelikle sağlık çalışanlarının beklentilerini karşılamaya yönelik olmalıdır.

Hastaneler, yönetici ve çalışanları ile bir bütün olarak faaliyet gösterirler. Hastane yöneticilerinin alacak olduğu kararlarda ve uygulamalarda, hastane çalışanlarıyla birlikte sağlık hizmeti sunabileceklerdir. Dolayısıyla hastane yöneticilerinin kurumsal amaçlara ulaşmalarını sağlayacak stratejileri ve politikaları çalışanları ile birlikte belirlemeleri gerekmektedir. Hastaneler toplumun ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerini karşılamak amacıyla faaliyet gösteren ve emek-yoğun teknolojiye sahip kurumlardır. Bu göz önünde bulundurulduğunda belirlenen amaca ulaşmada, hastanelerin başarıları ya da başarısızlıkları sağlık çalışanlarına bağlıdır. Bu nedenle hastane yöneticileri iç dinamikleri olan sağlık çalışanlarına gerekli önemi göstermeliler. Bunu yaparken de sağlık çalışanlarına her türlü teknolojik ve psikolojik desteği vermelidirler. Sadece hastanenin teknik ve fiziki olanaklarının iyileştirilmesi ile sağlık çalışanlarının daha mutlu ve etkin çalışması sağlanamayabilir.

Çağımızda hastanelerde verimliliğin sağlanmasında iş tatmini önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Hastane yöneticilerinin teknik imkânlar yanında sağlık çalışanlarının iş tatminini artırıcı maddi ve maddi olmayan teşvik araçlarını kullanmaları gerekmektedir. Hastanelerde etkinlik ve verimlilik, iyi işleyen bir yönetim tarafından gerçekleştirilebilir. İyi bir yönetim de, çalışanlarına karşı sorumlu, onlara değer veren yöneticilerin varlığına bağlıdır. Hastanelerde çalışan sağlık personelinin moral ve iş tatmini ne kadar artarsa verilen hizmet hem hastalara hem de hastane yönetimine daha iyi yansıyabilecektir.

Her meslekte iş tatmini kritik bir kavramdır. Ancak bu kavram insanların sağlıklarıyla ilgilenen sağlık çalışanları için daha büyük önem taşımaktadır. Çünkü sağlık çalışanlarının yaptıkları işler insan hayatları ile ilgilidir, yapacakları ufak bir hata telafisi mümkün olmayan bir zarara veya hastanın hayatına mal olabilir. Hizmeti alan hasta ile hizmeti sunan sağlık çalışanın yoğun bir iletişim içerisinde olduğu bu sektörde, iş tatmini düşük olan sağlık çalışanlarının kaliteli bir hizmet sunması ve hasta tatmini sağlaması mümkün değildir. Hastaların yüksek düzeyde kaliteli ve etkin bir sağlık hizmeti alabilmesi ve hizmetten memnun kalması için sağlık çalışanlarının da iş tatminlerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Hastane yöneticilerinin görev ve sorumlulukları gereği çalışanlarını hedeflere etkili biçimde yönlendirmeleri liderlik davranışlarına bağlıdır. Liderlik, örgütleri ve kişileri belirlenen ortak hedeflere yöneltme becerisi hareketli ve bireysel bir yolculuk olarak belirtilmektedir (Canbolat, 2016:11-12). Bu bağlamda sağlık hizmetlerindeki etkililik ve verimlilik, sergilenen liderlik davranış tarzları ve yetenekleri ile yakından ilişkilidir. Hastanelerde en verimli şekilde sağlık hizmeti verilmesi, hizmet kalitesi ve kaynakların doğru kullanımında başarılı bir yönetim ve liderlik yeteneği ile sağlanabilir (Hintea, vd, 2009:95). Değişik yönetsel düzeylerde bulunan hastane yöneticileri, sergiledikleri yönetici davranış tarzlarıyla kurumsal

amaçlara ulaşabilir ve sistemi etkili kılabilirler. Bu nedenle, hastane yöneticileri liderlik davranış tarzlarını bilmek ve bunlar içerisinde kendi ve hastane açısından en uygun olanını belirleyebilmelidir. Çünkü hastane yöneticilerinin çalışanlarını etkili biçimde doğru hedeflere yönlendirmeleri yöneticinin davranış tarzlarına bağlıdır. Bu çerçevede ele alınan çalışmanın amacı; hastane yöneticilerinin davranış tarzlarının tespit edilmesi ve bu davranışların sağlık çalışanlarının iş tatmini üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve konuya ilişkin uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesine katkı sağlamaktır.

1.KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜR TARAMASI

Hastanelerde Yöneticilerin Liderlik Davranış Tarzları ve İş Tatmini ile ilgili yapılmış çalışmalara bakıldığında; Temgilimoğlu vd., (2005)'nin "Hastanelerde Liderlik Davranışlarının Personel İş Doyumuna Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Çalışması" isimli çalışma, Tokat Cevdet Ayhan Devlet Hastanesi'nde çalışan 355 kişi üzerinde yapılmıştır. Çalışma sonucunda çalışanların iş doyumlarının yüksek olduğu, yöneticilerin; destekleyici, araçsal, katılımcı ve başarı yönelimli olmak üzere dört tür liderlik sergilediği belirlenmiştir. İş doyumunun en yüksek olduğu liderlik tarzının sırasıyla katılımcı, araçsal, başarı yönelimli ve destekleyici liderlik olduğu ve her dört liderlik tarzında personel iş doyumu üzerinde pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir.

Kayahan, (2003), "Hastane Yöneticilerinin Yönetsel Başarı Düzeyleri Üzerine Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Örnek Bir Araştırma" konulu çalışması ile hastane yöneticilerinin yönetsel başarı düzeylerini belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda hastane yöneticilerinin %84 düzeyinde başarı düzeylerine ulaştıkları saptanmış ve bu oranın daha da artırılması noktasında, yönetici geliştirme programlarının planlanması, hastane yönetimine yönelik hizmet içi kurslar verilmesi, bunlara katılımın sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Akyurt vd., (2015), Türkiye'nin en fazla hastanesinin bulunduğu ve en kalabalık nüfuslu şehri olan İstanbul'daki özel ve devlet hastane/kliniklerinde sağlık çalışanlarının liderlik tarzları, iş tatmini, örgütsel bağlılık ile ilgili yaptıkları saha araştırmasında; sağlık çalışanlarının görev odaklı, açık kurallar ve hedefler belirleyen, görev bağlamında destekçi, problem çözen ve hataları gidermeye niyeti olan, kısmen ödül ve ceza sistemi bağlamında yöneten araçsal ve etkileşimci liderlik tarzlarını benimseyen yöneticilere ihtiyaç olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Sellgren vd., (2008)'nin büyük bir üniversite hastanesinde 770 hemşire üzerinde yapmış oldukları çalışmada, yöneticilerin liderlik davranışlarının hemşirelerin iş tatmini ve yaratıcı çalışma ortamıyla nasıl ilişkili olduğu araştırılmıştır. Çalışma sonucunda hemşire kıtlığının tüm dünyadaki yöneticiler için büyük bir sorun olduğu ve yetenekli personeli elde tutmak için yöneticilerin liderlik davranışlarının önemli olduğu, iş tatmininde en yüksek oranlara sahip bir yöneticinin "süper" olarak algılandığı, liderlik ve çalışma iklimi arasındaki korelasyonun güçlü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Arabacı, (2012), İstanbul ili Avrupa yakasında toplam yedi hastanenin yoğun bakım ünitelerinde görev yapan hemşirelerinden oluşan çalışmasında, yoğun bakım ünitelerinde çalışan hemşirelerin, yönetici hemşirelerin liderlik tarzlarını "görev odaklı" olarak algıladıkları, iç kaynaklı motivasyon düzeylerinin yüksek olduğu, ayrıca yönetici hemşirelerin liderlik davranışlarının hemşirelerin motivasyon düzeylerini etkilediği ve aralarındaki ileri düzeyde ilişkinin olduğunu belirlemiştir.

Öztürk vd., (2012), İstanbul'daki bir üniversite, özel ve devlet hastanesinde çalışan hemşireler üzerinde yapmış oldukları çalışmada, yönetici hemşirelerin liderlik davranışlarının hemşirelerin memnuniyet düzeyi üstünde olumlu bir etkisi olduğu ve çalışanların, astların, izleyenlerin liderlik süreci üzerinde önemli rol oynadığı saptanmıştır. Bunun yanı sıra bu hemşirelerin yönetici hemşirelerini özellikle ekibin iyiliği için kişisel planlarını arka plana atan, engellerle başa çıkmak için cesaret veren, güç problemlerle yüzleşen ve üstlenen, gurur ve güven duygusu veren özverili ve dönüştürücü lider olarak algıladığı ve bu liderlik yaklaşımını daha etkili buldukları belirlenmiştir.

Mosadeqhrade vd., (2013)'nin 814 hastane çalışanı ve yönetici üzerinde yürütmüş oldukları çalışmada, çalışanların iş tatmini ve işlerini üstlenmeleri yöneticilerin liderlik tarzına bağlı olduğu, hastane yöneticilerinin egemen liderlik tarzının katılımcı tarz olduğu, maaş, fayda, terfi, şarta bağlı ödüller, kişilerarası ilişkiler ve çalışma koşullarının hastane çalışanları arasında iş doyumunu en iyi şekilde etkilediği, liderlik, iş doyumu ve işleri üstlenmeleri arasında yakın ilişki olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmada, katılımcı yönetimin her zaman iyi bir liderlik tarzı olmadığı, yöneticilerin, örgüt kültürü ve çalışanların örgütsel olgunluğuna göre en iyi liderlik tarzını seçmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Taş vd., (2010), yöneticilerin liderlik davranışlarının personel iş doyumuna etkisi konulu çalışmasında, günümüz çalışanlarının kendilerini makine olarak nitelendiren, maddi bir varlık olarak gören ve kendilerini yöneten yönetici yerine, onları yönlendiren, birey olarak saygı duyan, katılımcı yönetim davranışlarını sergileyen ve daha üst düzeydeki ihtiyaçlarının karşılanmasında katkıda bulunacak lider yöneticiler istedikleri sonucuna varmıştır.

Perez, (2014), 540 yataklı eğitim ve araştırma hastanesinde 900'den fazla hemşire çalışanı olan hastanede 19 yönetici pozisyonundaki hemşire üzerinde yapmış olduğu çalışmasında katılımcıların dönüşümlü liderlik davranış tarzlarına sahip olduklarını ve bu yönetici hemşirelerin bu davranışlarından çalışan personellerinin memnun oldukları ve çalışanların iş hacimlerini olumlu yönde etkilediklerini belirlemiştir. Ayrıca çalışan personelin memnuniyetlerini liderlik davranış tarzlarının dışında diğer faktörlerinde etkilediği, bu faktörlerin ise; parasal hususlar, kişisel ya da aile sorunları, çalışma ortamı ve kariyer gelişim fırsatları olduğu sonucuna varmıştır.

Uysal vd., (2012), Hastane yöneticilerinin liderlik özellikleriyle çalışanların iş üretkenliği arasındaki ilişkinin incelenmesi isimli çalışmalarında, hastane yöneticilerinin çalışanlar

tarafından dönüşümlü lider olarak algılanmasıyla iş üretkenliklerinin arttığını ve çalışanların yöneticisinin ne istediğini bilerek hedefe yöneldiğini belirtmiştir.

Çelmece vd., (2015), Sağlık çalışanlarında algılanan liderlik ve iş yaşam kalitesi adlı çalışmalarında yönetici konumundaki liderin yeniliğe açık ve uyumlu, değişen koşulları adapte etmekte, hızlı ve kararlı olması gerektiği ayrıca sağlık kuruluşlarında insan odaklı bir işleyiş söz konusu olduğu için hem hastaların hem de çalışanların motivasyonu ve huzuru açısından hümanistik bir liderlik tarzı benimsenmeli, hastaların ve çalışanların beklentileri göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilmiş.

İbrahim vd., (2016)'nin Mansoure Üniversitesine bağlı Mansoure Hastanesi'nin acil bölümünde çalışan 110 hemşire üzerinde yönetici hemşirelerin liderlik sitillerinin çalışan hemşirelerin iş performansı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayan çalışmalarında, liderlik sitilleri ile hemşirelerin iş performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmada yönetici hemşirelerin dönüşümlü ve işlemsel liderliğe sahip oldukları ve bununda çalışan hemşirelerin üzerinde etkili olduğu, hemşirelerin performans düzeylerinin ve algılanan liderlik tarzlarının nispeten düşük olduğu belirlenmiştir.

Kuria vd., (2016)'nin Kenya'daki 384 sağlık çalışanları arasındaki liderliğin örgütsel performans üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla yapılan araştırmada, liderliğin çalışanların katılımı ile örgütsel performans arasındaki ilişkiyi etkilediği sonucuna varılmıştır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Evreni

Bu araştırma, sağlık çalışanlarının hastane yöneticilerinde algıladıkları liderlik davranış tarzlarının iş tatminleri üzerindeki etkilerini belirlemek amacını taşımaktadır. Araştırma, İstanbul ili Anadolu yakasında bulunan Özel İstanbul Bölge Hastanesinde çalışan 170 sağlık çalışanı üzerinde tesadüfi örneklem yöntemi ile 01.06.2017-14.07.2017 tarihleri arasında yapılmıştır.

2.2.Veri Toplama Araçları

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, katılımcı grubun kişisel özelliklerini içeren 7 maddeden oluşan kişisel bilgi formu, hastane yöneticileri ve sağlık çalışanlarının liderlik tarzlarını algılarına yönelik 36 maddeden oluşan Liderlik Davranış Ölçeği (Ekvall ve Arvonen, 1991) ve sağlık çalışanlarının iş doyumunu ölçmek amaçlı 20 maddeden oluşan Minnesota İş Doyum Ölçeği olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Liderlik Davranış Ölçeği Türkçeye Temgilimoğlu (2005) tarafından uyarlanmış, geçerliliği ve güvenilirlik analizi yapılarak Cronbach alpha değeri 0,96 bulunmuştur. Bu araştırmada Liderlik Davranış Ölçeğinin güvenirlik analizi güvenirlik katsayısı, Cronbach alpha=0,960 değerinde bulunmuştur. Liderlik Davranışı Ölçeğinin madde puanlaması Likert tipi 5 ölçekli derecelendirme ile yapılmıştır. Buna göre; (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3)Kararsızım, (4)Katılıyorum, (5)Kesinlikle Katılıyorum şeklinde değerlendirilmiştir.

Ölçekte olumsuz (negatif) maddeler bulunmamaktadır. Ölçek değerlendirilmesinde ise ortalama yöntemi kullanılmıştır.

Anketin üçüncü bölümünde kullanılan Minnesota İş Doyum Ölçeği 1967'de Weiss ve diğerleri tarafından geliştirilmiştir. 1985 yılında Baycan tarafından Türkçeye çevrilmiş geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılarak Cronbach alpha=0,77 değerinde bulunmuştur. Ölçek içsel doyum, dışsal doyum ve genel doyum puanlarını verir. Alt ölçeklerden İçsel doyum; iş sorumluluğu, işin kendisi, başarı, tanınma veya takdir edilme, yükselme ve terfiye bağlı görev değişikliği gibi işin içsel niteliğine ilişkin öğelerden oluşmaktadır. Dışsal doyum; yönetici, çalışma arkadaşları ve astlarla ilişkiler, kurum politikası ve yönetim, denetim şekli, çalışma koşulları, ücret gibi işin çevresine ilişkin öğelerden oluşmaktadır. Bu araştırmada Minnesota İş Doyum Ölçeğinin güvenirlik analizi Güvenirlik katsayısı, Cronbach alpha=0,954 değerinde bulunmuştur. Minnesota İş Doyum Ölçeğinin madde puanlaması Likert tipi 5'li derecelendirme ile yapılmıştır. Buna göre; (1)Hiç Memnun Değilim, (2)Memnun Değilim, (3)Kararsızım, (4)Memnunum ve (5)Çok Memnunum şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçekte olumsuz (negatif) maddeler bulunmamaktadır. Ölçek değerlendirilmesinde ise ortalama puan yöntemi kullanılmıştır.

Hipotezler

Bu araştırma çerçevesinde oluşturulan hipotezler ve alt hipotezler aşağıda verilmiştir.

H1: Sağlık çalışanlarının iç kaynaklı iş tatmin boyutları hastane yöneticilerinin liderlik davranış tarzlarını pozitif yönlü etkilemektedir.

H1a: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından iç kaynaklı iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin işgören odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H1b: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından iç kaynaklı iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin görev odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H1c: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından iç kaynaklı iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin değişim odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H2: Sağlık çalışanlarının dış kaynaklı iş tatmin boyutları hastane yöneticilerinin liderlik davranış tarzlarını pozitif yönlü etkilemektedir.

H2a: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından dış kaynaklı iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin iş gören odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H2b: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından dış kaynaklı iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin görev odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H2c: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından dış kaynaklı iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin değişim odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H3: Sağlık çalışanlarının genel iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin liderlik davranış tarzlarını pozitif yönlü etkilemektedir.

H3a: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından genel iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin işgören odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H3b: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından genel iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin görev odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

H3c: Sağlık çalışanlarının iş tatmin boyutlarından genel iş tatmin boyutu hastane yöneticilerinin değişim odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir.

3.BULGULAR

Araştırmadaki verilerden liderlik ve iş tatmini ölçeklerinin normallik dağılımları incelendiğinde, 2 ölçeğin normal dağılım göstermemesinden dolayı araştırmadaki farklılaşma testlerinde Non-Parametrik fark testleri yapılmıştır.

Araştırmada katılımcı olan sağlık çalışanlarının demografik bilgilerine bakıldığında; %39,4'nün (N=67) 21-25 yaş aralığında,%12,4'nün (N=21) 26-30 yaş aralığında, %8,2'sinin (N=14) 31-35 yaş aralığında, %13,5'nin (N=23) 36-40 yaş aralığında, %26,5'nin (N=45) ise 40 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların cinsiyet ve medeni durumunda ise; %68,8'nin (N=117) kadın, %31,2'sinin (N=53) erkek olduğu, %52,4'nün (N=89) evli, % 47,6'sının (N=81)bekar olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının meslek dağılımına bakıldığında; %19,4'nün (N=33) hekim, %12,4'nün (N=21) hemşire, %17,6'sının (N=30) sağlık personeli, %46,5'nin (N=79) idari personel, %4,1'inin (N=7) diğer sağlık personeli olduğu saptandı. Eğitim durumunda ise; %49,5'nin (N=84) lise, 22,4'nün (N=38) ön lisans, 14,1'inin (N=24) lisans, %14,1'inin (N=24) yüksek lisans mezunu olduğu saptandı. Katılımcıların çalıştıkları hastanedeki hizmet sürelerine bakıldığında ise; %55,9'nun (N=95) 1-5 yıl, %17,6'sının (N=30) 6-10, %17,1'inin (N=29) 11-15, %3,5'inin (N=6) 16-20, %1,2'sinin (N=2) 21-26, %4,7'sinin (N=8) 26 ve üstü olduğu görülmektedir. Son olarak katılımcıların çocuk sayısına bakıldığında; %59,4'nün (N=101) çocuk sahibi olmadığı, %18,8'inin (N=32) 1 çocuk, %15,3'ünün (N=26) 2 çocuk, %4,1'inin (N=7) 3 çocuk, %1,2'sinin (N=2) 4 çocuk ve %1,2'sinin (N=2) 5 ve üstü çocuk sahibi olduğu saptanmıştır.

Hastane Yöneticileri İle İlgili Algılanan Liderlik Davranış Düzeylerinin Sağlık Çalışanlarının Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Aşağıda Tablo 1'de sağlık çalışanlarının hastane yöneticilerinden algıladığı liderlik davranışları ölçeği alt boyutları ile iş tatmini ölçeği genel ve alt boyutları aralarındaki ilişkinin korelasyon analizi ile incelenmesi verilmiştir.

Tablo 1.Sağlık Çalışanlarının Hastane Yöneticilerinden Algıladığı Liderlik Davranışları Ölçeği Alt Boyutları ile İş Tatmini Ölçeği Genel ve Alt Boyutları Aralarındaki İlişkinin Korelasyon Analizi ile İncelenmesi(N=170)

Boyutlar	Boyut	N	r	p
İç kaynaklı iş tatmini	İşgören odaklı liderlik	170	0,468	**0,000**
	Görev odaklı liderlik	170	0,522	**0,000**
	Değişim odaklı liderlik	170	0,469	**0,000**
Dış kaynaklı iş tatmini	İşgören odaklı liderlik	170	0,498	**0,000**
	Görev odaklı liderlik	170	0,524	**0,000**
	Değişim odaklı liderlik	170	0,492	**0,000**
Genel iş tatmini	İşgören odaklı liderlik	170	0,495	**0,000**
	Görev odaklı liderlik	170	0,538	**0,000**
	Değişim odaklı liderlik	170	0,497	**0,000**

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere, iç kaynaklı iş tatmini ile işgören odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %46,8 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,468; p=0,000<0,05). Buna göre iç kaynaklı iş tatmini puanı arttıkça işgören odaklı liderlik puanı da artmaktadır. Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından iç kaynaklı iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin iş gören odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H1a hipotezi kabul edilmiştir.

İç kaynaklı iş tatmini ile görev odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %52,2 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,522; p=0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından iç kaynaklı iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin görev odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H1b hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre iç kaynaklı iş tatmini puanı arttıkça görev odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

İç kaynaklı iş tatmini ile değişim odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %46,9 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,469; 0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından iç kaynaklı iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin değişim odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H1c hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre iç kaynaklı iş tatmini puanı arttıkça değişim odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

Yukarıdaki hipotez sonuçları dikkate alındığında "Sağlık çalışanlarının motivasyonu hastane yöneticilerinin liderlik davranış tarzlarını pozitif yönlü etkilemektedir." şeklindeki H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Dış kaynaklı iş tatmini ile işgören odaklı liderlik ararsındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %49,8 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,498; p=0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından dış kaynaklı iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin iş gören odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H2a hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre dış kaynaklı iş tatmini puanı arttıkça işgören odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

Dış kaynaklı iş tatmini ile görev odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %52,4 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,524; p=0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından dış kaynaklı iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin görev odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H2b hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre dış kaynaklı iş tatmini puanı arttıkça görev odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

Dış kaynaklı iş tatmini ile değişim odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında % 49,2 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,492; p=0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından dış kaynaklı iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin değişim odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H2c hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre dış kaynaklı iş tatmini puanı arttıkça değişim odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

Yukarıdaki hipotez sonuçları dikkate alındığında "Sağlık çalışanlarının motivasyonu hastane yöneticilerinin liderlik davranış tarzlarını pozitif yönlü etkilemektedir." şeklindeki H2 hipotez kabul edilmiştir.

Genel iş tatmini ile işgören odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %49,5 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,495; p=0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından genel iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin iş gören odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H3a hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre genel iş tatmini puanı arttıkça işgören odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

Genel iş tatmini ile görev odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %53,8 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,538; p=0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından genel iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin görev odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H3b hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre genel iş tatmini puanı arttıkça görev odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

Genel iş tatmini ile değişim odaklı liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %49,7 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (r=0,497; p=0,000<0,05). Buna göre "Sağlık çalışanlarının iş tatmini boyutlarından genel iş tatmini boyutu hastane yöneticilerinin değişim odaklı liderlik boyutunu pozitif yönlü etkilemektedir" şeklindeki H3c hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre genel iş tatmini puanı arttıkça değişim odaklı liderlik puanı da artmaktadır.

Yukarıdaki hipotez sonuçları dikkate alındığında "Sağlık çalışanlarının iş tatmini hastane yöneticilerinin liderlik davranış tarzlarını pozitif yönlü etkilemektedir." şeklindeki H3 hipotez kabul edilmiştir.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan araştırmanın analizi sonucunda hastane yöneticilerinin liderlik davranışlarını belirleyen tüm boyutlar ile sağlık çalışanlarının iş tatmin düzeylerini belirleyen tüm boyutlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlara göre; H1, H1a, H1b, H1c, H2, H2a, H2b, H2c, H3, H3a, H3b, H3c hipotezleri kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak; hastane yöneticilerinin liderlik davranış düzeyleri arttıkça sağlık çalışanlarının iş tatmin düzeyleri de aynı doğrultuda artmaktadır. Temgilimoğlu ve Yiğit (2005) Hastanelerde Liderlik Davranışlarının Personel İş Doyumuna Etkisini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmanın bulguları da araştırmamızın sonucunu desteklemektedir. Yapılan çalışmada da yöneticilerin liderlik davranışları arttıkça, hastane personelinin iş tatmin düzeyi artmaktadır.

Bu kapsamda hastane yöneticilerinin liderlik davranışları göstermeleri sağlık çalışanlarının yaptıkları işlerinde daha çok iş tatmini içerisinde oldukları söylenebilir. Diğer bir ifade ile hastane yöneticilerinin liderlik davranışları arttıkça, sağlık çalışanlarının iş tatmin düzeyleri de artmaktadır.

Hastane yöneticilerinin liderlik davranışlarının sağlık çalışanlarının iş tatmin üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlar bağlamında şu öneriler sıralanabilir: Hastane yöneticilerinin doğuştan gelen liderlik davranışlarının geliştirilmesi ve kazanabilecek davranışların kazandırılması için hastane yönetimlerinin, hastanede yönetici pozisyonunda olan hastane yöneticilerine liderlik üzerine eğitimler düzenlenmelidir. Hastanelerde yönetici seçilirken liderlik özelliklerine sahip yöneticiler tercih edilmesi daha etkili bir yönetim sergileme açısından önemli olabilecektir. Hastanelerde sağlık çalışanlarının sağlık hizmetlerini en verimli şekilde sunmaları için en önemli etkenlerden biri iş tatminidir. Hastanelerde sağlık çalışanlarının iş tatmin düzeylerini üst düzeyde olması için, hastane yöneticilerinin sağlık çalışanlarının iş tatminlerini yükseltici uygulamalara önem vermeleri, hastanede sağlık çalışanlarının iş tatminlerini etkileyen diğer faktörlerinde araştırılması, hastanelerde sağlık çalışanlarının çalışma koşullarının düzenlenip iyileştirilmesi, hastanelerde sağlık çalışanlarına verilen ücretin ekonomik açıdan yeterli düzeye getirilmesi, hastanelerde hekimlere, hemşirelere ve sağlık personeline göre dar kapsamda eğitim verilen idari personel ve diğer sağlık personeline daha geniş kapsamlı eğitim verilmesi, sağlık sektöründe hizmet

sunan sağlık çalışanlarına yönelik çeşitli düzenlemeler ve iyileştirmeler yapılarak sağlık çalışanlarının iş tatminlerine yönelik olumlu yansıtılmasına, hastanelerde sağlık çalışanlarının yaptıkları işlerinde daha çok iş tatmini olmaları için hastane yöneticilerinin liderlik davranışları göstermeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA:

ARSLAN, B., 2015. "Hastane Yönetiminde Liderlik ve İş Doyumu", Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

AKYURT, N., ALPARSLAN,A.M ve OKTAR, Ö.F. 2015. "Sağlık Çalışanlarında Liderlik Tarzları-İş Tatmini-Örgütsel Bağlılık Modeli", SDÜ Vizyoner Dergisi,6(13), ss.50-61.

ARDAHAN, M. KEMAL, M., 2017. "Hemşirelikte Yöneticilik ve Liderlik", Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(1), ss.140-147.

BAYCAN, A. (1985). An Analysis of Several Aspects of Job Satisfaction Between Different Occupational Groups, Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

CANBOLAT, S.G., 2016. "Yöneticilerin Liderlik Tarzlarına İlişkin Çalışan Algıları, Çedaş Grup Şirketleri Örneği", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

ÇELMECE, N ve IŞIKLAR, A., 2015. "Sağlık Çalışanlarında Algılanan Liderlik ve İş Yaşam Kalitesi İlişkisi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(20), ss.202-216.

EKVALL, G. ve ARVONEN J. (1991), " Change –centred Leadership:An extension of the two dimsional model", Scandinavian Journal of Management, 7, pp.7-26

HINTEA, C. MORA, C. TICLAU, T., 2009. "Leadership And Management In The Healt Care System: Leadership Perceptıon In Cluj County Chıldren's Hospital", Transylvankın Review of Administrative Sciences, 27E/2009,pp.89-104.

IBRAHİM,S.A.E.A. SAYED,R.I.E. ATTALA,M.M ELMEZİN,N.K., 2016. "Relationship between Head Nurses' Leadership Styles and Staff Nurses' Job Performance", IQSR Journal of Nursing and Science, 5(1), PP.66-74.

KURIA, K.L., NAMUSONGE, G.S.,IRAVO, M. 2016. "Effect of Leadership on Organizationnal Performance in The Health in Kenya", İnternational Journal of Scientific and Research Publications, 6(7).

KAYAHAN, C., 2003. "Hastane Yöneticilerinin Yönetsel Başarı Düzeyleri Üzerine Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Örnek Bir Araştırma", 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, ss. 22-24, Afyon.

MOSADEQHRADE, M.A., FERDOSİ, M., 2013. "Leadership Job Satisfaction and Organizational Commitment in Healthcare Secter; Proposing and Testing a Model", Materiasociomedica, 2(25), ss. 121-126.

ÖZTÜRK, H. BAHÇECİK, N ve PASLI GÜRDOĞAN, E., 2012. "Hastanelere Göre Yönetici Hemşirelerin Liderlik Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi", İ.Ü.F.N. Hem. Dergisi, 1(20), ss.17-25.

PEREZ, L.W.J., 2014."Impact of Nurse Managers' Leadership Styles on Staff Nurses' Intent to Turnover", Nursing Thess and Capstane Projects, ss. 31.

SELLGREN, F.S. EKVALL, G. TOMSON, G., 2008. "Leadership Bevaviour of Nurse Managers İn Relation to Job Satisfaction and Work Climate", View İssue TOC, 5(16), SS. 578-587.

TAŞ, A ve ÖNDER, E., 2010."Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının Personel İş Doyumuna Etkisi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(32), ss. 17-30, Isparta.

TENGİLİMOĞLU, D. YİĞİT, A., 2005."Hastanelerde Liderlik Davranışlarının Personel İş Doyumuna Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Çalışması", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt8, Sayı3, ss.(375-400).

TENGİLİMOĞLU, D., 2005."Kamu Ve Özel Sektör Örgütlerinde Liderlik Davranışı Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Çalışması", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt4, Sayı14, ss. 1-16.

UYSAL, Ş.A. ERDEM, R. KEKLİK, B. ÇELİK, R., 2012."Hastane Yöneticilerinin Liderlik Özellikleri İle Çalışanların İş Üretkenlik Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 1(15), ss. 27-47.

WEISS, D. J., DAWIS, R. W., ENGLAND, G. W., LOFQUİST, L. H. (1967), Manual for the Minnesota Satisfaction Quesitionnaire. [Erişim Adresi] ,http://www.psych.umn.edu.tr/psylabs/vpr/pdf,[Erişim Tarihi: 22.07.2017].

HASTANELERDE SAĞLIK DONATIMI YÖNETİMİ: KAYSERİ İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F.
Sağlık Yönetimi Bölümü

Tuğba BAYNAL
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F.
Sağlık Yönetimi Bölümü

ÖZET: Hizmet sektörünün önemli alanların biri olan sağlık sektöründe özel sağlık kurumlarının sayılarının artması ile rekabet hız kazanmıştır. Kurumlar ayakta kalabilmek için hasta tatmini ve tekrar tercih edilebilirliklerini arttırmaları gerekmektedir. Sağlık alanında hastaların tatminini sağlayan yol ise hizmet sunum kalitesinin arttırılmasından geçmektedir. Sağlık kurumları yoğun teknoloji gerektiren kurumlar olması sebebiyle gelişen teknolojik değişimler çok fazla önem arz etmektedir. Kurumlarında bu rekabet ortamında söz sahibi olabilmesi için teknolojik değişimleri yakından takip etmesi önemlidir.

Bu çalışmanın amacı sağlık kurumlarında etkin kullanılan teknoloji ve bilişim sistemlerini içeren donatım yönetimi kavramının önemini ortaya koymaktır. Donatım yönetimi kavramının sağlık kurumlarında kullanımını tespit etmek amacıyla anket çalışması yapılmıştır. Çalışma Kayseri ilinde özel bir sağlık kuruluşunda gerçekleştirilen çalışmada 50 hastane personelinin kurum ile ilgili donatım yönetimi algıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Kurumları, Donatım, Donatım Yönetimi

HEALTH EQUIPMENT MANAGEMENT IN HOSPITALS: A RESEARCH IN KAYSERİ

ABSTRACT: Competition has gained speed with the increase in the number of private health institutions in the health sector one of the key areas of the services sector. Institutions should increase patients satisfaction and by preferences again in order to survive. The ways in which the satisfaction of patients is through the increased quality of service delivery. Technological changes is of much importance health institutions due to technology-intensive institutions. The institutions are required to follow the technological changes in order to have a say in this competitive environment.

The purpose of this study transfers the importance of concept equipment management including effective use of technology and information systems in health care. Survey were made ın order to detect the use in heralt care of equipment management concept. Working have been identified of 50 hospital staff the equipment management perceptions about the agency identified in a carried out in private health institutions into Kayseri.

Key Words: Health Care İnstitutions, Equipment, Equipment Management

GİRİŞ

Küreselleşen dünya ile birlikte teknolojik faaliyetler de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Günümüzde hem üretim hem de hizmet sektöründe teknolojinin önemi yadsınamaz bir gerçektir. Hizmet sektörünün en geniş hizmet alıcıya sahip dalı olan sağlık sektörü de teknoloji kullanımı konusunda çok büyük pay sahibidir. Acil ve ertelenemez niteliğe sahip olan ve yapılan hataların geri dönülemez sonuçlara yol açtığı sektörde teknoloji kullanımı ile sunulan hizmetteki hata oranı düşürülebilir ve daha hızlı müdahale imkânı tanınabilir. Bu imkânlar da kurumun hizmet alıcılarının memnuniyet düzeyi ve tatmini

üzerinde önemli rol oynayacaktır. Artan memnuniyet kurumun başarısına ve prestijine de büyük katkı sağlayacaktır.

Hasta için olan faydasının yanında kurum içinde büyük kazançlar sağlayacak olan teknolojik imkânların sağlık kurumlarında kullanılması ve yönetilmesi ise donatım yönetimi olarak aktarılmaktadır. Kurumun teknolojik imkân yeterliliği, otomasyon sistemleri, teknik bakım ve onarım imkânları ve bu konularda personelin bilgilendirilmesi ile ilgili konular donatım yönetimi kavramının sınırları dahilindedir. Donatım yönetimi ile sağlık kurumlarındaki teşhis, tedavi ve rehabilitasyon süreci hızlı ve verimli hale gelecektir.

Çalışma sağlık kurumlarında bu denli önem arz eden donatım yönetimi kavramının kurumlarda etkinliğini belirleme amacındadır. Çalışmanın teorik kısmında donatım yönetimi kavramı ve bu kavramın sağlık kurumlarındaki kullanımı aktarılmıştır. Kavramın somutlaştırılması açısından Kayseri'de özel bir hastanede 50 kişilik örneklem grubu üzerinde bir anket çalışması uygulanmış ve kurumun donatım yönetimine verdikleri önem ölçülmeye çalışılmıştır.

1. SAĞLIK DONATIMI KAVRAMI VE KAPSAMI

Donatım Türk Dil Kurumu'na göre "donatma, teçhiz, cihazlandırma" anlamındadır. Sağlık Donatımı (equipment) ise bir iş yapmak için kullanılan malzeme (alet: takım, cihaz, buluş), diğer nesne ve bu türden diğer şeylerin tümü, sağlık teknik ve teknolojisi uygulamalarında kullanılan sağlık teknolojik nesnelerinin, ilaç ana alt grubu dışında kalan diğer ana alt grubundaki her şey olarak tanımlanmaktadır (Sargutan, 2005:125-126).

Sağlık hizmetlerinin üretimi ve arzı sırasında çeşitli teknikler ile teknoloji ürünü olan donatım (alet, takım, cihaz, makine, tertibat ve diğer nesneler) ve ilaçlardan yararlanılmaktadır (Sargutan, 2005:113). Bunlardan faydalanmak, bazı hastalıkların tanısı, tedavisi ve rehabilitasyonun yanı sıra hastalıkların erken ve kesin tanısında, tedavisinde ve rehabilitasyonunda zorunluluktur. Sağlık hizmetleri üretiminde kullanılan ileri ve basit teknolojik özelliğe sahip olan araç ve gereçlerin tümü sağlık donatımı olarak adlandırılmaktadır (Özdem, 2009:6).

1.1. Sağlık Donatımının İlişkili Olduğu Kavramlar

Sağlık donatımı kavramı ilaçlar dışında kalan bütün teknolojik cihazları, sistemleri ve işleyişleri içine alan bir kavram olduğu için sağlık teknolojileri, bilişim sistemleri ve teknolojilerini bünyesinde barındırmaktadır.

Bilişim sistemleri kavramı, bilginin toplanması, saklanması, işlenmesi, erişilmesi ve dağıtılmasına hizmet eden teknolojiler, uygulama ve hizmetlerin bütünü ve sistem üzerindeki bilgilerin tümünü kapsamaktadır (Sarıhan, 1999: 167). Günümüzde bilişim sistemleri bir işletmenin rekabet üstünlüğü sağlamalarında kritik rol oynamaktadırlar. İşletmeler bilişim sistemlerini etkin bir biçimde kullanarak; verimlilik artısı sağlayabilmekte, maliyetlerini

azaltabilmekte, yeni ürünler, hizmetler ve süreçler geliştirerek rakiplerine karsı üstünlük elde edebilmektedir (Tekin, vd. 2005: 116-117).

Bilişim teknolojileri (BT) kavram olarak, verilerin kayıt edilmesi, saklanması, belirli bir işlem sürecinden geçirmek suretiyle bilgilerin üretilmesi, üretilen bu bilgilere erişilmesi, saklanması ve nakledilmesi gibi işlemlerin etkili ve verimli yapılmasına olanak tanıyan teknolojileri tanımlamada kullanılan bir terimdir. Bunun yanında bilişim teknolojileri veri toplamak ve değerli bilgiler oluşturmak için işletme süreçlerine teknolojinin uygulanması olarak da tanımlanmaktadır (Kılınç, 2009:20). Sağlık kurumlarında bilişim teknolojileri kapsamına hesap makinaları, telefon hatları, makineler, bilgisayar da dahil tüm bilgi-işlem ekipmanları girer.

Hastalığa yönelik hastaların teşhis ve tedavi süresini hızlandırıp doktor ve yardımcı sağlık personeline doğru ve etkin karar vermesi için özel olarak tasarlanmış görüntülü ve elektronik teknolojilerdir (Karakaya, 2009:3).Sağlık teknolojisi kapsamına gire cihazlar radyografi cihazları, MR cihazları, nükleer tıp görüntüleme sistemleri, tomografi, ultrason cihazlarıdır.

1.2. Sağlık Donatımlarının Gelişme Aşamaları

Sağlık teknolojisinin gelişimi, tıp, elektrik, elektronik, fizik, kimya, bilgisayar ve makine mühendislikleri ve fizik, kimya, biyoloji bilim dallarındaki, mevcut bilimsel bilgilerin teknolojiye uyarlanması ile olmaktadır. Sağlık teknik ve teknolojilerinin geçirdiği süreçler, sağlık teknolojisinin keşfinden kullanım ömürlerinin dolmasına kadar geçen aşamalardır (Özdem, 2009:18). Sağlık donatımının gelişimi sağlık teknolojilerin araştırılması ve geliştirilmesi dönemi, uygulanması ve yayılması dönemi, değerlendirilmesi ve düzenlenmesi döneminden oluşur.

Ar-Ge aşaması aslında bir tek değil, araştırma ile geliştirme olarak iki ayrı bilimsel çalışma faaliyeti olmakla birlikte, çok yakın sebep-sonuç ilişkisi içerdikleri için, bir tek safha gibi adlandırılmaktadırlar. Araştırma safhası, temel ve uygulamalı olmak üzere iki alt aşamada ele alınmaktadır. Bunlardan ikincisi, daha fazla uygulama içerdiğinden, amaçlı geliştirme ile birlikte bir basamak içindeki iki safha olarak düşünülmektedir (Sargutan, 2005:131):

- Temel Araştırma: Bu basamakta insan vücudunun normal fonksiyonlarına ve hastalığa karşı tepkisini belirleyen biyolojik mekanizmalara dayanılarak, yeni araç ve yöntemlerle ilgili bilgiler üretilir (Özdem, 2009:19).

- Uygulamalı Araştırma ve Geliştirme: Bu basamakta temel araştırma aşamasında üretilen bilgiler, problemleri önlemek veya hastalığı iyileştirmek için yeni çözümler yaratmakta kullanılır. Yeni çözümlere yönelik yöntem ve araçların gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılır (Özdem, 2009:19).

Uygulama ve yayılma önemi döneminde fikir artık yeni bir uygulamaya dönüşebilecek hale gelir ve ilgililerin incelemesine ve kullanıcıların uygulanmasına geçilir. Bu dönemde iki aşamadan oluşur (Sargutan, 1996:45):

- Klinik İnceleme ve Deneyler: Uygulamaya dönüşen fikir, laboratuvardan çıkartılarak kliniğe sokulur ve insanlarda, geniş yelpazede klinik deneylerde ve demostrasyon projelerinde kullanılır. Sonuçlar olumlu olursa, faydalılık ve güvenlilik deneylerinden geçirilir.

- Yayılma: Bu basamakta konuyla ilgili çevrelerin yaptığı klinik uygulamalar sonucu kabul edilen yeni uygulama, sağlık idarelerince tekrar değerlendirilerek ya onaylanır ve sağlık sisteminde yaygınlaştırılır ya da reddedilerek uygulamaya sokulmaz.

Değerlendirme ve düzenleme döneminde tıbbi, idari, malî ve genel ekonomik etkileri bakımından en önemli dönem niteliğini taşımaktadır. Başlangıçta, artan maliyetlerin baskısı ve faydalılık, güvenlilik gibi sebeplerle ihtiyaç duyulan "yeni teknik ve teknolojileri değerlendirme ve düzenleme" politikaları, günümüzde, kendi içinden doğan güçlü baskılarla, bilhassa idareciler ve planlamacılar tarafından "zorunluluk" olarak algılanmaya başlanmış, sağlığın ve finansmanın ciddiyet ve zorlamalarıyla, önem ve öncelik kazanmıştır. Bu aşamada sağlık idareleri ve planlamacılar, yaygınlaşmaya başlayan yeni teknik ve teknolojik uygulamaya ait verileri toplayıp değerlendirerek, kullanıma devam etme veya etmeme kararını alır (Sargutan, 2005:136). Bu aşama dört basamak içerebilir (Özdem, 2009:20): Veri Toplama, değerlendirme, karar, kullanımın Düzenlenmesi

2. SAĞLIK KURUMLARINDA DONATIM YÖNETİMİ

Sağlık kurumlarının rekabet koşullarında ayakta kalabilmesi için sağlık donatımlarına önem vermeleri, gelişmeleri yakından takip etmeleri gerekmektedir. Bunun içinde kurumların teknoloji ile yakından ilişkili olmaları gerekmektedir.

Hastanelerde teknoloji denildiğinde, genellikle ileri tıbbi teknolojik cihazlar akla gelmektedir. Doğru bir şekilde kullanılan tıbbi teknoloji ile birlikte erken tanı koyabilmek ve bazı hastalıkları önlemek mümkün hale gelmekte, minimal invaziv (en az zarar verici) tanı ve tedavi yöntemleri geliştirilmekte, hastanede yatış süresi kısalmakta, tıp uzmanlığının ve tıbbi bilgi yönetiminin etkinliği artmaktadır (İntaş, 2010:8).

Sağlık kurumlarında bilgi ve belge yönetimi alanında son yıllarda gelişme gösteren otomasyon sistemlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Buna yönelik olarak oluşturulan sistemin öncelikli amacı; genel uygulayıcılara evraklama düzeni ile tuttukları kayıtlardan daha önemli bir avantaj sağlayacak olan bilgisayarla desteklenen hasta kayıt sistemlerini sağlayabilmektir (Kılınç, 2009:64).

Sağlık teknolojisinde, donatımlardan yararlanılan teknikler ile hastalıklar kısa zamanda ve doğru şekilde teşhis, tedavi ve rehabilite edilebilmektedir. Ayrıca hastanelerde ve kliniklerde kullanılan donatımlar aracılığı ile hastanelerde teşhis ve tedavi süreçleri için gerekli olan

uygun ortam koşulları sağlanabilmektedir. Örneğin hastanelerde enfeksiyonların yayılmasını engelleme amacı ile sterilizasyon sistemleri kullanılmaktadır. Sterilizasyon sistemleri ile hastalıkların teşhisinde, tedavisinde ve cerrahi girişimlerde kullanılan malzemeler steril edilebilmektedir. Bununla birlikte yoğun bakımlarda ve ameliyathanelerde kullanılan sistemler ile ortam havalandırılması yapılarak enfeksiyonların yayılması engellenebilmektedir. Sağlık teknolojisinin önemlilik gösterdiği bir diğer uygulama ise protez uygulamalarıdır. Fonksiyonunu kaybetmiş vücut organlarının yerine teknolojik üretim ile oluşan yapay vücut organları takılabilmektedir. Biyonik kulağı, protez kol ve bacakları, yapay vücut organlarına örnek olarak verebiliriz (Özdem, 2009:8).

Sağlık kurumlarındaki bütün bu teknolojik donanımların daha verimli kullanılması için devreye sağlık donatımı yönetimi konusu girmektedir. Donatım yönetimi, yöneticilik ile teknik uzmanlık arasında bağlantıyı kurmak ve teknoloji transferi, teknoloji pazarlaması, teknolojik planlama Ar-Ge, tasarım, imalat, prototip oluşturma, test etme gibi teknoloji teminine ve teknoloji geliştirmesine yönelik faaliyetlerin planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi, koordinasyonu ve kontrolüyle ilgili faaliyetlerin tümüdür (Özkan, 2006:44).

3.SAĞLIK DONATIMI YÖNETİMİ: KAYSERİ ÖZEL SAĞLIK KURUMLARINDA BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan literatür taraması sonucunda sağlık kurumlarında ilaç hariç her konudaki bilişim imkânları donatım yönetimi çatısı altında toplanmıştır. Sağlık kurumlarının her alanında kullanılan donatım yönetimi kavramının işlendiği bu çalışmanın amacı sağlık donatımı kavramının sağlık kurumlarında algılanma düzeylerini tespit etmektir.

3.2. Araştırmanın Ön Kabulleri

Araştırmaya katılan örneklem grubunun anket formundaki sorulara doğru ve tarafsız olarak yanıt verdikleri, evrenden alınan örneklem grubunun evreni temsil ettiği varsayılmıştır.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Karşılaşılan Sorunlar

Araştırmanın örneklemi Kayseri ilinde bir özel hastanede görev yapmakta olan hastane personeli ile sınırlıdır. Araştırmanın kamuya ait sağlık kurumlarında da yapılması istenmiştir. Fakat zaman kısıtından dolayı izin süreci tamamlanamayarak uygulama gerçekleştirilememiştir. Araştırmanın sınırlılıklarının biri de uygulamanın sağlık kurumlarında çok yoğun çalışan personeller üzerinde uygulanması gelmektedir. Katılımcılara yoğun iş temposu dolayısı ile ulaşılmakta güçlük çekilmiş ve araştırma 50 kişiyle sınırlı kalmıştır.

3.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Kayseri de bulunan özel sağlık kurumlarında çalışan kadın personel oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini oluşturan bireylerin tümüne ulaşmanın zorluğundan dolayı, belirlenen bu evren üzerinden örneklem seçme yolu tercih edilmiştir. Araştırma bu evren üzerinden rastgele örneklem seçimi ile seçilen özel sağlık kurumlarında çalışan 50 personel üzerinde yürütülmüştür.

3.5. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan anketin soruları aynı konuda daha önce hazırlanmış Buran(2010), Özkan(2006) ve Baykan'ın (2006) çalışmalarından derlenerek oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik bilgilerini öğrenmeyi amaçlamayan çoktan seçmeli sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise katılımcıların donatım yönetimi algılarını ölçmeye yönelik 25 soru sorulmuştur. İkinci bölümde anket ölçeği olarak 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, kararsızım 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum 5 şeklinde puan verilmiştir. Bu beşli ölçekteki dört aralık için (5–1=4) hesaplanan aralık katsayısına göre (4/5=0,80) seçenek aralıkları Tablo 1'deki gibi düzenlenmiştir.

Tablo 1: Anket Maddelerine Ait Puan, Seçenek Ve Sayısal Sınırlar

Puanlar	Seçenekler	Sayısal Sınırlar
1	Kesinlikle Katılmıyorum	1.00-1.79
2	Katılmıyorum	1.80-2.59
3	Kararsızım	2.60-3.39
4	Katılıyorum	3.40-4.19
5	Kesinlikle Katılıyorum	4.20-5.00

3.6. Verilerin Analizi

Anket formlarından elde edilen veriler bilgisayar ortamından SPSS 22.0 (Statistical Package Fort The Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Anketteki tüm sorulara ve ölçekteki önermelere verilen cevaplara ait frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış, bu dağılımlar tablolarla gösterilmiştir. Ayrıca ortalama, standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiklerden de yararlanılmıştır. Hipotez testleri bölümünde verilerin dağımı normal olmadığı için Non-Parametrik Testler kullanılmıştır. İkiden fazla bağımsız grup için Kruskal-Wallis H testi, iki bağımsız grup için Mann-Whitney U Testi'ne yer verilmiştir. Anketin güvenilirlik düzeyini saptamak amacıyla Alpha Modeli ve Cronbach Alfa

güvenilirlik kullanılmıştır. Bu uygulamada güvenilirlik katsayısı 0,87 olarak bulunmuştur ve anket güvenilir olarak kabul edilmiştir.

Anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup, $p \leq 0,05$ olması durumunda anlamlı farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı farklılığın olmadığı belirtilmiştir.

3.7. Güvenilirlik Analizi

Anketin güvenilirlik düzeyini saptamak amacıyla Alpha Modeli ve Cronbach Alfa güvenilirlik kullanılmıştır. Bu uygulamada güvenilirlik katsayısı 0,87 olarak bulunmuştur ve anket güvenilir olarak kabul edilmiştir.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	N of Items
0.87	25

3.8.Bulgular

Araştırmada katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili bilgiler Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

Kategori	Alt Kategori	N	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	24	48.0
	Erkek	26	52.0
Yaş	25 yaş ve altı	8	16.0
	26-35 yaş arası	12	24.0
	36-45 yaş arası	15	30.0
	46-55 yaş arası	9	18.0
	56 yaş ve üzeri	6	12.0
Meslek	Doktor	11	22.0
	Hemşire	9	18.0
	Sağlık Memuru	6	12.0
	İdari Personel	9	18.0
	Tıbbi Sekreter	6	12.0
	Diğer	9	18.0

Deneyim	1-5 yıl	10	20.0
	6-10 yıl	12	24.0
	11-15 yıl	13	26.0
	16-20 yıl	9	18.0
	21 yıl ve üzeri	6	12.0
Medeni Durum	Bekar	17	34.0
	Evli	33	66.0
Eğitim Durumu	Ön Lisans	11	22.0
	Lisans	20	40.0
	Yüksek Lisans	7	14.0
	Doktora	12	24.0

Ankete katılan 50 kişinin %48'sini (24 kişi) kadınlar, %52'sini (26 kişi) erkekler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan kişilerin yaş dağılımına baktığımızda, %16'sı (8 kişi) 25 yaş altı, %24'ü (12 kişi) 26-35 yaş aralığında, %30'u (15 kişi) 36-45 yaş aralığında, %18'i (9 kişi) 46-55 yaş aralığında, %12'si (6 kişi) ise 56 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır.

Meslek açısında katılımcıları değerlendirdiğimizde, %22'si (11 kişi) doktor, %18'sı (9 kişi) hemşire , %12'si (6 kişi) sağlık memuru, %18'i (9 kişi) idari personel, %12'si (6 kişi) tıbbi sekreter, %18'i (9 kişi) diğer alanlarda çalıştığı tespit edilmiştir. Katılımcıları deneyim açısından değerlendirdiğimizde %20'si (10 kişi) 1-5 yıl arası, %24'ü (12 kişi) 6-10 yıl arası, %26'sı (13 kişi) 11-15 yıl arası, %18'i (9kişi) 16-20 yıl arası, %12'si (6 kişi) 21 yıl ve üzeri deneyime sahiptir.

Araştırmaya katılanların %34'ü (17 kişi) bekar, %66'i (33 kişi) ise evlidir. Araştırmaya katılanların eğitim durumları açısından değerlendirilmesine baktığımızda %22'si (11 kişi) ön lisans, %40'ı (20 kişi) lisans, %14'ü (7 kişi) yüksek lisans, %24'ü (12 kişi) doktora mezunudur.

Araştırma grubunun teknoloji ile ilişkisini gösteren bulgular Tablo 4'te aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Araştırma Grubunun Teknoloji İle İlişkisini Gösteren Bulgular

Kategori	Alt Kategori	N	Yüzde (%)
Bilgisayar ve İnternet Kullanımı	Evet	35	70.0
	Hayır	1	2.0
	Kısmen	14	28.0
Eğitim Hayatında Bilgisayar Eğitimi Alma Durumu	Evet	25	50.0
	Hayır	25	50.0
Çalışma Hayatında Bilgisayar Eğitimi Alma Durumu	Evet	0	0.0
	Hayır	50	50.0
Günlük Bilgisayar Kullanımı	1-3 saat	22	44.0
	4-6 saat	19	38.0
	7-9 saat	9	18.0
Hastane Bilişim Alt Yapısı	Evet	24	48.0
	Hayır	0	0.0
	Kısmen	26	52.0
Kurumda Paket Programın Kullanım Süresi	1-2 yıl	12	24.0
	3-4 yıl	38	76.0
Paket Programı Kullanım Amacı	Veri İzleme	28	56.0
	Veri Girme	22	44.0
Katılımcıların Bilgisayar Kullanım Güçlükleri	İş Yoğunluğu	28	56.0
	Bilgisayar Kullanım Eksikliği	5	10.0
	Eğitimsizlik	3	6.0
	Otomasyon Sistemi Sorunları	14	28.0

Yukarıda Tablo 4 incelendiğinde; araştırmaya katılanların %70'i (35 kişi) bilgisayar ve internet kullanımını bildiklerini, %2'si (1 kişi) bilgisayar kullanımını bilmediğini, %28'i (14 kişi) de kısmen bilgisayar ve internet kullanabildiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların %50 'si (25 kişi) eğitim hayatlarında bilgisayar eğitimi aldığını söylerken diğer %50'lik dilim (25 kişi) eğitim hayatlarında bilgisayar eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların tamamı çalışma hayatında bilgisayar eğitim almadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların günlük bilgisayar kullanımları ise şu şekilde dağılmıştır: % 44'ü (22 kişi) 1-3 saat, %38'i (19 kişi) 4-6 saat, %18'i (9 kişi) 7-9 saat şeklindedir. Katılımcıların %48'i (24 kişi) kurumun bilişim alt yapısı olduğunu belirtirken, % 52'si (26 kişi) kısmen yeterli bir bilişim alt yapısı olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %24'ü (12 kişi) kurumda paket programının 1-2 yıldır var olduğunu belirtirken, %76'sı (38 kişi) 3-4 yıldır kurumda mevcut paket programın kullanıldığını belirtmiştir.

Sonuçlara göre katılımcıların %56'sı (28 kişi) veri izleme amacıyla otomasyon sistemini kullandıklarını belirtirken, %44'ü (22 kişi) veri girişi yapma amacıyla kullandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar bilgisayar kullanım güçlükleri ile ilgili ise şu dağılımı çıkarmıştır: %56'sı (28 kişi) iş yoğunluğu, %10'u (5 kişi) bilgisayar kullanım eksikliği, %6'sı (3 kişi) eğitimsizlik, %28'i (1 kişi) otomasyon sisteminden kaynaklanan hatalar sebebiyle zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Anket sorularının dağılımını gösteren Tablo 5 incelendiğinde ise şu sonuçlar elde edilmiştir:

Kurumda teknoloji kullanımına ilişkin yöneltilen ifadelerde katılımcıların en çok fikir birliğine vardıkları ve olumlu karşıladıkları ifade "Teknoloji kullanımı hastanelerde verimliliği arttırır." İfadesi olmuştur. Buna karşın katılımcıların bu alandaki memnuniyetsizliği "Teknoloji kullanımı ile mesleki gelişimim daha hızlı ilerlemektedir." İfadesi üzerinde olmuştur. Buna göre katılımcılar teknolojinin verimliliği beraberinde getirdiğini fakat mesleki gelişimlerine çok fazla katkısı olmadığı kanısındadırlar.

Kurumun otomasyon sistemi ile ilgili yöneltilen ifadelerde en yüksek memnuniyet ile sonuçlanan ifade "Sistem işlemlerde oluşan hata tespit ederse işlemi gerçekleştirmez." İken en düşük memnuniyet ile sonuçlanan ifade "Sistemin kullanımı hızlıdır (kayıt alma, bekleme, raporlama vb. süreleri)." Olmuştur. Bu durumda katılımcılar otomasyonun yapabildiği işlemlerden memnun durumdadır fakat otomasyonun yavaş çalışması onlar için sorun teşkil etmektedir.

Kurumun teknoloji ile bir sorunu olduğunda alabileceği destek hizmetleri değerlendirildiğinde en yüksek memnuniyeti karşılayan ifade "Teknolojik ekipmanların ve otomasyon sisteminin teknik servisi etkin çalışır." ifadesidir. En düşük memnuniyet düzeyini karşılayan ifade ise "Kurumda teknolojik yenilikleri aktaran eğitimler gerçekleşir." İfadesi olmuştur. Yani katılımcılar otomasyon sisteminin ve bilişim alt yapısına yeterli teknik destek alabildiklerini fakat bu konu hakkında yeterli eğitim alamadıklarından şikâyetçi olmuşlardır.

Katılımcılar kurumun bilişim alanındaki yeterliliği konusunda ise olumsuz bir değerlendirme yapmamışlardır. En olumlu ifade "Kurumda yeterli bilgisayar ve ağ alt yapısı mevcuttur." İken diğerlerine göre nispeten düşük olan ifade "Kurumda teknolojik gelişmeler için yeterli kaynak ayrılır." ifadesi olmuştur.

Tablo 5: Anket Soruları Tanımlayıcı İstatistikleri

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ortalama	Standart Sapma
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Teknoloji Kullanımı												
Teknoloji kullanımı ile işteki eğitim imkânlarımı kolaylaşır.	0	0	15	30	0	0	15	30	20	40	3.80	1.26
Teknoloji kullanımı ile asli görevlerime daha fazla zaman ayırabiliyorum.	0	0	19	38	2	4	23	46	6	12	3.32	1.12
Teknoloji kullanımı ile mesleki gelişimim daha hızlı ilerlemektedir.	4	8	20	40	0	0	15	30	11	22	3.18	1.38
Teknoloji kullanımı ile ihtiyaç duyduğum bilgilere daha hızlı ve etkin bir şekilde ulaşabiliyorum.	1	2	6	12	0	0	24	48	19	38	4.08	1.03
Teknoloji kullanımı ile kurum içi iletişim etkinleşmektedir.	1	2	10	20	1	2	23	46	15	30	3.82	1.14
Teknoloji kullanımı ile kurum içi bilgi paylaşımı kolaylaşmakta ve etkinleşmektedir.	1	2	3	6	1	2	23	46	22	44	4.24	0.92
Teknoloji kullanımı hastalara etkin teşhis ve tedavi hizmeti vermeyi kolaylaştırır.	0	0	3	6	5	10	30	60	12	24	4.02	0.77
Teknoloji kullanımı hastanelerde verimliliği arttırır.	0	0	2	4	2	4	23	46	23	46	4.34	0.75
Teknoloji kullanımı tedavi sonrası hasta takibini kolaylaştırır.	1	2	3	6	2	4	29	58	15	30	4.08	0.88
Otomasyon Sistemi												
Kullanılan otomasyon sistemi açık ve anlaşılırdır.	7	14	22	44	1	2	18	36	2	4	2.72	1.21
Sistemde bulunan bilgiler güvenlidir.	2	4	9	18	5	10	28	56	6	12	3.54	1.05
Sorumluluk alanım ile ilgili ihtiyacım olan uygun veri ve bilgiye erişebilirim.	4	8	14	28	1	2	27	54	4	8	3.26	1.19
Hangi veri ve bilgilerin kimler tarafından girileceği ve kullanılacağı belirlidir.	7	14	33	66	3	6	7	14	0	0	2.20	0.86
Sistemin kullanımı hızlıdır (kayıt alma, bekleme, raporlama vb. süreleri).	21	42	29	58	0	0	0	0	0	0	1.58	0.50
Yapmak istediğim işlem sınırların dışında ise veya çakışma varsa (ilaç alerjisi vb.) sistem beni uyarır.	3	6	2	4	6	12	36	72	3	6	3.68	0.89
Sistem işlemlerde oluşan hata tespit ederse işlemi gerçekleştirmez.	3	6	2	4	4	8	38	76	3	6	3.72	0.88
Sistemde verilerin korunması ve uzun süre erişilebilmesine dönük yeterli önlem alınmaktadır.	2	4	6	12	26	52	15	30	1	2	3.14	0.81
Destek Hizmetleri												
Kurumda teknolojik yenilikleri aktaran eğitimler gerçekleşir.	21	42	28	56	1	2	0	0	0	0	1.60	0.54
Otomasyon sisteminde oluşabilecek sorunlar için yardım sekmesi vardır ve etkin kullanılabilir.	11	22	25	50	7	14	7	14	0	0	2.20	0.95
Teknolojik ekipmanların ve otomasyon sisteminin teknik servisi etkin çalışır.	5	10	11	22	10	20	23	46	1	2	3.08	1.09
Hizmet içi eğitimlerle otomasyon sistemindeki güncellemeler hakkında bilgilendirilir.	20	40	29	58	1	2	0	0	0	0	1.62	0.53
Kurum Yeterliliği												
Kurumda yeterli bilgisayar ve ağ alt yapısı mevcuttur.	1	2	4	8	2	4	40	80	3	6	3.80	0.76
Kurumdaki bilgisayarlar ve ilgili donanımlar yeterli kalite özelliklerine sahiptir.	1	2	10	20	4	8	32	64	3	6	3.52	0.95
Üst yönetim teknolojik gelişmelere olumlu yaklaşır.	0	0	1	2	17	34	28	56	4	8	3.70	0.65
Kurumda teknolojik gelişmeler için yeterli kaynak ayrılır.	1	2	3	6	21	42	21	42	4	8	3.48	0.81

3.9. Demografik Değişkenlere Göre Donatım Yönetimi Algılarının Kıyaslanması

Bu bölümde katılımcıların demografik değişkenlerinin donatım yönetimi algılarına nasıl bir etkisi olduğu incelenecektir. Verilerin dağılımının normal dağılması varsayımı sağlanamadığından dolayı bağımsız örneklem t testinin alternatifi olarak Non- Parametrik testlerden biri olan Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Bu amaçla aşağıda belirtilen hipotezler bu bölümde araştırılacaktır:

H1: Katılımcıların medeni durumlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Katılımcıların cinsiyetlerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Katılımcıların eğitim hayatında aldıkları bilgisayar eğitiminin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Katılımcıların bilişim sistemini kullanım amaçlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 6: İki Değişkenli Demografik Verilerin Katılımcıların Donatım Yönetimi Algılarına Etkileri

Demografik Değişkenler		N	Mann-Whitney U	P
Cinsiyet	Kadın	24	223.00	0.08
	Erkek	26		
Medeni Durum	Bekar	17	148.50	0.01*
	Evli	33		
Eğitim Hayatında Aldıkları Bilgisayar Eğitimi	Evet	25	190.50	0.02*
	Hayır	25		
Bilişim Sistemlerini Kullanım Amacı	Veri İzleme	28	228.00	0.12
	Veri Girme	22		

* Asymp. Sig. Değerinin 0.05'e eşit veya küçük olduğunu gösterir.

Yapılan Mann –Whitney U testi sonucunda şu bulgular elde edilmiştir.

Cinsiyet için yapılan analizde "Katılımcıların cinsiyetlerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır." Şeklindeki H1 hipotezi red edilir (p=0.08> 0.05)

Medeni durum için yapılan analizde "Katılımcıların medeni durumlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır." şeklindeki H2 hipotezi kabul edilir (p=0.01<0.05).

Alınan bilgisayar eğitimi ile ilgili yapılan analizde H3 hipotezi "Katılımcıların eğitim hayatında aldıkları bilgisayar eğitiminin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır." kabul edilir. (0.02<0.05)

Bilişim sisteminin kullanım amacı ile ilgili yapılan analizde H4 hipotezi "Katılımcıların bilişim sistemini kullanım amaçlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur." kabul edilir. (0.12>0.05)

İkiden fazla gruba sahip olan demografik verileri değerlendirirken verilerin dağılımının normal olmaması sebebiyle Kruskal-Wallis H Testinden faydalanılır. Bu test ile incelenecek hipotezler ise aşağıdaki gibidir.

H5: Katılımcıların yaş gruplarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H6: Katılımcıların eğitim durumlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H7: Katılımcıların mesleklerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H8: Katılımcıların deneyimlerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H9: Katılımcıların bilgisayara hâkimiyet durumlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H10: Katılımcıların günlük bilgisayar kullanımlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

H11: Katılımcıların bilgisayar kullanım güçlüklerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır.

Aşağıda Tablo 7'de ikiden fazla değişkenli demografik verilerin katılımcıların donatım yönetimi algılarına etkileri verilmiştir.

Tablo 7: İkiden Fazla Değişkenli Demografik Verilerin Katılımcıların Donatım Yönetimi Algılarına Etkileri

Demografik Değişkenler		**N**	**Ki-Kare**	**P**
Yaş Grupları	25 Yaş ve altı	8	7.62	0.11
	26-35 Yaş arası	12		
	36-45 Yaş arası	15		
	46-55 Yaş arası	9		
	56 yaş ve üzeri	6		
Eğitim Durumu	Ön Lisans	11	14.79	0.00*
	Lisans	20		
	Yüksek Lisans	7		
	Doktora	12		
Meslek	Doktor	11	13.02	0.02*
	Hemşire	9		
	Sağlık Memuru	6		

	İdari Personel	9		
	Tıbbi Sekreter	6		
	Diğer	9		
Deneyim	1-5 Yıl	10	7.33	0.12
	6-10 Yıl	12		
	11-15 Yıl	13		
	16-20 Yıl	9		
	21 Yıl ve Üzeri	6		
Bilgisayara Hâkimiyet Durumları	Evet	35	11.44	0.00*
	Hayır	1		
	Kısmen	14		
Günlük Bilgisayar Kullanımı	1-3 saat	22	2.58	0.28
	4-6 saat	19		
	7-9 saat	9		
Bilgisayar Kullanım Güçlükleri	İş Yoğunluğu	28	2.44	0.49
	Bilgisayar Kullanım Eksikliği	5		
	Eğitimsizlik	3		
	Otomasyon Sistemi Sorunları	14		

* Asymp. Sig. Değerinin 0.05'e eşit veya küçük olduğunu gösterir.

Kruskal-Wallis H testi sonuçlarına göre hipotezlerin durumu ile ilgili bulgular şu şekildedir.

Yaş grupları ile ilgili analizde H5 hipotezi olan "Katılımcıların yaş gruplarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur." red edilir.

Eğitim durumu ile ilgili analizde H6 hipotezi olan "Katılımcıların eğitim durumlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır." kabul edilir.

Katılımcıların meslekleri ile ilgili yapılan analizde H7 hipotezi olan "Katılımcıların mesleklerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık vardır." kabul edilir.

Deneyim ile ilgili yapılan analizde H8 hipotezi olan "Katılımcıların deneyimlerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur." red edilir.

Bilgisayara hâkimiyet durumu ile ilgili yapılan analizde H9 hipotezi olan "Katılımcıların bilgisayara hâkimiyet durumlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur." kabul edilir.

Günlük bilgisayar kullanımı ile ilgili yapılan analizde H10 hipotezi olan "Katılımcıların günlük bilgisayar kullanımlarının donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur." red edilir.

Bilgisayar kullanım güçlükleri ile ilgili yapılan analizde H11 hipotezi olan "Katılımcıların bilgisayar kullanım güçlüklerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı bir farklılık yoktur." red edilir.

4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada; küreselleşen dünya ile birlikte daha da önem kazanan sağlık kurumlarında teknoloji kavramının genel adlandırması olan donatım yönetimi kavramı açıklanmış ve Kayseri'de bir özel hastanede uygulama çalışması yapılmıştır. Sağlık kurumlarının her alanında etkin olarak kullanılan teknoloji, bilişim, teknik ekipman, otomasyon sistemlerini içinde barındıran donatım yönetimi kavramı sağlık hizmeti sunumunun kaliteli hale getirilmesi için çok büyük önem arz etmektedir. Kurumdaki donatımların yenilikleri takip eden, güncellenebile, arıza durumunda teknik destek sağlayabilen, kullanım ve güncellemeler hakkında oryantasyon eğitimleri verebilen yapıda olması hem sağlık kurumunun iç müşterisi olan personelini hem de kurumun hizmet alıcısı olan hastaları olumlu etkileyecektir.

Özellikle sağlık sektöründe özel sağlık kurumlarının sayısındaki artış ile bu kavram kurumlar arasında daha da tercih edilir hale gelmiştir. Özel sağlık kurumları piyasa şartlarında ayakta kalabilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek için diğer kurumlardan farklı teknikler geliştirmeye, yenilikleri takip etmeye özen gösterecektir. Diğer sağlık kurumlarından bir adım öne çıkmasını sağlayacak kavramların başında da kurumun donatımı gelmektedir. Sağlık kurumları farklılık yaratarak kurumun tekrar tercih edilme oranını ve hasta tatminini arttırmak için güncel teknik ekipmanlar kullanarak, yenilikleri takip ederek, işlemleri daha hızlı ve daha kaliteli gerçekleştirerek müşteri sadakatini arttırma yoluna gidecektir.

Sağlık kurumlarında bu derece önem arz eden donatım yönetimi kavramının sağlık kurumlarında algılanışları ve donatım yönetimi düzeylerini ölçmek amacıyla Kayseri'de bir özel sağlık kurumu personeli üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiş olup sınuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırmaya katılanların %48'i kadın, %52'si erkek personelden oluşmaktadır. Cinsiyet değişkeninin donatım yönetimi algısı üzerinde bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Yani katılımcıların erkek ya da kadın olması donatım yönetimi algılarını etkilememektedir. Araştırmaya katılanların %34'ü bekar , %66'sı evlidir. Medeni durum donatım yönetimi algısını etkileyen bir değişken olarak karşımıza çıkmıştır. Personelin evli ya da bekar olması

donatım yönetimi algılarını etkilemektedir. Bu durumun bekar personelin donatım ekipmanları ile daha fazla ilgilenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Eğitim hayatında bilgisayar eğitimi alanların dağılımı ise %50'lik dilimler halinde dağılmıştır. Bilgisayar eğitiminin donatım yönetimi algısı üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bilgisayar eğitimi alan kişiler donatım yönetimi konusuna daha hakim ve daha ilgili bulunmuştur. Katılımcıların %22'si ön lisans, %40'ı lisans, %14'ü yüksek lisans, %24'ü doktora mezunu olduğunu belirtmiştir. Eğitim durumunun katılımcıların donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcılardan %22'si doktor, %18'i hemşire, %12'si sağlık memuru, %18'i idari personel, '12'si tıbbi sekreter, %18' i diğer alanlarda çalıştığını belirtmiştir. Katılımcıların mesleklerinin donatım yönetimi algıları üzerinde anlamlı etkisi tespit edilmiştir. Kurumda teknoloji kullanımına ilişkin yöneltilen ifadelerde katılımcıların en çok fikir birliğine vardıkları ve olumlu karşıladıkları ifade "Teknoloji kullanımı hastanelerde verimliliği arttırır." ifadesi olmuştur. Buna karşın katılımcıların bu alandaki memnuniyetsizliği "Teknoloji kullanımı ile mesleki gelişimim daha hızlı ilerlemektedir." ifadesi üzerinde olmuştur. Buna göre katılımcılar teknolojinin verimliliği beraberinde getirdiğini fakat mesleki gelişimlerine çok fazla katkısı olmadığı kanısındadırlar.

Kurumun otomasyon sistemi ile ilgili yöneltilen ifadelerde en yüksek memnuniyet ile sonuçlanan ifade "Sistem işlemlerde oluşan hata tespit ederse işlemi gerçekleştirmez." iken en düşük memnuniyet ile sonuçlanan ifade "Sistemin kullanımı hızlıdır (kayıt alma, bekleme, raporlama vb. süreleri)." Olmuştur. Bu durumda katılımcılar otomasyonun yapabildiği işlemlerden memnun durumdadır fakat otomasyonun yavaş çalışması onlar için sorun teşkil etmektedir.

Kurumun teknoloji ile bir sorunu olduğunda alabileceği destek hizmetleri değerlendirildiğinde en yüksek memnuniyeti karşılayan ifade "Teknolojik ekipmanların ve otomasyon sisteminin teknik servisi etkin çalışır." ifadesidir. En düşük memnuniyet düzeyini karşılayan ifade ise "Kurumda teknolojik yenilikleri aktaran eğitimler gerçekleşir." İfadesi olmuştur. Yani katılımcılar otomasyon sisteminin ve bilişim alt yapısına yeterli teknik destek alabildiklerini fakat bu konu hakkında yeterli eğitim alamadıklarından şikâyetçi olmuşlardır.

Katılımcılar kurumun bilişim alanındaki yeterliliği konusunda ise olumsuz bir değerlendirme yapmamışlardır. En olumlu ifade "Kurumda yeterli bilgisayar ve ağ alt yapısı mevcuttur." iken diğerlerine göre nispeten düşük olan ifade "Kurumda teknolojik gelişmeler için yeterli kaynak ayrılır." ifadesi olmuştur.

Bütün bu sonuçlar değerlendirildiği kurum personelinin donatım yönetimi algılarının orta düzeyde yüksek olduğu, genel olarak donatım konusunda eğitimlerin yetersiz olduğundan ve otomasyon sistemi sorunlarından yakınıldığı dikkat çekmektedir. Bu durumun uygulamanın yapıldığı sağlık kurumunun küçük bir sağlık kurumu olmasına da bağlanabilir.

KAYNAKÇA:

BAYKAN, R., 2006. "Eğitim Ve Araştırma Hastanelerinde Bilgi Sistemi Analizi: Atatürk Eğitim Ve Araştırma Hastanesi Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

BURAN, K., 2010. "Teknolojik Gelişmelerin Hemşirelerin İş Tatminine Etkisinin Analizi: Ankara' da ki Hastanelerde Bir Uygulama", Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

İNTAŞ, S., 2010. "Hastanelerde Teknolojik Yapının Oluşumu Ve Sürdürülebilirliğinin Finansmanı: İstanbul İlinde Bir Araştırma", Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

KARAKAYA, C., 2009. "Hastanelerde Uygulanan Tıbbi Teknolojinin Türk Sağlık Hizmetlerindeki Etkisi", Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KILINÇ, C. Ç., 2009. "Küreselleşme Sürecinde Teknoloji Yönetiminin Ve Bilişim Teknolojilerinin Hizmet Kalitesini Artırmaya Etkisi Ve Sağlık Sektöründe Bulunan Hastanelere Uygulanması", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

ÖZDEM, F. Ş., 2009. "Türkiye'de Sağlık Teknolojisi Yönetimi Ve Hastane Uygulamalarında Fayda Maliyet Analizi", Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÖZKAN, F., 2006. "Küreselleşme Sürecinde Teknoloji Yönetimi Ve Rekabet Ortamında Jantsa Örneği", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

SARGUTAN, E., 1996. Türk Bilim ve Teknoloji Politikasının Bir Unsuru Olarak Sağlık İdaresinde Teknik ve Teknoloji Politikaları, Ankara.

SARGUTAN, E., 2005. "Sağlık Teknolojisi Yönetimi", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, ss. 113-144.

SARIHAN, H. İ., 1999. Teknoloji Yönetimi, Desnet Yayınları, İstanbul.

TEKİN, M., ZERENLER, M., BİLGE, A., 2005. "Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletmelerin Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama", İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:8, ss.115-129.

SİSTEMATİK VE SİSTEMATİK OLMAYAN RİSK POLİTİKASI: BIST100 ' DE İŞLEM GÖREN SEÇİLMİŞ ŞİRKETLERE AİT HİSSE SENETLERİNDEN OLUŞTURULAN PORTFÖY ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Hakan YILDIRIM
Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Finans Anabilim Dalı

Gökmen KANTAR
Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET : Menkul kıymet piyasalarında işlem yapan yatırımcılar getiri elde etmek için çeşitli riskleri de göz önünde bulundurarak hareket ederler. Yatırım yapmayı düşündüğü şirketlerin hisse senetlerine ait birçok risk faktörünü ölçümleyip o yönde yatırım yapmaya gayret ederler. Yatırım yapılacak hisse senedine ait şirket ya da şirketlerin piyasadaki konumu, içinde bulunmuş olduğu sektörün şartları, finansal durumu ve yönetim kurulunun başarısı gibi değişkenler dikkate alınırken piyasadaki makroekonomik dengede kontrol edilmektedir. Bu bağlamda yatırımcının kontrol edemediği sistematik risk ile yatırımcının varlıklarını çeşitlendirerek önüne geçebileceği sistematik olmayan risk kavramları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada sistematik ve sistematik olmayan risk kavramlarına ait literatür taramasının yanı sıra BIST100 endeksinde işlem gören ve sanayi ile bankacılık sektöründe faaliyet gösteren seçilmiş bazı şirketlere ait hisse senetlerinden oluşturulan portföylerin sistematik risk içine giren faktörler tarafından etkilenip etkilenmediği test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sistematik Risk, Sistematik Olmayan Risk, Risk Yönetimi, Risk Çeşitleri.

Jel Kodları: G10

SYSTEMATIC AND NON-SYSTEMATIC RISKPOLICY: AN APPLICATION ON A PORTFOLIO OF SHARES OF SELECTED COMPANIES TRADED IN BIST100

ABSTRACT: Investors in securities markets act by taking into account various risks to obtain returns. They measure many risk factors of the stocks of the companies they are planning to invest in and try to invest in that direction. The position of the companies or companies in the market to be invested is controlled in the macroeconomic balance while taking into account the variables such as the conditions of the sector, the financial situation and the success of the board of directors. In this context, the systematic risk that the investor cannot control and the non-systematic risk concepts that the investor can prevent by diversifying their assets emerge. In this study, the literature review of the systematic and non-systematic risk concepts, as well as the fact that the portfolios formed in the BIST100 index and some of the selected companies operating in the industry and banking sector are affected by systematic risk factors, have been tested.

Key Words: Systematic Risk, Systematic Risk, Risk Management, Types of Risk.

Jel Codes: G10

GİRİŞ

Menkul kıymetlere yatırım kararının belirleyici unsurları getiriden elde edilen kazanç ve risk faktörleridir. Ekonominin ve piyasanın globalleşme sürecinde bütünlük sağlaması ve bu süreçteki belirsizliği, yeni fırsatları karşımıza çıkarmaktadır. Yatırımcı kişi ya da kuruluşlar, yatırım aracılığıyla fırsatları kâra dönüştürmek için globalleşme sürecinde bu tür durumlarda göz önünde bulundurmaları gereken değişken yapılı faktörlere önem vermeleri gerekmektedir.

Gerek sistematik gerekse de sistematik olmayan riskleri göz önünde bulundurarak yatırım kararı vermek yatırımcı açısından önemli bir avantaj olacaktır.

Sistematik olmayan riskler karşısında önlem alına bilinirken, sistematik risklerin önlenmesi mümkün olmamaktadır. Diğer yandan ekonominin istikrarı ile beraber sosyal, politik, ekonomik ve finansal gelişmeler ülkedeki reel ve finansal sektörlere ait karlılık oranlarını ve yatırım yapma kabiliyetlerini etkileyebilmektedir. Söz konusu gelişmeler ve etkileri sadece ulusal değil uluslararası anlamda da kendini göstermektedir. Uluslararası arenada iyi bilinen kredi derecelendirme kuruluşları ülkelere ait risk primlerini değerlendirirken ülkelerin politik riskine önem vermektedir. .

Politik risk, ülkenin politik durumunun makro değişkeni kapsamında ölçümünü sağlar. Bu risk, sosyo-ekonomik hal, hükümetin istikrarı, yatırım durumu, iç ve dış denge, hukuki yapı, demokratik durum, bürokrasinin işleyişi gibi değişkenlerin kıstas olarak alındığı risktir. (Yapraklı ve Güngör, 2007: 201). Bir ülkede yaşanan politik olaylara bağlı olarak gelecekteki nakit alışverişinde beklenmeyen artış ve azalışlara sebep olmaktadır. Gelişmekte olan bir ülkeye yatırım yapmayı düşünen bir yatırımcı için politik risk göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir risktir. Kamulaştırma durumu, mal ve hizmet ile istihdam arasındaki dengesizlikten politik müdahaleye kadar yabancı yatırımcıların takip etmesi gerektiği etkenleri de kapsayan politik risk, fon reytingini bu etkenler kanalıyla derecelendirebilmektedir.

Değişen hükümetlerle politik risk sınırlandırılabilmektedir. Fransa gibi bazı ülke hükümetlerinin politikaları, Japonya yatırımlarını sınırlandırmaktadır. Bu da politik riskin yüksek mertebede sanayileşmiş ülkelerde yatırım yapan firmalar içinde geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca bir ülkedeki sosyo-kültürel ölçü, yabancı üreticilerden alım yapmayı engelliyorsa ve hükümette bu sistemi destekliyorsa, o zaman bu ülkede politik riskin artmasına sebep olan kültürel engellerin olduğunu söylemek mümkündür. Yabancı yatırımcıların bu durumu göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bunun dışında yabancı yatırımcılar için risk oluşturabilecek politik anlaşmalar da mevcuttur. Politik riskin mikro ve makro boyutları vardır. Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren şirketler risk değerlemesi yaparken makro düzeyden mikro düzeye doğru analizler yaparlar.

Makro Politik risk, ülkelere göre farklılık gösteren ancak yatırıma konu olan ülkelerdeki yabancı sermayeli şirketleri hemen hemen aynı düzeyde etkileyen bir risktir. Ülkedeki özel yatırımların kamulaştırılması makro politik riske örnek gösterilebilirken, ülkedeki belirli sektörleri ve projeleri etkileyen risklerde mikro politik riskler örnek gösterilebilir. Gelişmekte olan ekonomiye sahip ülkelerde faaliyet gösteren ulusal şirketlerin yurt dışına yatırım yapmalarını bazı politik sebeplerden dolayı sınırlandırabilirler (Caprio vd. 1998: 284).

Böylelikle şirketlerin yurtdışına yapacakları kârlı yatırımlarından uzaklaşarak, ekonomisinde nakit girişlerini arttırması yönünde engel olacaktır. Politik riskin varlığı ülkeleri, firmaları, yatırımcıları ve alınan karaları etkileyebilmektedir. Politik risk ilk olarak ülke riski

kavramıyla anılmıştır. Politik risk, 1960 ve 1970'li yıllarda doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile uluslararası alanda faaliyet gösteren şirketlerin karşılaştıkları, haciz ve kamulaştırma gibi etkenlerin arasındaki ilişkinin incelenmesiyle önemli bir konu halini almıştır. Dünya ekonomisini ciddi bir şekilde etkilemiş olan ekonomik krizlerin ortaya çıkmasıyla daha da büyük önem kazanmış ve birçok deneysel çalışmaya konu olmuştur. Özellikle 1980'li yılların sona ermesiyle küreselleşen piyasalar rekabetçi ve belirsizliğin yükselişe geçtiği piyasa haline gelen finansal piyasalar beraberinde ülke riski ve politik risk kavramlarını daha fazla hissedilmesine sebep olmuştur.

Sistematik ve sistematik olmayan risk unsurları ile ilgili olarak 2007-2008 küresel finans krizi gibi krizler de çeşitli kanallarla ülkemiz banka hisselerinin risk düzeyi üzerinde etkili olmuştur. Bilindiği üzere özellikle Türkiye gibi gelişen ekonomilerde beklentilerdeki değişimlerin sermaye hareketlerindeki volatilitenin finansal istikrar üzerinde önemli etkileri olabilmektedir (Kara, 2012: 12). Örneğin 2007-2008 küresel finansal kriz döneminde gelişmiş ülke merkez bankalarının uyguladığı para politikaları sonucunda artan küresel likidite yoğun bir şekilde Türkiye gibi ekonomilere yöneldiğinde kısa vadede olumlu bir etki yaratmış gibi görünse de yerli paranın değerlenmesine yol açarak cari işlemler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bu durum da finansal sistem içerisinde önemli sistematik risklerin birikmesine yol açarak finansal istikrarın bozulmasına sebep olabilmektedir. Bozulan finansal istikrar ise sermaye hareketlerinde ani ve ters bir hareketin başlamasına yol açarak ülke ekonomilerine zarar verebilmektedir (Başçı ve Kara. 2011: 12; Kara, 2012: 11). Bu gibi nedenlerden dolayı 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri ile 2007-2008 küresel finans krizinin risk bileşenleri üzerindeki olası etkilerinin incelenmesinin de önemli olduğu düşünülmektedir.

1. LİTERATÜR

Finansal piyasalar politik riskin artması durumunda olumsuz anlamda etkilenebilir ve bu durumda ekonomiyi olumsuz yönde etkiler. Bu durumda reel sektörde faaliyet gösteren şirketler, finansal kurum ve kuruluşlar faaliyetlerini kısmak zorunda kalırlar ve ülkenin ekonomik büyüme potansiyeli düşer. Gerek yerli gerekse yabancı yatırımcılar yatırım kararı alırken ülkenin politik risk düzeyini dikkate almalıdırlar.

Piyasanın tamamını ilgilendiren ve tüm menkul kıymetler üzerinde büyük bir etkiye sahip olan sistematik risk, makro düzeyde bir risk olduğu için, şirketler tarafından menkul kıymet yatırımlarının çeşitlendirilmesiyle veya farklı yollar ile minimize edilebilecek bir risk değildir (Fabozzi ve Modigliani, 1995: 194; Okka, 2009: 367).

Ülke borçlarının giderek artması reel ve finansal sektörde faaliyet gösteren şirketlerin de elini kolunu bağlayacak ve herhangi bir müdahale de bulunma şansları ortadan kalkacaktır. Bu durum içerisinde olan bir ülke birçok olumsuzluğu beraberinde getirecek ve aşağıdaki olaylar ile karşılaşacaktır (Beenhakker, 2001: 52).

- Borçların tekrar yapılandırılması,
- Daraltıcı politikalarının hayata geçirilmesi,
- Devalüasyon,
- Doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden politikaların uygulanması,
- Dış borçların geri ödenmeyip borçlu olan ülkede alacaklı tarafından yapılacak yatırımlara dönüştürülmesi,

Bu olaylar neticesinde alınacak kararlar, ilgili ülkenin mikro ve makroekonomik göstergelerini etkileyecek düzeydedir. Sistematik ve sistematik olamayan risk bileşenlerine dönük yapılan açıklamalara karşı finansal literatürü incelediğimizde bu alanda yapılan çalışmaların daha çok şirketlerin sistematik risk düzeyi üzerine odaklandığı görülmektedir. Bunun nedeni sistematik olmayan riskin firmalara ait bir risk türü olması ve bu risk gerçekleştiğinde etkisinin daha çok firma ve sektör ile sınırlı kalmasıdır. Sistematik risk, bir firmadan ziyade finansal sistemin bütününü etkileyebilen bir risk türüdür. Güncel çalışmalar incelendiğinde Besler vd'ın da (2015: 46) ifade ettiği gibi özellikle 2007-2008 küresel finans krizi herhangi bir bankadan kaynaklanan sistematik olmayan riskin, bankanın büyüklüğüne de bağlı olarak sektörün ve finansal sistemin bütününü etkileyebilecek sistematik bir riske dönüşeceğinin göstergesidir. Ulusal yazında yer alan çalışmalara bakıldığında ise risk bileşenlerinin zamanla değişmeyen bir model olarak ifade edilmesi karşısında hâlbuki ilgili risk faktörlerinin zamanla değiştiği literatürde genel kabul görmektedir. Örneğin, Giannopoulos (1995), Tang ve Shum (2003), Li vd. (2009) ve Besler vd. (2015) çalışmalarında zamanla değişen sistematik olmayan risk birleşeni dikkate alırken, Faff, Hiller ve Hiller (2000), Choudhry, Lu ve Peng (2010), Adam, Bencka ve Jansky (2012) ile Ciner (2015) çalışmalarında zamanla değişen sistematik risk birleşenini dikkate almışlardır. Risk faktörlerinin zamanla değişmesinin sebebi literatürün genel olarak makroekonomik faktörlerdeki değişim üzerinde durduğunun göstergesidir. Örneğin Abell ve Kreuger (1989), Faff ve Brooks (1998), Lettau ve Luvigson (2001), Andersen vd (2005) ile Mergner ve Bulla (2008) kurdukları modellerde faiz oranları, enflasyon, petrol, dış ticaret açığı, sanayi üretimi gibi makroekonomik değişkenler üzerinde durmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı risk faktörlerinin zamanla değişime uğrayarak risk bileşenlerine ayrılmasıdır. Bu kapsam da sistematik ve sistematik olmayan risk bileşenleri üzerinde durularak yatırımcıları etkileyen diğer faktörlere değinilmiş politik riskin etkileri üzerinde durulmuştur.

2. YATIRIMCI ÇEŞİTLERİ

2.1. Bireysel Yatırımcılar

Kendi nam ve hesaplarına işlem yapan yatırımcılara bireysel yatırımcılar denmektedir. Genellik ile bu tür yatırımcıların yaptığı işlemler küçük çapta olmaktadır. Bireysel yatırımcılar, kurumsal yatırımcıların davrandığı gibi profesyonel hareket edememektedirler ve sahip oldukları demografik, psikolojik özelliklerde yatırım kararındaki davranışlarını etkilemektedirler.

Bu tür yatırımcıların davranışlarını etkileyen bazı faktörler vardır ve bu faktörler (i) likidite, (ii)vergi ve (iii) paranın başkaları tarafından yönetilmesidir (Karan,2011, s. 688).

Bireysel yatırımcılar hobi ve ek gelir elde etmek için yatırımlar yapmanın yanı sıra destek almazlar ya da aldıkları destekler azdır (Karan, 2011, s.709).

Bireysel yatırımcılar yatırım kararı verirken bir seçim yaparlar ve bu karar aşamasında eğitim durumu, sahip olduğu değerleri, tutumu, ön yargısı, maddi durumu gibi bir takım faktörden etkilenmektedirler (Güney, 2009, s: 8).

Davranışsal finansa dayanarak bireysel yatırımcıların rasyonel olmadıkları ve yatırım kararı sırasında tabii ki kurumsal yatırımcılar gibi ekonomik ve finansal verilere dayanarak hareket etmektedirler ancak bir diğer etkisinde kalınan kavramlar ise olaylara bakış açıları ve geçmiş deneyimlerine dayanan kararlardır (Barak, 2008, s.211).

2.2. Kurumsal Yatırımcılar

Kurumsal yatırımcılar alanında uzmanlaşmış ve riski azaltmayı, geliri çoğaltmayı ve vade uyumunu sağlamayı amaç edinen küçük yatırımcıların tasarruflarını biriktiren ve yöneten finansal kurumlardır (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 15. Baskı, s. 552).

Menkul kıymet ortaklıkları ve yatırım fonları hayat sigortası şirketleri, özel emeklilik fonları, risk sermayesi ortaklıkları, gayrimenkul yatırım ortaklıkları kurumsal yatırımcıları oluşturmaktadır. Kurumsal yatırımcılar uzun vadeli fon kaynaklarına sahip olmalarından dolayı yüksek risk içeren ve bu riskten dolayı yüksek getiri sağlayan finansal fonları ellerinde rahatlıkla tutabilmektedirler (Müslümov ve Aras, 2003, s.31).

Kurumsal yatırımcıların var olması toplu bir fon arzı oluşturulmasın, kişilere tasarruflarını bilinçli bir şekilde kullanma ve portföy çeşitlendirmesi ile riski minimize edilmesini ve portföy yönetiminin daha rasyonel olmasını sağlamaktadır (Sarıkamış, 1995, s. 103).

3. MENKUL KIYMET YATIRIM ARAÇLARI AÇISINDAN RİSK ÇEŞİTLERİ

Risk kavramı '' beklenmedik olaylar veya bazı etkilerin olma olasılığıdır''. Bir diğer taraftan menkul kıymete yapılan yatırımdan beklenen getiri ile gerçekleşen getiri olarak da kabul edilebilir. Sermaye piyasasında karşılaşılan en büyük sorun yatırım kararı alırken söz konusu

yatırım aracının getiri ve riskinin birbiri ile ilişkili olduğu durumudur çünkü yatırım aracını seçerken bu iki faktörün karşılaştırılması gerekmektedir (Sarıkamış, 2000, s.63).

Hisse senetleri en riskli enstrüman olarak kabul edilen yatırım araçlarıdır ve bu yatırım aracı türü ekonomik, politik, psikolojik ve sayısız faktörden etkilenebilecek hassaslıktaki yatırım araçlarıdır. Söz konusu risklerin bir kısmı yatırımcı tarafından kontrol edilebilirken, bir diğer kısmı ise kontrol edilemez risklerdir (Sarıkamış, 2000, s.64).

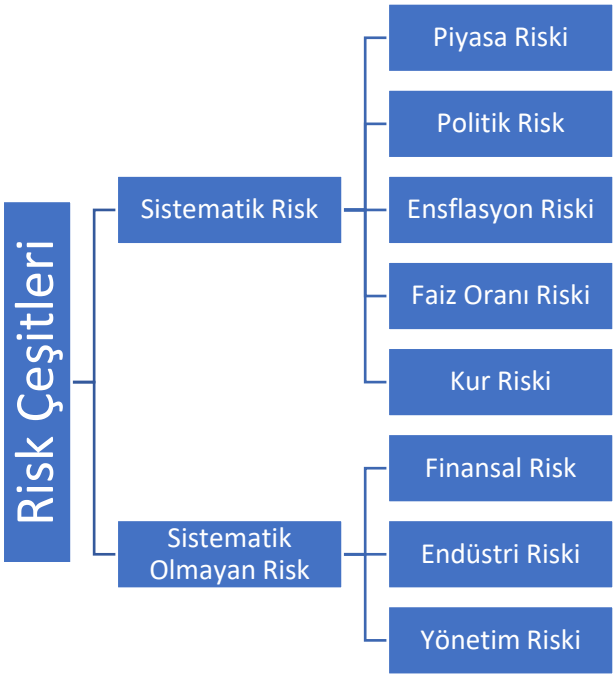

Şekil: 1 Turhan KORKMAZ., Ali CEYLAN., Sermaye Piyasası ve Menkul Kıymet Analizi, Ekin Kitabevi, 3. Baskı, Bursa, 2006

3.1 Sistemik Riskler

Mali piyasa ve kurumlarda yaşanabilecek, tüm mali sisteme yayılabilecek ve sonuçta ödeme sistemlerini tehlikeye sokabilecek risk "Sistemik Risk" olarak adlandırılmaktadır (Kişhalı, Pehlivanlı 2006: 77).

3.2 Sistematik Riskler

Yatırımcılar genellikle menkul değerler arasında çeşitlendirme yaparak risklerden pek fazla etkilenmemeye çalışırlar. Ancak sistematik risk yatırımcılar menkul kıymet çeşitliliğine gitseler bile tüm ekonomi ve finansal pazarları etkilediği için bu riskten kaçınamazlar. Ayrıca piyasa riski olarak da bilinen sistematik risk; ekonomik, politik ve sosyal durumda bir değişme olması sebebiyle ortaya çıkar (Sarıkamış, 1995, s.177).

- Piyasa Riski

Belirli bir ekonomik sebep olmaksızın piyasada oluşan fiyat değişimidir. Piyasa riski; terör olayları, iç savaş, dış savaş, siyasi istikrarsızlık yahut söz konusu ülke başkanın ölmesi veya hastalanması gibi durumları içermektedir.(Diril, 2000, s.16)

Piyasa riski yatırımcıların beklentilerinin ters bir yönde gelişmesinden sebep oluşabilecek hisse senedi fiyat dalgalanmalarından doğabilecek kayıplar olarak tanımlanabilir. Düşen hisse senedi fiyatları negatif bir etki yaratacağından bu durum market riski olarak kabul edilmektedir (Diril, 2000, s.19). Örneğin 2013 yılında yaşanan gezi olayları Borsa İstanbul'da büyük bir düşüşe sebep olmuştur ve piyasa riski kendini göstermiştir.

- Faiz Oranı Riski

Faiz oranlarındaki değişim menkul kıymet getirilerini etkilemektedir. Bu söz konusu etki faiz oranı riski olarak tanımlanmaktadır. Bu etki iki gruba ayrılır (i) menkul kıymetin gerçek değerindeki azalışı ile (ii) kaçırılan kazançtır. Sabit getirili tahvillerin bugünkü değeri piyasa faiz oranı ile iskonto yapılacak ve sabit getirili borçlanma senetlerinin gerçek değerleri düşecektir (Diril,2000, s.19).

Ödemeler dengesindeki açık enflasyonist ortamın zeminini hazırlar ve buda döviz kurunda dalgalanmasına sebep olur. Yatırımları olan piyasa oyuncuları yatırımlarının getirilerini enflasyon oranında bir düzeyde arzularlar (Usta ve Demireli, 2010 s. 28)

- Enflasyon Riski

Enflasyon riski satın alma gücünü düşürür ve enflasyonun etkisi ile menkul kıymet getirilerini de düşürür(Demireli,2007, s.125). Enflasyon hakkında yatırımcıların beklentileri temsil edilen finansal varlıklar üzerinde farklı etkilere sebep olurlar çünkü sabit getirili yatırım araçlarında enflasyon etkisi kendini büyük düzeyde hissettirir ve enflasyonist ortamda çok büyük bir risk taşıyan yatırım araçlarıdır. Çünkü bu yatırımlarda, enflasyon oranı artarken, cari gelirde herhangi bir artış yaşanmaz ve gerçek gelirde azalma meydana gelir (Sarıkamış, s.178).

- Kur Riski

Son zamanlar da yatırımcıların da değişen algıları ve yatırım kararlarının etkisi ile küreselleşen finansal piyasalarında etkisi ile kur riski önemli bir durum haline gelmiş bulunmaktadır. Son yıllarda yabancı ülkelerin sermaye piyasası araçlarına yönelmenin popüler olduğu aşikâr ve bu durum kur riskinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kur riski; yabancı paranın değerinde meydana gelen volatilite sebebi ile yabancı para cinsinden menkul kıymet üzerinde yaratacağı etkidir.

- Politik Risk

Bir ülkenin aldığı kararlar ister istemez o ülkenin makroekonomisini etkilemekte ve ulusal anlamda değil uluslararası anlamda da ticaret hacmine etki etmektedir. İşte bu alınan

kararların oluşturduğu riske politik risk denmektedir. Bu söz konusu etkiler ise sırasıyla (i) menkul kıymet fiyatlarını (ii) işletmelerin kararları ve sonuçlarıdır (Diril,2000, s.20).

3.3 Sistematik Olmayan Risk

Hisse senedi alımı ve satımı yapan yatırımcılar tarafından farklı sektör ve firmalara ait hisse senetlerine yatırım yapılarak yatırımları çeşitlendirmeye giderek elimine edilebilecek risktir. Diğer taraftan, menkul değer ihraç etmiş firmanın faaliyette bulunduğu sektör açısından oluşan faktörlerden sebep meydana gelen risklerdir (Usta, 2005, s. 232). Sistematik risk (i) tepe yönetimin yanlış yönettiği finansal politikalar, (ii) tüketicinin değişen seçimleri veya (iii) çalışanların greve başvurması gibi sebeplerden dolayı kaynaklanabilir. Bu söz konusu sebeplerden dolayı piyasaya hisse senedi arz eden halka açık şirketin hisse senedi fiyatında dalgalanmalar oluşabilir.

- Finansal Risk

Menkul kıymet ihraç eden işletmelerin finansal yapısından kaynaklı olan ve söz konusu sorumlulukları yerine getirmeyişinden sebep oluşan risk olarak bilinmektedir. Söz konusu finansal risk işletmenin bankalar tarafından kredi puanının düşük olması, işletme olarak büyük bir borç altına girmesi, satışların azalması, yönetim kaynaklı büyük hataların yapılması ve rekabet edemeyecek düzeye doğru gidilmesi durumunda oluşan risklerdir (Demireli, 2007, s.126.). Kredi, nakit, finansal piyasa gibi riskler ilk akla gelenlerdir.

- Yönetim Riski

Hisse senedi arz eden halka açık işletmelerin tepe yönetimlerinden kaynaklanan hatalardan dolayı ortaya çıkan risktir. İşletme yönetiminde oluşturulan her plan ve verilen her karar işletmenin geleceği açısından önemli ve büyüme fırsatı için bir katkıdır. Ancak yanlış verilen kararlarda yönetim riskini ortaya çıkarmaktadır. Yeni kurulan işletmeler içinse gereksinim duyulan çalışma sermayesi ihtiyacı banka sermayeleri ile giderilmeye çalışıldığında yönetim riski bankacılık sektörüne yansıtılmış olmaktadır (Demireli, 2007, s.127).

- Faaliyet Riski

Hisse senedi arz eden işletmenin içinde bulunduğu sektöre ait risktir. İşletmenin piyasada durumu iyi olsa bile söz konusu sektörde ufalma söz konusu ise bu ufalma işletmeyi olumsuz yönde etkileyecektir çünkü sektör anlamdaki daralmalar yatırımcının o sektöre bağlı olan yatırımlarının kaymasına sebep olabilir. (Usta ve Demireli, 2010 s.29)

4. RİSK YÖNETİMİ

İşletmelerin karşılaşabilecekleri riskleri yönetmeleri gerekmektedir. Risk yönetimi, işletmenin hedeflerini yerine getirebilme gücünü etkileyen potansiyel riskleri belirlemek ve bu risklerin yönetilmesi için tasarlanmış bir süreç olarak ifade edilebilir (Rittenberg vd. 2010: 194). Risk yönetimindeki amaç; gelecekte aleyhinde olabilecek olan olayları ve bu olaylardan

oluşabilecek negatif durumları minimize ederek olası sonuçlardan meydana gelebilecek sapmaları kontrol etmektir (Griffiths, 2005; 21; Manab vd., 2007: 2; Boubala, 2010: 12). İlk risk yönetimi uygulaması, kayıpları önlemek için kontrol ve finansman teknikleri ile yönetilmiştir. Geleneksel risk yönetim süreci olarak bilinen bu sistem de riskler kötü olarak algılanıp işletmenin, mal ve finans varlıklarını risklerden korumaya odaklanmakta ve riskleri sözleşme ya da sigortalama yoluyla transfer etmenin yolları araştırılmaktaydı (Kızılboğa, 2013: 70). Zamanla bu süreç değişerek kurumsal risk yönetimine geçilmiştir.

Kurumsal risk yönetim anlayışına ihtiyaç duyulmasının sebebi "bir işi ilk seferinde doğru yapmak" ve "hata ortaya çıkmadan önlem almak" yaklaşımlarının etkisi olduğu söylenilebilmektedir. Geçmişte risk yönetimi mevcut durumu korunmak ve olası zararları sınırlandırmaya hizmet ederken, bugünün değişkenlik gösteren ekonomisinde riskin oluşmadan önüne geçilmesi, verimli bir yönetim anlayışıyla maliyetlerin minimize edilmesi, rekabet gücünün artırılması ve karşılaşılan risklerden ek kazançlar elde edilmesine hizmet eden bir faaliyet olarak kabul edilmektedir (Yarız, 2012; 20).

Risk yönetim süreci ülke, sektör, ortakların öncelikleri, lokasyon, ülke içi ve dışı konjönktür, ürün yaşam süresi vb. çok sayıda farklı unsura bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir (Yarız, 2009: 23). Risk yönetim süreci birbirine bağlı beş işlem basamağından oluşmaktadır. Söz konusu basamaklar (Emhan,2009: 213).

- Riskin tanımı,
- Riskin değerleme ve hesaplama,
- Farklı risk düzeltme araçlarından uygun olanın seçilmesi
- Seçilen aracın uygulaması,
- Değerlendirme ve kontrol.

Şekil 2. Geleneksel ve Kurumsal Risk Yönetim Sistemi Arasındaki Farklılıklar

Geleneksel Risk Yönetimi	Kurumsal Risk Yönetimi
Riskler ayrı ayrı birbirinden bağımsız ve diğer faktörlerle bütünleştirilmeden değerlendirilir.	Riskler kurum stratejileri kapsamında değerlendirilir.
Risk tanımlaması ve değerlendirmesi söz konusudur.	Risk portföy gelişimi söz konusudur.
Riskler önem derecesine göre sıralanmaz.	Riskler önem derecesine sıralanır ve buna göre değerlendirilir.
Risk azaltma uygulaması söz konusudur.	Risk optimizasyon uygulaması söz konusudur.
Risk limitleri vardır.	Risk stratejileri vardır.
Risk sorumluları belirsizdir.	Risk sorumluları belirlidir.
Rastgele risk ölçümü yapılır.	Risklerin izlenme ve ölçümünde öncelik sıralaması yapılır.
Risk yönetim fonksiyonları organize edilmez ve tutarsızdır.	Risk yönetimi kurum genelinde organize edilir ve yürütülür.
"Risk benim sorumluluğum değil" anlayışı hakimdir.	"Risk herkesin sorumluluğudur" anlayışı hakimdir.

Kaynak: Hall, 2007:5.

İngiltere, ABD ve Almanya gibi birçok gelişmiş ülke de risk raporlama faaliyetleri belirli bir standart çerçeveye alınmıştır. Risk raporlama faaliyetlerine büyük ölçüde önem veren gelişmiş ülkeler gerek hukuki düzenlemelere gerekse akademik çalışmalarla ağırlık vererek her geçen gün risk raporlama faaliyetlerini önemli seviyelere taşımaktadır. Türkiye de ise doğrudan risk raporlama hususunda bir yasal düzenleme mevcut değildir. Türkiye'de risk yönetimindeki temel amaç kamusal politikalar yardımıyla çeşitli önlemler uygulayabilmektir. Bu kamusal politikalar ise insan haklarını destekleyen, piyasaya dönük bir yapı taşımaktadır. Aktan'ın (2002) da ifade ettiği üzere risk yönetiminde bireylerin, özel sektör ve kamu sektörünün alacağı önlemlerin yanı sıra, sivil toplum kuruluşlarının da yapacağı katkılar bulunmaktadır.

Şekil 3. Organizasyonlar

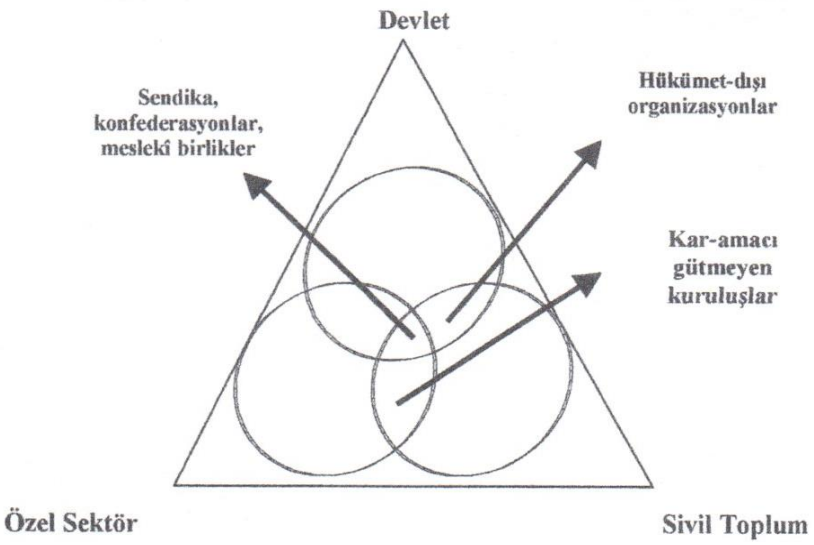

Kaynak: Aktan (2002).

5. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

6.1 Veri

Araştırmada 01.2010 ile 08.2018 yılları arasındaki aylık Tüfe, Dolar kuru ve bankacılık ile sanayi sektöründe faaliyet gösteren seçilmiş şirketlere ait hisse senedi fiyatları kullanılmıştır. Tablo 1 de gösterilen şirketlere ait hisse senedi fiyatlarının ortalamaları alınmış ve mevcut protföy oluşturulmuştur.

Tablo1: Hisse Senedi İsimleri

Hisse Sembolü	Hisse Senedi Adı
GARAN	Türkiye Garanti bankası
TSKB	Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası
YKBNK	Yapı ve Kredi Bankası
VAKBN	Türkiye Vakıflar Bankası
AKBNK	Akbank
ISCTR	Türkiye İş Bankası
ARCLK	Arçelik

BRSAN	Borusan Boru Sanayi ve Ticaret
TOASO	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası
OTKAR	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi
PETKM	Petkim Petrokimya Holding
EREGL	Ereğeli Demir ve Çelik Fabrikası

Tüketici fiyat endeksi verileri dünya bankasının resmi sitesinden elde edilirken, dolar kuru ile hisse senedi fiyatları ise www.investing.com sitesinden elde edilmiş ve E-views 9.00 programında analiz edilmiştir.

5.2 Yöntem ve Bulgular

Araştırmada aylık tüketici fiyat endeksi ve dolar kurunun on iki farklı hisse senedinden oluşturulmuş portföy üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olacağı düşünülmüş ve en küçük kareler yöntemi ile regresyon eşitliğinde test edilmiştir. Uygulanacak regresyon analizinin doğru sonuçlar verebilmesi için normal dağılım, çoklu doğrusal bağlantı, değişen varyans ve otokorelasyon testleri uygulanmıştır. Analizin başında normal dağılım ve otokorelasyon varsayımları yerine getirilemezken, değişkenlere uygulanan birinci fark ve log alma işlemi sonucunda verilere ait artıklar normal dağılmış ve otokorelasyon sorunu ortadan kaldırılmıştır.

Analizin ilk başında normallik testi uygulanmış ve verilere ait artıkların normal dağılıp dağılmadığına ulaşılmıştır. Söz konusu normal dağılımın var olup olmadığı oluşturulan hipotezler ile gözlemlenmiştir.

H0: Değişkenlere ait artıklar normal dağılmaktadır.

H1: Değişkenlere ait artıklar normal dağılmamaktadır.

Tablo 2: Normallik Testi

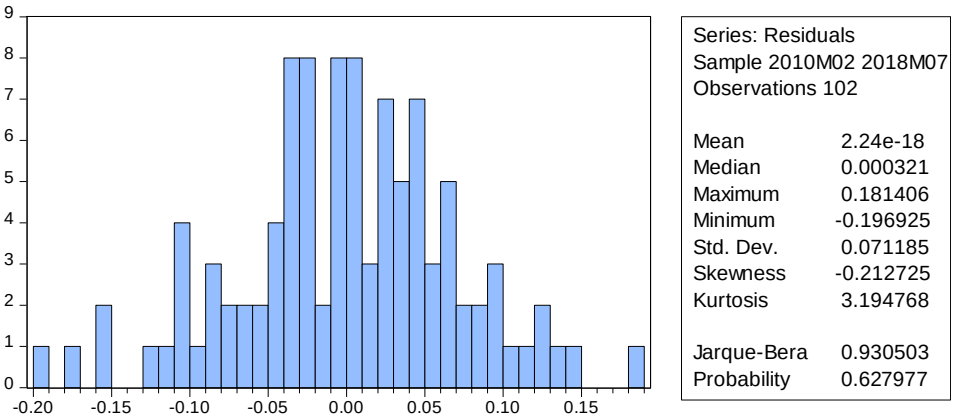

Uygulanan normallik testi sonucunda p>0.05 olduğu için alternatif hipotez red edilmiş ve değişkenlere ait artıkların normal dağıldığına ulaşılmıştır.

Uygulanan normallik testinden sonra çoklu doğrusal bağlantı problemi test edilmiş ve tablo 3' de gösterilmiştir.

Tablo 3: Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi

Variable	Coefficient Variance	Uncentered VIF	Centered VIF
DLKUR	0.045708	1.123315	1.000839
DLTÜFE	0.002904	1.003240	1.000839
C	5.70E-05	1.123884	NA

Yapılan çoklu doğrusal bağlantı testi sonucunda Centered VIF değerinin 1 ve 5 arasında olması çoklu bağlantı probleminin söz konusu olmadığını göstermektedir.

Normal dağılım ve çoklu doğrusal bağlantı testlerinden sonra eşit varyans varsayımını test etmek için değişen varyans testinin Harvey yöntemi uygulanmıştır. Uygulama için oluşturulan varsayımlar aşağıda belirtilmiştir.

H0: Değişen varyans yoktur.

H1: Değişen varyans vardır.

Tablo 4: Heteroskedasticity Test

Heteroskedasticity Test: Harvey

Heteroskedasticity Test: Harvey			
F-statistic	1.579361	Prob. F(2,99)	0.2113
Obs*R-squared	3.153815	Prob. Chi-Square(2)	0.2066
Scaled explained SS	5.534691	Prob. Chi-Square(2)	0.0628

Elde edilen Heteroskedasticity Test sonuçları p>0.05 olduğundan alternatif hipotez red edilmiştir ve verilerin eşit varyansa sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Otokorelasyon varsayımı için on ikinci gecikmeye kadar otokorelasyon sorunun olup olmadığı test edilmiş ve aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H0: Otokorelasyon yoktur

H1: Otokorelasyon vardır.

Tablo 5: Otokorelasyon Testi

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
.|. |	.|. |	1	-0.045	-0.045	0.2118	0.645
.|* |	.|* |	2	0.086	0.084	0.9885	0.610
*|. |	*|. |	3	-0.145	-0.139	3.2503	0.355
*|. |	*|. |	4	-0.100	-0.120	4.3300	0.363
.|. |	.|. |	5	-0.047	-0.033	4.5696	0.471
.|* |	.|* |	6	0.084	0.082	5.3461	0.500
.|. |	.|. |	7	-0.026	-0.045	5.4189	0.609
.|. |	*|. |	8	-0.055	-0.101	5.7569	0.674
.|. |	.|* |	9	0.065	0.083	6.2385	0.716
*|. |	*|. |	10	-0.100	-0.076	7.3966	0.688
.|. |	*|. |	11	-0.045	-0.097	7.6343	0.746
*|. |	*|. |	12	-0.111	-0.116	9.0895	0.695

Yapılan otokorelasyon testi on iki gecikmeye kadar test edilmiş ve $p>0.05$ olduğu alternatif hipotez red edilmiş ve otokorelasyon probleminin olmadığına ulaşılmıştır.

Regresyon analiznin doğru sonuçlar verebilmesi için yerine getirilmesi gereken varsayımlara ait testler yapılmış ve regresyon analizi uygulanmıştır.

Tablo 6: Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: DLPORTFÖY

Metot: En Küçük Kareler

Dönem: 2010M01 2018M07

Veri Sayısı: 103

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLKUR	1.570309	0.066448	23.63213	0.0000*
DLTÜFE	-0.405911	0.092788	-4.374621	0.0000*
C	1.782279	0.177402	10.04654	0.0000*

R-squared	0.862539	Mean dependent var	2.238459
Adjusted R-squared	0.859790	S.D. dependent var	0.514929
S.E. of regression	0.192814	Akaike info criterion	-0.425493
Sum squared resid	3.717706	Schwarz criterion	-0.348753
Log likelihood	24.91288	Hannan-Quinn criter.	-0.394411
F-statistic	313.7396	Durbin-Watson stat	0.378672
Prob(F-statistic)	0.000000*		

* 0.05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı belirtmektedir.

Regresyon analizi sonuçları dolar kuru ve tüketici fiyat endeksinde meydana gelen değişimlerin on iki farklı şirket hissesinden oluşturulan portföy üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir ($p<0.05$).

Kurulan regresyon modelinin olasılık değeri $p<0.05$ olduğu için (Prob. F-statistic=0.000000) anlamlı olarak kabul edilmiştir. Düzeltilmiş r-kare değeri yaklaşık 0.86 olarak sonuçlanmış ve bu durumda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni 0.86 düzeyinde açıkladığını ifade etmektedir.

DLPORTFOY = 1.782279 + 1.570309.DLKUR – 0.405911.DLTUFE + 0.192814

Yukarıda gösterilen eşitlikte dolar kurundaki bir birimlik artışın oluşturulan portföyde 1.782279 düzeyinde artışa, TUFE' de meydana gelebilecek bir birimlik artışın ise oluşturulan porrtföyü 0.405911 düzeyinde düşüşüne yol açtığı gözükmektedir.

6.SONUÇ

Kurumsal ve bireysel yatırımcılar yatırım kararlarını risk ve getiri esasına dayanarak vermektedirler. Yapmış oldukları yatırımlar sonucunda elinde bulundurdukları anaparalarını biryandan korumaya çabalarken biryandan da getiri elde etmeye çalışırlar. Belirli fiyat seviyelerine gelen menkul kıymet ve benzeri yatırımların alım ve satımını yaparken sistematik olmayan risklere karşı kendilerini korumaya çalışırken, sistematik risklere karşıda belirli önlemler almaya çalışırlar. Sistematik riskler ani değişen ve finansal piyasalar üzerinde önemli etkilere sahip etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla yatırımcıların getirileri üzerinde

büyük bir risk teşkil etmektedirler. Yatırımcılar yatırımlarını çeşitlendirmeye giderek sistematik olmayan risklere karşı korusalar da finansal piyasada büyük yankı yaratacak değişimlere karşı kendilerini korumada güçlük çekebilmektedirler. Dolayısıyla yatırımcılar sistematik risk kavramının içinde yatan piyasa riski, politik risk, enflasyon riski, faiz oranı riski ve kur riski gibi değişkenleri göz önünde tutmalıdırlar.

Çalışmada sistematik risk olarak kabul edilen kur ve tüketici fiyat endeksi gibi değişkenlerin oluşturulan portföy üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığına değinilmiştir. Elde edilen bulgular kur ve tüketici fiyat endeksi gibi değişkenlerin iki farklı sektörde faaliyet gösteren toplam on iki şirketin hisse senetlerinden oluşturulmuş portföy'ü anlamlı bir şekilde etkilediği yönündedir. Bu durum gösteriyor ki özellikle bireysel yatırımcıların ellerinde bulundurdukları anaparayı korumaları için piyasada hızlı değişen ve etkisini direk piyasalara yayan sistematik riskleri göz önünde bulundurarak yatırım yapmaları daha makul olacaktır.

KAYNAKÇA:

Abell, J.D., Krueger, T.M. (1989). Macroeconomic Influences On Beta. Journal Of Economics And Business, 41 (2), 185-193.

Adam, T., Benecka, S., Jansky, I. (2012). Time- Varying Betas Of Barking Sector. Czech Journal Of Economics And Fınance, 62, 485-501.

Aktan, C.C., (2002). Sosyal Riskler, Yoksulluk Ve Sosyal Risk Yönetimi, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak- İş Yayınları.

Andersen, T.G., Bollerslev, T., Diebold, F.X., Wu, J.G. (2005). A Framework For Exploring The Macroeconomic Determanants Of Systematic Risk. National Bureau Of Economic Research.

Barak, O., (2008), İMKB'de Aşırı Reaksiyon Anomalisi Ve Davranışsal Finans Modelleri Kapsamında Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.10, Sayı.1,Ss. 207–230.

Başçı, E., Kara, H. (2011). Finansal İstikrar ve Para Politikası. İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi, 26 (302), 9-25.

Beenhakker, H.L. (2001). The Global Economy And International Financing. USA: Quorum Boks.

Bessler, W., Kurmann,P., Nohel,T. (2015). Time-Varying Systematic & Idiosyncratic Risk Exposures Of US Bank Holding Companies. Journal Of International Financial Markets, Institutions & Money,35,45-68.

Boubala, Helene Gesika Oumbahouın; (2010), "Risk Management Of Smmes", Unpublished Master Thesis, Cape Town: Cape Peninsula University Of Technology Master Of Technology: Internal Auditing.

Caprıo G., Hunter, W.C., Kaufman, G.G. Leıpzıger, M.D. (1998). Preventing Bank Crises: Lessons From Recent Global Bank Failures. Washington: EDI Development Studies.

Choudhry, T., Lu, L., Peng, K. (2010). Time-Varying Beta And The Asain Financial Crisis: Evidence From The Asain Indutrial Sectors. Japan And The World Economy, 22, 228-234.

Ciner, C. (2015). Time Variation İn Systematic Risk, Returns And Trading Volume: Evidence From Precious Metals Mining Stocks. International Review Of Financial Analysis, 41, 277-283.

Demireli, E., (2010) ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2010, ss. 25–36.

Emhan, Abdurrahim (2009), Risk Yönetim Süreci Ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler, Atatürk Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 23 (3), 209-220.

Fabozzı, F., Modıglıanı, F. (1995). Capital Markets Instutions And Instruments. 2. Ed.New Jersey: Prentice Hall.

Faff, R., Brooks, R. (1998). Time-Varying Beta Risks For Australian Industry Portfolios: An Exploratory Anaysis. Journal Of Business Finance & Accounting, 25, 721- 745.

Faff, R.W., Hiller, D., Hiller, J. (2000). Time Varying Beta Risk: An Analysis Of Alternative Modelling Techniques. Journal Of Business, Finance & Accounting, 27 (5), 523-537.

Giannopoulos, K. (1995). Estimating The Time Varying Components Of International Stock Markets' Risk. The European Journal Of Finance, 1(2), 129- 164.

Grıffıths, Phil; (2005), Risk- Based Auditing, Aldershot- England: Gower Publishing Limited.

Güney. S., (2009) "Davranış Bilimleri", İstanbul: Nobel Yayınları, s: 8.

Hall, John; (2007), Internal Auditing And ERM: Fitting İn And Adding Value, Internet Address: www.Theiia.Org/Download.Cfm?File=66127, Date Of Access: 21.12.2013.

Kara, A.H. (2012). Küresel Kriz Sonrası Para Politikası. İktisat, İşletme Ve Finans Dergisi, 27, (315), 9-36.

Karan. M.B., (2001). Yatırım Analizi Ve Portföy Yönetimi. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kızılboğa, Rüveyda; (2013), Kurumsal Risk Yönetimi Odaklı İç Denetim, Birinci Baskı İstanbul: Marmara Belediye Birliği Yayınları.

Kishali, Y. & Pehlivanlı Y., (2006), Risk Odaklı İç Denetim ve İMKB Uygulaması, Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 30, Ss. 75-87.

Korkmaz. T. ve Ceylan. A., (2006), Sermaye Piyasası Ve Menkul Kıymet Analizi, Ekin Kitabevi, 3. Baskı, Bursa.

Lettau, M., Ludvıgson, S. (2001). Resurrecting The CAPM: A Cross-Sectional Test When Risk Premia Are Time-Varying. Journal Of Political Economy, 109 (6),1238-1287.

Li, X., Brooks, C., Miffre, J. (2009). The Value Premium And Time-Varying Volatility. Journal Of Business Finance and Accounting, 36, 1252–1272.

Manab, N.A., Hussın. M.R. & Kassım I. (2007), Empirical Study On Theory And Practice Of Enterprise-Wide Risk Ma-Nagement (EWRM) On Internal Auditing And Risk Managment Functi-Ons Of Public Listed Companies in Malaysia.

Mergner, S., Bulla, J. (2008). Time-Varying Beta Risk Of Pan-European Industry Portfolios: A Comparison Of Alternative Modeling Techniques. European Journal Of Finance , 14 (8), 772-802.

Müslümov, A. & Aras G., (2003), Sermaye Piyasalarının Gelişmesinde Kurumsal Yatırımcıların Rolü: OECD Ülkeleri Ve Türkiye Örneği, İstanbul: VII. Ulusal Finans Sempozyumu, AB Giriş Sürecinde Finans Sektörü Ve Reel Sektör İlişkisi, Yayınlanmış Tebliğ.

Okka, O. (2009). Finansal Yönetim Teori Ve Çözümlü Problemler. 3. Bs. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Rıttenberg, Larry E.; Karla M. Johnstone And Audery A. Gramlıng; (2010), Auditing A Business Risk Approach, Seventh Edition, Canada: Nelson Education Ltd.

Sarıkamış, C.. (1995), Sermaye Pazarları. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Tang, G.Y.N., Shum, W.C.(2003). The Relationships Between Unsystematic Risk, Skewness And Stock Returns During Up And Down Markets. International Business Review, 12(5), 523-541.

Usta Ö., (2005), İşletme Finansı Ve Finansal Yönetim, Detay Yayıncılık, İzmir

Usta. Ö. & Demireli. E., (2010), Finansal Yatırım Kararlarında Risk Unsuru Ve Riske Maruz Değer Bileşenleri Analizi: İmkb'de Bir Uygulama, Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 9, Sayı: 1.

Yapraklı, S. ve Güngör, B. (2007) Ülke Riskinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB 100 Endeksi Üzerine Bir Araştırma. Ankara Üniversitesi SBS Dergisi, 62:2, 200-218.

Yarız, A., (2012), Bankacılıkta Risk Yönetimi Risk Matrisi Uygulaması, İkinci Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN MARKA TERCİHİNE ETKİSİ OTOMOBİLPAZARINDABİR UYGULAMA

Prof. Dr. Reha SAYDAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF

ÖZET: Yapılan çalışmalar ve eldeki veriler, mamul stratejisinde otomobil kadar iyi tanımlama yapılabilen bir bölümlendirmenin olmadığını belirtse bile, bu sektördeki bölümlendirmenin oldukça kompleks bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.Otomobil sektöründeki klasik bölümlendirme anlayışına yeni bir boyut kazandırmak amacıyla yapılan bu çalışmada kişilik özelliklerinin de otomobil pazarını bölümlendirmede bir kriter olabileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır.Çalışma sonucunda kişilikle ilgili değişkenlerin farklı otomobil kullanıcılarını ayırmada rol oynadıkları ve kişilik özellikleri itibariyle her grup otomobil markasına sahip kullanıcıların en az bir kişilik özelliği bakımından diğer marka kullanıcılardan ayrıldığı görülmüştür.Sonuç itibariyle otomobil pazarını bölümlendirmede diğer bölümlendirme kriterlerinin yanında kullanıcıların kişilik özelliklerinin de bölümlendirme kriteri olabileceği varsayımını doğrular nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pazar bölümlendirme, kişilik, otomobil pazarı

THE EFFECT OF PERSONALITY ON BRAND CHOICE PRACTICE IN THE AUTOMOBİLE MARKET

ABSTRACT: Segmentation in the strategy of the manufactured con be said to have on extremely involved structure the studies held and the datum available show that there does not exist a segmentation which is able to make a definition in this sector as well as the automobiles do thought. This study aiming at bringing up new dimensions to the accustomed way of segmentation hascome up with the conclusion that personality characterictics can be a criterion in the automobile market. As a result of this study it was deducted that changes relation to personnality have an effect on distinguishing between drivers and that each group of drivers who own outomobiles in accordance with their personality charecteristics differ from the other drivers using other makes of automobiles with at least one charecteristic of personality. In conclusion, results were found to confirm the hypotheses made as to the fact that personality characteristicsalso can be a criterion in teh process of segmentation in addition to the other criteria in the segmentation of automobile market

Key Words: Market segmentation, personality, automobile market

GİRİŞ

Otomobil sektörü üretimde bulunduğu ekonomiye yüksek katma değer sağlayan, teknolojik gelişmeleri hızlandıran, ihracat kanalıyla döviz geliri kazandıran, müşterisi olduğu birçok sektörün gelişimine katkıda bulunan, tedarik sağladığı inşaat ve turizm gibi imalat sanayiini destekleyen sektörlerle savunma, ulaştırma ve altyapı gibi stratejik alanları geliştiren, lokomotif niteliğinde sektörler arasında yer almaktadır. (Pişkin, 2017: 7)

Küreselleşen iş dünyasında, sürekli ve hızlı bir değişim yaşayan otomotiv sektörü son yıllarda oldukça önem kazanmıştır. Dünya ekonomisinin yaklaşık %5'ini oluşturan otomotiv sektörü, ana ve yan sanayi ile özellikle ekonomik açıdan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için stratejik bir öneme sahiptir. (Çiçek ve Çağma, 2014:260, 273)

Sektörde, Ar-Ge ve üretim kapsamında 85 Milyar Euro'luk yatırım harcaması gerçekleştirilmekte ve yatırım yapılan ülkelerde 433 Milyar Euro'nun üzerinde vergi geliri sağlanmaktadır. Otomotiv sektörünün 2 Trilyon Euro civarında cirosu bulunmaktadır. Bu veri, dünyada ilk sıralarda yer alan sayılı büyüklükteki ülkelerin ekonomisine karşılık gelmektedir.

Dünya ekonomisi ölçeğinde bu kadar büyük bir paya sahip olan sektör 8 milyondan fazla doğrudan istihdama sahiptir. Bu rakam dünya imalat sektörü istihdamının yüzde 5'inden daha fazladır. (Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2014: 8)

Sektörde kaydedilen bu hızlı ilerleme ve rekabet, firmaların pazarlarını çok boyutlu olarak ele almalarına yol açmıştır. Bu sektörde demografik kriterlerin yanında tüketicilerin, birbirlerinden farklı davranma nedenlerini açıklamaya çalışan sosyo-psikolojik faktörlerin de incelenmesi ve otomobil tercihinde bu faktörlerin etkili olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Kişilik özelliklere göre pazarı bölümlendirme pazara yeni bir boyut kazandırabilir, Çünkü pazarlamanın gün geçtikçe daha fazla segment belirlediği günümüzde demografik bölümlendirme her alanda sonuca ulaşmada istenilen sonuçları vermede yeterli olmayacaktır. Pisigografik bölümlendirme alıcıların gereksinimlerinin düpedüz demografik ilkelerden daha çok yaşayış biçimi ya da kişiliklerindeki ayrılıklardan doğabileceği görüşüne dayanmaktadır.

Bu çalışma otomobil pazarının bölümlendirilmesinde kişilik özelliklerinin bölümlendirme ölçütü olarak ele alınıp alınmayacağını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tüketici karar alırken birçok iç ve dış faktörün etkisinde kalmaktadır. Davranış üzerinde etkili olan iç faktörlerden birisi kişiliktir. Kişilik bireylerin çeşitli durumlara verdiği tutarlı tepkiler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle de tüketicilerin dünyayı algılamaları ve satın alma kararlarında etkili olmaktadır. Yapılan çalışmalarda kişiliğin mal ve marka seçiminde yönlendirici olduğu tespit edilmiştir. Pazarlama açısından, kişilik özelliklerinin uygun ürün ve hizmetlerin sunulmasında, tüketici ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanmasında, pazar bölümlemede ve hedef pazar seçiminde göz önünde bulundurulması gereken bir değişken olduğu görülmektedir (Erciş ve Deniz, 304)

Literatürde kişilik özellikleri ile ilgili olarak birçok çalışma mevcuttur . Evans (1961) yaptığı çalışmada kişilik özelliklerinin marka seçiminde etkisini belirlemek amacıyla Ford ve Chevrolet marka otomobil kullanıcılarını referans almış. Ford sahipleri, erkek, özgür düşünmeden karar veren bağımsız değişiklik yanlısı iken Şevrole sahipleri ise düzenli, tutucu, daha duygusal, idareli, prestij peşinde koşan ve aşırılıklardan kaçınmaya çalışan kişiler olarak tanımlanmışlardır

Wesfall (1962) Evans' ın devamı niteliğindeki çalışmasında üstü açık otomobil sahipleri ile standart otomobil sahipleri arasında bir takım kişilik farklılıklarının bulunduğu sonucuna varmıştır. Çalışmada üstü açık otomobil sahipleri diğer grup otomobil sahiplerine göre daha aktif, daha girişken, sosyal, atılgan, fakat daha kararsız oldukları ifade edilmiştir sonucuna varmıştır.

Edwards (1978) yapmış olduğu araştırmada sigara içenler ile cinsiyet özellikleri arasında pozitif bir bağ olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanında filtreli sigara içenler ile filtresiz

sigara içenler ve farklı dergiler satın alan okuyucular arasında kişilik farklılıklarını tespit etmiştir.

Ackoff ve Emshoff (1975) bira tüketicilerinin demografik ve kişilik özellikleri ile bira içme tarzları arasında anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir; Nakip (1997) parfüm kullanan öğrenciler ile kullanmayanlar arasında kişilik farklılıklarının olduğunu belirtmiştir. Alwit (1991) tüketicilerin kişilik özellikleri ile ürün seçimi ve kullanım kararları arasında anlamlı ilişkiler tespit etmiştir.

Fraj ve Martinez (2006) kişilik özelliklerinin ekolojik ürün satın alma davranışını olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir.

İslamoğlu (1993) otomobil pazarının bölümlendirilmesinde kişilik faktörlerinin bölümlendirme ölçütü olarak ele alınabileceği sonucuna varmıştır. İslamoğlu aynı psikografik faktörleri bağımsız seyahat eden turistleri turlarla seyahat eden turistlerden ayırmak için kullanmış ve bu faktörlerin birer kriter olarak alınabileceğini belirtmiştir.

Chang (2001) dışa dönük kişiliğe sahip tüketicilerin içe dönük kişiliklerden ürün değerlendirme açısından daha pozitif olduklarını belirtmiştir.

Sezer ve Yalçın (1996) Mazda, ve Toyota kullanıcılarında aynı kişilik özelliklerini tespit etmiştir. Marka sahiplerini hırslı, sokulgan, bağımsız, maceracı, lider ve demokrat kişilik tipi üyesi olarak nitelendirilmişlerdir.

Suzuki Motor'un yapmış olduğu bilimsel bir araştırmada Suzuki Trooper Sport Utility serisindeki kullanıcıları Çevreye daha uyumlu, soğukkanlı, açık fikirli ve dengeli kişiler olduğu sonucuna varmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı otomobil pazarının bölümlendirilmesinde kişilik özelliklerinin bölümlendirme ölçütü olarak ele alınıp alınmayacağını tespit etmektir.

2.2.Araştırmanın Sınırları

Araştırma orta kategorinin, C sınıfında yer alan motor hacmi 1.4 -1.6 cc arasındaki, dört kapılı otomobillerden, Tofaş-Doğan, Renault-Broadway, Toyota ve Mazda. otomobil kullanıcıları ile sınırlandırılmıştır ve araştırma coğrafik alan olarak Van ili merkezi ile sınırlı tutulmuştur.

2.3.Veri Toplama Yöntemi Ve Aracı

Veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi seçilmiştir. Ankette yer alan sorular önceden belirlenmiş ve doğrudan iletişim yöntemi kullanılması uygun bulunmuştur. Ayrıca araştırmaya tabi tutulan otomobillerin satış müdürleriyle bire bir görüşme yapılıp Van ili satış

istatistikleri elde edilmiştir. Ankette yer alan kişilik özellikleri Köknel (1986) soru envanterinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Soru envanteri değişik uzmanların görüşüne sunulmuş ve ayrıca küçük bir örnek grup üzerinde test edilmiştir. Böylece, soruların ne ölçüde anlaşıldıkları denendikten sonra, anket uygulanmış olduğundan soruların daha sağlıklı cevaplandırılması sağlanmıştır. 400 Adet anket formu hazırlanmış olup 48'si analize elverişli olmadığı için çıkarılmış, dolayısıyla, 352 adet anket formu incelenmiştir.

2.4.Araştırmanın Modeli

Model, bilgi edinmeye ve keşfetmeye yarayan zihinsel bir düşünme sürecidir. Araştırmada 4 değişik otomobil markasına sahip kişiler belirlenerek bu kişilerin. kişilik özellikleri soru envanteri aracılığı ile tespit edilmiştir. Kişilikle ilgili sorular altı kişilik özelliğini (etkinlik, sosyallik, riske girme, sorumluluk, atılganlık ve kendini ifade) içermektedir.

Kişilik özelliklerinden her birini ölçmek için, 30 soru sorulmuştur. Her soru ise 1-0 ve 1/2 puanla değerlendirilmiştir. Bir birey olumlu bir soruya evet yanıtını vermiş ise, (1) hayır yanıtı vermiş ise, (0) kararsız yanıtı vermiş ise, (1/2) puanla. Olumsuz bir soruya evet yanıtı vermiş ise, (0) hayır yanıtı vermiş ise, (1) kararsız yanıtı vermiş ise, (1/2) puanla değerlendirilmiştir.

Değişkenleri, özellikleri itibariyle birbirinden ayırabilen ve gözlemleri sınıflandırabilen en gelişmiş analiz tekniği diskriminant (ayırma) analizidir. Ayırma analizi çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biridir. Hangi bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişken üzerinde etkisinin en büyük olduğunu göstermek için düzenlenir. Ayırma analizi, toplam örneğin bir sınıflama değişkenine dayanarak gruplara ayrıldığı ve araştırmacının grup farklılıklarını anlamak istediği durumlarda yararlı olur. (Tokol, 1994, s. 86) Ayırma analizi pazar bölümlemesinde en doyurucu sonuçları veren bir istatistik analiz tekniğidir (Nakip,1997, s. 682)

2.5.Örnekleme Süreci

Ana kitle, Van ili Trafik Müdürlüğüne kayıtlı otomobil sahipleri olarak tanımlanmıştır. Her otomobil markasına sahip kullanıcılar ayrı bir zümre olarak kabul edilmiş ve buna uygun olarak zümrelere göre örnekleme yöntemi uygulanmıştır. % 95 olasılık kademesine göre araştırma için, 278 örneğin yeterli olacağı saptanmış. Ancak çalışma, temsil oranı yükseltmek için, 352 örnek üzerinde yapılmıştır. Her zümredeki otomobil listesindeki isimlere birer numara verilmiş ve örnek çekilişleri bu numaralarla gerçekleşmiştir. Böylece, her bireyin örneğe girme ihtimali eşit hale getirilmiştir.

3.BULGULARIN YORUMU

Değişik marka otomobillere sahip tüketicileri kişilik faktörleri itibariyle değerlendirmek için, standardize edilmiş (SED) diskriminant fonksiyonu katsayılarından yararlanılmıştır. Altı kişilik özelliğine ilişkin SED katsayıları aşağıdaki gibidir:

Kişilik Özellikleri	Sed Fonksiyonları Katsayıları	Sed Fonksiyonları Katsayıları	Sed Fonksiyonları Katsayıları
Etkinlik.	-0.42217	-0.37519	-0.62232
Sosyallik.	0.46345	-0.00467	0.71873
Riske Girme	-0.35925	0.52302	-0.23935
Atılganlık	0.39776	0.49897	0.11439
Kendini İfade.	0.71308	0.11334	0.23531
Sorumluluk.	0.31473	-0.68471	-0.62801

Bilindiği gibi, Standartlaştırılmış Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları 0.30' dan daha büyük değerler için anlamlıdır. Ayrıca SED diskriminant fonksiyonu katsayılarının büyüklük sırası, grupları ayırmada etkili olan faktörlerin ayırma üzerindeki önem sırasını belirler. Buna göre yukarıdaki katsayılar, ele alınan kişilik faktörlerinin tüm grupları ayırmada etkili olduğunu yani her markaya sahip olan tüketicilerin en az bir kişilik faktörü itibariyle birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Ayırma sonucunda nispi yüzdeler, birinci fonksiyonunun ayırımını %83.44 oranında temsil ettiğinden yorum birinci fonksiyon için yapılmıştır

Tablodan da anlaşılacağı gibi, otomobil marka tercihinde birinci derecede etkili kişilik faktörü kendini ifade, ikinci derecede sosyallik, üçüncü derecede etkinlik, dördüncü derecede atılganlık, beşinci derecede riske girme ve altıncı derecede etkili faktör, sorumluluk değişkenidir.

Bu analizde öz değer, 0.12 olarak bulunmuştur ki, küçük olduğu halde sıfırdan farklıdır. Yani, kişilikle ilgili değişkenler farklı otomobil kullanıcılarını ayırmada önemli rol oynamaktadır. Kanonik korelasyon, ise % 37 çıkmıştır. Bu değer düşük olduğu halde dört sınıflandırma grubu ile ayırma fonksiyonu arasında olumlu yönde fakat güçlü olmayan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ki kare değeri 352.35 bulunmuş; bu da yüksek bir değer olup, mevcut değişkenler itibariyle 4 grup arasında istatistiki yönden anlamlı farklı olduğunu göstermektedir.

Etkinlik değişkenine ait birinci diskriminant fonksiyonu katsayısı 0.42217 olarak belirlenmiştir. Her bir otomobil markası için Etkinlik değişkeninin ortalama puanları, aşağıdaki gibi oluşmuştur.

ETKİNLİK BOYUTU	
Marka	**Ortalama Puan**
Mazda	19.7
Tofaş	16.9
Toyota	21.3
Broadway	17

Bu sonuç, Toyota ve Mazda marka otomobile sahip olanların etkinlik boyutu bakımından öteki markalara oranla daha yüksek bir değere sahip olduklarını göstermektedir. Başka bir deyimle, bu markaları satın alanlar diğerlerine oranla, bir etkinlik alanından ötekine kolaylıkla ve hızla geçebilen ve geniş çeşitlilik gösteren, ilgi alanları fazla olan daha aktif tiplerdir. Arkadaşlıkları eğlendiricidir. Çabuk karar verebilen ve uygulamaya koyabilen tipler olarak kabul edilirler.

Sosyallik değişkenine ait birinci diskriminant fonksiyonu katsayısı 0.46345 olarak belirlenmiştir. Her bir otomobil markası için, Sosyallik değişkeninin ortalama puanları aşağıdaki gibi oluşmuştur.

SOSYALLİK BOYUTU	
Marka	**Ortalama Puan**
Mazda	19.27
Tofaş	13.42
Toyota	18.65
Broadway	15.21

Bu sonuç, Mazda ve Toyota kullanıcılarının öteki marka kullanıcılara göre, daha sosyal olduğunu ifade eder. Tablodan da görülebileceği gibi, Mazda ve Toyota en yüksek puana sahiptir. Bunun anlamı, bu markaya sahip olanların sürekli olarak başka insanlarla birlikte olmak isteyen, partiler, danslı toplantılar ve bu gibi aktivitelerden hoşlanan, değişik kimselerle kolayca tanışıp herkesle kaynaşabilen, topluluk içinde rahat ve mutlu olan hoş sohbet kişiler olduğudur.Risk alma değişkenine ait birinci diskriminant fonksiyonu katsayısı 0.35925 olarak belirlenmiştir. Her bir otomobil markası için Risk Alma değişkeninin ortalama değerleri aşağıdaki gibi oluşmuştur.

RİSK ALMA	
Marka	**Ortalama Puan**
Mazda	11.27
Tofaş	5.88
Toyota	10.94
Broadway	7.33

Yukarıdaki verilere göre Mazda, risk alma bakımından diğer marka kullanıcılarına oranla daha yüksek puana sahiptir. Yani, bu kişiliğe sahip olanlar yaşamlarında tehlikeyi, heyecanı, seven kişiler olarak nitelendirilirler. Marka açısından baktığımızda Mazda ve Toyota marka otomobiller diğer iki markaya oranla daha spor model sınıfı içeresinde yer aldığından bu otomobilleri kullanan kişilerin macerayı, hızı ve heyecanı sevdikleri söylenebilir.

Atılganlık değişkenine ait birinci diskriminant fonksiyonu katsayısı 0.39776 olarak belirlenmiştir. Her bir otomobil markası için Atılganlık değişkeninin ortalama değerleri aşağıdaki gibi oluşmuştur.

ATILGANLIK BOYUTU	
Marka	**Ortalama Puan**
Mazda	15.98
Tofaş	11.91
Toyota	17.27
Broadway	10.21

Atılganlık boyutunda düşük puan toplayanlar, sistematik, düzenli ve dikkatli davranan, plan yapmaktan hoşlanan herhangi bir girişimde bulunmadan önce düşünen ve öyle eyleme geçen kişiler olduğuna göre (Köknel , s. 438) sınırlı bütçesi ve olanakları ile işletim masraflarını, servis olanaklarını, yedek parça sorununu düşünenlerin diğer marka otomobile yönelmeleri beklenen bir durumdur.

Kendini ifade değişkenine ait birinci diskriminant fonksiyonu katsayısı, 0.71308 olarak belirlenmiştir Her bir otomobil markası için Kendini ifade değişkeninin ortalama değerleri aşağıdaki gibi oluşmuştur.

KENDİNİ İFADE	
Marka	**Ortalama Puan**
Mazda	18.42
Tofaş	10.36
Toyota	22.7
Broadway	13.71

Kendini ifade boyutunda düşük puan alanlar, soğukkanlı, ihtiyatlı, mesafeli, ağzı sıkı, dengeli mizaca sahip olan kişiler olduğu, bunun yanında yüksek puan alan otomobil kullanıcılarının duygusal, başkalarının duygularına katılan, uçarı, duygularını abartmalı olarak açığa vuran kişiler olduğu söylenebilir. Bu boyutta Toyota kullanıcıları en yüksek puanı almıştır.

Sorumluluk değişkenine ait birinci diskriminant fonksiyonu katsayısı 0.31473. olarak belirlenmiştir. Her bir otomobil markası için Sorumluluk değişkeninin ortalama değerleri aşağıdaki gibi oluşmuştur.

SORUMLULUK	
Marka	**Ortalama Puan**
Mazda	13.72
Tofaş	22.7
Toyota	16.31
Broadway	20.94

Bu verilere göre, Tofaş-Doğan marka otomobil kullanıcıları sorumluluk boyutunda daha fazla puan almışlardır. Bunun anlamı, bu boyutta yüksek puan alanların vicdanlı, güvenilir, sadık, ciddi, titiz tipteki insanlar olduğudur.

4.SONUÇ

Yapılan çalışmalar ve eldeki veriler, mamul stratejisinde otomobil kadar iyi tanımlama yapılabilen bir bölümlendirmenin olmadığını belirtse bile, bu sektördeki bölümlendirmenin, oldukça kompleks bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.Çalışmamız, otomobil pazarını bölümlemede, kişilik faktörlerinin de öteki faktörler yanında, bölümlendirme ölçütü olarak ele alınabileceğini göstermektedirÇalışma sonucunda, kişilikle ilgili değişkenlerin farklı otomobil kullanıcılarını ayırmada, zayıf da olsa rol oynadıkları belirlenmiştir. Kişilik özellikleri itibariyle her grup otomobil markasına sahip tüketiciler en az bir kişilik özelliği bakımından diğer marka kullanıcılarından ayrıldığı görülmüştür.Araştırmada ortaya çıkan bir başka önemli sonuç ise, iki Japon markası ile diğer iki marka otomobil kullanıcılarının kendi grupları içerisinde kişilik özellikleri itibariyle birbirlerine daha yakın puanlar almalarıdır. Yani, kişilik özellikleri bakımından, Japon marka otomobil kullanıcıları ile, diğer iki marka kullanıcıları birbirlerinden her boyutta tamamen ayrılmışlardır. Renault grubuna ait kullanıcılar sorumluluk bakımından, Japon markalara sahip olanlara göre, daha yüksek puana sahiptirler. Buna karşılık, Japon markalara sahip olanlar, risk alma, atılganlık, kendini ifade ve etkinlik bakımından daha yüksek puana sahiptirler. Bu da araştırmamızda ortaya çıkan önemli bir sonuç olarak kabul edilebilir.

Otomobil pazarını bölümlendirirken, kişilik özelliklerinin otomobil marka seçimindeki etkisinin olumlu veya olumsuz sonuçlanmasının pazarlama açısından önemi nedir sorusu kendi içinde şöyle bir cevap bulur; otomobil marka seçiminde kişilik ayrılıklarının olduğuna ilişkin deliller bulunsa bile, bunu izleyecek pazarlama stratejisi için taşıdığı anlam açık olmaktan uzaktır. Mazda marka otomobil, gerçekten daha çok, bağımsız, atılgan ve risk alabilen kişileri kendisine çektiğini varsayınız. Bu durumda, Mazda, bu kişilik tiplerini çekmek için çabalarını yoğunlaştırmalı mıdır ? Yoksa, Renault sahiplerini kendi otomobiline çekebilmek için daha "tutucu, etkin, sorumlu kişilikteki olanları kazanmaya mı çalışmalıdır ? Bu yollardan her biri, Mazda veya öteki marka otomobiller için uzun dönemdeki satışlar üzerinde önemli etkiler oluşturacağı kesindir. Bunun için, bu konuda daha büyük boyutlarda araştırma ve çözümlemelerinin yapılması gerekmektedir.

Otomobil pazarındaki , bölümlendirme anlayışına yeni bir boyut kazandırmak amacıyla, yapılan bu çalışma, oluşturulan klasik bölümlendirme anlayışının yanında (demografik ve coğrafik kriterler), kişilik özelliklerinin de, uzun dönem içersinde otomobil pazarını bölümlendirmede, bir kriter olabileceği varsayımını doğrular nitelikte sonuçları ortaya koymuştur

KAYNAKÇA:

Ackoff, R L., Emshoff, J.R. (1975). "Advertising Research At Anhevser-Busch", (1963-68), Sloan Management Review 16:1-15

Kalkınma Bakanlığı Otomotiv Sanayi Çalışma Grubu 2014-2018 Raporu.

Chang C. (2001). "The Impact Of Personality Differences On Product Evaluations", Advances İn Consumer Research, Vol:28, P.26

Çiçek R., Çağma S. (2014). "Türk Otomotiv Ana Sanayinin Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücü: Otomotiv Yan Sanayi Üzerine Bir Uygulama", Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı 28, s. 260-277.

Dalrymple D. Persons L,(1995). Marketing Management, Canada: Jhon,Willey & Sons.

Edward E.J, Wheatley, E. (1978). Modern Marketing Prıncıples and Practice, Scott Foresman and Company Glenview.

Deniz A, Erciş A. (2008). "Kişilik Özellikleri ile Algılanan Risk Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22 Temmuz 2008 Sayı: 2

Evans B. F. (1961). "Psychological and Objektives Factors in the Prediction of Brand Choice Ford Versus Chevrolet", Journal of Business, October, s 340-369.

Fraj E, Martinez, E. (2006). "Influence Of Personality On Ecological Consumer Behaviour", Journal Of Consumer Behavior, 5(16/181)

İslamoğlu A. H. (1993). "Değişik Otomobil Markalarına Sahip Tüketicilerin Kişilik Özellikleri Birbirinden Farklı mı ?" Pazarlama Dünyası Dergisi, Temmuz-Ağustos.

Köknel Ö. (1986). Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, Altın Kitaplar Yayınevi, 12. Basım, İstanbul, s. 354-421.

Nakip M. (1997). "Parfüm Kullanan Öğrencileri Kullanmayanlardan Ayıran Bazı Demografik ve Kişilik Özellikleri", Pazarlama Araştırmaları Vaka Calışmaları,

Pişkin, S. (2017). "Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri", Otomotiv Sektör Raporu, http://www.taysad.org.tr/uploads/dosyalar/06-02-2017-09-59-170206-Otomotiv_Sektor_Raporu_TSKB-2208.pdf, (Erişim Tarihi: 07/06/2017).

Sezer İ. F, Yalçın A. (1996). "Japon Binek Otomobilleri Pazar Bölümlemesi ve Hedef Pazar Seçimi," Muhasebe ve Finansman Dergisi Temmuz, 1996.

Tokol T. (1994). Pazarlama Araştırması, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, Yayın No: 98.

Westfall R. (1962). "Psychological Factors in Predicting Product Choice", Journal of Marketing, April.

ORTA DOĞU EKONOMİLERİNDE İŞGÜCÜ PİYASALARININ GENEL YAPISI

Doç. Dr. Ayhan GÖRMÜŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
agormus@nku.edu.tr

ÖZET: Orta Doğu ekonomileri; Bahreyn, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten oluşan Körfez İşbirliği Konseyi'nin doğal kaynak bakımından zengin, yüksek gelirli ülkeleri ve Suriye, Irak ve Yemen gibi çatışmadan etkilenen ülkeler olarak, iki ayrı grupta incelenebilir. Bu açıdan bu çalışma, Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkelerin işgücü piyasasının genel yapısına odaklanmaktadır. Bir taraftan Orta Doğu ekonomilerinin çoğunluğu, aşırı kamu istihdamı ve geniş kapsamlı enerji sübvansiyonları üzerine kurulu kendine özgün bir dağıtım sistemi ile karakterize edilirken, diğer taraftan, gelecekteki büyüme eksenini önemli ölçüde artırabilecek iyi eğitimli, genç ve sürekli büyüyen bir nüfusa sahiptir. Bu açıdan, Orta Doğu ülkelerinin ekonomik büyümeye ve sosyal dinamizme katkıda bulunan sosyo-ekonomik yapıları, işgücü piyasalarının buna hazır olması kaydıyla, oldukça yüksek bir potansiyel sunmaktadır. Bu durum, Orta Doğu ekonomilerinin işgücü piyasalarının genel yapısını incelenmeye değer kılmaktadır. Bu kapsamda, bu çalışma kaynak zengini Orta Doğu ekonomilerinin işgücü piyasasının temel karakteristiğini milliyet, cinsiyet, yaş, eğitim ve sektör temelinde grafik ve tabloları kullanarak, karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu ekonomileri, İşgücü piyasası, Demografik profil, İstihdam

GENERAL STRUCTURE OF THE LABOR MARKETS IN THE MIDDLE EAST ECONOMIES

ABSTRACT: The economies of the Middle East may be examined into two groups as the natural resource-rich, high-income countries of the Gulf Cooperation Council such as Bahrain, Qatar, Oman, United Emirates of Arab, Saudi Arabia and Kuwait, and conflict-affected countries such as Syria, Iraq and Yemen. In this respect, this study focuses on the general structure of the labour market of the member countries of the Gulf Cooperation Council. On the one hand, while the majority of the Middle East economies are being characterised by a unique distributional system which is built on over-public employment and wide-ranging energy subsidies, on the other hand, they have a well-educated, young, the increasingly growing population that can significantly boost the region's future growth axis. In this regard, the socio-economic structures of the Middle East countries that contribute to economic growth and social dynamism present a significantly high potential, on the condition that the labour markets are prepared for it. This situation makes the general structure of the labour markets of the Middle East economies worth to investigate. In this context, this study aims to comparatively examine the fundamental characteristics of the labour market of the Middle East economies that are the natural resource-rich on the basis of the nationality, gender, age, education and sectors, by employing graphs and tables.

Key Words: the Middle East economies, Labour market, Demographic profile, Employment

GİRİŞ

1950'lere kadar fakir ve az gelişmiş olan Orta Doğu ülkeleri, daha sonra doğal kaynaklarının çıkarılmaya başlanması ile hızlı bir ekonomik gelişme sürecine girmiştir. Hatta bugün artık bazı Orta Doğu ülke vatandaşları dünyanın en zenginleri arasında yer almaktadır (Genc ve Naufal, 2014: 4). Orta Doğu ülkelerinin jeo-politik değeri çok yüksek enerji kaynaklarına sahip olması, bölgeye zenginliğin yanı sıra, enerji savaşları olarak bilinen çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan Orta Doğu ülkeleri; Bahreyn, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten oluşan doğal kaynak bakımından zengin, yüksek gelirli ülkeler ve Suriye, Irak ve Yemen gibi çatışmadan etkilenen ülkeler olmak üzere iki ayrı grupta incelenmektedir (Samans ve Zahidi, 2017: 2). Bu bağlamda bu çalışma Orta Doğu'nun kaynak zengini ülkelerinin işgücü piyasalarına odaklanmaktadır.

Temel olarak, doğal kaynak ihracatına dayanan kalkınma politikaları, zaman içerisinde Orta Doğu'nun kaynak zengini ülkelerini ekonomik olarak, birbirine daha fazla benzer hale getirmiştir. Bununla birlikte, Orta Doğu ülkelerinin coğrafi ve kültürel olarak, başka ortak noktaları da bulunmaktadır. Yani, bu ülkeler ortak bir dil ve kültürün yanı sıra, ortak bir tarihe ve coğrafi yakınlığa da sahiptir. Kısacası, bölge başarılı bir entegrasyon için gereken tüm doğru ve gerekli içeriklere sahiptir. Entegrasyon ve işbirliği çabaları her zaman Orta Doğu gündeminde olmasına rağmen, bu çabalar Avrupa Birliği, NAFTA ve diğer bölgesel serbest ticaret anlaşmalarında olduğu gibi hızlı ve coşkulu olmamıştır. İşte bu çabaların ürünlerinden biri de Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve BAE gibi kaynak zengini ülkeler tarafından 1981 yılında kurulan Körfez İşbirliği Konseyi'dir (KİK). KİK ülkeleri, sadece Avrupa ülkeleri, ABD, Japonya ve Çin gibi aynı ülke gruplarına doğal kaynak ihraç ederken, yine aynı ülke gruplarından nihai mal ithalatı yapmaktadır. Böylece KİK ülkelerinde kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) zaman içinde azalsa da, birbirine benzer bir ortalamaya yaklaşmıştır (Genc ve Naufal, 2014: 4-6).

1930'lardaki geniş petrol rezervlerinin keşfi ile bunların çıkarılması ve ihracatı, KİK ekonomilerindeki toplam devlet gelirlerinin en az %80'ini oluşturan petrolden önemli bir gelir elde etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, KİK ülkelerindeki mevcut istihdam durumu, bu ekonomilerin benimsediği petrole dayalı büyüme modeli ile şekillenmiş ve bu model gerek hızlı ekonomik kalkınmayı destekleyerek, gerekse hızlı ekonomik kalkınma ile desteklenerek, evrimleşmiştir. Bu sayede, KİK ülkeleri hızlı bir ekonomik büyüme kaydetmiş, önemli bir zenginlik biriktirmiş, altyapılarını modernleştirmiş ve vatandaşlarının yaşam standartlarını büyük ölçüde yükseltmiştir. KİK ülkelerinin bu ekonomik gelişme modeli, onları gelişmiş diğer ülke ekonomilerinden ayırt eden temel özelliği olarak bilinmektedir. KİK ülkelerinin büyük petrol gelirleri, bir taraftan ülke vatandaşlarına oldukça cömert bir sosyal sözleşme taahhüdü sağlıyorken, diğer taraftan, vergiye ihtiyaç duymadan vatandaşlarının sosyal refahının artırılmasında kullanılmaktadır. Sübvansiyonlar, kamu hizmetlerine ücretsiz erişim ve kamu sektöründeki istihdam olanaklarıyla gerçekleştirilen sosyal sözleşme uygulanmaları yoluyla hükümetler, vatandaşlarının ekonomik ve sosyal refahını güvence altına almaktadır (Eide ve Rösler, 2014: 8). Bununla birlikte, KİK ülkelerinin hükümet sistemleri otoriter olasına rağmen, İran ve Mısır gibi ekonominin bütün kesimlerini saran askeri ağlar yoktur (Stratfor Worldview, 2018). Ayrıca devlet sübvansiyonları ve transferleri, benzer gelirlere sahip ülkelere göre ortalamanın biraz üzerindedir. Yapılan sübvansiyonların muhasebe kuralları belirsiz olduğundan, özellikle ucuz araç yakıtı, elektrik ve doğalgazdan oluşan enerji sübvansiyonları genellikle eksik rapor edilmektedir. Ancak IMF'nin 2011 tahminlerine göre, enerji sübvansiyonları dünya ortalamasından 12 kat daha yüksektir (Hertog, 2017: 92). Diğer taraftan, ulusal vatandaşların büyük çoğunluğu kamu sektöründe rahat ve iyi ücretli işler sunan sosyal sözleşme güvencesi altındadır. Böylece, ulusal insan kaynaklarının verimli kullanımına bakılmaksızın, ulusal vatandaşlar petrol zenginlikleri üzerindeki haklarını bu şekilde almaktadır. Ancak böyle bir sosyal sözleşme, KİK ülke vatandaşları arasında işgücüne katılım oranlarını düşürüyorken, çalışan kişi başına çalışmayan bağımlı nüfus oranının da yükselmesine yol açmaktadır. Buna karşılık ulusal vatandaşlar, yerli halk ve hükümetler

arasında yüksek düzeyde bağımlılık ilişkisi ile karakterize edilen mutlak monarşiye dayanan bu yönetişim biçimini desteklemektedirler. Bu dinamikler, hem kamu kurumlarını, hem de devlete ait işletmeleri de içerecek şekilde tanımlanan ulusal vatandaşların hâkimiyetinde bir kamusal işgücü piyasası oluşturmaktadır (Eide ve Rösler, 2014: 8-15). Bu bağlamda kamu istihdamı, Orta Doğu ekonomilerinde önemli bir gelir ve zenginlik dağıtım aracı haline gelmiştir. Bu ülkelerde hükümetler, tarihsel olarak, tüm vatandaşlar için kamu sektöründe istihdam garantisi sağlamaya çalışmaktadırlar. Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, kamu istihdamının toplam istihdam içindeki payı %30,2 ile Suudi Arabistan'da, %19,4 ile Kuveyt'te ve %18,1 ile Bahreyn'de oldukça yüksek gözükmektedir (GCC Stat, 2016). Bu açıdan, GSYH'nin büyük bir bölümü, daha yüksek ücretli kamu görevlileri üzerindeki kaynak yoğunluğunu yansıtan kamu maaşlarından oluşmaktadır (Hertog, 2017: 90). Özellikle düşük vasıflı işçiler için kamu ve özel sektörler arasındaki ücret farklılığı, kamu sektörünü ulusal vatandaşlara daha çekici hale getirirken, özel sektör işverenleri ise, daha ucuz ve düşük vasıflı yabancı işgücü istihdam etmeyi tercih etmektedir (IMF, 2014: 8). Bununla birlikte, kamu sektörünün gençleri işe alma kapasite sınırı doyma noktasına eriştiğinden, genç işsizliği oldukça yaygındır (Eide ve Rösler, 2014: 8).

Kamu istihdamı ve sübvansiyonlar, maliyetli ve çarpık olsa da, çoğu Arap hükümeti sosyal güvenlik politikaları yoluyla vatandaşlarına nispeten daha az yardım aktarmaktadır. Primsiz sosyal güvenlik programları sadece GSYH'nın ortalama %0,7'sine karşılık gelmektedir. Ayrıca, mevcut az sayıdaki sosyal güvenlik programı da etkin bir şekilde işletilememektedir. Bu, sosyal güvenlik kaynaklarının önemli bir kısmının aslında fakir olmayanlara dağıtıldığı anlamına gelmektedir. Bütün bunlardan kamu istihdamının ve sübvansiyonların, geleneksel refah araçlarının tamamlayıcısı olmaktan ziyade, yedeği gibi bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır (Hertog, 2017: 93).

GSMH büyümesi, düşük vasıflı çalışan istihdam etme eğilimi gösteren inşaat, toptan ve perakende ticaret ile ulaştırma sektörlerinde daha güçlüdür. Finansal hizmetlerin ve imalat sanayisinin (temel olarak petrokimyasallar) de büyümeye katkısı vardır, ancak Bahreyn, Umman, Katar ve Suudi Arabistan'da yüksek vasıflı işçilerin istihdamı üzerinde kısmi bir etki yaratmıştır. Kamu hizmetleri ve hidrokarbon sektöründeki büyüme, daha çok ulusal vatandaşların istihdamına katkı sağlamaktadır (IMF, 2014: 8).

KİK ülkelerinin bir diğer önemli özelliği ise, özel sektörün yaklaşık %90'ının aile şirketlerinin hâkimiyetinde olmasıdır. Ayrıca bu ülkeler, bir taraftan farklı beşeri sermaye geliştirme sorunları ile karşılaşıyorken, öte taraftan, yüksek bölge içi işgücü hareketliliği ve nispi toplumsal cinsiyet eşitsizlik sorunları gibi bir takım ortak özelliklere de sahiptir (Samans ve Zahidi, 2017: 2-3). Bununla birlikte, KİK ekonomilerinin petrole dayanan hızlı büyümesini sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu özel sektördeki işlerin çoğunu dolduran vasıflı ve vasıfsız yabancı işgücünü istihdam etmesi, Körfez ülkelerinin istihdam yapısını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Bu ülkelere işgücü göçü, petrolün ilk keşfini takiben başlamıştır. Ancak, 1973 petrol krizinden sonra ve daha sonraki büyük kalkınma projeleri ile bölge yabancı

işgücü açısından bir çekim merkezi haline gelmiştir. Bu tür projeler, ulusal işgücünün ya vasıf, ya da sayı yönünden yetersiz olmasına bağlı olarak, yabancı işgücü talebinde hızlı bir artışa yol açmıştır (Eide ve Rösler, 2014: 8).

1973 petrol krizinin Avrupa'da ekonomik durgunluğa yol açması, bu ülkelerde yeni yabancı işgücü talebinin durmasına yol açmıştır. Daha önceki yıllarda Avrupa'ya işgücü gönderen Türkiye, Avrupa'daki bu ekonomik durgunluktan en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuş ve bu dönemde Avrupa'ya gönderilen işgücü sayısında önemli düşüşler yaşanmıştır. Orta Doğu ülkelerinde nüfusun genç, bazı sosyal ve kültürel nedenlerden ötürü kadın istihdam oranın ve genel olarak işgücüne katılım oranın düşük olması ile birlikte petrol gelirlerindeki artışlarla oluşan sermaye fazlası, bir işgücü açığı meydan getirmiştir. Sonuç olarak bu yıllarda, Orta Doğu ülkelerindeki artan işgücü talebi, Türk işgücü fazlası için de yeni ve önemli bir alternatif kanal oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında, kaynak zengini Körfez ülkelerinin ekonomik refahının yanı sıra, büyük yatırımlar yapabilmeleri ve bu yatırımların uzun süreli bakım ve onarımları, önemli ölçüde yabancı işgücüne bağımlıdır (Gül, 2012: 103-107). Bu durum, vasıflı ve vasıfsız yabancı işçiler ile ev sahibi ülkeler arasındaki ilişkiyi gösteren iş sözleşmesine dayalı bir çalışma ilişkileri sistemi doğurmaktadır. Bu çalışma ilişkileri sistemi, yabancı işçilere bir takım ekonomik faydalar sağlıyorken, onların sosyo-ekonomik haklarını ve topluma entegrasyonlarını sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda yabancı işçiler, işverenleri tarafından sunulan ekonomik imkânlar karşılığında, kendi yasal ve sosyal statülerini kabul etmektedirler. İşte bu dinamikler, yabancı işçilerin egemen olduğu özel sektörü oluşturmaktadır (Eide ve Rösler, 2014: 15).

Farklı işgücü kaynaklarından beslenen kamu ve özel sektör istihdamının bu tabakalı yapısı, Körfez ülkelerinde sendikal örgütlenmeyi de oldukça zorlaştırmaktadır. Bu açıdan Bahreyn 2002'de çıkardığı Sendikalar Kanunu ile sendikaları yasallaştıran ilk KİK üyesi ülke olmuş ve bu kanuna dayanarak Bahreyn'de İşçi Sendikaları Genel Federasyonu kurulmuştur. Bahreyn'deki işgücünün büyük bir kısmını oluşturan yabancı işçiler dâhil, kamu ve özel sektördeki tüm çalışanlar sendikalara üye olabilmektedir. Ancak, Sendikalar Kanunu tam bir örgütlenme özgürlüğü sağlamadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bahreyn'in yanı sıra, bazı yasal sendikalara izin veren diğer Körfez ülkeleri Umman, Kuveyt ve Katar'dır. KİK ülkeleri arasında eski sendika, sadece kamu sektöründeki çalışanları örgütleyen Kuveyt Sendikaları Federasyonu'dur. İşgücünün yaklaşık %80'ini oluşturan yabancı işçilere, en az beş yıldır Kuveyt'te oturmaları şartıyla, Kuveyt Sendikaları Federasyonu'na üye olma hakkı verilmektedir. Ancak, içişleri ve denizcilik çalışanlarının örgütlenmesi yasaklanmıştır. Umman'da ise, bir takım illegal sendikal aktiviteler 2006'dan önce ortaya çıkmıştır. Daha sonra henüz Umman Sendikaları Genel Kuruluşu kurulmadan önce, 2006'da Sultan Qaboss tarafından sendikaları yasallaştıran bir kararname çıkarılmıştır. Umman Sendikaları Genel Kuruluşu'nun özellikle yabancı işçileri örgütlemesine ilişkin hala bir takım kısıtları olmasına rağmen, örgüt bünyesindeki 70 bağlı sendika ile güçlü bir federasyon olmayı başarmıştır. Diğer taraftan Katar İş Kanunu, sadece tek sendika olan Katar İşçileri Genel Sendikası'na üye olma izin veriyorken, kamu çalışanlarının ve işgücünün büyük çoğunluğunu oluşturan yabancı

işçilerin sendikalaşma hakkı bulunmamaktadır. Bu yüzden, Katar İşçileri Genel Sendikası'nın etkisi, diğer Körfez ülkelerindeki sendikalara göre, nispeten daha sınırlı kalmıştır. 2006'da BAE Çalışma Bakanlığı Müsteşarı, sendikalara yönelik Çalışma Bakanı'na düzenleme yapmak yetkisi veren bir maddenin İş Kanunu'na eklenmesi sonrasında, sendikaların kurulabileceğini açıklamış, ancak bu söz henüz yerine getirilmemiştir. BAE'deki işçilerin örgütlenme özgürlüğü, işgücünün büyük çoğunluğu yabancı işçilerden oluştuğu için özellikle zor gözükmektedir. Ayrıca, bu mutlak monarşi federasyonundaki nüfusun yaklaşık %20'sinden daha azı kendi ülke vatandaşıdır. Suudi Arabistan'da da sendikalar yasal olarak tanınmamaktadır. Nisan 2006'da yürürlüğe giren yeni İş Kanunu, işçi temsiline yönelik herhangi bir düzenlemeye yer verilmeksizin çıkarılmıştır. Bu açıdan, Suudi Arabistan'daki işçilerin örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakları hala bulunmamaktadır. BAE gibi, Suudi Arabistan'daki işçilerin de büyük bir kısmı Suudi vatandaşı olmayan yabancı işçilerden oluşmaktadır ve aslında bu işçiler Suudi Arabistan'da hiçbir hakka sahip değildir (Schmidinge, 2013: 39-41).

KİK ülkelerinde genel olarak işsizlik oranları nispeten düşük seyretmektedir. Ancak, özellikle gençler özel sektörde iş aramaktan ziyade, kamu sektöründe rahat bir şekilde istihdam edilmeyi beklemektedir (Stratfor Worldview, 2018). Bunun yanı sıra, Körfez ülkeleri işgücü piyasaları genel olarak, düşük ama giderek artan kadınların işgücüne katılım oranları, özellikle genç ve nispeten iyi eğitimliler arasında yüksek işsizlik ve eksik istihdam oranlarının yanı sıra, devasa boyuttaki kamu sektörü istihdamı ile karakterize edilmektedir (Samans ve Zahidi, 2017: 2-3).

Orta Doğu ülkelerinin ekonomik performansı, 2008'deki küresel mali kriz ve son olarak da Arap Baharı olarak bilinen protesto dalgası ile başlayan siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle, son on yılda bazı şoklara maruz kalmıştır. Bugün hala Suriye ve Yemen'deki çatışmalar ve Irak'taki siyasi geçiş, bölgedeki ekonomik gelişmeyi etkilemeye devam etmektedir. KİK ülkeleri, monarşiye dayalı rejimlerinin meşruluğunu pekiştirmek için daha rahat iş olanakları sunan, giderek daha pahalı ve verimsiz hale gelen devasa kamu sektörünü ayakta tutabilmek için kendi yeraltı zenginliklerine güvenmektedirler. Ancak, son yıllarda sürekli olarak düşen petrol fiyatları nedeniyle, petrol ihracatına bağımlı Orta Doğu'nun Körfez ekonomileri, artık mali dengelerini korumakta zorlanmaktadırlar (Dimova vd., 2016: 5). Bu bağlamda KİK ülkelerinin, özel sektörde ulusal vatandaş istihdamını artırmaya yönelik hedefleri bulunmasına rağmen, bu ülkeler çoğu zaman özel sektörü teşvik etmeye yönelik taahhütlerinden dönmektedirler. Bu kapsamda, BAE federal hükümeti yakınlarda, sadece Sharjah hükümeti çalışanları hariç, 2018 yılına kadar kamu sektörü maaşlarını dondurduğunu açıklamıştır. Benzer şekilde Suudi Arabistan, sübvansiyonları azaltmak ve vergi tabanını iyileştirmek istemektedir. Buna yönelik Krallık, ülkenin genel bütçe durumunu düzeltmek için 2018 Ocak ayında bir katma değer vergisi uygulamaya koymuştur. Ancak, yaşam standardını düşüreceği yönündeki kamuoyu tepkisine karşı, verginin fakir Suudiler üzerindeki etkisini yumuşatmak için bir Yurttaşlık Hesap Programı başlatılmıştır. Sadece Şubat ayında bu programdan vatandaşlara 587 milyon $ aktarılmıştır. Diğer taraftan, özel sektörün doğal ekonomik

döngülerinin bir parçası olarak batma, durgunluk ve üretim sıkıntısı yaşama eğilimi olduğundan, Orta Doğu ülkelerinin çoğunluğu kendine has girift devlet-vatandaş ilişkisini bozmamak için bu riski göze alamamaktadır. Ayrıca, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi ülkeler, bütçeyi tüketen sübvansiyonları azaltmak ve onlara alışmış olan toplumdan gelecek tepkileri önlemek için mücadele ettiklerinden, bu iki uç nokta arasında denge kurmaya çalışmaktadırlar (Stratfor Worldview, 2018).

KİK ekonomilerinin işgücü piyasasının genel yapısı özelinde Baldwin-Edwards (2011) ve IMF (2014) başta olmak üzere önemli ölçüde uluslararası literatür birikmesine rağmen, bu alanda ülkemizde yapılmış çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Yapılan bu sınırlı çalışmalar içerisinde 11. Cumhurbaşkanımız Abdullah Gül'ün (2012) "Orta Doğu Ülkelerinde Türk İşgücü ve Bu Ülkelerin İşgücü Açığı" ve Khalaf'ın (2014) "Körfez Ülkelerinde Nüfus Dengesizliği ve Güvenlik Sorunu" başlıklı çalışmaları göze çarpmaktadır. Bu açıdan, ülkemizde sınırlı sayıda olan KİK ülkelerinin işgücü piyasalarına yönelik hazırlanan bu çalışmada, KİK ve ILO'nun düzenli olarak yayınladığı işgücü arzına ilişkin istatistiklerinden elde edilen makro veriler kullanılmıştır. Bu çalışmanın metodu temel olarak, KİK ülkelerinin işgücü arzı hakkında genel bilgiler veren nüfus piramidi ve her bir ülkenin temel makro işgücü piyasası verilerinin milliyet, cinsiyet, yaş, eğitim ve sektör temelinde karşılaştırmalı olarak incelenmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle her bir ülkenin milliyet, cinsiyet, yaş, eğitim ve sektör temelinde işgücü verilerinden faydalanılarak, kontenjans tabloları (çapraz tablo) oluşturulmuştur. Daha sonra bu tablolar, yukarıdan aşağı sıralanarak, işgücü istatistikleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları görsel olarak anlamayı kolaylaştıran grafiklere dönüştürülmüştür.

1.ORTA DOĞU EKONOMİLERİNDE İŞGÜCÜ PİYASASI MAKRO GÖSTERGELERİ

Bu bölümde KİK ülkelerin işgücü piyasasının genel karakteristiğini, istatistiksel ölçümlerle analiz etmek için KİK ve ILO'nun işgücü piyasası makro verilerinden elde edilen bulgularla KİK ülkelerinin işgücü piyasası arzındaki benzeşme ve farklılaşma alanları incelenmiştir.

Grafik 1. Körfez Ülkeleri Toplam Nüfusunun Cinsiyete göre Yaş Dağılımı

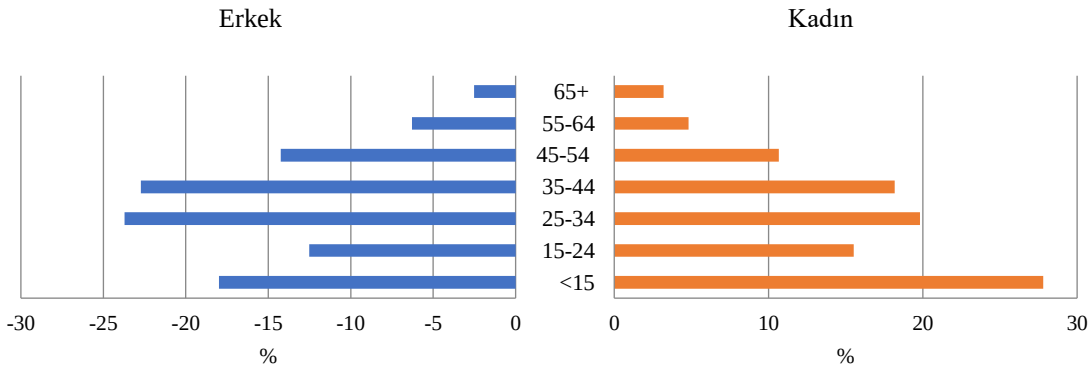

Kaynak: ILO Stat, 2017.

Grafik 1'de KİK ülkelerinin toplam nüfusunun cinsiyet ve yaş gruplarına göre nüfus piramidi çıkarılmıştır. KİK ülkelerinin toplam nüfusundan oluşan piramit incelendiğinde, Orta Doğu Körfez bölgesinin gelecekteki büyüme yörüngesini önemli ölçüde artırabilecek, genç ve giderek büyüyen bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda erkek nüfusunun %80'i kadın nüfusunun ise, %70'i çalışma çağı nüfusu içindedir. 65 yaş üstü bağımlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı düşük olmasına rağmen, özellikle 15 yaş altı bağımlı nüfus oranı (erkekte %18, kadında ise, %28) yaklaşık %23'tür. Ayrıca, bu ülke nüfuslarının 2030'a kadar dörtte bir oranında artması beklenmektedir. Bu açıdan Körfez ülkelerinin ekonomik büyümeye ve sosyal dinamizme katkı sağlayan sosyo-ekonomik yapıları, işgücü piyasalarının buna hazır olması kaydıyla, oldukça yüksek bir potansiyel sunmaktadır (Samans ve Zahidi, 2017: 1). Yani, bu genç nüfus yapısı, uygun beşeri sermeye gelişimi ile donatılırsa, işgücü piyasasına yüksek bir potansiyel yaratarak, gelecek için iyi bir fırsat penceresi açabilir.

Grafik 2. Ülke Nüfuslarının Cinsiyet Oranları

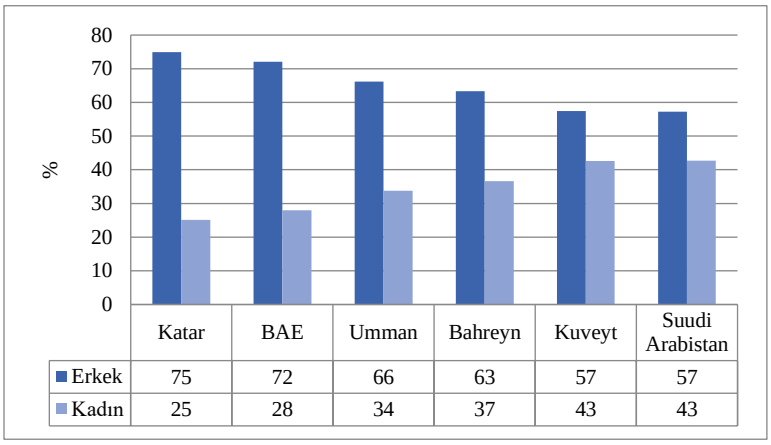

	Katar	BAE	Umman	Bahreyn	Kuveyt	Suudi Arabistan
Erkek	75	72	66	63	57	57
Kadın	25	28	34	37	43	43

Kaynak: ILO Stat, 2017.

Grafik 2'de gösterildiği gibi, KİK ülkelerinde yabancı işçiler nedeniyle kadın ve erkek nüfusu arasında ciddi bir orantısızlık bulunmaktadır. KİK bölgesinde genel olarak, ulusal vatandaşlar arasında bir farklılık yokken, yabancıların da nüfusa dâhil edilmesi ile nüfusun cinsiyet dağılımında ciddi farklılıklar oluşmaktadır. Nüfustaki cinsiyetler arasındaki orantısızlık, Katar başta olmak üzere, BAE, Umman ve Bahreyn'de çok açık bir biçimde gözükmektedir. Bu açıdan KİK ülkelerindeki kadın ve erkek nüfus oranı, ortalama olarak her 100 kadına 183 erkek biçimindedir (Genc ve Naufal, 2014: 7).

Grafik 3. Yabancı Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Tahmini Oranı, 2015

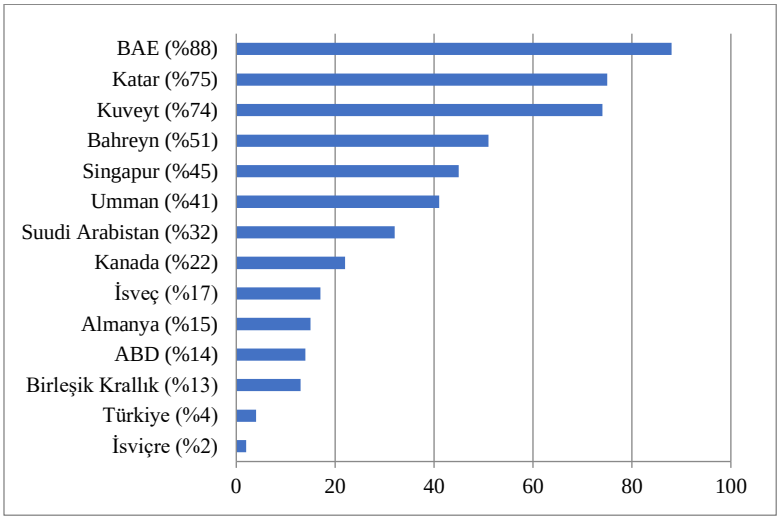

Kaynak: Pew Social Trends, 2016.

Grafik 3'te gösterildiği gibi, KİK ülkeleri arasında yabancı işçi çalıştırmanın yaygın olmasına bağlı olarak, yabancı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı diğer ülkelere göre oldukça yüksek izlenmektedir. Bu açıdan, KİK ülkeleri arasında BAE en yüksek yabancı nüfusun oranına sahip iken, onu Katar ve Kuveyt takip etmektedir.

Grafik 4. İşgücüne Katılma Oranları (İKO)

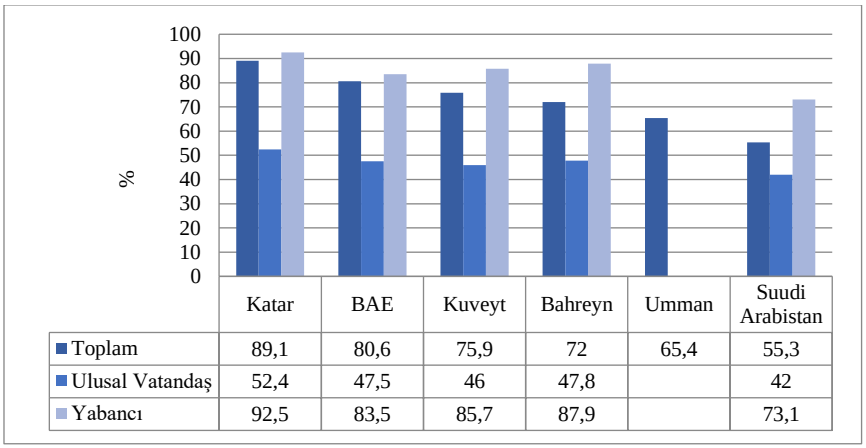

	Katar	BAE	Kuveyt	Bahreyn	Umman	Suudi Arabistan
Toplam	89,1	80,6	75,9	72	65,4	55,3
Ulusal Vatandaş	52,4	47,5	46	47,8		42
Yabancı	92,5	83,5	85,7	87,9		73,1

Kaynak: GCC Stat, 2016.

Grafik 4'te KİK ülkelerinin İKO'ları, milliyet esasına göre yukarıdan aşağı sıralanmıştır. İKO, bir ülkede ekonomik aktivite içinde bulunan çalışma çağındaki (15-64 yaş) istihdam edilen ve işsiz toplam nüfus oranını göstermesi bakımından oldukça önemli bir göstergedir. Buna göre, Katar, BAE, Kuveyt ve Bahreyn'de İKO nispi olarak yüksek iken, Umman ve Suudi Arabistan'da genel olarak daha düşük gözükmektedir. Ancak Körfez ülkelerinin ulusal vatandaşları arasında İKO %42-52 arasında değişiyorken, yabancı işçiler arasında bu oran %73-93 sevilerine kadar çıkmaktadır. Bu bağlamda, kaynak zengini Körfez ülkelerinde İKO'nun ulusal vatandaşlar arasında nispeten düşük, yabancılar arasında ise, nispeten yüksek

olması, işgücü piyasaları açısından genel bir karakteristiğe dönüşmüştür. Bu veriler Baldwin-Edwards'ın (2011) Körfez ülkelerinde ulusal vatandaşların tarihsel olarak, işgücüne düşük katılım gösterdiği bulgusunu da desteklemektedir.

Grafik 5. Çalışma Çağı Nüfusu içindeki İstihdam Oranları

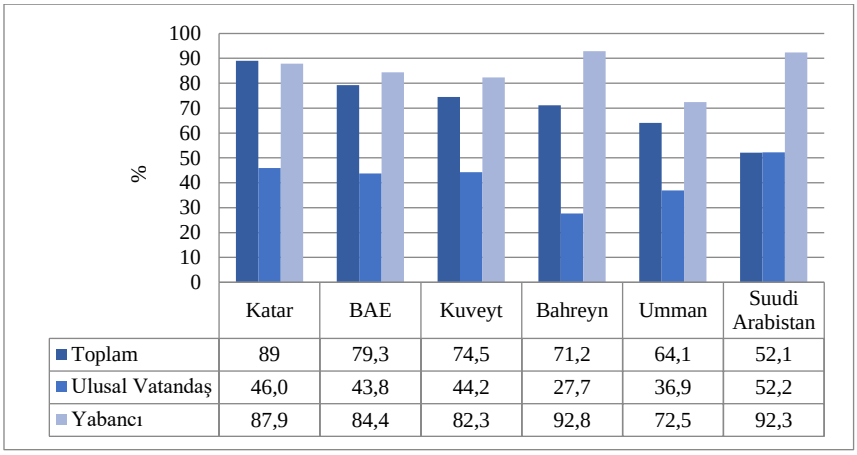

	Katar	BAE	Kuveyt	Bahreyn	Umman	Suudi Arabistan
Toplam	89	79,3	74,5	71,2	64,1	52,1
Ulusal Vatandaş	46,0	43,8	44,2	27,7	36,9	52,2
Yabancı	87,9	84,4	82,3	92,8	72,5	92,3

Kaynak: GCC Stat, 2016.

Grafik 5'te KİK ülkelerinin çalışma çağı nüfusu içindeki istihdam oranları milliyet esasına göre yukarıdan aşağı sıralanmıştır. İKO'ya benzer şekilde Katar, Kuveyt, BAE ve Bahreyn'de istihdam oranları Umman ve Suudi Arabistan'a göre oldukça yüksek gözükmektedir. Diğer taraftan, istihdamın yerli/yabancı nüfus içindeki oranlarına bakıldığında, ulusal vatandaşlar arasında istihdam oranlarının nispeten daha düşük, yabancı nüfusun istihdam oranlarının ise, daha yüksek olduğu genel bir işgücü piyasası özelliği olarak göze çarpmaktadır. Bu açıdan, ulusal vatandaşlar arasında istihdam oranı %52,2 ile en yüksek Suudi Arabistan'da iken, en düşük oran %27,7 ile Bahreyn'de gözlenmektedir. Bu veriler de Baldwin-Edwards'ın (2011) Körfez ülkelerinde ulusal vatandaşlar arasında düşük, yabancı işçiler arasında yüksek istihdam oranlı işgücü piyasasının tabakalı bir görünüm oluşturduğu bulgusunu teyit etmektedir.

Grafik 6. İstihdam Edilenlerin Eğitim Düzeyi

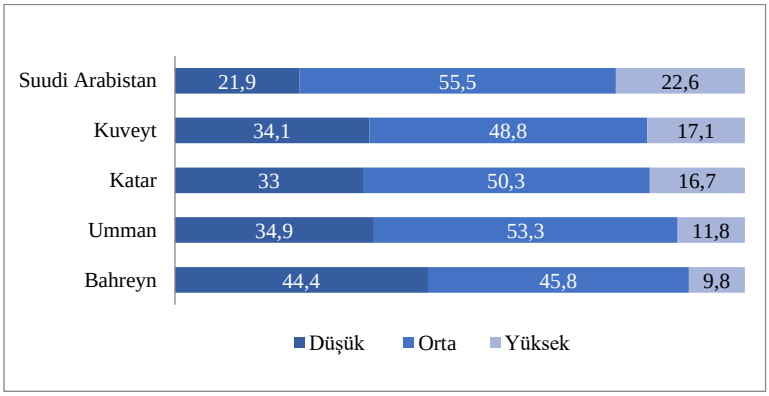

Kaynak: GCC Stat, 2016.

Grafik 6'dan istihdamın eğitim durumu incelendiğinde, yüksek eğitimli (lisans ve lisansüstü eğitime sahip olanlar) istihdam oranın en yüksek olduğu ülke %22 ile Suudi Arabistan iken, Bahreyn yaklaşık %10 ile yüksek eğitimli istihdam oranı en düşük ülkedir. Diğer taraftan Bahreyn'de düşük (okuma yazma bilen ve bilmeyenler ile ilkokul mezunları) ve orta (orta ve lise mezunları) eğitim düzeyine sahip olanların istihdam oranları yaklaşık %45 seviyesinde nerdeyse eşit gözlenmektedir.

Grafik 7. İstihdamın Kamu ve Özel Sektör Dağılımı

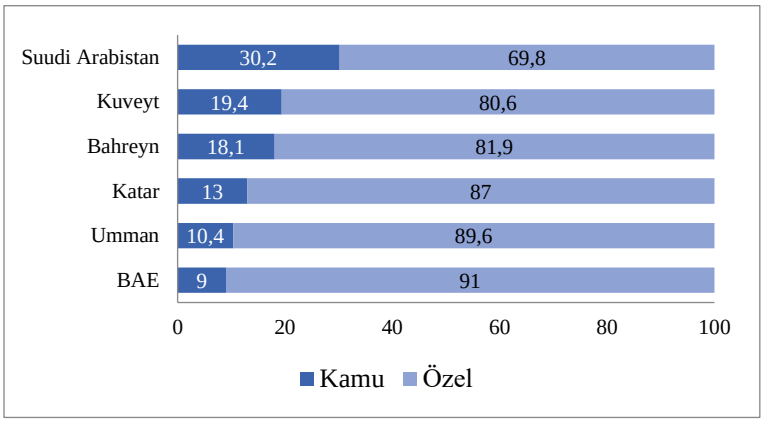

Kaynak: GCC Stat, 2016.

KİK ülkeleri sosyal istikrarı ve ekonomik refahı sağlamaya yönelik kamu ve özel olmak üzere iki ayrı işgücü piyasası dinamiğine sahiptir. Düşük vasıf gerektiren ve çok yüksek vasıf gerektiren işlerin çoğunlukla yabancı işçiler tarafından yapılması, aynı zamanda kamu sektöründe ulusal vatandaş istihdamı ve özel sektörde yabancı istihdamı yoğunluğu ile tabakalı bir işgücü piyasasının oluşmasına da yol açmıştır (Samans ve Zahidi, 2017: 2-3). Bu iki işgücü piyasasının birbiri ile bağlantısı yoktur. Çünkü her iki sektörde ulusal vatandaşlar ve yabancı işçiler olmak üzere neredeyse tamamen ayrı iki işgücü arzı kaynağından beslenmektedir. Ayrıca, işgücü piyasaları arasında bir piyasadan diğerine geçiş oldukça zordur (Eide ve Rösler, 2014: 15). Bu bağlamda Grafik 7 incelendiğinde, Suudi Arabistan başta olmak üzere Kuveyt ve Bahreyn'de kamu istihdam oranları Katar, Umman ve BAE'dekinden göreceli olarak daha yüksek gözükmektedir.

Grafik 8. Cinsiyete göre Kamu İstihdamı içindeki Ulusal Vatandaşların Oranı

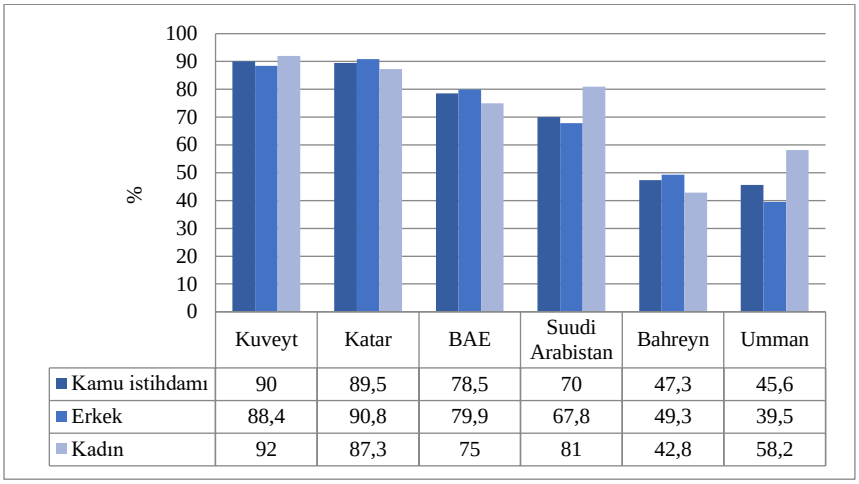

	Kuveyt	Katar	BAE	Suudi Arabistan	Bahreyn	Umman
Kamu istihdamı	90	89,5	78,5	70	47,3	45,6
Erkek	88,4	90,8	79,9	67,8	49,3	39,5
Kadın	92	87,3	75	81	42,8	58,2

Kaynak: GCC Stat, 2016.

Ülke vatandaşlarının büyük bir kısmının kamuda istihdam edilmesi, KİK ülkelerinin kendine has bir işgücü piyasası karakteristiğidir. Grafik 8 incelendiğinde, Kuveyt'te ulusal vatandaş istihdamının %90'ı kamuda sektöründe iken, Umman'da bu oran %46'ya kadar düşmektedir. Grafikte dikkat çeken bir başka nokta ise, kamudaki kadın istihdam oranlarının Kuveyt'te, Suudi Arabistan'da ve Umman'da erkeklerden daha yüksek olmasıdır. Bu oranlar, KİK ülkelerinde kamu istihdamının kadın istihdamını artıran en temel itici güç olduğunu göstermektedir.

Grafik 9. Cinsiyete göre Özel Sektör İstihdam içindeki Yabancı İşçi Oranı

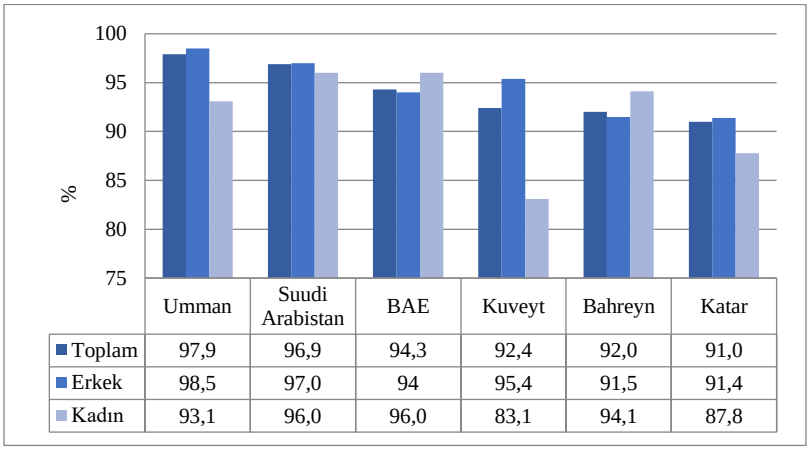

	Umman	Suudi Arabistan	BAE	Kuveyt	Bahreyn	Katar
Toplam	97,9	96,9	94,3	92,4	92,0	91,0
Erkek	98,5	97,0	94	95,4	91,5	91,4
Kadın	93,1	96,0	96,0	83,1	94,1	87,8

Kaynak: GCC Stat, 2016.

KİK ülkelerinde tarihsel olarak, fiziki güç gerektiren işler ve hizmet işlerinin yanı sıra, yüksek vasıf gerektiren teknik ve yönetsel işlerde yabancı işçilerin kullanılması oldukça yaygındır (Samans ve Zahidi, 2017: 2). Bu açıdan, KİK ülkelerinin büyük ekonomik başarısında, sadece yerli işgücünün değil, aynı zamanda yabancı işgücünün de önemli bir katkısı bulunmaktadır (Genc ve Naufal, 2014: 4-6). KİK ülkelerinin yabancı işgücü oranının diğer ülkelere göre

yüksek olması da işgücü piyasasının bir başka ayırt edici özelliğidir. Bu anlamda Grafik 9 incelendiğinde, özel sektör istihdamındaki yabancı işçi yoğunluğun en yüksek olduğu ülke %98 ile Umman iken, nispi olarak istihdamındaki en düşük yabancı işçi yoğunluğu, %91 ile Katar'da gözükmektedir. Ayrıca normal olarak kadın istihdamının nispeten düşük kaldığı KİK ülkelerinde, özel sektördeki yabancı işçi istihdamı açısından cinsiyetler arasında çok anlamlı farklılıklar gözükmemektedir. Bu durum özel sektörün yabancı kadın istihdamını artıran temel bir dinamik oluşturduğunu göstermektedir.

Grafik 7, 8 ve 9'daki veriler, Baldwin-Edwards (2011) ve Samans ve Zahidi'nin (2017) çalışmalarında vurguladığı Körfez ülkelerinde istihdam yapısının ulusal vatandaşların egemenliğindeki kamu sektörü ve nerdeyse tamamı yabancı işçilerden oluşan özel sektör arasında bir tabakalaşma yarattığı bulgusunu desteklemektedir.

Grafik 10. İstihdamın Sektörel Dağılımı

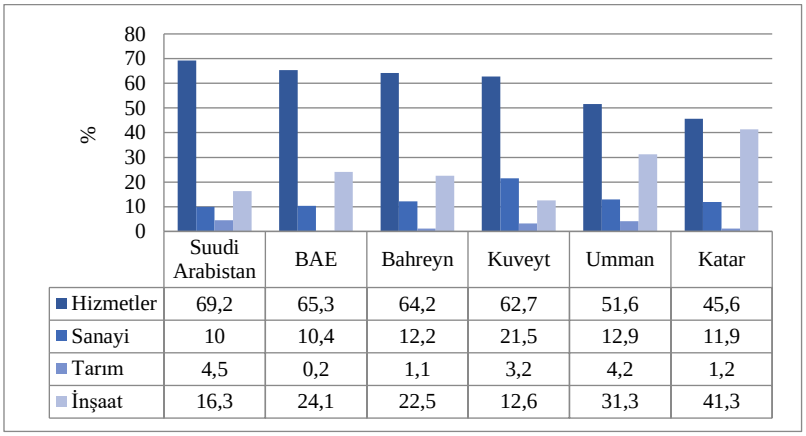

	Suudi Arabistan	BAE	Bahreyn	Kuveyt	Umman	Katar
Hizmetler	69,2	65,3	64,2	62,7	51,6	45,6
Sanayi	10	10,4	12,2	21,5	12,9	11,9
Tarım	4,5	0,2	1,1	3,2	4,2	1,2
İnşaat	16,3	24,1	22,5	12,6	31,3	41,3

Kaynak: GCC Stat, 2016.

Grafik 10'da KİK ülkelerinde istihdam oranlarının sektörlere göre dağılım oranları yukarıdan aşağı sıralanmıştır. Grafik detaylı incelendiğinde, hizmetler sektörünün istihdam içindeki payının diğer sektörlere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle alt yapı yatırımlarının artmasına bağlı olarak inşaat sektöründeki istihdam oranlarının da çok yüksek olduğu gözlenmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, hizmetler sektörü istihdamında %69 ile Suudi Arabistan öne çıkarken, sanayi sektörü istihdamında %21,5 ile Kuveyt ve %41'lik istihdam oranıyla neredeyse hizmetler sektörüyle yarışan inşaat sektörü istihdamında ise, Katar diğer ülkeler arasından sivrilmektedir. KİK ülkelerinde iklime ve tarımsal arazilerin kısıtlı olmasına bağlı olarak, tarımsal istihdam oranları oldukça düşüktür. Tarımsal istihdamın nispi olarak en yüksek olduğu ülkeler, yaklaşık %4 ile Suudi Arabistan ve Umman'dır. Bu veriler, Baldwin-Edwards'ın (2011) çalışmasında belirttiği Körfez ülkelerinde hizmetler ve inşaat sektörlerinin hâkimiyetinde bir istihdam yapısı olduğu bulgusunu teyit etmektedir. Ayrıca, daha çok vasıf gerektirmeyen temizlik işlerindeki yabancı kadın istihdamı ile eğitim ve sosyal hizmetlerde yoğunlaşan ulusal kadın istihdamı, neredeyse sadece hizmetler sektöründe kümelenmiştir (Baldwin-Edwards, 2011: 12).

Grafik 11. Cinsiyete göre İşsizlik Oranları

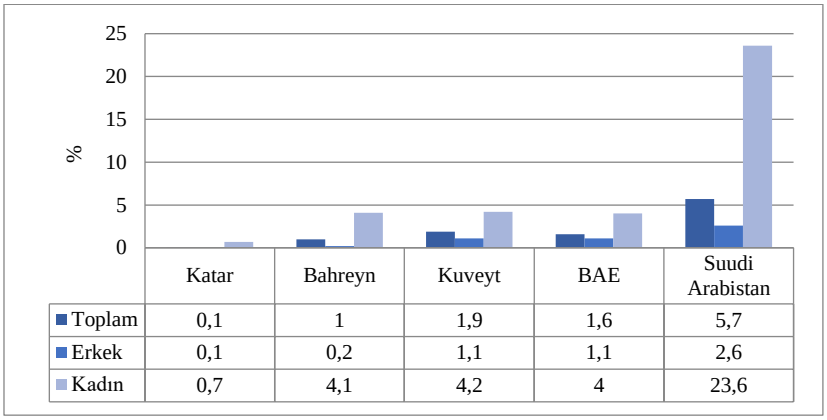

	Katar	Bahreyn	Kuveyt	BAE	Suudi Arabistan
Toplam	0,1	1	1,9	1,6	5,7
Erkek	0,1	0,2	1,1	1,1	2,6
Kadın	0,7	4,1	4,2	4	23,6

Kaynak: GCC Stat, 2016.

KİK ülkelerinde işsizlik oranları genel olarak, oldukça düşük gözükmektedir. İşsizlik oranlarının bu denli düşük olmasında, kamudaki büyük istihdam hacminin önemli bir etkisi vardır. Grafik 11'de genel olarak kadın işsizlik oranları, erkek işsizlik oranlarından daha yüksek gözlenirken, istihdamdaki cinsiyet eşitsizliğinin simetrik bir yansıması olarak, Suudi Arabistan'daki kadın işsizlik oranları oldukça yüksek gözükmektedir.

Grafik 12. Cinsiyete göre Genç İşsizlik Oranları

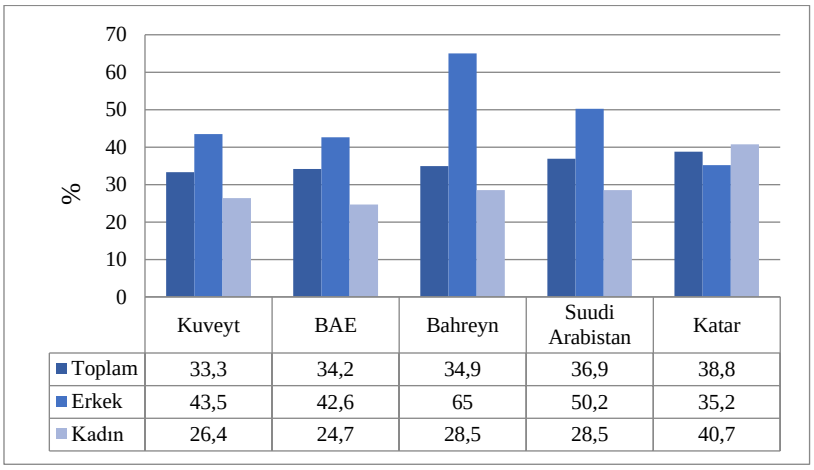

	Kuveyt	BAE	Bahreyn	Suudi Arabistan	Katar
Toplam	33,3	34,2	34,9	36,9	38,8
Erkek	43,5	42,6	65	50,2	35,2
Kadın	26,4	24,7	28,5	28,5	40,7

Kaynak: GCC Stat, 2016.

Bir toplumun sosyal, ekonomik ve politik geleceğini inşa etmek açısından gençlerin toplum içindeki sosyo-ekonomik gelişimi son derece önemlidir. Bu, "bir toplumda gençler ne kadar üretken istihdama yönlendirilirse, o toplumun geleceği için o kadar daha iyi umut var" demektir (ILO, 2015). Ancak, gençleri üretken istihdama yöneltmek için, istikrarlı bir makroekonomik ve siyasi ortamın yanı sıra, yeni istihdam alanları için sürdürülebilir bir ekonomik büyüme yaratmak son derece önemlidir (OECD, 2007). Grafik 11 incelendiğinde, KİK ülkelerinde gençler arasında işsizlik sorununun yapısal bir probleme dönüştüğü görülmektedir. Bu açıdan, petrol ihracatı ile desteklenen KİK ekonomilerinin son yıllardaki

hızlı büyümesi, önemli bir iş yaratma ve kayda değer bir zenginlik birikimi sağlamıştır. Bu kazanımların önemli bir kısmı, eğitim ve altyapı projelerine ve ekonominin çeşitlendirilmesi için kapsamlı yatırımlara dönüştürülmüştür. Yine de KİK ülkelerinde, özellikle genç işsizlik oranları önemli ölçüde yüksek gözlenmektedir. Bu da, Körfez bölgesindeki ekonomik gelişmenin genç işsizliği sorununu çözmek için yeterli olmadığı anlamına gelmektedir (Eide ve Rösler, 2014: 6). Diğer taraftan Orta Doğu ülkeleri, gençleri özel sektöre yöneltmeye çalışmalarına rağmen, geçlerin çoğunluğu kamu sektöründe iş imkânı açılıncaya kadar, işsiz kalmayı tercih etmektedir. Çünkü cömert sosyal yardım ağları, rezervasyon ücretlerini artırarak, işsiz gençlerin acil iş arama isteklerini zayıflatmaktadır (Stratfor Worldview, 2018). Ayrıca, bu veriler Baldwin-Edwards'ın (2011) çalışmasındaki Körfez ülkelerinde işsizlik oranlarının özellikle kadınlar ve gençler arasında yüksek olduğu bulgusunu teyit etmektedir.

2.SONUÇ

Akademik literatüre katkı sağlamaya yönelik, KİK ülkelerinin işgücü piyasalarının temel yapısını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, KİK ve ILO'nun işgücü istatistiklerinden elde edilen makro veriler ışığında, Körfez ülkelerinin işgücü piyasası arzına ilişkin benzeşme ve farklılaşma alanları incelenmiştir. Buna göre, elde edilen bilgi ve bulgular aşağıda özetlenmiştir.

KİK ülkeleri, doğal kaynak ihracatına dayanan kalkınma politikaları ile zaman içerisinde ekonomik olarak, birbirine daha fazla benzer hale getirmiştir. Bununla beraber, Orta Doğu ülkeleri ortak bir dil ve kültürün yanı sıra, ortak bir tarihe ve coğrafi yakınlığa da sahiptir. Bu benzerlikler ve ortak kültürel değerler, bölgede başarılı bir entegrasyon için gerekli bütün koşulları sağlamaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu'daki entegrasyon çabalarından biri de 1981 yılında kurulan KİK'tir.

KİK ülkeleri ulusal vatandaşlarının desteğini kazanmak için sahip oldukları büyük petrol gelirleri ile vergiye ihtiyaç duymadan, sosyal sözleşmeler yoluyla ulusal vatandaşlarına oldukça cömert sübvansiyonlar, kamu hizmetlerine ücretsiz erişim ve kamuda istihdam olanakları sağlamaktadırlar.

KİK ülkeleri genel olarak işgücü piyasasına yüksek bir potansiyel yaratma imkânı olan, giderek büyüyen ve gelecek için iyi bir fırsat penceresi sunan genç bir nüfusa sahiptir. Bununla birlikte, KİK ülkelerinde yabancı işçi çalıştırmaya bağlı yabancı nüfus oranı diğer ülkelere göre oldukça yüksektir ve bu durum kadın ve erkek nüfusu arasında ciddi orantısızlıklar oluşturmaktadır.

KİK ülkeleri kamu ve özel olmak üzere iki ayrı işgücü piyasası arz dinamiğine sahiptir. Bu işgücü piyasası dinamiği içerisinde daha iyi ücret ve çalışma koşulları sunan kamu sektörü ulusal vatandaşların egemenliğinde iken, büyük kalkınma projelerinin başlatılması ile artan vasıflı ve vasıfsız işgücü talebine bağlı olarak özel sektör istihdamı yabancı işçilerin egemenliğindedir. Diğer taraftan kamu ve özel sektörler arasındaki büyük ücret farklılıkları, ulusal vatandaşlar için kamu sektörü istihdamına yönelik güçlü bir teşvik unsuru

oluşturmaktadır. Buna rağmen ulusal vatandaşlar arasında İKO ve istihdam oranları nispi olarak daha düşüktür.

KİK ülkelerinde yabancı nüfus ve işgücü oranlarının diğer ülkelere göre oldukça yüksek olması işgücü piyasasının başka bir ayırt edici özelliğidir. Bu durum, Körfez ülkelerinde çalışanlara tam bir sendikal örgütlenme özgürlüğünün tanınması açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Yine de, Bahreyn, Umman, Kuveyt ve Katar'daki çalışanlar kısmi de olsa sendikal öğütlenme açısından, BAE ve Suudi Arabistan'da işçilere göre daha şanslı gözükmektedir.

KİK ülkeleri içinde genel olarak gözlemlenen istihdamdaki cinsiyet eşitsizliği, özellikle Suudi Arabistan'da daha bariz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerde kamu sektörü ulusal kadın istihdamı için itici bir güç oluşturuyorken, özel sektördeki temizlik gibi vasıf gerektirmeyen hizmet işleri ise, yabancı kadın istihdamını artıran bir dinamik oluşturmaktadır. Diğer taraftan, KİK ekonomilerinde tarımsal istihdam oranları oldukça düşükken, hizmetler sektöründeki ve büyük altyapı yatırımlarına bağlı olarak inşaat sektöründeki istihdam oranları oldukça yüksektir.

KİK ülkelerinde işsizlik oranlarının genel olarak düşük olmasında, kamudaki büyük istihdam hacminin önemli bir etkisi vardır. Ancak, özellikle gençlerin özel sektörde iş aramaktan ziyade, kamu sektöründe daha rahat koşullarda istihdam edilmeyi beklemesi, genç işsizlik oranlarını yükseltmektedir. Bu arada cömert sosyal yardımlar da, gençler arasında rezervasyon ücretlerini artırmaktadır.

KAYNAKÇA:

Baldwin-Edwards, M., (2011), Labour Immigration and Labour Markets in the GCC Countries: National Patterns and Trends, Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States, 15. The London School of Economics and Political Science, London, UK.

Dimova, R., Elder S. and Stephan, K., (2016), Labour Market Transitions of Young Women and Men in the Middle East and North Africa, International Labour Office. - Geneva: ILO.

Eide, E. B. and Rösler, P., (2014), Rethinking Arab Employment: A Systemic Approach for Resource-Endowed Economies, Part of the New Vision for Arab Employment Initiative of the World Economic Forum.

Genc, I. H. and Naufal, G. S., (2014), Labor Market Integration in the GCC Countries, GRC Gulf Papers, the Gulf Research Center.

Gulf Cooperation Council (GCC) Stat, (2016), "Labour Statistics in GCC Countries", Annual Bulletin, Issue No. 4, March 2018, available online at https://gccstat.org/en/statistic/statistics, (Erişim 02.11.2018).

Gül, A., (2012), "Orta Doğu Ülkelerinde Türk İşgücü ve Bu Ülkelerin İşgücü Açığı", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (37-38): 103-109.

Hertog, S., (2017), "The Political Economy of Distribution in the Middle East: Is There Scope for a New Social Contract?" In: Combining Economic and Political Development: The Experience of MENA, (Ed. G., Luciani), International Development Policy series 7 Geneva: Graduate Institute

Publications, Boston: Brill-Nijhoff: 88–113, available online at http://journals.openedition.org/poldev/2270; doi : 10.4000/poldev.2270.

ILO Stat, (2017), "Population by Sex and Age-UN Estimates and Projections", available online at https://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm (Erişim 02.11.2018).

ILO, (2015), "Long-term Unemployment", The Key Indicators of the Labour Market: Education and Labour Market (KILM 11): 1-4.

IMF (2014), Labor Market Reforms to Boost Employment and Productivity in the GCC—An Update, Annual Meeting of Ministers of Finance and Central Bank Governors, Kuwait City, Kuwait.

Khalaf, S., (2014), "Körfez Ülkelerinde Nüfus Dengesizliği ve Güvenlik Sorunu", İçinde: Uluslararası Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı, (Eds. Hasret Çomak ve Ayşegül Gökalp Kutlu), 8-9 Ekim 2013, Cilt I, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli, Üniversitesi:328-354.

OECD, (2007), "Jobs for Youth", Slovak Republic.

Pew Social Trends, (2016), "Global Attitudes & Trends, International Migrants by Country", available online at http://www.pewglobal.org/interactives/migration-tables/, (Erişim 01/11/2018).

Samans, R. and Zahidi, S., (2017), "The Future of Jobs and Skills in the Middle East and North Africa, Preparing the Region for the Fourth Industrial Revolution", World Economic Forum Executive Briefing, Geneva, Switzerland.

Schmidinge, T., (2013), "Unionism and Revolution in the Arab World, Trade Unions in the Democratic Process: 10 International Contributions", *Hans-Böckler-Stiftung*, Düsseldorf: 27-53.

Stratfor Worldview, (2018), "Assessments, Youth Unemployment: The Middle East's Ticking Time Bomb", available online at https://worldview.stratfor.com/article/youth-unemployment-middle-east-teen-jobless, (Erişim 25.10.2018).

ÖRGÜTSEL MUHALEFETİN ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Ali Acaray
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
ali.acaray@erdogan.edu.tr

ÖZET: Bu çalışmanın temel amacı, çalışanların örgütsel muhalefet davranışlarının demografik özelliklerine farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Bu amaçla perakende sektöründe tam zamanlı olarak çalışan 137 adet örneklemden veriler toplanmıştır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde t-testi ve anova analizleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçları; çalışanların öğrenim durumlarına ve işyerindeki pozisyonlarına göre örgütsel muhalefet stratejilerinin farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Muhalefet, İletişim, Demografik Özellikler

INVESTIGATION OF ORGANIZATIONAL DISSENT REGARDING EMPLOYEES' DEMOGRAPHIC FACTORS

ABSTRACT: The aim of this study is to determine whether employees' organizational dissent behaviors differ regarding their demographic characteristics. In accordance with the purpose of the research, the data were collected from 137 samples which are working full time in the retail sector. T-test and analysis of variance (ANOVA) were used to test the research hypothesis. Research results show that employees' organizational dissent strategies differ according to their education level and their position in the workplace.

Key Words: Organizational Dissent, Communication, Demographic Characteristics

GİRİŞ

Bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulan örgütlerde, işbirliği ve uyum içerisinde eylemleri gerçekleştirebilmek için iyi tasarlanmış bir örgütsel iletişime ihtiyaç vardır. Örgütlerde bilgiler iyi bir iletişim sayesinde istenen hızda ve hedefe yayılabilir ve böylece asıl amaç olan bilgi verme ve hedefi etkileyerek hedefte istenilen değişiklikler yapabilme gerçekleştirilebilir. Örgütlerde iletişim, sahip olunan bilgi, görüş, düşünce, haber, duygu ve becerilerin hedefle paylaşılması (Çilenti, 1979) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda iletişim örgütlerin başarısında vazgeçilmez bir fonksiyon olarak ortaya çıkar.

Örgütsel faaliyetlerin etkin biçimde yönetilmesi, iyi bir iletişim süreci ile gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla örgüt yönetimlerinin hem yönetim, planlama, yöneltme ve denetim gibi fonksiyonları başarıyla icra edebilmeleri hem de eşgüdümlemeyi sağlayabilmeleri iletişimle yerine getirilebilmektedir. Yöneticilerin aşağıdan yukarıya doğru iletişim yollarının açık olması durumunda pek çok geri bildirim alabileceği gibi, yukarıdan aşağıya doğru iletişim yollarının iyi oluşturulması durumunda ise astların görevlerini iyi anlayabilmeleri, kendilerinden beklenen talepleri karşılayabilmeleri mümkündür (Tınaztepe, 2012). Bu bağlamda bütün yönetim uygulamaları için iletişimin varlığı gerek bir koşuldur (Koçel, 2007).

Çalışanların örgütsel politikalara ve prosedürlere, yanlış giden uygulamalara yönelik görüşlerini, fikirlerini, endişelerini dile getirebilmeleri yöneticiler için önemli bir geri

bildirimdir. Çünkü örgütlerde çalışanların sesliliği, bilgi birikim vasıtalarından birisidir. Örgütlerin rekabet üstünlüğü oluşturabilmelerinin yollarından birisi de süreçlerin, ürünlerin ve hizmetlerin iyileştirilmesi ile ilgili çalışanların sahip oldukları fikirler, görüş ve düşüncelerdir (Botero ve Dyne, 2009).

Çalışanlar örgütlerdeki çeşitli politika, uygulama ve prosedürlere ilişkin olarak karşıt fikirlere, görüşlere ve bilgilere sahip olabilir ve yöneticileriyle bir uyuşmazlık yaşayabilirler. Bu karşıt durumun ve uyuşmazlığın yapıcı bir şekilde üst yönetim ile paylaşılması (Kassing, 1997) örgütsel muhalefet olarak ilgili yazında yer almaktadır. Örgütsel muhalefetin örgüt yönetimleri açısından önemlerinden birisi de yapıcı olmayı içermesidir (Sadykova ve Tutar, 2014). Muhalefet etmenin gerisinde yatan temel motivasyon, iyi gitmeyen mevcut durumun değiştirilmesi ve bu konularda söz hakkı olan üst yöneticilerin kararlarının etkilenmesi, kararlarına etkide bulunma isteğidir (Ergün, 2017).

Muhalefet etmek ilk olarak bir çatışma, karşıt bir durumu içerse de temel olarak yöneticiler ve dolayısıyla da örgütler cephesinden geri bildirim elde etme, problemlerin ortaya çıkmadan önce öngörülmesi ve böylece örgütün büyümesi, gelişmesi ve proaktif bir yapıya dönüşmesinde ve ayrıca örgütlerde demokrasinin oluşması ve gelişmesi kapsamında olumlu sonuçlar ortaya koyabilmektedir (Kassing, 1997; Kassing, 2002; Kassing ve Armstrong, 2002; Argyres ve Mui, 2007). Bu bakımdan örgütsel muhalefet örgüt yönetimleri için önemli kaynaktır. Ancak buna karşılık, karşıtlıkları dile getiren çalışanlar için de şikâyet eden ve sorun çıkaran birisi olarak algılanma, yöneticilerden misilleme ile karşılaşma, görmezden gelinme gibi çeşitli maliyetler çıkarabilmektedir (Argyres ve Mui, 2007; Ünler vd., 2015; Landau, 2009). Dolayısıyla neyin, ne zaman ve nasıl söyleneceği ve kime dile getirileceği gibi pek çok zor durumların eş anlı olarak değerlendirilmesini gerektirmekte ve riskli bir durumu ifade etmektedir. Muhalefet davranışının ortaya çıkması için temelde muhalefeti ortaya çıkarabilecek tetikleyici bir durumun yaşanması gerekmektedir (Redding, 1985). Bu tetikleyici durumlar ise örgütte adaletsiz bir durumun yaşanması, ahlaki olmayan uygulamaların söz konusu olması, görev ve sorumluluklardaki adil olmayan dağılımların varlığı, örgütsel değişimin yaşanması, verimsizliklerin ortaya çıkması, kaynak dağılımında yaşanan adaletsizliklerin varlığı gibi sayılabilir (Kassing ve Armstrong, 2002). Kassing (1997) muhalefet davranışını ortaya çıkaran faktörleri bireysel, ilişkisel ve örgütsel olarak sınıflamış olup, temelde bireysel faktörlerin muhalefet etme üzerinde daha çok etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma kapsamında demografik faktörler bireysel bir faktör olarak incelenmiştir.

1.ÖRGÜTSEL MUHALEFET

Kavramsal olarak muhalefet siyaset biliminin konularından biri olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen, günümüzde diğer pek çok alanla birlikte yönetim biliminin de kapsadığı bir konu haline gelmiştir (Özdemir, 2010). Kassing ve Armstrong'un (2002) çalışmalarında ifade ettikleri tetikleyici olaylardan birisiyle karşılaşmaları halinde, çalışanlar tepkilerini bireysel, ilişkisel ve örgütsel çeşitli faktörlerin daha kuvvetlendirmesiyle (Kassing, 1997) dikey, yatay

ve yer değiştirmiş muhalefet stratejilerinden (Kassing (1997, 1998) birini tercih ederek açık hale getirmektedirler.

Dikey muhalefet: Çalışanlar örgütlerindeki mevcut olumsuz uygulamalara ilişkin zıt fikirlerini, bu olumsuzlukları ortadan kaldırmada gücü olan üst yönetim katlarındaki kişilere doğrudan ve yapıcı bir yöntemle ifade etmeleridir. Muhalefet, örgüt içinde üst yönetimlere yapılmaktadır. Yatay muhalefet: Çalışanlar dikey muhalefette olduğu gibi mevcut olumsuz uygulamalara ilişkin zıt fikirlerini üst kademeye değil de, bu olumsuzluğun çözümünde etkileme gücü olmayan kişilere ifade etmesidir. Muhalefet, örgüt içinde yatay hiyerarşide olanlara yapılmaktadır. Yer değiştirmiş muhalefet: Çalışanlar mevcut olumsuz uygulamalara ilişkin zıt fikirlerini, dikey ve yatay olarak örgüt kademelerinde çalışanlara değil de, örgütün dışındaki arkadaşlarına, aile üyelerine paylaşmaktadırlar.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, çalışanların demografik özelliklerine göre örgütsel muhalefet stratejilerinin farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesidir. Araştırmanın aynı zamanda örgütsel muhalefet stratejilerinin tespit edilmesi gibi bir alt amacı da vardır.

2.2.Araştırmanın Örneklemi

Araştırma anket tekniği ile İstanbul'da perakende sektöründeki çeşitli firmaların çalışanları üzerinde uygulanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemiyle 350 çalışana anketler gönderilmiş, bunlardan 150 tanesinden doldurulmuş biçimde geri dönüş alınmış, 13 tanesi ise tam olarak doldurulmadığı için işleme konulmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın verileri perakende sektöründe tam zamanlı olarak çalışan 137 adet örneklem olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın verilerinin toplanmasında kolaylık, hızlılık ve ekonomiklik sağlamasından dolayı kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Haşıloğlu vd., 2015).

2.3.Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Bu araştırma tanımlayıcı bir araştırmadır. Tanımlayıcı araştırma, değişkenlere ilişkin karakteristikleri ve değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlamak ve bu tanımlamalardan belli tahminlerde bulunmak amacıyla yürütülen bir araştırma modelidir (Malhotra, 2004). Araştırmada, çalışanların demografik özellikleri cinsiyetleri, öğrenim durumları, yaşları, medeni durumları, kıdemleri ve işyerindeki pozisyonları olarak incelenmiştir. Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1: Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır.

H2: Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri öğrenim durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H3: Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri yaşlarına göre farklılaşmaktadır.

H4: Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri medeni durumlarına göre farklılaşmaktadır.

H5: Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri kıdemlerine göre farklılaşmaktadır.

H6: Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri işyerindeki pozisyonlarına göre farklılaşmaktadır.

2.4.Araştırmada Kullanılan Ölçek

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Demografik özelliklere ilişkin 6 adet soru sorulmuştur. Anketin ikinci kısmında çalışanların örgütsel muhalefet stratejilerinin belirlenmesinde Kassing (1998) tarafından geliştirilen, 20 ifade ve üç boyuttan oluşan örgütsel muhalefet ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçeğin 7 adet ifadesi, ters ifadeli olarak kodlanmıştır. Ölçeğin ifadelerinden birisi "İşyerinde alınan kararlar ile ilgili kaygılarımı ailem ve iş dışındaki arkadaşlarımla tartışırım" şeklindedir. Ölçeğin 7 adet ifadesi ters olarak kodlanmıştır. Goldman ve Myers (2015) tarafından yapılan çalışmada dikey muhalefetin güvenilirliği (0,84), yatay muhalefetin güvenilirliği (0,78) ve yer değiştirmiş muhalefetin güvenilirliği (0,86) olarak tespit edilmiştir. Değişkenler 1=Kesinlikle katılmıyorum ve 5=Kesinlikle katılıyorum şeklindeki 5'li likert tipinde hazırlanan ölçekle ölçülmüştür. Araştırma probleminin çözümlenmesinde faktör, korelasyon, t testi ve anova analizleri kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan örneklemin % 71'i erkek, % 29'u kadın, % 65'i evli, % 35'i bekar, yaşları 20 ile 75 yaş arasında değişmekte ve ortalaması 30,45, % 20'si lise, % 69'u üniversite ve % 11'i yüksek lisans mezunu, kıdemleri 1 ile 30 yıl arasında değişmekte ve ortalaması 9,72 ve % 74'ü alt düzey (vasıfsız), % 26'sı orta düzey yönetici olarak kurumlarında çalışmaktadırlar.

Faktör ve Güvenilirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce kullanılan örgütsel muhalefet ölçeğinin geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeğin geçerliliğini test etmede keşfedici faktör analizi, güvenilirliğini test etmede ise Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin geçerliliğini test etmek için önce örneklemden toplanan verilerin faktör analizi için yeterliliğe sahip olup olmadığını ortaya koyabilmek için yapılan ölçüm neticesinde örgütsel muhalefetin KMO değeri ,807 (Bartlett testinin p değeri ,000) olarak keşfedici faktör analizine uygundur. Bulunan KMO değeri (,807) olması gereken minimum KMO değerinden (0,50) oldukça yüksektir. Ayrıca Bartlett's test sonucu anlamlı çıkmıştır.

Örgütsel muhalefetin dikey muhalefet boyutundan iki ifade, yatay muhalefet boyutundan bir ifade ve yer değiştirmiş muhalefet boyutundan ise üç ifade farklı boyutlar oluşturdukları ve düşük faktör yüklerine sahip oldukları ve dolayısıyla ilgili değişkenin içerik geçerliliğini olumsuz olarak etkilemeyecekleri değerlendirilerek analizden çıkarılmıştır. Nihayetinde

örgütsel muhalefet değişkenlerine yönelik yapılan geçerlilik analizi değerlendirildiğinde yazına uygun biçimde üç boyutlu olarak ortaya çıkmıştır (Tablo 1). Dikey muhalefetin toplam varyansın % 29,42'sini, yer değiştirmiş muhalefetin % 18,24'ünü ve yatay muhalefetin ise % 15,19'unu açıkladığı görülmüştür. Ayrıca örgütsel muhalefet değişkeni güvenilirlik testine tabi tutulmuş ve ölçeğin güvenilirliği ,821 olarak tespit edilmiştir. Örgütsel muhalefet değişkeninin Cronbach's Alfa değeri yazında kabul edilen asgari seviyeden (0,70) yüksek olup, ölçeğin yüksek bir içsel tutarlılığa sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin Keşfedici Faktör Analiz Sonuçları

	Faktörler		
İfadeler	**Dikey Muhalefet**	**Yer Değiştirmiş Muhalefet**	**Yatay Muhalefet**
S2. Yönetimi sorgulayabilirim.	,589		
S4. İşyerinde alınan kararlarla hemfikir olmadığımda bunu amirime söylerim.	,741		
S5. Yürümediğini düşündüğüm örgütsel değişikliklere ilişkin eleştirilerimi amirime ve yönetimden birine yaparım.	,747		
S6. İşyerinde alınan kararları sorguladığımda bu konuyu amirim veya diğer yöneticilerle konuşurum.	,842		
S7. Amirime ve yönetime kurumdaki verimsizliği düzeltmek adına önerilerde bulunurum.	,750		
S8. Aynı fikirde olmadığım konuları yönetime karşı dile getirebilirim.	,858		
S9. Çalışanlara adil davranılmadığını düşündüğümde yönetime bunu söylerim.	,713		
S11. Diğer çalışanlar işyeriyle ilgili şikâyetlerde bulunduğu zaman ben de katılırım.			,722
S12. İşyerindeki uygulamalarla ilgili memnun olmadığımda bunu diğer çalışanlarla paylaşırım.			,786
S13. Diğer çalışanlara işyerindeki uygulamalarla ilgili hislerimi belli ederim.			,773
S14. İş arkadaşlarıma sık sık işle ilgili şikâyetlerde bulunurum.			,570
S17. İşyerinde alınan kararlar ile ilgili kaygılarımı ailem ve iş dışındaki arkadaşlarımla tartışırım.		,832	
S19. İş dışındaki kişilerle işle ilgili kaygılarımı konuşurum.		,802	
S20. Tartışma açısından rahat hissetmediğim işle ilgili kararlar hakkında, ailem ve arkadaşlarımla konuşurum.		,840	

Hipotez Testleri

Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda modeldeki yaş ve kıdem demografik özellikleri ile dikey, yatay ve yer değiştirmiş muhalefet stratejileri arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür (Tablo 2). Dolayısıyla H3 (Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri yaşlarına göre farklılaşmaktadır.) ve H5 (Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri kıdemlerine göre farklılaşmaktadır.) hipotezleri desteklenmemiştir.

Tablo 2: Korelasyon, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5
(1) Yaş	-				
(2) Kıdem	,65**	-			
(3) Dikey Muhalefet	-,12	,01	-		
(4) Yatay Muhalefet	-,14	-,04	,26**	-	
(5) Yer Değiştirmiş Muhalefet	,08	,12	,09	,43**	-
Ortalama	**30,45**	**9,72**	**2,33**	**2,67**	**2,98**
Std. Sapma	8,5453	7,9917	,7250	,7668	1,0515

** .01 seviyesinde korelasyon anlamlıdır. (çift taraflı).
* .05 seviyesinde korelasyon anlamlıdır. (çift taraflı).

Cinsiyete Göre Örgütsel Muhalefet Stratejileri

Çalışanların cinsiyetlerine göre örgütsel muhalefet stratejilerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan t-testi analiz sonuçlarına (Tablo 3) göre H1 (Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri cinsiyetlerine göre farklılaşmaktadır.) hipotezi desteklenmemiştir. Örgütsel muhalefet stratejileri çalışanların cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Örgütsel Muhalefet Stratejilerinin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve t Testi ile İlgili Bulgular

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss.	t	p
Dikey Muhalefet	Erkek	71	2,37	,7586	,728	,468
	Kadın	66	2,28	,6896		

Yatay Muhalefet	Erkek	71	2,73	,8322	1,019	,310
	Kadın	66	2,60	,6891		
Yer Değiştirmiş Muhalefet	Erkek	71	3,12	1,0634	1,702	,091
	Kadın	66	2,81	1,0231		

* p<.05, **p<.01

Öğrenim Durumuna Göre Örgütsel Muhalefet Stratejileri

Çalışanların öğrenim durumlarına göre örgütsel muhalefet stratejilerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA analizi sonuçlarına (Tablo 5) göre H2 (Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri öğrenim durumlarına göre farklılaşmaktadır.) hipotezi kısmen desteklenmiştir. Öğrenim durumu lise olan çalışanların dikey muhalefet stratejisi öğrenim durumları lisans ve yüksek lisans olanlara göre farklılaşmaktadır.

Tablo 4: Çalışanların Öğrenim Durumlarına Göre Örgütsel Muhalefet Stratejilerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Öğrenim Durumu		N	$\bar{X}$	Ss.
Dikey Muhalefet	Lise	26	2,65	,6567
	Üniversite	88	2,29	,7546
	Yüksek Lisans	23	2,11	,5746
	Toplam	137	2,33	,7250
Yatay Muhalefet	Lise	26	2,59	,8720
	Üniversite	88	2,70	,7729
	Yüksek Lisans	23	2,64	,6298
	Toplam	137	2,67	,7668
Yer Değiştirmiş Muhalefet	Lise	26	3,12	,9193
	Üniversite	88	2,99	1,0613
	Yüksek Lisans	23	2,73	1,1545
	Toplam	137	2,97	1,0514

Tablo 5: Öğrenim Durumlarına Göre Örgütsel Muhalefet Stratejilerinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Karelerin Ortalamaları	F	p	Anlamlı Farklar
Dikey Muhalefet	Gruplar arası	3,905	2	1,952	3,871	**,023**	**A-B**
	Gruplar İçi	67,582	134	,504			**A-C**
	Toplam	71,487	136				
Yatay Muhalefet	Gruplar arası	,249	2	,124	,209	,812	
	Gruplar İçi	79,720	134	,595			
	Toplam	79,969	136				
Yer Değiştirmiş Muhalefet	Gruplar arası	1,917	2	,958	,865	,423	
	Gruplar İçi	148,447	134	1,108			
	Toplam	150,363	136				

* p<.05, **p<.01 A:Lise, B:Üniverste, C:Lisansüstü

Tablo 5 incelendiğinde çalışanların örgütsel muhalefet stratejilerinden sadece dikey muhalefet ortalamasının öğrenim durumu değişkenine göre yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (Dikey muhalefet, F=3,871; p=0,023<0,05). Bu bulgu, öğrenim durumu lise, lisans ve yüksek lisans olan çalışanların dikey muhalefet stratejilerinin değiştiğini göstermektedir. Gruplardaki farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla post-hoc analizi (Tukey testi) yapılmıştır.

Medeni Durumuna Göre Örgütsel Muhalefet Stratejileri

Çalışanların medeni durumlarına göre örgütsel muhalefet stratejilerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan t-testi sonuçlarına göre (Tablo 6) H4 hipotezi desteklenmemiştir. Örgütsel muhalefet stratejilerinin ortalamaları çalışanların medeni durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 6: Medeni Durum ve Örgütsel Muhalefet Stratejilerine İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri ve t-Testi Sonuçları

Medeni Durum		N	$\bar{X}$	Ss.	t	p
Dikey	Evli	89	2,32	,6205	-,300	,765
Muhalefet	Bekar	48	2,36	,8938		
Yatay	Evli	89	2,72	,6664	1,165	,246
Muhalefet	Bekar	48	2,56	,9236		
Yer Değiştirmiş	Evli	89	3,04	1,0247	,993	,322
Muhalefet	Bekar	48	2,85	1,0999		

İşyeri Pozisyonuna Göre Örgütsel Muhalefet Stratejileri

Çalışanların pozisyonlarına göre örgütsel muhalefet stratejilerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan t-testi sonuçlarına göre (Tablo 7) H6 (Çalışanların örgütsel muhalefet stratejileri işyerindeki pozisyonlarına göre farklılaşmaktadır.) hipotezi kısmen desteklenmiştir. Alt düzey çalışanlar (vasıfsız) ile orta düzey (yönetici) çalışanların sadece dikey muhalefet stratejileri farklılaşmaktadır. Alt düzey çalışanlar orta düzey çalışanlardan daha fazla dikey muhalefet stratejisini tercih etmektedirler.

Tablo 7: Çalışanların Pozisyonları ve Örgütsel Muhalefet Stratejilerine İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Alt Boyutlar	İşyerindeki Pozisyonu	N	$\bar{X}$	Ss.	t	p
Dikey Muhalefet	Çalışan	101	2,37	,6535	,969	,334
	Orta Düzey	36	2,23	,8991		
Yatay Muhalefet	Çalışan	101	2,74	,6465	1,99	**,041**
	Orta Düzey	36	2,47	1,0173		
Yer Değiştirmiş Muhalefet	Çalışan	101	2,97	,9731	-,100	,921
	Orta Düzey	36	2,99	1,2611		

3.SONUÇ

Çalışanların örgütlerdeki devam eden politikalarla, uygulamalarla ve süreçlerle ilgili olarak yanlış gördükleri yönlere dair görüşlerini ifade etmeleri, başka bir deyişle tatminsizliklerini açıklamaları yöneticiler açısından görmezden gelinen, duyulmayan ya da çeşitli yöntemlerle engellenen bir durumdan ziyade önemli bir veri akışı, düzeltme gereği duyulan bir geri bildirim yöntemi olarak ele alınmalıdır (Hirschman, 1970). Ayrıca rekabetçi koşullar göz önüne alındığında bu özelliklere sahip çalışanlara örgütlerde bir ihtiyaç olduğu da aşikardır (Vakola ve Dimitris, 2005). Bu bağlamda muhalefet davranışı ortaya koyan çalışanların özelliklerinin incelenmesi önemli olmaktadır. Bu çalışma kapsamında muhalefet davranışının çalışanların demografik özelliklerine göre farklılaş farklılaşmadığı incelenmiştir.

Çalışanların muhalefet stratejileri incelendiğinde yer değiştirmiş muhalefet en çok tercih edilen, dikey muhalefet en az tercih edilen ve yatay muhalefet ise bu ikisi arasında tercih edilen bir muhalefet stratejisi olarak ortaya çıkmıştır. Çalışanlar tarafından daha çok tercih edilen muhalefetin yönü örgüt dışındakilere doğru ortaya çıkmıştır. Örgüt içindeki yanlış giden uygulama, prosedür ve politikalar örgüt dışındaki arkadaşlarına, aile üyelerine aktarılmaktadır.

Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre çalışanların öğrenim durumlarına ve işyerindeki pozisyonlarına göre örgütsel muhalefet stratejileri farklılaşmaktadır. Lise mezunu olan çalışanların dikey muhalefet stratejisi öğrenim durumları lisans ve yüksek lisans olanlara göre daha fazladır. Alt düzey çalışanlar orta düzey çalışanlardan daha fazla dikey muhalefet davranışı içerisindedirler. Alt düzey çalışanların sahip oldukları sosyal ve ekonomik imkânların orta düzey çalışanlarınkine göre daha az olması, başka bir ifade ile mevcut durumun kaybedilmesi daha az maliyetli olabilir. Özellikle orta düzey çalışanların sahip oldukları mevcut durumu kaybetmemek için dikey muhalefeti tercih etmemeleri fayda maliyet açısından değerlendirilebilir. Nihayetinde özellikle dikey muhalefet stratejisi tercih edilmesi durumunda çalışanlar çeşitli maliyetlerle karşılaşabilir, çeşitli sorunlarla baş başa kalabilirler.

Yapılan çalışmanın diğer çalışmalarda olduğu üzere çeşitli kısıtları söz konusudur. Öncelikle veriler hizmet sektöründe perakende olarak faaliyetlerini sürdüren örgütlerde çalışanlardan elde edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar bu örneklem için geçerlidir. İlgili çalışmanın daha geniş örneklemlerde gerçekleştirilmesi gelecek çalışmalarda yapılabilir.

KAYNAKÇA:

Argyres, N. ve Mui, V. (2007), "Rules of engagement, credibility and the political economy of organizational dissent", Strategic Organization, 5(2): 107-154.

Botero, I. C. ve Dyne, L. V. (2009), "Employee Voice Behaviour Interactive Effects Of LMX and Power Distance In The United States and Colombia", Management Communication Quaterly, 84-104.

Çilenti, K. (1979) "Eğitim Teknolojisi", Ankara: Kadıoğlu Matbaası.

Ergün, H. (2017). "Örgütsel Muhalefete Etki Eden Başlatıcı ve Aracı Değişkenler", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Goldman, Z. W. ve Myers, S. A. (2015), "The relationship between organizational assimilation and employees' upward, lateral, and displaced dissent", Communication Reports, 18(1): 24-35.

Haşıloğlu, S. B., Baran, T., ve Aydın, O. (2015), "Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri", Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi, 2(1): 19-28.

Hirschman, A. O. (1970), "Exit, voice, and loyalty", Londan/England, Cambridge: Harvard University Press.

Kassing, J. W. (2002). "Speaking up: Identifying employees' upward dissent strategies", Management Communication Quarterly, 16: 187-209.

Kassing, J. W. (1998), "Development and validation of the organizational dissent scale", Management Communication Quarterly, 2: 183-229.

Kassing, J. W. (1997), "Articulating, antagonizing, and displacing: A model of employee dissent", Communication Studies, 48(4): 311-332.

Kassing, J. W. ve Armstrong, T. A. (2002), "Someone's going to hear about this; Examining the association between dissent-triggering events and employees' dissent expression", Management Communication Quarterly, 16(1): 39-65.

Koçel, T. (2007). İşletme Yöneticiliği. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Landau, J. (2009), "When employee voice is met by deaf ears", S.A.M. Advanced Management Journal, 74(1): 4-12.

Malhotra, N. K.,(2004), "Marketing Research", 4th Edition, Prentice Hall Inc., USA.

Özdemir, M. (2010). "Ankara ili Kamu Genel Liselerinde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefete ilişkin Görüşleri", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Redding, W. C. (1985), "Rocking boats, blowing whistles, and teaching speech communication", Communication Education, 34(3): 245-258.

Sadykova, G. ve Tutar, H. (2014). "Örgütsel Demokrasi ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", İşletme Bilimi Dergisi, 2(1): 1-16.

Tınaztepe, C. (2012). "Örgüt İçi Etkin İletişimin Örgütsel Sinizme Etkisi ", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(1): 53-63.

Ünler, E., Çalışkan, S. ve Durmaz, V. B. (2015), "Ses veriyorum ama güvende miyim? Yönetici tutumunun çalışan sesine etkisi", Gaziosmanpaşa Üniversitesi 3. Örgütsel Davranış Kongresi, 6-7 Kasım, Tokat, 66-70.

Vakola, M. ve Dimitris, B. (2005), "Antecedents and consequences of organizational silence: An empirical investigation", Employee Relations, 27(4-5): 441-458.

SURİYELİ SIĞINMACILARIN YERLEŞİM YERİ SEÇİMİNDE İL İSTİHDAM OLANAKLARINA VE ÖNCÜL SIĞINMACILARA DUYARLILIK MUKAYESESİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat Çiftçi
Trakya Üniversite / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.
muratciftci@trakya.edu.tr

ÖZET: Çalışmada Suriyeli sığınmacıların illerdeki formel istihdam ile öncül sığınmacı varlığına duyarlılıklarının mukayesesine odaklanılmıştır. İllerdeki 2016 ve 2018 Suriyeli sığınmacı sayılarını içeren veriler, göç idaresi genel müdürlüğünden derlenmiştir. İllere göre 2016 yılındaki formel istihdam verileriyse SGK'nın istatistik yıllığından alınmıştır. Uygulama yöntemi olarak Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi yaklaşımı kullanılmıştır. Uygulamalar üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada geçici barınma merkezi olan dokuz ildeki sığınmacıların 2016'daki öncül sığınmacılar ve il formel istihdamıyla dağılımları analiz edilmiştir. İkinci aşamada geçici barınma merkezi olmayan yetmiş ildeki sığınmacıların 2016'daki öncül sığınmacılar ve il formel istihdamıyla dağılımları analiz edilmiştir. Üçüncü aşamadaysa ilave sığınmacı artışının yaşandığı 79 ildeki sığınmacıların, öncül sığınmacılar ve il formel istihdamıyla dağılımları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, ilave sığınmacıların 2016'da geçici barınma merkezi olan dokuz ildeki öncül sığınmacılara göre dağılımından elde ettikleri sosyal fayda düzeyi 85'i aşarken istihdam varlığına göreyse %70'lere kadar gerilemektedir. Bu oranlar geçici barınma merkezi olmayan 70 il içinse öncül sığınmacılara göre %60'ı aşarken, istihdama göre %21 ile %29 arasında değişmektedir. 79 ilin tamamı baz alındıysa sosyal fayda oranları öncül sığınmacılardan %53'ken istihdamdan sağlanan sosyal fayda %24 ile %35 arasında değişmektedir. Elde edilen bulgular, geçici barınma merkezi olan-olmayan tüm illere göre öncül Suriyeli varlığının illerdeki formel istihdam olanaklarına göre sonraki göç akımının yerleşim yeri seçişinde çok daha güçlü bir rol oynadığını desteklemektedir. Bu da oluşturulacak göç politikalarında, sadece ekonomik teşvik ve diğer önlemlerin etkisinin sınırlı kalma ihtimalini güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: bölge planlama, bölgesel iktisat, göç sosyolojisi, dezavantajlı gruplar, sosyal ağlar, ekonomik ve sosyal demografi

GİRİŞ

Türkiye yedi yılı aşkın süredir Suriye'de yaşanmakta olan iç savaş neticesinde yoğun olarak göç alan bir ülke konumuna gelmiştir. Nüfusu içerisinde resmi rakamlara göre her yirmi kişiden birisinin yabancı uyruklu göçmenlerden oluşması, beraberinde sosyo-ekonomik ve kültürel alanda ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla da Suriyeli sığınmacılara ilişkin çalışmalarda odaklanılan temel konular da mültecilerin yerleşim kararında yer seçimi unsurlarından ziyade sığınmacı akımının ülkedeki mevcut sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkileri çerçevesinde şekillenmektedir. Özellikle iç savaş koşulları, mülteci akımının ana sebebi olarak kabul edildiğinden, çalışma alanı olarak da ilgisizliği beraberinde getirmektedir. Bu anlamda literatürde de bir boşluğun oluştuğu savunulabilir.

Duruel (2017: 208)'in de altını çizdiği üzere iç savaşın uluslar arası kitlesel göç akımını tetiklemesi mutlak olmakla birlikte, yerleşim yeri seçiminde sığınmacıların tercihlerindeki belirleyicilerin neler olduğu noktası, oluşturulacak politikalar açısından da son derece önemlidir. Suriye sınırını aşana kadar kitlesel mülteci akımında tetikleyici iç savaş olsa da, sığınılan ülkenin neresine yerleşileceği konusunda mültecilerin görece artan opsiyonlarının olduğu unutulmamalıdır. İşte bu noktada da şayet akıma yön vermek isteniyorsa, yer seçim

kararındaki belirleyicilerin tespitine odaklanılması ihtiyacı mevcuttur. Bu çalışmanın odaklandığı konu da ilave Suriyeli sığınmacıların iller arasındaki dağılımlarında illerdeki formel istihdam olanakları ile öncül Suriyeli sığınmacı mevcutlarına göre dağılımlarındaki denge ekseninde istihdam ve akrabalık etkisinin mukayesesidir. Çalışmada 2016 yılına göre Suriyeli mülteci sayısındaki değişim ile 2016 yılındaki Suriyeli sığınmacı varlığı ve formel istihdam düzeyleri kullanılmıştır. Uygulama yöntemi olarak da Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi yaklaşımı tercih edilmiştir. Çalışmanın önemiyse konuyla ilgili literatürde odaklanılan sığınmacıların ülkedeki sosyo-ekonomik yapıya etkileri yerine ülkedeki mevcut sosyo-ekonomik yapının sığınmacılara etkisinin tespitine yönelik genel bir temel oluşturma gayretinden ileri gelmektedir.

1. SURİYELİ SIĞINMACILARIN TÜRKİYE'YE GÖÇ AKIMI

Suriye'de yaşanan iç savaş, Mart 2011'de Esad rejimi ile muhalif güçler arasında başlayan çatışmalarla patlak vermiş olup, günümüze kadar şiddeti artarak sürmüş ve çok sayıda insanın ölümüne, evsiz kalmasına, ülkelerini terk ederek Türkiye, Irak, Lübnan gibi komşu ülkelerde sığınmacı olmalarına yol açmıştır (Tepeciklioğlu & Eyrice Tepeciklioğlu, 2015: 172). Başlangıçta demokrasi ve özgürlük söylemleriyle şekillenen ve uluslar arası camia tarafından baskıcı rejime karşı demokrasi talebi olarak algılanan veya algılanmak istenen kitlesel protesto gösterileri, kısa bir süre içerisinde mezhepsel bir kimliğe bürünerek iç savaşa dönüşmüştür (Atlıoğlu, 2018: 138). Dolayısıyla Nusayri Esad rejiminden kaçıp sığınmacı olanlar da büyük ölçüde Sünni Araplardan oluşmaktadır. Türkiye'ye Suriye'den sığınmacı gelişi ise iç savaşın patlak vermesinin hemen akabinde Nisan 2011'den itibaren gerçekleşmiştir (AFAD, 2016: 4).

Suriyeli sığınmacı gelişinde özellikle 2013'ten sonra ciddi bir sıçramanın yaşandığı görülmektedir. 2012'de 14 bin civarındaki sığınmacı sayısı 2014'te 224 bini, 2015'te 1,5 milyonu, 2016'da 2,5 milyonu, 2017'de 3,4 milyonu aşmış olup 2018'de 3,6 milyona yaklaşmış durumdadır. Özellikle 2014-2017 arasında çok ciddi bir ivme yaşandığı görülmektedir (Bkz. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Gen. Md. URL, http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik).

AFAD (2013: 31) tarafından gerçekleştirilen saha çalışması bulguları, Suriyeli sığınmacıların Suriye'de elde ettikleri gelirlerinin kamplarda yaşayanlarda 131 dolar, kamp dışında yaşayanlardaysa 154,1 dolar olmasına karşılık Türkiye'de 155,1 dolarlık ortalamaya ulaştıklarını göstermektedir. AFAD (2014: 138-142) tarafından gerçekleştirilen saha çalışması bulgularındaysa, Suriyeli sığınmacıların %77'sinin iş aradığını, %86'sının Türkçe'yi öğrenmek istediğini ancak sadece yarısının meslek edindirme kurslarına katılmaya istekli olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla genel anlamda yeni meslek ediniminden ziyade mevcut mesleklerini icra etme eğiliminde olduklarını veya niteliksiz işlerde istihdamı kabullenenlerin azımsanamayacak ölçüde çok olduğunu savunmak mümkündür. Sonuçta sığınmacıların önemli bölümünün eğitimleri son derece düşük olup, 2014 yılı saha çalışmasındaki beyanlarına göre yarıdan fazlasının Suriye'de 155 doların altında gelir elde

edişi karşısından Türkiye'de 250 dolarlık ortalamayı yakaladıkları, dolayısıyla da en azından gelir edinimi açısından Türkiye'de çok daha yüksek gelir elde edebildikleri görülmektedir. Türkiye'deki gelir edinimlerinde de 2013–2014 arasında dolar cinsinden bir artış yaşanmıştır. Şunu da eklemek gerekir ki sığınmacıların beşte dördünden fazlası yakın zamanda bir başka yere taşınmayı düşünmediklerini daha 2014'te beyan ederek, Türkiye'de kalıcı olmak istediklerini göstermişlerdir. AFAD'ın saha çalışması bulgularıyla Kabaklarlı (2016)'nın çalışmasında elde ettiği bulgular da örtüşmektedir. Kabaklarlı çalışmasında sığınmacıların en çok sığındıkları ülkelerdeki 1991-2014 yılları arasında yaşanan İKO, büyüme ve GSYİH değerleri ile ülkelerdeki sığınmacı sayılarının arasındaki ilişkiyi sınamıştır ve 2011 yılında başlayan iç savaşın sığınmacı sayısında anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiyi teyit edecek şekilde artışa yol açtığını tespit etmiştir. Diğer bir deyişle iç savaş sonrasında sığınmacıların ülke tercihlerinde İKO, büyüme, GSYİH etkili görünmektedir.

AFAD (2017a: 66,67,69) tarafından gerçekleştirilen son saha çalışması bulguları incelendiğinde, 2017 yılı itibarıyla kamp dışında yaşayan Suriyeli erkeklerin %36,5'inin; Suriyeli kadınların da %8,8'inin, cinsiyet ayrımı olmaksızın toplamdaysa %23,2'sinin son 1 ay içerisinde çalıştıkları sonucuyla karşılaşılmaktadır. Konya ve Kayseri'de bu oranlar erkek sığınmacılarda %60'ı aşmaktadır. Çalışan erkek sığınmacıların % 53,8'i elde ettiği aylık gelir düzeyinin 250–499 dolar arasında değiştiğini ifade ederken bu tutar kadın çalışan sığınmacıların %55'i için 250 doların altındadır. Saha çalışmasının başlanan 14.12.2016'da dolar kurunun 3,47 TL ve saha çalışmasının bittiği 13.01.2017'de 3,8 TL olduğu düşünüldüğünde 250 doların yaklaşık karşılığının 900 TL civarında olduğu sonucuna varılabilir. Genel olarak yevmiyeci olarak istihdam edilen sığınmacıların aylık 30 güne göre yevmiyelerinin kadınlar için 30 TL'nin altında olduğu, erkeklerdeyse yaygınlığın 30–60 TL arasında gerçekleştiği sonucuna varılabilecektir. Dolayısıyla Suriye'ye göre oldukça yüksek ama Türkiye şartlarında düşük ücretle enformel olarak istihdam edilen geniş bir kitle ile karşılaşılmaktadır.

Genel olarak göç hareketlerinde sosyal ağların etkisi konusunda son çeyrek asırdır literatürde Massey'den bu yana genel kabulün oluştuğunu savunmak mümkündür. Türkiye'ye giriş sonrasında yaşanacak ilin seçiminde öncül sığınmacıların etkisi oldukça önemlidir. Ancak literatürde istatistik yöntemlerle sınaması yapılarak yanlışlanabilirlik standartlarında çalışma hazırlama eğiliminde bir isteksizliğin varlığını savunmak mümkündür. Sınırlı düzeydeki atıflardaysa konuyla ilgili genelde araştırmacıların görüş ve yorumları yer almaktadır. Örneğin Dedeoğlu (2016: 19, 23, 131) tarafından hazırlanan raporda mevsimlik tarım işçiliğinde Suriyeli sığınmacıların akrabalarınca bölgelere çalışma amaçlı yönlendirildiği, Kobani'den gelen 400 sığınmacının da yine ildeki önceden göç eden akrabalarınca getirildiği vurgulanmaktadır. Ancak söz konusu çalışmanın odaklandığı temel konunun mevsimlik tarım işçileri oluşu ve bu kapsamda şekillendirilen alan çalışmasına dayandırılması, yerel düzeyde kalan yorumlara olanak tanımaktadır. Konuyla ilgili bir diğer görüşse Aygül (2018: 174)'den gelmekte olup Türk iş piyasalarında Suriyeli sığınmacıların iş piyasasına girişlerinin akrabalık bağıyla şekillendiğini, hatta iş piyasasının genel olarak etnik kimliğe göre (aşiret vb)

oluştuğunu ifade etmektedir. Ancak bu çalışmada da görüş sunumu söz konusu olup, istatistik sınamaya dayalı bir bulguya erişim söz konusu değildir. Dolayısıyla da ülke geneli için Suriyeli sığınmacı dağılımının öncül sığınmacılara dayalı olup-olmadığının sınaması yapılamamaktadır. Bu boşluğun oluşumunu sadece literatürdeki ilgi yetersizliği olarak görmek yanlış olur. Sonuçta veri edinimi de son derece sınırlıdır. Çünkü 2016'dan bu yana il bazlı mülteci sayılarının tespiti mümkün olabilmektedir.

Bir diğer dikkat çekici husussa, Suriyeli sığınmacı sayısında toplamda yaşanan düzenli ve yüksek ivmeli artışa karşılık geçici barınma merkezinde kalanların sayısında yaşanan düzenli azalıştır. Geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyeli sığınmacı sayısı 8 Ağustos 2017'de 233,064 kişiyken bu sayı 13 Ağustos 2018'de 203,300 kişiye inerken aynı dönemde ülke genelindeki Suriyeli sığınmacı sayısıysa 3 milyonken 3.5 milyonu aşmıştır (AFAD, 2017b; AFAD, 2017c; AFAD, 2018). Cumhurbaşkanlığı nezdinde 29 Eylül 2016'da kamuoyu nezdinde gerçekleştirilen konuşmada sığınmacıların geçici barınma merkezlerinde kalmayıp, ülke bütününe yayılmasının destekleneceği ve toplumla entegrasyonlarının sağlanmasının amaçlandığı, iş piyasalarında da yer almalarının destekleneceği beyan edilmiştir (). Bir devlet politikası olarak konunun ele alınması durumunda, geçici barınma merkezlerindeki bakım maliyetlerinin azalmasını, buna ek olarak özellikle marjinal tüketim eğilimi çok yüksek olan sığınmacıların ikincil iş piyasasında (enformel) düşük ücretle çalışarak hem iç talebi arttırıp hem de girdi maliyetlerinin düşüşüne katkı sağlamaları potansiyelinin gözetildiği görünmektedir. Hangi politikayla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, sonuçta son iki yıllık sürede ilave sığınmacıların kamplarda yerleşim yerine kamp dışında illere dağılımlarının gerçekleştiği sonucuyla karşılaşılmaktadır ve bu durum, söz konusu dağılımın hangi yerel olanaklara göre gerçekleştiğinin tespitine gerekçe oluşturmaktadır. Uygulama kısmında da 2016 yılındaki formel istihdam ve Suriyeli sığınmacı hacimlerine göre 2016–2018 arasındaki ilave sığınmacıların dağılımlarının sınaması gerçekleştirilerek mukayeseye gidilmiştir.

2. SURİYELİ SIĞINMACI YERLEŞİMİNDE HEMŞERİLER VE İL İSTİHDAM OLANAKLARI MUKAYESESİNE İLİŞKİN UYGULAMA

2.1. Veri Tasarımı Ve Yöntem

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen istatistik analizlere temel olan verilerin edinimi üç farklı kaynaktan derlenmiştir. 2016 ve 2018 yıllarında Suriyeli sığınmacıların illerdeki sayısal mevcutları, Göç İdaresi raporlarına dayanmaktadır 2016 yılında illerdeki 4-1/a, 4-1/b ve 4-1/c kapsamında sigortalı çalışanlar ve toplamlarıysa SGK'nın 2016 yılı istatistik raporundan alınmıştır (SGK, 2017).

Suriyeli sığınmacıların illere yerleşim kararı almalarında öncül hemşerileri ile illerdeki formel istihdama duyarlılıklarının ölçümü yapılarak mukayeseli olarak etki analizi gerçekleştirmek için Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksinden yararlanılmıştır. Analiz öncesinde de illerdeki Suriyeli sığınmacı sayısında 2016 yılından 2018 yılına kadar yaşanan 2 yıllık süreçteki sayısal değişim, ilave göç olarak kabul edilerek söz konusu farkın illerdeki 2016 yılında mevcut olan Suriyeli sayısı ile formel istihdama göre dağılımındaki dengenin mukayesesine gidilmiştir.

Atkinson eşitisizlik endeksi 1970'ten bu yana yoğun olarak kullanılan tekli eşitsizlik endekslerinden olup 0 ile 1 arasında değişen değerler almaktadır. Şayet 0 değeri almışsa, mutlak dengeli dağılımın gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır. Buna karşılık endeks değeri 1 alırsa da mutlak eşitsizlik durumuyla karşılaşıldığı, yani dağılımın tek elde (bu çalışma için tek ilde) yığıldığı sonucuna varılmaktadır. Gini katsayısından türetilen bir tekli eşitsizlik endeksi olan Atkinson endeksinin gini katsayısından üstün ve duyarlı bir katsayı olduğuna yönelik çok sayıda istatistik sınama içeren çalışma da mevcuttur. Atkinson endeksinin en önemli özelliklerinden birisiyse, endeks değerine göre sosyal fayda ve sosyal fayda kabı oranlarına ulaşmanın mümkün olmasıdır. Örneğin endeks değeri 0.3 ise, endeks değerinin 0 olmasını ifade eden mutlak denge durumunda gerçekleşen tam adaletli dağılımda toplumun (bu çalışmada ilave yerleşimci sığınmacılar) sağlayacağı sosyal faydanın %70'i oranında bir sosyal faydanın sağlanacağı sonucuna varılabilmektedir. Dolayısıyla da mevcut dengesiz dağılımdan dolayı %30'luk bir sosyal fayda kaybı oluşmuştur. Söz konusu %30'luk sosyal fayda kaybı, dağılımı gerçekleşen değerin (bu çalışmada 2016 yılındaki Suriyeli sığınmacı ve formel istihdam) aynı zamanda hissedilemeyen kısmını ifade etmektedir. Endeks değeri, sosyal fayda ve sosyal fayda kaybı oranları aşağıdaki denklemlerdeki şekliyle hesaplanmaktadır:

$$A_{(\Omega)} = 1 - \left[\frac{S_i}{S} \times \sum_{i=1}^{n} \frac{{}^{Y_i}/_{S_i}}{{}^{\bar{Y}}/_{\bar{S}}}\right]^{\frac{1}{1-\Omega}} \quad eğer\ \Omega \neq 1 \qquad [1]$$

Formülde A_((Ω)) Atkinson bölgelerarası eşitsizlik endeksini; Ω duyarlılık katsayısını; Y_i, 2016 yılında i ilindeki Suriyeli (veya formel istihdam) sayısını; S_i, i iline yerleşen ilave Suriyeli sığınmacı sayısını tanımlamaktadır. $\bar{Y}$ analize konu olan illerde 2016 yılında mevcut olan tüm Suriyeli sığınmacı (veya formel istihdam) sayısının analize konu olan il sayısına bölünmesiyle elde edilen il ağırlıksız ortalamasını, $\bar{Y}$ ise analize konu olan illerdeki ilave Suriyeli sığınmacı toplamının analize konu olan il sayısına bölünmesiyle elde edilen il ağırlıksız ortalamasını tanımlamaktadır. Sosyal fayda ve sosyal fayda kaybı oranlarıysa denklem 2 ve denklem 3'te sunulmuştur (Bkz. Çiftçi, 2010).

$$Sosyal\ Fayda\ Oranı = \%\left[(1 - A_{(\Omega)}) \times 100\right] \qquad [2]$$

$$Sosyal\ Fayda\ Kaybı\ Oranı = \%(A_{(\Omega)} \times 100) \qquad [3]$$

2.2. Bulgular

İstatistik uygulamalar üç aşamada ve her aşama içerisinde de beş farklı alt kısma ayrılarak gerçekleştirilmiştir. İlk üç aşama sırasıyla geçici barınma merkezi olan illere gelen, geçici barınma merkezi olmayan illere gelen ve geçici barınma merkezi olup-olmamasına

bakılmaksızın tüm illere gelen ve 2016'ya göre sığınmacı sayısının artışına yol açan ek Suriyeli mültecilerin hemşeri ve il formel istihdamından sağladıkları fayda mukayesesi gerçekleştirilmiştir. Her aşamada da illerdeki 2016 yılı itibarıyla mevcut Suriyeli sığınmacı sayısı, 4-1/a, 4-1/b, 4-1/c kapsamında ve bu üç sigortalı statüsünden herhangi birisinde olanların tamamına göre sigortalı olarak istihdam edilen formel istihdam sayıları ile dağılım dengelerinin ölçümü gerçekleştirilmiştir.

2018 yılında 2016 yılına göre Suriyeli sığınmacı sayısında azalışın yaşandığı Mardin ve Erzincan dışındaki 79 ilde 813,485 kişilik bir artış söz konusudur. Azalışın yaşandığı Mardin'de geçici barınma merkezi varken Erzincan'da yoktur. Dolayısıyla geçici barınma merkezi olan 10 ilden 9'unda ve geçici barınma merkezi olmayan 71 ilden de 70'inde sayısal artış yaşanmıştır. Azalış yaşanan söz konusu 2 ilse analiz dışına çıkartılmıştır.

İlk aşamada endeks katsayılarının mukayesesi tablo 1'de sunulmuştur. Buna göre geçici barınma merkezi olan 9 ile göre, geçici barınma merkezi olmayan 70 ile göre, geçici barınma merkezi olan-olmayan mülteci sayısında artış yaşanan 79 ile göre ilave Suriyeli sığınmacı yerleşiminin dağılımda 0'a en yakın olan değerler, 2016 yılındaki Suriyeli sığınmacı sayılarıyladır. İl formel istihdamıyla dengeli bir dağılım, öncül sığınmacılarla mukayese edilemeyecek kadar dengesiz gerçekleşerek 1'e yaklaşmıştır.

İlave sığınmacı gelen 79 ilde öncül sığınmacılara göre dağılımda 0,4726 endeks katsayı değeri gerçekleşmişken, formel istihdama göre dağılımda bu sayılar 0,6543 ile 0,7544 arasında gerçekleşmiştir. İlave sığınmacı gelen 9 geçici barınma merkezi olan ilde öncül sığınmacılara göre dağılımda 0,1442'lik endeks katsayı değeri gerçekleşmişken, formel istihdama göre dağılımda bu sayılar 0,1666 ile 0,2954 arasında gerçekleşmiştir. İlave sığınmacı gelen ve geçici barınma merkezi olmayan 70 ilde öncül sığınmacılara göre dağılımda 0,3957'lik endeks katsayı değeri gerçekleşmişken, formel istihdama göre dağılımda bu sayılar 0,7114 ile 0,7852 arasında gerçekleşmiştir.

Tablo 1: İlave Suriyeli Sığınmacıların Öncül Suriyeli Sığınmacılar ve Formel İstihdama Göre Dağılımına İlişkin Atkinson Eşitsizlik Endeks Katsayı Değerleri

Ek Suriyeli Dağılımının Ölçümüne Esas Beşeri Varlıklar Olarak Öncül Suriyeli Sığınmacı ve Yerel Formel İstihdam	Ek sığınmacı gelen tüm iller (n=79)	Ek sığınmacı gelen geçici barınma merkezi olan iller (n=9)	Ek sığınmacı gelen geçici barınma merkezi olmayan iller (n=70)
4-1/a kapsamında çalışanlar	0,7544	0,2954	0,7852
4-1/b kapsamında çalışanlar	0,6543	0,1666	0,7114
4-1/c kapsamında çalışanlar	0,7036	0,2297	0,7637
Bütün sigortalı çalışanlar	0,7280	0,2541	0,7669
2016 yılında illerdeki Suriyeli sığınmacı miktarı	0,4726	0,1442	0,3957

İlave sığınmacıların 79 ilde öncül sığınmacılardan elde ettiği sosyal fayda %52,7 olarak gerçekleşmişken, formel istihdamdan sağladıkları sosyal fayda ise %24,6 ile %34,6 arasında değişmiştir. İlave sığınmacıların 9 geçici barınma merkezi olan ilde öncül sığınmacılardan elde ettiği sosyal fayda %85,6 olarak gerçekleşmişken, formel istihdamdan sağladıkları sosyal fayda ise %70,5 ile %83,3 arasında değişmiştir. İlave sığınmacıların geçici barınma merkezi olmayan ilde öncül sığınmacılardan elde ettiği sosyal fayda %60,4 olarak gerçekleşmişken, formel istihdamdan sağladıkları sosyal fayda ise %21,5 ile %28,9 arasında değişmiştir.

Tablo 2: İlave Suriyeli Sığınmacıların Öncül Suriyeli Sığınmacılar ve Formel İstihdamdan Sağladığı Sosyal Fayda Mukayesesi (%)

Ek Suriyeli Dağılımının Ölçümüne Esas Beşeri Varlıklar Olarak Öncül Suriyeli Sığınmacı ve Yerel Formel İstihdam	Ek sığınmacı gelen tüm iller (n=79)	Ek sığınmacı gelen kamp barınma merkezi olan iller (n=9)	Ek sığınmacı gelen kamp barınma merkezi olmayan iller (n=70)
4-1/a kapsamında çalışanlar	24,6	70,5	21,5
4-1/b kapsamında çalışanlar	34,6	83,3	28,9
4-1/c kapsamında çalışanlar	29,6	77,0	23,6
Bütün sigortalı çalışanlar	27,2	74,6	23,3
2016 yılında illerdeki Suriyeli sığınmacı miktarı	52,7	85,6	60,4

İlave sığınmacıların 79 ilde öncül sığınmacılardan elde edemediği sosyal fayda kaybı %47,3 olarak gerçekleşmişken, formel istihdamdan sağlayamadıkları sosyal fayda kaybıysa %65,4 ile %75,4 arasında değişmiştir. İlave sığınmacıların 9 geçici barınma merkezi olan ilde öncül sığınmacılardan elde edemedikleri sosyal fayda kaybı %14,4 olarak gerçekleşmişken, formel istihdamdan sağlayamadıkları sosyal fayda kaybıysa %16,7 ile %29,5 arasında değişmiştir. İlave sığınmacıların geçici barınma merkezi olmayan ilde öncül sığınmacılardan elde edemedikleri sosyal fayda kaybı %39,6 olarak gerçekleşmişken, formel istihdamdan sağlayamadıkları sosyal fayda kaybıysa %71,1 ile %78,5 arasında değişmiştir.

Tablo 3: İlave Suriyeli Sığınmacıların Öncül Suriyeli Sığınmacılar ve Formel İstihdamdan Sağlayamadığı (Varlığını Hissedemediği) Sosyal Fayda Kaybı Mukayesesi (%)

Ek Suriyeli Dağılımının Ölçümüne Esas Beşeri Varlıklar Olarak Öncül Suriyeli Sığınmacı ve Yerel Formel İstihdam	Ek sığınmacı gelen tüm iller (n=79)	Ek sığınmacı gelen kamp barınma merkezi olan iller (n=9)	Ek sığınmacı gelen kamp barınma merkezi olmayan iller (n=70)
4-1/a kapsamında çalışanlar	75,4	29,5	78,5
4-1/b kapsamında çalışanlar	65,4	16,7	71,1
4-1/c kapsamında çalışanlar	70,4	23,0	76,4
Bütün sigortalı çalışanlar	72,8	25,4	76,7
2016 yılında illerdeki Suriyeli sığınmacı miktarı	47,3	14,4	39,6

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye son yedi yıldır her geçen gün artan sayıda Suriyeli sığınmacının kitlesel göç akımıyla karşı karşıya bir ülke konumundadır. İlk başlarda geçici barınma merkezlerinde misafir edilen sığınmacılar, zamanla geçici barınma merkezlerinden ayrılarak, ülke içerisinde Türk toplumuyla iç içe ikamet eder konuma gelmiştir. Sığınmacıların illere göre dağılımları incelendiğinde, kimi illerde yığılma oluşumuna karşılık kimi illerde eser miktarda sığınmacı varlığı ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla da sığınmacıların yerleşim yeri seçimlerinin rastgele olmadığı, beklenti odaklı bir yayılım gerçekleştirdiği sonucuna varılabilmektedir. Bu noktada kritik olan soruysa hangi etkenlerin yerleşim seçiminde sığınmacıları cezp ettiği noktasıdır.

Çoğunluğu sermaye birikiminden yoksun olan, düşük eğitimli vasıfsız konumdaki sığınmacıların yer seçiminde istihdam ve sosyal ağlar arasında hangilerine yöneliminin dağa dengeli olduğu sorusuysa, göç hareketinin rotasını tespitte oldukça önemlidir. Böylece göç politikası türetmek de çok daha kolay ve işlevsel olacaktır. Yapılan analizler göstermiştir ki Suriyeli sığınmacıların göç rotası, formel istihdam hacmine göre öncül sığınmacı varlığına daha duyarlıdır. Dolayısıyla da sosyal ağların göç rotasında istihdam hacmine göre çok daha güçlü etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum yerleşim planlamasında aktif olunmasını sınırlayıcı niteliktedir. Çünkü şayet istihdama duyarlılık yüksekse, istihdam stratejilerinde yerel bölgesel birimlere göre farklılaştırılmış uygulamalarla göçe yön vermek kolaylaşacaktır. Örneğin yasal taban ücretin Suriyeliler için bölgesel bazda çeşitlemelerle gerçekleştirilmesiyle bir bölgesel birimden diğerine sığınmacıları yönlendirme imkanı oldukça fazlalaşmaktadır. Halbuki sosyal ağa dayalı bir kitlesel göçte bu tür pasif istihdam politikalarının etkin şekilde yürütülerek başarıya ulaşması güçleşmektedir. Dolayısıyla da sığınmacı göçüne ülke içerisinde yön vermek için çok daha kompleks uygulamaların grup ölçeğinde geliştirilmesi ihtiyacı oluşmaktadır. Örneğin Suriyeli sığınmacılar, sığınmacı kimlikleriyle birbirlerine göre farklılıklarını gözetmeksizin homojen bir kitle olarak kabul edilmektedir. Halbuki kendi içerisinde üç farklı ulusu (Türkmen "Türk", Arap ve Kürt" ve her ulus içerisinde de sayısız boy ve oymağı barındıran yapıdadır. O halde etkin bir göç politikasının tesisi için öncelikle etnik kimliklerine göre bölgesel birimlere yerleşik olan sığınmacıların tespitiyle raporlanmasına gidilmesi ihtiyacı mevcuttur. Böylelikle bulundukları boy "aşiret" çerçevesinde kapsayıcı politikalar türetilerek göçün bölgesel birimler arasındaki dağılımlarını kontrol edebilme imkanı oluşmaktadır.

KAYNAKÇA:

AFAD (2013). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonuçları, Ankara.

AFAD (2014). Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik 2014, Ankara.

AFAD (2016). Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında 2016, Ankara.

AFAD (2017a). Türkiye'deki Suriyelilerin Demografik Görünümü, Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentilerine Yönelik Saha Araştırması, Ankara.

AFAD (2017b). Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar, URL. https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2373/files/Suriyeli_Siginmacilara_Yapilan_Yardimlar+7.pdf

AFAD (2017c). Geçici Barınma Merkezleri Raporu, 08.08.2017. URL. https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2374/files/Barinma_Merkezlerindeki_Son_Durum+6.pdf

AFAD (2018). Geçici Barınma Merkezleri Raporu, 13.08.2018. URL. https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2374/files/13_08_2018_Suriye_GBM_Bilgi_Notu.pdf

Atlıoğlu, Y. (2018). Suriye iç savaşı ve müzmin toplumsal çatışma. AÜ SBF Dergisi, 73(1): 129-156.

Aygül, H.H. (2018). Mülteci emeğinin Türkiye işgücü piyasalarındaki görünümü ve etkileri. Vizyoner Dergisi, 9(20): 68-82.

Çiftçi, M. (2010). Türkiye'de 60 yaş ve üstü nüfusun sağlık hizmetlerinin bölgesel dağılımından sağladıkları sosyal fayda düzeyleri. Turkish Journal of Geriatrics, 13(4): 252-260.

Dedeoğlu, S. (2016). Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu, Ankara: Kalkınma Atelyesi.

Duruel, M. (2017). Suriyeli sığınmacıların Türk emek piyasasına etkileri fırsatlar ve tehditler. Uluslar arası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 3(2): 207-222.

Kabaklarlı, E. (2016). Mülteci akımını belirleyen faktörlerin makro ekonomik panel veri analizi (Ortadoğu ve Türkiye). Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (2): 56-60

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Gen. Md. URL, http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). 2016 Türkiye Göç Raporu, Ankara.

Tepeciklioğlu, A.O. & E. Eyrice Tepeciklioğlu (2015). Teoriden pratiğe: Suriye krizi ve uluslar arası toplum. AÜ SBF Dergisi, 70(1): 163-193.

Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, URL. https://www.umhd.org.tr/2018/04/turkiyedeki-suriyeli-multeci-sayisi-20-bin-artti/, 14.09.2018.

İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017; Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, https://www.umhd.org.tr/2018/04/turkiyedeki-suriyeli-multeci-sayisi-20-bin-artti/

FACEBOOK VE TWITTER KULLANICILARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE KİŞİSEL BENLİK İMAJLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Oğuz YAVUZYILMAZ
Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge MYO
oguz.yavuzyilmaz@kocaeli.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi. Cengiz GÜNEY
Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge MYO,
cengiz.guney@kocaeli.edu.tr

ÖZET: Bu çalışmanın amacı; -gençler tarafından en çok tercih edilen- sosyal medya mecralarından Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajlarını, kullanıcıların demografik özelliklerine göre karşılaştırmak ve anlamlı farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu amaçlar doğrultusunda Kocaeli Üniversitelerinden kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen öğrencilere anket uygulanmıştır. Anket aracılığı ile toplanan ham veriler SPSS programı aracılığı ile istatistiksel açıdan analiz edilerek ve sonuçlar tablolar aracılığı ile yorumlanmıştır.

Araştırma sonucuna göre; Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları algısı tanımları, en fazla medeni hal ve yaş faktörüne göre farklılık etmektedir. Facebook ve Twitter kulacısı olma boyutuyla ve eğitim faktörüne göre ise en az farklılık arzetmektedir. Kişisel benlik algısı tanımları açısından konuyu ele aldığımızda; "Kaliteli, Güvenilir, İddalı, Genç Ruhlu, Tutkulu, Global, istikrarlı, orijinal, Eğlendirici, Asi, Şatafatlı" kavramları farklılık açısından önem arzetmemektedir. Bu tanımlamalar dışında kalan tüm tanımlamalar demografik faktörler özelinde önem arzetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Benlik İmajı, Sosyal Medya, İletişim

THE EVALUATION OF PERSONAL SELF-IMAGES ACCORDING TO THE DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF FACEBOOK AND TWITTER USERS: KOCAELI UNIVERSITY CASE

ABSTRACT: The aim of this study is to compare Facebook and Twitter users' personal self-image according to the demographic characteristics of users and to reveal the meaningful differences. For this purpose, a questionnaire will be applied to the students selected from Kocaeli University students. The raw data collected through the survey will be analyzed statistically by means of SPSS program and the results will be interpreted through the tables.

According to the results of the research; The personal self-image perception of the users of Facebook and Twitter mostly differs according to the definition of marital status and age. Being Facebook and Twitter user has the least difference according tothe education factor. When we consider the issue in terms of personal self-perception; The concepts of "Quality, Reliable, Confident, Young-Spiritual, Passionate, Global, Stable, Original, Funny, Rebellious, Elegant" are not important in terms of difference. All definitions other than these definitions are important in terms of demographic factors.

Key Words: Personal self-image, Social Media, Communication

GİRİŞ

Benlik, "kişinin kendine has olan fiziksel ve psikolojik özelliklerinin birleşimi ve kişinin kendisi hakkında sahip olduğu algılamaları" olarak tanımlanmaktayken benlik algısı; "bireyin kendisi ile ilgili algılarının bütünü ve kendini tanımlayıcı özellikleri, eksiklikleri, kapasitesi, limitleri ve değerlerin tümü" şeklinde tanımlanmaktadır (Kılıç ve diğerleri; 2017:71-72).

Günümüz dünyasında tüketiciler satın aldıkları ürünleri veya markaları birer sembol olarak diğer tüketicilerle iletişime girmek için de kullanmaktadır. Bu durum tüketicilerin benlik kavramı ile uyumlu ürünler ya da markaları tercih etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durumun farkında olan işletmeler marka ve marka imajı geliştirilen "benlik" kavramı üzerinden hareken etmeye başlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında benlik kavramını tüketilecek ürünlerin özelliklerini belirlemede bir gösterge olarak kullanmak mümkündür. (Balıkçıoğlu, 2016:537). Bu çalışmada da; sanal birer tüketim ürünü olan ve -gençler tarafından en çok tercih edilen- sosyal medya mecralarından Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların demografik özelliklerine göre karşılaştırılmakta ve anlamlı farklılıklar ele alınmaktadır. Çalışma Facebook ve Twitter başta olmak üzere benzeri sosyal medya mecralarında, benlik algısı tanımlamalarını farklı pazarlama uygulamalarında (reklam, halkla ilişkiler vs) kullanmak için bir ön bilgi niteliği taşıdığı için önem arzetmektedir. Araştırma sonucunda tespit edilen farklılık arzeden tanımları temel alacak pazarlama uygulamalarının daha başarılı olacağı düşünülmektedir. Çalışmada ele alınan kişisel benlik imajı tanımları 39 adet olmak üzere şöyledir:

Kaliteli	Özgürlükçü	Sağlam	Geleneksel
Profesyonel	Çevik	Global	Tutumlu
Başarılı	Genç ruhlu	İstikrarlı	Klasik
İşini iyi yapan	Dinç	İyi	Muhafazakâr
Güvenilir	Genç	Orijinal	Aile Odaklı
Prestijli	Tutkulu	Eğlendirici	Erkeksi
Kendine Güvenen	Sportif	Eğlenceli	Asi
İddialı	Baştan çıkarıcı	Neşeli	Kadınsı
Bildik	Hesaplı	Hareketli	Şatafatlı
Sempatik	Mütevazı	Hayatı seven	

1. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, araştırmanın evreni örneklemi ve sınırlılıkları, araştırma hipotezleri, verilerin toplanması ve analiz yöntemi, güvenilirlik ve geçerlilik analizleri konu başlıkları ele alınacaktır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; -gençler tarafından en çok tercih edilen- sosyal medya mecralarından Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajlarını, kullanıcıların demografik özelliklerine göre karşılaştırmak ve anlamlı farklılıklarını ortaya koymaktır.

1.2.Araştırmanın Evreni - Örneklemi ve Sınırlılıkları

Araştırma evreni ağırlıklı olarak 2017-2018 eğitim öğretim yılında Kocaeli Üniversitesinin değişik programlarında eğitim gören ön lisans öğrencileri olmak üzere (451 kişi) facebook ve twitter kullanıcıları oluşturmaktadır. Toplam katılımcı sayısı 548 kişidir.

1.3.Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezini şöylece belirtmek mümkündür:

H1: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların demografik özelliklerine göre farklılaşmaktadır.

Bu ana hipotezin alt hipotezlerini şöylece belirtmek mümkündür:

H1a: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların cinsiyetine göre farklılaşmaktadır.

H1b: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların yaşına göre farklılaşmaktadır.

H1c: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların medeni durumuna göre farklılaşmaktadır.

H1d: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların aylık ortalama harcanabilir gelirine göre farklılaşmaktadır.

H1e: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır.

1.4.Verilerin Toplanması ve Analiz Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Ankette, öğrencilerin kendileri ile birlikte Facebook ve Twitter'a atfettikleri marka kişiliği özelliklerini belirlemek üzere kişilik ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadeler Aksoy ve Özsomer (2007)'nin çalışmasından uyarlanmıştır.Yüz yüze anket yöntemi ile elde edilen verilerin analizinde SPSS.20 programı kullanılmıştır. . Araştırma hipotezlerinin testinde Bağımsız örneklem t testi ve ANOVA analizi testi uygulanmıştır.

1.5.Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Güvenilirlik, bir testin veya ölçeğin ölçülmek istenen olguyu tutarlı ve istikrarlı bir biçimde ölçme derecesidir (Dinç ve Tuncer, 2015). Kullanılan ölçeğin güvenilirlik seviyesini tespit edilmesi için Cronbach's Alpha Katsayısı değerine bakılır. Cronbach's Alpha Katsayısı 1'e ne kadar yakınsa ölçekteki sorular arasındaki içsel uyumun o denli yüksek olduğu; yani ölçeğin tutarlı ve istikrarlı olduğu kabul edilmektedir. Genel olarak Cronbach's Alpha katsayısının 0,60 üzerinde olması istenir (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2016:291-292). "Kişisel

Benlik İmajı" ölçeğinde yer alan 39 adet imaj tanımının güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,875 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen katsayıya göre "Kişisel Benlik İmajı" ölçeğinin güvenilirliği kabul edilebilir seviyededir. Ayrıca her bir benlik imajı tanımının güvenilirlik katsayısı kabul edilebilir seviye olarak hesaplanmıştır.(Her bir benlik imajı tanımı için Cronbach's Alpha katsayısı incelendiğinde en küçük katsayı değerinin 0,870 olarak hesaplandığı görülmüştür.)

2.BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen demografik bulgular, ve hipotez test sonuçlarına ilişkin bulgular tablolar aracılığı ile ele alınacaktır.

2.1.Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcılara ilişkin demografik bulgular şöylece tablolaştırmak mümkündür:

Tablo1: Demografik Bulgular

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Cinsiyetiniz	Erkek	192	35,0	35,0	35,0
	Kadın	356	65,0	65,0	100,0
	Toplam	548	100,0	100,0	
Medeni Durumunuz?	Evli	44	8,0	8,0	8,0
	Bekar	504	92,0	92,0	100,0
	Toplam	548	100,0	100,0	
Yaşınız?	20 ve Altı	263	48,0	48,0	48,0
	21-30	243	44,3	44,3	92,3
	31-40	23	4,2	4,2	96,5
	41-50	13	2,4	2,4	98,9
	51 ve Üzeri	6	1,1	1,1	100,0
	Toplam	548	100,0	100,0	
Birlikte Yaşadığınız Kişi Sayısı (Siz Dahil)	0	1	,2	,2	,2
	1	11	2,0	2,0	2,2
	2	48	8,8	8,8	10,9
	3	114	20,8	20,8	31,8
	4	213	38,9	38,9	70,6
	5 ve Üzeri	161	29,4	29,4	100,0
	Toplam	548	100,0	100,0	
En Son Bitirdiğiniz Okul?	İlköğretim	13	2,4	2,4	2,4

	Lise	435	79,4	79,4	81,8
	Üniversite	89	16,2	16,2	98,0
	Lisans Üstü	11	2,0	2,0	100,0
	Toplam	548	100,0	100,0	
Mesleğiniz?	Memur	9	1,6	1,6	1,6
	İşçi	15	2,7	2,7	4,4
	Esnaf	9	1,6	1,6	6,0
	Ev Hanımı	9	1,6	1,6	7,7
	Esnaf	4	,7	,7	8,4
	Özel Sektör	28	5,1	5,1	13,5
	Öğrenci	451	82,3	82,3	95,8
	Diğer	23	4,2	4,2	100,0
	Toplam	548	100,0	100,0	
Aylık Ortalama Harcanabilir Geliriniz?	1000 TL ve Altı	356	65,0	65,0	65,0
	1001-2000 TL	114	20,8	20,8	85,8
	2001-3000 TL	37	6,8	6,8	92,5
	3001-4000 TL	17	3,1	3,1	95,6
	4000 TL ve Üzeri	24	4,4	4,4	100,0
	Toplam	548	100,0	100,0	

2.2 .Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Facebook ve twitter kullanıcıları için genel bir bulgu:

Facebook ve twitter kullanıcılarının kişisel benlik imajına ilişkin 0,05 anlamlılık düzeyinde farklılık arzeden tanımlamalara ilişkin tablo şöyledir:

Tablo2: Facebook-Twitter

Group Statistics						Independent Samples Test		
	Hangi Sosyal Medya Mecrası Size Daha Çok Hitap Ediyor?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t-test for Equality of Means Sig. (2-tailed)	Levene's Test for Equality of Variances F-Sig	Güven aralığı
K_Özgürlükçü	Facebook	329	4,24	,954	,053		1,857-0,174	%95 güven aralığında
	Twitter	219	4,41	,859	,058	0,042		
K_Geleneksel	Facebook	329	3,76	1,130	,062	0,004	0,544-0,461	
	Twitter	219	3,47	1,158	,078			
K_Kadınsı	Facebook	329	3,16	1,648	,091	0,031	3,324-0,069	
	Twitter	219	3,47	1,563	,106			

"H1a: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların cinsiyetine göre farklılaşmaktadır" hipotezinin testine yönelik bulgular:

Facebook ve twitter kullanıcılarının kişisel benlik imajına ilişkin 0,05 anlamlılık düzeyinde cinsiyet faktörüne göre farklılık arzeden tanımlamalara ilişkin tablo şöyledir:

Tablo3: Cinsiyet

Group Statistics						Independent Samples Test		
	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t-test for Equality of Means Sig. (2-tailed)	Levene's Test for Equality of Variances F-Sig	Güven aralığı
K_Profesyonel	Erkek	192	3,78	1,015	,073	,000	1,8-0,299	%95 güven aralığında
	Kadın	356	3,42	,945	,050			
K_Çevik	Erkek	192	4,06	,969	,070	,001	1,61-0,205	
	Kadın	356	3,76	,997	,053			
K_Dinç	Erkek	192	4,24	,895	,065	,050	0,446-0,505	
	Kadın	356	4,07	,979	,052			

K_Sportif	Erkek	192	4,01	1,116	,081	,000	1,956-0,163	
	Kadın	356	3,58	1,124	,060			
K_Baştan çıkarıcı	Erkek	192	3,46	1,244	,090	,040		
	Kadın	356	3,23	1,301	,069		0,489-0,485	
K_Hesaplı	Erkek	192	3,49	1,322	,095	,005	3,494-0,062	
	Kadın	356	3,81	1,247	,066			
K_Mütevazı	Erkek	192	3,81	1,147	,083	,000	4,235-,040	
	Kadın	356	4,17	1,017	,054			
K_Tutumlu	Erkek	192	3,33	1,378	,099	,003	0,587-0,444	
	Kadın	356	3,69	1,318	,070			
K_Aile Odaklı	Erkek	192	4,00	1,107	,080	,007	1,152-0,284	
	Kadın	356	4,26	1,012	,054			
K_Erkeksi	Erkek	192	4,50	,904	,065			
	Kadın	356	1,91	1,264	,067	,000	30,746-0,000	
K_Kadınsı	Erkek	192	1,82	1,359	,098	,000	14,844-0,000	
	Kadın	356	4,07	1,124	,060			

"H1b: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların yaşına göre farklılaşmaktadır." Hipotezinin testine yönelik bulgular:

Facebook ve twitter kullanıcılarının kişisel benlik imajına ilişkin 0,05 anlamlılık düzeyinde yaş faktörüne göre farklılık arzeden tanımlamalara ilişkin tablo şöyledir:

Tablo4: Yaş

Descriptives										ANOVA	
						95% Confidence Interval for Mean					
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower Bound	Upper Bound	Minimum	Maximum	F	Sig.
K_Profesyonel	20 ve Altı	263	3,38	,950	,059	3,27	3,50	1	5	9,906	,000
	21-30	243	3,58	,981	,063	3,46	3,71	1	5		
	31-40	23	4,39	,583	,122	4,14	4,64	3	5		
	41-50	13	4,15	1,144	,317	3,46	4,84	2	5		
	51 ve Üzeri	6	4,67	,516	,211	4,12	5,21	4	5		
	Toplam	548	3,55	,984	,042	3,46	3,63	1	5		
K_Başarılı	20 ve Altı	263	3,86	,734	,045	3,77	3,95	2	5	4,726	,001
	21-30	243	3,95	,804	,052	3,84	4,05	1	5		
	31-40	23	4,39	,656	,137	4,11	4,68	3	5		
	41-50	13	4,31	1,032	,286	3,68	4,93	2	5		
	51 ve Üzeri	6	4,67	,516	,211	4,12	5,21	4	5		
	Toplam	548	3,94	,779	,033	3,88	4,01	1	5		
K_İşini iyi yapan	20 ve Altı	263	4,36	,706	,044	4,28	4,45	2	5	2,681	,031
	21-30	243	4,38	,731	,047	4,29	4,47	1	5		
	31-40	23	4,78	,422	,088	4,60	4,96	4	5		
	41-50	13	4,69	,855	,237	4,18	5,21	2	5		
	51 ve Üzeri	6	4,67	,516	,211	4,12	5,21	4	5		
	Toplam	548	4,40	,715	,031	4,34	4,46	1	5		
K_Kendine Güvenen	20 ve Altı	263	4,20	,920	,057	4,09	4,31	1	5		
	21-30	243	4,32	,887	,057	4,20	4,43	1	5	2,652	,032
	31-40	23	4,52	,730	,152	4,21	4,84	3	5		
	41-50	13	3,69	,947	,263	3,12	4,26	2	5		
	51 ve Üzeri	6	4,67	,816	,333	3,81	5,52	3	5		

	Toplam	548	4,26	,904	,039	4,18	4,33	1	5		
K_Bildik	20 ve Altı	263	3,49	,988	,061	3,37	3,61	1	5		
	21-30	243	3,56	1,041	,067	3,42	3,69	1	5	2,682	,031
	31-40	23	3,57	1,161	,242	3,06	4,07	1	5		
	41-50	13	2,62	,961	,266	2,03	3,20	1	4		
	51 ve Üzeri	6	3,67	1,211	,494	2,40	4,94	2	5		
	Toplam	548	3,51	1,027	,044	3,42	3,59	1	5		
K_Sağlam	20 ve Altı	263	4,27	,839	,052	4,17	4,38	1	5		
	21-30	243	4,27	,923	,059	4,15	4,39	1	5		
	31-40	23	4,35	,714	,149	4,04	4,66	3	5	2,457	,045
	41-50	13	3,69	1,377	,382	2,86	4,52	1	5		
	51 ve Üzeri	6	5,00	,000	,000	5,00	5,00	5	5		
	Toplam	548	4,27	,889	,038	4,20	4,34	1	5		
K_Eğlenceli	20 ve Altı	263	4,39	,783	,048	4,29	4,48	1	5		
	21-30	243	4,35	,893	,057	4,23	4,46	1	5		
	31-40	23	3,78	,902	,188	3,39	4,17	2	5	3,732	,005
	41-50	13	4,00	1,000	,277	3,40	4,60	2	5		
	51 ve Üzeri	6	3,83	1,169	,477	2,61	5,06	2	5		
	Toplam	548	4,33	,856	,037	4,26	4,40	1	5		
K_Neşeli	20 ve Altı	263	4,46	,745	,046	4,37	4,55	1	5	3,239	,012
	21-30	243	4,32	,916	,059	4,21	4,44	1	5		
	31-40	23	4,09	,793	,165	3,74	4,43	2	5		
	41-50	13	3,77	1,092	,303	3,11	4,43	2	5		
	51 ve Üzeri	6	4,33	,816	,333	3,48	5,19	3	5		
	Toplam	548	4,36	,843	,036	4,29	4,43	1	5		
K_Genç	20 ve Altı	263	4,54	,775	,048	4,45	4,64	1	5		
	21-30	243	4,55	,728	,047	4,46	4,64	2	5		
	31-40	23	4,26	,864	,180	3,89	4,63	2	5	4,037	,003

	41-50	13	3,77	,927	,257	3,21	4,33	2	5		
	51 ve Üzeri	6	4,67	,516	,211	4,12	5,21	4	5		
	Toplam	548	4,52	,768	,033	4,45	4,58	1	5		
	Toplam	548	3,31	1,285	,055	3,20	3,42	1	5		
K_Hesaplı	20 ve Altı	263	3,88	1,211	,075	3,73	4,03	1	5		
	21-30	243	3,53	1,349	,087	3,36	3,70	1	5		
	31-40	23	3,61	1,196	,249	3,09	4,13	1	5	2,748	,028
	41-50	13	3,85	1,144	,317	3,16	4,54	2	5		
	51 ve Üzeri	6	3,17	1,329	,543	1,77	4,56	1	5		
	Toplam	548	3,70	1,282	,055	3,60	3,81	1	5		
K_Mütevazı	20 ve Altı	263	4,19	1,006	,062	4,07	4,32	1	5		
	21-30	243	3,91	1,130	,073	3,77	4,06	1	5		
	31-40	23	3,87	1,058	,221	3,41	4,33	2	5	4,130	,003
	41-50	13	3,38	1,121	,311	2,71	4,06	2	5		
	51 ve Üzeri	6	4,67	,516	,211	4,12	5,21	4	5		
	Toplam	548	4,04	1,077	,046	3,95	4,13	1	5		
K_Muhafazakar	20 ve Altı	263	3,66	1,141	,070	3,52	3,80	1	5		
	21-30	243	3,48	1,234	,079	3,32	3,63	1	5		
	31-40	23	3,00	1,168	,243	2,50	3,50	1	5	4,219	,002
	41-50	13	2,85	1,345	,373	2,03	3,66	1	5		
	51 ve Üzeri	6	2,50	1,643	,671	,78	4,22	1	5		
	Toplam	548	3,52	1,208	,052	3,42	3,62	1	5		
K_Erkeksi	20 ve Altı	263	2,44	1,602	,099	2,24	2,63	1	5		
	21-30	243	3,11	1,714	,110	2,89	3,32	1	5		
	31-40	23	3,48	1,592	,332	2,79	4,17	1	5		
	41-50	13	3,31	1,601	,444	2,34	4,28	1	5	7,579	,000
	51 ve Üzeri	6	4,17	1,169	,477	2,94	5,39	2	5		

	Toplam	548	2,82	1,689	,072	2,68	2,96	1	5		
K_Kadınsı	20 ve Altı	263	3,50	1,568	,097	3,31	3,69	1	5		
	21-30	243	3,13	1,644	,105	2,92	3,34	1	5	2,657	,032
	31-40	23	2,83	1,669	,348	2,10	3,55	1	5		
	41-50	13	2,69	1,601	,444	1,72	3,66	1	5		
	51 ve Üzeri	6	3,00	1,897	,775	1,01	4,99	1	5		
	Toplam	548	3,28	1,620	,069	3,15	3,42	1	5		

"H1c: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların medeni durumuna göre farklılaşmaktadır." Hipotezinin testine yönelik bulgular:

Facebook ve twitter kullanıcılarının kişisel benlik imajına ilişkin 0,05 anlamlılık düzeyinde medeni durum faktörüne göre farklılık arzeden tanımlamalara ilişkin tablo şöyledir:

Tablo5: Medeni Durum

Group Statistics						Independent Samples Test		
	Medeni Durumunuz?	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	t-test for Equality of Means Sig. (2-tailed)	Levene's Test for Equality of Variances F-Sig	Güven aralığı
K_Profesyonel	Evli	44	4,23	,985	,149	,000	,098-0,755	
	Bekar	504	3,49	,962	,043			%95 güven aralığı
K_Başarılı	Evli	44	4,27	,817	,123	,003	2,386-0,123	
	Bekar	504	3,91	,770	,034			
K_Prestijli	Evli	44	4,14	1,025	,155	,031	4,327-0,038	
	Bekar	504	3,83	,904	,040			
K_Eğlenceli	Evli	44	3,91	,960	,145	,001	2,177-0,141	
	Bekar	504	4,37	,838	,037			
K_Neşeli	Evli	44	4,07	,900	,136	,015	,032-0,857	
	Bekar	504	4,39	,834	,037			
K_Hareketli	Evli	44	3,84	1,055	,159	,013	1,477-0,225	
	Bekar	504	4,21	,935	,042			
K_Sempatik	Evli	44	3,86	,979	,148	,007	,062-0,803	
	Bekar	504	4,26	,939	,042			
K_Genç	Evli	44	4,25	,918	,138	,047	6,514-0,11	
	Bekar	504	4,54	,750	,033			

K_Hesaplı	Evli	44	3,32	1,394	,210	,038	1,789-0,182
	Bekar	504	3,74	1,267	,056		
K_Mütevazı	Evli	44	3,70	1,091	,164	,030	1,086-0,298
	Bekar	504	4,07	1,071	,048		
K_Tutumlu	Evli	44	3,09	1,344	,203	,015	,525-0,469
	Bekar	504	3,61	1,342	,060		
K_Klasik	Evli	44	3,48	1,248	,188	,048	,206-0,650
	Bekar	504	3,09	1,248	,056		
K_Muhafazakar	Evli	44	2,95	1,257	,189	,001	,029-0,864
	Bekar	504	3,57	1,193	,053		
K_Erkeksi	Evli	44	3,55	1,438	,217	,001	9,244-0,002
	Bekar	504	2,75	1,695	,076		
K_Kadınsı	Evli	44	2,39	1,498	,226	,000	1,093-0,296
	Bekar	504	3,36	1,608	,072		

"H1d: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların aylık ortalama harcanabilir gelirine göre farklılaşmaktadır." Hipotezinin testine yönelik bulgular:

Facebook ve twitter kullanıcılarının kişisel benlik imajına ilişkin 0,05 anlamlılık düzeyinde gelir düzeyi faktörüne göre farklılık arzeden tanımlamalara ilişkin tablo şöyledir:

Tablo6: Gelir Düzeyi

Descriptives										ANOVA	
						95% Confidence Interval for Mean				F	Sig
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower Bound	Upper Bound	Minimum	Maximum		
K_Profesyonel	1000 TL ve Altı	356	3,43	,954	,051	3,33	3,53	1	5	5,323	,000
	1001-2000 TL	114	3,67	,956	,090	3,49	3,84	1	5		
	2001-3000 TL	37	3,86	1,228	,202	3,46	4,27	1	5		
	3001-4000 TL	17	4,24	,752	,182	3,85	4,62	3	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	3,79	,932	,190	3,40	4,19	1	5		
	Toplam	548	3,55	,984	,042	3,46	3,63	1	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	4,75	,847	,173	4,39	5,11	1	5		
	Toplam	548	4,64	,720	,031	4,58	4,70	1	5		

K_Bildik	1000 TL ve Altı	356	3,56	,981	,052	3,46	3,67	1	5	3,441	,009
	1001-2000 TL	114	3,32	1,083	,101	3,11	3,52	1	5		
	2001-3000 TL	37	3,24	1,116	,183	2,87	3,62	1	5		
	3001-4000 TL	17	4,12	,857	,208	3,68	4,56	3	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	3,50	1,180	,241	3,00	4,00	1	5		
	Toplam	548	3,51	1,027	,044	3,42	3,59	1	5		
K_Sağlam	1000 TL ve Altı	356	4,30	,850	,045	4,21	4,39	1	5	3,483	,008
	1001-2000 TL	114	4,17	,882	,083	4,00	4,33	1	5		
	2001-3000 TL	37	3,95	1,201	,197	3,55	4,35	1	5		
	3001-4000 TL	17	4,76	,562	,136	4,48	5,05	3	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	4,50	,933	,190	4,11	4,89	1	5		
	Toplam	548	4,27	,889	,038	4,20	4,34	1	5		
K_İyi	1000 TL ve Altı	356	4,56	,637	,034	4,49	4,62	2	5	4,212	,002
	1001-2000 TL	114	4,43	,678	,063	4,30	4,56	2	5		
	2001-3000 TL	37	4,11	1,149	,189	3,72	4,49	1	5		
	3001-4000 TL	17	4,24	1,033	,250	3,70	4,77	1	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	4,38	,970	,198	3,97	4,78	1	5		
	Toplam	548	4,48	,729	,031	4,42	4,54	1	5		
K_Geleneksel	1000 TL ve Altı	356	3,73	1,072	,057	3,62	3,84	1	5	3,208	,013
	1001-2000 TL	114	3,40	1,253	,117	3,17	3,64	1	5		
	2001-3000 TL	37	3,86	1,134	,186	3,49	4,24	1	5		
	3001-4000 TL	17	3,18	1,425	,346	2,44	3,91	1	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	3,38	1,345	,275	2,81	3,94	1	5		
	Toplam	548	3,64	1,149	,049	3,54	3,74	1	5		
K_Tutumlu	1000 TL ve Altı	356	3,71	1,313	,070	3,57	3,84	1	5	4,285	,002
	1001-2000 TL	114	3,11	1,342	,126	2,87	3,36	1	5		
	2001-3000 TL	37	3,59	1,499	,246	3,09	4,09	1	5		
	3001-4000 TL	17	3,47	1,419	,344	2,74	4,20	1	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	3,63	1,245	,254	3,10	4,15	1	5		
	Toplam	548	3,56	1,349	,058	3,45	3,68	1	5		
K_Klasik	1000 TL ve Altı	356	3,18	1,219	,065	3,06	3,31	1	5	4,234	,002
	1001-2000 TL	114	2,77	1,324	,124	2,53	3,02	1	5		
	2001-3000 TL	37	3,49	1,070	,176	3,13	3,84	1	5		
	3001-4000 TL	17	3,65	1,367	,331	2,94	4,35	1	5		

	4000 TL ve Üzeri	24	2,92	1,213	,248	2,40	3,43	1	5		
	Toplam	548	3,12	1,251	,053	3,02	3,23	1	5		
K_Aile Odaklı	1000 TL ve Altı	356	4,28	,942	,050	4,18	4,37	1	5	4,244	,002
	1001-2000 TL	114	3,82	1,216	,114	3,59	4,04	1	5		
	2001-3000 TL	37	4,22	1,058	,174	3,86	4,57	1	5		
	3001-4000 TL	17	4,12	1,269	,308	3,47	4,77	1	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	4,17	1,308	,267	3,61	4,72	1	5		
	Toplam	548	4,17	1,052	,045	4,08	4,25	1	5		
K_Erkeksi	1000 TL ve Altı	356	2,59	1,658	,088	2,42	2,76	1	5	6,253	,000
	1001-2000 TL	114	3,13	1,659	,155	2,82	3,44	1	5		
	2001-3000 TL	37	3,65	1,531	,252	3,14	4,16	1	5		
	3001-4000 TL	17	3,71	1,829	,444	2,77	4,65	1	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	2,79	1,693	,346	2,08	3,51	1	5		
	Toplam	548	2,82	1,689	,072	2,68	2,96	1	5		
K_Kadınsı	1000 TL ve Altı	356	3,46	1,571	,083	3,30	3,62	1	5	3,733	,005
	1001-2000 TL	114	3,08	1,652	,155	2,77	3,39	1	5		
	2001-3000 TL	37	2,68	1,651	,271	2,13	3,23	1	5		
	3001-4000 TL	17	3,06	1,749	,424	2,16	3,96	1	5		
	4000 TL ve Üzeri	24	2,71	1,681	,343	2,00	3,42	1	5		
	Toplam	548	3,28	1,620	,069	3,15	3,42	1	5		

"H1e: Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları, kullanıcıların eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır." Hipotezinin testine yönelik bulgular:

Facebook ve twitter kullanıcılarının kişisel benlik imajına ilişkin 0,05 anlamlılık düzeyinde eğitim durumu faktörüne göre farklılık arzeden tanımlamalara ilişkin tablo şöyledir:

Tablo7: Eğitim Düzeyi

Descriptives										ANOVA	
						95% Confidence Interval for Mean				F	Sig
		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	Lower Bound	Upper Bound	Minimum	Maximum		
K_Profesyonel	İlköğretim	13	3,77	1,363	,378	2,95	4,59	1	5		
	Lise	435	3,49	,975	,047	3,40	3,58	1	5		
	Üniversite	89	3,69	,949	,101	3,49	3,89	1	5	3,845	,010
	Lisans Üstü	11	4,36	,674	,203	3,91	4,82	3	5		
	Toplam	548	3,55	,984	,042	3,46	3,63	1	5		
K_Başarılı	İlköğretim	13	4,31	,751	,208	3,85	4,76	3	5		
	Lise	435	3,89	,783	,038	3,82	3,97	1	5		
	Üniversite	89	4,12	,736	,078	3,97	4,28	2	5	3,223	,022
	Lisans Üstü	11	4,00	,775	,234	3,48	4,52	3	5		
	Toplam	548	3,94	,779	,033	3,88	4,01	1	5		
K_Hayatı seven	İlköğretim	13	3,38	1,121	,311	2,71	4,06	2	5		
	Lise	435	4,12	1,062	,051	4,02	4,22	1	5	2,619	,050
	Üniversite	89	4,19	1,032	,109	3,97	4,41	1	5		
	Lisans Üstü	11	4,45	,688	,207	3,99	4,92	3	5		
	Toplam	548	4,12	1,057	,045	4,04	4,21	1	5		
K_Tutumlu	İlköğretim	13	2,85	1,625	,451	1,86	3,83	1	5		
	Lise	435	3,64	1,319	,063	3,51	3,76	1	5	2,796	,040
	Üniversite	89	3,30	1,441	,153	3,00	3,61	1	5		
	Lisans Üstü	11	3,64	1,027	,310	2,95	4,33	2	5		
	Toplam	548	3,56	1,349	,058	3,45	3,68	1	5		
K_Kadınsı	İlköğretim	13	2,77	1,878	,521	1,63	3,90	1	5		
	Lise	435	3,30	1,596	,077	3,15	3,45	1	5		
	Üniversite	89	3,44	1,651	,175	3,09	3,79	1	5	3,057	,028
	Lisans Üstü	11	2,00	1,549	,467	,96	3,04	1	5	3,057	,028
	Toplam	548	3,28	1,620	,069	3,15	3,42	1	5		

3.SONUÇ

Sosyal medya mecralarından Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajlarını, kullanıcıların demografik özelliklerine göre karşılaştırmayı ve anlamlı farklılıkları tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma sonucunda;

a) Face book ve twitter kullanıcılarının kendilerine ilişkin benlik imajı algısı Özgürlükçülük, Gelenekselcilik ve Kadınsılık tanımlarında farklılık arzetmektedir.

b) Facebook ve twitter kullanıcılarının kendilerine ilişkin benlik imajı algısı cinsiyet faktörü açısından ele alındığında "Profesyonel, Çevik, Dinç, Sportif, Baştan Çıkarıcı, Hesaplı, Mütevazi, Tutumlu, Aile Odaklı, Erkeksi ve Kadınsı" tanımlarında farklılık arzetmektedir.

c) Facebook ve twitter kullanıcılarının kendilerine ilişkin benlik imajı algısı yaş faktörü açısından ele alındığında "Profesyonel, Başarılı, İşini iyi yapan, Kendine Güvenen, Bildik, Sağlam, Eğlenceli, Neşeli, Genç, Hesaplı, Mütevazı, Muhafazakar, Erkeksi, ve Kadınsı" tanımlarında farklılık arzetmektedir.

d) Facebook ve twitter kullanıcılarının kendilerine ilişkin benlik imajı algısı medeni hal faktörü açısından ele alındığında "Profesyonel, Başarılı, Prestijli , Eğlenceli, Neşeli, Hareketli, sempatik, Genç, Hesaplı, Mütevazı, Tutumlu, Klasik, Muhafazakar, Erkeksi, ve Kadınsı" tanımlarında farklılık arzetmektedir.

e) Facebook ve twitter kullanıcılarının kendilerine ilişkin benlik imajı algısı gelir düzeyi faktörü açısından ele alındığında "Profesyonel, Bildik, Sağlam, İyi, Geleneksel, Tutumlu, Klasik, Aile Odaklı, Erkeksi, Kadınsı" tanımlarında farklılık arzetmektedir.

f) Facebook ve twitter kullanıcılarının kendilerine ilişkin benlik imajı eğitim düzeyi faktörü açısından ele alındığında "Profesyonel, Başarılı, Hayatı seven, Tutumlu, Kadınsı" tanımlarında farklılık arzetmektedir.

Özetle Facebook ve Twitter uygulaması kullanıcılarının kişisel benlik imajları algısı tanımları, en fazla medeni hal ve yaş faktörüne göre farklılık etmektedir. Facebook ve Twitter kulacısı olma boyutuyla ve eğitim faktörüne göre ise en az farklılık arzetmektedir. Kişisel benlik algısı tanımları açısından konuyu ele aldığımızda; "Kaliteli, Güvenilir, İddalı, Genç Ruhlu, Tutkulu, Global, istikrarlı, orijinal, Eğlendirici, Asi, Şatafatlı" kavramları farklılık açısından önem arzetmemektedir. Bu tanımlamalar dışında kalan tüm tanımlamalar demografik faktörler özelinde önem arzetmektedir.Bu bulgular çerçevesinde önerimiz çalışma sonucunda kişisel benlik algısı açısından demografik faktörler özelinde farklılık arzeden ve tabloda koyu olarak belirtilen tanımlar doğrultusunda benzer akademik çalışmalarda yardımcı olabileceği söylenebilir. Ayrıca Facebook ve Twitter ve benzeri sosyal medya mecralarında, bu belirlenen benlik algısı tanımlamalarını farklı pazarlama uygulamalarında (reklam, halkla ilişkiler vs) kullanılabileceği de tarafımızca öngörülmektedir. Özellikle farklılık arzeden tanımları temel alacak pazarlama uygulamalarının daha başarılı olacağı düşünülmektedir.

Kaliteli	**Özgürlükçü**	**Sağlam**	**Geleneksel**
Profesyonel	**Çevik**	Global	**Tutumlu**
Başarılı	Genç ruhlu	İstikrarlı	**Klasik**
İşini iyi yapan	**Dinç**	**İyi**	**Muhafazakâr**
Güvenilir	**Genç**	Orijinal	**Aile Odaklı**
Prestijli	Tutkulu	Eğlendirici	**Erkeksi**
Kendine Güvenen	**Sportif**	**Eğlenceli**	Asi
İddialı	**Baştan çıkarıcı**	**Neşeli**	**Kadınsı**
Bildik	**Hesaplı**	**Hareketli**	Şatafatlı
Sempatik	**Mütevazı**	**Hayatı seven**	

39 ADET

FACE-TWİTTER	CİNSİET	YAŞ	MEDENİ HAL	GELİR DÜZEYİ	EĞİTİM
Özgürlükçü	Profesyonel	Profesyonel	Profesyonel	Profesyonel	Profesyonel
Geleneksel	Çevik	Başarılı	Başarılı	Bildik	Başarılı
Kadınsı	Dinç	İşini iyi yapan	Prestijli	Sağlam	Hayatı seven
	Sportif	KendineGüvenen	Eğlenceli	İyi	Tutumlu
	Baştan çıkarıcı	Bildik	Neşeli	Geleneksel	Kadınsı
	Hesaplı	Sağlam	Hareketli	Tutumlu	
	Mütevazı	Eğlenceli	Sempatik	Klasik	
	Tutumlu	Neşeli	Genç	Aile Odaklı	
	Aile Odaklı	Genç	Hesaplı	Erkeksi	
	Erkeksi	Hesaplı	Mütevazı	Kadınsı	
	Kadınsı	Mütevazı	Tutumlu		
		Muhafazakar	Klasik		
		Erkeksi	Muhafazakar		
		Kadınsı	Erkeksi		
			Kadınsı		

KAYNAKÇA:

DİNÇ, E. ve M. TUNÇER (2015). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Duyarlılıkları İle İlgili Vergi Müfettişlerinin Algılarına Yönelik Bir Araştırma", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl:7, Sayı:14, ss:317-338

İSLAMOĞLU, H. ve Ü, ALNIAÇIK (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri-IBM SPSS Uygulamalı, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.

KILIÇ, B.; G., KIRLI ve F., ÖN ESEN (2017). "Sosyal Medya Kullanımı Benlik Algısı İlişkisi: Turistik Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma", Gaziantep University Journal of Social Sciences, Cilt 16 , Sayı 1 ss: 70 – 85.

BALIKÇIOĞLU, B.(2016), "Benlik-İmajı Uyumunun Retoriği: Bana Ne Tükettiğini Söyle Sana Kim Olduğunu Söyleyeyim", İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Ekonomi & İşletme Özel, Cilt: 5, Sayı: 3, ss: 537 -553 .

AKSOY, L., ÖZSOMER A., (2007). " Türkiye'de Marka Kişiliği Oluşturan Boyutlar'', 12. Ulusal Pazarlama Kongresi, Sakarya.

DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN TÜKETİCİLERİN MARKA İMAJI ALGILARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Aynur Ergün
Nişantaşı Üniversitesi

Doktor Öğretim Üyesi Burcu İnci
Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, İşletme Bölümü,
burcu.inci@nisantasi.edu.tr

ÖZET: Günümüzün yüksek düzeyde rekabetçi pazarlarında marka imajı, bütün sektörlerde olduğu gibi inşaat sektöründe de önem arz eden bir konudur. Bu nedenle inşaat sektöründeki firmalar güçlü marka imajları yaratabilmek için çaba sarf etmektedirler. Bu çabaların tüketiciler tarafından nasıl algılandığı ve demografik değişkenlerin bu algılar üzerinde etkisi olup olmadığı bu çalışmanın temel problemleridir. Kantitatif bir yöntem ve betimsel bir tasarım içeren bu araştırmada veri toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. İstanbul'da inşaat firmalarından en az bir kez konut alan 346 tüketicinin katıldığı araştırmanın bulgularına göre cinsiyet, eğitim ve meslek değişkenleri açısından katılımcılar arasında inşaat sektöründeki marka imaj algıları bakımından anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak yaş, gelir ve farklı inşaat firmalarının tüketicisi olma değişkenlerine göre katılımcılar arasında inşaat sektöründeki marka imaj algıları bakımından anlamlı farklar vardır. Çalışmanın başlıca sınırlılığı kolayda örneklem yöntemi kullanıldığı için sonuçların genellenememesidir.

Anahtar Kelimeler: Marka imajı, Tüketici Algıları, İnşaat Sektörü

THE EFFECTS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES ON CONSUMERS' BRAND IMAGE PERCEPTIONS: A RESEARCH IN THE BUILDING INDUSTRY

ABSTRACT: In today's highly intensive competitive markets, brand image is crucial in all sectors as it is in the building industry as well. So, the companies in the building industry make an effort for creating strong brand images. Main problems of this study are how these efforts are being perceived by consumers and whether demographic variables have effects on these perceptions. In order to collect data, survey technique has been used in this research which includes a quantitative method and a descriptive design. According to findings of this research in which 346 consumers -who bought at least one house from building firms in Istanbul- participated; there is not a significant difference among participants related to brand image perceptions in the building industry for gender, education, and occupation variables. However age, income, and being a consumer of a different building firm variables create significant differences among participants related to brand image perceptions in the building industry. Primary limitation of this study is using convenience sampling method which makes generalising the results impossible.

Key Words: Brand Image, Consumer Perceptions, Building Industry

Bu çalışma, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde, Burcu İnci danışmanlığında Aynur Ergün tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Bu çalışmada demografik değişkenlerin inşaat firmaları için tüketicilerin marka imajı algılarını nasıl etkilediği araştırılmıştır. Tüketici algı ve davranışlarını etkileyen faktörlerden biri de demografik değişkenlerdir ve firmalar bu etkiyi ölçebildikleri ölçüde daha doğru kararlar alma fırsatı bulabilir. Bu sayede farklı demografik profillerdeki tüketicilere yönelik farklı iletişim stratejileri tasarlanabilir ve daha doğru hedef kitlelere odaklanılabilir. Dolayısıyla çalışma bulgularının sektördeki firmalar ve bu alanda çalışan araştırmacılar için yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

1.LİTERATÜR ANALİZİ

Heding vd. (2009, s.12), Amerikan Pazarlama Derneği'nin markayı, bir üreticiye ya da bir grup satıcıya ait ürün veya hizmetlerin belirlenmesi, rakiplerin ürünlerinden veya hizmetlerinden; isim, terim, işaret, renk, simge, tasarım, şekil ya da bunların bütünü ile ayrışması olarak tanımladığını ifade etmektedir. Keegan ve Green (2005, s.330) ise markayı, müşterilerin düşüncelerindeki mevcut imaj, algılama ve deneyimlerin bütünü olarak açıklamaktadır.

Aaker (2014, s.9)'a göre marka; isim veya sembol olmaktan çok daha derin anlamlar taşımaktadır ve müşterinin marka deneyimi devamlı zenginleşen ve olgunlaşan ilişkilere yol açmaktadır. Bozkurt (2013, s.41-42) tarafından marka; tüketicinin yaşadığı deneyim sonrası ürün hakkında düşündükleri ve bu düşünceleri ile ürünü ifadesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kotler ve Pfoertsch (2011, s.19-22)'e göre marka, tüketicinin zihninde ürün veya hizmete dair geçmişte deneyimlediklerinin, marka ve ürün arasındaki bağlantıların ve ileride oluşacak beklentilerin getirdiği algılar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kotler ve Keller (2006, s.274) de markayı, benzer türde gereksinimleri karşılamak amacıyla oluşturulan, ek nitelikleri sayesinde diğer ürün ve hizmetlerden farklılaştırılmış olan şeklinde tanımlamaktadır. Ürün veya hizmette farklılaştırılma; işlevsel, akılcı, ürün yeterliliği ve performansıyla alakalı somut özellikler ile simgesel, duygusal ya da markayla bağlantılı soyut özellikler sayesinde olabilmektedir.

Bu tanımlamalar doğrultusunda, markanın; ağır rekabetin yaşandığı günümüz pazarlarında uzun vadeli başarı sağlamak için işletmelerce göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir kavram haline geldiği belirtilebilir. Ayrıca ürünler kolayca rakipler tarafından taklit edilebilirken, güçlü bir markanın tüketicisi ile kurduğu bağın taklit edilemez oluşu markanın sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmada çok önemli olduğunu göstermektedir.

Marka imajını, "markaya ilişkin tüketicilerde oluşan genel kanı ve izlenimler bütünü" olarak tanımlayan ve tüketici zihnindeki marka çağrışımı olarak ifade eden Özüpek ve Diker (2013), marka imajının gerçekleri veya duyguları yansıtan ve çoğunlukla tüketici yorumu ile oluşan öznel ve algısal bir olgu olduğunu vurgulamaktadır. Markanın gerçeğinden ziyade tüketicinin algıladığı gerçek, marka imajını oluşturmaktadır. Peltekoğlu (2004, s.361), doyuma ulaşan mevcut pazarlarda firmaların, ürünlerini rakiplerinden ayırmak için marka imajından

faydalanarak markalarını ön plana çıkardıklarına vurgu yapmıştır. Perry ve Wisnom (2004, s.15-16)'a göre marka imajı, bir markayla ilgili kontrol altına alınabilen algıların ve çağrışımların, zaman içerisinde tüketici zihninde bir araya gelmesiyle veya tüketicinin markayla ilgili yaşadığı deneyimlerle oluşmaktadır. Ballantyne vd. (2006, s.344)'ın ifadesine göre, tüketicinin markaya dair önceden yaşadığı deneyimler ve kendi gereksinimlerini markalı ürünle gidermesi, marka imajını oluşturan temel etkenler olmaktadır.

Uztuğ (2003, s.40), görselliğin tüketici zihnindeki marka resmini meydana getiren temel öğe olduğunu belirtmektedir. Kavas (2004, s.16), tüketicinin markaya dair algıladıklarının, ürünün yapısını oluşturan fiziksel, kimyasal ve ürüne ilave edilen özelliklerin, işlevsel, duygusal ve sembolik olarak sağladığı faydaların, markayla ilgili genel görüşlerin ve marka çağrışımı yaratan diğer öğelerin markanın imajını oluşturan faktörler olduğunu ifade etmektedir. Marka imajını, tüketiciye ulaştırılması gereken ve marka vaadi ile beraber ürünün özelliklerini içeren bir mesaj olarak tanımlayan Aktuğlu (2008, s.36), bu mesajın rakip işletmelerin benzer amaçlı mesajları ile karıştırılmadan tüketicinin zihnindeki algıları ve duyguları etkilemesi şeklinde açıklamaktadır.

Doyle (2003, s.398), tüketici zihninde dört kaynak sayesinde marka imajının oluşturulduğunu belirtmektedir. Bu kaynaklar şu şekilde açıklanmaktadır;

- Deneyim: Tüketici, markaya ait ürün veya hizmeti genellikle önceden kullanarak deneyimlediğinden ürün veya hizmete dair olan niteliklerden ve inanılırlığından haberdardır.

- Kişisel: Ürün veya hizmet kullanımı esnasında etrafta olan meslektaş, arkadaş ve başka kimseler markanın çağrışımlarına ve belli niteliklerine tanık olmaktadırlar.

- Halk: İletişim araçlarında ya da tüketicilere ait analizlerde marka değerlendirilmiş olabilir.

- Ticari: Marka ambalajından satış temsilcisine kadar marka, kendi niteliklerini ve değerlerini tüketiciye ulaştırarak marka imajı yaratmaktadır.

İçeriğinde çelişkiler barındırmayan, net, aktif bir marka imajı yaratmak ve rakip markalardan farklı bir noktaya taşımak için Tarantin (2002, s.34-37) yapılması gerekenleri şu şekilde özetlemektedir:

- Marka vaadini oluşturmada tutarlı olmak,

- Yönetimin üst kademesinin, marka imajı oluşturma çabalarına katılımını sağlamak,

- Marka imajı oluşturma ve marka yaratma sürecine bütün çalışanların katılımını sağlamak,

- Marka vaadi ile yürütülen reklam kampanyalarının uyumluluğundan emin olmak,

- Belli aralıklarla geri çekilerek marka imajını ve marka çalışmalarını tekrar incelemek.

Marka imaj ölçümü hakkında uzlaşılan genel bir yargı yoktur. Marka imajı ölçümü, dinamik yönetimlerde en önemli koşullardan biri olmakta, yapılan çalışmalar markanın gücünü tespit etmek için kullanılmaktadır. Keller (1993, s.2), marka bilgisinin zihinde şema şeklinde olduğunu belirtmekte, marka bilinirliğinin ve marka imajının iki temel unsur olarak marka gücünü oluşturduğunu ifade etmektedir. Riesenbeck ve Perrey (2005, s.348) de aynı şekilde marka gücünü meydana getirenlerin marka imajı ile marka bilinirliği olduğunu vurgulamaktadır. Huber vd. (2003, s.348), marka gücünün oldukça kapsamlı bir yapı olduğunu ve tüketici tarafından olumlu ya da olumsuz olarak yapılmış öznel değerlendirmelerden oluştuğunu belirtmektedirler. Tüketicinin marka deneyimi ve bilgisi, öznel değerlendirmede belirleyici rol oynamaktadır.

Keller (1993, s.7), marka gücünün ikinci belirleyicisi olan marka imajının, oldukça kapsamlı marka çağrışımlarından oluştuğunu belirtmektedir. Riesenbeck ve Perrey (2005, s.349), 2003'de McKinsey isimli bir firmanın konuyla ilgili Almanya'da yaşayan 10.000 tüketici üzerinde bir çalışma yaptığını belirtmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre tüketici zihnindeki marka imajını yüzde 50 hisler ve duygular, yüzde 25 başkalaştırma, yüzde 12,5 işlevsel ve akılcı yararlar ve yüzde 12,5 güven oluşturmaktadır.

Literatürde inşaat sektöründe tüketicilerin marka imajı algılarını ölçen fazla araştırma olmamasından dolayı bu ölçümü yapan bir çalışmanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada inşaat sektöründe tüketicilerin marka imajı algılarını ölçerek literatürdeki bir boşluğu doldurmaya katkı vermek amaçlanmaktadır.

2.TASARIM VE YÖNTEM

Kantitatif bir yöntem ve betimsel bir tasarım içeren bu araştırmada veri toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni, İstanbul ili bünyesinde değişik semtlerde faaliyet gösteren kurumsal inşaat firmalarından konut satın alan bütün tüketicilerden oluşmaktadır. Markalaşma çabaları ile öne çıkan ve marka bilinirlikleri yüksek olan yedi inşaat firması (TOKİ, Emlak Konut, Sinpaş, Kiptaş, Ağaoğlu, DAP Yapı ve Kent Plus) yargısal örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Daha sonra bu firmalardan konut alan tüketicilere kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Bu tüketicilerin büyük çoğunluğunun ankete katılım gösterme konusundaki gönülsüzlüğü ve zaman kısıtlılığı sebepleri ile 346 adet kullanılabilir anket formu elde edilmiştir.

Veri toplama İstanbul ilinde 30 Ekim 2017- 30 Kasım 2017 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. İstanbul ilinin seçilme nedeni ise, İstanbul'un yoğun göç alması nedeniyle demografik çeşitliliğin fazla olmasıdır.

Üç bölümden oluşan anketin birinci bölümünde, demografik özelliklerin tespitine yönelik sorular sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde, katılımcıların en son aldığı konutun hangi inşaat firmasından alındığı sorulmuştur. Anketin üçüncü ve son bölümünde, katılımcıların konut aldıkları inşaat firmalarına yönelik marka imaj algıları 17 ifade ile beşli Likert ölçeğinde ölçülmüştür (1=Kesinlikle Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılmıyorum şeklinde).

Tablo 1'de gösterilen Marka İmajı Ölçeği'ndeki ilk sekiz ifade için; Lassar vd. (1995), Motameni ve Shahrokni (1998), Berry (2000), Low ve Lamb (2000) ve Aaker (1996)'e ait çalışmalardan yararlanılmıştır. Sonraki dokuz ifade için Aaker (1996)'in çalışmasından yararlanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi için SPSS 23.0 paket programından yararlanılmıştır.

Bu çalışmada kullanılan Marka İmajı Ölçeği'nin güvenilirlik analizi yapıldığında Cronbach Alpha katsayısı 0,918 olarak bulunmuştur, dolayısıyla ölçek yüksek seviyede güvenilir kabul edilmektedir.

Tablo 1: Marka İmajı Ölçeği İfadeleri

1.Bu marka bana farklılığı ifade eder.
2.Bu marka bana kaliteyi anımsatır.
3.Bu marka bana gücü ifade eder.
4."Popülerlik" bu markayı en iyi tanımlayan kavramlardan bir tanesidir.
5.Diğer markalarla karşılaştırıldığında bu markanın yüksek itibarlı olduğunu düşünürüm.
6.Bu markanın statüsü rakip markalara göre daha yüksektir.
7.Bu marka kategorisinde lider markadır.
8.Bu marka ayrıcalıklıdır.
9.Bu markanın, tüketicilerin isteklerini ve gereksinimlerini göz önünde bulundurduğunu düşünüyorum.
10.Diğer markalar ile karşılaştırıldığında, bu marka ilk ve öncelikli tercihimdir.
11. …inşaat markasının projelerinin,/(ürün) kendi sektörlerinde lider olduklarını düşünüyorum.
12. …inşaat markasının yeni bir projesi (ürünü)tanıtılırsa hemen satın almak isteyebilirim.
13.Diğer markalara kıyasla bu markayı satın almak için bir sebebim var.
14.Bu markayı kullanacak kişilerin net görüntüsünü kafamda canlandırabiliyorum.
15.Bu markaya güvenirim.
16.Bu markayı mükemmellik ile ilişkilendiriyorum.
17.Bu marka bende iyi bir his uyandırıyor.

Kaynak: Lassar vd. (1995), Motemeni ve Shahrokni (1998), Berry (2000), Low ve Lamb (2000) ve Aaker (1996)'ın çalışmalarından yararlanılarak geliştirilmiştir.

Araştırma kapsamında belirlenen hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Kadın ve erkek katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H2: Farklı yaş grubundaki katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H3: Farklı eğitim düzeylerine sahip katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H4: Farklı gelir düzeyine sahip katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H5: Farklı meslek guruplarındaki katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

H6: Farklı inşaat firmasının tüketicisi olunmasına göre katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumları, hane gelirleri ve mesleklerini gösteren istatistiksel verilerin dağılımı Tablo 2'de gösterilmektedir. Katılımcıların konut satın alırken tercih ettikleri inşaat firmalarının dağılımı ise Tablo 3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Frekans (f)	Yüzde (%)		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet			**Hane Gelir Düzeyi**		
Erkek	182	52,6	1.000-2.500 TL	12	3,5
Kadın	164	47,4	2.501-4.000 TL	120	34,7
Yaş			4.001-5.500 TL	93	26,9
18-25	5	1,4	5.501-7.000 TL	73	21,1
26-33	29	8,4	7.001 ve üzeri	48	13,9
34-41	94	27,2	**Meslek**		
42-49	109	31,5	Öğrenci	6	1,7
50-57	67	19,4	İşçi	76	22,0
58 ve üstü	42	12,1	Memur	66	19,1
Eğitim Durumu			Serbest Çalışan	104	30,1
İlköğretim	28	8,1	Emekli	50	14,5
Lise	107	30,9	Çalışmayan	44	12,7
Ön Lisans	45	13,0	**Toplam**	**346**	**100,0**
Lisans	135	39,0			
Lisans Üstü	31	9,0			
Toplam	**346**	**100,0**			

Tablo 3: Katılımcıların Konut Satın Alırken Tercih Ettikleri İnşaat Firmaları

İnşaat Firmaları	Frekans (f)	Yüzde (%)
TOKİ	110	31,8
Emlak Konut	35	10,1
Sinpaş	68	19,7
Kiptaş	63	18,2
Ağaoğlu	40	11,6
DAP Yapı	21	6,1
Kent Plus	9	2,6
Toplam	346	100,0

Tablo 4'de katılımcıların Marka İmaj Ölçeği'nde yer alan ifadelere katılma düzeylerinin dağılımı gösterilmektedir.

Bağımsız örneklem t testi, bağımsız iki grup ortalamalarının istatistiksel olarak birbirlerinden farklılıklarının olup olmadığını test etmeye yönelik tercih edilen analiz yöntemi olmaktadır (Durmuş vd., 2016). Bu sebeple katılımcıların algıları ile cinsiyetleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı bağımsız t testi ile araştırılmıştır. Anlamlılık değeri 0,807 olarak bulunmuştur.

Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için kadın ve erkek katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı fark yoktur, H1 hipotezi reddedilmiştir.

Tek Yönlü ANOVA Testi ise ikiden fazla grup ortalamasının istatistiksel olarak birbirlerinden farklılıklarının olup olmadığını test etmeye yönelik tercih edilen analiz yöntemidir. Bu sebeple katılımcıların algıları ile yaşları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile araştırılmıştır ve Tablo 5'te görüldüğü gibi anlamlılık değeri 0,006'dir. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için H2 hipotezi kabul edilmiştir. Bir diğer deyişle farklı yaş grubundaki katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Bu farklılığın ne şekilde olduğunu anlamak için yapılan Tukey Testi ise Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 4: Katılımcıların Marka İmaj Ölçeği İfadelerine Katılma Düzeyleri

		Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
İfadeler		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
MARKA İMAJI ÖLÇEĞİ	1. İfade	65	18,8	188	54,3	73	21,1	16	4,6	4	1,2
	2. İfade	62	17,9	212	61,3	55	15,9	14	4,0	3	,9
	3. İfade	61	17,6	146	42,2	103	29,8	34	9,8	2	,6
	4. İfade	45	13,0	132	38,2	106	30,6	56	16,2	7	2,0
	5. İfade	58	16,8	150	43,4	99	28,6	33	9,5	6	1,7
	6. İfade	58	16,8	147	42,5	90	26,0	47	13,6	4	1,2
	7. İfade	37	10,7	141	40,8	100	28,9	56	16,2	12	3,5
	8. İfade	50	14,5	155	44,8	95	27,5	40	11,6	6	1,7
	9. İfade	70	20,2	176	50,9	67	19,4	29	8,4	4	1,2
	10. İfade	63	18,2	146	42,2	92	26,6	39	11,3	6	1,7
	11. İfade	36	10,4	146	42,2	119	34,4	41	11,8	4	1,2
	12. İfade	46	13,3	124	35,8	118	34,1	48	13,9	10	2,9
	13. İfade	63	18,2	205	59,2	33	9,5	35	10,1	10	2,9
	14. İfade	82	23,7	148	42,8	59	17,1	41	11,8	16	4,6
	15. İfade	106	30,6	175	50,6	43	12,4	18	5,2	4	1,2

	16. İfade	44	12,7	122	35,3	117	33,8	55	15,9	8	2,3
	17. İfade	101	29,2	178	51,4	45	13,0	17	4,9	5	1,4

Tablo 5: Katılımcıların Yaş Değişkenine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	6,033	5	1,207	3,354	,006
Within Groups	122,316	340	,360		
Total	128,349	345			

Tablo 6: Yaş Değişkeninin Yarattığı Farklılığa İlişkin Tukey Testi

Tukey HSD

(I) Yaşınız:	(J) Yaşınız:	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
18-25	26-33	-,19838	,29044	,984	-1,0308	,6340
	34-41	,11089	,27528	,999	-,6781	,8998
	42-49	-,02849	,27432	1,000	-,8147	,7577
	50-57	,15154	,27807	,994	-,6454	,9485
	58 ve Üstü	,30196	,28375	,895	-,5113	1,1152
26-33	18-25	,19838	,29044	,984	-,6340	1,0308
	34-41	,30927	,12741	,150	-,0559	,6744
	42-49	,16988	,12532	,753	-,1893	,5291
	50-57	,34991	,13332	,094	-,0322	,7320
	58 ve Üstü	,50034*	,14481	,008	,0853	,9154
34-41	18-25	-,11089	,27528	,999	-,8998	,6781
	26-33	-,30927	,12741	,150	-,6744	,0559
	42-49	-,13938	,08443	,565	-,3814	,1026
	50-57	,04065	,09590	,998	-,2342	,3155
	58 ve Üstü	,19107	,11132	,522	-,1280	,5101

42-49	18-25	,02849	,27432	1,000	-,7577	,8147
	26-33	-,16988	,12532	,753	-,5291	,1893
	34-41	,13938	,08443	,565	-,1026	,3814
	50-57	,18003	,09311	,384	-,0868	,4469
	58 ve Üstü	,33046*	,10893	,031	,0183	,6427
50-57	18-25	-,15154	,27807	,994	-,9485	,6454
	26-33	-,34991	,13332	,094	-,7320	,0322
	34-41	-,04065	,09590	,998	-,3155	,2342
	42-49	-,18003	,09311	,384	-,4469	,0868
	58 ve Üstü	,15042	,11805	,799	-,1879	,4888
58 ve Üstü	18-25	-,30196	,28375	,895	-1,1152	,5113
	26-33	-,50034*	,14481	,008	-,9154	-,0853
	34-41	-,19107	,11132	,522	-,5101	,1280
	42-49	-,33046*	,10893	,031	-,6427	-,0183
	50-57	-,15042	,11805	,799	-,4888	,1879

*. Aritmetik ortalama farklılığı anlamlıdır (0,05 seviyesinde).

Tablo 6'da görüleceği üzere Tukey testi sonuçlarına göre, anlamlı farklılıklar 26-33 yaş grupları ile 58 ve üstü yaş grupları ve 42-49 yaş grupları ile 58 ve üstü yaş grupları arasında olmaktadır. 26-33 yaş grupları ile 58 ve üstü yaş grupları arasında anlamlılık değeri 0,008'dir ve bu değer 0,05'ten küçüktür. Sonuçlar göstermektedir ki, 58 ve üstü yaş grubunun inşaat sektöründe marka imajı algıları, 26-33 yaş grubuna kıyasla daha olumludur. 42-49 yaş grupları ile 58 ve üstü yaş grupları arasında anlamlılık değeri 0,031'dir ve bu değer 0,05'ten küçüktür. Bu bağlamda 58 ve üstü yaş grubunun inşaat sektöründe marka imajı algıları, 42-49 yaş grubuna kıyasla daha olumludur.

Katılımcıların algıları ile eğitimleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile araştırılmıştır. Anlamlılık değeri 0,499 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için eğitim değişkenine göre katılımcıların inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı fark yoktur, H3 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların algıları ile gelirleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile araştırılmıştır ve Tablo 7'de görüldüğü gibi anlamlılık değeri 0,000'dir. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için H4 hipotezi kabul edilmiştir. Bir diğer deyişle farklı hane gelir düzeyine sahip katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Bu farklılığın ne şekilde olduğunu anlamak için yapılan Tukey Testi ise Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 7: Katılımcıların Hane Gelir Düzeyi Değişkenine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	10,266	4	2,566	7,411	,000
Within Groups	118,084	341	,346		
Total	128,349	345			

Tablo 8'de görüleceği üzere Tukey testi sonuçlarına göre anlamlı farklılıkların, 2.501-4.000 TL ile 7.001 TL ve üstü gelir düzeyine, 4.001-5.500 TL ile 7.001 TL ve üstü gelir düzeyine ve 5.501-7.000 TL ile 7.001 TL ve üstü gelir düzeyine sahip tüketici grupları arasında olduğu neticesine varılmıştır. Sonuçlara göre, 2.501-4.000 TL gelir düzeyine sahip tüketici grubunun inşaat sektöründe marka imajı algıları, 7.001 TL ve üstü gelir düzeyine sahip tüketici grubunun inşaat sektöründe marka imajı algılarına kıyasla daha olumsuzdur. 4.001-5.500 TL gelir düzeyine sahip tüketici grubunun inşaat sektöründe marka imajı algıları, 7.001 TL ve üstü gelir düzeyine sahip tüketici grubunun inşaat sektöründe marka imajı algılarına kıyasla daha olumsuzdur. 5.501-7.000 TL gelir düzeyine sahip tüketici grubunun inşaat sektöründe marka imajı algıları, 7.001 TL ve üstü gelir düzeyine sahip tüketici grubunun inşaat sektöründe marka imajı algılarına kıyasla daha olumsuzdur.

Tablo 8: Hane Gelir Düzeyi Değişkeninin Yarattığı Farklılığa İlişkin Tukey Testi

Tukey HSD

(I) Hanenizin gelir düzeyi:	(J) Hanenizin gelir düzeyi:	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
1.000-2.500 TL	2.501-4.000 TL	-,08039	,17817	,991	-,5690	,4082
	4.001-5.500 TL	,11923	,18050	,965	-,3758	,6142
	5.501-7.000 TL	-,05278	,18331	,998	-,5555	,4499
	7.001 ve üzeri	,43137	,18993	,157	-,0895	,9522
2.501-4.000 TL	1.000-2.500 TL	,08039	,17817	,991	-,4082	,5690
	4.001-5.500 TL	,19962	,08130	,103	-,0233	,4226
	5.501-7.000 TL	,02761	,08735	,998	-,2119	,2672
	7.001 ve üzeri	,51176*	,10050	,000	,2362	,7874
4.001-5.500 TL	1.000-2.500 TL	-,11923	,18050	,965	-,6142	,3758
	2.501-4.000 TL	-,19962	,08130	,103	-,4226	,0233

	5.501-7.000 TL	-,17201	,09202	,336	-,4244	,0803
	7.001 ve üzeri	,31214*	,10458	,025	,0253	,5990
5.501-7.000 TL	1.000-2.500 TL	,05278	,18331	,998	-,4499	,5555
	2.501-4.000 TL	-,02761	,08735	,998	-,2672	,2119
	4.001-5.500 TL	,17201	,09202	,336	-,0803	,4244
	7.001 ve üzeri	,48415*	,10935	,000	,1843	,7840
7.001 ve üzeri	1.000-2.500 TL	-,43137	,18993	,157	-,9522	,0895
	2.501-4.000 TL	-,51176*	,10050	,000	-,7874	-,2362
	4.001-5.500 TL	-,31214*	,10458	,025	-,5990	-,0253
	5.501-7.000 TL	-,48415*	,10935	,000	-,7840	-,1843

*. Aritmetik ortalama farklılığı anlamlıdır (0,05 seviyesinde).

Katılımcıların algıları ile meslekleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile araştırılmıştır. Anlamlılık değeri 0,190 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,05'ten büyük olduğu için meslek değişkenine göre katılımcıların inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı fark yoktur, H5 hipotezi reddedilmiştir.

Katılımcıların algıları ile konut satın alırken tercih ettikleri inşaat firması arasında anlamlı farklılık olup olmadığı ANOVA testi ile araştırılmıştır ve Tablo 9'te görüldüğü gibi anlamlılık değeri 0,001'dir. Bu değer 0,05'ten küçük olduğu için H6 hipotezi kabul edilmiştir. Bir diğer deyişle tercih ettikleri inşaat firmasına göre katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. Bu farklılığın ne şekilde olduğunu anlamak için yapılan Tukey Testi ise Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 9: Katılımcıların Tercih Ettikleri İnşaat Firması Değişkenine İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	8,021	6	1,337	3,766	,001
Within Groups	120,329	339	,355		
Total	128,349	345			

Tablo 10: Katılımcıların Tercih Ettikleri İnşaat Firması Değişkeninin Yarattığı Farklılığa İlişkin Tukey Testi

Tukey HSD

(I) En son satın aldığınız konut hangi inşaat firmasına ait?	(J) En son satın aldığınız konut hangi inşaat firmasına ait?	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
TOKİ	Emlak Konut	,06142	,11562	,998	-,2815	,4044
	Sinpaş	,19667	,09191	,332	-,0759	,4693
	Kiptaş	,04107	,09413	,999	-,2381	,3203
	Ağaoğlu	,38663*	,11000	,009	,0603	,7129
	DAP Yapı	,40988	,14188	,062	-,0109	,8307
	Kent Plus	,45003	,20656	,310	-,1626	1,0627
Emlak Konut	TOKİ	-,06142	,11562	,998	-,4044	,2815
	Sinpaş	,13524	,12394	,930	-,2324	,5029
	Kiptaş	-,02035	,12560	1,000	-,3929	,3522
	Ağaoğlu	,32521	,13790	,220	-,0838	,7342
	DAP Yapı	,34846	,16445	,344	-,1393	,8362
	Kent Plus	,38861	,22267	,586	-,2719	1,0491
Sinpaş	TOKİ	-,19667	,09191	,332	-,4693	,0759
	Emlak Konut	-,13524	,12394	,930	-,5029	,2324
	Kiptaş	-,15560	,10418	,749	-,4646	,1534
	Ağaoğlu	,18997	,11872	,682	-,1622	,5421
	DAP Yapı	,21321	,14874	,783	-,2280	,6544
	Kent Plus	,25336	,21133	,894	-,3735	,8802
Kiptaş	TOKİ	-,04107	,09413	,999	-,3203	,2381
	Emlak Konut	,02035	,12560	1,000	-,3522	,3929
	Sinpaş	,15560	,10418	,749	-,1534	,4646
	Ağaoğlu	,34556	,12045	,065	-,0117	,7028
	DAP Yapı	,36881	,15012	,179	-,0765	,8141
	Kent Plus	,40896	,21230	,464	-,2208	1,0387

Ağaoğlu	TOKİ	-,38663*	,11000	,009	-,7129	-,0603
	Emlak Konut	-,32521	,13790	,220	-,7342	,0838
	Sinpaş	-,18997	,11872	,682	-,5421	,1622
	Kiptaş	-,34556	,12045	,065	-,7028	,0117
	DAP Yapı	,02325	,16055	1,000	-,4530	,4995
	Kent Plus	,06340	,21980	1,000	-,5886	,7154
DAP Yapı	TOKİ	-,40988	,14188	,062	-,8307	,0109
	Emlak Konut	-,34846	,16445	,344	-,8362	,1393
	Sinpaş	-,21321	,14874	,783	-,6544	,2280
	Kiptaş	-,36881	,15012	,179	-,8141	,0765
	Ağaoğlu	-,02325	,16055	1,000	-,4995	,4530
	Kent Plus	,04015	,23736	1,000	-,6639	,7442
Kent Plus	TOKİ	-,45003	,20656	,310	-1,0627	,1626
	Emlak Konut	-,38861	,22267	,586	-1,0491	,2719
	Sinpaş	-,25336	,21133	,894	-,8802	,3735
	Kiptaş	-,40896	,21230	,464	-1,0387	,2208
	Ağaoğlu	-,06340	,21980	1,000	-,7154	,5886
	DAP Yapı	-,04015	,23736	1,000	-,7442	,6639

*. Aritmetik ortalama farklılığı anlamlıdır (0,05 seviyesinde).

Tablo 10'da görüleceği üzere Tukey testi sonuçlarına göre anlamlı farklılık TOKİ ve Ağaoğlu firmalarından konut satın alan katılımcılar arasındadır. Bu bağlamda Ağaoğlu firmasından konut satın alan tüketici grubunun marka imajı algıları, TOKİ firmasından konut satın alan tüketici grubunun marka imajı algılarına kıyasla daha olumludur.

Bu araştırma için geliştirilen altı hipoteze yönelik sonuçlar Tablo 11'de özetlenmektedir. Elde edilen bulgulara göre inşaat sektöründe faaliyet gösteren markalaşmış ya da markalaşmaya çalışan firmaların pazarlama faaliyetlerinde hedef kitle olarak en çok göz önünde bulundurması gereken tüketici grupları 58 ve üstü yaşlarda ve aylık 7.001 TL ve üstü hane gelir düzeyinde olanlar olmalıdır. Daha düşük gelir grupları için marka imaj algılarının yeterince olumlu olmaması, inşaat sektöründe satın alma gücünün marka imajı üzerinde ne kadar fazla belirleyici olduğunun da bir kanıtı olarak düşünülebilir. Benzer şekilde 58 ve üstü yaş aralığında marka imajı algılarının daha olumlu olması da ileri yaşlara kadar belli bir birikim yapılmış olması ve/veya çocukların para kazanmaya başlaması ile harcanabilir gelirin ileri yaşlarda artması ile ilişkilendirilebilir. Diğer bir deyişle inşaat firmaları markalaşmak için

ne kadar çaba gösterseler de konut almak için satın alma gücü yeterli düzeyde olmayan tüketicilerin marka imajını olumlu algılamaları çok zordur.

Tablo 11: Hipotez Sonuçları

HİPOTEZ NO:	HİPOTEZLER	SONUÇ
H1	Kadın ve erkek katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.	**RED**
H2	Farklı yaş grubundaki katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.	**KABUL**
H3	Farklı eğitim düzeylerine sahip katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.	**RED**
H4	Farklı gelir düzeyine sahip katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.	**KABUL**
H5	Farklı meslek guruplarındaki katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.	**RED**
H6	Farklı inşaat firmasının tüketicisi olunmasına göre katılımcılar arasında, inşaat sektöründeki marka imaj algısı bakımından anlamlı bir fark vardır.	**KABUL**

Ağaoğlu firmasından konut satın alan tüketici grubunun marka imajı algılarının TOKİ firmasından konut satın alan tüketici grubunun marka imajı algılarına kıyasla daha olumlu olmasının, bu iki markanın fiyat ve tutundurma stratejilerinden kaynaklanması olasıdır. Ağaoğlu markasına ait konutlar, TOKİ konutlarına kıyasla daha yüksek fiyatlıdır ve bu yüksek fiyatlar prestijli bir konumlandırma yaratarak olumlu marka imajını tetikliyor olabilir. Pazarlama iletişiminde özellikle reklamları yoğun şekilde kullanan Ağaoğlu, projelerini etkin şekilde duyurarak da marka imajını desteklemiş olabilir. TOKİ konutları ise satın alma gücü daha düşük olan bir hedef kitleye hitap ettiği için bu markanın temel vaadi uygun fiyattır. Dolayısıyla tüketicilerin TOKİ'ye dair beklentisinin güçlü marka imajı yerine uygun fiyat olması son derece normaldir.

4.SONUÇ, ÖNERİLER VE KISITLAR

Yaşadığımız dönemde her sektörde olduğu gibi inşaat sektöründe de "marka" kavramı vazgeçilmez bir öğedir. İstekleri devamlı şekilde çoğalan, gün geçtikçe beğeni kriterleri üst seviyelere çıkan ve zor beğenen müşteri kitlesinin sadakatini sağlayabilmek, markalaşma yolunu seçen işletmelerin üzerinde önemle durdukları noktalardır. Bu bağlamda marka ile

müşteri arasında olan bağı kuvvetlendirmek için güçlü marka imajları yaratmak ve bunu sürdürmek oldukça önem arz eden bir konu haline gelmektedir.

Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar inşaat sektöründeki mevcut firmalar ve yeni girecek olanlar için anlamlıdır. Bu sektörde doğru hedef kitleyi seçmek, onlara yönelik uygun pazarlama stratejileri ve marka imajı geliştirmek için yaş ve gelir değişkenleri dikkatle incelenmelidir. Böylece sektörde ihmal edilen hedef kitle grupları saptanarak yeni fırsatlar keşfedilebilir. Örneğin satın alma gücü yüksek gruplar için prestijli bir marka imajı yaratma çabalarına devam edilirken, aynı inşaat firması tarafından satın alma gücü düşük grupları hedefleyen yeni bir marka yaratılabilir. Bu yeni marka, daha küçük metrekarelere sahip, daha mütevazı konutları çok daha cazip ödeme seçenekleri ile yeni hedef kitleye sunabilir. Böylece yoğun büyüme türlerinden biri olan pazar geliştirme ile inşaat firmaları daha hızlı ve karlı şekilde büyüyebilir. Bir diğer öneri ise inşaat firmalarının referans etkisinden faydalanmalarıdır. Marka imajını en olumlu algılayan tüketiciler (58 ve üstü yaşlarda ve aylık 7.001 TL ve üstü hane gelir düzeyinde olanlar) diğer tüketicilere referans olmaya teşvik edilmelidir. Nitekim pazarlama iletişiminde en etkili araçlardan biri ağızdan ağza iletişimdir.

Gelecekteki çalışmalarda inşaat sektöründe faaliyet gösteren kurumsal markaya sahip firmaların, markalaşmaya dair faaliyetleri derinlemesine mülakat ve odak grup gibi kalitatif tekniklerle araştırılarak marka imajı algılarının hangi değişkenlerden etkilendiği irdelenebilir. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren kurumsal markaya sahip daha fazla kurumsal firmanın, tüketicilerin algıları üzerine etkileri incelenebilir. Türkiye çapında daha büyük örneklem üzerinde araştırma yapılarak sonuçların genelleştirilebilirliği arttırılabilir. Ayrıca kota örneklemesi yöntemi kullanılarak her inşaat firması müşterisine örneklemde eşit oranda yer verilmesi ile daha sağlıklı sonuçlara ulaşılabilir. Bu çalışmada marka imajı algıları ile sadece demografik değişkenler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Gelecek araştırmalarda kültürel, sosyal ve psikolojik değişkenlerin marka imajı algıları ile ilişkileri araştırılabilir. Farklı sektörlerde veya kültürlerde benzer çalışmalar tekrarlanarak karşılaştırmalar yapılabilir. Bu çalışma betimsel tasarımı ile sadece marka imajının tüketiciler tarafından nasıl algılandığını araştırmıştır. Keşifsel bir yöntem kullanarak gelecekteki araştırmalarda marka imajı algılarının nedenleri irdelenebilir.

Araştırma, zaman ve maliyet kısıtları sebebiyle İstanbul ili ve ele alınan yedi inşaat firması ile kısıtlıdır. Kolayda örneklem yönteminden yararlanılan çalışmanın sonuçlarının genellenememesi ise bir diğer kısıttır. Görüşülmeye çalışılan birçok konut sahibinin ankete katılmak istememesi sebebiyle yedi inşaat firması müşterilerinin örneklem içerisinde dengeli bir dağılımı sağlanamamıştır. Tüm bu kısıtlara rağmen Türkiye'de inşaat sektöründe markalaşmaya ilişkin yapılacak akademik çalışmalar ve sektördeki kurumsal firmaların pazarlama planları için bu araştırma sonuçlarının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Nitekim pazarlama alanında inşaat sektörüne yönelik bilimsel çalışmalar sınırlıdır. Bu açıdan araştırmanın orijinalliği literatürdeki önemli bir boşluğu mütevazı ölçüde doldurabilir.

KAYNAKÇA:

Aaker, D. (1996). Building Strong Brands. New York: The Free Press Business.

Aaker, D. (2014). Markalama. N. Özata (Çev.). İstanbul: MediaCat.

Aktuğlu, I. K. (2008). Marka Yönetimi: Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler. İstanbul: İletişim.

Ballantyne, R., Warren, A. ve Nobbs, K. (2006). The Evolution of Brand Choice. Brand Management, 13(4-5), 339-352.

Berry, L. L. (2000). Cultivating Service Brand Equity. Journal of the Academy of Marketing Science, 28(1), 128–137.

Bozkurt, İ. (2013). Pazarlama İletişiminde Sihirli Dokunuşlar. İstanbul: MediaCat.

Doyle, P. (2003). Değer Temelli Pazarlama. B. Gülfidan (Çev.). İstanbul: MediaCat.

Durmuş. B, Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2016). Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analizi. 6. Baskı. İstanbul: Beta.

Heding, T., Knudtzen, C. F. ve Bjerre, M. (2009). Brand Management Research, Theory and Practice. NY: Routledge.

Huber,F., Herrmann, A. ve Peter, S. (2003). Ein Ansatz zur Steuerung der Markenstaarke. Zeitschrift für Betriebwirtschaftslehre, 73(4), 345-370.

Kavas, A. (2004). Marka Değeri Yaratma. Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, 3(8), 16-25.

Keegan, W. J. ve Green, M. C. (2005). Global Marketing. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity. Journal of Marketing, 57(January), 1-22.

Kotler, P. ve Keller, K. L. (2006). Marketing Management. 12th Edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Kotler, P. ve Pfoertsch, W. (2011). B2B Brand Management. USA: Springer.

Lassar, W., Mittal, B. ve Sharma, A. (1995). Measuring Customer- Based Brand Equity. The Journal of Consumer Marketing, 12(4), 11–19.

Low, S. G. ve Lamb, Jr. C. W. (2000). The Measurement and Dimensionality of Brand Associations. Journal of Product & Brand Management, 9(6), 350–368.

Motameni, R. ve Shahrokhi, M. (1998). Brand Equity Valuation: A Global Perspective. The Journal of Product and Brand Management, 7(4), 275-290.

Özüpek, M. N. ve Diker, E. (2013). İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Cep Telefonu Markalarına Yönelik İmaj Algısı: Nokia ve Samsung Örneği. Journal of New World Sciences Academy, 8(1), 100-120.

Peltekoğlu, F. B. (2004). Halkla İlişkiler Nedir?. İstanbul: Beta.

Perry, A ve Wisnom, D. (2004). Markanın DNA'sı: Eşsiz ve Dayanıklı Mallar Yaratmanın Kuralları. Z. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Media Cat.

Riesenbeck, H. ve Perrey, J. (2005). Mega-Macht Marke. Erfolg messen, machen, managen. Second Edition. Frankfurt a. M: Redline Wirtschaft.

Uztuğ, F. (2003). Markan Kadar Konuş. 3. Baskı. İstanbul: MediaCat.

Tarantin, D. (2002). Managing Image and Brand (Fundamentals). ABA Bank Marketing, 34(8), 34-37.

DÖVİZ KURU VE HAM PETROL FİYATLARI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Emrah İSMAİL ÇEVİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
eicevik@nku.edu.tr

Hatice Süruri
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET: Dünya ülkelerini ekonomik anlamda büyük tahribata uğratan 1973 ve 1979'da yaşanan petrol krizleri sonrası petrol fiyatlarına ilgi önemli ölçüde artmıştır. Petrol fiyatlarındaki olağanüstü değişiklikler küresel ekonomi üzerinde de etkisini göstermektedir. Uluslararası piyasalarda diğer para birimlerine göre rezerv para niteliğinde olan dolar, bugün hem ticaret hem de yatırım sektöründe yüksek işlem hacmine sahiptir. Bu bağlamda dolar, para birimleri arasında diğer ürünlere göre daha yoğun işlem hacmine sahip bir enstrümandır. Ham petrol fiyatlarının dolar üzerinden değerlemesinden dolayı petrol fiyatındaki dalgalanmalar, döviz kurundaki dalgalanmalardan etkilenmektedir. Literatürde ilgili değişkenlerle ilgili analizlerde simetrik ve asimetrik nedensellik tespit edilmiştir. Bu çalışma da döviz kuru ile ham petrol fiyatları arasındaki ilişki 2001-2018 yılları verileri ile Türkiye ekonomisi için analiz edilecektir. Çalışmada ADF, eş bütünleşme ve Granger nedensellik analizleri yapılarak değişkenler arası ilişki incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, Ham Petrol Fiyatları, Granger Nedensellik, Koentegrasyon Testi

RELATIONSHIP BETWEEN EXCHANGE RATE AND CRUDE OIL PRICES: AN EMPIRICAL ANALYSIS ON TURKEY

ABSTRACT: After the oil crises in 1973 and 1979, which caused great damage to the economies of the world countries economically, interest in oil prices has increased considerably. The extraordinary changes in oil prices are also affecting the global economy. The US Dollar, which is a reserve currency in international markets compared to other currencies, today has high trading volume both in the trade and investment sectors. In this context, the dollar is an instrument that has more intensive trading volume among currencies than other products. Since crude oil prices are valued in dollars, fluctuations in oil prices are affected by fluctuations in exchange rates. In the literature, symmetric and asymmetric causality were determined in the related variables. In this study, the relationship between the exchange rate and crude oil price for the period from 2001 to 2018 analyzed for Turkey's economy. Cointegration and Granger causality tests were performed to determine the relationship between the variables in question.

Key Words: Exchange Rate, Crude Oil Prices, GrangerCausality, Cointegration Test

GİRİŞ

Petrol ve petrol endüstrisi dünya ekonomisi için vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz bir alandır. Petrol ve petrole bağlı olan ürünler enerji sektörü için önemli bir girdidir. Petrol aynı zamanda ulaşım sektörü ve ekonominin diğer sektörlerinde de ihtiyaç duyulan bir araçtır. Bu nedenle, petrol fiyatı, uluslararası ekonomide anahtar fiyatlardan biridir ve diğer enerji kaynakları için yaygın bir şekilde referans değer olarak kullanılmaktadır . Ülkelerin ekonomik hacmi genişledikçe petrol endüstrisinin küresel, bölgesel ve yerel ekonomiler üzerinde etkisi de gittikçe önem arz etmektedir.

1970'li yılların başında, ilk olarak ABD olmak üzere çoğu ülke ekonomik anlamda büyüme gerçekleşti. 1973 sonunda dünya petrol üretiminin yüzde 68'ni elinde bulunduran Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC), bazı ülkelere petrol ambargosu uygulayarak, petrol fiyatlarını

yüzde 348 gibi yüksek bir oranda artırmıştır. Bu durum birçok ekonomi üzerinde önemli makro iktisadi etkileri olmuş ve devam eden dönemlerde çoğu ülkede ekonomik durgunluk yaşanmıştır.1973 yılında yaşanan ve tüm ekonomileri etkileyen petrol krizi sonrası petrol fiyatlarındaki değişimler tüm ülkeler tarafından dikkat çekmiş ve takip edilmeye başlanmıştır.Küresel ekonomik gelişmişlik düzeyinin önemli belirleyicilerinden olan petrol fiyatlarındaki artış, özellikle üretim maliyetinde artış yönünde etki yaparak ekonominin tüm alanlarını etkilemektedir.

Ham petrol fiyatlarında meydana gelen değişimler;

- Ülke ekonomilerinde durgunluk ve daralmaya
- Toplam arz ve toplam talepte değişimlere
- Döviz kurunda değişimlere
- Üretim maliyetlerinin değişmesine
- Fiyatlar genel düzeyinin değişmesine (artması fiyat artışına, herhangi bir azalış da tam tersi azalışına)
- Yatırım planlarının değişmesine yol açmaktadır.

Küresel bağlamda ham petrol fiyatları 2003 yılından beri sürekli artış trendinde olmuştur. Yalnız 2006 Nisan ayında petrol fiyatlarındaki artışlar, 2004 yılındaki artışa göre daha fazla gerçekleşmiştir. Zaouali (2007)'ye göre 2030 yılına kadar petrol talebinin her yıl yüzde1.3'lük artış göstereceği ve petrol talebindeki artışın yüzde 70'inin özellikle Hindistan ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanacağını ve iki ülkenin yıllık petrol talep artışının 2030'a kadar her yıl ortalama yüzde 2.5 artacağını öngörmektedir .

Dünyada gerçekleşen küresel finans krizi sonrası petrol fiyatlarında ve döviz kurunda yaşanan yüksek volatilite, petrol fiyatı ile döviz kuru arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı sorununu gündeme getirmiştir. Özellikle 2016 yılının son çeyreğine doğru dolar kuru sürekli olarak artmıştır.

OPEC günümüzde özellikle ortak karar alma mekanizmasından ziyade ülkelerin rekabetine sahne olan bir kuruluş halini almıştır. Dünyada petrol tüketimi artarken Amerika Birleşik Devletleri (ABD), sürekli olarak petrol rezervlerinde artış olduğunu ve bu bağlamda petrol arzında artış olacağını ifade ederek petrol fiyatlarında düşüş olabileceğini ifade etmektedir. 2008 finansal krizi sonrası OPEC'in petrol fiyatlarında söz sahibi olmasının azalması ile petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar artmıştır.

Petrol fiyatlarındaki artış ülkemiz gibi ekonomiler için özellikle girdi maliyetlerinin de yükselmesi anlamına gelmektedir. Girdi maliyetlerinin artması ilgili ülkeden döviz çıkışı olmasına ve cari açığın da artması anlamına gelmektedir. Yine petrol fiyatları gayrisafi yurtiçi hasıla üzerinde de etkilidir.

Bu çalışmada ham petrol fiyatları ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi Türkiye ekonomisi bağlamında Ocak 2001- Nisan 2018 dönemi için incelenecektir. Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında nedenselliğin yönü değişiklik arz etmektedir. Ham petrol fiyatlarında olası bir atış olduğunda bu durum ortalama olarak, petrol ihraç eden ülkelerde dolar kurunda artışa, petrol ithal eden ülkelerde ise dolar kurunda azalışa yol açmaktadır. Çalışmamızda Türkiye'de döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişki eş bütünleşme testi ile analiz edilecek olup, yine aynı değişkenler arasında nedensellik olup olmadığı araştırılacaktır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü ardından, ikinci bölümde döviz kuru ve ham petrol fiyatları arasındaki teorik ve ampirik literatür araştırılmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye ekonomisi bağlamında döviz kuru ve petrol fiyatları ilişkisine değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise ekonometrik model ve veri seti hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise ekonometrik testler (birim kök, eş bütünleşme ve nedensellik testleri) ve elde edilen bulgular sunulmuştur. Bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

1. LİTERATÜR

1.1.Ham Petrol Fiyatları ve Döviz Kuru

Döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar genel anlamda üretim, yatırım, cari denge ve faiz oranları üzerinde etkilidir. Bu bağlamda döviz kurundaki istikrarlı seyir ise ekonominin istikrarını da olumlu anlamda etkileyecektir. Son olarak kur istikrarını gerçekçi kur politikaları sonucunda reel değerine ulaşması olarak gören yaklaşımların yanı sıra kurların seyrinin ülkenin makroekonomik seyri ile uyumlu hareket etmesi şeklinde tanımlayan yaklaşımlarda mevcuttur .

Ham petrol fiyatları uluslararası piyasalarda dolar bazlı değerlendirildiğinden dolayı ülkelerdeki dolara endeksli baz alınan döviz kuru dalgalanmaları global boyutta ham petrol fiyatı ile ilişkilidir. Bölgesel ve yerel anlamda ise petrolün o ülke ya da bölgedeki pompa fiyatı ve petrole bağlı ürünlerin fiyatını da dolaylı olarak etkilemektedir. Yine gelişmekte olan ekonomilerin dünya ekonomisinden pay almak istemesi ekonomik dengelerin değişmesine sebep olmaktadır. Petrol ihraç eden ülkeler ve petrol ithal eden ülkeler için ham petrol fiyatında meydana gelen dalgalanmalar o ülkelerin döviz kuru ile birlikte gayri safi yurt içi hasılada da değişimlere sebep olmuştur. Petrol fiyatındaki artış ticari anlamda bir sapmaya yol açarak elde edilen gelirin petrol ithalatçısı olan ülkelerden petrol ihracatçısı olan ülkelere doğru yön değiştirmesine neden olmaktadır. Abed ve ark. (2016), pazarlanabilen ve pazarlanamayan ihraçların üretim fiyatlarının petrol fiyatlarındaki artışa duyarlı olması durumunda petrol fiyatlarındaki artışların döviz kurunda ya değer kaybına ya da değer artışına neden olacağını vurgulamaktadır . Özetle petrol arz ve talebindeki azalış ve artışlara bağlı olarak döviz kuru değer kazanacak ya da değer kaybedecektir. Gelişmekte olan ülkelerin piyasalarına sermaye girişini sağlayan temel faktörlerden biri de petrol dolarların piyasaya girişidir. Bu da ilgili ülkelere fon girişini de sağlayan bir unsurdur. Yine sermaye akışı o ülke için güven algısını yükseltecek ve bu bağlamda risk algısını da düşürecektir. Petrol fiyatındaki

artış ülkenin dış ticaret açığında artış ve ülke parasının da değerinin azalmasına neden olacağından petrol ithalatçısı ülke ekonomisini de baskılayarak enflasyonist bir ortama da zemin hazırlayacaktır.

Literatürde ham petrol fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişki Krugman (1980), Caprio ve Clark (1981) ve Golub (1983) tarafından teorik bağlamda araştırılmıştır. Amano ve vanNorden, Reboredo ve Lizardo ve Mollick Krugman, Caprio ve Clark'ın çalışmalarını baz alarak ampirik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan bulgular genel olarak iki değişken arasındaki ilişkinin petrol ihracatçısı ülkeler için aynı yönde, petrol ithalatçısı ülkeler için ise ters yönde olduğudur. Nedensellik ilişkisinde ise ülkedeki döviz kurunu etkileyen diğer faktörlere de bağlı olarak, genelde döviz kurundan ham petrol fiyatına ve ham petrol fiyatından döviz kuruna olmak üzere çift yönlü ilişki tespit edilmiştir.

1.2.Ampirik Literatür

Petrol fiyatları ve döviz kuru ilişkisini inceleyen çalışmalar literatürde çok sayıda çalışılmış olsa da Türkiye özeli açısından çalışmalar daha az sayıdadır. İlgili çalışmalardan bazıları her iki değişkeni baz alırken bazı çalışmalarda ekonomik büyüme de baz alınmıştır. Yine petrol fiyat şokları ve döviz kuru dalgalanmalarını inceleyen çalışmalar da mevcuttur.Yapılan ampirik çalışmalarda Krugmanve Golub'un yaptığı teorik çalışmaya benzer sonuçlar çıkmış olsa da teoriyi desteklemeyen çalışmalar da olmuştur.

Genellikle çalışmalar petrol ihracatçısı ülkelerde doların değer kazandığı, petrol ithalatçısı ülkelerde ise doların değer kaybettiği yönündedir. Chen vd. (2016), 16 OECD ülkesini baz aldıkları araştırmada petrol fiyat şoklarının ABD doları karşısındaki etkisini VAR modeli ile analiz etmişlerdir. Araştırmalarında arz ve talepten kaynaklanan petrol fiyat şokları döviz kurunda meydana gelen dalgalanmaları (%10-20) oransal olarak etkilemektedir.

Vita ve Trachanas (2016)çalışmalarında döviz kuru ve petrol fiyatı arasındaki doğrusal olmayannedensellik ilişkisini Hindistan ve Çin'i karşılaştırarak incelemişlerdir. Ampirik bulgular, Hindistan'da çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcutken, Çin'de tek yönlü olan nedensellik tespit edilmiştir. 2014 yılında yaptıkları çalışmada Fratzscher ve vd, döviz kuru ve petrol fiyatı arasındaki ilişkide karşılıklıçift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Brahmasrene vd., 2014 yılında yaptıkları çalışmalarında Amerika'da ithal petrol fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleri ile incelemişlerdir. Ampirik sonuçlara göre döviz kuru petrol fiyatının Granger nedeni, petrol fiyatıda uzun dönemde döviz kurunun Granger nedeni olarak bulunmuştur. Zhang1973-2010 yıllarını baz aldığı 2013 yılında yaptığı çalışmada ABD Doları ve petrol fiyatı arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizi ile incelemiştir. Sonuç olarak değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Turhan vd. (2012) ise Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada 2003-2010 yılları arasında petrol fiyatlarının döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz ederek, özellikle 2008'de dünyayı sarsan

krizin piyasaları daha fazla etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Literatürdeki benzer çalışmalara ait bulgular aşağıda Tablo 1'de açıklanmıştır.

Tablo 1: Ham Petrol Fiyatları- Döviz Kuru İlişkisi Literatür Çalışması*

Çalışma-Yazarlar	Dönem	Ülke	Yöntem	Sonuçlar
Dücan, Şentürk (2017) Ham Petrol Fiyatları-Döviz Kuru	2001-2016	Türkiye	Vektör otoregresif (SVAR) modeli	Geçici şoklar kalıcı şoklara göre daha etkilidir.
Taşar (2017)	2004:4-2014:10	Romanya	Asimetrik Nedensellik	Petrol fiyatları ve döviz kuru arasında anlamlı ilişki mevcuttur.
Terzioğlu (2017) Ham Petrol Fiyatları-Döviz Kuru	1980:01-2017:06	Türkiye	Markov-Geçiş Hata Düzeltme Modeli- Etki Tepki Analizi	Yüksek oynaklık dönemlerinde ilişki mevcut olup, düşük oynaklık dönemlerinde iki değişken arasında ilişki bulunamamıştır.
Han, Sever (2016) Petrol Fiyat Şokları-Döviz Kuru-Ekonomik Büyüme	1987:01-2015:01 (Üç Aylık Veri)	Türkiye	ADF Testi, Eş Bütünleşme, Hata Düzeltme Modeli	Eş bütünleşme ilişkisi mevcuttur. Petrol fiyatları döviz kuru ilişkisi negatif yönlü gerçekleşmiştir.
Nilsen (2015)	2000-2015	Meksika, Kanada, Norveç	ADF, Granger Nedensellik, Hata Düzeltme Modeli	Negatif yönlü ilişki mevcuttur.
Jiranyakul (2014) Ham Petrol Fiyatları-Döviz Kuru	1997-2003	Tayland	Eş bütünleşme-Nedensellik- ARCH-GARCH	Eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi yoktur.
Reboredovd. (2013) Ham Petrol Fiyatları-	2000-2011	16 Euro ülkesi	WaveletDecompositionMethod	Kriz öncesi nedensellik yoktur. Kriz sonrası çift yönlü nedensellik

Döviz Kuru				mevcuttur.
Altıntaş, (2013) Petrol Fiyatları-İhracat- Reel Döviz Kuru	1987-2010 (üç aylık veri)	Türkiye	Granger Nedensellik, ARDL Sınır Testi	Çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Adıgüzel vd. (2013) Petrol fiyatları-döviz kuru	2001 Temmuz aylık veri	Brezilya-Hindistan-Türkiye	Nonlineer nedensellik, Frekans Dağılımı	Kısa ve uzun dönemde nedensellik tespit edilmiştir.
Öztürk vd. (2008)	1982-2006	Türkiye	Eşbütünleşme-Nedensellik	Değişkenlerde eşbütünleşme yoktur. Petrol fiyatları Granger nedenidir.
Cheng, 2008- Ham petrol- Dolar	1980-2007	ABD	Dinamik EKK	Kısa dönemde petrolden dolara doğru tek yönlü ilişki mevcuttur.
Soytaş vd. (2009)	2003-2007	Türkiye	Granger Nedensellik-Etki Tepki Analizi	Nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.
Kalyoncu vd. (2008) Petrol Fiyatları-Döviz Kuru	1982:12-2006:5	Türkiye	Granger Nedensellik, Eş bütünleşme	İki değişken arasında nedensellik ilişkisi mevcuttur.
Zalduendo (2006)	1950-2004 Venezuela	Venezuela	ECM- Hata Düzeltme Modeli	Petrol fiyatlarının artışı döviz kurlarında artışa neden olur.
Chaudhuri ve Daniel (1998)	1980:1-1996:3	16 OECD Ülkesi	Nedensellik, Eş bütünleşme	Petrol fiyatlarından döviz kuruna doğru nedensellik mevcuttur.
Golub (1983)	Teorik	Amerika, Avrupa, OPEC	Teorik literatür çalışma	Petrol fiyatları döviz

				kurunu etkiler.
Krugman (1980) Teorik Çalışma	Teorik Çalışma ithalatçı ve ihracatçı ülkeler	Amerika, Almanyav eOPEC ülkeleri	Dinamik Kısmi Denge Modeli	Petrol ihracatı yapan ülkelerde simetrik olmayanlarda zıt yönlü ilişki mevcutturç

*Not: Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2.TÜRKİYE'DE HAM PETROL FİYATLARI VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ

Türkiye enerji kaynakları açısından değerlendirdiğimizde petrol ithal eden ülkeler arasındadır. Kaynaklarımız arasında petrol bulunmadığından dolayı bu bağlamda %100'e yakın bir oranda dışa bağımlıyız. Petrol ve petrole bağlı ürünler ülkemizde ABD doları cinsinden fiyatlanmaktadır. Petrol ithalatçısı konumumuzdan dolayı cari açık kalemimizin çoğu enerji kaleminden oluşmaktadır. Petrol fiyatında artış yönünde bir hareket ekonomik faaliyetleri talep yönlü ve reel dengeden sapma bağlamında dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Ülkemizde özelikle 2001 krizi sonrası genel anlamda piyasalar hareketlenmiş olsa da 2008 yılında dünyayı etkileyen finansal ve küresel kriz ülkemiz ekonomisini de derinden sarsmıştır. Kriz ve kriz sonrası alınan ekonomik tedbirler etkilerini ilk adımda hızlı bir şekilde gösterememiş ve piyasalar ve ekonomik faaliyet hacmi olumsuz etkilenmiştir. 2008 krizi petrol fiyatlarında da değişime yol açmıştır. 2000 yılına kadar petrolün fiyatı 25 USD/varil'den daha aşağıda olan bir fiyat seviyesinde iken, 2008 yılından sonra beş katı kadar fazla bir değer olan 139 USD/varil'e kadar yükselmiştir. Bu durumda petrol ithalatçısı olan ülkelerin ekonomisinin uluslararası alanda rekabet üstünlüğünü negatif anlamda etkileyen bir unsur olmuştur. 2015 yılında bir nevi düşüş olsa da varil başına ham petrol fiyatları tekrar artmaya devam etmiştir.

3.MODEL ve VERİ SETİ

Bu çalışmada, ham petrol fiyatları ve dolar döviz kuru arasındaki ilişki 2001:1- 2018:4 arasındaki dönemi kapsayacak şekilde Türkiye örneği için incelenmiştir. Değişken serilerin değerleri aylık bazda alınmış ve analize dahil edilmiştir.

Uluslararası petrol piyasasında fiyatları belirleyen Avrupa Brent Petrol fiyatları baz alınmıştır. Bu fiyatlama WTI ve OPEC tarafından da baz alınan petrol fiyatıdır. Petrol fiyat serisi Amerika Birleşik Devletleri Enerji Bilgi İdaresi (EIA) web sayfasından alınmıştır. TL/Dolar döviz kuru verileri için efektif dolar döviz kuru verileri kullanılmıştır. Efektif döviz kuru seçilmesinin sebebi, reel anlamda gerçeğe en yakın değer olması nedeniyledir. TL/Dolar bazlı döviz kuru verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) alınmıştır.

Değişkenler analizde şu şekilde ifade edilmiştir:

PETROL : Ham Petrol Fiyatları

KUR : Döviz Kuru

ΔPETROL : Ham petrol fiyatları birinci farkı

ΔKUR : Döviz kuru birinci farkı

Ham petrol fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kurduğumuz model şu şekildedir.

$$KUR_t = \beta_0 + \beta_1 PETROL_t + e_t \quad (1)$$

Bu model ile kurlardaki değişimin ham petrol fiyatlarında meydana gelebilecek herhangi bir değişimle açıklanıp açıklanmayacağını ve her iki değişken arasında test edilecektir. Çalışmada döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi analiz etmek için hipotezler geliştirilmiştir. Hipotez testinin amacı ortaya atılan hipotezin geçerli olup olmadığına ilişkin sonuca varmaktır. Buradan hareketle belirlenen hipotezler aşağıdaki gibidir.

H0: β1=0: Petrol fiyatının döviz kuru ile ilişkisi yoktur.

H1: β1≠0 Petrol fiyatının döviz kuru ile ilişkisi vardır.

Petrol fiyatları ile döviz kuru arasındaki ilişkisinin incelenmesi için yapılacak olan ilk adım veri setindeki serilerin durağan olup olmadığının belirlenmesidir. Bağımlı değişken olan döviz kuru ile bağımsız değişken olan petrol fiyatları verilerinin durağanlığı birim kök testi ile analiz edilecektir. İlgili değişkenlerin durağanlığını analiz etmek amacıyla Dickey Fuller (ADF) birim kök testi kullanılarak bütünleşme dereceleri incelenecektir.

Koentegrasyon ilişkisinin olup olmadığı test edilmeden önce VAR model tahmin edilmiştir. VAR modelde gecikme uzunluğu belirlenirken, bilgi kriterleri ile hata terimleri için otokorelasyon sorununun varlığı dikkate alınmıştır. Bir sonraki aşamada Johansen Eşbütünleşme testi ile değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi olup olmadığı analiz edilmiştir.Bu yöntemin kullanılmasının nedeni seriler durağan olmasalar da birinci dereceden düzey değerlerin analizlerde kullanılabiliyor olmasıdır. Eş bütünleşme testi uzun dönem serilerinde fark almaktan kaynaklanan bilgi kaybını ve çözümsüzlüğünü önleyen bir yaklaşımdır . Sonraki adımda değişkenler arasında kısa dönem ilişkisinin varlığı için Granger nedensellik testi ile analizi yapılmıştır. Granger Nedensellik testi regresyon denklemindeki bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin anlamlılıklarının test edilmesi esasına dayanmaktadır .

4. EKONOMETRİK METODOLOJİ VE BULGULAR

4.1. Birim Kök Analizi

Ekonometrik analiz yaparken zaman serilerinin durağanlık özelliği göstermesi önemlidir. Eğer bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman içinde sabit kalıyorsa serinin durağan olduğu söylenebilir . Bu bağlamda değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin tespit edilip doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için serilerin durağan olması beklenmektedir. Zaman serilerinde birim kökün varlığını araştıran ve yaygın olan analiz Tablo 2'de kullanmış olduğumuz test, geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) testidir.

Grafik1'de döviz kuru serilerinin ham veri grafiği verilmiştir. Grafik 2'de ise ham petrol fiyatlarının grafiği verilmiştir. İki seri arasındaki ilişki ekonometrik olarak yapılacak testlerle analiz edilecektir.

Grafik 1: Döviz Kuru Serileri Ham Veri Grafiği

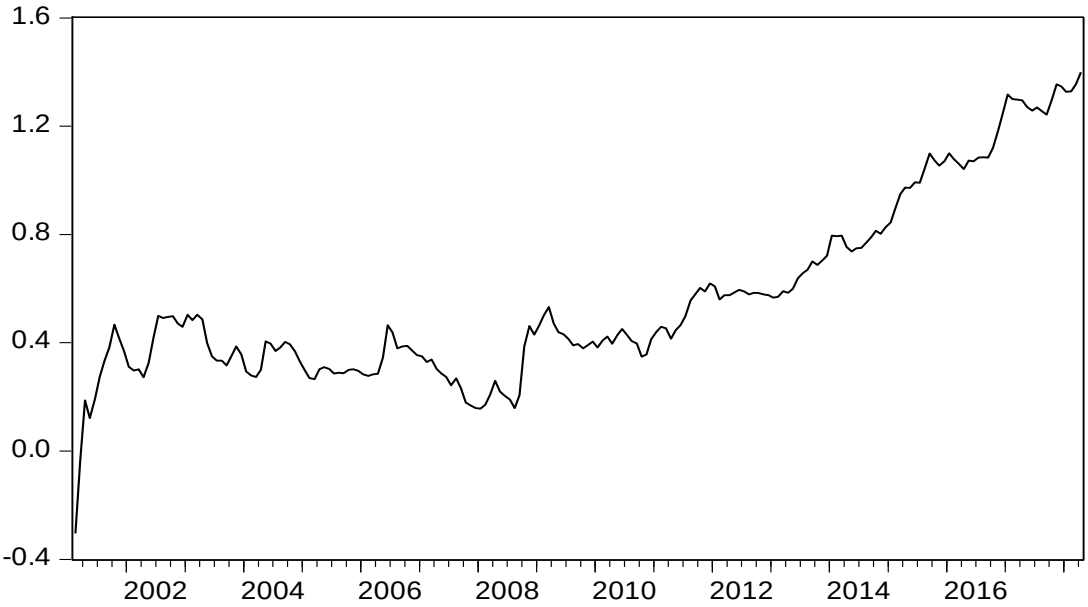

Grafik 2:Ham Petrol Fiyatları Serileri Ham Veri Grafiği

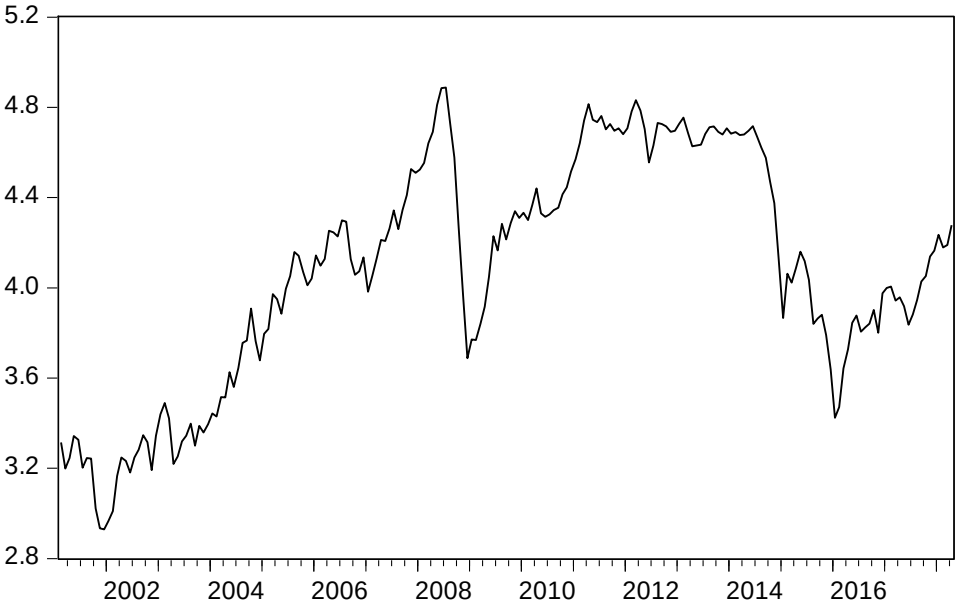

Tablo 2: Döviz kuru (KUR) Değişkeni İçin Birim Kök Testi Bulguları (ADF)

Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler (Düzey)	Kritik Değerler (1. fark)
0.01	-4.004	-4.004
0.05	-3.432	-3.432
0.10	-3.139	-3.139
ADF istatistiği	-1.118	-7.722
Olasılık Değerleri	0.922	0.000

Çalışmamızda döviz kuru (KUR) değişkeninin durağanlığı ADF testi ile incelenmiştir. Tablo 2'den görüleceği gibi, elde edilen bulgulara göre değişkenin düzey değerlerde durağan olmadığı tespit edilmiştir. Değişkenin bütünleşme derecesini belirlemek için ilgili değişkenin birinci farkı alınmış ve ADF testi tekrar uygulanmıştır. Ayrıca 0.01, 0.05 ve 0.10 anlamlılık düzeyinde analiz edilen kritik değerler de Tablo 2'de görülmektedir. KUR değişkeni için düzey ve birinci fark serisinin çizgi grafiği Grafik 3'de verilmiştir. Grafikten de gözlemlendiği gibi serinin birinci farkında durağan olduğu görülmektedir.

Grafik 3: KUR Serisi Düzey ve Birinci Farkında Çizgi Grafiği

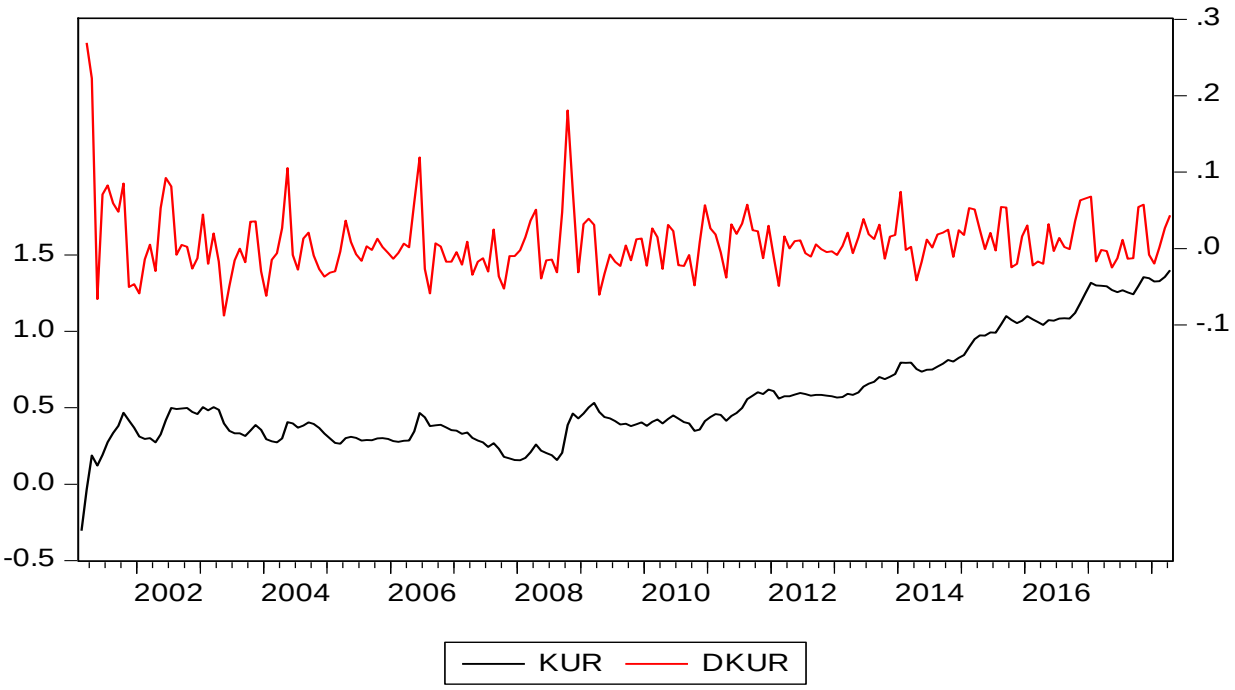

Tablo 3: Ham Petrol Fiyatları (PETROL) Değişkeni İçin Birim Kök Testi Bulguları (ADF)

Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler (Düzey)	Kritik Değerler (1. fark)
0.01	-4.004	-4.004
0.05	-3.432	-3.432
0.10	-3.139	-3.139
ADF istatistiği	-1.649	-6.616
Olasılık Değerleri	0.769	0.000

Ham petrol fiyatı değişkenimizin (PETROL) durağanlığı da Genişletilmiş Dickey Fuller testi ile analiz edilmiş ve çıkan sonuçlar incelendiğinde düzey değerlerde serinin durağan olmadığı gözlemlenip, serinin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği belirlenmiştir (Tablo 3). Aşağıdaki Grafikte de ilgili serinin düzey ve birinci farkının beraber verildiği çizgi grafiği verilmiştir (Grafik 4).

Grafik 4: PETROL Serisi Düzey ve Birinci Farkında Çizgi Grafiği

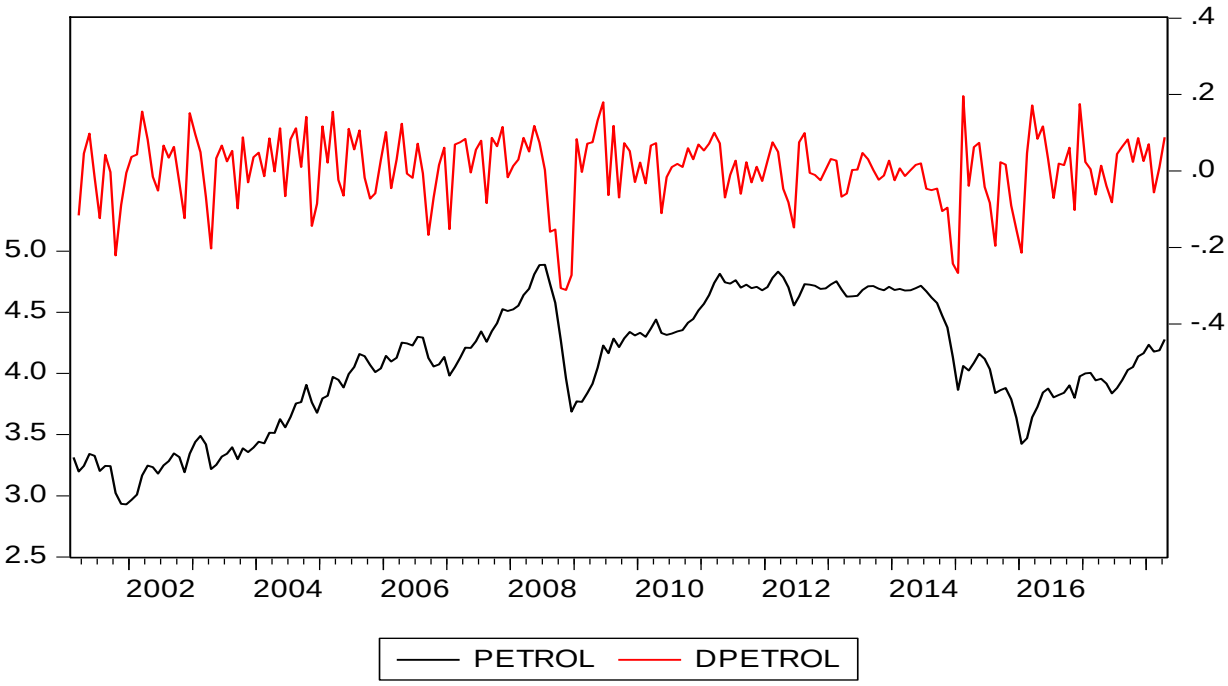

Her iki serinin düzey ve birinci fark çizgi grafiklerini incelediğimizde serilerin durağanlaştığı gözlemlenmektedir. Yalnız dikkat çeken unsur 2008 yılında dünyayı sarsan küresel krizin kur ve fiyatlarda sert bir değişim yaşattığıdır. Yine serilerimizin durağanlık testleri sonucunda her iki değişkenimiz de birinci dereceden fakında durağanlaşmıştır.

4.2. Koentegrasyon Analizi

Her İki değişkenin bütünleşme derecesi bir olarak belirlendiğinden öncelikle değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı Johansen eşbütünleşme testi ile araştırılacaktır. Bu nedenle öncelikle VAR model tahmin edilmiş ve en uygun gecikme sayısı Akaike bilgi kriterine göre 7 olarak belirlenmiştir. VAR model tahmin edildikten sonra Johansen eşbütünleşme testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir. Tablodaki iz testi sonucuna göre 0.05 anlamlılık düzeyinde koentegrasyon vektörü bulunmamaktadır. Diğer taraftan maksimum özde ğer istatistiğine göre koentegrasyon vektörü sonuçlarını incelediğimizde koentegrasyon ilişkisi bulunmamaktadır. Sonuçları yorumlayacak olursak döviz kuru ile ham petrol fiyatları arasında eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

Tablo 4:Bağımlı Değişken: KUR; Bağımsız Değişken: FİYAT İçin Eş bütünleşme Sonuçları

	r=0	Kritik değer (%5)	r=1	Kritik değer(%5)
L-iz	6.632	15.494	1.261	3.841
L-max. öz değer	5.371	14.264	1.261	3.841

H0 hipotezimiz;"iki değişken arasında koentegrasyon ilişkisi yoktur" şeklinde tanımlanmıştı. Eş bütünleşme testi sonuçlarına göre iki değişken arasında uzun dönem ilişkisi bulunamamıştır. İki değişken arasında uzun dönem ilişkisi tespit edilmediği için hata düzeltme modeli de uygulanmamıştır.

5.3.Granger Nedensellik Analizi

İki değişken arasında zamana bağlı olan gecikmeli ilişkinin varlığı söz konusu ise, ilişkinin nedenselliğinin yönünü belirlemek için kullanılan testlerden biri de Granger nedensellik analizidir. Gözlemlenen ilişki güçlü ya da zayıf ilişki olabilir. Granger testi değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişki olup olmadığını analiz etmek için kullanılır. Granger nedensellik testini yapabilmek için değişkenlerin birinci farkları alınmış ve VAR model için en uygun gecikme sayısı Akaike bilgi kriterine göre 2 olarak belirlenmiştir. VAR model üzerinden elde edilen Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: KUR-PETROL Değişkenleri İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Hipotezler	Gözlem sayısı	F-istatistiği	Olasılık
D(PETROL), D(KUR)'un Granger nedeni değildir	204	0.040	0.967
D(KUR), D(PETROL)'ınGranger nedeni değildir	204	0.804	0.449

Tablo 5'de tespit edilen sonuçlarda, %5 anlamlılık düzeyinde iki değişken arasında Granger nedensellik analizine göre herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Her iki değişkenimiz birbirini etkilememektedir. Sonuçları yorumlayacak olursak aralarında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

5.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Ham petrol fiyatları ve döviz kurları ülkeler için makro iktisadi dengenin sağlanmasında etkili olan iki belirleyici değişkendir. Ham petrol günümüzde sanayinin bir çok alanında ana üretim maddelerinden biridir. Özellikle OPEC'in petrol fiyatlarını %348 gibi bir oranda artırması ile başlayan petrol krizi tüm dünya ekonomilerini sarsıcı derecede olumsuz yönde etkilemiştir. Krizden etkilenmenin neden ise o ülke ekonomilerinin petrole bağımlı olmasıdır.Diğer bir taraftan Türkiye gibi petrol ithalatçısı ülkelerde petrol fiyatlarındaki değişiklikler pek çok araştırmada döviz kurunu etkilemiştir.

Bu çalışmada 2001:1- 2018-4 yılları arasında döviz kuru ile ham petrol fiyatları arasında nedensellik ilişkisi incelenmiştir. İlk adımda serilerin durağan olmadığı tespit edilip ADF testi ile ilgili seriler durağanlaştırılmıştır. Bir sonraki adımda uygun gecikme uzunlukları iki ayrı şekilde tespit edilmiştir. Sonraki safhada değişkenler arasında koentegrasyon testi Johansen eş bütünleşme testi ile yapılarak aralarında herhangi bir etki tespit edilememiştir. Dördüncü ve son safhada ise Granger nedensellik testi yapılarak ham petrol ve döviz kuru değişkeni arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Sonuçlara göre ham petrol fiyatları ve dolar

kuru arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme ilişkisi tespit edilememiştir. Yani söz konusu iki değişken uzun dönemde birlikte hareket etmemektedir. Araştırmada Granger nedensellik testi de yapılmış ve yine değişkenler arasında kısa dönemde ilişki tespit edilememiştir. Ham petrol fiyatları arttığında Türkiyede'ki döviz kurunda analizimize göre eşanlı bir hareket gözlemlenmemiştir. H0 hipotezimiz çalışmada "iki değişken arasında nedensellik yoktur" şeklinde tanımlanmıştı. Bu durumda H0 kabul edilecektir.

Literatürdeki çalışmalarda değişkenler arasında nedensellik gözlemlendiği çalışmamızda Tablo 1'de detaylı olarak sunulmuştur. Literatürde iki değişken arasında nedenselliğin tespit edilemediği çalışmalarda mevcuttur.

Sonuç olarak zaman serisi yaptığımız analizimizde iki değişkenin birlikte hareket etmediği gözlemlenmiştir. Petrole bağımlı ülkeler ekonomilerinden olan Türkiye örneği sonuçlarına göre, petrol fiyatında bir birimlik azalış veya artışın ülkemizde gerçekleşen döviz kuru üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA:

ADIGÜZEL, Bayat, Kayhan, Nazlıoğlu, (2013). Oil Prices and Exchange Rates in Brazil, India and Turkey: Time and Frequency Domain Causality Analysis.

ALTINTAŞ, Doç. Dr. Halil (2013). Türkiye'de Petrol Fiyatları, İhracat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Dinamik Nedensellik Analizi, s.2.

ASLAN, M. Hanifi, Makro İktisat Politikası, Alfa Aktüel Yayınları, s.383. Eylül 2017, Bursa.

CHAUDHURİ, K., Daniel, B. C. (1998). Long-run Equilibrium Real Exchange Rates and Oil Prices, Economic Letters, 56, 231-238.

CHEN, Hongtao, Li Liu, Yudong Wang ve Yingming Zhu (2016). Oil Price Shocks and U.S. Dollar Exchange Rates Energy, 112, 1036-1048.

EREZ, Y.(1994). "5 Nisan Kararları ve Kur Politikası", Ekonomik Forum, TOBB Yayın Organı, Sayı:6.

BP Dünya Enerjiİstatistikleri Raporu, TESPAM, s.7, 2017.

BRAHMASRENE, Tantatape, Jui-Chi Huang ve Yaya Sissoko, (2014), Crude Oil Prices and Exchange Rates: Causality, Variance Decomposition and Impulse Response, Energy Economics, 44, 407-412.

DÜCAN, Engin, ŞENTÜRK, Mehmet, (2017). Döviz Kuru Ve Petrol Fiyatı İlişkisi: Küresel Finans Krizi Sonrası Deneyimler.

FRATZSCHER, Marcel, Daniel Schneider ve Ine Van Robays, (2014), Oil Prices, Exchange Rates and Asset Prices, European Central Bank, Working Paper Series, No: 1689.

Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, Econometrica, 37, 424-438.

GOLUB, S., (1983). Oil prices and Exchange rates. Economics Journal 93, 576–593.

GUJARATİ, D. (2004). Basic Econometrics (4th ed.). USA: McGraw-Hill.

HAN, Volkan, SEVER, (2016). Erşan, Döviz Kuru Dalgalanmaları Ve Petrol Fiyatı Şoklarının Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisi, 2016.

JİRANYAKUL, K.,(2014). Oil price volatility and real effective exchange rate: the case of Thailand. Munich Personal RePEc Archive Paper, 57880, 0-15, 2014.

KALYONCU, Hüseyin, Feridun, Mete, Öztürk, İlhan, Do Oil Prices Affect the USD/YTL Exchange Rate: Evidence fromTurkey Research Paper

KORHONEN, L.A&Ledyaeva, S.(2010),Trade Linkages and Macroeconomic Effects of the Price of Oil, Energy Economics, s. 32, 848–856.

KRUGMAN, P. (1980). Oil and the dollar. National Bureau of Economic Research Working Paper Series, 554, 0-18.

NİLSEN, (2015), The Relationship Between Oil Prices and Exchange Rates (Evidences from Norway, Canada and Mexico).

ÖZTÜRK, İ. & Feridun, M. & Kalyoncu, H. (2008). Do Oil Prices Affect the USD/YTL Exchange Rate: Evidence From Turkey, Privredna Kretanjai Ekonomska Politika, 115, 48-61.

REBOREDO, J. C., (2012). Modelling Oil Price and Exchange Rate Co-Movements, Journal of Policy Modeling, 34, 419-440.

SOYTAŞ,U,Sarı, R.,Hammoudeh, S.,Hacıhasanoğlu, E.(2009). World Oil Prices, Precious Metal Prices and Macroeconomy in Turkey. Energy Policy, 37, 5557-5566.

TARI, Recep, Ekonometri, Umuttepe Yayınları, s.415, Kocaeli, 2015.

TAŞAR, İzzet, (2017). Petrol Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedenselliğin Araştırılması, Romanya Örneği.

TERZİOĞLU, M.Kenan, Ham Petrol Fiyatları Ve Döviz Kuru: Markov-Geçiş Hata Düzeltme Modeli, s.340.

TURHAN, İbrahim, Erkan Hacıhasanoğlu ve Uğur Soytaş, (2012), Oil Prices and Emerging Market Exchange Rates, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Working Paper, No:12/01.

VİTA, de Glauco ve Emmanouil Trachanas, (2016), Nonlinear Causality between Crude Oil Price and Exchange Rate: A Comparative Study of China and India, A Failed Replication (Negative Type 1 and Type 2), Energy Economics, 150-160.

ZALDUENDO, J. (2006). Determinants of Venezuela's Equilibrium Real Exchange Rate, International Monatary Fund Working ; Paper, 06/74.

ZHANG, Yi, (2013), The Links between the Prices of Oil and the Value of US Dollar, International Journal of Energy Economics and Policy, 3(4), 341-351.

http://debis.deu.edu.tr/userweb//hamdi.emec/zamanserileri.pdf

http://www.eia.gov/dnav/pet/pet_pri_spt_s1_m.htm

www.tcmb.gov.tr

www.tpao.gov.tr, Petrole Dair Merak Edilenler, s.1.

SOSYAL AĞ VE SİYASAL İLETİŞİM; 2018 GENEL SEÇİMLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Dr. Hicran Özlem ILGIN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
hoilgin@nku.edu.tr

Öğr. Gör Yarkın ÇELİK
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
ycelik@nku.edu.tr

Öğr. Gör. Sercan GÜLAY
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
sgulay@nku.edu.tr

ÖZET: Günümüzde yeni medya ve buna bağlı olarak sosyal medya ile başlayan uygulamalar, siyasal iletişimde ve halkla ilişkilerde yeni araçları ve alanları ortaya çıkartmıştır. Sosyal medyanın siyasal iletişimde bir araca dönüştüğü bugün ülkemizde gerçekleştirilen 2018 Genel Seçimleri örnek alanı içinde ana iktidar ve ana muhalefet partisi liderlerinin 13 Mayıs 2018 – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında Facebook'u ne ölçüde, nasıl ve ne formatta kullanıldığı bu çalışma kapsamında incelenerek kaydedilmiştir. Bu noktada araştırmanın yöntemi bir süredir üzerinde çalıştığımız "Sosyal Medya İçeriklerinin Analizi"-ne ışık tutması hedeflenen bir yöntemdir. İçerik analizi yöntemi ana eksen alınarak oluşturulan yöntemde kategoriler belirlenerek siyasi liderlerin paylaşımları analiz edilmiştir. Buna göre söylenebilir ki; her bir siyasi lider Facebook uygulamasını farklı içerik amaçları ile kullanmıştır.

Anahtar Kelimler: Sosyal Medya, Siyasal İletişim, Halkla İlişkiler, Siyasal Lider

ABSTRACT: Today, the new media and the social media started with the new tools and fields in political communication and public relations. Within the scope of the 2018 General Elections held in our country, where the social media has turned into a tool of political communication, the extent to which the main power and main opposition party leaders used Facebook, between May 13, 2018 and June 24, 2018, was examined and recorded in this study. At this point, the method of the research is a method aimed at shedding light on Analysis of Social Media Content. The content analysis method was determined by taking the main axis and the categories were determined and the shares of political leaders were analyzed. Accordingly, it can be said that; each political leader used the Facebook application for different content purposes.

Key Words: Social Media, Political Communication, Public Relations, Political Leader

GİRİŞ

Yeni buluşların makineleşmiş endüstriyi beraberinde getirmesi ve buna bağlı sermaye birikiminin artması küreselleşmeyi doğurmuştur.Küreselleşme süreci ekonomik alanda başlasada hayatın her alanına etki etmiştir. Özellikle teknoloji alanında hızlı ilerlemeler, kitle iletişim araçlarında büyük gelişmelere ve değişimlere yol açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde savunma sanayi için başlatılan internet çalışmaları kısa zamanda sivilleştirilerek yüzlerce ülke ve milyonlarca kişinin kullanımına açılmıştır. İnternettin yaygın bir şekilde kullanımı internetin yapısında değişikliğe gidilmesine sebep olmuş ve Web 2.0 teknolojisini beraberinde getirmiştir. Web-deki bu versiyon değişikliği, multimedya ve interaktiflik gibi özellikleri beraberinde getirerek gündemisadece takip etmeyi ya da bilgiye

ulaşmayı değil kullanıcılar tarafından gündem oluşturmaya ve bilgi eklemeye olanak sağlamıştır. Ortaya çıkan bu yapı, geleneksel medyanın durağanlığından ve hantallığından kurtularak yeni medya olgusunu ortaya çıkartmıştır. İletişim araçlarındaki bu değişim ve dönüşüm içinde yaşadığımız çağın bilgi toplumu olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Bunun en büyük sebebi ise bilginin en değerli sermaye olmasıdır. Bilginin bu kadar önemli oluşu, bilgiye ulaşmada yeni medyanın hızlı, kolay ve ekonomik olmasını sağlamıştır. Tüm bu yaşanan gelişmeler sadece bireysel anlamda kullanımı beraberinde getirmemiş kurumsal anlamda da özellikle halkla ilişkiler faaliyetlerindeki kullanımı yaygınlaşmıştır. Kurum ve kuruluşlar iletilerini son noktaya ulaştırmada ve hedef kitlelerini yaygınlaştırmada yeni medya araçlarını tercih etmeye başlamışlardır. Özellikle etkinlik, duyuru, müşteri şikâyetleri, sosyal sorumluluk gibi konularda en çok kullanılan platformlar haline gelmiştir. İletişimdeki bu biçimsel değişim kurumsal iletişim stratejilerini etkileyerek strateji değişimlerine neden olmuştur. Özellikle rekabetçi ortamda ve müşteri anlayışlı bir pazarlama yönetiminde sosyal ağlar, müşteri memnuniyetinde önemli bir unsur haline gelmiştir.

Lasswell'in, "kim neyi, hangi kanalla, kime, ne etkiyle söylüyor? Formülüyle açıkladığı iletişim modeli ile düzçizgisel ve dinamik programlama, sistem analizi gibi yenilikleri vurgulayarak bir karar verme süreci modeli arayışı, felsefi boyuttan çok teknikle ilgilenmenin önemini ortaya çıkartmıştır (Kejanlıoğlu, 2004, s.65). Bu anlamda yeni medya siyasal iletişimde siyasal reklamlarını hedef kitleye ulaştırmada ve kitlelerini genişletmede geleneksel medyanın yanında en büyük propaganda aracı olmuştur. Bu çerçevede bu çalışma kapsamında sosyal ağ platformlarından olan Facebook'un siyasal iletişimde ne şekilde kullanıldığı araştırılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu 2018 genel seçimlerinde Cumhurbaşkanı adaylarının resmi Facebook hesapları ve bu hesapları ne şekilde kullandıklarıdır. Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce'nin resmi Facebook hesaplarından yapılan paylaşımlar, siyasi reklam, özel günler, sosyal sorumluluk, miting ve canlı yayın duyurusu, etkinlik haberi ve propaganda olarak sınıflandırılarak incelenmiştir. Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) izin verdiği 13 Mayıs 2018 – 24 Haziran 2018 propaganda tarihleri arasında Facebook resmi hesaplarından yapılan gönderilerin incelendiği ve içerik analizi sonucunda beğeni sayısı, takipçi sayısı, paylaşım ve yorum sayıları bağlı oldukları parti hesaplarıyla da eşleştirilerek sonuçlara ulaşılmıştır.

1.YENİ MEDYA VE KURUMSAL İLETİŞİM

Teknolojinin hızla gelişmesi internetin yaygın kullanımını beraberinde getirmiştir. Bu anlamda haber üretim sürecinde de köklüdeğişikliklere gidilmiştir. Bu değişimleri yaratan kavram olan yeni medya, toplumsal ve kültürel hayatta oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle geleneksel medyadan dijital medyaya geçiş çizgisini somut olarak görebilmekteyiz. Geleneksel medya içerisinde yer alan kurumların dijital medya araçlarını da kullandığını gözlemlemekteyiz.

Geleneksel medya, internet öncesi dönemde var olan ve işlevleri günümüzde de devam eden, gazeteler, dergiler ve diğer yazılı yayınlar ile radyo ve televizyonun oluşturduğu iletişim

araçları ve ortamlarıdır (Dedeoğlu, 2016, s.34). Yeni medya ise Akan'a göre, insan bedenini ve duyularını uzantılayan, kıyafetten bilgisayara kadar her türlü teknolojiyi yeni medya olgusuna dâhil etmek mümkündür(Yanık, 2016, s.898-910). İnsanlar yeni medyanın getirdiği etkileşimli ve multimedya özellikleri sayesinde kendigündemlerini yaratabilmekte ve oluşturulan gündemlere dâhil olabilmektedirler. Yelda'ya göre yeni medya, kullanıcıların içinde bulundukları zaman-mekândan bağımsız, etkileşim olanağı sağlayan sanal bir ortamdır (Özkoçak, 2014, s.151). Bu sayede hızlı ve sonsuz bir bilgi akışı olmaktadır. Yeni medya çift yönlü ve diyalog halinde olan bir medyadır. Bu nedenle Facebook kısa bir süre içerisinde 1 milyar 350milyon kullanıcı sayısına ulaşmıştır (wikipedia, 2018) Geleneksel iletişim araçları gazete, dergi, televizyon, radyo, sinema ve kitap olarak sıralanırken yeni medya araçları ise bilgisayar, akıllı telefon, akıllı TV, sosyal medya ve tabletler gibidir. Bu cihazların bir bölümü bilgi işlem yapıları bir bölümü ise haberleşme, telekomünikasyon ve yayıncılığa özgü yapıları barındıran karışık medya unsurlarıdır. Geleneksel medya ve yeni medya arasındaki temel farklar tablo-1 de verilmiştir.

Tablo-1 Geleneksel Medya ve Yeni Medya Arasındaki Temel Farklar

	Geleneksel Medya	**Yeni Medya**
İletişim Yönü	Tek Yönlü	Çift Yönlü
Kanal	Az Sayıda	Çok Sayıda
İletişim Kontrolü	Gönderende	Alıcıda
İletişim Yapısı	Merkeziyetçi	Merkezi Olmayan
Zaman	Eş zamanlı	Eşzamanlı Değil
İçerik	Sınırlı	Sınırsız
Etkileşim Özelliği	Yok	Var
Ekonomik Özelliği	Ekonomik Değil	Ekonomik

Yeni medyanın en etkili araçlarından biri de sosyal ağ uygulamalarıdır. Sosyal ağ uygulamalarından en popüleri iseFacebook'tur. 4 Şubat 2004 tarihinde Harvard Üniversitesi'nde Mark Zuckerberg tarafından kuruldu. Alexsa istatistiklerine göre ise 2007 tarihinde dünya üzerinde en çok ziyaret edilen yedincisite olmuştur (Sabah, 2018). Facebook insanların farklı insanlarla iletişim kurmasını ve bilgi alışverişini amaçlayan bir sosyal ağdır (wikizero, 2018). Facebook bireysel kullanıcılar için açılmış olsa da yıllar içerisinde değişen kurumsal iletişim stratejilerinden etkilenerek kurumsal şirketlerin, firmaların, kurum ve kuruluşlarında dikkatini çekerek hedef kitlelere ulaşmasında önemli olmuştur. Bireysel kullanımda fotoğraf, yazı, video, haber ya da oyun uygulamaları gibi pek çok alanda bu sosyal ağ uygulaması kullanılırken kurumsal anlamda ise etkinlik, duyuru, ilan, sosyal sorumluluk ve hatta satış pazarlama gibi alanlarda etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Tüm bu özellikleri tek

bir platformda toplayan Facebook 2018 verilerine göre 2 milyar 230 milyon kullanıcıya ulaşmıştır (Anadolu Ajansı, 2018)

İletişim alanında yaşanan tüm bu gelişmelerin odak noktasında yeni medya vardır. Altunay'a göre yeni medya, bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan bireysel ve kitle iletişim ihtiyaçlarının çift yönlü, anında gerçekleşmesine olanak tanıyan, kişi ya da kurumların zaman ve mekân sınırı olmadan farklı iletişim süreçlerini yönetebilmesi için çevrimiçi kalabilmelerini sağlayan sayısal çağdaş iletişim araç ve ortamlarının tümüdür (Altunay, 2012, s.14). Bu anlamda yeni medya her yerde ve sürekli bilgi akışının sağlanmasıyla görünmez bir etki alanı yaratıyor.

İletişim duygu, düşünce ve bilgilerin bir kişiden diğerine karşılıklı olarak aktarılma ifadesidir (Taş, 2017, s.15). Canlılar için iletişim ne kadar önemliyse kurum ve kuruluşlar için de bir o kadar önemlidir. Hem kamu hem de özel sektörün gelişen demokrasi anlayışına yanıt vermek durumunda kalması; böylece hem kendi iç dinamikleriyle hem de çevresiyle düzenli ilişki kurması gerekliliğinin ortaya çıkması, halkla ilişkiler alanının düzenli, planlı ve belirli amaçlara yönelik bir çalışma alanı olarak gelişmesinin ve bu alanın profesyonel kadrolara sahip meslek dalı olarak kendini kabul ettirmiştir (Becerikli, 2000, s.24-27). İşletmeler varlıklarını korumak ve vizyonlarını gerçekleştirebilmek için iç ve dış paydaşlarıyla etkili iletişim kurmaları gerekmektedir. Ayrıca kurumsal kimliklerini ve imajlarını doğru ve etkili bir şekilde aktarmaları da önemlidir. Bu anlamda kurumsal ilişkiler faaliyetleri ortaya çıkmaktadır. Halkla ilişkiler, kişi ya da kuruluşun, diğer bir kişi ya da kuruluşlarla bir çıkar elde etmek amacıyla ilişkiler kurmak ya da var olan ilişkilerini geliştirmek için gerçekleştirdiği etkinliklerin tamamıdır (Budak ve Budak, 2014, s.5) Bilgi toplumunun özelliklerinden biri olan bilgiye ulaşılmada hızlı ve kolay olması halkla ilişkiler faaliyetlerinde de yeni medyayı tercih sebebi yapmıştır. Kitlelere ulaşmada en önemli iletişim araçları haline dönüşmüştür. Öyle ki müşteri memnuniyetleri ve şikâyetleri de bu ortamlardan yapılmaya başlanmıştır. Kitle iletişim araçları toplumun yapısını, düzenini ve bireyler arasındaki toplumsal ilişkileri yeniden yaratma, şekillendirme, yeniden üretme, yorumlama gücüne ve yeteneğine sahiptir (Rivers, 1982, s.213)Günümüzde teknolojinin iletişim alanında yaygın olarak kullanılması dinleyici ve izleyici anlamında geniş kitlelere ulaşmasına olanak sağlamıştır. Bu anlamda teknolojinin gelişmesi medyanın daha da güçlenmesine yol açmıştır.

Kitle iletişim araçları kamuoyu oluşum sürecinde bireyden başlayarak toplumun düşünce sistemleri, değer yargılarını etkileyerek başat kanaatlerin eyleme dökülmesini sağlayan, kamuoyunun davranışsal boyutunu şekillendirmektedir. Kuruluşlar, reklam ve halkla ilişkiler uygulamalarını bu ortamlarda hayata geçirirken web sitesi kurarak, farklı yazılımlar yükleyerek, interaktif uygulamalar kullanarak, online satış ortamları yaratarak yeni medya araçlarıyla interaktif olarak haberleşmeye başlamışlardır (Uzunoğlu Vd.,2009, s.130). Bu bağlamda kurumsal iletişimciler yeni medya araçları ile bu etkilerini hızlandırıp hem zamandan hem de ekonomiden tasarruf elde etmektedirler. Bu nedenle sadece firmaların değil siyasi partilerin de halkla ilişkiler aracı olarak sosyal medya en önemli unsur haline gelmiştir.

2.SİYASAL İLETİŞİM VE ONLİNE MEDYA

Siyasal iletişim, bilginin politikacılar ve seçmen arasında medya vasıtasıyla aktarılmasına ilişkin interaktif bir süreçtir (Özkır, 2015, s.7). Bu anlamda "kim neyi, hangi kanalla, kime, ne etkiyle söylüyor? Siyasal iletişimin önemli bir formülü haline gelmiştir. Değişen ve gelişen kitle iletişim araçları siyasi iletişimi de etkileyerek propaganda ve siyasal reklam stratejilerinin yeniden belirlenmesine neden olmuştur. Siyasal reklam, seçmenin ihtiyaç ve beklentilerini gerçekleştirmeye aday kişi ya da partilerin ve olanların programlarının seçmene tartılması ve tutundurulması ile ilgili her türlü etkinliktir (Özkan, 2007, s.22). Siyasi parti ve liderlerin kitlelerine mesajlarını ulaştırmada yeni medyayı sıkça kullandıklarını ve geleneksel medya kadar önem verdiklerini görmekteyiz. Amerikan başkanı Donald J.Trump'un resmi Facebook hesabını yaklaşık 25 milyon kişi (Facebook, 2018), Almanya Başbakanı Angele Merkel'i ise 2.5 milyon kişi takip etmektedir(Facebook, 2018). Bu Facebook'un ya da siyasi liderlerin gücünden çok yeni medyanın gücüdür. Siyasi partilerin siyasal reklamlarını ve propagandalarını en etkili şekilde ulaştırmada anında ulaşılabilirlik, interaktiflik ve daha önemlisi ekonomiklik en ön plandadır. Seçim kampanyalarının artık pek çok ülkede ayrılmaz ve vazgeçilmez parçası olan siyasal reklamlarda, reklamı yapılan siyasal parti ve adaylarının belirli bir süre ülkeyi yönetecekleri, toplum adına siyasal karar alacakları, hangi konulara çare bulacakları vurgulanmakta siyasal parti ve liderlerinin önemli mesaj yaydır (Taş ve Şahım, 1996, s.98).

Facebook'un birçok özelliği beraberinde barındırması siyasi parti ve liderleri için seçmenlerine mesajları iletmede önemli bir platform olmuştur. Geleneksel medyanın canlı yayınlarına paralel olarak Facebook'a da canlı yayın özelliği eklenmiştir. Böylece siyasi partilerce gerçekleştirilen mitingleri televizyon gibi ekranlardan izlemeye gerek kalmadan mekândan bağımsız bir şekilde Facebook üzerinden seçmenler izleyebilmektedirler. Öyle ki izlenen bu canlı yayınlara anında yorum yapılarak diğer izleyenlerle ve siyasi parti liderleriyle etkileşim içerisine girilebilmektedir.Siyasi partiler özellikle seçim dönemlerinde Facebook üzerinden miting duyuruları, etkinlik haberleri ve siyasi reklam gibi seçim çalışmalarını seçmenlerine iletebilmekte ve yeni seçmenler kazanabilmektedirler. Kısacasöyleyebiliriz ki Facebook siyasal parti ve liderlerinin önemli mesaj yayma aracı olarak dünya liderleri tarafından da etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu anlamda siyasal iletişimde en çok kullanılan alanlardan biri olan sosyal medya uygulamalarından olan Facebook, siyasal reklam alanında her geçen gün daha fazla kullanılmaktadır.

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Siyasal iletişim ve halkla ilişkiler süreçlerinin devam ettiği günümüzde yeni medya ve buna bağlı olarak sosyal medya ile başlayan uygulamalar, siyasal iletişimde ve halkla ilişkilerde yeni araçları ve alanları ortaya çıkartmıştır. Bu anlamla siyasal iletişimde yeni etkinlik alanları, yeni kullanım formatları, siyasi parti ve lider tanıtımı ve reklam fırsatlarını ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda seçilen ana iktidar ve ana muhalefet partisi liderlerinin 2018 genel seçimler 13 Mayıs 2018 – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında Facebook'u ne ölçüde, nasıl ve

ne formatta kullanıldığı bu çalışma kapsamında incelenerek kaydedilmiştir. Bu yeni alanda yer alan siyasi parti ve liderlerinin bu bilgiler ışığında bundan sonraki yapacakları çalışmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce'nin 13 Mayıs 2018 – 24 Haziran 2018 tarihleri arasındaresmi Facebook hesaplarından yaptıkları paylaşımların tamamı incelenmiş ve analiz edilmiştir. Adı geçen resmi hesaplardan 496 içerik paylaşımı araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Demirci ve Köseli'ye göre çalışmanın evreni, bilimsel çalışma için verilerin toplandığı öğelerin yer aldığı ve o öğelerden oluşan örnek grubun temsil ettiği/etmeye çalıştığı gruplar ve yığınlardır (Demirci ve Köseli, 2017, s.105)

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, iletişimin yazılı/açık içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel tanımlamalarını yapan bir araştırma tekniğidir (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s.17).Araştırmanın sayısal analizlerini yaparken içeriklerin sınıflandırılması, planlanması ve tanımlanması oldukça önemlidir. Bu nedenle Facebook üzerinden yapılan bu çalışmada kategorileroluşturulmuş ve tanımlanmıştır. Araştırma sırasında tek kodlayıcı kullanılarak kategoriler arasında yaşanacak sapmaların önüne geçilmiştir. Kullanılan kategoriler veriler bölümüne geçilmeden bu bölümde tanımlanacaktır. Sırasıyla siyasal reklam, sosyal sorumluluk, özel günler, canlı yayın ve miting duyurusu, etkinlik haberi ve propaganda olarak tanımlanmıştır.

Siyasal reklam, liderlerin kendi tanıtımlarını yaptıkları ve eleştiriden uzak tanıtım gönderi bu kategori altında toplanmıştır. Sosyal sorumluluk, çevre ve hayvan duyarlılığı gibi buna benzer konularda paylaşım yaptıkları kategorilerdir. Özel günler, toplumca kutlanan Dini ya da Milli Bayramlar, babalar günü gibi özel günlerde yapılan gönderilerin kayıt altına alındığı kategoridir. Miting ve canlı yayın duyurusu ise, yapılacak olan etkinliklerin daha önceden bildirildiği içeriklerdir. Etkinlik haberi, yapılan miting, canlı yayın ya da herhangi bir faaliyetin haber olarak paylaşıldığı kategoridir. Propaganda ise, liderlerin seçim vaatlerini ilettikleri ve karşı tarafı eleştirdikleri içeriklerin kayıt altına alındığı kategoridir.

4.VERİLER

Araştırmaya konu olan Facebook hesapları aşağıdaki bölümde incelenerek açıklanmıştır. Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce'nin hesaplarının görseli ve altlarındaki tablolarda ayrıntıları verilecektir.

Aşağıda görseli verilen Ak Parti resmi Facebook hesabıdır. Takipçi sayısı 3.132.516 ve beğeni sayısı 3.228.266'dır. Profil açıklamasında siyasi parti – siyasi kuruluş ibaresi vardır. Profil fotoğrafında parti logosu ve kapak fotoğrafında Recep Tayyip Erdoğan'ın fotoğrafı vardır. Kapak fotoğrafında bulunan yazı ise, millet bir hedef bir sloganıdır.

Görsel 1: Ak Parti Resmi Facebook Hesabı

Görsel 2'de verilen profil CHP'nin resmi Facebook hesabıdır. Takipçi sayısı 1.508.619ve beğeni sayısı 1.519.210'dır. Profil açıklamasında siyasi parti ibaresi bulunmaktadır. Profil fotoğrafında logoları bulunmaktadır. Kapak fotoğrafında ise yazı bulunmamaktadır. Ayrıca kapak görselinde Atatürk ve Kemal Kılıçtaroğlu'nun fotoğrafları bulunmaktadır.

Görsel 2: CHP Resmi Facebook Hesabı

Görsel 3'de ise Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi Facebook hesabı bulunmaktadır. Takipçi sayısı 8.876.720 ve beğeni sayısı 9.067.351'dır. Bu anlamda lideri olduğu partiden çok daha yüksek takipçi ve beğeni sayısı gözlemlenmiştir. Profil bilgisinde politikacı ibaresi bulunmaktadır. Profil fotoğrafında arkası mavi fonda kendi fotoğrafı bulunmaktadır. Kapak fotoğrafında ise "irade, erdem ve cesaretle. Vakit Türkiye Vakti" yazısı bulunmaktadır.

Görsel 3: Recep Tayyip Erdoğan'ın Resmi Facebook Hesabı

Görsel 4'de Muharrem İnce'nin resmi Facebook hesabı bulunmaktadır. Takipçi sayısı 1.930.784 ve beğeni sayısı 1.887.809'dır. Bu anlamda bağlıolduğu partiden daha yüksek takipçi ve beğeni sayısı kaydedilmiştir. Profil bilgisinde politikacı ibaresi bulunmaktadır. Profil fotoğrafında kendisi bulunmaktadır. Kapak fotoğrafında ise kendisinin olduğu bir miting fotoğrafıyla beraber "kapısını çaldığımız büyük hasret, hepimizin Türkiye'si için buradayım"yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4: Muharrem İnce'nin Resmi Facebook Hesabı

Çalışmanın bu kısımda araştırmanın bulguları tablolar ile verilecektir. Her tablo altına sayısal veriler ile değerlendirilerek yazılacaktır. İlk tablo Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce'nin Facebook hesaplarından 13 Mayıs 2018 – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında paylaşılan toplam gönderileri ve takipçi paylaşımlarını, yapılan yorumları, görüntülenme ve beğeni sayılarınıgöstermektedir.

Tablo 2: Paylaşım Verileri Tablosu

	Paylaşım Sayısı	**Takipçi Paylaşımı (Retweet)**	**Yorum**	**Görüntüleme/ Beğenme Sayısı**
Recep Tayyip Erdoğan	159	602.639	1.109.437	52.286.325
Muharrem İnce	337	1.960.194	2.418.717	106.531.800

YSK'nın izin verdiği propaganda tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan 159 paylaşımda bulunmuş. 52.258.325 görüntülenme/beğeni sayısına ulaşırken 1.109.437 yorumda bulunulmuş. Ayrıca gönderi 602.639 defa takipçileri tarafından paylaşılmıştır. Muharrem İnce ise 337 paylaşımda bulunurken 106.531.800 görüntülenme/beğeni rakamına ulaşırken 2.418.717 defa gönderilerine yorum yapılmış Takipçileri ise 1.960.194 defa Muharrem İnce'nin gönderilerini paylaşmıştır.

Araştırmanın verilerinin bundan sonraki bölümleri, Recep Tayyip Erdoğan ve Muharrem İnce'nin paylaşım içeriklerinin sınıflandırılması ve tabloların detaylandırılması şeklindedir. Facebook paylaşımları siyasi reklam, sosyal sorumluluk, özel günler, miting ve canlı yayın duyurusu, etkinlik haberi ve propaganda şeklinde kategorize edilmiştir.

Tablo 3: Toplam Kategori Paylaşım Verileri

	PaylaşımSayısı	**Görüntülenme/Beğenme**
Siyasal Reklam	112	43.972.300
Sosyal Sorumluluk	3	84.000
Özel Günler	16	7.056.709
Miting ve Canlı Yayın Duyurusu	75	9.222.200
Etkinlik Haberi	260	94.428.916
Propaganda	30	4.054.000
	496	**158.818.125**

13 Mayıs – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında araştırma konusuna 2 Cumhurbaşkanı adayının siyasal reklam kategorisinden 112 paylaşım ve 43.972.300 Görüntülenme/beğeni sayısı, sosyal sorumluluk kategorisinden 3 paylaşım ve 84.000 görüntülenme/beğeni, özel günler kategorisinden 16 paylaşım ve 7.056.709 beğeni/görüntülenme, miting ve canlı yayın duyurusu kategorisinde ise 75 paylaşım ve 9.222.200 görüntülenme/beğeni sayısı aldığı saptanmıştır. Ayrıca etkinlik haber kategorisinden 260 paylaşımda bulunulmuş ve 94.428.916 görüntülenme ve beğeni rakamı aldığı belirlenmiştir. Son olarak propaganda kategorisinde 30 paylaşım ve 4.054.000 görüntülenme/beğeni rakamı olduğu kaydedilmiştir.

Tablo 4: Siyasal Reklam Kategorisi Paylaşım Tablosu

	Paylaşım Sayısı	**Takipçi Paylaşımı (Retweet)**	**Yorum**	**Görüntüleme/ Beğenme Sayısı**
Recep Tayyip Erdoğan	41	128.785	63.204	8.808.000
Muharrem İnce	71	518.919	105.279	35.164.300

13 Mayıs – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan siyasal reklam kategorisinde 41 paylaşımda bulunmuş ve 8.808.000 görüntülenme/beğenme sayısı kaydedilmiştir. Bu paylaşımlarına toplam 63.204 yorum alırken 128.785 kişi tarafından da gönderileri paylaşılmıştır. Muharrem ince ise 71 paylaşımda bulunarak 35.164.300

görüntülenme/beğeni sayısı aldığı tespit edilmiştir. Bu gönderileri 518.919 kişi tarafından paylaşılırken 105.279 adet yorum aldığı belirlenmiştir.

Tablo 5: Sosyal Sorumluluk Kategorisi Paylaşım Tablosu

	Paylaşım Sayısı	Takipçi Paylaşımı (Retweet)	Yorum	Görüntüleme/ Beğenme Sayısı
Recep Tayyip Erdoğan	1	2.088	695	40.000
Muharrem İnce	2	4.614	1.599	44.000

13 Mayıs – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan sosyal sorumluluk kategorisinden 1 paylaşımda bulunarak 40.000 görüntülenme/beğeni almıştır. Bu gönderisine 695 yorum yapılırken 2.088 kişi tarafından da paylaşılmıştır. Muharrem İnce ise 2 paylaşımda bulunarak 44.000 görüntülenme/beğeni almıştır. Bu gönderileri 4.614 kişi tarafından paylaşılmış ve 44.000 yorum almıştır.

Tablo 6: Özel Günler Kategorisi Paylaşım Tablosu

	Paylaşım Sayısı	Takipçi Paylaşımı (Retweet)	Yorum	Görüntüleme/ Beğenme Sayısı
Recep Tayyip Erdoğan	9	45.872	13.524	2.254.709
Muharrem İnce	7	46.022	13.100	4.802.000

Recep Tayyip Erdoğan özel günler kategorisinden 9 paylaşımda bulunarak 2.254.709 görüntülenme/beğeni sayısı almıştır. Bu gönderileri 45.872 kişi tarafından paylaşılmış ve 13.524 yorum almıştır. Muharrem İnce ise 7 paylaşımda bulunarak 4.802.00 görüntülenme/beğeni sayısı almıştır. Bu gönderileri 46.022 kişi tarafından paylaşılmış ve 13.100 yorum almıştır.

Tablo 7: Miting ve Canlı Yayın Duyuru Kategorisi Paylaşım Tablosu

	Paylaşım Sayısı	Takipçi Paylaşımı (Retweet)	Yorum	Görüntüleme/ Beğenme Sayısı
Recep Tayyip Erdoğan	15	14.780	34.181	496.500
Muharrem İnce	60	229.980	318.190	8.725.700

13 Mayıs – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan miting ve canlı yayın duyuru kategorisinden 15 paylaşım da bulunmuş ve 496.500 görüntülenme/beğeni sayısı aldığı kaydedilmiştir. Ayrıca takipçileri tarafından 14.780 defa gönderileri paylaşılırken 34.181 yorum almıştır. Muharrem İnce ise 60 paylaşımda bulunmuş ve 8.725.700 görüntülenme/beğeni rakamı aldığı saptanıştır. 229.980 kişi tarafından ise gönderileri paylaşılmış ve 318.190 yorum almıştır.

Tablo 8: Etkinlik Haberi Kategorisi Paylaşım Tablosu

	Paylaşım Sayısı	Takipçi Paylaşımı (Retweet)	Yorum	Görüntüleme/ Beğenme Sayısı
Recep Tayyip Erdoğan	93	411.114	997.833	40.687.116
Muharrem İnce	167	1.041.163	1.927.291	53.741.800

13 Mayıs – 24 Haziran 2018 tarihleri arasında Recep Tayyip Erdoğan etkinlik haberi kategorisinden 93 paylaşımda bulunmuş ve 40.687.116 görüntülenme/beğeni sayısı almıştır. 411.114 kişi tarafından gönderileri paylaşılmış ve 997.833 yorumda bulunulmuştur. Muharrem İnce ise 167 paylaşımda bulunmuş ve 53.741.800 görüntülenme/beğeni rakamı tespitedilmiştir. Ayrıca 1.041.163 kişi tarafından gönderileri paylaşılmış ve 1.927.291 yorumda bulunulmuştur.

Tablo 9: Propaganda Kategorisi Paylaşım Tablosu

	Paylaşım Sayısı	Takipçi Paylaşımı (Retweet)	Yorum	Görüntüleme/ Beğenme Sayısı
Recep Tayyip Erdoğan	0	0	0	0
Muharrem İnce	30	119.496	53.258	4.054.000

Bu kategoride Recep Tayyip Erdoğan hiçbir paylaşımda bulunmazken, Muharrem İnce 30 paylaşımda bulunmuş ve 4.054.000 görüntülenme/beğenme sayısı aldığı kaydedilmiştir. 119.496 kişi tarafından gönderileri paylaşılmış ve 53.258 yorum yapılmıştır.

Tablo 10: İçerik Paylaşımların Format Türleri

	Fotoğraf	Video	Yazı
Recep Tayyip Erdoğan	69	82	8
Muharrem İnce	190	143	0

Format türlerine göre kategorilere ayrıldığı zaman Recep Tayyip Erdoğan 69 fotoğraf, 82 video ve 8 yazı formatında içerik paylaştığı kaydedilmiştir. Muharrem İnce ise 190 fotoğraf, 143 video paylaşırken hiç yazı formatında içerik paylaşmadığı gözlemlenmiştir.

5.SONUÇ

Bu çalışma siyasi liderlerin 2018 genel seçimlerinde Facebook uygulamasını nasıl ve ne yönde kullandığını ortaya koymak amacıyla gerçekleşmiştir. Araştırma bulgularından çıkarılan ilk sonuç en çok paylaşımı yapan Cumhurbaşkanı adayının 337 paylaşımla Muharrem İnce'nin olduğudur. Recep Tayyip Erdoğan ise 159 paylaşımda bulunmuştur. En çok görüntülenme sayısı 106.531.800 ile Muharrem İnce'nin olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan ise 52.286.325 görüntülenme/beğeni sayısı almıştır. Buna karşılık paylaşım ve

görüntülenme/beğeni arasındaki etkileşimde gönderibaşına 328.844,811 ile Recep Tayyip Erdoğan ilk sırada yer almıştır.

Facebook'un diğer sosyal ağ uygulamalarında olduğu gibi en büyük özelliklerinden biri multimedya özelliğidir. Ses, görüntü ve yazı gibi formatları bir arada ya da ayrı ayrı kullanıcılara sunabilmektedir. Bu anlamda bahsi geçen Cumhurbaşkanı adaylarının en çok kullandıkları format 259 paylaşımla fotoğraf olmuştur.

Araştırmanın önemlibulduklarından biri de kategori alanında yapılan paylaşımlardır. Bu bağlamda 13 Mayıs – 24 Haziren 2018 tarihleri arasında toplamda260 paylaşım ve 94.428.916 görüntülenme/beğeni ile etkinlik haber kategorisi ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada ise siyasal reklam yer almıştır. Toplam 3 gönderi ile en az paylaşım yapılan kategori ise sosyal sorumluluk olmuştur. Recep Tayyip Erdoğan ise propaganda kategorisinde hiçbir paylaşımda bulunmamıştır.Günümüz haberciliğinde hızın önemli olması siyasi liderlerin ve partilerin etkinlik,duyuru ve haberler gibi paylaşımları oldukça etkinkullandığı sonucuna varılmıştır.

Siyasi liderlerin seçimler için stratejik planlamalar yaparken sosyal medya uygulaması olan Facebook'u da siyasal iletişim stratejisine dâhil ettiği sonucuna varılmıştır. Bu anlamda Facebook'ta seçmenlerine seçimvaatlerini, imajlarını yansıttıkları, sosyal ağ kullanıcılarına önem verdikleri, trendleri takip ettikleri, seçmenlerinin medya alışkanlıklarını takip ettikleri ve bu unsurlarla içeriklerini ürettikleri bulgusuna da ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA:

Akan YANIK (2016), Yeni Medya nedir Ne değildir? Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (cilt 9 Sayı 45) 898-910.

Alper ALTUNAY. (2012), Editörün M. Deniz Yengin içinde, Yeni Medya ve..., İstanbul: Anahtar Kitaplar.

BUDAK, G. & BUDAK,, G. (2014), İmaj Mühendisliği Vizyonunda Halkla İlişkiler, ANKARA: Nobel s.5

D. Beybin KEJANLIOĞLU (2004), Türkiye'de Medyanın Dönüşümü, İmge Kitabevi, Ankara.

DEMİRCİ, S. & KÖSELİ, M. (2017) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, içinden. Editörü K. BÖKE, İstanbul: Alfa.

Ebru Uzunoğlu Vd.(2009). İnternet Çağında Kurumsal İletişim. İstanbul, Say Yayıncılık.

Gözde DEDEOĞLU (2016), Teknoloji, İletişim, Yeni Medya ve Etik, İstanbul, Sentez

Oktay TAŞ & Tarık Z. ŞAHIM. (1996). Reklamcılık ve Siyasal Reklamcılık. Ankara: Aydoğdu Ofset.

ÖZKAN, N. (2007). Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar,İstanbul:MediaCat.

ÖZKOÇAK,Y. (2014), Editörün M. AYTEKİN içinde, Yenilenen Medya, İstanbul: Akademi yayın Evi .

Taş,O.(2017), İletişim, Medya ve Kültür, Ankara: Ütopya Yayın Evi.

TAVŞANCIL, E. & ASLAN A.E. (2001), İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri, İstanbul: Epsilon Yayıncılık. .

W.L Rivers, The Other Government: Power and the Washington Media, New York: Universe books, 1982,p.213'den aktaran Ali Aslan

Yıldırım BECERİKLİ, Sema(2000). Halkla İlişkiler ve Etik. Ankara Halkla İlişkiler Derneği Yayın Organı İçinde, Bahar 2000, Sayı 8, SSN 1302-4477.

Yusuf ÖZKIR. (2015), Editörün İsmail Çağlar, Yusuf Özkır içinde, Türkiye'de Siyasal İletişim 2007-2015, İstanbul: Seta.

e- KAYNAKLAR

http://www.wikizeroo.com/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRmFjZWJvb2s

https://tr.wikipedia.org/wiki/Facebook

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/facebookun-aylik-kullanici-sayisi-2-23-milyara-ulasti/1214036

https://www.facebook.com/AngelaMerkel/

https://www.facebook.com/DonaldTrump/?ref=br_rs

https://www.sabah.com.tr/galeri/teknoloji/facebookta-facebook-fotograflarla-facebook-tuneli/8

ŞEHRİSTANÎ'YE GÖRE HZ. ALİ

Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı,
sozarslan1@firat.edu.tr

Bu çalışmada Mezhepler tarihi kaynaklarında özellikle Şehristânî'nin el- Milel ve'n-Nihal isimli üç ciltlik eserinde Müminlerin Emiri Hz. Ali/ Ali b. Ebî Talib (ö. 40 / 661) ile ilgili her türlü bilgi ve değerlendirmeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylelikle onun Mezhepler tarihçileri nazarında İslam düşünce tarihine siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik, dinî ve hukukî yönlerden nasıl bir katkı sağladığı belirlenmiş olacaktır. Hz. Ali, İslamî davetin başlarında Hz. Peygamber'in evinde ikamet ettiğinden onun peygamberliğine iman eden ilk Müslüman çocuk olmuştur. Müslüman olduğunda 8-10 yaşlarındaydı. Hz. Ali, ilk dört Müslüman arasında olduğu gibi Hz. Peygamber'den sonra Müslümanların dördüncü halifesi olan İslâm liderlerindendir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti esnasında hiç tereddüt etmeden onun yatağına yatarak canını İslam ve Resulü için feda edebilecek iman ve cesarete sahip ender sahabilerdendir. Aynı zamanda Medine'ye hicret eden ilk muhacirlerdendir. Hz. Peygamber'in kâtipliğinin yanında vahiy kâtipliği de yapan Hz. Ali, Hudeybiye Antlaşmasını da kendi elleriyle yazmış, Hz. Ebu Bekir ve Ömer dönemlerinde onların da müşavirliğinde bulunmuştur. Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından "hikmet evinin kapısı" olarak nitelendirilmiş , genç yaşına rağmen yüksek ferasetinden dolayı Yemen'e kadı/ hâkim olarak görevlendirilmiştir. Cennetle müjdelenen on kişiden (Aşere-i mübeşşere) biri olma şerefine nail olmuş olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'in Mekke'de ev halkından biri olma şerefini de tatmış biricik sahabedir.

Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in oğlu olması yanında yüksek ahlak, dirayet, cesaret ve yiğitliğiyle de bilinen Hz. Ali, Resulü Ekrem'in en küçük kızı olan Fâtıma (ö.632) ile evlendiğinden O'na damat olma bahtiyarlığına da ulaşmıştır. Tebük Savaşı hariç Hz. Peygamber zamanında müşriklerle yapılan bütün harplere katılmış, bu cenklerde büyük yararlılıklar göstermiş nadir şahsiyetlerdendir. Tebük Seferine katılmayışının sebebi ise Hz. Muhammed'in onu kendi yerine Medine'de vekil bırakmasıdır. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra hilafet makamına getirilen Hz. Ali, iç karışıklık ve ayaklanmalarla uğraşmış, dört yıl dokuz ay altı gün halifelik yaptıktan sonra altmış üç yaşında iken Hicret'in 40. senesinde 661'de Haricilerden Abdurrahman İbn Mülcem tarafından Kufe'de şehit edilmiştir. Hz. Peygamber'in sıkça istişarede bulunduğu evladı yerindeki akrabası, dostu ve damadıdır.

Hz. Ali'nin İslâm kültür ve medeniyetindeki öneminde kendi şahsi kişiliğinin, Allah'a ve Hz. Peygamber'e gönülden bağlılığının, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilk iman edenlerden oluşunun, yüksek dirayet, şecâat ve cesaretinin bir katkısı yoktur. Bilakis onun bu nitelikleri sayesindedir ki, Hz. Peygamber, hicret kararı aldığında kendi yerine ölüm döşeğine onu yatırmış, hicretin beşinci ayında muhacirlerle ensar arasında dayanışma ve yakınlık sağlamak

amacıyla kurulan muâhât (kardeşlik) esnasında Hz. Ali'yi kendisine kardeş olarak seçmiş, hicretin ikinci yılında en küçük kızı Fâtımatü'z- Zehra (ö. 632)'yı onunla evlendirmiş, harbe (Tebük Gazvesi) gittiği zaman devlet başkanlığı vekâletine kadar her ciddî işi Hz. Ali'ye havale edebilmiştir. Bunların ötesinde Hz. Peygamber, Ali'ye kâtiplik, vahiy kâtipliği yaptırmış, Hudeybiye Antlaşmasını da ona yazdırmıştır.

Hz. Peygamber'e olan bu yakınlığı ve çocukluğunu O'nun yanında geçirmesi, ilk zamanlardan beri bütün Müslümanların gözünde onu diğer sahabeden daha farklı bir konuma getirmiştir.

Mezhepler tarihçisi ve kelamcı olan Şehristânî'nin Milel ve'n-Nihal isimli eserinde dikkatimizi çeken hususlardan biri de onun Osman b. Affan, Hz. Ömer ve Ebu Bekir'den söz ederken yalnızca isimlerini zikretmesi, Hz. Ali'den söz ederken ise Emiru'l-Müminin (Müminlerin Emiri/ Başkanı), Kerramallâhü vechehu (Allah yüzünü aydınlatsın), Radiyallahu anhu (Allah ondan razı olsun) ve Aleyhi's-selâm (Allah'ın selamı üzerine olsun) gibi yüceltici sıfat ve dualarla anması olmuştur. Bu durum Şia'ya meyilli olabileceği yorumlarına sebebiyet vermiş olsa da biz bu durumu Peygamber'e yakınlığından dolayı Hz. Ali'ye özel sevgisi ve ilgisi olarak yorumlamak istiyoruz.

Yine Şehristânî, Zeydiyye'nin kurucusu Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali'nin (ö.122/740) imametle ilgili görüşünü açıklarken onun efdal yani daha üstün varken, daha az faziletlinin (mefdul) imametinin caiz olduğunu kabul ettiğini belirtir. Zeyd b. Ali bu yöndeki görüşünü şöyle kanıtlamaya çalışmaktadır: Peygamber'in vefatından sonra Ali b. Ebi Talib sahabenin en üstünü olmasına rağmen, hilafet ashabın gördüğü lüzum ve benimsedikleri dini ilkeye göre, fitneyi yatıştırmak ve halkın kalbinin kazanılması amacıyla Ebu Bekir'e verildi. Çünkü Hz. Peygamber döneminde yapılan savaşların üzerinden uzun bir zaman geçmemiş, müminlerin emiri Hz. Ali'nin kılıcının üzerinde Kureyş ve diğer kabilelere mensup müşrik kişilerin kanı henüz kurumamış, halkın içindeki kin duyguları ve intikam alma arzusu canlılığını yitirmemişti. Bu sebeple insanların kalpleri Hz. Ali'ye tam manasıyla meyletmiyor, ona itaat etmek istemiyorlardı. İmamet konusunda halkın yararına olan şey, yumuşak huyluluğu ile bilinen sevilen, ileri yaşta, İslâm'a girişte önceliği bulunan ve Hz. Peygamber'e yakın olan bir şahsın halifelik görevini üstlenmesiydi. Nitekim Ebu Bekir ölüm hastalığı sürecinde halka Hz. Ömer'i halife olarak görevlendirdiğinde, onlar bize sert ve kaba bir adamı mı görevlendiriyorsun diye karşı çıkmışlardı. Halk, dini konulardaki sert tutumu, şiddet ve salabeti ve düşmanlarına karşı amansızlığından Hz. Ömer b. Hattab'ı beğenmemişlerdi. Bu rağmen Ebu Bekir "Eğer bunu bana Rabbim sorarsa, onlar için aralarından en hayırlısını görevlendirdim, derim" diyerek halkı yatıştırdı. Bu olaydan hareketle daha üstün varken daha az üstünün/ mefdul imam olması mümkündür, ahkâm konusunda daha üstün olana danışılır, ortaya çıkan sorunlarda onun vereceği hükme göre davranışta bulunulur. Buna göre Zeyd b. Ali, dedesinin babası Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinin ardından sahabenin en üstünü olmasına rağmen halife olarak seçilmemesini toplum bireylerinin onunla ilgili

algılarına dayandırmakta ve bir toplumsal gerçekliğe atıfta bulunmaktadır ki bu değerlendirme anlamlı gözükmektedir.

Ancak Zeyd b. Ali b. Hüseyin'i imam kabul eden Zeydiyye mensupları imametin Fâtıma'nın (r.a) çocuklarıyla devam edeceğini, başkalarının imam olmasının caiz olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleriyle mezhep kurucuları Zeyd'in inanışına muhalefet etmiş olmaktadırlar. Zeyd'in bu yaklaşımı Müslümanların birlik ve dirliğini korumaya yardımcı olduğundan daha anlamlı gözükmektedir.

Zeydiyye'nin Süleymaniyye fırkasının kurucusu Süleyman b. Cerir, ortaya çıkmasına neden olduğu bir kısım olaylar sebebiyle Hz. Osman'ı kınamış ve onu tekfir etmiştir. Tekfirle ithamı sadece Hz. Osman'la kalmamış Hz. Ali ile savaştıklarından ötürü Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr'i de tekfir etmiştir. Zeydiyye'nin Salihiyye ve Bütriyye fırkası ise Hz. Osman'ın Müslüman mı yoksa kâfir mi olduğu hususunda tereddüt etmişler ve bu görüşlerini şöyle dile getirmişlerdir: Osman hakkında gelen haberleri, cennetle müjdelenen on kişiden biri olduğunu işittiğimiz zaman onun iman ve İslam'ının geçerli olup cennetlik olması gerekir diye hükmediyoruz. Ancak devlet yönetiminde Ümeyye ve Mervan oğullarına aşırı düşkünlüğü ve bazı konularda sahabenin siretine uygun olmayan tahakküm edici uygulamalarını gördüğümüz zaman küfrüne hükmediyoruz. Bundan dolayı Osman'ın durumu hakkında hüküm vermekte tereddüt edip onu en güzel hükmedene bırakıyoruz.

Şehristânî, içtihadın şartlarından bahsettiği kısımda Hz. Ali'den Müminlerin emiri Ali b. Ebi Talib olarak söz eder. Onun içtihatla ilgili şöyle dediğini aktarır: "Peygamber kadı olarak beni Yemen'e gönderdiğinde, Ey Allah'ın elçisi, ben gencim, insanlar arasında nasıl hükmedeceğim, diye sordum. Hz. Peygamber elini göğsüme koydu ve Allah'ım onun kalbini doğruya ulaştır, dilini sabit kıl, dedi. Bundan sonra iki kişi arasında hüküm verme hususunda hiç şüpheye düşmedim". Öyle anlaşılıyor ki Hz. Ali, hem olaylara karşı dikkatli ve zeki olması hem de bu duanın bereket ve uğuruyla verdiği hüküm ve kararlarda yanılmamış ve tereddüte düşmemiştir.

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer halife oldukları dönemde fıkhî meselelerde Hz. Ali ile iştişâre ederler ve onun bu konulardaki düşüncesinden yararlanırlardı. Bu sebepten olacak Hz. Ömer: "Ali olmasaydı Ömer helâk olurdu" ve "Ali, en büyük kadımız/ hâkimimizdir" demiştir.

Hz. Ali, Hz. Osman'ın isyancılar tarafından şehit edilmesi üzerine Hicret'in otuz beşinci yılında devlet başkanlığı olan hilafete getirilmiştir. Hilafeti boyunca iç karışıklıklar ve ayaklanmalarla uğraşan Hz. Ali, Hicret'in 40. Yılında 63 yaşında iken Haricilerden Abdurrahman İbn Mülcem tarafından hançerlenerek şehit edilmiş ve Kufe'de toprağa verilmiştir.

SONUÇ

Kelamcı ve Mezhepler Tarihçisi olan Ebu'l-Feth Abdulkerim eş-Şehristanî, el-Milel ve'n-Nihal isimli eserinde Hz. Ali'yi birçok yüceltici sıfatla anmıştır. İsabetli içtihatlarda bulunan

Müminlerin emiri olduğunu vurgulamıştır. Müminlerin emiri sıfatını diğer halifeler için kullanmamışsa da Ali b. Ebi Talib için defaatle kullanmıştır. Onun Hz. Ali'yi övmesi ve Müminlerin emiri sıfatını onun için kullanması, Şia'ya meyilli olabileceği yorumlarına sebebiyet vermiş olsa da biz bu durumu Peygamber'e yakınlığından dolayı Hz. Ali'ye özel sevgisi ve ilgisi olarak yorumlamak istiyoruz.

KAYNAKÇA:

Ebû Davûd, Süleyman b. el-Eşab, Sünen, (İstanbul: Çağrı Yayınları,1413/1992)

Halife b. Hayyât, Tarihu Halife b. Hayyât, Halife b. Hayyât Tarihi, çev. Abdulhalik Bakır, (Ankara, 2001).

İzzüddin Ebu'l-Hasen İbnü'l- Esîr, el-Kâmil fi't-Târîh, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987).

İzzüddin Ebu'l-Hasen İbnü'l- Esîr, Üsdü'l-Ğâbe fî Marifeti's-Sahabe, (Kahire, 1970).

Minkarî, Nasr b. Muzâhim, Vak'atu Sıffîn, thk. Abdusselam Muhammed Harun, (Kahire, 1382).

Şehristânî, Ebi'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim, el-Milel ve'n-Nihal, thk. Ahmet Fehmi Muhammed, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.,I-III

Şemsüddin Ahmed Sivasi, Hulefâ-i Râşidîn Dört Büyük Halife, (İstanbul, 2005).

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevrâ, Sünen, (İstanbul: Çağrı Yayınları,1413/1992).

Vakidî, Muhammed b. Ömer, Kitabu'l-Megazî, thk. Marsden Jones, (Oxford, 1966).

ARAP BAHARI SÜRECİNDE BAŞARILI BİR ANAYASA YAPIMINDA TEK ÖRNEK OLARAK TUNUS ANAYASASI

Dr. Murat TÜMAY
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

ÖZET: Demokratik sistemini konsolide etmek isteyen ülkelerde ve demokrasiye geçiş sürecindeki ülkelerde, özellikle -Arap Baharı sonrasında- otoriter sistemlerle yönetilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika müslüman ülkelerinde anayasal değişim ve anayasa yapımı süreci ile karşı karşıya bulunmaktayız. 2010 yılı sonlarında Tunus'ta başlayıp tüm bölgeye yayılan ve 'Arap Baharı' olarak adlandırılan kitlesel olaylar sonucunda Müslüman ülkelerde otoriter sistemlerle yönetilme durumunun değişmeye başladığını, onlarca yıldır yönetimde olan liderlerin ayrılmak zorunda kalmasıyla yeni siyasal sistem inşa çabalarının olduğunu görüyoruz. Bunlar arasında Tunus'un başarılı bir anayasa yaptığını görebiliyoruz. Tunus devrimi 2011 Ocak ayı sonlarına doğru yeni anayasanın yapılmasının kararlaştırılmasının ardından ülkenin geleceği için dönüm noktası olan bir sürece girilmiş oldu. Ulusal Kurucu Meclis, yaklaşık iki yıl boyunca metin belge üzerinde ve her bir madde için önemli tartışmalar yaparak ve ince eleyip sık dokuyarak çalışmıştır. Tunus Ulusal Kurucu Meclisi tüm bu çalışmalarını tamamlayarak 26 Ocak 2014 yeni Anayasayı kabul ederek tarihinde Arap Baharının başladığı ülke olarak bu sürecin tek başarılı dönüşüm hikayesini gerçekleştirmiştir.

1.DEMOKRATİK ANAYASA YAPIMI VE ARAP BAHARI

Demokrasi en temelde siyasal bir toplumun varlığına dayanır. Siyasal toplum kavramı ise kısaca bir ülkede birlikte/beraber yaşamaya karar vermiş bir halk şeklinde tanımlanabilir. Siyasal toplumu oluşturan bu halk farklı etnik, dinsel, dilsel vb. topluluklardan oluşabilir. Burada önemli olan bu farklı toplum gruplarının aynı siyasal çatı altında kendi katılım ve gönüllü rızaları ile oluşturdukları bir siyasal sistem altında birlikte yaşama konusunda uzlaşmış olmalarıdır.

Bu çerçevede birçok devlette anayasalardan beklenen temel iki görev vardır. Demokrasinin kurulup istikrara kavuşması için 'siyasal toplumun kurulması' ve 'devlet gücünün/iktidarının kurulması ve bu gücün/iktidarın kullanılmasına ilişkin kuralların belirlenmesi' bu iki temel görevi oluşturmaktadır. Anayasaların ilk görevi siyasal toplumu kurması ve güçlendirmesidir. Siyasal toplumun kuruluşunun meşruiyetini sağlayan ise bu kuruluşun rıza'ya dayanmasıdır. Bu bağlamda rıza/uzlaşma ile siyasal toplumun kurulması yönetim-hükümet rejimi üzerinde varılacak anlaşmadan daha öncelikli bir konudur. Ancak modern toplumlarda işte hem bu siyasal toplumun kurulması, hem de siyasal toplumun kurgulayacağı yönetim biçimi ve yönetim kurallarının belirlenmesi de anayasa yapımı ile mümkün olmaktadır. Kısaca anayasa, devletin oluşturulması noktasında temel unsur olarak yer almaktadır.[1] Anayasalar yazılı veya yazısız şekilde ortaya konulabilir. Bazı ülkelerde yazılı anayasaların yanı sıra yazısız anayasal

[1] BRANDT, Michele; COTTRELL, Jill; GHAİ Yash; REGAN Antony, **Constitution-Making and Reform Options for the Process**, http://www.constitutionmakingforpeace.org/sites/default/files/Constitution-Making-Handbook.pdf, Erişim Tarihi: 10.11.2014, saat:10.00, s. 15

kurallar da mevcuttur. Fakat yazısız anayasaların sıkıntılı işleyişlere yol açması ihtimali her zaman mevcuttur.[2]

1789 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası ile birlikte dünyada yazılı anayasalar dönemi başlamış, halkların vermiş olduğu çetin siyasal mücadeleler sonunda birçok ülkede mutlak monarşik siyasal sistemler, yerini anayasal ve demokratik sistemlere bırakmıştır. Demokratikleşme dalgalar halinde devam etmiş; ancak zaman zaman demokratikleşmede ters dalgalar da meydana gelmiştir.

Şimdiye kadar anayasaların yapıldığı çok çeşitli durumlara bakıldığında, anayasanın temel yapılma amaçlarının bu çeşitliliğe uygun olarak çok farklı olabileceği görülmektedir; yeni bir devlet kuruluşunda ulus - millet inşası, askerin yönetimden çekilerek kışlasına çekildiği ya da otoriter devlet başkanının yönetimden uzaklaştırıldığı durumlarda demokrasinin konsolidasyonu, Komünizmin son bulması ile serbest piyasa ve liberalizmin kurulması bu amaçlardan bazılarıdır.[3] Bir anayasanın birçok boyutu olabilir. Bazıları anayasanın temel ve sadece hukuki bir belge olduğunu dolayısıyla anayasanın hukuk kurallarından başka bir şey içermemesi gerektiğini ifade ederken, başka bazıları ise, anayasanın bir manifesto, bir inancın ifadesi, ideallerin ifadesi, ülkenin temel kurucu yasası olduğunu ifade etmektedirler.[4] Her ne kadar anayasalar, çoğunlukla, kriz zamanlarında yapılsa da anayasanın temel amacı kriz yaratmak değil, kriz çözmek olmalıdır.[5] Bir düşünür "Anayasalar, insanların delilik günlerinde intihara kalkışıp ölmemeleri için, aklıselim günlerinde kendilerini bağladıkları prangalardır" ifadesi ile anayasaların bu yönüne dikkat çekmektedir.[6]

Anayasal düzenlemeler çok kabaca ifade edilecek olursa, temel hak ve özgürlükler ile devletin siyasal örgütlenmesine ilişkindir. Anayasa'da temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına ilişkin kurallar "haklar şartı"nı, devletin örgütlenmesine ilişkin kurallar ise "yapısal şartlar"ı oluştururlar. Bu yönüyle aslında çok temel olarak anayasalar devlet gücünü sınırlamakta en üst hukuksal bir belge olarak bireyler için, güçlü devlet karşısında hukuki kalkan görevini görmektedir ya da en azında teoride anayasanın temel işlevi bu olmalıdır. Zira anayasada şartlara yer verilmesi, hükümet üzerine sınırlamalar koymak anlamına gelir.

---

[2]ELSTER, Jon, **Forces and Mechanisms in Constitution Making Process**, http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3297&context=dlj, Erişim Tarihi:10.08.2014, saat: 13.50, s. 365

[3]BRANDT; COTTRELL; GHAİ; REGAN, a.g.e., s.43

[4]WHEARE, Kenneth, **Modern Constitutions**, 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1966, s.10

[5] GÜLSOY, Tevfik, **Anayasa Yapımı ve Türkiye'de Anayasa Arayışları**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, 16 (3), 1-22

[6]ELSTER, Jon, **Anayasa Yapım Yolları**, (Çev. Mehmet Tevfik Gülsoy-Engin Saygın), e-akademi, Eylül 2008, S. 79, ss. 1-15.http://www. e-akademi.org, Erişim Tarihi: 15.10.2014, saat:14:30, s. 7

Bilindiği gibi birçok ülkede anayasaya hukuki açıdan diğer hukuk kurallarından daha yüksek bir statü verilmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden birisi, anayasanın hükümeti denetleyebilmek için bir araç olarak düşünülmesidir.[7]

Anayasalar birçok açıdan sınıflandırılabilir. Nitelikleri bakımından anayasaların biri hukuki-teknik, diğeri siyasi olmak üzere iki temel anlamı üzerinde durmak mümkündür. Salt hukuki-teknik anlamıyla bir anayasa, devletin statüsünü gösterir. Bu bağlamda, devletin siyasi yapısı (monarşi, cumhuriyet, demokrasi), iktidarın kaynağı, kullanılışı ve yetkileri, devletin şekli (üniter ya da federal olması), hükümet şekli (başkanlık, yarı-başkanlık, parlamenter hükümet), devlet'in temel organlarının (yasama, yürütme ve yargı) oluşumu, yetkileri ve bunların arasındaki ilişkiler anayasaların düzenlediği başlıca teknik-hukuki konulardır.[8] Anayasacılık düşüncesinin yapmak istediği en temel şey devlet iktidarını sınırlandırmaktır. Bu amaç için kullanılan en önemli araçların başında ise anayasa gelmektedir. Bu çerçevede bilindiği gibi anayasalar temelde bir yandan bireyin hak ve özgürlüklerini korumak için temel hak ve hürriyetleri düzenleyerek garanti altına alırken öte yandan da devletin temel organlarını ve organlar arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Bu bağlamda anayasalar normatif bir kimliğe bürünmekle birlikte aynı zamanda bir değerler sistemi de oluşturmaktadır. Toplumda kaynağını bulan ve devlete hâkim olacak bu değerler anayasa yoluyla politik, sosyal hatta ekonomik hayata aktarılabilmektedir. Anayasal sistemin başarısını da büyük oranda, anayasaya ruhunu veren bu değerler etkilemektedir. Dolayısıyla anayasaya aktarılan değerler bireyi merkeze aldığı ve devlet karşısında hukuki güce kavuşturduğu oranda anayasacılık felsefesiyle örtüşecektir.[9]

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından birçok devlet bağımsızlıklarını ilan ederek yeni bir anayasa yapım dalgası başlatmışlardır. Bu yeni anayasa yapımı dalgasına Güney Afrika'da otoriter-ırkçı apartheid rejiminden demokratik rejime geçişi ve yine Arap Baharı ile birlikte Tunus'ta diktatörlükten demokrasiye geçişi sağlayan anayasa yapımı başarısını da dahil etmek gerekir. Otoriter bir yönetimden demokrasiye geçiş şeklinde gerçekleşen bu anayasa yapım süreçlerini, 1990'lı yılların ortasından başlayan ve birçoğu bugün de devam eden son dalga anayasa yapım süreçleri olarak da adlandırmak mümkündür. Bu son dalgada yer alan birçok ülkede anayasa yapım ihtiyacını doğuran temel faktörlerin varolan derin etnik, dilsel ve dini ayrılıklardan kaynaklanan çatışma ortamı ile halkın yönetime katılımını engelleyen diktatörlük yönetimlerinden demokratik yönetimlere geçiş ihtiyacı olduğu söylenebilir. Tüm bu faktörler değerlendirildiğinde anayasa yapımında yeni

[7] GÜLSOY, a.g.e., s. 11

[8] GÜLSOY, a.g.e., s.16

[9]GÜLENER, Serdar, "Anayasa yapımında yeni bir Paradigma; kapsayıcı, katılımcı, uzlaşmacı anayasa yapımları ve çeşitli örnekler", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C. XV, Y. 2011, S. 3, s.200

bir paradigmanın ortaya çıktığını tespit etmek mümkündür.[10] Andrew Arato bu yeni paradigmayı egemen-sonrası (post sovereign) anayasa yapımı biçiminde adlandırılırken[11], Hart ise bu yeni sürecin adını demokratik anayasa yapımı olarak koymaktadır.[12] Bu yeni paradigma, Amerikan ve Fransız anayasacılık geleneğinden farklı bir anlayışı ortaya koyarak anayasa yapımının sonucunda meydana getirilen metinden ziyade anayasanın yapım sürecine odaklanmaktadır. Bu şekilde anayasa amaç olmaktan ziyade, süreç içinde gerçekleşen kapsayıcılık ve katılımın sonunda meydana gelen uzlaşının kendiliğinden ortaya çıkardığı bir metne dönüşmekte ve meşruiyetini de bu süreçten almaktadır.[13] Bu yeni paradigmanın bir başka önemli sonucunu da demokratik anayasa yapımının elit bir grup tarafından değil, doğrudan halk tarafından yapılmış olması oluşturmaktadır.

Anayasayı pozitif hukuk perspektifinden ele alacak olursak, anayasa; bir ülkede görev, yetki, izin veya çeşitli yasaklamaları düzenleyen, siyasi ve bireysel davranışlar konusunda düzenlemeler getiren, kendisinin altındaki normların kaynağı konumundaki en üst düzey normlar bütünüdür diyebiliriz. Anayasayı devleti esas alan bir açıdan tanımlayacak olursak, anayasa, devletin kuruluş, yetki görev ve esaslarını düzenleyen, bireylerin hak ve özgürlüklerini devlet otoritesi karşısında düzenleyen belgedir, denilebilir. Birey açısından ele alınacak olursa, anayasa, bireylerin hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için devlet iktidarının kuruluş, yetki, görev gibi hareket alanlarını düzenleyen belge olarak tanımlanabilir. Yine tamamen pozitif hukuk bakış açısıyla değerlendirmek gerekirse, bir anayasanın geçerli olarak yapılmış olması için kim veya kimler tarafından yapıldığının herhangi bir önemi yoktur.[14]

İstikrarlı siyasal sitemlere sahip demokratik ülkeler bazı nedenlerden dolayı devletin temel kurumlarının yeniden düzenlenmesi gereği dolayısıyla anayasalarını değiştirmek ya da yenilemek girişiminde bulunmuş ve bulunmaktadırlar. Demokrasiye geçiş sürecindeki ülkelerde ise anayasal değişmenin başlıca nedeninin siyasal güç ve karar alma yetkisinin otoriter yönetimlerden insan haklarına dayalı anayasal demokratik yönetim biçimine geçiş talebi olduğu görülmektedir.

---

[10]GÜLENER, a.g.e. s. 201

[11]ARATO, Andrew, **Post SovereignConstitution-making in Hungary: AfterSucces, PartialFailure, andNowWhat?,PartOne**, http://lapa.princeton.edu, Erişim Tarihi:15.06.2014, saat:14.30, s. 32

[12]HART, Vivien, "Democratic Constitution Making", **United States Institute of Peace Special Report**, s. http://www.usip.org/sites/default/files/resources/sr107.pdf,Erişim Tarihi: 12..2014, saat:13.30, s. 21

[13] MOEHLER, Devra C., "Participation and Support for the Constitution in Uganda", **Journal of Modern AfricanStudies**, 2006, 44/2, s. 9

[14] CAN, Osman, "Demokrasiye Geçişte "Sivil" Anayasa ya da "Gül'ün Yalnızca Adı mı Değişiyor?"", **Ankara Barosu Dergisi**, Y. 65, S. 3, 2007, Ankara, s. 39

Batı demokrasilerine kıyasla Müslüman ülkelerde demokratikleşme ve anayasal demokratik siyasal sistemlere dönüşüm çok sınırlı ve yavaş olmuştur. Türkiye, Malezya, Endonezya gibi demokratik bir yapıya sahip ülkeler yanında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine baktığımızda bu ülkelerin uzun yıllardır istikrarlı ama otoriter yönetimler altında olduğunu görüyoruz. Demokratik sistemini konsolide etmek isteyen ülkelerde ve demokrasiye geçiş sürecindeki ülkelerde, özellikle -Arap Baharı sonrasında- otoriter sistemlerle yönetilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika müslüman ülkelerinde anayasal değişim ve anayasa yapımı süreci ile karşı karşıya bulunmaktayız. 2010 yılı sonlarında Tunus'ta başlayıp tüm bölgeye yayılan ve 'Arap Baharı' olarak adlandırılan kitlesel olaylar sonucunda Müslüman ülkelerde otoriter sistemlerle yönetilme durumunun değişmeye başladığını, onlarca yıldır yönetimde olan liderlerin ayrılmak zorunda kalmasıyla yeni siyasal sistem inşa çabalarının olduğunu görüyoruz. Bunlar arasında Tunus'un başarılı bir anayasa yaptığını görebiliyoruz.

Tunus devrimi 2011 Ocak ayı sonlarına doğru yeni anayasanın yapılmasının kararlaştırılmasının ardından ülkenin geleceği için dönüm noktası olan bir sürece girilmiş oldu. Ulusal Kurucu Meclis, yaklaşık iki yıl boyunca metin belge üzerinde ve her bir madde için önemli tartışmalar yaparak ve ince eleyip sık dokuyarak çalıştı. Anayasa Meclis tarafından onaylandığında bir madde ciddi birtakım hukuki çelişkiler barındırıyordu. Madde 6'nın çelişkili durumu ve diğer anayasal hükümlerin belirsiz ifadelere sahip oluşu inceleme konusu yapılmıştır. Tunus politik ve hukuku geleceğini inşa ederken, bir anayasanın insan haklarını baltalayacak şekilde yol açması durumuyla karşı karşıya kalınmıştır. Madde 6, iki radikal şekilde birbirinden farklı görüşlere sahip grubu uzlaştırmak gibi imkansız bir girşimde bulunmuştur. Söz konusu madde bir yanda aşırı dinci, devleti sadece bekçi köpeği ve kutsal olan herşey için bir koruma olarak gören bir kesime hitap ederken, diğer yandan; toplumun her bir bireyini herhangi bir saldırı ve engellemeden muaf olacak şekilde dinini seçmekte özgür kişiler olarak tanımlamaktadır. Birbiriyle böylesine çatışan iki ifade karmaşık bir kelime oyunuyla ifade edilmeye çalışılmıştır.[15]

Madde 6'nın kabulüyle Tunus'ta başlayan olaylar, dini kesimindeki etkisini ortaya koydu, madde ile ortaya gerginlik ve çatışmaların büyük bir incelik ve titizlikle ortadan kaldırılması gereği ortaya çıktı. Maddenin orijinal metni esasen ne din değiştirmeyi yasaklıyordu ne de kutsala yönelen eylemleri yasaklıyordu. Fakat pek çok tartışma ve değişikliklerin ardından 23 Ocak tarihinde madde bugünkü halini aldı.[16]

Tunus Ulusal Kurucu Meclis'i 23 Ekim 2011'de kurulduğundan beri, 26 Ocak 2014'nde tamamlanana kadar gözlemcilerin ve sivil toplumun incelemeleri ve medya ve yorumcuların ve bazen de toplumdan ve dışarıdan gelen görüşlerden etkilenmiştir. 14 Ocak 2012'de taslak hazırlama süreci kesintiye uğramıştır. 3 Ocak 2013 tarihinde, her madde üzerinde tartışmalar

[15]GUELLALI, Amna, "The Problem with Tunisia's New Constitution", https://www.hrw.org/news/2014/02/03/problem-tunisias-new-constitution**, World Policy Journal**, 2014

[16]GUELLALI, a.g.e., s. 12

tekrar başlamıştır. 22 Nisan 2013 tarihinde anayasanın ikinci taslağı tanıtılmıştır. 1 Haziran gibi üçüncüsü tanıtılmıştır. Anayasa maddelerinin kapsamı başlı başına şiddetli tartışmaların ve entelektüel anlamda çatışmaların odağı olmuştur.[17]

2.ARAP BAHARI SEBEPLERİ VE SÜRECİ

Arap Dünyası'nda yer alan pek çok ülke bağımsızlığını İkinci Dünya Savaşı döneminde kazanmıştır. Elbette ki ülkelerin yönetim biçimlerinde farklılıklar bulunmaktaydı. Bu farklılıklar genel itibariye bu ülkelerin geçmişte hangi büyük devletin sömürgesi altında olduğuyla da yakından ilgilidir. Örneğin İngiltere'nin sömürgesinden çıkan Mısır, Ürdün, Irak monarşiyi benimserken, Fransa'nın geride bıraktığı Lübnan, Suriye gibi ülkeler ise cumhuriyet rejimini seçmişlerdi. Her ne kadar yönetim biçimleri farklılıklar arz etse de yönetilen vatandaşların durumu çok büyük bir farklılık göstermiyordu.[18]

Arap Dünyası için kabataslak bir orandan bahsedecek olursak nüfusun %60'ını oluşturan insanların otuz yaşının altında olduğunu söylemek gerekecektir. Nüfus bilimcilere göre bu bölgede bir "gençlik patlaması" durumu hakimdi. Otuz yaş altı insanın getirdiği nüfus yoğunluğunun pek çok olumlu avantajının yanı sıra bazı olumsuzluklar da söz konusu olmaktadır. Örneğin otuz yaşın altındaki kişiler çoğunlukla iş hayatına atılmak üzere olan genç nüfusu da kapsamaktadır. Genç nüfustaki patlamanın yarattığı genç işsizlik oranının yüksekliği de beraberinde bekleme sürecini getirir, iyi bir iş sahibi olmayı bekleme buna bağlı olarak evlenmeyi bekleme gibi. Bütün bu bekleme sürecinin yarattığı sıkıntılı ortam Arap Baharı'nın ortaya çıkışında etkili unsurlar arasında yer almaktadır.[19]

Arap Baharı; *Arap Uyanışı (Arab Awakening)* ve *Arap Devrimi (Arab Revolution)* olarak da bilinen devrimci bir ayaklanma dalgası ve protestolarla beraber 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta başlamıştır. Protestolara yol açan bir takım faktörler söz konusu olmuştur.[20]

Totten'e göre *Arap Baharı* ifadesi tamamen bir isimlendirme hatasıdır. Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'deki politik ayaklanmalar eşzamanlı olmakla birlikte farklı olaylardır ve hepsi için erken tahminler kendi ülkelerini otoriter kurallarla çevrili uzun bir Arap kışına doğru

---

[17] "The Best and Worst of Tunisia's New Constitution", Çev. Sahar Goussoub, http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2014/01/tunisia-constitution-drafting-best-worst.html#, Erişim Tarihi: 16.08.2014, saat:12.00

[18] GELVIN, James L., **The Arab Springs What Everyone Needs to Know,** Oxford University Press, 2012, s. 12

[19] GELVIN, a.g.e., s. 21

[20] OGBONNAYA, Ufiem Maurice, "Arab Spring in Tunisia, Egypt and Libya: A Comparative Analysis of Causes and Determinants", **Turkish Journal of International Relations,** Fall2013, C. 12 S.3, p4, https://mail.google.com/ mail/u/0/#inbox/150408d2a3cc2ddb?projector=1, Erişim Tarihi:15.01.2015, s. 19

çevirebilecektir. Orta vadede inceleyecek olursak, Arap dünyasında ortaya çıkmış gerçek anlamda liberal bir demokrasi yok denecek kadar azdır.[21]

Arap Baharı, bir anlamda yalnızca Mısır ve Tunus için bahar havasında yaşanmış diğer ülkelerde ise iktidarın şiddetle karşılığını verdiği, coğrafyalarını kanla suladıkları bir süreçtir. Acaba neden yalnızca Tunus ve Mısır açısından olumlu sonuçlar alınırken diğer ülkelerde ciddi anlamda şiddetli çatışmalar ve binlerce insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan felaketler yaşanmıştır. İlk olarak Tunus ve Mısır'da yaşanan protestolara karşılık olarak liderlerin göstericileri şiddet kullanarak değil de bir takım tavizler vererek sakinleştirebileceklerine inanmaları etkili olmuştur. Çok sayıda vatandaşının zarar görmesinden ziyade otoritelerinin biraz olsun kısıtlanması onlar için daha makul bir çözüm yolu olarak kabul edilmiştir. İkinci olarak Tunus ve Mısır diğer ülkelere göre demografik bakımdan çok daha homojen bir yapı arz ederken, diğer ülkeler ise oldukça kırılgan bir sosyal yapıya sahiptir.[22]

Totten'e göre ayaklanmalar öncesi, Tunus'ta yüzeysel bir batılılaşma hakimdi, öyle ki oraya gidenler kendisini Yunanistan'da veya Fransa'da gibi hissedebilirlerdi. Mısır ise askeri bir diktatörlükle yönetilmekte olan ulusal çizgide ve antik bir ülke olmayı sürdürmekteydi. Libya ise Muammer Kaddafi'nin diktatörlüğü altında petrol zengini, komşularından ziyade Kuzey Kore ve Rusya ile ilişki içinde bulunan bir zindan devlet görünümündeydi.[23]

Tunus'ta başlayan olaylar diğer Arap ülkelerini de etkilemiş demokratik ve adil bir yönetim talebi kısa sürede diğer otoriter yönetilen Arap ülkeleri vatandaşlarının da bir numaralı gündemi olmuştu.[24] Pek çok Arap ülkesi, Mısır başta olmak üzere Bahreyn, Suriye, Yemen ve Ürdün bu ülkeler arasında sayılabilir. Bahreyn'de ortaya çıkan olaylar mevcut yönetimce bastırılmış ve dolayısıyla etkili olmayı başaramamıştır. Suriye ve Yemen'deki olaylar ise bilindiği üzere, özellikle Suriye'de yıkıcı bir iç savaş şeklinde, halen devam etmektedir. Diğer ülkelerde ise gösteriler ve protestolar köklü değişimlere yol açacak yeterliliğe ulaşamamıştır. Bazı liderler özellikle Fas'ta, daha sınırlı sayıda alanda, bir takım politik reformlar yapmayı vaad etmiş ve politik reformların gerçekleştirilmesine imkan sağlamıştır. Irak ve benzer coğrafyadaki diğer ülkelerde ise pek çok değişiklik yapılacağı yönünde vaadlerde bulunulmasına rağmen oldukça sınırlı bir alanda serbestlik tanınmıştır.[25]

---

[21] TOTTEN, Michael J., **Arab Spring or Islamist Winter?,** http://www.worldaffairsjournal.org/article/arab-spring-or-islamist-winter, Erişim tarihi: 4.2.2015, s. 23

[22] DAWISHA, Adeed, The Second Arab Awakening: Revolution, Democracy, and the Islamist Challenge from Tunis to Damascus, W. W. Norton and Company, s. 38

[23] TOTTEN, a.g.e., **s. 23**

[24] OGBONNAYA, a.g.e., s.16

[25] DAWISHA, a.g.e., s.110

3.TUNUS'TA ARAP BAHARI DEVRİMİ SONRASI SİYASAL SÜREÇ VE ANAYASA YAPIMI

Tunus'da devrim sonrası geçişi sağlamak amacıyla atılan ilk adım 3 şubat 2011 tarihinde devrim öncesi yürürlükte olan 1959 sayılı Anayasa'nın 28. Maddesi uyarınca yasama erkinin Cumhurbaşkanı'na devrini öngören olağanüstü hal uygulamasının kabul edilmesiydi. 1959 Anayasası'na uygun olarak mevcut Anayasa Konseyi bu kararı almıştı. Böylelikle Anayasa Konseyi son kez karar almış ve yeni sisteme geçişi sağlayacak olan ilk adım atılmıştı. Anayasa Konseyi'nin kararına dayanarak Millet Meclisi ve Danışmanlar Meclisi kanun çıkarma yetkisinin Cumhurbaşkanı'na devrine ilişkin olağanüstü yetki yasasını kabul ettiler. 5 sayılı bu kanun 9 Şubat 2011 de yayınladı. 5 sayılı Devir Kanunu'na dayanılarak eski rejimden yeni rejime geçişi mümkün kılacak pek çok kararname yayınlandı. 18 Şubat 2011 tarihli ve 6 sayılı kararname 'Devrim hedeflerinin, siyasi reformların ve demokratik geçişin sağlanmasından sorumlu yüksek makam'ın kuruluşuna ilişkin idi. Ve böylece geçişi mümkün kılacak altyapı ve organizasyonun içeriği ortaya çıkmaya başladı. 23 Mart tarihli, 12 sayılı kanun hükmünde kararname ile fiiliyatta ortadan kaldırılan Millet Meclisi, Danışmanlar Meclisi, Anayasa Konseyi ve Sosyal ve Ekonomik Konsey hukuken de ortadan kaldırılmış oldu. 14 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1959 Anayasası askıya alınmıştır. Bu sayede gerçekleştirilecek olan yeni seçimlerin eski usullerden farklı bir yol izlenerek yapılması mümkün kılınmıştır. 14 sayılı Kanun Hükmünde Kararname asli kurucu iktidarın ortaya çıktığını gösterir nitelikte bir metindi. Çünkü kendisinden önceki Anayasa'nın varlığını tümüyle ortadan kaldırıyor ve meşruiyetini devrim öncesi ortaya çıkan fikir birliğinden alıyordu. Bu kararname devrimin hukuki anlamda en önemli adımlarından biri olarak nitelendirilebilir. Yeni bir hukuksal düzenin oluşturulmasını sağlayacak olan yol, bu sayede açılmış oluyordu. Bundan sonra izlenecek adım seçimlerin gerçekleştirilmesi ve ortaya çıkan milli iradenin yeni bir hukuk sistemi tesis etmesi olacaktı.

Devrim sonrası yeni siyasi ve hukuki yapıya geçiş dönemini üç aşamada ele almak mümkündür. İlk aşama 1959 Anayasası doğrultusunda geçiş dönemi için temellerin atılması ve devamında Anayasa'nın mülga edilmesi, ikinci aşama ise; geçiş dönemini sağlayacak yeni anayasa ve kanunların oluşturulmasını mümkün kılacak geçici hükümet ve devrim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için yüksek makamın kurulması ve son olarak da seçimlerin neticelenmesi sonucu iktidara gelen partinin hukuki ve siyasi açıdan izlediği yol.[26]

Devrim sonrası ortaya çıkan geçiş sürecinin ilk aşamasında 1959 Anayasası'nın kısa süre de olsa yürürlükte kalmaya devam ettiği görülür. Eski Cumhurbaşkanı'nın ülkeyi terk ettiği 14 Ocak 2011 tarihinde kamu kurumları bir gün süreyle sessiz kalmış ve izlenecek usul konusunda herhangi bir açıklamada bulunmamışlardı. Cumhurbaşkanının ülkeyi terk edip etmediğinden emin olmak istiyorlardı. Nitekim Cumhurbaşkanının ülkeyi terkinden bir gün sonra 15 Ocak 2011 tarihinde Anayasa Konseyi Cumhurbaşkanlığı makamının eski

[26] ACHOUR, a.g.e., s.20

cumhurbaşkanının ülkeyi terk etmesi sebebiyle boşaldığını açıkladı ve 1959 sayılı Anayasanın 57. Maddesini uygulanması gerektiği kabul edildi. İlgili madde uyarınca Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin dönemin başbakanına devredildiği kabul ediliyordu. Bu süre zarfında ortaya çıkacak boşluğu engellemeye yönelik düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Eski Anayasa'nın öngördüğü usullere uygun olarak yetki kanunları oluşturulmuş ve olağanüstü hal ilanı anlamına gelen geçici cumhurbaşkanına kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınması kabul edilmiştir. Böylelikle yasama yetkisi tek elde toplanmış oluyor ve kısa sürede geçişi sağlayacak kanun hükmünde kararnamelerin çıkarılması amaçlanıyordu.

15 Ocak 2011 tarihinde aynı zamanda Tunus Devrimi'nin temel nedenlerinden biri olan eski rejimin yolsuzluk, rüşvet ve zimmet suçunu ortaya çıkaran uygulamalarını araştırmak, devrim süresince 2010 ve 2011 zaman aralığında gerçekleşen olayları araştırmak ve son olarak devrim sonrası oluşturulması planlanan demokratik rejimin ana hatlarını oluşturmak ve mevcut mevzuatı tümüyle revize etmek üzere siyasi reform ve demokratik geçiş komisyonu adı altında üç temel komisyon oluşturulmuştu.[27] Bu üç temel komisyonun başkanları 17 Ocak 2011 tarihinde belirlendi. Yine bu tarih sonrasında bu üç temel komisyonun çalışmalarını genişletmek amacıyla farklı destekleyici komisyonların da oluşturulması gündeme getirildi. Zira özellikle üç komisyonun faaliyetleri ile bağlantılı olarak bir takım yeni araştırma ve soruşturma aşamalarına girişilmesi zorunluluğu doğuyordu. Örneğin Bin Ali ve yakın çevresinin el konulan malvarlığının ve banka hesaplarının gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki yönetimi ve tasfiyesi kararı verilmişti. Bu işlemleri gerçekleştirmek ve kayıt altına almak için yeni komisyonların kurulması zarureti doğmuştu. Netice itibariyle üç temel komisyon ve akabinde yardımcı komisyonlar geçiş dönemini sağlamaya çalışmak amacıyla oluşturulmuştu. Ne var ki komisyonların üyelerinin belirlenmesi ve halkın bu komisyonlara güvenmesi kolay olmadı. İlk olarak komisyonlarda görev alacak soruşturmacıların eski başbakan Bin Ali ile bağlarının olmaması daha açık bir ifade ile bağımsız ve tarafsızlıklarının garanti edilmesi gerekiyordu. İkinci sorun ise halk daha önce bu nitelikteki denetim kurumlarına aşina değildi. Zira Bin Ali'nin totaliter rejiminde var olan komisyonlar bir nevi yönetimi tasvip edici ve aklayıcı mekanizmalar olarak işlerlik göstermekteydi.[28]

İlk olarak kurulan rüşvet ve zimmetin araştırılması komisyonu yaptığı incelemeler neticesinde eski rejimimin yozlaşmışlığını ve işlediği suçların sayısal çokluğunu ortaya çıkardı. Kısa bir süre içerisinde dört yüzden fazla rapor hazırlandı ve bu raporlar mahkemelere intikal ettirilerek yargılamaların yolu açıldı.[29] Bu komisyonunun kuruluşuna sebebiyet veren en önemli husus bağımsız ve tarafsız bir yargının ülkede var olmayışıydı. Dolayısıyla devlet ve topluma karşı ağır suçlar niteliğinde tasvir edebileceğimiz bu suçlara yönelik soruşturma ilk elden bu komisyonlarca yürütülmüş; belgeler ve kanıtlar toplandıktan ve tahlil edildikten

27 BACCOUCHE, a.g.e., s.113

28 BACCOUCHE, a.g.e., s.115

29 BACCOUCHE, a.g.e., s.113

sonra yargıya intikal ettirilmiştir.[30] Bu komisyon özellikle mensuplarına karşı yöneltilen hukuki davalar ve tehditlere karşı direniş göstermiş yolsuzluk, rüşvet ve iltimasın büyüklüğünü ortaya çıkarmakta ve halkı bilgilendirmekte büyük başarı göstermiştir.[31]

İkinci olarak devrim sırasında ortaya çıkan olayları araştırmakla görevli komisyon da benzer şekilde devrimin başlangıcından bugüne kadar olan süreçte ortaya çıkan ihlallerin değerlendirilmesi ve cezalandırılması amacını taşıyordu. Tıpkı Rüşvet ve Zimmetin Araştırılması Komisyonu'nun kuruluş amacında belirtildiği gibi bu komisyon da yargıya olan güvensizliğin bir sembolü idi ve bağımsız ve tarafsız bir araştırma yürütmek amacıyla kurulmuştu.[32]

Sonuncu komisyon Siyasi Reform ve Demokratik Geçiş Komisyonu olarak adlandırılmaktaydı. Bu komisyonun amacı devrime teknik ve hukuksal bir altyapı sağlamak idi. Bu komisyonun oluşturulmasında ortaya çıkan ilk anlaşmazlık komisyonun yapısal karakterine ilişkindi. Komisyonun inceleyeceği bölgeler ve bu bölgelerin temsili sorunu temel nokta teşkil etmekteydi. Komisyonların halk gözünde desteklenmesi ve meşruiyet kazanabilmesi için yapılarının gözden geçirilmesi ve katılımın genişletilmesi gerekiyordu. Nitekim bu yönde adımların atılması uygun görüldü. Komisyonun sosyal grupların temsiline olanak verecek şekilde oluşturulması konusunda fikir birliğine varıldı. Sosyal gruplar içerisinde özellikle öne çıkan ve komisyonlarda yer alması gerekliliği kabul gören sosyal grup 'Devrimi Koruma Kurulları' idi. Bu kurulların kuruluşu devrimin hemen akabinde halk tarafından kendiliğinden gerçekleştirilmişti.[33] Bu komisyonun başlıca işlevlerinden biri de seçimlerin nasıl düzenleneceği ve yüksek seçim kurumu niteliğinde yargısal organın oluşturulmasına zemin hazırlamasıydı. Ayrıca komisyon siyasi partilerin, basının ve derneklerin düzenlenmesi ve benzeri alanlarda özgürlükçü değişikliklerin yapılmasına öncülük etmiştir. Komisyonun bu denli geniş halk gruplarına ulaşması halk gözünde itibarını arttırdı. Bu durum da Komisyon'a sağlam bir meşruiyet zemini kazandırdı. Özetle, zamanla bu komisyon geniş halk kitlelerinin de görüşünü alan bir uzlaşı alanı haline gelmiştir. Bu komisyon sayesinde ulusal bir kurucu meclis oluşturulabilmiş ve yeni demokratik hükümetin ortaya çıkmasına imkan verecek yapı inşa edilmeye başlamıştır.[34] Nitekim bu komisyonun geniş çapta halk kitlelerine ulaşması Devrimin Korunması Ulusal Komisyonu'nca değerlendirilmiş ve siyasi reform komisyonu Devrim Yüksek Makamı'na dönüşmüştür.[35]

Cumhurbaşkanlığı makamında ortaya çıkan boşluk 1959 Anayasası'na uygun bir biçimde başbakanın geçici yetkileri devralması şeklinde çözüme kavuşturulmuştu. 1959 Anayasası'nın

---

30 BACCOUCHE, a.g.e., s.117.

31 BACCOUCHE a.g.e s. 118

32 BACCOUCHE, a.g.e., s.117.

33 BACCOUCHE, a.g.e., s.116

34 BACCOUCHE, a.g.e, s.117

35 ACHOUR, a.g.e., s. 20

57. maddesi geçici vekâlet için belirli bir süre öngörmüştü. Altmış gün içinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması gerekiyordu. 1959 Anayasası'na uygun olarak geçiş sürecinin tamamlanamayacağı bu noktada anlaşılıyordu. Çünkü halkın olayları tahlil etmesi, sağlıklı bir seçim sürecinin yaşanabilmesi ve pek tabi yeni bir kanunun hazırlanıp halkoyuna sunulması için bu süre yeterli değildi. Ayrıca mevcut anayasaya uygun olarak sürenin uzatılması belirsizliği çözebilecek bir yöntem değildi. Bu bağlamda artık 1959 Anayasası'na uygun olarak geçişin tamamlanamayacağı anlaşılmış tali kurucu iktidar imkânı ortadan kalkmıştır. Artık 1959 Anayasası'nın tümüyle ortadan kaldırıldığı ve asli kurucu iktidarın ortaya çıktığı yeni bir dönemin başlangıcının gerekliliği anlaşılmıştır. Kurucu meclis olarak adlandırılan, asli kurucu iktidara ilişkin seçimlerin 24 Temmuz 2011 tarihinde yapılacağı belirtildi. Ancak Anayasa'nın yürürlüğüne son verilmesi için bu tarih beklenmedi. 23 Mart 2011 tarihli ve 14 sayılı Kamu Erklerinin Geçiş Aşamasının Düzenlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname ile 1959 Anayasası tümüyle mülga edilmişti. Ulusal Kurucu Meclis'in oluşturulmasından sonra 16 Aralık 2011 tarihli Geçici Anayasal Kanun ile 1959 Anayasası'nın mülga adilmiş olduğu tekrar vurgulanmıştır.[36] Hukuki açıdan gerekli olmayan bu ikinci tekrar, temelleri atılmak istenen yeni rejimin, eski rejimi tümüyle silmek konusundaki kararlılığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

4.SONUÇ

Tunus uzun süre sahip olduğu sert laik yapıdaki diktatoryal rejimi Arap Baharı sonrasında yıkarak özelikle toplumsal bir tabana sahip olan Nahda hareketinin önemli demokratik katkısı ile demokratik bir sisteme dönüştürme başarısını elde etmiştir. 1950'den itibaren eksik de olsa çok partili demokratik bir siteme sahip olan Türkiye ise özellikle sert bir laik sisteme sahip olma açısından ise Tunus ile benzerlik göstermiştir. Türkiye'de sert, özellikle din ve vicdan özgürlüğünü daraltıcı bir anlayışla uygulanan laiklik tedrici olarak yumuşama göstermiştir. 2002 yılından itibaren muhafazakar demokrat bir parti olarak Ak Parti vesayet odakları ile halktan aldığı güç ile mücadele ederek siyasal sistemin laiklik özelliğini demokratikleştirme başarısını göstermiştir. Tunus'da Nahda hareketi Ak parti tecrübesinden yararlanmış, sistemi dönüştürürken çoğulcu, muhafazakar bir sistem inşasında Türkiye tecrübesinden özellikle 2002 sonrası Ak Parti tecrübesinden istifade etmiştir.

[36] ACHOUR, a.g.e., s.21

TÜRKİYE' DE İŞSİZLİK HİSTERİSİNİN GEÇERLİLİĞİ

Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
dcyildirim@nku.edu.tr

Buket KIRCI
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
buketkirci@gmail.com

Tuğba KANTARCI
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
tubakantarci@gmail.com

ÖZET: İşsizliğin dinamik etkileri açısından literatürde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Friedman (1968) ve Phelps (1968) tarafından öne sürülen doğal işsizlik oranı yaklaşımıdır. Philips eğrisine alternatif olarak geliştirilen doğal işsizlik oranı hipotezine göre, iktisadi şoklar karşısında işsizlik oranı serisinin uzun dönemde durağan bir süreci takip ettiği varsayılmaktadır. Buna karşılık işsizlik ile ilgili diğer bir yaklaşım ise Blanchard ve Summers (1986, 1987) tarafından önerilen işsizlik histerisi hipotezidir. Bu hipoteze göre ise iktisadi bir şoktan sonra işsizlik oranı serisi uzun dönemde durağan olmayan bir süreç takip edecektir. Diğer bir ifadeyle ekonomide meydana gelen bir şokun ardından işsizlik oranları artacak ve uzun dönemde denge seviyesine geri dönmeyecektir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerliliğini 2006:1-2018:8 dönemine ait aylık veriler kullanarak incelemektir. Çalışma kapsamında histeri etkisi ilk olarak geleneksel birim kök testlerinden ADF ve PP testleri ile araştırılmış ardından yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews ve tek ve çift kırılmalı Lee Strazicich testleri ile devam edilmiştir. Tüm test sonuçlarına göre işsizlik oranları serisinin birim kök içerdiği görülmekte ve Türkiye'de histeri etkisinin geçerli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Doğal İşsizlik Oranı, İşsizlik Histerisi

THE VALIDITY OF UNEMPLOYMENT HYSTERESIS IN THE TURKEY

ABSTRACT: There are two main approaches in the literature regarding the dynamic effects of unemployment. The first is the natural rate of unemployment approach proposed by Frieman (1968) and Phelps (1968). According to the natural rate of unemployment hypothesis, developed as an alternative to the Philips curve, the unemployment rate series against economic shocks is assumed to follow stationary in the long run. On the other hand, another approach to unemployment is the unemployment hysteria hypothesis proposed by Blanchard and Summers (1986, 1987). According to this hypothesis, after an economic shock, the unemployment rate series will exhibit a nonstationary properties in the long run. In other words, after a shock in the economy, unemployment rates will increase and they will not return to the level of equilibrium in the long term. The aim of this work the validity of unemployment hysteria in Turkey 2006: 1-2018: 8 is to investigate using monthly data for the period. In the study, the effect of the hysteria was first investigated with ADF and PP tests from conventional unit root tests, followed by Zivot-Andrews and Lee Strazicich tests with single and double breaks in account structural breaks. According to all test results unemployment rates series are seen to contain unit roots and hysteria in Turkey is concluded to be valid.

Key Words: Unemployment, Naturel Rate of Unemployment, Unemployment Hysteresis

1.GİRİŞ

Günümüzde ülkeler arasındaki rekabet ve teknolojik gelişmelerle birlikte artan işsizlik tüm ülke ekonomileri için önemli bir makro iktisadi problem haline dönüşmüştür. İşsizlik, mal talep yetersizliği durumunun yanında emek talep yetersizliği ile birlikte emeğin biriktirilememesidir. Bu sebeple işsizlik neden olduğu toplumsal olumsuzluklarla beraber en temel ekonomik sorunlardan biri olmaktadır (Barışık ve Çevik, 2008: 111). Küresel anlamda bütün ülke ekonomileri işsizliği yalnızca oransal olarak azaltmayı değil, diğer makroekonomik büyüklüklerle etkileşimini de dikkate almaktadır.

İlk petrol şokunun ardından gelişmiş ülkelerin işsizlik oranlarında gözlemlenen yüksek düzeyli süreklilikle beraber işsizlik ile ilgili yapılan çalışmaların sayısında da büyük artışlar yaşanmıştır. Gerek dünyada yaşanan küresel krizler gerekse ülke krizleri ile işsizlik oranlarında ciddi artışlar olmuştur. İşsizlikle ilgili teorik yaklaşımlara bakıldığında doğal oran hipotezi ile çelişen gelişmelerin yaşanmasıyla farklı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Kriz sonrası dönemlerde işsizlik oranlarında azalma olmaması işsizlikte histeri etkisini ortaya çıkarmıştır. 1970'lerin ortalarından beri Avrupa ülkeleri tarafından yaşanan yüksek ve kalıcı işsizlik oranları, Phelps (1967,1968) ve Friedman (1968) 'in doğal oran hipotezinin yeniden gözden geçirilmesiyle histeri yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğal işsizlik oranı hipotezine göre, ekonomilerde ortaya çıkan iktisadi şoklar karşısında işsizlik oranlarının doğal sevi¬yesinde değişiklik olmayacağı, diğer bir ifadeyle ekonomilerdeki geçici şokların, kalıcı olmayan bir etkiyle işşizliğin doğal oranında bir değişikliğe neden olacağı ileri sürülmüştür (Papell vd., 2000: 310). Blanchard ve Summers (1986, 1987), Layard vd, (1991) ve Barro (1988)'nun önerileriyle şekil alan histeri yaklaşımına göre, iş piyasasındaki katılıklar nedeniyle, iktisadi şoklar işsizlik oranlarının düzeyinde kalıcı etkilere sahip olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomideki meydana gelen bir şok sonrası işsizlik oranları artmakta ve eski seviyesinde oluşmamaktadır. Bu durumda yeni dengede oluşan işsizlik oranları eski seviyelerinin de üzerinde olmaktadır. Ekonometrik açıdan yorumlandığında da işsizlik oranı serisinin durağan olmayıp, ortalamasına geri dönme eğilimi göstermeyen bir süreç olduğu anlamına geldiğini söylemek mümkündür (Gomes ve Silva, 2009: 308-310).

İşsizlik histerisi ile ilgili şokların kalıcı etkisine dair literatürde çok sayıda araştırma mevcuttur. Bu konuda en çok dikkat çeken, Blanchard ve Summers'ın (1987) içerdekiler-dışardakiler modelidir. Bu yaklaşıma göre işsizliği artıran negatif talep şoku, işçilerin işgücü piyasasının dışına çıkmasına ve bu işçilerin pazarlık güçlerini kaybetmelerine yol açmaktadır. İçerdekiler ücret pazarlığı sürecinde dışardakilere sıfır ağırlık verirse, bu durum işsizlikte kalıcı bir artışa neden olacaktır. (Christopoulas, Leon-Ledesma, 2007: 81). Bu durumda içerdekiler yaptırım güçleri sayesinde ücretlerin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Aynı zamanda firma düzeyinde gerek verimliliğin gerek de fiyatın belirlenmesinde içerdekilerin katkıları önem arz etmektedir. Dışardakiler ise uzun dönem işsizlik ve toplam işsizlik oranının firma düzeyinde ücret belirlenmesinde rol oynarken ücret düzeylerini düşüremedikleri için işsiz olarak kalmaları söz konusu olmaktadır (Ataman, 1998:

69). Ayrıca işsizlik histerisi bağlamında ekonominin sendikalaşma derecesine dayanmayan çeşitli görüşler de ileri sürülmüştür. Örneğin Pissarides (1992), işsizlerin yetenek ve beşeri sermayesinin kaybının bir sonucu olarak ortaya çıkan histeri etkisinin nasıl ortaya çıkacağı üzerinde durmaktadır. Sessions (1994), işsizliğin bir "stigma" leke etkisi taşıdığı bir modele dayalı histeri etkisinin varlığına dair açıklamalarda bulunmuştur. Uzun süreli yüksek işsizlik, işsiz kalma ile ilişkili leke etkisini azaltmaktadır. Bu durum etkin ücrette sürekli bir artışa ve istihdamda bir azalmaya sebep olmaktadır. İşsizlik histerisinin diğer kaynakları ise sermaye yetersizliği, işten çıkarma maliyetleri ve koordinasyon başarısızlıkları gibi konulardan oluşmaktadır (Christopoulas, Leon-Ledesma, 2007: 81).

Bu çalışmada, Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerliliği 2006:1-2018:8 dönemine ait aylık veriler kullanılarak ilk olarak geleneksel birim kök testlerinden olan ADF ve PP testleri ile ardından yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews ve tek ve çift kırılmalı Lee Strazicich testleri ile incelenecektir. Bu nedenle bu çalışmadan çıkacak sonuç Türkiye bağlamında işsizlik histerisinin geçerli olup olmadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

İşsizlik ile ilgili literatür incelendiğinde işsizliği konu edinen çalışmalarda faklı yaklaşımlar söz konusudur. İşsizlik histerisi ile ilgili çalışmalar ise aşağıda kronolojik olarak özetlenmiştir.

Arestis ve Mariscal (1999), 26 OECD ülkesi için 1960-1997 dönemine ait işsizlik oranlarını kullanarak iki içsel kırılmaya izin veren Lumsdaine ve Papell (1997) tarafından geliştirilen birim kök testleri ile işsizlik histerisinin geçerliliğini test edilmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre 22 ülkede işsizlik histerisinin geçerli olmadığı saptanmıştır.

Papell vd.(2000), 1955-1997 yıllarına ait verilerle 16 OECD ülkesi için işsizlik histerisinin geçerliliğini Perron ve Vogelsang (1992) tarafından geliştirilen birim kök testi ile incelemişlerdir. Birim kök testi sonuçları 10 ülkenin birim kök içerdiğini ve bu ülkelerde işsizlik histerisinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Barışık ve Çevik (2008), Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerliliğini araştırmak amacıyla 1923-2006 dönemi yıllık işsizlik verilerini yapısal kırılma testleri ile analiz etmişlerdir. Analizde kullanılan kırılma testleri 1968 yılında kırılma olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada histeri etkisinin varlığı birim kök testleri ve yarı parametrik güçlü hafıza modelleri ile ispatlanmıştır. Bu nedenle işsizlik ile mücadelede histeri etkisinin dikkate alınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Yılancı (2009), Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerliliğini test etmek amacıyla 1923-2007 yılları arasındaki işsizlik oranlarını kullanarak kırılmalı birim kök testlerinden Perron, Zivot-Andrews (ZA), Lumsdaine – Papell (LP) ile bir ve iki kırılmalı LM birim kök testleri ile serilere durağanlık sınaması yapmıştır. Birim kök test sonuçlarına göre, meydana gelen

şokların işsizliğin doğal oranında değişimler meydana getirdiğini ve işsizlik üzerinde kalıcı etki yarattığını göstermektedir.

Özcan (2013), OECD ülkeleri için histeri hipotezinin geçerliliğini işsizlik serilerinin histeri etkisi altında olup olmadıkları yapısal kırılmalara izin veren Lee ve Strazicich (2003) ile Im vd. (2005, 2010) tarafından geliştirilen bireysel ve panel LM birim kök testleri ile incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, ister yapısal kırılmalar dikkate alınsın, ister alınmasın çoğu OECD ülkesi için histeri yaklaşımını doğrularken, işsizlik serilerinin histeri etkisi altında olduğuna işaret etmektedir.

Dritsaki ve Dritsaki (2013), Yunanistan, Portekiz ve İrlanda ülkeleri için 1984-2010 yıllarını kapsayan dönemde birinci nesil birim kök testleri ve panel birim kök testleri kullanarak bu ülkelerde işsizlik histerisini araştırmışlardır. Birim kök testi sonuçlarına göre bu üç ülkede işsizlik histerisinin geçerli olduğu yönünde kanıtlar bulunmuştur.

Chang ve Su (2014), 1978:1-2012:6 dönemine ait verilerle Tayvan'da eğitim seviyesi kategorileri için işsizlikte histeri hipotezini doğrusal olmayan dinamik modeller ve yapısal kırılmalı birim kök testleri ile panel veri analizi adı altında incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre sadece ortaokul mezunlarının işsizlik oranının uzun dönemde doğal orana dönüşünde bir ortalama ortaya çıkardığı ve yapısal değişiklikler yapılmadığında tüm işsizlik serilerinde histeri etkisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Mercan vd. (2015), Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülkeleri için histeri hipotezinin geçerliliği incelemişlerdir. Türkiye için histeri hipotezinin geçerliliği 1923-2013 dönemi yıllık ve 1992:1-2013:1 dönemi üç aylık veriler kullanılarak yapısal kırılmalı birim kök testleri ile test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre Türkiye'de histeri hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. AB-15, AB-27, OECD ve G-8 ülke grupları için histeri hipotezinin geçerliliği ikinci nesil panel birim kök testi ile araştırılmış olup G-8 ülkeleri hariç, diğer ülke grupları için histeri hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Furuoka (2015), 5 Estonya bölgesinde 1993-2011 yıllarını kapsayan dönem için Im Pesaran Shin (IPS) ve Fourier Im Pesaran Shin (FIPS) iki panel veri yöntemiyle işsizlik histerisinin geçerliliğini test etmiştir. Sonuç doğal oran hipotezi ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu durum Estonya bölgelerinde uzun süreli yüksek işsizlik yaşama ihtimalinin olmadığını destekler niteliktedir

Bayrakdar (2015), çalışmasında 2000-2013 yılları arasında çeyrek dönemlik işsizlik verileri kullanılarak Phillips-Perron, Augmented Dickey-Fuller, Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin ve yapısal kırılmalı Lee –Strazicich birim kök testleri ile İşsizlik Histerisinin Türkiye'de geçerli olup olmadığını araştırmıştır. Türkiye için İşsizlik Histerisi varlığının geçerli olduğu, incelenen zaman boyutu içerisinde işsizlik üzerinde etkili olan iktisadi şokların kalıcı sonuçlara yol açtığı sonucuna varmıştır.

Kahyaoğlu vd. (2016), çalışmalarında 2001:1-2015:4 dönemine ait üç aylık veriler kullanarak Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerliliğini hem ülkeler özelinde hem de seçilmiş AB ülkelerine ait panel veri analiziyle incelemiştir. Çalışmadan elde edilenlere göre İtalya, İspanya ve Estonya dışındaki ülkelerin işsizlik oranları doğrusal bir yapı göstermektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde panel veri analiziyle incelendiğinde ise işsizlik oranlarının doğrusal bir yapı sergilediği ve işsizlik histerisinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Yavuzaslan vd. (2017), Türkiye'de histeri hipotezinin geçerliliğini 2005:1-2017:2 dönemi 15-24 yaş nüfusu işsizlik oranı verilerini kullanarak yapısal kırılmalı birim kök test yöntemi ile analiz etmişlerdir. Türkiye'de Histeri hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılırken, çalışılan yıllar arasında, Türkiye'de özellikle gençlere yönelik olarak uygulanan istihdam politikaları kapsamında verilen teşvikler olmasına rağmen histeri etkisi nedeniyle genç işsizlik sorununun tek başına çözüm olmayacağı sonucuna varılmıştır.

İşsizlik histerisi ile ilgili literatür incelendiğinde, genel anlamda histeri etki¬sinin geçerli olduğu, ekonometrik yöntem olarak doğrusal ekonometrik yöntemlerin tercih edildiği ve özellikle birim kök testlerindeki yeni yöntemler¬in uygulanmasının amaç edinildiği görülmektedir.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM

Analizimizde ele aldığımız işsizlik oranları değişkeni 2006:01-2018:08 dönemindeki aylık veriler olup TCMB'nin Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS)'den elde edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye için işsizlik histerisinin geçerliliği önce yapısal kırılmaları dikkate almayan ADF ve PP testleri ile incelenmiş ardından yapısal kırılmaları dikkate alan ZA ve tek ve çift kırılmaları inceleyen Lee Strazicich birim kök testleri ile araştırılmıştır.

3.1. Birim Kök ve Yapısal Kırılma Testleri

Çalışmamızda kullanılan değişkenler zaman serisi oldukları için serilerin öncelikle bütünleşme derecelerinin araştırılması gerekmektedir. Serilerde birim kökün varlığını araştırmak amacıyla Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilen ADF birim kök testi, Phillips ve Perron (1988) tarafından önerilen PP birim kök testleri yapılmıştır. ADF ve PP testlerinin boş hipotezleri seri birim kök içermektedir şeklinde kurulmakta olup gecikmelere karşı oldukça duyarlıdır

Bununla birlikte yapısal kırılmanın varlığı durumunda sahte birim kök sürecine neden olduğundan serilerde yapısal kırılma ile birim kök varlığı, kırılmayı içsel olarak belirleyen Zivot ve Andrews (1992) ve içsel çift yapısal kırılmalı Lee & Strazicich (2003) birim kök testleri ile belirlenmiştir.

3.2. Zivot-Andrews (ZA) Yapısal Kırılma Testi

Zivot Andrews birim kök testi ilgili dönem içindeki her yılı olası kırılma yılı olarak dikkate almaktadır. Bu nedenle yapısal kırılmalarla birlikte birim kökün varlığı aşağıda yer alan modeller yardımıyla açıklanmaktadır:

Model A:

$$\Delta y_t = \mu + \theta DU_t(\lambda) + \beta t + \alpha y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} c_j \Delta y_{t-j} + e_t$$

Model C:

$$\Delta y_t = \mu + \theta DU_t(\lambda) + \beta t + \gamma DT_t(\lambda) + \alpha y_{t-1} + \sum_{j=1}^{k} c_j \Delta y_{t-j} + e_t$$

burada y_t birim kökün araştırıldığı değişken olarak ifade edilmektedir. . DU_t ve DT_t ise olası kırılma dönemine bağlı olarak seri ortalamasının ve trendinin değişimini modelleyen kukla değişkenleri göstermektedir.

Model (A) ve Model (C)'de birim kökün varlığına sıfır hipotezi işaret etmektedir. H_0 hipotezinin (α=0) reddedilmesi serinin yapısal kırılmayla birlikte durağan olduğunu öne sürmektedir. Ele alınan dönem içinde her yıl olası kırılma noktası olarak ele alınmaktadır. Ayrıca kırılma tarihi t istatistiğini minimum yapan dönem olarak tespit etmektedir (Yıldırım ve Çevik, 2017: 44).

3.3. Lee-Strazicich (2003) Birim Kök Testi

Serileri etkileyen krizler, reformlar, dış şoklar gibi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan kırılmalar elde edilecek sonuçların sahte olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda yapısal kırılmalara izin veren LM bir ve iki kırılmalı birim kök testlerinden yararlanılmıştır.

Serilerin yapısal kırılmaları ile birim kök içerme olasılıklarının ihmal edildiği kırılmaların içsel olarak belirlendiği geleneksel birim kök testleri sahte reddetme problemlerine yol açmaktadır. Birim kökün var olmasıyla beraber kırılmanında olması durumunda, iki istenmeyen sonuç ortaya çıkabilmektedir. İlk olarak, kırılmaların büyüklüğü ile birim kökün sahte olarak reddedilmesine neden olacaktır. İkinci olarak ise, ADF birim kök testi gibi kırılmaların içsel olarak belirlendiği birim kök testleri ile kırılma noktalarının yanlış tahmin edilmesidir. Sonuç olarak, seri gerçekte durağan değilken, kırılma ile durağan olduğu sonucu elde edilmektedir (Lee & Strazicich 2003, Lee & Strazicich 2004).

Lee ve Strazicich (2004,2013) tarafından kırılma tarihinin bilinmediği ve tek kırılma noktasında geçerli olan, model A düzeyde kırılmayı, model C ise eğimdeki kırılmayı dikkate alan LM tipi model geliştirilmiştir.

Model A: $Z_t = [1, t, D_t]'$

$D_t = 1$ için $t \geq T_B + 1$, diğer durumlarda 0.

T_B tahmin edilen kırılma tarihi ve $\delta = (\delta_1, \delta_2, \delta_3)^2$' dir.

Model C: $Z_t = [1, t, D_t, DT_t]'$

$DT_t = t - T_B$ için $t \geq T_B + 1$, diğer durumlarda 0.

LM tipi bu testte kırılma tarihinin bilinmediği tek kırılmaya izin verilmiştir. Böylece sıfır hipotezinde kırılmanın varlığı durumunda asimptotik dağılımların kırılmanın boyutundan ve büyüklüğünden etkilenmemesi özelliği eklenmiştir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Tablo 1: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

SABİTLİ				
İşsizlik Oranı	**Test İstatistiği**	**Kritik Değer (%1)**	**Kritik Değer (%5)**	**Kritik Değer (%10)**
ADF	-2.232996	-3.475819	-2.881400	-2.577439
PP	-1.922063	-3.473967	-2.880591	-2.577008
SABİTLİ VE TRENDLİ				
ADF	-2.250471	-4.022586	-3.441111	-3.145082
PP	-1.969640	-4.019975	-3.439857	-3.144346

Tablo 1, birim kök sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre ADF ve PP testlerinde işsizlik oranları serisinin birim kök içerdiği saptanmıştır. Diğer bir ifadeyle işsizlik oranları serisi durağan değildir ve yaşanan şokun ardından ortalamasına geri dönme trendi göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 2: Zivot Andrews Birim Kök Testi Sonuçları

	Model A	Model C
Test İstatistiği	-4.039282	-4.440970
Gecikme Uzunluğu	7	7
Kırılma Tarihi	2010:10	2010:9
Kritik Değerler (%5)	-4.93	-5.08

Serideki yapısal kırılmanın varlığını içsel olarak belirleyen ZA testi ile elde edilen sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere serinin sabitinde ve sabit ve trendinde kırılma için oluşturulan test istatistikleri bunlara karşılık gelen %5 düzeyinde kritik değerler yer almaktadır. Elde edilen test istatistiği A ve C modellerinde %5 düzeyinde kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle test istatistiği kritik değerleri aşamadığından işsizlik oranları birim kök içermekte ve 2010 yılında meydana gelen kırılmayla beraber durağan olduğu hipotezi reddedilir. Diğer bir ifadeyle yapısal kırılma olmadan işsizlik oranları birim kök içerdiğini ileri süren H_0 hipotezi kabul edilir. Buradan hareketle hem serinin ortalamasında hem de sabit ve trendinde 2010 yılında değişim olduğu tespit edilmiştir. ZA testi sonuçları da işsizlik histerisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 3: Lee Strazicich Tek Kırılmalı Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%10)	Kırılma Tarihi
Model A	-2.907075	6	-4.014807	-3.415667	-3.107247	2009:10
Model C	-3.110513	7	-4.717611	-4.166103	-3.885756	2010:08

Tablo 3'e göre işsizlik oranları serisinde içsel olarak belirlenen ve tek yapısal kırılmaya dikkate alan LM birim kök testinin sonuçları verilmiştir. Model A için kırılma tarihi 2009:10 model C için 2010:8 olarak belirlenmiştir. Test istatistiklerine bakıldığında %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde kritik değerlerden mutlak değerce küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bakılan anlamlılık seviyelerinde her iki modele göre de belirlenen kırılma tarihleri ile yapısal kırılmalı birim kök hipotezi reddedilememektedir.

Tablo 4: Lee Strazicich Çift Kırılmalı Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Gecikme Uzunluğu	Kritik Değer (%1)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%10)	Kırılma Tarihleri
Model A	-3.207071	6	-4.092973	-3.585113	-3.330953	2009:10 2010:01
Model C	-5.016715	7	-6.324307	-5.620067	-5.258847	2008:10 2011:10

Tablo 4'e göre çift kırılmalı sonuçlar bulunmuştur. Model A için kırılma tarihleri 2009:10 ve 2010:01 iken, model C için 2008:10 ve 2011:10 olarak belirlenmiştir. Test istatistikleri %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyelerinde kritik değerlerden mutlak değerce küçüktür. Bu bağlamda düzey ve trendeki kırılmalar altında işsizlik oranları serisinin çift yapısal kırılma ile birlikte birim kök içerdiğini söyleyen temel hipotezi reddedememekteyiz. Elde edilen bulgulara göre işsizlik oranları serisi durağan değildir.

5.SONUÇ

İşsizlik histerisi, Yeni Keynesyen görüş tarafından işsizlik serisinin ortalamaya dönme trendi taşımadığı durum olarak ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle bir ekonomide yaşanan olumsuzluklar ve şoklar işsizlik üzerinde kalıcı bir etki yaratarak serinin başlangıç denge seviyesinden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda işsizlik oranları serisinin ortalamasına geri dönme eğilimi göstermediği ve serinin durağan olmadığı kanısına varılmaktadır. İşsizlik histerisi varlığının araştırıldığı çalışmalarda ise sonucun bu şekilde olması beklenmektedir. Bu çalışma kapsamında 2006:01-2018:08 yıllarını kapsayan açık enflasyon hedeflemesi döneminde Türkiye'de işsizlik oranlarında histeri etkisinin varlığı araştırılmıştır. Çalışmada ilk olarak işsizlik histerisinin geçerliliğinin tespit edilmesi amacıyla yapısal kırılmaları dikkate almayan ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır. Bu testler sonucunda işsizlik oranlarının birim kök içerdiği diğer bir ifadeyle durağan olmadığı görülmektedir. Bu nedenle ADF ve PP testi sonucuna göre Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada ikinci olarak yapısal kırılmalara izin veren Zivot Andrews ve Lee Strazicich birim kök testleri kullanılmıştır. Zivot Andrews yapısal kırılmalı birim kök testine göre iki farklı model kullanılmıştır. Bu bağlamda kırılma tarihleri A modelinde 2010:10 ve C modelinde ise 2010:9 olarak tespit edilmiştir. Lee Strazicich tek kırılmalı birim kök testine göre A modelinde 2009:10 ve C modelinde 2010:08 tarihlerinde yapısal kırılma olduğu görülmektedir. Lee Strazicich çift kırılmalı birim kök testine göre ise A modelinde 2009:10 ve 2010:01, C modelinde 2008:10 ve 2011:10 olduğu belirlenmiştir. Tüm test sonuçlarına göre kritik değerler ve test istatistiği değerleri karşılaştırıldığında işsizlik oranları serisinde kırılmalar ile birlikte birim kök içerdiği sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre işsizlik

oranları serisi durağan yapıda olmayıp işsizlikte histeri etkisinin var olduğu kabul edilmektedir.

Çalışmada kullanılan yapısal kırılmalara izin veren ve yapısal kırılmalara izin vermeyen birim kök testleri sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde işsizlik oranları serisi birim kök içerdiği kanısına varılmıştır. Buradan hareketle işsizlik oranları üzerinde histeri etkisi mevcuttur ve Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz ve ekonomi politikalarında uygulanan değişikliklerle işsizlik oranları üzerindeki etkiler kalıcı olmaktadır. Türkiye'de işsizlik histerisinin geçerli olması özellikle işsizliğin enflasyon üzerinde oluşturduğu baskı ile ortaya çıkan maliyet göz önünde bulundurulduğunda, histeri etkisinin 2006'da uygulanmaya başlanan enflasyon hedeflemesi stratejisi etkinliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda politika yapıcılar sadece işsizliğin azaltılmasına yönelik uygulanan politikalarla değil histeri etkisinin varlığını da göz bulundurarak hareket etmelidirler.

KAYNAKÇA:

Arestis, P., & Mariscal, I. B. F. (1999). Unit roots and structural breaks in OECD unemployment. Economics Letters, 65(2), 149-156.

Ataman, B. C. (1998). İşsizlik sorununa yeni yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 53(01).

Barışık S., Çevik E. İ. (2008). "Yapısal Kırılma Testleri İle Türkiye"de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923- 2006 Dönemi", KMU İİBF Dergisi, 10 (14), 1- 26.

Bayrakdar, Seda (2015), "Türkiye İçin İşsizlik Histerisi Ya Da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması", İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi Journal of Economic Policy Researches, 2 (2), 45-61.

Chang, M. J., & Su, C. Y. (2014). Hysteresis versus natural rate in Taiwan's unemployment: Evidence from the educational attainment categories. Economic Modelling, 43, 293-304.

Christopoulos, D. K., & León-Ledesma, M. A. (2007). Unemployment hysteresis in EU countries: what do we really know about it?. Journal of Economic Studies, 34(2), 80-89.

Furuoka, F. (2015). Unemployment hysteresis in the'Nordic Kitten': Evidence from five Estonian regions. Panoeconomicus, 62(5), 631-642.

Gomes, F.A.R. and DA SILVA, C.G. (2009). "Hysteresis versus NAIRU and convergence versus divergence: The behavior of regional unemployment rates in Brazil", Quarterly Review of Economics and Finance, 49, 308-322.

Kahyaoğlu, Hakan, Tüzün, Osman, Ceylan, Fatih Ve Ekinci, Ramazan (2016), " İşsizlik Histerisinin Geçerliliği: Türkiye Ve Seçilmiş Ab Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14 (2), 103-128.

Lee, Junsoo & Strazicich, Mark C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. The Review of Economics and Statistics, 85(4), 1082-1089.

Lee, J., & Strazicich, M. C. (2004). Minimum LM unit root test with one structural break. Manuscript, Department of Economics, Appalachian State University, 1-16.

Mercan, Mehmet., Yurttançıkmaz, Ziya Çağlar ve Çakmak, Fatih (2015), "İşsizlik Histerisi Hipotezinin Türkiye, AB-15, AB-27, OECD ve G-8 Ülkeleri İçin Yatay Kesit Bağımlılığı ve Yapısal Kırılmalar Altında Testi: Dinamik Panel Veri Analizi", 1, TISK AKADEMİ, 44-65.

Özcan, Burcu (2013), " İşsizlik Histerisi Hipotezi OECD Ülkeleri İçin Geçerli Mi? Yapısal Kırılmalı Birim Kök Analizi", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 40, 95-117.

Papell, David H.; J. Murray, Christian & Ghıblaw, Hala , (2000), "The Structure Of Unemployment", The Review Of Economics And Sta-Tistics, 82, 309–315.

Yavuzaslan ,Kıymet., Damar, Özgür., Sözmez, Büşra., Özdaş, Burcu., Uyar, Nazlı ve Akılotu, Eda (2017), "Türkiye'de Genç İşsizliğinin, İşsizlik Histerisi Hipotezi Çerçevesinde Yapısal Kırılmalar Testi ile Analizi", Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2 (2), 21-32.

Yılancı, Veli (2009), "Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması", Doğuş Üniversitesi Dergisi,10 (2), 324-335.

Yıldırım, D. Ç., & Çevik, E. İ. (2017). Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Asimetrik Nedensellik Testi. Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 54 (652), 41-51.